

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 7 / Number: 25 / Autumn 2023

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editors

Prof. Dr. Mehmet Ak

Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif Kara

Teach. Nihat Kavan

Subeditors

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

*Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.*

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. Dergimiz birçok veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is a quarterly international peer-reviewed journal.

Authors assume the whole responsibility for the linguistic, scientific and legal contents of their articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles cannot be printed or reproduced partially or completely in any way without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.
Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
30 / 09 / 2023

Year:7 – Number:25 / Autumn 2023

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mehmet Ak

Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif Kara

Teach. Nihat Kavan

Editör Yardımcıları / Assistant of Editors

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Address: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education, Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES

Year: 7 - Number: 25 / Autumn 2023

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 7 - Number: 25 / Autumn 2023

ACADEMIC SOCIAL STUDIES
Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Social Sciences

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mehmet Ak

Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif Kara

Teach. Nihat Kavan

Editör Yardımcıları / Assistant of Editors

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Hamdi Alper Güngörmüş
Prof. Dr. İlknur Meşe
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Genç
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Asoc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhun Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yücetoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Assoc. Prof. Dr. Hüsne Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Geography
Sports Science
Sociology
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Social Service
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanese Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Ağrı İbrahim Çeçen University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Giresun University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Sakarya University
Giresun University
Izmir Demokrasi University
Alanya Alaaddin Keyubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Ankara Hacı Bayram Veli University
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümüşdağ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
Abant İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan

Prof. Dr. Leyla Karahan
Prof. Dr. Mirjana Teodisević
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Gazi University
Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalıs Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevda Rafiq İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sutcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sutcu İmam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Güdük

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editörleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Gülhanım Ünsal
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. Bahar İşigüzel
Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan
Asst. Prof. Dr. İnönü Korkmaz
Asst. Prof. Dr. Turgay Şafak
Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya
Lect. Mehmet Kılınç
Teacher / Öğrt. Hazal Kangalgi Kara

Marmara University (French Language)
Ankara Haji Bayram Veli University (Russian Language)
Nevşehir Haji Bektas Veli University (German Language)
Giresun University (Arabic Language)
Trakya University (English Language)
Istanbul Medeniyet University (Persian Language)
Dicle University (English Language)
Siirt University (English Language)
Özel Ordu Doğa Koleji (English Language)

Türk Dili Uzmanları/Editörleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan
Prof. Dr. Nezir Temur
Prof. Dr. Özgür Kasım Aydemir
Prof. Dr. Sedat Maden

Kirsehir Ahi Evran University
Gazi University
Alanya Alaaddin Keykubat University
Bayburt University

Redaktörler / Redactors

Lect. / Öğr. Gör. Osman Albayrak
Doktora Öğrencisi / PhD Devrim Divrik

Giresun University
Selçuk University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan
Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
Student / Öğr. Kader Çavdar

Giresun University
Giresun University
Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Lect. Dr. / Öğr. Gör. Dr. Mehmet Akif Kara

Giresun University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

Modern
Language
Association **MLA**

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

I^W WORLD of
JOURNALS

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

Derginin Yayın Alanları / Publication Areas of the Journal

- Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi / Language, Literature, Dialects, Folklore
- Tarih / History
- Coğrafya / Geography
- İletişim Bilimleri / Communication Sciences
- Güzel Sanatlar ve Mimarlık (Resim, Müzik, Sanat, Mimarlık) / Fine Arts and Architecture (Painting, Music, Art, Architecture)
- Sosyoloji, Sosyal Hizmet / Sociology, Social Service
- Turizm / Tourism
- İlahiyat / Theology
- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler / Political Science and International Relations
- Eğitim Bilimleri / Educational Sciences
- Okul Öncesi Eğitimi, Çocuk Gelişimi / Pre-School Education, Child Development
- Türkçe Eğitimi / Turkish Education
- Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi / Teaching Turkish as a Foreign Language
- Matematik Eğitimi / Math Education
- Spor Bilimleri / Sports Science

Dergi Yazışma ve İletişim Adresleri / Publication Areas of the Journal

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. / Doç. Dr. Serdar Bulut
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
serdar.bulut@alanya.edu.tr

Editör / Editor

Prof. Dr. Mehmet Ak
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi
mehmet.ak@alanya.edu.tr

Editör / Editor

Asst. Prof. Dr. / Dr. Öğr. Üyesi
Mehmet Akif Kara
Giresun Üniversitesi
akifkara28@gmail.com

Editör / Editor

Teach. / Nihat Kavan
Millî Eğitim bakanlığı
nihatkavan@gmail.com

Teknik İletişim / Technical Communication

Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
uzman28@gmail.com

Dergi İletişim Bilgileri / Journal Correspondance

asyastudies@yandex.com
<https://dergipark.org.tr/pub/asya>

Derginin Adresi / Journal Address

Alanya Alaaddin keyubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
YEAR: 7 - NUMBER: 25 / AUTUMN 2023

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Yeliz Tiriyaki Gökse, Kurtman Ersanlı

The Relationship Between Grudge Mood and Life Satisfaction in University Students - Üniversite Öğrencilerinde Kindarlık Duygudurumu ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki **1-12**

Ayşenur İyison, Hatice Fırat

Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Görüşleri, Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumları ve Tutumlarına Etki Eden Faktörler - The Views of Teacher Candidates on Children's Literature and the Children's Literature Course, Their Attitudes Towards Children's Literature and Factors Influencing Their Attitudes **13-36**

Yasemin Baki

Okur-Tepki Teorisi: Gökte Biri Var Örneği - Reader-Response Theory: The Case of 'There is Someone in the Sky' **37-58**

Tuğba Ertik, Mehmet Alver

Kelime Öğretimi Üzerine Yapılmış Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi - Analysis of Scientific Studies on Vocabulary Teaching **59-70**

Hasan Yücel Ertem

Okul Öncesi Eğitimde Velilerin Okul İklimi Algısının İncelenmesi - Investigation of Parents' Perception of School Climate in Preschool Education **71-80**

Mehtap Koçhan, Taha Oğuz, Nurşan Demir

Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sistemine Uyumunda Okul Yöneticilerinin Karşılaştığı Sorunlar - School in the Adaptation of Foreign Students to the Education System Problems Faced By Managers **81-96**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Nurgül Özcan

Bâkî Divanı'nda Koku ve Koku ile İlgili Unsurlar - Scent Concept and Scent Related Elements in Bâkî's Divan 97-118

Gaye Belkis Yeter Şahin

Isak Ferera'nın Aşına Sesler'inde Vatan Kavramı ve Vatanseverlik - The Concept of Homeland and Patriotism in Isak Ferera's Aşına Sesler 119-128

Murat Demirekin

Çeviri Sorunları ve "Marti" Romanı Örneği - Interpretation Problems and Example of Seagull Novel 129-140

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Mehmet Emin Özervarlı

Kahramanlık İmgesinin Türk Sineması'ndaki İzleri - Traces of the Image of Heroism in Turkish Cinema 141-154

SOSYAL, BEŞERÎ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Mehmet Akif Özer, Shokhrukh Iskandarov

Son Gelişmeler Üzerinden Rusya Federasyonu Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi - Evaluation of the Government System of the Russian Federation Based on Recent Developments 155-178

Şahin Doğan

Aram Manukyan'ın Rus Ermeni Basınında Yer Alan 1916 Tarihli Bir Röportajı Üzerine Değerlendirmeler - Review of Aram Manukyan's Interview in the Russian Armenian Press Dated 1916 179-188

Ethem Merdan, Makbule Hürmet Çetinel

İşe Yabancılaşmanın İntikamcı Davranış Üzerine Etkisinde Etik İklimin Aracı Rolünün İncelenmesi - Examining the Mediator Role of Ethical Climate in the Effect of Work Alienation on Revengeful Behavior 189-202

Filiz Çetinkaya Karafaki

Tarihi Kentlerin Diaspora Turizmi Üzerindeki Etkisinin SWOT Analiz Yöntemiyle Tespiti - Determination of the Impact of Historical Cities on Diaspora Tourism By SWOT Analysis Method 203-216

Ash Geylan

The Mediating Role of Psychological Safety in the Impact of Workplace Friendship on Creativity - İş Yeri Arkadaşlığının Yaratıcılığa Etkisinde Psikolojik Rahatlığın Aracı Rolü 217-232

Coşkun Kumru

Tokyo Türk Maslahatgüzarlığının 1934 Tarihli Raporuna Göre Şarkî Türkistan'daki Gelişmeler - Developments in East Turkestan According to the 1934 Report of the Tokyo Turkish Charge D'affaires 233-244

İlyas Kays İmamoğlu

Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme, Jeopolitik Risk ve Çevre Performansı: ABD Ekonomisinden Kanıtlar - Sustainable Economic Growth, Geopolitical Risk and Environmental Performance: Evidence From the UU Economy 245-258

Ayten Akcan

Avrasya Bozkır Göçebelerinde Askeri Yapı - Military Structure in Eurasian Steppe Nomads 259-270

Samet Candar

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Öğrencilerinin İlişki Sürdürme Stratejilerine Dair Yetkinlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma - An Applied Research on Determining the Competency Levels of Public Relations and Publicity Students on Relationship Sustainability Strategies 271-290

Ali Yılmaz

Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) - Second Constitutional Period in the Transition from Absolutism to Parliamentarianism (1908-1918) 291-306

Hatip Canoğlu, Ersin Kaçar, Şahin Abdan, Erdal Aba, Haşim Dağ

Okullarda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile Bir İlkokula Yönelik Örnek Risk Analiz Çalışmasının İncelenmesi - Examination of Occupational Health and Safety Practices in Schools and A Sample Risk Analysis Study for A Primary School 307-316

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin yaz sayısı ile sizlerle birlikteyiz. “Year: 7 – Number: 25 / Autumn 2023” sayımızı yayımlamanın mutluluğu içindeyiz. Akademik hayatında altıncı yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), yayın hayatına yılda dört sayı olarak devam etmektedir. Yayın hayatını Asya ve Avrupa’yı ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar ve Mimarlık, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Türkçe Eğitimi Matematik Eğitimi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ve Spor Bilimleri alanlarında yayın yaparak sürdüren dergimiz, 2023 yılındaki üçüncü sayısı ile 7. yılında yayıncılığa devam ediyor.

Bu sayımızda, birbirinden değerli 21 araştırma makalesi mevcuttur. Sayımızdaki araştırma makalelerinin alanlarını irdeleyecek olursak 6 Eğitim Bilimleri alanına ait, 5 Filoloji alanına ait, 1 Güzel Sanatlar alanına ait ve 9 Sosyal Beşerî Bilimler alanına aittir.

Dergimiz ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) yayın hayatında altıncı yılını yaşamasına rağmen akademisyenler tarafından büyük ilgi gören bir dergi olma başarısına ulaşmıştır. Dergimizin genel amacı Türk Bilimine büyük katkılar sağlamak ve ULAKBİM TR Dizin bünyesinde akademik yayıncılığını bilimin değerlerinden ödün vermeden objektif bir şekilde sürdürmektir. Bu amacımız doğrultusunda kaliteli yayınlarıyla dergimizi tercih eden araştırmacılara, objektif hakemlikleriyle dergimize katkı sağlayan hakemlere ve ayrıca bu sayının meydana getirilmesinde katkılar sağlayan yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, dil ve yazım editörlerimize, dergimizin çok kıymetli editöryal ekibine teşekkür eder, sağlıklı günler ve keyifli okumalar dileriz.

Doç. Dr. Serdar Bulut
ASYA STUDIES Baş Editörü

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop

We are with you with the Autumn issue of ASYA STUDIES (Academic Social Studies). We are happy to release the issue “Year: 7 - Number: 25 / Autumn 2023”. Celebrating its fourth year in academic life, ASYA STUDIES (Academic Social Studies) continues to be published five times a year. Our journal, which continues to be published in the fields of Language, Literature, Dialects, Folklore, History, Geography, Communication Sciences, Fine Arts and Architecture, Sociology, Social Service, Tourism, Theology, Political Science, International Relations, Educational Sciences, Pre-school Education, Turkish Education, Mathematics Education, Teaching Turkish as a Foreign Language and Sports Science said hello to its 7th year with this third issue in 2023.

In this issue, there are 21 valuable research articles. These are 6 Educational Sciences articles, 5 Philology articles, 1 article Fine Arts and 9 articles on Social Humanities.

Although our journal ASYA STUDIES (Academic Social Studies) is in its six year of publication, it has succeeded in being a journal that attracts great attention from academics. The general purpose of our journal is to make great contributions to Turkish Science and to continue its academic publishing within ULAKBIM TR Directory objectively without compromising the values of science. For this purpose, we would like to thank the researchers who preferred our journal with their quality publications, the referees who contributed to our journal with their objectivity, as well as our authors, referees, field editors, language and writing editors, and our journal’s very valuable editorial team, and wish you healthy days and pleasant reading.

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
ASYA STUDIES Chief Editor

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Alanya/Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında bir özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)* yayın hayatını Asya ve Avrupa'yı ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Çocuk Gelişimi, Türkçe Eğitimi, Matematik Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir. Dergimizde bu alanların her birine ait alan editörleri mevcuttur ve bu alanlar dışındaki çalışmalar yayın kurulunun onayı haricinde yayına kabul edilememektedir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı dergide yayınlanmaya değer bulunursa hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, ASYA STUDIES dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yayınlanan yazıların sorumluluğu da yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal konu da yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde yayın kurulunun onayı dâhilinde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı önce yabancı dil ve yazım kontrol hakemlerine/editörlerine yönlendirilmektedir. Bu hakemlerin/editörlerin onayından geçen her makale için en az 2 alan hakemi atanmaktadır. Bu iki alan hakemi, ilgili anabilim dalında en az Dr. unvanına sahip uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu iki hakemden 2 ret alan makale yazarına iade edilirken 2 kabul alan makale yayın sürecine alınır. Bunların dışında 1 ret 1 kabul alan makaleye üçüncü bir hakem daha atanır ve o hakemin kararına göre makalenin sürecine karar verilir. Makaleyle ilgili hakem raporları ve sonuç hem sistem üzerinden hem de mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem raporu sonucu yazar tarafından düzeltilen makale dergiye ulaştıncaya eğer hakem makaleyi ikinci kez görmek istiyorsa makale tekrar hakemlere dergipark sistemi üzerinden gönderilmekte ve hakemlerden tekrar onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum özet metin bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir. Tam metin olarak yayınlanan bildirimler etik kurallar dâhilinde yayına kabul edilmez.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adının sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusyla alakalı akademisyenlerin katıldığı çalıştaylar düzenleyebilmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere yazar(lar)ın iletişim bilgileri ve ORCID ID numaraları (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Etik kurul izni gerektiren makalelerden 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), bir önceki yıl dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş, kabul edilmiş ama henüz yayımlanmamış olanları için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir. Ayrıca araştırma verileri 2020 öncesine ait olan ve dergiye 2020 yılında gönderilen çalışmalarda yazarın çalışma verilerinin 2020 yılı öncesine ait olduğunu yöntem kısmında belirtmesi koşuluyla bu makalelerden de etik rapor istenmemektedir.

18. Dergiye gönderilen makaleler, editöryal süreç başlangıcında **Turnitin, iThenticate** veya **İntihal.Net** benzerlik/intihal programı aracılığıyla kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı %15'in üzerinde olan çalışmalar yayına kabul edilmezler.

19. Yazılarda **GİRİŞ, SONUÇ** ve **KAYNAKÇA** bölümleri büyük harflerle ve bold olarak madde işaretli şekilde yazılmalıdır.

20. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıklarında özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarikh** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. & Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş & Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A., Tatlıcan, İ. & Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan & Işın, 1989: 17)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D., Yavuz, S., Gürlek, M. & Dost, A. (2013). *Tarihi Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, Yavuz, Gürlek & Dost, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş. & Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan & Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood & J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* İçinde (s. 21-33). New York: Montly Review.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. & Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırma*, (Çeviren: A. Aypay & A. Tanrıoğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman & Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.

Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. & Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşleniş: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.

Gönderme: (Yalman & Güdekli, 2018: 22).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B., Acun, İ. & Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.

Gönderme: (Tarman, Acun & Yüksel, 2010: 728).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M., Altıntaş Var, S. S., Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.

Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafında Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.

Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, (3. Cilt)*. İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'ın Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisanüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy>

(Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> adresinden 02.06.2021 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

NOT: “Tarihsiz” için “tsz.” kısaltması kullanılabilir.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 7 - Number: 25 p. 1-12, Autumn 2023

The Relationship Between Grudge Mood and Life Satisfaction in University Students* ** ***

Üniversite Öğrencilerinde Kindarlık Duygudurumu ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1235998>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.01.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Öğr. Gör. Yeliz Tiryaki GÖKSU
Giresun Üniversitesi/ Sağlık Hizmetleri
Meslek Yüksekokulu/ Çocuk Bakımı ve
Gençlik Hizmetleri Bölümü
yeliz.goksu@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3502-8885

Prof. Dr. Kurtman ERSANLI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/ Eğitim
Fakültesi/ Eğitim Bilimleri Bölümü
kersanli@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0135-0566

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulunun 17.04.2017 tarih ve 2017-64 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

*** Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between grudge mood in university students and their satisfaction with life. The study group consisted of a total of 520 university students, 320 of whom were female and 200 of whom were male. The study was carried out in two steps. In the first step, a development study was carried out to measure the grudge mood in individuals using the 'Grudge Mood Scale.' For this purpose, a item pool was created with the views of relevant literature and field workers. The created items were applied to 335 university students and analyzed with Exploratory Factor Analysis. According to the Exploratory Factor Analysis, the scale consists of four sub-dimensions. This four-dimensional structure it was applied to 350 students and analyzed by Confirmatory Factor Analysis. The results of confirmatory factor analysis have shown that the fit indices of the scale indicate a good fit with a four-factor structure. To test the validity and reliability of the developed scale, internal consistency coefficient, split-half reliability, content validity, test-retest reliability, and scale-related validity analyses were conducted. As a result of the analyses, it was concluded that the developed 'Grudge Mood Scale' is a valid and reliable scale.

In the second step of the research, the relationship between grudge mood and life satisfaction was examined. Grudge Mood Scale, Life Satisfaction Scale and Personal Information Form were used as data collection tools. After the normality examination of the data, the Pearson Moment Product Correlation and Multivariate Variance Analysis techniques were used. According to the results of the analysis, there is a negative and significant relationship between university students' grudge mood and life satisfaction. Furthermore, the relationship between grudge mood and life satisfaction varies significantly according to the students' genders. The findings obtained from this study were interpreted in the context of the literature and recommendations were made.

Keywords: Grudge, Grudge Mood, Life Satisfaction

Öz

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin kindarlık duygudurumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 320'si kadın ve 200'ü erkek olmak üzere toplam 520 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma iki adımda gerçekleştirilmiştir. İlk adımda bireylerdeki kindarlık duygudurumunu ölçmek amaçlı 'Kindarlık Duygudurumu Ölçeği'nin geliştirme çalışması düzenlenmiştir. Bu amaçla ilgili literatürü ve alan çalışanların görüşlerini kapsayan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan maddeler 335 üniversite öğrencisine uygulanmış ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ile analiz edilmiştir. AFA sonucunda dört alt boyuttan oluşan bir yapı elde edilmiştir. Bu dört boyutlu yapı daha sonra 350 öğrenciye uygulanmış ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile analiz edilmiştir. DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerlerinin beklenen aralıkta olduğu sonucuna varılmıştır. Geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek için, iç tutarlılık katsayısı, testi yarılama güvenilirliği, kapsam geçerliği, test tekrar test geçerliği, ölçek bağıntılı geçerlik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda geliştirilen 'Kindarlık Duygudurumu Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın ikinci adımında kindarlık duygudurumu ve yaşam doyumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Veri toplama araçları olarak Kindarlık Duygudurumu Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin normallik incelemesi sonrasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu, Çok Yönlü Varyans Analizi teknikleri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin kindarlık duygudurumları ve yaşam doyumları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte kindarlık duygudurumu ve yaşam doyumları arasındaki ilişki öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak değişmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular alan yazın doğrultusunda yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kindarlık, Kindarlık Duygudurumu, Yaşam Doyumu

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Tiryaki Gökso, Y. & Ersanlı, K. (2023). Üniversite Öğrencilerinde Kindarlık Duygudurumu ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 1-12.

INTRODUCTION

Human beings are constantly in communication and interaction due to their social structure. The interactions and interpersonal relationships that individuals have are influenced by the feelings, thoughts, and behaviors that they have experienced. A significant portion of our interpersonal relationships consists of close relationships. In our close relationships with others, we experience positive feelings and states such as satisfaction, sharing, and happiness, while also experiencing negative feelings and states such as embarrassment, hurt, and breakdown (Ergüner and Terzi 2012). Among the emotions that negatively affect human relationships, anger, grudge and hostility are at the top. When looking at the emotional spiral in which these emotions are present, it can be seen that the emotion of resentment triggers anger and hostility and leads to aggression (Ersanlı, 2012). According to the Turkish Language Association Dictionary (2018), holding a grudge is defined as the desire for revenge against someone. Ayverdi (2006) defines resentment as a continuous and hidden hostility that arises from being unable to accept a behavior towards oneself.

In recent years, as the field of positive psychology has begun to develop, concepts such as forgiveness and life satisfaction have emerged as new areas of study. Many studies on forgiveness seek to answer the question of why some people find it easier to forgive while others find it more difficult. According to Baumeister, Exline and Sommer (1998), refusal to forgive and insistence on this issue is a form of holding a grudge. The emotion of grudge, characterized as a negative emotion, has been dealt with in this field of study in conjunction with the concepts of not forgiving and not approaching forgiveness. According to Berry et al., (2005), refusal to be forgiving is a mixture of feelings experienced after a negative event has been done to oneself, and includes anger, pain, resentment, hostility, remaining anger, and fear. Refusal to forgive and insistence on this issue is a form of holding a grudge (Baumeister, Exline and Sommer, 1998).

Forgiveness is seen as a combination of the reduction of unforgiving and grudge-holding behaviors, as well as the development of positive thoughts, feelings, and behaviors such as hope, empathy, and sensitivity towards the person who made the mistake (Harris, et. al, 2006). Psychopathological conditions such as grudge-holding, anger, narcissism, and depression, which are considered as characteristics that hinder forgiveness, are frequently discussed in this field of study (Enright, Gassin and Wu, 1992; Maltby, Day and Barber, 2005). While forgiving behavior is observed in individuals with positive personality traits, it has been observed that individuals who accompany forgiveness with resentment and revenge and who cannot fully adopt forgiveness display pathological dimensions from a psychological perspective (Alpay, 2009). Our refusal to forgive and the resulting feelings of anger and resentment are caused by the non-fulfillment of one or more of our basic needs. When an individual's needs are not met, life satisfaction decreases, while life satisfaction increases with the satisfaction obtained from fulfilling needs (Çivitçi, 2012).

Positive psychology plays a preventive role against the development of psychopathological processes (Veenhoven, 1988). Life satisfaction is an important concept in positive psychology (Gilman and Huebner, 2003). Life satisfaction refers to feeling good from various perspectives, such as morale and happiness and is formed by positive feelings overcoming negative feelings in daily relationships (Vara, 1999).

Life satisfaction is the result or outcome that an individual obtains by comparing their expectations, which are formed by evaluating their entire life, with what they have. It includes all aspects and dimensions of an individual's life (Şahin, 2008). When evaluating their life, an individual makes an assessment based on the criteria they have set and reaches a conclusion about their life (Dost, 2005).

Life satisfaction is the cognitive aspect of subjective well-being in positive psychology. Subjective well-being is considered to be the evaluation of an individual's life emotionally and cognitively. This evaluation includes the emotional reactions and cognitive evaluations that individuals give to the events they experience (Diener, 1984). When individuals experience mostly positive and very few negative emotions, when they engage in activities they love, and when they are satisfied with their lives, they experience a very high level of subjective well-being. The area of subjective well-being focuses on the individual's personal evaluation and assessment of their life (Diener, 2000).

Research has shown that individuals who have positive emotions and circumstances have higher life satisfaction, and that the increase in positive experiences leads to more positive thoughts about their lives (Cohn, et al., 2009; Bastian, et al., 2014). There are many studies that have found that individuals who experience satisfaction with their lives have higher psychological and physical health, are more resilient and resistant, (Martin, et al., 2015). In contrast, research on grudges has found that individuals who hold

grudges and are prone to them have significant differences in chronic illnesses compared to those who do not hold grudges (Messias, et al., 2010).

In the relevant literature, the variables of grudge and life satisfaction have not been studied together. The aim of this research is to examine the effect of the grudge, which is considered a negative emotion, on the life satisfaction of university students.

In this study, considering all of this information, the grudge, which is thought to negatively affect the psychological state and life satisfaction of individuals, was analyzed. A scale was developed to measure grudges, and the following questions were addressed:

1. Is there a significant relationship between the grudges of university students and their life satisfaction?
2. Does the relationship between the grudges of university students and their life satisfaction differ according to the students' genders?

METHOD

Research Model

This study examines the relationship between university students' levels of life satisfaction and their grudge mood in a descriptive and correlational survey. A correlational survey model's objective is to determine and quantify the relationship between various variables (Karasar, 2009). This study examines the connection between students' resentment feelings and life satisfaction.

Study Group

This research aims to describe and examine the correlation between grudges and life satisfaction among university students. The sample for the study includes 520 students from Giresun University, with 320 females and 200 males, who were randomly selected during the 2016-2017 academic year.

Data Collection Tools

The necessary data for the study were collected using the "Grudge Mood Scale", "Life Satisfaction Scale", and "Personal Information Form".

The Grudge Mood Scale

The Grudge Mood Scale was created by the study's researchers to assess people's grudges. The scale has 21 items and 4 factors, according to the findings of the explanatory factor analysis. The factors are named as the 'Desire for Revenge', 'Desire to demean', 'Unforgiveness' and 'Refusal to Forget the Harm Done'. Six items in the scale are defined as reverse items. This four-factor structure is further supported by the findings of the confirmatory factor analysis. The scale explains 63% of the total variance. Detailed information on the development, validity, and reliability of the scale is shared in the results section.

The Life Satisfaction Scale

The Life Satisfaction Scale was developed by Diener et al. in 1985 to measure general satisfaction with life. It has five items with response choices ranging from "absolutely disagree" to "certainly agree," each of which is graded on a seven-point likert scale. Statements like "my life is near to my ideal in many respects" and "my living conditions are great" are only a few of examples of items on the scale. Diener et al. (1985) state that the scale has a reliability coefficient of.87. There are no statements in the scale that are reverse-coded (Yetim, 1991)

With a coefficient of.82, the Life Satisfaction Scale has proven criterion-related validity (Pavot, Diener, and Fujita, 1991). It satisfies the requirements for validity and dependability (Yetim, 1991). Using a sample of 200 participants, Yetim (1991) translated the scale into Turkish. This study indicated that the adapted scale's overall reliability coefficient was.75 (Yetim, 1991). The adapted scale's reliability coefficient was.86 and test-retest reliability was.73 in a separate study by Yetim (1993). With a reliability coefficient of.87, the Turkish adaption of the Life Satisfaction Scale has shown acceptable levels of validity and reliability (Yetim, 1991).

Data Collection

The data used in the study were collected between April-May 2017. The scales were applied to participants by the researcher in the classroom setting. The application took an average of 15 minutes.

Before the application, general information about the research was given to the students and the participation was emphasized to be based on voluntariness.

Analysis of Data

The research involved two levels of data analysis. The designed scale's analysis was done in the first phase. At this step, the item pool was first formed and exploratory and confirmatory factor analyses were conducted. SPSS 15 and Amos 20 programs were used in these analyses. In the second stage, the data obtained on the research variables were analyzed. In this context, Pearson Correlation Analysis, One-Way Variance Analysis, Multivariate Variance Analysis, T-test for Independent Groups were used. These analyses were also carried out using the SPSS 15.00 package program.

Ethics Committee Approval Information

Ethics committee permission of this research; Ondokuz Mayıs University, Social Sciences and Humanities Ethics Committee 14/04/2017-2017/64 document date and number has been received.

FINDINGS

Findings Related to the Grudge Mood Scale

The Grudge Mood Scale was developed by researchers to assess grudge feeling status among university students. In the development of the scale, a comprehensive literature review was first conducted on the psychological structure to be measured, and relevant publications accessed from theses and academic databases were examined to create a definition. Subsequently, 220 items were obtained from professionals working in the field of Psychiatry, Psychology and Psychological Counseling and Guidance. The similarity and appropriateness of the obtained items were evaluated and a 105-item draft form was created. The studies conducted to ensure the scope validity of the scale are given below.

The scope validity of the scale was tested using methods such as seeking expert opinion (Büyüköztürk, 2011). For this purpose, the 105-item draft form was presented to 18 experts in the fields of Psychiatry, Psychological Counseling and Guidance, and Psychology, and their opinions were obtained. As a result of the expert opinions received, the items were rearranged and the number of items was reduced to 56. The 56 items were then converted into a 5-point Likert-type scale and administered to 335 students at Giresun University, selected through a random sampling method. The items in the scale were numerically transformed on a scale of 1-5 and transferred to a computer environment. After the data obtained from the application were entered into SPSS 15, an explanatory factor analysis was conducted.

Findings Related to Exploratory Factor Analysis

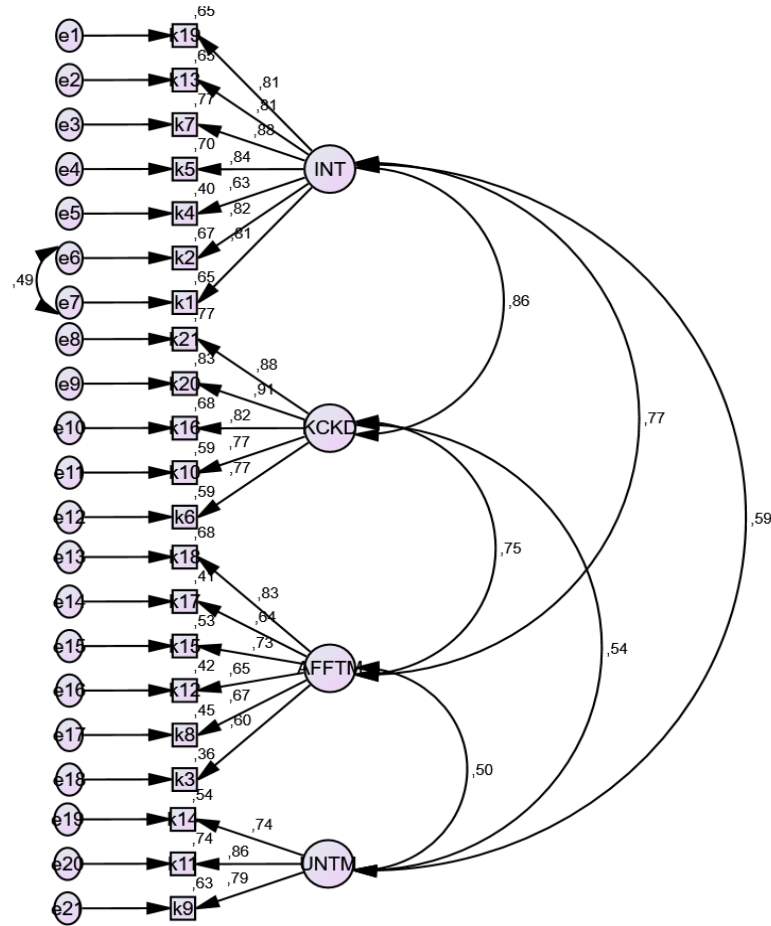
In this study, the item-total score correlation method was used to evaluate the reliability of the collected data. This method involves analyzing the relationship between scores obtained from individual items on the test and the overall total score. According to Büyüköztürk (2011), items with an item-total score correlation of .30 or higher are effective at distinguishing between individuals. Items with a correlation between .20-.30 may be included in a test in certain circumstances, but it is generally preferable to remove them. Items with a correlation below .20 should not be included in the test. In this study, 16 items with an item-total score correlation below .30 were removed from the test.

The data obtained from 335 students were subjected to a factor analysis in order to assess the construct validity of the remaining 40 items on the form. Based on the Barlett Sphericity test and the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient, it was determined that the data could be analyzed using factors. The data can be used for factor analysis because the KMO value was .908 and the Barlett Sphericity test result was .000 (Büyüköztürk, 2011; Kalaycı, 2010).

The responses given by 335 students were analyzed using explanatory factor analysis, with the techniques of "Principal Component Analysis" and "Direct Oblimin Rotation." A minimum load value of .40 and a minimum of 1 factor value for each factor were taken into consideration. It is generally recommended to use these values when the scale is being applied to a sample of at least 200 individuals (Kim-Yin, 2004, cited by Şencan, 2005). Based on the Rotated Factor Matrix table, 19 items were removed from the scale because they had a load value below .40 and their load values in multiple factors differed by .10 or less. The factor loads of the remaining 21 items were organized into 4 factors. Exploratory Factor Analysis results in 4 factors collected items factor loadings and item-total score correlations are given in the table below.

After looking at the measurement model's fit indices, it was discovered that $\chi^2/df = 2.061$, RMSEA = .05, SRMR = .07, GFI = .92, CFI = .96, and IFI = .91. The measurement model has adequate fit values, as can be shown by looking at the obtained fit indices. Figure 1 shows the Standardized Path Coefficients of the Measurement Model.

Figure 1: Standardized Path Coefficients of the Measurement Model ($p < .05$)

Findings on the Validity and Reliability of the The Grudge Mood Scale

The Cronbach's Alpha coefficient was determined to assess the scale's dependability and was discovered to be =.921. An independent t-test was one of the techniques used in the item analysis stage to compare the mean item scores between the lower 27% and upper 27% groups based on the test's overall scores. The test's internal consistency can be determined by if there is a substantial difference between the two groups (Büyüköztürk, 2011). Accordingly, 335 forms' data were categorized from small to large based on their total scores, and a separate t-test was used to see whether there was a difference between the top 27%, or 90 forms, and the bottom 27%, or 90 forms. The analysis was found to be significant at $p < .01$. These findings indicate that the scale has a high level of internal consistency.

Half-Test Confidence

Half test confidence is a method used to measure reliability. To evaluate this, the scale was divided into two halves, consisting of odd-numbered and even-numbered items, and the correlation between the scores obtained from the two halves was calculated. Data collected from a sample of 350 individuals showed a significant correlation of $r = .869$, $p < .01$ between the two halves. The correlation coefficient indicates a strong relationship (Şencan, 2005).

Scale-Related validity

The Revenge Scale, created by Stuckless and Goranson in 1992 and translated into Turkish by Satici, Can and Akın (2015), was used to assess the scale's scale-related validity. One dimension and 20 items make up the scale. The scale has a theoretical range of 20 to 140. High ratings on the scale suggest a high degree of retribution-seeking conduct in the subject. The test-retest reliability coefficient achieved over a four-week period was 0.90, while the scale's internal consistency reliability coefficient was 0.92. The feeling of vengeance is positively ($r = 0.56$) connected to anger and negatively ($r = -0.38$) related to empathy, according to the scale-related validity research of the Revenge Scale. The relationship between the factors of the Grudge Mood Scale and the Revenge Scale is given in Table 4.

Table 4: Scale-Relative Validity- Correlation Results

Factors	Desire for Revenge	Desire to Demean	Unforgiveness	Refusal to Forget the Harm Done
Revenge Scale	.750**	.604**	.609**	.472**

Based on the analysis results in Table 4, the developed Grudge Mood Scale and Revenge Scale have a parallel structure. The correlation values between the two scales are statistically significant at the $p < .01$ level.

Test-Retest Reliability

The test-retest reliability is being investigated by giving it to 34 university students twice, with a one-month break between each administration. The Pearson correlation coefficient, a measurement of the degree and direction of the linear relationship between two variables, is used to assess the consistency of the scale's results between administrations. The correlation coefficient between the two administrations is found to be $r = .768$, indicating a strong positive correlation between the results. This result suggests that the scale has good test-retest reliability.

The relationship between participants' attachment emotion and life satisfaction was evaluated using scales, and the data obtained from these scales were analyzed for normal distribution. The results are presented in Table 5.

Table 5: Descriptive Statistics for Scores Obtained from Grudge Mood Scale and Life Satisfaction Scale

	N	Min.	Max.	Mean	SD	Skewness	Kurtosis
Grudge Mood	520	21	105	50,45	19,01	1,150	1,153
Life Satisfaction	520	5	35	21,51	7,17	-,559	-,340

By examining Table 5, it can be observed that the skewness and kurtosis values for the variables meet the standards of the relevant field. Skewness and kurtosis values between -1.5 and +1.5 indicate that the distribution is not significantly different from normal distribution (Tabachnick and Fidell, 2007). The correlation values indicating the association between grudge mood and life satisfaction are presented in Table 6.

Table 6: Results of the Correlation Analysis between Grudge Mood and Life Satisfaction

Desire for Revenge	Desire to Demean	Unforgiveness	Refusal to Forget the Harm Done	Grudge Mood
Life Satisfaction	-,459*	-,487*	-,385*	-,291*

As per Table 6, the correlation coefficients between the sub-dimensions of the Grudge Mood Scale, namely Desire for Revenge, Desire to Demean, Unforgiveness, and Refusal to Forget the Harm Done and

Life Satisfaction at a significance level of $p < .01$ are -.459, -.485, -.385, and -.291 respectively. The correlation coefficient between the total score of the Grudge Mood Scale and the score of the Life Satisfaction Scale is -.505. These values suggest that as the level of grudge among students increases, their life satisfaction decreases.

Findings on The Relationship Between Grudge Mood and Life Satisfaction Based on Gender

The relationship between grudge mood and life satisfaction was examined based on gender using a multivariate analysis of variance (MANOVA). The necessary assumptions for performing a MANOVA are the homogeneity of variance and covariance. Box's and Levene's tests were conducted to test these assumptions. The research aimed to determine whether the levels of grudge and life satisfaction of university students differ significantly based on gender.

According to the results of the Box's test, Box's $M = 13,112$, $F = 4.351$ and $p = .620$ were found. The Levene's test showed that for the level of grudge mood, $F = 4.190$, $p = .421$; for the level of life satisfaction, $F = 1.171$ and $p = .340$. These values indicate that the variance ($p > .05$) and covariance equality ($p > .05$) are satisfied. This means that the groups are homogeneous in terms of gender and the assumptions of the MANOVA test are met.

Table 7: Results of MANOVA Test Explaining the Effect of Gender on the Relationship between Grudge Mood and Life Satisfaction

	Wilk's Lambda	Hypothesis df	Error df	Multivariate F	Sig. p	Eta Squared
Gender	,973	2	517	7,295	,001	0,27

According to the results of the MANOVA test, gender has a significant effect on the relationship between grudge mood and life satisfaction. The obtained results confirm the second hypothesis of the study. Wilks Lambda (Λ) = .973, $F = 7,295$, $p = ,001$ $p < .05$. This indicates that there is a significant difference between males and females in terms of grudge mood and life satisfaction, with females having higher levels of both compared to males.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In research examining the relationship between grudge mood and life satisfaction, it was found that all sub-dimensions of the Grudge Mood Scale namely Desire for Revenge, Desire to Demean, Unforgiveness, and Refusal to Forget the Harm Done, had a negative and significant relationship with life satisfaction. The first sub-dimension of the Grudge Mood Scale is "Desire for Revenge." The research found a negative and significant relationship between desire for revenge and life satisfaction. Revenge is generally the response that individuals have to perceived injustices. Holding grudge, on the other hand, can be defined as an inclination to seek revenge after suffering an attack and experiencing pain from the person opposite (Adugit, 2008). The desire for revenge can decrease an individual's life satisfaction (Ysseldyk, Matheson and Anisman, 2007).

The results of this study are supported by the literature. McCullough et al., (2001) found in their research that individuals who seek revenge have lower life satisfaction. Munoz et al., (2003) examined the relationship between the revenge and avoidance dimensions of the Transgression-Related Interpersonal Motivations Inventory and life satisfaction. The results of the study showed that there is a negative relationship between revenge and life satisfaction. Based on these results, it can be said that the desire for revenge has a detrimental effect on life satisfaction when individuals face negative situations.

The second sub-dimension of the grudge mood scale is the desire to demean. The research findings show that there is a negative and significant relationship between the desire to demean and life satisfaction. As individuals have the desire to demean, a dimension of grudge, their life satisfaction also decreases. Holding grudge can be seen as a passive feeling that an individual experiences. If this passive feeling is not resolved, it will negatively affect the individual's life in many ways. Instead of fighting the feeling of grudge, individuals tend to seek revenge indirectly. Seeing the person they harbor resentment against demeaned by society without their intervention can give the individual a sense of satisfaction. When the

individual sees the person they harbor resentment against in a difficult situation, it will both weaken the desire for revenge and prevent them from placing themselves in a difficult situation in order to seek revenge.

The third sub-dimension of the grudge mood scale is unforgiveness, or the inability to forgive. The relationship between the scores on the unforgiveness dimension of the scale and life satisfaction is negative and significant. As individuals do not forgive, their life satisfaction decreases. A study on forgiveness found that as an individual's level of forgiveness for themselves and others increases, stress, anxiety, and negative psychological experiences such as depression decrease, and there is a significant increase in life satisfaction (Bugay and Demir, 2011). In this context, the information obtained is consistent with the results of the research. When individuals are inadequate in terms of forgiveness, their life satisfaction decreases.

The relationship between the fourth sub-dimension of the grudge mood scale, the refusal to forget the harm done, and life satisfaction is negative and significant. When individuals prefer to hold grudges against those who have harmed them, they may be inclined to remember the event and seek revenge. The desire for revenge can lead individuals to not forget the wrongdoing. The relationship coefficient for the "refusal to forget the harm done" dimension of the grudge mood scale is lower compared to the other sub-dimensions, which may be due to the fact that individuals who do not hold grudges are also inclined to not forget the wrongdoing. In general, individuals tend to not forget the negative situations they experience. However, this is more pronounced in individuals who hold grudges. As individuals do not forget the wrongdoing, their life satisfaction will also decrease.

There is a significant negative relationship between the total score obtained from the grudge mood scale and the total score obtained from the life satisfaction scale. According to this result, the life satisfaction of individuals who are prone to anger is lower. There are very few studies in the literature on anger. No study has been found that deals with anger and life satisfaction together. In some studies, the effects of anger on physical health have been discussed. According to these studies, individuals who say they are prone to anger may have cardiovascular problems, stress-related problems such as peptic ulcer. From this point of view, it can be inferred that such health problems may decrease the satisfaction that people will take from their lives. Furthermore, it can be said that anger, which is thought to be a stressful characteristic, may reduce the quality of life of individuals.

The research also found that there are gender differences in the association between grudge mood and life satisfaction. The grudge mood ratings of male students were found to be considerably higher than those of female students in the study, which used t-tests to establish whether there were any significant variations in the variables depending on gender. Thus, the study discovered a difference between the sexes in the intensity of the grudges mood. Male students scored higher on the grudge mood scale than female students, indicating that male students may be more likely to experience higher levels of anger and have a more negative impact on their life satisfaction.

The analysis of the scores obtained from the life satisfaction scale revealed a significant difference in levels of satisfaction between male and female students. On average, female students reported higher levels of satisfaction compared to their male counterparts. Despite this discovery, there seems to be a lack of prior research in the literature on this topic. The findings of this study were also evaluated individually for each variable. Messias et al. (2010) asked individuals, "Do you have a longstanding grudge against someone?" in their research. There was no significant difference between genders in the study, which was conducted on 9882 people. The difference between this result and the research result may be due to the sample size. In addition, no measurement tools were used in the aforementioned study, and only questions were asked during the mutual interview process. The difference in results may also be due to this situation. When the research on life satisfaction is compared with the obtained findings, it can be seen that there are studies with both similar and different findings. Kaya, et al., (2015) found that the levels of life satisfaction of female students are higher than those of male students in their research on the relationship between stress and life satisfaction in university students. Dost (2005) investigated the life satisfaction of university students across various demographic variables and found that life satisfaction varies by gender. The study found that girls have a significantly higher level of life satisfaction than boys. The findings of Köker's (1991) research on adolescents and Cenkseven and Akbaş (2007) on university students also align with this study. Çam and Artar's (2014) research on high school students' life satisfaction also revealed that girls generally have higher mean scores of life satisfaction compared to boys.

Several studies conducted on various age groups have found no significant correlation between life satisfaction and gender (Katja et al., 2002; Hampton and Marshall, 2000; Hintikka, 2001).

Based on all the information obtained from the study, it is suggested that researchers conduct their research variables with different sample groups, analyze the developed grudge mood scale with different

variables, and develop psychotherapy programs that address grudge feelings. It is also suggested that psychological counselors provide forgiveness-focused guidance services to reduce feelings of grudge.

Author Contribution

This research was conducted with contributions from the first author (50% contribution) and the second author (50% contribution).

Ethics Committee Approval Information

Committee Name: Ondokuz Mayıs University Social and Human Sciences Ethics Committee

Decision Date: April 17th, 2017

Document Number: 2017/64

REFERENCES

- Adugit, Y. (2008). İntikam: Adaletin Estetiği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 0(1), 11-33.
- Alpay, A. (2009). Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Selim Hovardaoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2006). *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Baumeister, R. E., Exline, J. J. & Sommer, K. L. (1998). *The Victim Role, Grudge Theory, and Two Dimensions of Forgiveness*. Philadelphia: The Templeton Foundation Press.
- Bastian, P., Kuppens, B., De, Roover, K. & Diener, E. (2014) Is Valuing Positive Emotion Associated with Life Satisfaction? *Emotion*, 0(14), 639-645.
- Berry, J. W., Worthington, E. L., O'Connor, L. E., Parrott, L., & Wade, N. G. (2005). Forgiveness, Vengeful Rumination, and Affective Traits. *Journal of Personality*, 73(1), 183-225.
- Bugay, A. & Demir, A. (2011). Hataya İlişkin Özelliklerin Başkalarını Affetmeyi Yordaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 8-15.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cenkseven, F. & Akbaş, T. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 43-65.
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Browns, S. L., Mikels, J. A. & Conway, A. M. (2009). Happiness Unpacked: Positive Emotions Increase Life Satisfaction by Building Resilience. *Emotion*, 9(3), 361-368.
- Çam, Z. & Artar, M. (2014). Ergenlikte Yaşam Doyumu: Okul Türleri Bağlamında Bir İnceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1), 23-46.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Buletin*, 95(3), 542-575.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and A Proposal for A National Index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43.
- Dost, T. M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(22), 132- 143.
- Enright, R. D., Gassin, E. A. & Wu, C. R. (1992). Forgiveness: A Developmental View. *Journal of Moral Education*, 21(2), 99-114.
- Ergüner, T. B. & Terzi, Ş. (2012). Terapötik Bir Araç Olarak Bağışlama: İyileştirici Etken Olarak Bağışlama Olgusunun Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 14-24.
- Ersanlı, K. (2012). *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*. Ankara: DH Basın Yayın.
- Gilman, R. & Huebner, E. S. (2003). A Review of Life Satisfaction Research with Children and Adolescents. *School Psychology Quarterly*, 0(18), 192-205.
- Hampton, N. Z. & Marshall, A. (2000). Culture, Gender, Self-Efficacy and Life Satisfaction: A Comparison Between Americans and Chinese People with Spinal Cord Injuries. *Journal of Rehabilitation*, 66(3), 21-29.

- Harris, A. H., Luskin, F., Norman, S. B., Standard, S., Bruning, J., Evans, S. & Thoresen, C. E. (2006). Effects of A Group Forgiveness Intervention on Forgiveness, Perceived Stress, And Trait-Anger. *Journal of Clinical Psychology*, 62(6), 715-733.
- Hintikka, J. (2001). Religious Attendance and Life Satisfaction in The Finnish General Population. *Journal of Psychology & Theology*, 0(29), 158-164.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Katja, R., Paivi, A. K., Marja-Terttu, T. & Pekka, L. (2002). Relationships Among Adolescent' Subjective Wellbeing, Health Behavior and School Satisfaction. *Journal of School Health*, 72(6), 243-250.
- Kaya, C., Tansey, T. N., Melekoğlu, M. & Çakıroğlu, O. (2015). Stress and Life Satisfaction of Turkish College Students. *College Student Journal*, 49(2), 257- 261.
- Köker, S. (1991). Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Bekir Onur), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maltby, J., Day, L. & Barber, L. (2005). Forgiveness and Happiness. The Differing Context of Forgiveness Using the Distinction Between Hedonic and Eudodinic Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 0(6), 1-13.
- Martin, J. J., Byrd, B., Watts, M. L. & Dent, M. (2015). Gritty, Hardy and Resilient: Predictors of Sport Engagement and Life Satisfaction in Wheelchair Basketball Players. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 9(4), 345-359.
- McCullough, M. E., Bellah, G. C., Kilpatrick, S. D. & Johnson, J. L. (2001). Vengefulness: Relationships with Forgiveness, Rumination, Well-Being, and The Big Five. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(5), 601-610.
- Messias, E., Saini, A., Sinato, P. & Welch, S. (2010). Bearing Grudges and Physical Health: Relationship to Smoking, Cardiovascular Health and Ulcers. *Social of Psychiatry Epidemiology*, 0(45), 183-187.
- Munoz, S. M. T., Vinsonneau, G., Girard, M. & Mullet, E. (2003). Forgiveness and Satisfaction with Life. *Journal of Happiness Studies*, 0(4), 323-335.
- Pavot, W., Diener, E. & Fujita, F. (1990). Extraversion and Happiness. *Personality and Individual Differences*, 0(11), 1299-1306.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (5th ed.). New York: Allyn and Bacon.
- Türk Dil Kurumu. (2018). *Genel Açıklamalı Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Satıcı, S. A., Can, G. & Akın, A. (2015). İntikam Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 0(16), 36-43.
- Stuckless, N. & Goranson, R. (1992). The Vengeance Scale: Development of A Measure of Attitudes Toward Revenge. *Journal of Social Behavior and Personality*, 7(1), 25-42.
- Şahin, Ş. (2008). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu Düzeyleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zekai Pehlivan), Mersin: Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenirlilik ve Geçerlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Vara, Ş. (1999). Yoğun Bakım Hemşirelerinde İş Doyumu ve Genel Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Olcay Çam), İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Veenhoven, R. (1988). The Utility of Happiness. *Social Indicators Research*, 20(4), 333-354.
- Yetim, Ü. (1991). Kişisel Projelerin Organizasyonu ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Şefik Uysal), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetim, Ü. (1993). Life Satisfaction: A Study Based on the Organization of Personal Projects. *Social Indicators Research*, 29(3), 277-289.
- Ysseldyk, R., Matheson, K. & Anisman, H. (2007). Rumination: Bridging A Gap Between Forgiveness, Vengefulness, and Psychological Health. *Personality and Individual Differences*, 42(8), 1573-1584.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 13-36, Autumn 2023

Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Görüşleri, Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumları ve Tutumlarına Etki Eden Faktörler* ** ***

The Views of Teacher Candidates on Children's Literature and the Children's Literature Course, Their Attitudes Towards Children's Literature and Factors Influencing Their Attitudes

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1330510>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Öz

Bu çalışmada öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı dersine ve çocuk edebiyatına yönelik görüşleri, tutumları ve tutumlarında etkili olan faktörleri belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli temel alınmıştır. Çalışma, 2022-2023 akademik yılı güz yarıyılında, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu, çocuk edebiyatı dersini zorunlu veya seçmeli ders olarak almış olan Okul Öncesi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören toplam 78 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veriler bir anket ve Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden oluşan bilgi toplama formu ile elde edilmiştir. Araştırmada, öğretmen adaylarının önemli bir kısmının çocuk edebiyatı kavramını "çocuğa uygun eserlerin oluşturduğu bir özel edebiyat alanı" olarak açıkladığı, tamamına yakınının çocuk edebiyatını önemli bulduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, çocuk edebiyatı dersinin öğrenim gördükleri lisans programında zorunlu ders olarak okutulması ve uygulamalı olarak yürütülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarına göre çocuk edebiyatı dersinin kendilerine en önemli katkısı, nitelikli çocuk kitabı seçebilme becerisi kazandırmasıdır. Çocuk edebiyatı içerisinde en çok geliştiği düşünülen metin biçimi öyküleyici metinlerdir. Katılımcılara göre çocuk edebiyatı eserlerinde en çok karşılaşılan sorun ise "eserlerin çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak hazırlanmaması"dır. Araştırmanın sonucunda; öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik olumlu tutuma sahip oldukları, çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeylerinin düşük olduğu ancak çocuk edebiyatına yüksek düzeyde değer verdikleri ve çocuk edebiyatını yüksek düzeyde kabullendikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Öğretmen Adayları, Tutum

Abstract

This study aims to determine the views, attitudes, and factors influencing the attitudes of prospective teachers towards the children's literature course and children's literature. The study is based on the survey model. The research was conducted at Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Education in the fall semester of the 2022-2023 academic year. The study group consists of a total of 78 prospective teachers enrolled in the Preschool Teaching, Elementary School Teaching, and Turkish Teaching Programs, who have taken the children's literature course as a compulsory or elective course. The research revealed that a significant number of prospective teachers defined children's literature as "a specialized literary field consisting of works suitable for children," and almost all of them considered children's literature important. The participants emphasized that the children's literature course should be taught as a compulsory course in their undergraduate programs and should be carried out through practical applications. According to the prospective teachers, the most significant contribution of the children's literature course is that it gives them ability to select quality children's books. The narrative texts were considered to be the most developed form of literature within children's literature. The most common problem encountered in children's literature works, according to the participants, is the lack of consideration for children's developmental characteristics in the preparation of these works. The results of the research indicate that prospective teachers have a positive attitude towards children's literature.

Keywords: Children's Literature, Teacher Candidates, Attitude

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

İyison, A. & Fırat, H. (2023). Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Görüşleri, Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumları ve Tutumlarına Etki Eden Faktörler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 13-36.

Ayşenur İyison
Öğrenci / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
/ Eğitim Fakültesi /
Türkçe Öğretmenliği Programı
aysenuriyison09@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8898-2458

Prof. Dr. Hatice Fırat
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Eğitim
Fakültesi / Türkçe Eğitimi ABD
haticefirat@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8300-5189

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 29.06.2022 tarih ve 220113 protokol numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

*** Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir.

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, son yıllarda çocukların aile ve toplum içindeki öneminin artması gibi sebeplerle hızla gelişmiş ve edebiyat içerisinde kendisine özel yer edinmiş bir edebiyat alanıdır. Hem bir edebiyat alanı olarak kabul görüp hızla gelişmesi hem de akademik camiada bir disiplin olarak ilgi görmesi ve çok sayıda tez, kitap, makale vb. çalışmalara konu olması bakımından dikkat çekmektedir. Gubar (2011), çocuk edebiyatının çocukları ayrı bir okuyucu kitlesi olarak tanımladığını, yetişkinlere yönelik edebiyattan farklı bir edebiyat biçimi olduğunu ve çocuklara hitap eden metinlerden oluştuğunu ifade etmektedir. Sever (2003:9) çocuk edebiyatı kavramını, “erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adı” olarak açıklamaktadır.

Çocuk edebiyatı ürünleri; çocukların okuma alışkanlığı kazanmalarına, zihinsel ve ruhsal gelişmelerinin desteklenmesine; dil (söz varlığının oluşturulması, geliştirilmesi; konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi vb.), özgüven, yaratıcılık ve iletişim becerilerinin gelişmesine; tartışma, eleştirel düşünme becerileri ile evrensel, milli, manevi değerleri kazanmalarına ve hayata hazırlanmalarına katkı sağlar (Alan, 2020; Bağcı, 2007; Baş, 2010; Dilidüzgün, 2003; Fırat, 2012; Sever, 2003). Çocuk edebiyatı aynı zamanda karakter eğitiminin önemli araçlarından biridir (Tyra, 2012). Küçük yaşlardan itibaren çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmanın, okuma kültürlerini geliştirmenin ve de çocuk edebiyatının yukarıda sayılan görevlerini yerine getirerek çocuğun gelişimine katkı sağlamasının yolu çocuğun evde ve okulda çocuğa uygun, nitelikli eserlerle buluşturulmasıdır. Bu buluşmanın gerçekleşmesi evde bilinçli ebeveynlerle, eğitim kurumlarında ise okul öncesi dönemden başlayarak okuma kültürünün şekillendiği ortaokul yıllarının sonuna kadar çocuklara rol model olacak -çocuk edebiyatı alanında yetkin-öğretmenlerle mümkündür. Çocukların temel dil becerilerinin gelişimi, okuma sevgisi ve alışkanlığı kazanması, eleştirel düşünme, sanat ve estetik zevkinin gelişmesi gibi pek çok noktada en etkili kişiler okul öncesi, sınıf ve Türkçe öğretmenleridir. Bu bakımdan öğretmenlerin çocuk edebiyatı konusunda donanımlı, kendisini iyi yetiştirmiş ve birikimini öğretim sürecine aktarabilen kişiler olması gerekmektedir. Dilidüzgün’ün (2003:40) Türkçe ve edebiyat öğretmenleri için belirttiği aşağıdaki özellikler aynı zamanda öğretim sürecinde edebi metinlerden yararlanan tüm öğretmenler için geçerlidir.

İlköğretim düzeyindeki Türkçe derslerinde çağdaş eğitimin temel yönelimlerinden öğrenci odaklı bir öğretimi gerçekleştirebilmek için, öğrencilerin yaşları gereği ilgi ve gereksinimlerini göz önünde tuttuğumuzdan çocuk yazınına yer vermek kaçınılmaz bir tutumdur. Bu nedenle öğretmen yetiştirmede de geleceğin Türkçe ve yazın öğretmenlerine bu yönde bilgi ve beceri kazandırmak gerekir. Çocuk yazını, artık günümüzde başlı başına bir uzmanlık konusu olmuştur. Dolayısıyla bu konuda yeterli donanıma ulaştırılmamış Türkçe ve yazın öğretmenlerinin sınıfı içi çalışmalarında çocuk yazını metinlerinden üretken bir biçimde yararlanabilmesi de beklenemez.

İyi yetişmiş bir öğretmenin; nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerini seçebilmesi, kitap seçimi yaparken öğrencinin ilgisini ve gelişim özelliklerini dikkate alması; çocuk kitaplarını okuması, bilmesi, yeni ve nitelikli kitapları takip etmesi beklenir. Ayrıca öğretmenler öğretim yaklaşımlarını, yöntemlerini, öğretim etkinliklerini ve malzeme seçimini bilmeli, kuramsal bakış açılarını anlayabilmeli; kitabı neden seçtiğinin, ne için kullanacağını ve nasıl işleyeceğini bilincinde olmalıdır (Kaya, 2007). Başta okul öncesi, sınıf ve Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının çocuk edebiyatından etkili biçimde yararlanabilmeleri, çocuk edebiyatına ilişkin bilgi ve becerileri elde edebilecekleri bir eğitim almalarıyla mümkündür. Bunun için özellikle eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına çocuk edebiyatı eğitimi verilmesi, bu yönde bilgi ve beceri kazandırılması önem taşımaktadır.

Nitelikli öğretmen yetiştirilebilmesini amaç edinen çocuk edebiyatı dersinin genel amaçlarını Şirin (2014) şu şekilde açıklamaktadır: Çocuk edebiyatının temel ölçütlerini, kuram ve uygulamalarını kavraması; çocuk edebiyatı kültürünü özümsemiş; çocuğun yaşına, ilgilerine, gelişim düzeyine katkı sağlayıcı nitelikli kitap seçebilen, çocuğa okumayı sevdiiren; kitaplara, edebiyata, sanata ve kendini gerçekleştirmeye katkı verebilen; çocuğu tanıyan ve anlayan, edebiyatın çocuğun dünyasındaki anlamını içselleştirmiş; Türkçe (ana dili) öğretiminde çocuk edebiyatından yararlanmayı bilen; edebiyat öğretiminde (edebiyat okuru yetiştirilmesinde) bir geçiş dönemi edebiyatı olan çocuk ve gençlik edebiyatının seçkin örnekleriyle iletişim kurmasına öncülük eden öğretmen adaylarının yetiştirilmesidir.

Okul Öncesi, Sınıf ve Türkçe Öğretmenliği Programlarının öğretim programlarına göre; eğitim fakültelerinde yürütülen çocuk edebiyatı dersinin temel amaçlarından biri, öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerinin taşıması gereken dış (biçim) ve içyapı (içerik) özelliklerini bilme, bu özellikler bakımından çocuk kitaplarını değerlendirebilme ve çocuğa uygun eserler seçebilme becerisi kazandırmaktır (www.yok.gov.tr). Günümüzde çocuk edebiyatı alanında çok sayıda kitap yayımlanmaktadır. Bu kitaplar arasından çocukların özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış, nitelikli -çocuğa uygun- eserleri seçmek zor ve önemli hale gelmiştir. Bu bakımdan öğretmen başarısındaki en önemli etkenlerden biri, nitelikli çocuk kitabı seçebilmektir. Ayrıca çocuk edebiyatı dersinin öğretmen adaylarına; alanın önemli kavramlarını ve edebiyat türlerini tanıma; edebi türlerin ve bu türlerde verilmiş eserlerin çocuk gelişimindeki yerini/önemini, eğitimde hangi amaçlarla kullanılabileceğini bilme, alanın önemli yazar ve eserleri hakkında fikir sahibi olma vb. noktalarda bilgi ve beceri kazandırma gibi katkıları bulunmaktadır (Fırat ve İpek Eğilmez, 2014; Sever, 2007; www.yok.gov.tr). Buna karşın; eğitim fakültelerinde çocuk edebiyatı dersi sadece Okul Öncesi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği Programlarında zorunlu ya da seçmeli ders olarak yer almaktadır. 2006 Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarında her üç programda da zorunlu ders olarak yer alan “çocuk edebiyatı”nın 2018’de yenilenen programa göre eğitim fakültelerindeki yerinin daha da sınırlandığı görülmektedir. Dersin; Okul Öncesi Öğretmenliği Programında 6. dönemde 2 ders saati ve zorunlu bir ders olarak okutulurken yeni programda “erken çocukluk dönemi edebiyatı” adıyla yine 6. dönemde 2 ders saati ve zorunlu alan eğitimi dersi olarak yer aldığı; Sınıf Öğretmenliği Programında 4. dönemde 2 ders saati ve zorunlu bir ders iken yeni programda zorunlu dersler arasından çıkarıldığı ve alan eğitimi seçmeli dersleri arasına alındığı; Türkçe Öğretmenliği Programında ise 5. dönemden 3. döneme alındığı, yine 2 ders saati ve zorunlu alan eğitimi dersi olarak kendisine yer bulduğu görülmektedir (www.yok.gov.tr). Son duruma göre eğitim fakültelerinde artık sadece Türkçe ve Okul Öncesi Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören öğretmen adayları çocuk edebiyatı dersini zorunlu ders olarak almaktadır. Ayrıca belirtilen iki programda da çocuk edebiyatı, (içerik bakımından uygulama zenginliğine sahip olmasına karşın) teorik bir ders ve haftada 2 ders saati olarak yürütülmektedir. Alan kaynaklarında özellikle dersin uygulama saatinin olmamasına yönelik eleştiriler yoğunluk kazanmaktadır (Arkılıç Songören 2011; Maltepe, 2009; Şirin, 2014; Ulutaş ve Kıymaz, 2012). Konuyla ilgili olarak Büyükkavas Kuran ve Ersözlü (2009:16) “... eğitim fakültelerindeki çocuk edebiyatı derslerinin daha nitelikli işlenmesi için gerekli düzenlemeler de yapılmalıdır. Çocuk edebiyatı dersinin kuramsal boyutta kalmayıp uygulamalı hale getirilmesi ve çocuk edebiyatını diğer derslerle ilişkilendirmeye dair örnek uygulamaları içermesi bu anlamda önemlidir” demektedir. Kavcar ve İnce Samur (2014: 289) da programda çocuk edebiyatı dersinin, uygulama boyutunun göz ardı edilmesini ve kuramsal olarak yer almasını eleştirmektedir.

Tüm bunlar öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı dersinin uygulamalı yürütülmesi, dersi mesleki gelişimleri açısından önemli bulma durumları vb. konulardaki düşüncelerinin ne olduğu ve bunun çocuk edebiyatına yönelik geliştirdikleri tutuma nasıl yansıdığı sorularını akla getirmektedir. Öğrencilerini çocuk edebiyatı ürünleri ile buluşturması, bu ürünlerden eğitim sürecinde yeterli ölçüde ve doğru şekilde yararlanması beklenen öğretmen adaylarının bu sorumluluklarını yerine getirmesinde çocuk edebiyatı farkındalığı, çocuk edebiyatına değer verme ve kabullenme düzeyleri etkili olmaktadır. Bu bakımdan öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına karşı tutumlarının belirlenmesi önemli ve gereklidir. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının mesleklerini icra ederken davranışlarına yansıtacağı düşünüldüğünde tutumlarının olumlu olması; öğrenme, öğretme ve uygulama motivasyonlarını artırarak onları aktif hale getirirken; olumsuz olması önemsememe durumuna bağlı olarak kendilerinden beklenen sorumluluklarını yerine getirmede pasif kalmalarına neden olacaktır. Bunun yanında öğrencilere örnek olarak onlara kitabı sevdirmesi, kitap okuma alışkanlığını ve kültürünü kazanmalarına yardımcı olması gereken öğretmenlerin dolayısıyla öğretmen adaylarının öncelikle kendilerinin bu özelliklere sahip olması ve okuyucu olarak seviyelerinin yüksek olması beklenmektedir. Bu bakımdan öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına karşı tutumları ile kitap okumayı sevmeye durumları, okur olarak düzeyleri; kendilerine ait bir kütüphaneye sahip olma durumları, öğrenim gördükleri program vb. faktörler arasında ilişki olma durumunu belirleyici çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında çalışmaların önemli bir kısmının çocuk edebiyatı ürünlerinin nitelikleri ve çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların gelişimdeki yeri/önemi üzerine gerçekleştirildiği (Aytaş, 2003; Aslan, 2017; Baş, 2010; Fırat, 2012; Akçay ve Baş, 2015); bir kısmının öğretmen adaylarının nitelikli çocuk kitaplarını seçebilme yeterliliğine (Maltepe, 2009; Yazıcı Okuyan, 2009; Temizkan, 2011; Karagöz, 2017); bir kısmının öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin düşüncelerini belirlemeye

yönelik olduğu (Akman, 2013; Alan, 2020; Büyükkavas Kuran ve Ersözlü, 2009; Çevik ve Müldür, 2019; Hasırcı, 2017; İnce Samur, 2018; Kan, 2011; Kanat, 2020; Kolaç vd., 2012; Kurt ve Arslan, 2017; Ulutaş ve Kıymaz, 2012; Yılmaz, 2016) az bir kısmının da öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ve çocuk edebiyatı dersine ilişkin tutumunu araştıran çalışmalar olduğu (Karagül, 2020; Sönmez vd., 2021; Uçgun, 2010) belirlenmiştir.

Alanyazında çocuk edebiyatına yönelik tutumda etkisi olabilecek pek çok değişkeni bir arada değerlendiren çalışmalar çok sınırlı kalmaktadır. Ayrıca genel olarak uygulama yapılan öğretmen adaylarının tek programdan seçildiği dolayısıyla çocuk edebiyatı dersini zorunlu alan eğitimi veya seçmeli ders olarak alan öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarını bir arada değerlendiren çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada; öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı dersine ilişkin görüşleri, çocuk edebiyatına yönelik tutumları ve tutumlarında etkili olan faktörleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı dersine ve çocuk edebiyatına yönelik düşünceleri nelerdir?
2. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumları nasıldır?
3. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarında etkili olan faktörler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada; öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı dersine ilişkin görüşleri ile çocuk edebiyatına yönelik tutumları ve tutumlarını etkileyen faktörlere ilişkin mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli temel alınmıştır. Bu modelde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırma, 2022-2023 akademik yılı güz yarıyılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (MSKÜ) Eğitim Fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2021-2022 akademik yılında zorunlu veya seçmeli olarak çocuk edebiyatı dersini almış olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan; Okul Öncesi Öğretmenliği Programından 35, Sınıf Öğretmenliği Programından 3 ve Türkçe Öğretmenliği Programından 40 olmak üzere toplam 78 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumları araştırmanın bağımlı değişkenidir. Katılımcıların demografik özellikleri (öğrenim görülen program, cinsiyet vb.) çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma, 2022-2023 akademik yılı güz yarıyılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesinde; Okul Öncesi Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce, geliştirilen anket formunun ön uygulaması yapılmış, anket formuna son şekli verilerek araştırmacıların denetiminde asıl uygulamaya geçilmiştir. Asıl uygulama Ekim-Kasım 2022 tarihlerinde öğretmen adaylarının ders saati dışında, sınıf ortamında ve öğretmen adaylarının izni alınarak gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri anket ve ölçekten oluşan bilgi toplama formu ile elde edilmiştir. Bilgi toplama formunu, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan bir anket ve “Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği” (Karagül, 2020) oluşturmaktadır. Literatür doğrultusunda (Alan, 2020; Büyükkavas Kuran ve Ersözlü 2009; Çevik ve Müldür, 2019; Kanat, 2020; Yağmur Şahin vd., 2012) araştırmacılar tarafından geliştirilen anket; katılımcıların demografik özellikleri (10 soru) ile çocuk edebiyatı dersine ve çocuk edebiyatına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik (7’si açık uçlu, 7’si kapalı uçlu 14 soru) toplam 24 sorudan oluşmaktadır.

Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği (Karagül, 2020): Ölçek 18’i olumlu, 8’i olumsuz (ters yönde puanlanması gereken) ifade barındıran toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçek “farkında olma”, “değer verme” ve “kabullenme” olmak üzere 3 faktörlü bir yapıyı temsil etmektedir. Ölçeğin “farkında

olma” faktörü (boyutu), kişilerin çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeylerini ölçmektedir ve 12 madde bulunmaktadır. Bu faktörden alınabilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 12’dir. Alınan yüksek puan, çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin “değer verme” faktörü, kişilerin çocuk edebiyatına değer verme düzeylerini ölçmekte ve 6 maddeden oluşmaktadır. Buna göre bu faktörden alınabilecek en yüksek puan 30, en düşük puan ise 6’dır. Alınan yüksek puan, ölçeğin uygulandığı kişinin çocuk edebiyatına yüksek düzeyde değer verdiğini göstermektedir. Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği’nin son faktörü olan “kabullenme” boyutu, kişilerin çocuk edebiyatını kabullenme düzeylerini göstermektedir. Tümüyle ters yönde puanlanması gereken maddelerden oluşan bu faktörde toplam 8 madde bulunmaktadır, alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 8’dir. Ters yönde puanlanacağından alınan yüksek puan ölçeğin uygulandığı kişinin çocuk edebiyatını yüksek düzeyde kabullendiğini göstermektedir.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 22.0 (Statistical Package of Social Sciences) paket programı ile değerlendirilmiştir. Veri girişi sonrası uç veri analizleri yapılmış, -3 ve +3 aralığında olmayan 1 veri, veri setinden çıkarılmıştır. Analizler esnasında her bir adım için normallik testleri uygulanmış, çıkan sonuçlar doğrultusunda analizlere karar verilmiştir. Buna göre dağılımın normal olduğu veri gruplarında ilişkisiz örneklemelere yönelik tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile; normal dağılım şartlarını karşılamayan veri gruplarında Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H-Testi ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Ankette yer alan açık uçlu sorular için elde çeteleme yapılmış ve veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Öğretmen adaylarının anket sorularına verdikleri cevaplar incelenmiş, kodlanmış ve belirli kategorilere ayrılarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler tablolarla sunulmuş ayrıca ankete katılanların düşüncelerini daha etkili bir şekilde yansıtabilmek amacıyla öğrenci cevaplarından alıntılara yer verilmiştir. Katılımcıların bazı sorularda birden fazla cevap verdikleri göz önünde bulundurularak bu sorularda yüzdelik hesaplar öğrenci sayısı değil cevap sayısı dikkate alınarak yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Anketlerin geçerliği ve güvenilirliği için anket oluşturulurken ilgili alanyazın derinlemesine incelenmiş, iki ölçme değerlendirme uzmanının görüşü alınarak anketin geçerliği güçlendirilmiştir. Bunun yanında, her programdan biri kadın biri erkek olmak üzere iki, toplamda 6 öğretmen adayıyla ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ön uygulama ile soruların anlaşılabilirlik durumu değerlendirilmiş, gerekli düzenlemeler yapılarak ankete son şekli verilmiştir. Ön uygulamadan elde edilen sonuçların tutarlılığıyla da anketin güvenilirliği sağlanmıştır (Asa, 1997; Mertens, 1998). Asıl uygulama Ekim–Kasım 2022 tarihleri arasında öğretmen adaylarının ders saati dışında, sınıf ortamında ve öğretmen adaylarının izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Uygulamadan önce öğretmen adaylarına bilgilendirme yapılmış, araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmen adaylarına bilgi toplama formları dağıtılarak araştırmacılar gözetiminde doldurmaları ve doldurulan formların sınıfta bir kutu içerisine bırakılması sağlanmıştır. Veri toplama formlarının uygulanması ortalama 20 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından farklı zaman dilimlerinde iki kez gözden geçirilmiştir.

Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı .88’dir. Bu çalışma için de Cronbach alfa katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. $.60 < .83 < .90$ olduğu için “oldukça güvenilir” kategorisindedir. (Can, 2022.) Ayrıca alt boyutların güvenilirlik katsayıları da: 1. alt boyut için .86; 2. alt boyut için .83; 3. alt boyut için .75 olarak hesaplanmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Çalışma öncesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan etik izni (Protokol No: 220113, Karar No: 100, Tarih: 29.06.2022), ve eğitim fakültesinden kurum izni, araştırmaya katılan öğretmen adaylarından sözlü onamları, Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği’nin kullanımını için de ölçek kullanım izni alınmıştır.

BULGULAR

Öğretmen adaylarının tanıtıcı özelliklerini, çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı dersine ilişkin görüşlerini, çocuk edebiyatına yönelik tutumlarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmanın bulguları aşağıda sunulmaktadır.

Öğretmen Adaylarının Tanıtıcı Özellikleri

Tablo 1: Öğretmen Adaylarının Tanıtıcı Özelliklerinin Dağılımı

Özellikler		Çalışma Grubu	
		n	%
Bölüm/Program	Okulöncesi Öğretmenliği	35	44,9
	Sınıf Öğretmenliği	3	3,8
	Türkçe Öğretmenliği	40	51,3
Cinsiyet	Kadın	48	61,5
	Erkek	30	38,5
Kardeş Sayısı	0	1	1,3
	1	29	37,2
	2	12	15,4
	3	11	14,1
	4+	25	32,1
Aile Tipi	Geniş aile	11	14,1
	Çekirdek aile	65	83,3
	Parçalanmış aile	1	1,3
	Diğer	1	1,3
Anne Eğitim Düzeyi	Okuma-yazma bilmiyor	15	19,2
	İlkokul mezunu	28	35,9
	Ortaokul mezunu	17	21,8
	Lise mezunu	15	19,2
	Üniversite mezunu	3	3,8
Baba Eğitim Düzeyi	Okuma-yazma bilmiyor	5	6,4
	İlkokul mezunu	25	32,1
	Ortaokul mezunu	18	23,1
	Lise mezunu	20	25,6
	Üniversite mezunu	10	12,8
Gelir Düzeyi	Geliri giderinden az	28	35,9
	Geliri giderine denk	44	56,4
	Geliri giderinden fazla	6	7,7
Kitap Okumayı Sevme Durumu	Evet	70	89,7
	Hayır	8	10,3
Yılda Okunan Kitap Sayısı	1-5	22	28,2
	6-10	24	30,8
	11-20	24	30,8
	21+	8	10,3
Evinde Kütüphaneye Sahip Olma Durumu	Evet	53	67,9
	Hayır	25	32,1

Katılımcıların tanıtıcı özellikleri Tablo 1’de sunulmaktadır. Buna göre, çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının %44,9’u Okul Öncesi Öğretmenliği, %3,8’i Sınıf Öğretmenliği, %51,3’ü Türkçe Öğretmenliği Programında öğrenim görmektedir. En az katılımcı sayısı (dersi alan öğretmen adaylarının mezun olmuş olması bakımından) Sınıf öğretmenliğine aittir. Katılımcıların; cinsiyetlerine göre %61,5’inin kadın, %38,5’inin erkek olduğu; tek kardeşe sahip olanlarla (%37,2) dört ve üzeri kardeşe sahip olanların (%32,1) çoğunlukta olduğu; aile tipine göre büyük çoğunluğun (%83,3) çekirdek aile olduğu ve bunu %14,1 oranı ile geniş aileye sahip olanların izlediği görülmektedir. Anne eğitim düzeyi dağılımına göre; %35,9’u ilkokul mezunu, %21,8’i ortaokul mezunudur. Lise mezunu ve okuma yazma bilmeyenlerin oranı %19,2’dir. Baba eğitim düzeyi söz konusu olduğunda; %32,1’i ilkokul, %25,6’sı lise, %23,1’i ortaokul mezunudur. Gelir düzeyi incelendiğinde gelirin giderine denk olduğunu belirtenler (%56,4) en büyük yüzdeye sahip gruptur. İkinci sırada gelirin giderinden az olduğunu belirten (%35,9) grup yer almaktadır. Katılımcıların %89,7’si kitap okumayı sevdiğini belirtirken %10,3’ü sevmediğini ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının yılda okuduğu kitap sayılarının dağılımına göre ilk sırada %30,8 oranıyla 6-10 ve 11-20 sayı aralığında kitap okuyan grup bulunmaktadır. Bu durum katılımcıların büyük çoğunluğunun (%61,6) orta düzeyde okuyan okuyucu grubuna girdiğini göstermektedir. Ardından %28,2 oranı ile yılda 1-5 kitap

okuyan (az okuyan okuyucu) grup gelmektedir. Yılda 21 ve üstü sayıda kitap okuyan (çok okuyan okuyucu) katılımcıların oranı %10,3'tür. Katılımcıların %67,9'u evinde bir kütüphaneye sahipken %32,1'inin kütüphanesi bulunmamaktadır.

Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Görüşleri

Bu bölümde öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı dersine yönelik düşüncelerini içeren veriler tablolar üzerinde gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının “Çocuk Edebiyatı” Kavramının Anlamına İlişkin Düşünceleri

Çocuk Edebiyatı Kavramı	Türkçe Ö.		Okul Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Çocukların gelişimine ve eğitimine katkısı olan, eğlenerek öğreten bir edebiyat alanı	9	22,5	18	50,0	1	33,3	28	35,9
Çocuklar için hazırlanan, çocuğa uygun edebi eserlerin tümü/ çocuklara özel edebiyat	26	65,0	14	38,9	2	66,7	42	53,8
Çocuk ve edebiyatın iç içe geçmesi, çocuğun edebiyatın içinde olması	2	5,0	0	0	0	0	2	2,6
Çocuklara edebiyatı öğreten, kitabı tanıtan ve sevdiren (öğretmen adaylarına gerekli) bir ders	1	2,5	2	5,6	0	0	3	3,8
Çocukların da bir birey olduğunu ifade ediyor	0	0	1	2,8	0	0	1	1,3
Çocuk edebiyatı diye bir şey yoktur (edebiyat bölümlere ve yaş gruplarına ayrılmamalı)	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Hiçbir şey ifade etmiyor	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Fikrim yok	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Cevapsız	1	2,5	2	5,6	0	0	3	3,8

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermiştir.

Tablo 2'ye göre öğretmen adaylarının yarısından fazlası (%53,8) çocuk edebiyatı kavramını “çocuklar için hazırlanan, çocuğa uygun edebi eserlerin tümü/çocuklara özel edebiyat” şeklinde açıklamışlardır. Bu açıklamayı %35,9 oranıyla “çocukların gelişimine ve eğitimine katkısı olan, eğlenerek öğreten bir edebiyat alanı” cevabı izlemektedir. Öğrenim görülen programlara göre dağılıma bakıldığında; Türkçe (%65,0) ve sınıf öğretmeni (%66,7) adaylarının “çocuğa uygunluk” kavramına yoğunlaştıkları görülmektedir. Okul öncesi öğretmeni adaylarında ise çocuğa uygunluk ikinci sırada yer almakta (%38,9), ilk sırada (%50,0) çocukların gelişimine ve eğitimine katkısı olan bir edebiyat alanı olduğu açıklaması bulunmaktadır. Buna göre okul öncesi öğretmeni adayları “gelişim ve eğitim” kavramlarına vurgu yapmışlardır.

“Saçmalık, edebiyat bölümlere ve yaş gruplarına ayrılmamalı.” (Ö.A. 19).

“Çocuklara göre olan, çocukların ilgisini çekecek eserleri bulunduran edebiyat alanını ifade etmektedir.” (Ö. A. 34).

“Çocuklara yönelik hem biçimsel hem de içerik olarak fayda sağlayabilecek eserlerin tamamına yönelik bir kavramdır.” (Ö.A. 53).

“Çocukların gelişimlerini destekleyen yazılı veya sözlü eserler.” (Ö. A. 68).

“Çocukların kitapla ilk tanışma aşamasında ve kitap sevgisinin aşılması açısından biz öğretmen adaylarına oldukça gerekli bir ders olduğunu düşünüyorum.” (Ö. A. 69).

“Çocuklar için hazırlanan edebi eserlerin oluşturduğu edebiyat koludur.” (Ö. A. 78).

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatını Bir Edebiyat Alanı Olarak Önemli Görme Durumu

Önemli Görme Durumu	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet, önemli görüyorum	36	90,0	33	94,3	2	66,7	71	91,0
Hayır, önemli görmüyorum	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Fikrim yok	3	7,5	2	5,7	1	33,3	6	7,7

Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak önemli görme durumlarına bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının %90'ı, okul öncesi öğretmeni adaylarının %94,3'ü, sınıf öğretmeni adaylarının %66,7'si olmak üzere katılımcıların %91'i yani tamamına yakını önemli gördüğünü belirtmiştir. Çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak önemli görmediğini belirten bir katılımcı (%1,3) bulunmaktadır. 6 katılımcı ise (%7,7) fikri olmadığını ifade etmiştir. Bu oranlar öğretmen adaylarının, çocuk edebiyatını edebiyatın bir alanı olarak önemsediklerini/kabul ettiklerini göstermektedir.

“Önemli görüyorum çünkü edebiyatı ve kitap okumayı sevme çocuklukta başlar.” (Ö. A. 10).

“Önemli görmüyorum, edebiyat bir bütündür kollara ayrılmasını gereksiz buluyorum.” (Ö. A. 19).

“Önemli görüyorum çünkü yetişkin ve çocukların okuması gereken kitapların farklı kriterleri vardır” (Ö. A. 30).

“Önemli görüyorum çünkü çocukların da edebi ihtiyaçları vardır.” (Ö. A. 33).

“Önemli görüyorum çünkü çocuklar için hazırlanmış, gelişimlerine uygun edebi eserler yazılmalı.” (Ö. A. 52).

“Önemli görüyorum çünkü çocuk edebiyatı diğer edebiyat alanlarından daha hassas.” (Ö. A. 77).

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatını Bir Edebiyat Alanı Olarak Önemli Görme Nedenleri

Nedenler	Türkçe Ö.		Okul Ö.Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Çocukların gelişimine (zihinsel, duygusal, sosyal, dil vb.), eğitimine katkısı olması,	10	27,8	12	36,4	1	50,0	23	32,4
Çocuğun edebi zevkini, edebiyat anlayışını geliştirmesi,	4	11,1	0	0	0	0	4	5,6
Çocuklara edebiyatı sevdirmesi,	3	8,3	1	3,0	0	0	4	5,6
Çocukların kaliteli vakit geçirmesini sağlaması,	1	2,8	0	0	0	0	1	1,4
Çocuğun kitapla tanışmasını sağlayan, çocuğa göre eserleri içeren, yetişkin kitaplarından farklı ölçütlere sahip bir edebiyat olması,	12	33,3	14	42,4	0	0	26	36,6
Çocuklar geleceğimiz olduğu için	2	5,6	0	0	0	0	2	2,8
Öğretmen ve öğretmen adaylarının çocuklar hakkında bilgi edinmesinde önemli olması/ Mesleğin ve ebeveyn olma ihtimalinin önemsemeyi gerektirmesi,	2	5,6	0	0	0	0	2	2,8
Çocukların da yetişkinler kadar hatta daha fazla edebiyata, sanata, kitaba ihtiyaçları olması	1	2,8	2	6,1	1	50,0	4	5,6
Cevapsız	1	2,7	6	12,1	0	0	6	8,5

Çocuk edebiyatını edebiyatın bir alanı olarak önemli gördüğünü belirten öğretmen adaylarına bunun nedeni sorulmuş ve cevaplar Tablo 4'te sunulmuştur. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak önemsemelerinin farklı sebepleri bulunmaktadır. Buna göre öğretmen adaylarının çocuk edebiyatını önemli görme nedenlerinin başında %36,6 oranıyla “çocuğun kitapla tanışmasını sağlayan, çocuğa göre eserleri içeren, yetişkin kitaplarından farklı ölçütlere sahip bir edebiyat olması” gelmektedir. Katılımcıların çocuk edebiyatını önemseme nedenleri arasında ikinci sırada bu edebiyat alanının çocukların gelişimine (zihinsel, duygusal, sosyal, dil vb.) ve eğitimine önemli katkısı olması (%32,4) bulunmaktadır. Programlar temel alındığında Türkçe ve okul öncesi öğretmenliğinde sıralamanın değişmediği görülmektedir. Sınıf öğretmenliğinde ise çocukların gelişimine ve eğitimine olan katkısı ile çocukların da yetişkinler kadar edebiyata ihtiyacı olması nedeni eşit olarak yer almaktadır. Çocuk edebiyatını edebiyat alanı olarak önemli görmediğini belirten bir katılımcının çocuk edebiyatını önemli görmeme nedeni, edebiyatın yetişkin ve çocuk edebiyatı gibi bölümlere ayrılmasını doğru bulmamasıdır.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Üniversite Öğrenimi Öncesinde Çocuk Edebiyatıyla İlgili Bir Ders Alma Durumu

Ders Alma Durumu	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	0	0	9	25,7	0	0	9	11,5
Hayır	39	97,5	26	74,3	3	100	68	87,2
Cevapsız	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3

Üniversite öğrenimi sırasında çocuk edebiyatı dersi almış olan katılımcıların %87,2'sinin üniversite öğrenimi öncesinde çocuk edebiyatı ile ilgili bir ders almadığı, %11,5'inin ise aldığı tespit edilmiştir. Programlara göre dağılımda da Türkçe öğretmeni adaylarının %97,5'i, okul öncesi öğretmeni adaylarının %74,3'ü, sınıf öğretmeni adaylarının ise tamamı (%100) üniversite öğrenimi öncesinde çocuk edebiyatıyla ilgili bir ders almadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Lisans Programı İçerisinde Çocuk Edebiyatı Dersinin Yer Alma Şekline İlişkin Düşünceleri

Düşünceler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Zorunlu ders olmalı	29	72,5	33	94,3	3	100,0	65	83,3
Seçmeli ders olmalı	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Bölümüm için bu ders gerekli değil	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Fikrim yok	7	17,5	1	2,9	0	0	8	10,3
Cevapsız	2	5,0	1	2,9	0	0	3	3,8

Öğretmen adaylarının önemli bir kısmı (%83,3) çocuk edebiyatı dersinin öğrenim gördükleri lisans programında zorunlu ders olarak okutulması gerektiğini düşünmektedir. Programlara göre Türkçe öğretmenliğinde katılımcıların %72,5'i, Okul Öncesi Öğretmenliğinde %94,3'ü, Sınıf Öğretmenliğinde de %100'ü yani tamamı bu dersin kendi programlarında zorunlu olarak okutulması gerektiğini düşünmektedir.

“Seçmeli ders olmalı çünkü severek yapılmazsa etkili olmaz.” (Ö. A. 23).

“Zorunlu ders olmalı çünkü öğrencilerimizi daha iyi tanıyıp onlara uygun eserler bulmak için gerekli bir ders.” (Ö. A. 27).

“Zorunlu ders olmalı çünkü öğretmenler olarak çocuklara eğitim veriyoruz bu konuda bilinçli olmamız gerekiyor.” (Ö. A. 30).

“Zorunlu ders olmalı çünkü bir öğretmen adayı olarak çocuk edebiyatı dersini almak mesleki yeterlilik ve gelişim açısından çok önemli.” (Ö. A. 37).

“Zorunlu ders olmalı çünkü eğitimimiz neticesinde öğretmenliğimizde kullanabileceğimiz kitapları değerlendirebilir ve seçebiliriz.” (Ö. A. 52).

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının, Öğrenim Gördükleri Lisans Programı Açısından Çocuk Edebiyatı Dersinin Zorunlu Alan Eğitimi Dersi Olarak Okutulması Gerektiğini Düşünme Nedenleri

Nedenler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Mesleğimiz nedeniyle çocukların gelişimi bizim için önemli, çocuk edebiyatı da onların gelişimi için gereklidir	4	13,8	3	9,1	2	66,7	9	13,8
Seçime bırakılmayacak kadar hassas bir konu, önemli	1	3,5	1	3,0	0	0	2	3,1
Edebiyatın önemli bir bölümüdür	2	6,9	1	3,0	0	0	3	4,6
Öğretmen adaylarının mesleki yeterliliği, gelişimi için gerekli bir ders	24	82,8	27	81,8	0	0	51	78,5
Zaten zorunlu ders olarak okutuluyor, bu konuda bir sorun yok	0	0	2	6,1	0	0	2	3,1
Cevapsız	0	0	3	9,1	1	33,3	4	6,2

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Çocuk edebiyatı dersinin öğrenim gördükleri lisans programında zorunlu olarak okutulması gerektiğini düşünen öğretmen adaylarına bu düşüncelerinin nedeni sorulmuş ve tabloda yer alan cevaplar alınmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmı (%78,5) öğretmenlerin mesleki gelişimlerini esas alarak “öğretmen adaylarının mesleki yeterliliği, gelişimi için gerekli bir ders” açıklamasını yapmıştır. Bu cevaba en yakın orana sahip neden ise (%13,8) öğrenci gelişiminin esas alındığını gösteren “mesleğimiz nedeniyle çocukların gelişimi bizim için önemli, çocuk edebiyatı da onların gelişimi için gereklidir” cevabıdır. Türkçe ve Okul Öncesi Öğretmenliği Programlarında genel dağılımdaki durum geçerlidir. Farklı olarak Sınıf Öğretmenliği Programında öğrenci gelişiminin ön planda olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada (%4,5) “Edebiyatın önemli bir bölümüdür” açıklaması yer almaktadır.

Öğretmen adaylarının, öğrenim gördükleri lisans programı açısından çocuk edebiyatı dersinin seçmeli ders olarak okutulması gerektiğini düşünen tek katılımcı Türkçe öğretmenliği programında yer almaktadır. Bu katılımcı dersin seçmeli olarak okutulması gerekliliğini “öğretmen adayları bu dersi isterse almalı, Severe yapılmazsa etkili olmaz” şeklinde açıklamıştır.

Tablo 8: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersinin Uygulamalı Olarak Yürütülmesi Konusundaki Düşünceleri

Düşünceler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Uygulamalı olarak yürütülmeli	23	57,5	26	74,3	2	66,7	51	65,4
Uygulamaya gerek yok	4	10,0	2	5,7	0	0	6	7,7
Fikrim yok	13	32,5	7	20	1	33,3	21	26,9

Tablo 8’e göre katılımcıların önemli bir kısmı (%65,4) çocuk edebiyatı dersinin uygulamalı olarak yürütülmesi gerektiğini düşünmektedir. %26,9’u bu konuda fikri olmadığını, %7,7’si de uygulamaya gerek olmadığını ifade etmiştir. Programlar genelinde de dersin uygulamalı yürütülmesi gerektiği düşüncesinin hâkimdir ve bu anlamda en yüksek orana Okul Öncesi Öğretmenliği Programı sahiptir.

“Uygulamaya gerek yok çünkü teoride alınabilir.” (Ö. A. 11).

“Uygulamalı olmalı çünkü öğretmenlik deneyimi açısından etkili.” (Ö. A. 26).

“Uygulamalı olmalı, teorik bilgiler unutulabiliyor, öğrenci aktif olursa unutulmaz.” (Ö. A. 29).

“Uygulamalı olmalı çünkü yaparak-yaşayarak öğrenmeliyiz.” (Ö. A. 45).

“Uygulamalı olmalı, sınıfta etkinlikler yapıldığında daha faydalı ve kalıcı oluyor.” (Ö. A. 53).

Tablo 9: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersinin Uygulamalı Olarak Yürütülmesi Gerektiğini Düşünme Nedenleri

Nedenler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Uygulamalar mesleki yeterlilik, öğretmenlik deneyimi için gerekli	14	60,9	7	26,9	2	100,0	23	45,1
Yaparak yaşayarak öğrenilmeli, Bilgilerin kalıcılığını artırır	5	21,7	15	57,7	0	0	20	39,2
Okumadan edebiyat olmaz, kitaplar incelenmeli	3	13	2	7,7	0	0	5	9,8
Dersi daha çekici hale getirir	1	4,3	0	0	0	0	1	2,0
Cevapsız	4	17,4	6	23,1	0	0	10	19,6

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Çocuk edebiyatı dersinin uygulamalı işlenmesi gerektiğini düşünen katılımcıların bu düşüncesinin altında iki önemli sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki (%45,1) uygulamaların mesleki yeterlilik, öğretmenlik deneyimi için gerekli görülmesidir. Diğeri ise (%39,2) yaparak yaşayarak öğrenmenin bilginin kalıcılığını arttıracığı düşüncesidir.

Tablo 10: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersinin Uygulamalı Olarak Yürütülmesine Gerek Olmadığını Düşünme Nedenleri

Nedenler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Teori/kuramsal bilgi yeterli, biz kendimizi geliştirebiliriz	2	50,0	1	50,0	0	0	3	50,0
Cevapsız	2	50,0	1	50,0	0	0	3	50,0

Tabloya göre çocuk edebiyatı dersinin uygulamalı işlenmesine gerek olmadığını düşünen 6 katılımcıdan üçü (%50,0) bu durumu “Teori/ kuramsal bilgi yeterli, biz kendimizi geliştirebiliriz” şeklinde açıklamaktadır. Uygulamaya gerek olmadığını düşünen katılımcıların yarısı (%50,0) bu düşüncelerinin nedenini açıklamamıştır.

Tablo 11: Katılımcılara Göre Çocuk Edebiyatı Dersinin Öğretmen Adayları İçin En Önemli Katkıları

Katkılar	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Nitelikli çocuk kitapları seçebilme becerisi kazandırması	39	97,5	33	94,3	3	100	75	96,2
Çocuk kitaplarının çocuğun gelişimindeki yerini kavratması	33	82,5	33	94,3	3	100	70	89,7
Tür bilgisi edinmeyi sağlaması	26	65,0	20	57,1	1	33,3	47	60,3
Öğretim sürecinde kitaplardan nasıl yararlanılabileceğini öğretmesi	31	77,5	33	94,3	2	66,7	66	84,6
Alanın önemli yazar ve eserlerini tanıtmaları	22	55,0	18	51,4	0	0	40	51,3
Diğer (Edebi haz uyandırması, Eleştirel bakabilme becerisini sağlama)	1	2,5	1	2,9	0	0	1	1,3

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Katılımcıların %96,2’si çocuk edebiyatı dersinin öğretmen adaylarına en önemli katkısının “nitelikli çocuk kitapları seçebilme becerisi kazandırması” olduğunu düşünmektedir. Bunun dışında dersinin en önemli katkıları arasında sırasıyla “çocuk kitaplarının çocuğun gelişimindeki yerini kavratması” (%89,7), “öğretim sürecinde kitaplardan nasıl yararlanılabileceğini öğretmesi” (%84,6), “tür bilgisi edinmeyi sağlaması” (%60,3), “alanın önemli yazar ve eserlerini tanıtmaları” (%51,3) yer almaktadır. Programlara göre dağılıma bakıldığında da ilk üç maddenin değişmediği tüm programlar genelinde “nitelikli çocuk kitapları seçebilme becerisi kazandırması, çocuk kitaplarının çocuğun gelişimindeki yerini kavratması ve öğretim sürecinde kitaplardan nasıl yararlanılabileceğini öğretmesi” maddelerinin dersin en önemli ilk üç katkısı olarak değerlendirildiği saptanmıştır.

Tablo 12: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersinin Başarısını Artırmaya Yönelik Önerileri

Öneriler	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
İlgili bölümlerde zorunlu ders olarak okutulmalı	2	5,0	0	0	1	33,3	3	3,8
Tüm öğretmen adayları bu dersi almalı/tüm bölümlerde zorunlu olmalı	7	17,5	3	8,6	0	0	10	12,8
Uygulamalı bir ders olmalı/öğrenci aktif katılmalı	10	25,0	11	31,4	1	33,3	22	28,2
Derste tartışmalara yer verilmeli	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Alan uzmanlarının sayısı artırılmalı	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Sadece iyi yetişmiş yazarlar çocuk edebiyatı alanında eser vermeli	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Çocuk edebiyatı eleştirisi gelişmeli	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Dersin kapsamı genişletilmeli	2	5,0	0	0	0	0	2	2,6

Geziler yapılmalı	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Teşvik edici olunmalı	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı sanatçılarıyla buluşmasını sağlayacak etkinlikler planlanmalı	1	2,5	2	5,7	0	0	3	3,8
Ders içerisinde öğretmen adayları ile öğrencilerin buluşmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalı	1	2,5	2	5,7	0	0	3	3,8
Ders saati artırılmalı	7	17,5	5	14,2	0	0	12	15,4
(Öğretmen adaylarına yönelik) Seminerler, konferanslar düzenlenmeli	5	12,5	3	8,6	0	0	8	10,3
MEB’de tüm kademelerde ders olarak okutulmalı, toplumda bu konuda bilinç uyandırılmalı	3	7,5	0	0	0	0	3	3,8
Fikrim yok	7	17,5	3	8,6	1	33,3	11	14,1
Cevapsız	5	12,5	9	25,7	0	0	14	17,9

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Tablo 12’de katılımcıların çocuk edebiyatı dersinin başarısını artırmak için sundukları öneriler görülmektedir. Bu öneriler arasında en yüksek oran (%28,2) “uygulanmalı bir ders olmalı/öğrenci aktif katılmalı” maddesine aittir. Katılımcıların %15,4’ü “ders saati artırılmalı”, %12,8’i de “tüm öğretmen adayları bu dersi almalı/tüm bölümlerde zorunlu olmalı” yanıtını vermiştir. Bazı öğretmen adayları ise sadece ilgili öğretmenlik programlarında dersin zorunlu olmasını önermişlerdir (%3,8).

“Uygulanmalı ders olmalı, zorunlu olmalı ve tüm öğretmenlik grupları bu dersi almalı.” (Ö. A. 14).

“Seminer ve konferanslar düzenlenmeli.” (Ö. A. 22).

“Alandaki yazarların tanıtılması için öğretmen adaylarıyla bir araya gelebilecek etkinlikler düzenlenmeli.” (Ö. A. 43).

“Ders saati artırılarak uygulama için zaman oluşturulabilir.” (Ö. A. 43).

“Lisans programlarında zorunlu hale getirilebilir.” (Ö. A. 44).

“İyi yazarlar yetiştirilmelidir.” (Ö. A. 63).

“Yazılan eserler kontrol edilmeli, geri dönüşler yapılmalıdır.” (Ö. A. 63).

“Nitelikli çocuk edebiyatı kitaplarıyla tanıştırma.” (Ö. A. 68).

Tablo 13: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Alanı İçinde En Çok Önemsendiğini/ Geliştiğini Düşündükleri Metin Biçimi

Önem sırası	Metin biçimleri											
	Öyküleyici metinler				Bilgilendirici metinler				Şiir			
	Türkçe Ö.	Okul Ö. Ö.	Sınıf Ö.	Toplam	Türkçe Ö.	Okul Ö. Ö.	Sınıf Ö.	Toplam	Türkçe Ö.	Okul Ö. Ö.	Sınıf Ö.	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1	60,0	63,9	100,0	63,3	5,0	11,1	0	7,6	7,5	13,9	0	10,1
2	5,0	13,9	0	8,9	35,0	38,9	0	35,4	32,5	36,1	0	32,9
3	7,5	11,1	0	8,9	32,5	38,9	100,0	38,0	32,5	38,9	100,0	38,0
Cevapsız	Türkçe Ö.				Okul öncesi Ö.				Sınıf Ö.			
	%				%				%			
	27,5				11,1				0			

Katılımcılar, çocuk edebiyatı içinde en çok geliştiğini düşündükleri metin biçiminden en az geliştiğini düşündükleri metin biçimine doğru 1’den başlayarak sıralama yapmışlardır. Tabloya göre Türkçe öğretmeni adaylarının %60’ı, Okul öncesi öğretmeni adaylarının %63,9’u, sınıf öğretmeni

adaylarının tamamı (100,0), toplamda ise katılımcıların %63,3'ü öyküleyici metinleri 1. sırada kodlamıştır. Buna göre tüm programlarda katılımcıların büyük çoğunluğu çocuk edebiyatı içerisinde en çok gelişen metin biçiminin öyküleyici metinler olduğunu düşünmektedir.

Diğer metin biçimlerinden bilgilendirici metinler ve şiirin en yüksek orana sahip olduğu sıra 3. sıradır. İki metin biçiminin bu sıradaki oranlarının da aynı (%38,0) olduğu görülmektedir. Bu nedenle sıralama 2. sıradaki oranlara göre değerlendirilmiştir. 2. sıraya bakıldığında en yüksek oranın %35,4 ile bilgilendirici metinlerde olduğu dolayısıyla bu metin biçiminin katılımcılar tarafından en çok gelişen metin biçimleri arasında 2. sırada görüldüğü anlaşılmaktadır. Şiir ise Türkçe öğretmeni adaylarının %32,5'i, okul öncesi öğretmeni adaylarının %38,9'u, sınıf öğretmeni adaylarının ise tamamı tarafından (tüm öğretmenlik programlarında) en az geliştiği düşünülen metin biçimi olarak belirlenmiştir.

Tablo 14: Öğretmen Adaylarına Göre Çocuk Edebiyatı Eserlerinde En Çok Karşılaşılan Sorunlar

Sorunlar	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak hazırlanmaması	33	82,5	32	91,4	0	0	65	83,3
Yetkin olmayan kişilerin kitap yazması	25	62,5	26	74,3	2	66,7	53	67,9
Çocuklar için uygun olmayan içeriklere yer verilmesi	24	60,0	32	91,4	3	100,0	59	75,6
Çeviri kitaplarda dil sorunu olması	15	37,5	18	51,4	2	66,7	35	44,9
Kitaplarda biçim sorunları olması (kâğıt kalitesi, cilt, vb.)	15	37,5	23	62,9	0	0	37	47,4
Dil-anlatım sorunları olması	17	42,5	14	40	2	66,7	33	42,3
Görsel unsurlara yeteri kadar özen gösterilmemesi	19	47,5	21	60	2	66,7	42	53,8
Estetik açıdan zayıf olması	16	40,0	15	42,9	1	33,3	32	41,0
Kahramanların olumsuz özelliklere sahip olması	15	37,5	24	68,6	0	0	39	50
Cevapsız	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Tabloya göre çocuk edebiyatı eserlerinde karşılaşıldığı düşünülen sorunların başında (%83,3) “çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak hazırlanmaması” ve “çocuklar için uygun olmayan içeriklere yer verilmesi” (%75,6) gelmektedir. Öğretmen adaylarının çocuk kitaplarında en çok karşılaşıldığını düşündüğü diğer sorunlar ise “yetkin olmayan kişilerin kitap yazması (%67,9)”, “görsel unsurlara yeteri kadar özen gösterilmemesi (%53,8)” dir. Tabloya göre çeviri dili, dil ve anlatıma bağlı özellikler çocuk kitaplarında karşılaşılan sorunlar arasında alt sıralarda görülmektedir.

Tablo 15: Öğretmen Adaylarının Başarılı Bulduğu Çocuk Edebiyatı Sanatçıları

Sanatçılar	Türkçe Ö.		Okul Ö. Ö.		Sınıf Ö.		Toplam*	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Rıfat Ilgaz	3	7,5	1	2,9	1	33,3	5	6,4
Aziz Nesin	2	5,0	3	8,6	2	66,7	7	8
Hasan Ali Toptaş	3	7,5	1	2,9	1	33,3	5	6,4
Gülten Dayıoğlu	16	40,0	4	11,4	1	33,3	21	26,9
Ömer Seyfettin	5	12,5	0	0	0	0	5	6,4
Cahit Uçuk	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Muzaffer İzgü	5	12,5	2	5,7	0	0	7	8
Ayşe Kulin	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Sevim Ak	2	5,0	1	2,9	0	0	3	3,8
Behiç Ak	1	2,5	1	2,9	0	0	2	2,6
Şermin Yaşar	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Tevfik Fikret	1	2,5	1	2,9	0	0	2	2,6

Pertev Naili Boratav	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Eflatun Cem Günay	0	0	2	5,7	0	0	2	2,6
Abdullah Ziya Kozanoğlu	1	2,5	0	0	0	0	1	1,3
Bilgin Adalı	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Adnan Özyalçın	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Ayşegül Dedeoğlu	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Can Göknil	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
A. Saint Exupery	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Lafontaine	0	0	2	5,7	0	0	2	2,6
Richard Bach	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Peter H. Reynolds	0	0	2	5,7	0	0	2	2,6
Leo Lionni	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Susan Verde	0	0	1	2,9	0	0	1	1,3
Cevapsız	13	32,5	13	37,1	0	0	26	33,3

*Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir.

Öğretmen adayları tarafından çocuk edebiyatı alanında başarılı olduğu belirtilen sanatçılar Tablo 15'te sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından adı en çok ifade edilen yazar (%26,9) Gülten Dayıoğlu'dur. Dayıoğlu'nu %8 oranıyla Muzaffer İzgü ve Aziz Nesin izlemektedir. Programlara göre değerlendirildiğinde Türkçe (%40,0) ve Okul Öncesi Öğretmenliğinde (%11,4) de ilk sırada yer alan sanatçı Dayıoğlu olmuştur. Sınıf öğretmenliğinde ilk sırada Aziz Nesin (%66,7) yer almaktadır. Türkçe öğretmenliğinde ikinci sırada Muzaffer İzgü ve Ömer Seyfettin (%12,5); Okul Öncesi Öğretmenliğinde Aziz Nesin (%8,6) gelmektedir. Sınıf öğretmenliğinde Rıfat Ilgaz, Gülten Dayıoğlu ve Hasan Ali Toptaş ikinci sırada yer almaktadır (%33,3). Bu soruda dikkati çeken önemli bir nokta gerek genel toplamda (%33,3) gerekse programlar bazında (Türkçe Ö. %32,5, Okul Öncesi Ö. %37,1) en yüksek oranın soruyu cevapsız bırakanlara ait olması, öğretmen adaylarının önemli bir kısmının bu soruyu cevaplamamasıdır.

Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumları ve Tutumlarını Etkileyen Faktörler

Çalışmada katılımcıların çocuk edebiyatına ilişkin tutumları ve tutumlarında etkili olan değişkenler de incelenmiş ve veriler tablolar üzerinden açıklanmıştır.

Tablo 16: Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Toplam Puan Ortalamaları

Ölçek	n	$\bar{X} \pm SD$	Min	Max
Ölçek toplam puan ortalaması	78	90,3329 \pm 9,37424	63,00	119,00
Birinci alt boyut (Farkında Olma)	78	31,5201 \pm 5,16288	21,00	60,00
İkinci alt boyut (Değer verme)	78	27,8769 \pm 2,91836	13,00	30,00
Üçüncü alt boyut (Kabullenme)	78	30,9359 \pm 5,83394	16,00	40,00

Ölçekten alınabilecek en düşük puan 26, en yüksek puan 130'dur. Bu çalışmanın katılımcılarına ait en düşük ortalama puanı 63, en yüksek ortalama puanı ise 119'dur. 78 kişilik çalışma grubunun ortalama puanı ise 90,33'tür. Bu puan ölçekten alınabilecek en yüksek puana yakın olduğu için katılımcıların çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının olumlu olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin birinci alt boyutundan (farkında olma) alınabilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 12'dir. Katılımcılarına ait en düşük ortalama puanı 21, en yüksek ortalama puanı ise 60'tır. Çalışma grubunun ortalama puanı ise 31,52'dir. Bu puan ölçekten alınabilecek ortalama puanın altında kaldığı için öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

İkinci alt boyuttan (değer verme) alınabilecek en yüksek puan 30, en düşük puan ise 6'dır. Katılımcılarına ait en düşük ortalama puanı 13, en yüksek ortalama puanı ise 30'dur. 78 kişilik çalışma grubunun ortalama puanı ise 27,87'dir. Bu puan ölçeğin ilgili alt boyutundan alınabilecek en yüksek puana yakın olduğu için öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yüksek düzeyde değer verdiğini göstermektedir.

Ölçeğin üçüncü alt boyutundan (kabullenme) alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 8'dir. Katılımcılarına ait en düşük ortalama puanı 16, en yüksek ortalama puanı ise 40'tır. Çalışma grubunun ortalama puanı ise 30,93'tür. Bu puan ölçeğin ilgili alt boyutundan alınabilecek en yüksek puana

yakındır. Bu faktörde yer alan maddelerin tümü ters yönde puanlanmıştır ve alınan yüksek puan katılımcıların çocuk edebiyatını yüksek düzeyde kabullendiğini göstermektedir.

Tablo 17: Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Program Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Bölüm	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Okul Öncesi Öğretmenliği	35	50,64	2	15,41	,00
Sınıf Öğretmenliği	3	28,33	2		
Türkçe Öğretmenliği	40	30,59	2		
Toplam	78				

Farklı 3 bölümden katılan 78 kişilik öğretmen aday grubunun programları ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olma durumu sınanmıştır. Katılımcıların öğrenim gördükleri programa göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları, dağılımın normal olmaması dolayısıyla Kruskal Wallis H-Testi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların, öğrenim gördükleri programa göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmüştür, $X^2 (sd=2, n=78) = 15.41, p<.05$. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programların sıra ortalamaları dikkate alındığında, Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı öğrencilerinin en yüksek tutum puanına sahip olduğu, bunu Türkçe Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği lisans programları öğrencilerinin izlediği görülmektedir.

Tablo 18: Öğretmen Adaylarının Cinsiyet Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	48	39,99	1919,50	696,50	,80
Erkek	30	38,72	1161,50		

Katılımcıların cinsiyetlerinin ölçeklere verdikleri cevaplar üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Mann-Whitney U testinde, kadın ve erkek öğrencilerin ölçek sorularına verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur, $U=696,50, p>.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmese de cinsiyeti kadın olan öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına oranla çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 19: Öğretmen Adaylarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Kardeş Sayısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
0 Kardeş	1	20,00	4	7,76	,10
1 Kardeş	29	33,14	4		
2 Kardeş	12	46,42	4		
3 Kardeş	11	33,32	4		
4 ve üstü	25	47,06	4		
Toplam	78				

Katılımcıların kardeş sayısı ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olma durumunu sınamak için, kardeş sayısına göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları, dağılımın normal olmaması dolayısıyla Kruskal Wallis H-Testi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların, kardeş sayılarına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir, $X^2 (sd=4, n=78) = 7.76, p>.05$. Öğretmen adaylarının kardeş sayılarına göre elde edilen grupların sıra ortalamaları incelendiğinde, 4 ve üzeri kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının en yüksek olduğu; bunu sırasıyla 2 kardeşe, 3 kardeşe, 1 kardeşe sahip öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir. Kardeş sahibi olmayan öğretmen adaylarının ise çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının düşük olduğu ve sıra ortalamalarının en sonda yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 20: Öğretmen Adaylarının Aile Tipi Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Aile Tipi	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Geniş	11	42,00	3	,63	,88
Çekirdek	65	38,93	3		
Parçalanmış	1	54,00	3		
Diğer	1	34,50	3		
Toplam	78				

Katılımcıların aile tipi ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için, aile tipine göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları dağılımın normal olmaması dolayısıyla Kruskal Wallis H-Testi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların, aile tipine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir, $X^2 (sd=3, n=78) = .63, p>.05$. Öğretmen adaylarının aile tiplerine yönelik elde edilen grupların sıra ortalamaları incelendiğinde, parçalanmış aileye sahip öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının en yüksek olduğu; bunu sırasıyla geniş, çekirdek ve diğer aile tiplerine sahip öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir.

Tablo 21: Öğretmen Adaylarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Çalışma Grubu	n	\bar{X}	S	Min	Max	
Okuma Yazma Bilmiyor	15	3,64	,31	3,00	4,48	
İlkokul	28	3,43	,43	2,42	4,58	
Ortaokul	17	3,45	,28	3,08	4,12	
Lise	15	3,38	,30	2,69	3,85	
Üniversite	3	3,56	,35	3,15	3,77	
Toplam	78					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,62	4	,15	1,21	,31	-
Gruplar içi	9,38	73	,12			
Toplam	10,01	77				

Katılımcıların anne eğitim düzeyi ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olma durumu sınanmıştır. Anne eğitim düzeyine göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları dağılım normallik arz ettiği için ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda anne eğitim düzeyi okuma yazma bilmiyor (1) olanların ortalaması ($\bar{X}_1 = 3,64$), ilkokul mezunu (2) olanların ortalaması ($\bar{X}_2 = 3,43$), ortaokul mezunu (3) olanların ortalaması ($\bar{X}_3 = 3,45$), lise mezunu (4) olanların ortalaması ($\bar{X}_4 = 3,38$) ve üniversite mezunu (5) olanların ortalaması ($\bar{X}_5 = 3,56$), arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir [$F(4-73) = 1,21, p>.05$].

Tablo 22: Öğretmen Adaylarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Çalışma Grubu	n	\bar{X}	S	Min	Max	
Okuma Yazma Bilmiyor	5	3,60	,65	2,65	4,48	
İlkokul	25	3,42	,41	2,42	4,58	
Ortaokul	18	3,50	,25	3,00	4,04	
Lise	20	3,54	,32	2,69	4,12	
Üniversite	10	3,34	,25	3,09	3,77	
Toplam	78					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,44	4	,11	,85	,49	-
Gruplar içi	9,56	73	,13			
Toplam	10,01	77				

Katılımcıların baba eğitim düzeyi ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için, baba eğitim düzeyine göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları dağılımın normallik şartlarını karşılaması dolayısıyla ilişkisiz örneklemelere yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda baba eğitim düzeyi okuma yazma bilmiyor (A) olanların ortalaması ($\bar{X}_A=3,60$), ilkokul mezunu (B) olanların ortalaması ($\bar{X}_B=3,42$), ortaokul mezunu (C) olanların ortalaması ($\bar{X}_C=3,50$), lise mezunu (D) olanların ortalaması ($\bar{X}_D=3,54$) ve üniversite mezunu (E) olanların ortalaması ($\bar{X}_E=3,34$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir [$F(4-73)=.85, p>.05$].

Tablo 23: Öğretmen Adaylarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Çalışma Grubu	n	\bar{X}	S	Min	Max	
Az	28	3,52	,23	3,00	3,85	
Denk	44	3,43	,43	2,42	4,58	
Fazla	6	3,50	,52	2,69	4,04	
Toplam	78					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,11	3	,03	,28	,83	-
Gruplar içi	9,89	74	,13			
Toplam	10,01	77				

Katılımcıların gelir düzeyi ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olma durumu sınamak için gelir düzeylerine göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları dağılımın normallik arz etmesi dolayısıyla ilişkisiz örneklemelere yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda geliri giderinden az olanların ortalaması ($\bar{X}_{az} = 3,52$), geliri giderine denk olanların ortalaması ($\bar{X}_{denk} = 3,43$), geliri giderinden fazla olanların ortalaması ($\bar{X}_{fazla} = 3,50$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir [$F(3-74)=,28, p>.05$].

Tablo 24: Öğretmen Adaylarının Kitap Okumayı Sevme Durumu Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Sevme dur.	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Evet	71	39,36	2755,00	220,00	,65
Hayır	7	35,43	248,00		

Katılımcıların kitap okumayı sevme durumlarının ölçeklere verdikleri cevaplar üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Mann-Whitney U testinde, öğretmen adaylarının ölçek sorularına verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur, $U=220,00, p>.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmese de soruya evet cevabını veren öğretmen adaylarının, hayır cevabını veren öğretmen adaylarına oranla çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 25: Öğretmen Adaylarının Yılda Okudukları Kitap Sayısı Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Kitap Sayısı	n	Sıra Ort.	sd	X^2	p
1-5 Kitap	22	39,98	3	,51	,91
6-10 Kitap	24	41,21	3		
11-20 Kitap	24	36,83	3		
20 ve üstü	8	41,06	3		
Toplam	78				

Katılımcıların yılda okudukları kitap sayısı ve ölçek cevapları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için, yılda okunan kitap sayısına göre oluşturulan grupların ölçek cevaplarının ortalamaları Kruskal Wallis H-Testi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların, kitap okuma sayısına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir, $X^2 (sd=3, n=78) = .51, p>.05$. Öğretmen adaylarının

kitap okuma sayılarına yönelik elde edilen grupların sıra ortalamaları incelendiğinde, 6-10 kitap ile 20 ve üstü kitap okuyan öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının yüksek olduğu; bunu sırasıyla 1-5 kitap ve 11-20 kitap okuyan öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir.

Tablo 26: Öğretmen Adaylarının Kütüphaneye Sahip Olma Durumu Değişkenine Göre Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Analiz Sonuçları

Kütüphanesi Olma Dur.	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Evet	54	39,66	2102,00	601,00	,70
Hayır	24	37,54	901,00		

Katılımcıların kütüphaneye sahip olma durumlarının ölçeklere verdikleri cevaplar üzerinde anlamlı bir etkisinin olma durumunu sınamak için yapılan Mann-Whitney U testinde, öğretmen adaylarının ölçek sorularına verdikleri cevaplar ile kütüphaneye sahip olma durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur, $U=601.00$, $p>.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında soruya evet cevabını veren öğretmen adaylarının -istatistiksel olarak anlamlı fark çıkmamış olsa da- hayır cevabını veren öğretmen adaylarına oranla çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (MSKÜ) Eğitim Fakültesinde, Okul Öncesi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören, araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilen çalışmanın verileri doğrultusunda aşağıda sunulan sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya göre, öğretmen adayları “çocuk edebiyatı” kavramını (%53,8) “çocuklar için hazırlanan, çocuğa uygun edebi eserlerin tümü/ çocuklara özel edebiyat” olarak algılamaktadır. Bu anlamda katılımcıların genel olarak çocuk edebiyatı kavramını alan kaynaklarına (Sever, 2003; Dilidüzgün 2018; Aslan, 2019) uygun olarak açıkladıkları görülmektedir. Benzer şekilde Çevik ve Müldür (2019)’ün sınıf öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmada katılımcılar, bu kavramı “çocuğun kavrama ve yaş seviyesine, ruh dünyasına hitap eden eserlerden oluşan edebiyat” olarak açıklamışlardır. Katılımcılar, çocuk edebiyatı kavramı söz konusu olduğunda “çocuğa uygunluk/çocuğa görelilik” ilkesini öne çıkarmaktadır. Ayrıca, okul öncesi öğretmeni adaylarının “gelişim” ve “eğitim” kavramlarına; sınıf öğretmeni ve Türkçe öğretmeni adaylarının “çocuklara uygunluk” kavramına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu durum katılımcıların hedef kitlelerinin (öğrencilerinin yaş grubu) çocuk edebiyatı kavramını değerlendirmelerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının tamamına yakını (%91) çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak önemli gördüklerini belirtmişlerdir. Bu veri, katılımcıların çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların tutum ölçeğinin alt boyutları olan kabullenme ve değer verme faktörlerinden yüksek puan almış olmaları da bu veriyi desteklemektedir. Okuma sevgisinin okul öncesi, okuma alışkanlığının ilkökul, okuma kültürünün ise ortaokul döneminde kazan(dır)ılmış olması gerekmektedir (İnce Samur, 2016). Bu bakımdan katılımcıların çocuk edebiyatını önemseydiğini gösteren bulgular, öğretmen adaylarının mesleki bilince sahip oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Dumanlı Kadızade ve Nergiz (2019), Türkçe öğretmenlerinin çocuk edebiyatını kabul ettiğini ancak buna ilişkin bilgilerinin yeterli olmadığını söylemektedir. Büyükkavas Kuran ve Ersözlü (2009) sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatı ürünlerini öğrencileri için gerekli bulduğunu tespit etmiştir. Bu anlamda katılımcıların çocuk edebiyatını önemsemesi noktasında benzer çalışmalardan elde edilen bulgular örtüşmektedir.

Katılımcıların çocuk edebiyatını önemseme nedenlerine bakıldığında; ilk sırada (%36,6) “çocuğun kitapla tanışmasını sağlayan, çocuğa göre eserleri içeren, yetişkin kitaplarından farklı ölçütlere sahip bir edebiyat olması” gelmektedir. Bu nokta öğretmen adaylarının çocuklara okutulacak eserlerde yetişkin kitaplarından/edebiyatından farklı özellikler aradıklarını, buna bağlı olarak çocuk kitaplarında “çocuğa görelilik ilkesi”ni önemsediklerini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Alan (2020) da araştırmasında Türkçe öğretmeni adaylarının tamamının çocuklar için hazırlanmış edebiyat ürünlerini, çocuk edebiyatını gerekli bulduklarını ifade etmektedir. Kaynaklarda çocuğa göreliğin çocuk edebiyatı eserlerinde en önemli, temel ilke olarak yer aldığı düşünülürse öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ile ilgili bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Çocuk edebiyatının önemsenme nedenleri arasında ikinci sırada (%32,4) “çocukların gelişimine (zihinsel, duygusal, sosyal, dil vb.), eğitimine katkısı olması” gelmektedir. Katılımcılar tarafından çocuk edebiyatının özellikle çocukların gelişimine etkisinin öne çıkarılması, öğretmen

adaylarının değerlendirmesinde mesleki bakış açısının önem kazandığını düşündürmektedir. Çocuk edebiyatını bir edebiyat alanı olarak önemli görmediğini belirten katılımcının bu düşüncesinin altında edebiyatın yetişkin ve çocuk edebiyatı gibi bölümlere ayrılmasını doğru bulmaması yatmaktadır. Bu düşünceye, alan kaynaklarında çocuk edebiyatı konusunda yapılan tartışmalar içerisinde de rastlanmaktadır (Pulat, 1999; Dilidüzgün, 2006; Bağcı Ayrancı ve Aytaş, 2017). Çocuk edebiyatı diye ayrı bir edebiyat alanının olamayacağı düşüncesinin sanatçılar ve araştırmacılar arasında olabildiği gibi eğitimciler/öğretmen ve öğretmen adayları arasında da söz konusu olabildiği görülmektedir.

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının %87,2'si üniversite öğrenimi öncesinde çocuk edebiyatına yönelik bir ders almamıştır. Öğretmen adaylarının %83,5 gibi önemli bir kısmı çocuk edebiyatı dersinin öğrenim gördükleri lisans programında zorunlu ders olarak okutulması gerektiğini düşünmektedir. Çocuk edebiyatı dersinin öğrenim gördükleri lisans programında zorunlu olarak okutulması gerektiğini düşünen öğretmen adayları bu düşüncelerinin nedenini (%78,5) “öğretmen adaylarının mesleki yeterliliği, gelişimi için gerekli bir ders” olarak açıklamışlardır. Uçgun (2010)'un çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının bu dersten öğrendikleri bilgilere gelecekte ihtiyaç duyacaklarını ifade etmiş olmaları da dersin öğretmen adayları tarafından mesleki yeterliliğin, gelişimin sağlanması açısından önemsendiği düşüncesini desteklemektedir. Katılımcılar, dersin zorunlu olmasını gerektiren diğer bir nedeni (%13,8) “mesleğimiz nedeniyle çocukların gelişimi bizim için önemli, çocuk edebiyatı da onların gelişimi için gereklidir” şeklinde açıklamışlardır. Bu doğrultuda İnce Samur (2018)'un araştırmasında yer alan Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatını “öğretmenler için gerekli” gördüğü bulgusu da bu verilerle örtüşmektedir. Türkçe ve Okul Öncesi Öğretmenliği Programlarında genel dağılımdaki durum geçerlidir. Farklı olarak sınıf öğretmenliği programında “öğrenci gelişimi”ni öne çıkaran (genel dağılımda ikinci sırada yer alan) nedenin ilk sırada olduğu görülmektedir. Tüm bunlar üzerinden çocuk edebiyatının; öğretmenlerin mesleki, öğrencilerin ise bireysel gelişimini desteklemeye yönelik bilgileri içeren bir ders olarak görüldüğü, öğretmen adaylarının dersi kendi alanları açısından önemsendiği, daha çok profesyonel gelişimlerinin bir parçası olarak algıladıkları değerlendirilebilir.

Öğretmen adaylarının çoğunluğu (%65,4) çocuk edebiyatı dersinin uygulamalı olarak yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tüm programlarda dersin uygulamalı olarak yürütülmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir ve bu anlamda en yüksek oran Okul Öncesi Öğretmenliği Programıdır (%74,3). Katılımcıların bu yöndeki düşünceleri, alan kaynaklarında (Büyükkavas Kuran ve Ersözlü, 2009; Maltepe, 2009; Ergün ve Gündüz, 2011; Kavcar ve İnce Samur, 2014; Şirin, 2014; Ulutaş ve Kıymaz, 2012) sıklıkla belirtilen “çocuk edebiyatı dersinin uygulama saati olması, dersin uygulamalı olarak yürütülmesi gerektiği” düşüncesi ve önerisiyle örtüşmektedir.

Dersin uygulamalı yürütülmesi gerektiğini düşünen katılımcılar, bu düşüncelerinin nedenini açıklarken mesleki yeterlilik -profesyonel gelişim- (%45,1) ve yaparak yaşayarak öğrenme, bilginin kalıcılığı (%39,2) noktaları üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bilginin kalıcılığının da mesleki yeterlilikle ilgili olduğu düşünüldüğünde odak noktasının yine profesyonel gelişim olduğu anlaşılmaktadır. Bu veri aynı zamanda; çocuk edebiyatı dersinin öğrenim görülen lisans programında zorunlu olarak okutulması gereğinin nedenleri ve dersin öğretmen adaylarına en önemli katkısı konusunda yapılan açıklamalarla da paralellik göstermektedir. Tüm bu veriler ve İnce Samur (2018)'un öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin çocuk edebiyatını bir ders olmasından öte kişinin bireysel ve mesleki yaşamını etkileyen bir süreç olarak değerlendirdikleri yönündeki bulgusu; öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı dersini genel olarak mesleki gelişimlerinin bir parçası olarak gördükleri yönündeki değerlendirmeyi pekiştirmektedir.

Katılımcılara göre çocuk edebiyatı dersinin öğretmen adaylarına en önemli katkısı; “nitelikli çocuk kitapları seçebilme becerisi kazandırması (%96,2)”, “çocuk kitaplarının çocuğun gelişimindeki yerini kavratması (%89,7)” ve “öğretim sürecinde kitaplardan nasıl yararlanılabileceğini öğretmesi (%84,6)” dir. Hem genel toplamda hem de programlara göre dağılımda bu maddelerin sıralaması değişmemektedir. İlgili maddelerin içeriğine bakıldığında çocuk edebiyatı dersinin; “çocukları gelişim özellikleriyle tanımayı ve bu özelliklere (çocuğa görelik ilkesine) göre kitap seçebilme becerisine/yeterliliğine sahip olarak çocuk kitaplarından eğitim-öğretim sürecinde iyi bir şekilde yararlanabilmeyi sağlayacak bilgileri sunması” bakımından önemsendiği anlaşılmaktadır. Veriler, katılımcıların çocuk edebiyatı dersine yine mesleki gelişimleri açısından değer verdiklerini göstermektedir. İlgili tabloda yer alan ve dersin katkılarını belirten tüm maddelerin yüzde ellinin üzerinde bir oranla ifade edilmiş olması da bu düşünceyi desteklemektedir. Kolaç vd. (2012)'nin araştırmasında yer alan, öğretmen adaylarının dil eğitiminde çocuk edebiyatı metinlerinden yararlanma konusunda yaşanan sorunların başında “metin seçimi”ni gördüğü bulgusu da öğretmen adaylarının bu dersi metin seçebilme becerisi kazandırması açısından önemsendiği verisiyle

örtüşmektedir. Yine bu çalışmayla benzer olarak Kanat (2020)'ın Türkçe, sınıf ve okul öncesi öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmaya göre katılımcıların yaklaşık %70'i dersin öğretmenlik alan bilgisine katkısı olduğunu ifade etmektedirler. İnce Samur (2018)'un araştırmasında, Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmeni adayları çocuk edebiyatının temel amacını en yüksek oranla (%68,75) “yaş ve gelişim özellikleri açısından nitelikli kitap seçmek” olarak değerlendirmiştir. Aynı çalışmada katılımcılar dersin günlük yaşamlarına katkısını “nitelikli kitap seçebilmek” (%56,25) olarak açıklamışlardır. Dolayısıyla yapılan çalışmalar, çocuk edebiyatının temel amaç ve kazanımı konusunda öğretmen adaylarının düşüncelerinin örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Katılımcıların çocuk edebiyatı dersinin başarısını artırmak için sundukları önerilere bakıldığında en yüksek oran (%28,2) “uygulamalı bir ders olmalı/öğrenci aktif katılmalı” önerisine aittir. Bu düşüncelere benzer olarak Kolaç vd. (2012) çalışmalarında, öğretmen adaylarının lisans eğitiminde çocuk edebiyatı derslerinde daha fazla uygulamaya yer verilmesini talep ettiklerini belirlemiştir. Aynı şekilde Ulutaş ve Kıymaz (2012) Okul öncesi öğretmeni adaylarının, Yılmaz (2016) da Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatı konusundaki beklentilerinde en fazla üzerinde durulan konunun derste uygulamaya ağırlık verilmesi olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada yer verilen diğer öneriler sırasıyla “ders saati artırılmalı (%15,4)”, “Tüm öğretmen adayları bu dersi almalı/tüm bölümlerde zorunlu olmalı (%12,8)” şeklindedir. Yılmaz (2014)'ın çocuk edebiyatı dersinin eğitim fakültelerinin yalnızca Sınıf Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği Programlarında okutulmasının ve bu dersin iki saatle sınırlı kalmasının öğretmenlerin belli yeterlilikleri elde etme konusunda sıkıntı yaşamalarına neden olduğu yönündeki değerlendirmesi de katılımcıların önerilerini desteklemektedir. Maltepe (2009) Türkçe öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların çocuk edebiyatı dersinin kredisini az bulduğu, yalnızca teorik bir ders olmasının yanlış olduğunu düşündüklerini saptamıştır. Yılmaz (2016) da çalışmasında Türkçe öğretmeni adaylarının önemli bir kısmının çocuk edebiyatı ders saatini yetersiz bulduklarını belirlemiştir. Kısacası bu veriler, öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı dersine ayrılan süreyi yetersiz bulduğunu, bu sürenin yetersizliğine bağlı olarak uygulamaya yeterli vakit ayrılmadığını, uygulamanın eksik kaldığını düşündüklerini göstermektedir.

Katılımcılara göre, çocuk edebiyatı içerisinde en çok gelişen metin biçimi öyküleyici metinlerdir (%63,9). En az geliştiği düşünülen metin biçimi ise şiirdir (%38,0). Alan kaynakları da çocuk edebiyatı içinde daha çok öyküleyici metin biçimlerinin geliştiğini, bilgilendirici metinlerin ihmal edildiğini (Şahbaz, 2008; Fırat, 2012) ortaya koymaktadır. Bu noktada en çok gelişen metin biçimi konusunda, katılımcıların düşüncesi kaynaklarla örtüşmektedir. Kolaç vd. (2012) de çalışmalarında, öğretmen adaylarının düşünceye dayalı türlere çok fazla örnek vermediklerini ifade etmektedir. Ayrıca, Bağcı Ayrancı ve Aytaş (2017)'in okul öncesi öğretmeni adaylarıyla, Çevik ve Müldür (2019)'ün sınıf öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirdiği çalışmalarda, katılımcıların çocuk edebiyatı ürünleri denildiğinde akıllarına en çok “hikâye, masal” türlerinin geldiği; bilgilendirici metin türleri üzerinde daha az durulduğu belirlenmiştir. Bu anlamda çocuk edebiyatı denildiğinde öğretmen adaylarının daha çok öyküleyici metinleri aklına getirmesi bakımından bahsi geçen çalışma bu çalışmanın verisini desteklemektedir.

Öğretmen adaylarına göre (Tablo 14) çocuk edebiyatı eserlerinde en çok karşılaşılan sorunlar arasında ilk sırada (%83,3) “çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak hazırlanmaması”, ikinci sırada (%75,6) “çocuklar için uygun olmayan içeriklere yer verilmesi” gelmektedir. Buna göre öğretmen adaylarının çocuk kitapları söz konusu olduğunda çocuğa görelilik ilkesini esas aldıkları söylenebilir. Bu durum, öğretmen adaylarının Tablo 2'de çocuk edebiyatı kavramıyla ilgili yaptıkları açıklamalarla paralellik göstermektedir. Açıklamalarda öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı kavramına yükledikleri anlam ile bu edebiyat alanında yer alan eserlerde aradıkları özelliklerin örtüştüğü görülmektedir. Tablo 2 ve Tablo 14'te yer alan veriler dikkate alındığında, katılımcıların ortak kavramlar (çocukların gelişim özellikleri ve çocuklar için uygun içeriklerin hazırlanması) üzerinde durduğu, dolayısıyla çocuk edebiyatı kavramına yönelik algıları ile çocuk edebiyatında karşılaşılan sorunlara yönelik değerlendirmeleri arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Dumanlı Kadızade ve Nergiz (2019)'in araştırmasına göre çalışmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin %94'ü kitapların çocukların gelişim özelliklerine uygun olmasına dikkat etmektedir. Başka bir araştırmaya göre de Türkçe öğretmenleri tarafından çocuk edebiyatı eserlerinde en çok görüldüğü düşünülen sorun, kitapların çocukların gelişim özelliklerinin dikkate alınmadan hazırlanmasıdır (Alan, 2020). Bu çalışmalar öğretmen ve öğretmen adaylarının çocuk kitaplarında gelişim özelliklerine uygunluk konusunu önemseydiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Yazıcı Okuyan (2009), Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin çocuk kitabı seçerken kitapların içyapı özelliklerine daha çok önem verdiğini tespit etmiştir. Bağcı Ayrancı ve Aytaş (2017), okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerinde

bulunması gereken en önemli özellik olarak “seviyeye uygunluk” cevabını verdiklerini; Kurt ve Arslan (2017) Türkçe öğretmeni adaylarının ortaokul öğrencilerinin okuması gereken kitaplardaki içerik özellikleri içinde en fazla öğrenci seviyesine uygunluk konusunu öne çıkardığını; Çevik ve Müldür (2019), sınıf öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatı eserlerinin taşınması gereken özellikler söz konusu olduğunda en çok eserlerin içeriği üzerinde durduğunu, çocuğun seviyesine uygun ürünler olması gerektiğini düşündüklerini saptamıştır. Karagöz (2017) de Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatında konu ve kurgu boyutunu ele alış biçimlerine bakıldığında, adayların bu başlıkta en çok kitabın konu ve kurgusunun çocuğun düzeyine uygun olması hususunu gündeme getirdiklerini belirlemiştir. Bu anlamda çalışmalar, öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerinde en çok önemsedikleri özelliğin çocuğun seviyesine, gelişimine uygunluk/çocuğa görelilik olduğu noktasında birbirini desteklemektedir.

Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı alanında en başarılı bulduğu sanatçılar arasında ilk sırada Gülten Dayıoğlu (%26,9) bulunmaktadır. Dayıoğlu'nun ardından %8 oranıyla Muzaffer İzgü ve Aziz Nesin gelmektedir. Türkçe (%40,0) ve Okul Öncesi Öğretmenliğinde (%11,4) de ilk sırada yer alan sanatçı Dayıoğlu'dur. Sınıf Öğretmenliğinde ilk sırada Aziz Nesin (%66,7) yer almaktadır. Türkçe Öğretmenliğinde ikinci sırada Muzaffer İzgü ve Ömer Seyfettin (%12,5); Okul Öncesi Öğretmenliğinde Aziz Nesin (%8,6) bulunmaktadır. Bu verilere göre öğretmen adayları arasında en çok tanınan çocuk edebiyatı sanatçısının Gülten Dayıoğlu olduğu saptanmıştır. Büyükkavas Kuran ve Ersözlü (2009), sınıf öğretmenleri tarafından en çok bilinen yazarların; Ömer Seyfettin ve Kemalettin Tuğcu olduğunu, Dayıoğlu'nun üçüncü sırada geldiğini belirlemiştir. Dumanlı Kadızade ve Nergiz (2019)'in Türkçe öğretmenleriyle gerçekleştirdikleri çalışmaya göre en beğenilen yerli yazarlar; Ömer Seyfettin, Eflatun Cem Güney, Muzaffer İzgü, Aziz Nesin ve Gülten Dayıoğlu'dur. Yapılan çalışmalara göre öğretmenler ve öğretmen adayları tarafından çocuk edebiyatının en çok tanınan sanatçıları konusunda sıralamalar değişse de genellikle aynı isimlerin öne çıktığı, elde edilen verilerin örtüştüğü görülmektedir. Bu konuda dikkat çeken bir nokta öğretmen adaylarının %33,3'ünün soruyu cevapsız bırakmış olmasıdır. Buna göre, katılımcıların önemli bir kısmının konuya ilişkin yeterli bilgisi/fikri olmadığı düşünülebilir. Oysa nitelikli öğretmenlerin çocuk edebiyatına yönelik ilgi ve tutumlarının yüksek olması; çocuk edebiyatı eserlerine, eser seçimine ve bu eserlerden nasıl yararlanılacağı konusuna hâkim olması beklenir. Öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik ilgileri olsa da alanın yazar ve eserlerini takip etmemeleri halinde uygulamada başarılı olabilmeleri pek mümkün değildir. Bu noktada katılımcıların önemli bir kısmının istenen yeterlilikte olmadığı söylenilebilir. Bu durum çocuk edebiyatı ders saatinin yeterli olmadığı, dersin uygulamalı yürütülmesi gerektiği vb. düşünceleri de pekiştirmektedir. Dumanlı Kadızade ve Nergiz (2019) çalışmalarında Türkçe öğretmenlerinin %68'inin çocuk kitaplarını nadiren okuduğunu tespit etmiştir. Kanat (2020) da çalışmasında ilgili üç lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının yarısına yakınının çocuklara seslenen nitelikli herhangi bir kitap adı anımsayamadıklarını belirlemiş ve bu durumu çocuk edebiyatı dersinin bir sorunu olarak değerlendirmiştir. Bağcı Ayrancı ve Aytaş (2017), araştırmalarında okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerinin faydaları konusunda bilinçli olsalar da alana ilişkin somut örnekler sunamamaları nedeniyle alanı takip etmedikleri değerlendirmesini yapmıştır. Büyükkavas Kuran ve Ersözlü (2009)'nün araştırmasında sınıf öğretmenleri çocuk edebiyatı sahasında yeni çıkan ürünleri takip ettiklerini ifade etmektedirler. Ancak araştırmacılar katılımcıların sıklıkla yazar adı olarak Ömer Seyfettin ve Kemalettin Tuğcu'yu; eser adı olarak da Kaşığı'yı belirttiklerini, 29 öğretmenin soruya cevaplamadığını, 5 öğretmenin son bir yılda bu tarzda eser okumamış olduğunu tespit etmişler ve bu durumu bir çelişki olarak değerlendirerek öğretmenlerin çağdaş çocuk edebiyatını takip etmedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yurtdışında yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Cremin, Mottram, Bearne ve Goodwin (2008) tarafından İngiltere'de 1200 ilkokul öğretmeni ile öğretmenlerin okuma alışkanlıklarını, tercihlerini, çocuk edebiyatına ilişkin bilgilerini araştırmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada da öğretmenlerin yazar ve eser bilgisiyle ilgili sorulara verdiği yanıtların yüksek oranda dar bir yazar aralığını yansıttığı tespit edilmiş ve bunun endişe verici olduğu değerlendirilmiştir. Çalışmalar katılımcıların önemli bir kısmının çocuk edebiyatı eser ve yazarlarını tanımadığı, takip etmediği sonucunda paralellik göstermektedir.

Araştırmada öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumları ve tutumlarında etkili olabilecek faktörler incelenmiş, sonuç olarak öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik olumlu tutuma sahip oldukları ve tutumlarının yüksek derecede olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarına göre; katılımcıların çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeylerinin düşük olduğu ancak çocuk edebiyatına yüksek düzeyde değer verdikleri ve çocuk edebiyatını yüksek düzeyde kabullendikleri tespit edilmiştir. Uçgun (2010) sınıf öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatı dersine, Sönmez vd. (2021) sınıf

öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının olumlu olduğunu belirlemiştir. Koçak Tümer ve Tanju Aslışen (2022) de okul öncesi öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik olumlu tutuma sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada ayrıca, öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik olumlu tutuma sahip olmalarında; öğrenim gördükleri öğretmenlik programı, cinsiyet, kardeş sayısı, aile tipi, anne ve baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, kitap okumayı sevme durumu, yılda okunan kitap sayısı, kütüphaneye sahip olma durumu değişkenlerinin etkisi de incelenmiştir. Katılımcıların öğrenim gördükleri öğretmenlik programı açısından anlamlı fark olduğu, tutumu en yüksek olan grubun Okul Öncesi Öğretmenliği olduğu, bu grubu Türkçe Öğretmenliğinin izlediği tespit edilmiştir. Diğer faktörlerin tutum üzerindeki etkisinde anlamlı bir fark saptanmamıştır. Ancak istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiş olsa da kadın öğretmen adaylarının erkeklere göre, 4 ve üzeri kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının daha az kardeşe sahip olanlara (hiç kardeşi olmayan grup, tutumu en düşük olan gruptur) göre parçalanmış aileye sahip öğretmen adaylarının diğer aile tiplerine sahip olanlara göre, kitap okumayı seven öğretmen adaylarının sevmeyenlere göre, kütüphaneye sahip olanların olmayanlara göre tutumunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çocuk edebiyatı dersinin öğretmen adaylarına pek çok konuda katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Buna karşın araştırmalar çocuk edebiyatı öğretiminde istenilen başarıya ulaşamadığını, öğretim sürecinde sorunların olduğunu ve birtakım düzenlemeler yapılması gerektiğini göstermektedir. Öğretmenler ve öğretmen adayları çocuk edebiyatı dersinin işleniş şekline ilişkin yorumlarında ve önerilerinde “uygulama”nın eksikliğini dile getirmektedirler. Akademik araştırmalarda da bu konuda ortak bir fikrin olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk edebiyatı dersinin başarıya ulaşması, dersten öğrenilenlerin eğitim-öğretim sürecine aktarabilmesi ile mümkün olduğundan bu ders; hayatla iç içe, uygun ortam ve materyal kullanımına dayanarak, öğrenciyi aktif tutacak şekilde, uygulamalı olarak gerçekleştirilmelidir. Uygulama ve buna yönelik süreçler dersin ölçme ve değerlendirmesinde temel alınmalı, öğretmen adaylarının uygulama isteği artırılmalıdır. Alanın önemli sanatçıların öğretmen adayları ile sıkça bir araya gelmesi, paydaşlar arasında görüş alışverişi ve tartışmaların yapılması vb. öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı dersine olan ilgi ve sevgisini artırabileceği gibi alanın sanatçıları ve eserlerini takip etmeye, çocuk edebiyatı eserlerini okumaya/incelemeye de teşvik edecektir.

Çocuk edebiyatına ve çocuk edebiyatı dersine yönelik akademik çalışmalarda; daha geniş örneklemeler üzerinde çalışılması, öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına ve çocuk edebiyatı dersine yönelik olumlu tutum geliştirmesinde etkili olabilecek diğer faktörlerin de ele alınması, ayrıca konunun aile ve öğrenci/çocuk boyutunun da dikkate alınarak daha detaylı şekilde incelenmesi önerilmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışmaya yazarlar eşit oranda (%50) katkıda bulunmuşlardır.

Etik Kurul Beyanı

Çalışma öncesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan etik izni (Protokol No: 220113, Karar No: 100, Tarih: 29.06.2022) ve eğitim fakültesinden kurum izni, araştırmaya katılan öğretmen adaylarından sözlü onamları, Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği'nin kullanımı için de ölçek kullanım izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. & Baş, B. (2015). Samed Behrengi'nin Hikâyelerindeki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 77-90.
- Akman, E. (2013). Eğitim Fakülteleri Sınıf Öğretmenliği Programında Okutulan Çocuk Edebiyatı Dersi ile İlgili Bazı Düşünceler. *XII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu* İçinde (s. 7-10). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Alan, Y. (2020). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatına Yönelik Görüşleri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 135-147.
- American Statistical Assosiatin [ASA]. (1997). ASA Series: What is a Survey. <https://www.unh.edu/institutional-research/sites/default/files/media/2022-05/what-is-a-survey.pdf> adresinden 15.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Arkılıç Songören, S. (2011). İlköğretimde Çocuk Edebiyatı. *Contemporary Online Language Education Journal*, 0(1), 82-88.

- Aslan, C. (2019). *Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, Y. (2017). Türkçe Öğretmeni Adayları Tarafından Okunan Çocuk Kitapları. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 76-89.
- Aytaş, G. (2003). Okuma Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TUBAR)*, 0(13), 155-160.
- Bağcı Ayrancı, B. & Aytaş, G. (2017). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatının Eğitimde İşlevselliği Üzerine Görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 4226-4240.
- Bağcı, H. (2007). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 36(174), 116-133.
- Baş, B. (2010). Söz Varlığının Oluşum ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TUBAR)*, 0(17), 137-159.
- Büyükkavas Kuran, Ş. & Ersözlü, Z. N. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-17.
- Cremin, T., Mottram, M., Bearne, E. & Goodwind, P. (2008). Exploring Teachers' Knowledge of Children's Literature. *Cambridge Journal of Education*, 38(4), 449-464.
- Çevik, A. & Müldür, M. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Farkındalığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1942-1956.
- Dilidüzgün, S. (2003). *İletişim Odaklı Türkçe Derslerinde Çocuk Kitapları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2006). Türkiye'de Çocuk Edebiyatına Bakışlar ve Çağdaş Çocuk Edebiyatı. *Çocuk ve İlgilenlik Edebiyatı Kurultayı Bildiriler 11-12 Kasım 2005 (s. 37-46)*. Maltepe Üniversitesi Yayınları, No: 25.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş Çocuk Yazını -Yazın Eğitime Atılan İlk Adım-*. Ankara: Tudem.
- Dumanlı Kadızade, E. & Nergiz, G. (2019). Türkçe Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri. *Researcher*, 7(3), 65-76.
- Ergün, M. & Gündüz, A. (2011). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Okul Öncesi Çocuk Kitaplarını Değerlendirmesi. *Journal of Educational And Instructional Studies In The World*, 1(1), 23-29.
- Fırat, H. & İpek Eğilmez, N. (2014). *Türkçe Öğretmeni Yetiştirmede 'Çocuk Edebiyatı' Dersinin Önemi. Türkçe Eğitiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fırat, H. (2012). Çocuk Edebiyatının Türkçe Eğitimindeki Yeri: Biyografi Örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(29), 44-56.
- Gubar, M. (2011). On Not Defining Children's Literature. *PMLA (Publications of the Modern Language Association)*, 126(1), 209-216.
- Hasırcı, S. (2017). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 717-728.
- https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Okul Oncesi Ogretmenligi Lisans Programi.pdf adresinden 08.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sinif Ogretmenligi Lisans Programi09042019.pdf adresinden 08.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari> adresinden 08.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnce Samur, A. Ö. (2016). *Okuma Kültürü Nasıl Kazandırılır, Okulöncesi Dönem/0-6yaş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnce Samur, A. Ö. (2018). Öğretmen Adaylarının ve Öğretmenlerin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri. *Journal of Educational Sciences*, 0(6), 231-243.
- Kan, O. (2011). Türkçe Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatı ile İlgili Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. (Ed. S. Sever). 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* 05-07 Ekim 2011 (s. 109- 118). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kanat, Ö. (2020). Eğitim Fakültelerindeki Çocuk Edebiyatı Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 646-656.

- Karagöz, B. (2017). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yapıtlarının Temel Özelliklerini Bilme Yeterlikleri. *Turkish Studies*, 12(14), 211-230.
- Karagül, S. (2020). Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi – ÇEDED*, 3(2), 203-226.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavcar, C. & İnce Samur, Ö. (2014). Çocuk Edebiyatı Öğretiminin Önemi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi -Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı-*, 8(756), 289-290.
- Kaya, M. (2007). Okuma Yazma Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Öğretim Amaçlı Kullanımındaki Yöntem ve Teknikler. *II. Ulusal Çocuk ve gençlik Edebiyatı Sempozyumu* 04-06 Ekim 2006, (s. 117-122), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayın No: 203.
- Koçak Tümer, B. & Tanju Aslışen, E. H. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(31), 179-194.
- Kolaç, E., Demir, T. & Karadağ, R. (2012). Öğretmen Adaylarının Dil Eğitiminde Çocuk Edebiyatı Metinlerinin Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161(161), 195-212
- Kurt, E. & Arslan, N. (2017). Türkçe Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Eserlerine Yönelik Görüşleri: Odak Grup Görüşmesi. *International Journal of Language Academy*, 5(3), 348-357.
- Maltepe, S. (2009). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçebilme Yeterlilikleri. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 12(21), 398-412.
- Mertens, D. (1998). *Research Methods In Education And Psychology*. New York: SAGE Pub.
- Pulat, A. (1999). Çocuk Edebiyatı Kavramı ve Kavram Etrafında Yapılan Tartışmalar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(3), 173-193.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sever, S. (2007). Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır. *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 04-06 Ekim 2006, (s. 41-56), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayın No: 203
- Sönmez, M., Durmaz, M., Topçam, A. B. & Çetinkaya, F. Ç. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(2), 531-542.
- Şahbaz, N. K. (2008). Çocuk Edebiyatında İhmal Edilmiş Bir Edebi Tür: Deneme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 189-203.
- Şirin, M. R. (2014). *Çocuk Edebiyatı Ders Notları*. <https://www.onceokuloncesi.com/secoload/uploads/5897/2014-04-19/16-31/CocukEdebiyatıDersNotları.pdf> adresinden 14. 04. 2023 tarihinde erişilmiştir.
- Temizkan, M. (2011). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Özellikleri Algılama Durumları. *Gazi Üniversitesi- Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 339-357.
- Tyra, C. (2012). Bringing Books to Life: Teaching Character Education Through Children's Literature. *Rising Tide*, 5(2), 1-16.
- Uçgun, D. (2010). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersi ve Çocuk Edebiyatı Ürünlerine İlişkin Tutumları. *9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu* Tam Metinler 20-22 Mayıs 2010 (s. 472-477). Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Ulutaş, A. & Kıymaz, M. S. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Beklentileri (Adıyaman İli Örneği). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 68-80.
- Yağmur Şahin, E., Çelik, G. & Çelik, B. (2012). Anne-Babaların Çocuk Edebiyatı Kavramına İlişkin Görüşleri (Çanakkale Örneği). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10, (12), s. 109-125.
- Yazıcı Okuyan, H. (2009). Türkçe ve Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Saatlerinde Kullanılan Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçme Ölçütleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 135-159.
- Yılmaz, O. (2016). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Düşünceleri Üzerine Olgu Bilimsel Bir Araştırma. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(31), 33-59.
- Yılmaz, O. (2014). 100 Temel Eser Listesi ve Bu Listenin Etkileri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi - Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı-*, 7(756), 725-735.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 37-58, Autumn 2023

Okur-Tepki Teorisi: Gökte Biri Var Örneği* ** Reader-Response Theory: The Case of 'There is Someone in the Sky'

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1354647>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Yasemin Baki
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi /
Eğitim Fakültesi / Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı
ysmbaki@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4064-3724

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır.

** Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 30.03.2023 tarih ve 2023/125 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekteştirilmiştir.

Öz

Bu araştırmanın amacı Gökte Biri Var adlı çocuk kitabına yönelik okur tepkilerinin belirlenmesidir. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekteştirilen bu araştırmada durum çalışması desen türlerinden bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen çalışma grubu Türkiye'nin kuzeyindeki bir üniversitenin Türkçe Öğretmenliği Lisans Programının 2. sınıfında öğrenim gören 35 kadın ve 10 erkek öğretmen adayı olmak üzere toplam 45 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Gökte Biri Var adlı kitap, yaratıcı okuma dosyası ve okur tepkilerini belirlemek için yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Ulusoy'un (2016) Hancock'tan (2008) uyarlayıp geliştirdiği bu form, Uysal ve Ateş (2020) tarafından yeniden düzenlenmiştir. Okur tepkilerinin analizinde Wollman-Bonilla ve Werchadlo (1995) tarafından geliştirilen kategoriler çerçevesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sorularının değerlendirilmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun okur merkezli tepkiler verdiği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle öğretmen adaylarının kitapla etkileşime geçtikleri ve estetik amaçlı okuma yaptıkları söylenebilir. Metin merkezli tepkilerin büyük çoğunluğunun soru sormaya yönelik tepkiler olduğu, bunu ana fikri belirleme ve karakterleri anlamaya yönelik tepkilerin takip ettiği belirlenmiştir. Okur merkezli tepkilere dair ise en çok kişisel tepkiler (düşünceler ve hisler) verdikleri bunu hikâye ile deneyimleri arasında bağlantı kurma ve hikâyedeki olaylara katılma isteğine yönelik tepkilerin takip ettiği belirlenmiştir. Ayrıca okuma sürecini zenginleştirerek okuma kültürünün gelişimine katkı sağlamak amacıyla öğrencilerin kitapları içselleştirebilmeleri için sınıf içi çalışmalarda okur tepkilerine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gökte Biri Var, Okur Tepki Teorisi, Türkçe Öğretmeni Adayları

Abstract

This study aims to determine how readers responded to the children's book 'There is Someone in the Sky.' In this qualitative research study, one of the case study design categories, the holistic single case design, was utilized. The study group is comprised of 45 pre-service teachers, including 35 female and 10 male pre-service teachers enrolled in the second year of the Turkish Language Teaching Undergraduate Program at a university in the northern region of Turkey. As data collection tools, the study utilized the book 'There is Someone in the Sky', a creative reading file, and a semi-structured interview form to determine reader responses. This form, adapted and developed by Ulusoy (2016) from Hancock (2008), was rearranged by Uysal and Ateş (2020). In the analysis of reader reactions, descriptive analysis was used within the framework of the categories developed by Wollman-Bonilla and Werchadlo (1995). Content analysis was used to evaluate the research questions. The results of the study determined that the majority of pre-service Turkish teachers provided reader-centered responses. According to this result, pre-service teachers interacted with the book and read it for aesthetic reasons. It was determined that the majority of text-centered responses were responses aimed at asking questions, followed by responses to determine the main idea and comprehend the characters. Concerning reader-centered responses, it was determined that the majority of responses were personal (thoughts and feelings), followed by responses to establish a connection between the story and one's own experiences and the desire to participate in the story's events. Moreover, in order to contribute to the development of reading culture by enriching the reading process, it is recommended to focus on reader responses in classroom activities so that students can internalize books.

Keywords: *There is Someone in the Sky, Reader-Response Theory, Pre-Service Turkish Teachers*

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Baki, Y. (2023). Okur-Tepki Teorisi: Gökte Biri Var Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 37-58.

GİRİŞ

Okuma bireyin aldığı içsel ve dışsal iletileri; bilişsel, duyuşsal ve devinişsel süreçlerden geçirerek anlamlandırmasıdır. Bu yönüyle okuma, fizyolojik yetilerden ruhsal yetilere uzanan bir süreçte meydana gelen çok boyutlu bir eylemdir. Asıl amacı anlama ve anlamlandırma olan bu eylemin gerçekleşmesinde bireyin sahip olduğu ön bilgiler, konuya aşinalığı, kültürü, yaşam birikimi, sözcüklere yüklediği anlam vb. hususlar etkilidir. Bu etkenler de kişiden kişiye değiştiği için okuma sürecinin ürünü olan anlama ve anlamlandırma bireye özgüdür (Carter vd., 2002). Başka bir ifadeyle metnin alımlanması bireyden bireye farklılık gösterip her okur metni kendi öz yeterliliği ölçüsünde anlar ve anlamlandırır. Okumayı bireye özgü bir deneyim olarak tanımlayıp yeniden sistemleştiren bu görüşlerden biri de okur tepki kuramıdır.

Okur tepki kuramı ilk kez 1920'li yıllarda I. A Richards tarafından kavramsallaştırılmış olmakla birlikte 1930'lu yıllarda D.W. Harding ve L. Rosenblatt tarafından sistemleştirilmiştir (Kavalcı, 2017). Okumayı bir süreç olarak tanımlayan bu kurama göre; okur-yazar-metin üçgeninde gerçekleşen metnin anlamlandırılması, okurun merkeze alındığı ve asıl unsurun okur olarak kabul gördüğü dinamik (değişken) ve etkileşimsel bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Özbek, 2013; Tosun, 2018). Bu süreçte etken bir rol üstelenen okur, anlamı yaratmanın asıl unsuru olarak kabul edilmesi sebebiyle bu kuramda okurun metne ilişkin verdiği kişisel yanıtlardan oluşan tepkilerinin incelenmesine odaklanılmaktadır (Sipe, 2008). Ancak bu eylemde okur sadece metinle etkileşime geçerek anlamı inşa etmez, bu süreç yazar, okur, metin ve kültürel çevrenin birleşiminde okur tarafından inşa edilir (Demeny, 2012; Yekeler ve Ulusoy, 2017). Diğer bir ifadeyle metnin anlamlandırılması etkileşimli bir süreçte inşa edilmekte olup bu sürecin esas unsuru okurun verdiği tepki olarak kabul edilmektedir. Bu kurama göre bireye özgü ve benzersiz bir eylem olarak kabul edilen okuma sürecinin ürünü olan anlamın sadece metinde olduğu kabulü yerine asıl anlamın okurun özünde var olduğu görüşü hakimdir (Fish, 1970). Bu öngörü, Türk kültüründeki bir halk öğretisinde belirtilen "Hiç kimse sinesinde olmayan kitabı okuyamaz." sözüyle de örtüşmektedir. Okumanın temel unsuru ve anlamın asıl merkezi olarak kabul edilen okurun, kendindeki anlamı yaratması ve açığa çıkarması için dışsal etkenlerle (yazar, metin, okurlar ve sosyo-kültürel çevre) etkileşime girmesi gerekmektedir (Rosenblatt, 2005). Aslında temelde savunulan görüş bireyin kendinde var olan anlamı açığa çıkarabilmesi için bu anlamı dış gerçeklikle eşleştirmesinin gerekliliğidir. Başka bir deyişle okurun kendi anlamını yaratması için dış etkenler (metin, yazar, okurlar, sosyo-kültürel çevre) bir uyaran vazifesi görmekte ve okurun kendi gerçekliğini açığa çıkarma çabasına yardımcı olmaktadır (Holland, 1975). Bu çerçevede okur, anlamı inşa etmek için metinle etkileşime geçerek kendindeki anlamı yaratıp yapılandırarak açığa çıkarmaktadır. Böylelikle okuma süreci, okurun kendini gerçekliğini öğrenmesi ve kendi gerçekliğini keşfetme sürecine dönüşmektedir. Çünkü bu kuramın odak noktası okurun deneyimlerine odaklanıp inanç sisteminin nasıl oluşturulduğuna dikkat çekilerek okumanın gerçekleştirilmesidir (Tosun, 2018). Bu etkileşimde okur kendi gerçekliğine erişmek için en çok ilgi duyduğu şeyleri okumaya yönelmekte ve onlara dönük tepkiler vermektedir. Bu durum da okurların büyük çoğunluğunun aşına oldukları metinleri seçip bunları okumaya dönük çabalarının da bir göstergesidir (Kelley ve Clausen-Grace, 2006). Temelde ifade edilen ise bireyin kendi genetik kodlamasındaki yapısıyla yani kendi gerçekliğiyle uyumlu olan metinlerle etkileşime geçmesi ve onlara tepki vermesi yani okuma ilgisinin bir sonucu olduğudur.

Okur tepki kuramında bütünüyle okurun merkeze alındığı bu yeni anlayışla anlamın oluşturulması, bireye özgü bir deneyim olarak tanımlanmakta ve bir metnin herkes tarafından farklı şekilde anlamlandırıldığı kabul edilmektedir. Okur, metne ilişkin tepki vererek okuma sürecine katılır ancak bu süreç basit ve doğrusal da değildir (Moreillon, 2007). Diğer bir ifadeyle farklı okurlar aynı metne farklı tepkiler verebilir çünkü metnin tek bir nesnel anlamı yoktur (Rosenblatt, 1978). Bu durum metinlerin çok anlamlılık özelliğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Bülbül, 2016) Diğer taraftan ise okurlar, metni kendi duygu ve düşüncelerine göre yorumladıkları için anlam göreceli ve özeldir (Demeny, 2012). Bunun yanı sıra aynı okurun bir metinden oluşturduğu anlam bir sonraki okumada da farklılaşabilmektedir. Bu durumun sebepleri arasında anlamın sonsuz oluşu ve sürekli yenilenen bir yapıya sahip olmasının yanı sıra okurun deneyimleri, okuma ortamı (bağlamı) ve hayata bakış açısı gibi birçok birleşendeki değişimin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir (Uysal ve Ateş, 2020). Bu bilgilerden hareketle okur tepki kuramına göre okur-metin-bağlam (sosyokültürel ortam) unsurlarından birinin değişimiyle metne ilişkin okur tepkileri de değişmektedir (Rosenblatt, 1978). Okurun, metinle etkileşime girerek verdiği tepkiler yoluyla metni çözümleyip anlamlandırabilmesi ve bu anlam aracılığıyla kendi anlamını açığa çıkarıp inşa edebilmesi amaçlanmaktadır (Ulusoy, 2016).

Okurun düşünce ve duygularını içeren bireysel ve benzersiz bir deneyim olan okuma, amacına göre (Rosenblatt, 1983); bilgi amaçlı okuma ve estetik okuma olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir (Rosenblatt, 2004). Bilgi amaçlı okuma; dikkatin okuma sonrasında metinden çıkarım yapma, metinden bir şeyler elde etmeye yönlendirildiği okuma türü iken estetik okuma dikkatin okuma sürecindeki deneyimlere odaklandığı, okumaya ilişkin tutumun geliştirildiği okuma türüdür (Rosenblatt, 2013'ten akt Esmer, 2019). Bilgi amaçlı okumada metindeki olgulara odaklanan bilişsel, mantıksal ve analitik bir süreç işletilirken estetik okumada ise okuyucunun duygu ve düşüncelerinin yani deneyimlerinin ön plana çıkarılarak metinle etkileşime girdiği bir süreç işletilir. Anlamın duygusal ve niteliksel boyutuna odaklanan estetik okumada amaç haz almak iken bilgi amaçlı okumada ise amaç bir konu hakkında bilgi edinilmesidir (Campell, 2011'den akt. Uysal ve Ateş, 2020; Esmer, 2019). Başka bir ifadeyle bilgi amaçlı okumada bilgi sadece yazarın metinde sunduğu şekliyle alınır, estetik amaçlı okumada ise bilgi, okurun duygu ve düşünceleriyle bir dönüşüme uğrayarak okur tarafından yeniden inşa edilir. Rosenblatt'a göre bu süreçte okur belli bir bilgiyi almak için dikkatini bilinçli olarak daraltır ve sadece metinden amaçladığı bilgiyi almaya odaklanır. Estetik okumada ise okur, zihninin ve duygularının açılımına izin vererek metinle hem bilişsel hem de duyuşsal olarak metinle etkileşime girer (Smith, 2017). Yani bilgi amaçlı okuma sürecinde okur metnin bilişsel, göndergesel, analitik, mantıksal ve niceliksel boyutlarıyla ilgilenirken estetik okumada ise duyuşsal ve duygusal yönleriyle ilgilenir (Smith, 2017). Çünkü bu süreçte okur, metindeki kişilere, metindeki duygulara, karakterleri anlamaya, metindeki olaylar ile kendi yaşamı arasında bağlantı kurup okumaya çalışırken bilişsel, deneyimsel ve çıkarımsal tepkiler ortaya koymaktadır (Esmer, 2019). Böylelikle okur, metinle etkileşime girerek kendi anlamını inşa ederken aynı zamanda kendi düşüncelerinin ve duygularının da farkına varır. Çünkü bu kurama göre okur, anlamı inşa ederken metni kendi deneyimleriyle birleştirerek kişisel duygu ve düşüncelerinden oluşan tepkiler vermektedir (Demeny, 2012; Karagöz, 2018; Tosun ve Doğan, 2020). Düşünceler bireyin dış dünyaya bakan yönünü temsil eden araçlar iken duygular iç dünyasını tanımaya yönelik araçlardır (Gürel, 2006). Düşünceyi destekleyen duyguların, düşünce ve davranışlar üzerinde etkili olabileceğine ilişkin kabulün (Lipman, 2003'ten akt. Yıldırım vd., 2021) yanı sıra duyguların da güçlendirilmiş düşünceler olduğu ve her duyguya binlerce düşüncenin kaynaklık ettiği öne sürülmektedir (Gürel, 2006). Eski paradigma duygulardan bağımsız bir akli ön plana alırken yeni paradigma zihin ve kalbin eş düzeyde etkileşiminde, duyguları zekice kullanmayı amaçlayan duygusal zekânın temsil ettiği becerilerin gelişimini amaçlanmaktadır (Goleman, 2004). Zihinle kalbin birlikteliği sağlanarak duygusal zekânın gelişiminin desteklenmesi, akıllı bir kalple duygusal okuryazarlık becerilerinin kullanımına evrilmekte (Steiner, 2014) ve böylece estetik amaçlı okuma gerçekleştirilmektedir.

Bireyin duygu, düşünce ve deneyimlerinin ön planda tutulduğu estetik amaçlı okumanın hedeflendiği bu teoride, Rosenblatt'a göre okuma türünün belirleyicisi, metnin türü değil okurun metnin nasıl okunması gerektiğine ilişkin seçtiği duruştur. Yani metinlerin kendileri ne bilgilendirici ne de estetik metin olmayıp metnin türünü ve okuma türünü belirleyen unsurun okuyucunun duruşu yani amacının olduğu kabul edilmektedir (Smith, 2017). Başka bir ifadeyle Rosenblatt, (2004) okuma türü, okurun metinden yararlanması, bu süreçteki seçici dikkati, okuma süreci ve sonucunda oluşturduğu kendine özgü cevaplara göre tanımlanmaktadır (Uysal ve Ateş, 2020). Orta düzeyli okurlar bu türlerden birini seçerken üst düzey okurlar ise okuma amaçlarına göre aynı metin üzerinde her iki okuma türünden de etkin bir şekilde yararlanarak okuma türleri arasında geçişlerle anlamı inşa edebilmektedirler (Smith, 2017). Bu teoride amaçlanan estetik okuma, üst düzey anlama becerileri ile pozitif yönlü ilişkili olmakla birlikte (Cox ve Many, 1992; Esmer, 2019) bu süreçte verilen estetik tepkiler ise bilgi verici tepkilere göre daha üst düzey anlamayla sonuçlanmaktadır (Many, 2004). Nitekim anlamın inşa edilmiş sürecinde okuyucu tepkileri, okuduğunu anlamayı doğrudan ve anlamlı düzeyde yordamakta; okuduğunu anlama için gerekli olan metni bilgi edinme ya da estetik amaçlar için okumayı geliştirmektedir (Esmer, 2019). Çünkü öğrenciler metni kendi duygu, düşünce ve deneyimleriyle ilişkilendirdiklerinde yaşantılarıyla bağlantılar kurabilmekte ve metne dair yaptıkları kişisel yorumlarıyla metni daha iyi anlamlandırabilmektedir (Tosun ve Doğan, 2020). Bu sonuçlar okuyucu tepkilerinin okuduğunu anlamının bir bileşeni, kolaylaştırıcı bir unsur olduğuyla da açıklanabilir (Ulusoy, 2016; Willson, 2013). Çünkü bu kuram okurları, okuma materyaline cevap vermeye yönlendirerek onların metinle etkileşime geçmelerini sağlamaktadır (Chou, 2015). Çünkü okurlar metne ilişkin kişisel duygu ve düşüncelerini yansıtarak metindeki olaylarla yaşamları arasında bağlantı kurup metinden edindikleri deneyimlerle kendi deneyimlerini hayal güçleri yardımıyla birleştirmekte ve metinle bizzat etkileşimde bulunmaktadır (Karagöz, 2018). Bu yolla gerçekleştirilen estetik amaçlı okuma etkinlikleri de çocukların motivasyonlarını artırmaktadır (Lee,

2013). Çocuklarda okuma zevkinin ve alışkanlığının geliştirilmesi de ancak estetik amaçlı okumalarla gerçekleşmektedir (Rosenblat, 1994).

Çocuk edebiyatının didaktik bir yapıdan çocuğa görelik ilkelerine göre hareket eden bir anlayışa evrildiği günümüzde (Uğurlu, 2010) farklı metin türlerinin okur merkezli bir yaklaşımla ele alınması (Onarıcıoğlu, 2020) ve okurların tepkilerinin dikkate alındığı bir çocuk edebiyatı oluşturulması bir gerekliliğe dönüşmüştür (Çevik ve Müldür, 2019). Okur tepki çalışmaları öğrencilerin okuma zevkleri ve tarzlarını öğrenmeye yardımcı olmakla birlikte öğrencilerin ilgilerini çekecek alternatif kitaplar bulma ve yaşam boyu okurlar olma yolunda onlara önemli katkılar sağlamaktadır (Ulusoy, 2016). Okuma zevk ve alışkanlığının yanında düşünme ve anlama becerilerinin geliştirilmesi için de okur tepkilerinin daha iyi anlaşılması ve bu konuda daha fazla çalışma yapılması gereklidir (Ateş ve Aktaş, 2020; Karagöz, 2018; Tosun ve Doğan, 2020). Çocuk edebiyatı alanında üretilen metinlerin asıl muhatabı çocuklar olup onların bu eserlere dönük tepkileri merkezde yer alsa da (Ulusoy, 2016) eğitim sürecinde okuma zevk ve alışkanlığının kazanılması ve kitaplara yönlendirici rolleriyle Türkçe öğretmenleri de bu kitapların muhatapları arasındadır. Okur tepkilerinin belirlenmesi öğretmenler için de öğrencilere uygun kitapların seçilmesinde rehberlik etmekte; öğrencilerin en etkili, ilgi çekici ve gelişimlerine en uygun kitapları seçmeleri, okumayı sevmeleri açısından olumlu etkiler oluşturmaktadır (Tosun ve Doğan, 2020). Yapılan incelemeler sonucunda ise okur tepkilerini belirlemeye yönelik araştırmaların ilkökul (Ateş ve Aktaş, 2020; Ulusoy, 2016; Tosun ve Doğan, 2020) Yekeler ve Ulusoy, 2017) ve ortaokul (Çevik ve Müldür, 2019; Karagöz, 2018; Uysal ve Ateş, 2020) öğrencileriyle sınırlı olduğu Türkçe öğretmenleri ya da Türkçe öğretmeni adaylarıyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının okur tepki kuramının işleyişini kavrayarak hem kişisel hem de mesleki yaşamlarındaki deneyimlerini artırarak bu kurama dönük farkındalıklarını geliştirmek için Gökte Biri Var adlı çocuk kitabına ilişkin okur tepkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Uysal ve Ateş (2020) ile Ulusoy'un (2016) çalışmalarından uyarlanarak hazırlanan araştırma soruları şunlardır:

1. Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaba verdikleri tepkiler (metin ve okur merkezli) nelerdir?
2. Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaba verdikleri tepkilerin (metin ve okur merkezli) dağılımı nasıldır?
3. Gökte Biri Var adlı kitaptaki kahramanlar Türkçe öğretmeni adaylarına kimleri hatırlatmıştır?
4. Gökte Biri Var adlı kitaptaki kahramanların Türkçe öğretmeni adaylarına hatırlattığı kişilerin benzetilme yönleri nelerdir?
5. Türkçe öğretmeni adayları Gökte Biri Var adlı kitaptaki kahramanlardan hangilerinin yerinde olmak istemişlerdir?
6. Türkçe öğretmeni adayları Gökte Biri Var adlı kitaptaki kahramanların yerinde olmayı isteme sebepleri nelerdir?
7. Türkçe öğretmeni adayları bu kitaptan hangi mesajları çıkarmışlardır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu desende bir durum hakkında çoklu bilgi kaynaklarıyla detaylı ve derinlemesine bilgi toplanılması ve durumun en ince ayrıntılarıyla betimlenerek güncel bir olgunun gerçek bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır (Merriam, 2018; Yin, 2003). Durum çalışmasında, değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkileri, genelleme yapılmadan mevcut durumdan bir kesit olarak durum ayrıntılı bir şekilde yansıtılır (Creswell, 2013). Böylelikle bireysel deneyimler, küçük grup davranışları, uygulama süreçleri, okul performansı, kişiler arası ilişkiler gibi gerçek yaşam durumları bütünsel bir yaklaşımla ele alınır (Yin, 2013). Eğitsel durum çalışmalarında grup olarak bir sınıftaki öğrenciler, aynı sınıf düzeyinde eğitim veren öğretmenler vb. olabilmektedir (McMillan, 2004). Bu araştırmada Gökte Biri Var adlı kitabın Türkçe öğretmeni adayları tarafından verdikleri tepkilerin Rosenblatt (1978) tarafından geliştirilen okur-tepki teorisine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Rosenblatt'a (1978) göre okuma bilgi amaçlı ve estetik amaçlı olmak üzere iki amaçla gerçekleştirilir. Eğer okur bilgi amaçlı bir okuma yaparsa daha çok metin merkezli, estetik amaçlı okuma yaparsa okur merkezli olarak tepkiler vermektedir. Böylelikle Türkçe öğretmeni adaylarının ne tür tepkiler verdikleri belirlenerek öğretmen adaylarının Rosenblatt'ın (1978) okur tepki teorisinde ortaya koymuş olduğu iddialar test edilerek okuma tepkileri belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Merriam, 2018). Nicel araştırmalara göre daha küçük örneklerle çalışılan nitel araştırmalarda katılımcılar belli bir durum, olgu vb. hakkında detaylıca bilgi edinmek için amaçlı olarak belirlenir (Patton, 2014). Bu örneklemede en hızlı ve en ekonomik şekilde araştırmanın örnekleme ulaşılması amaçlandığından kolay ulaşılabilir durum örnekleme tercih edilmiştir. Bu amaçla belirlenen çalışma grubu Türkiye'nin kuzeyindeki bir üniversitenin Türkçe öğretmenliği Lisans Programında 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde 35'i (%77.77) kadın, 10'u (%22.22) erkektir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verilerinin toplanması için Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaba yönelik tepkilerini alabilmek amacıyla şu aşamalar takip edilmiştir: Öncelikle kitap öğretmen adayları tarafından etkileşimli okuma yöntemine göre okunmuştur. Okuma işleminin ardından yaratıcı okuma dosyasındaki sorular tüm katılımcılarla beraber etkileşimli olarak yapılmış olup bu süreç 180 dakika sürmüştür. Son aşamada ise okur tepkileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yazılı olarak toplanmıştır. Bu doğrultuda Ulusoy'un (2016) Hancock'tan (2008) uyarlayıp geliştirdiği açık uçlu sorulardan oluşan dört soruluk bu formun Uysal ve Ateş (2020) tarafından yeniden yapılandırılan şekli kullanılmıştır. Formun ilk şeklinde; estetik (Bu kitap kendini nasıl hissetmeni sağladı?), deneysel (Bu kitap ve kitabın karakterleri sana başka bir kitabı hatırlattı mı? Hatırlattıysa hangi kitabı?), yorumlayıcı (Bu kitapta senin için hangi mesajlar veya anlamlar var?) ve bilişsel (Eğer kitaptaki karakterlerden biri olmak isteseydin hangisini seçerdin ve neler yapmak isterdin?) kategorileri kapsayan dört soru yer almaktadır. Uysal ve Ateş (2020) tarafından yapılan alan yazın taraması sonucunda bu soruların doğrudan okur merkezli cevaplar vermeye yönelteceği fikrinden hareketle estetik tepkileri belirlemeye yönelik sorular çıkarılmıştır. Bu soruların çıkarılmasının ardından katılımcıların kitaba yönelik tepkilerini belirlemek amacıyla deneysel (örn., kitap karakterlerinin kendilerine kimi, neyi nasıl hatırlattığına), bilişsel (örn, kitap karakterlerinden hangisinin yerinde olmak istediklerine veya karaktere ne gibi tavsiyelerde bulunmak istediklerine) ve yorumlayıcı (örn, kitaptan kendilerine nasıl bir mesaj çıkarttıklarına) türde sorulardan oluşan yeni bir form geliştirilmiştir. Bu veri toplama aracının geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda oluşturulan formun üç öğrenciyle pilot uygulaması yapılmıştır. Bu uygulama sonrasında da form; amaca uygun, dil ve anlaşılabilirlik açısından test edilmiştir.

Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk kitabına yönelik yazılı görüşlerinden oluşan okur tepkilerini belirlenmesi amacıyla Yaratıcı Okuma Dizisinin ilk kitabı olan Sevim Ak'ın (2009) Gökte Biri Var adlı çocuk kitabı kullanılmıştır. Yaratıcı okuma dizisi öğrencilere okumayı sevdirmek, okumanın etkin ve yaratıcı bir eylem olduğunu göstermek amacıyla hazırlanmış bir seridir. 2006 yılında yazılan kitap Behiç Ak tarafından resimlenmiş ve Toroslu Kitaplığı Yayınları tarafından basılmıştır. İki bölümden oluşan kitabın ilk bölümü 54 sayfalık hikâyeden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Nihal Kuyumcu tarafından hazırlanan 36 sayfalık Yaratıcı Okuma Dosyası yer almaktadır. Bu dosya kitabın daha iyi anlaşılması, sorunların belirlenip çözümlenmesi, okunulanlarla yaşam arasında bağ kurulması ve kitabın ötesinin düşleyerek kitabın içeriğinin yeniden üretilmesi sağlayacak etkinliklerden oluşmaktadır. Gökte Biri Var adlı eser Dr. Öğr. Üyesi Zeki Gürel tarafından hazırlanan ve Bilge Dergisi'nde yayımlanan "Çocuk Kitaplarını İnceleme ve Değerlendirme Planı"na göre incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda dili ve içeriğiyle 9-12 yaş arasındaki çocuklar için uygun olduğuna karar verilen kitabın çocukların hayal güçlerini geliştirip ve düşüncelerini zenginleştiren, sorgulatan yapısıyla çocuklar tarafından zevkle okunabilecek bir macera kitabı olarak tanımlanmıştır. Kitapta bir mahallede yaşanan değişim konu edilmektedir. Hikâyenin başkahramanı Güneş adında bir kız çocuğu, Güneş'in annesi, anneannesi, arkadaşları ve teldeki garip adam ile Susam adlı kızıdır. Çocuklar için yazılmakla birlikte daha çok yetişkin dünyasındaki problemleri konu alan kitapta mahallede bir gün tellerde yaşayan bir adam belirmesiyle ekseninde gelişen olaylar anlatılmaktadır. Günlük yaşamın karmaşasından yorulmuş teldeki bu garip adamın günlük yaşamın hızı ve karmaşası içerisinde kaybolup giden mahalledeki insanlara yaşamın güzelliklerini fark ettirmeye çalışması anlatılmaktadır. Kitapta teldeki garip adam yoluyla televizyon, reklamlar ve dizilerin insan üzerindeki etkileri üzerinden okuyucular yaşamı sorgulamaya davet edilmektedir.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda verilerin analizi elde edilen veri yığınına gözlemlenmek ve tümevarımsal bir yaklaşımla bunları organize ederek anlaşılabilir bir düzene ulaşma süreçlerinden oluşur (Creswell, 2017). Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel analizde, veriler önceden belirlenen temalar altında betimsel bir yaklaşımla ve derin bir işleme tabi tutularak sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada Türkçe öğretmen adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaba yönelik okur tepkilerinin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Okur tepkilerinin analizinde Wollman-Bonilla ve Werchadlo (1995) tarafından geliştirilen ve Ulusoy (2016) tarafından düzenlenen kategoriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analiz sonrasında oluşturulan kategori ve temaların frekans ve yüzde değerleri tablolatırılmıştır. Verilerin desteklenmesi için kategorilere ait öğretmen adaylarının verdikleri cevaplardan örnek alıntılar sunulmuştur. Metin merkezli ve okur merkezli olmak üzere iki başlık altında değerlendirilen bu kategoriler ve alt temaları şunlardır:

Metin merkezli cevaplar

1. Hikâyeyi yeniden anlatma
2. Karakterleri anlama
3. Soru sorma
4. Tahmin etme
5. Ana fikir

Okur merkezli cevaplar

1. Kişisel tepki (düşünceler ve hisler)
2. Hikâye ile deneyimleri arasında bağlantı kurma
3. Hikâyedeki olaylara katılma isteği

Öğretmen adaylarının araştırmada sorulan soruların her biri de ayrı ayrı analiz edilerek ayrı temalar altında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede ise içerik analizi kullanılmıştır. Bu analiz tekniğinde dilsel materyalin belli kavram ve temalar çerçevesinde kodlanarak anlaşılabilir bir sistemle sunulduğu bu çözümleme yönteminde, verilerin analizi; 1) verilerin kodlanması, 2) temaların bulunması, 3) kod ve temaların düzenlenmesi, 4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilmiştir (Patton, 2002; Tavşancıl ve Aslan, 2001). Analizlere ilişkin her bir tema ve oluşturulan kodlar AMOS programı kullanılarak şekiller halinde düzenlenmiş ve yüzdelerle değerlendirilerek öğretmen adaylarının görüşleriyle desteklenerek sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada verilerin geçerliğini sağlamak için üçgenleme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte iki ya da daha fazla araştırmanın birbirlerinden bağımsız olarak verileri analiz ederek nitel bulguların karşılaştırılması esasına dayanan analizci üçgenleme tekniğinden yararlanılmıştır (Merriam, 2018; Patton, 2014). Bu teknikte elde edilen bulguların geçerliğini sağlamak için araştırma dışından iki bağımsız uzmanın analiz etmesi ve karşılaştırması sağlanmıştır. Araştırmacı ve alan uzmanlarının birbirinden bağımsız olarak yaptıkları puanlamaların tutarlılığı “görüş birliği” / “görüş ayrılığı” şeklinde işaretlemelerle değerlendirilmiştir. Araştırmacı ya da alan uzmanı tarafından çelişkiye düşülen değerlendirmelerde diğer puanlayıcının görüşü alınarak ortak fikir birliğine varılıp düzenlemeler sunulmuştur. Araştırmacı ve uzmanlar arasındaki görüş birliği ve ayrılıklarının, araştırmanın güvenilirliği üzerindeki etkisi ve puanlamaya ilişkin yapılan kodlamada veri analizinin güvenilirliği; Miles ve Huberman’ın (1994) formülünden $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ yararlanılarak hesaplanmıştır. Bu inceleme sonucunda araştırmacı ve iki uzmanın görüşleri arasındaki uzlaşma (güvenirlik) %81 ve %87 olarak belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda kodlayıcılar arasında en az %70 düzeyinde güvenilirlik yüzdesine ulaşılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu oran kodlayıcılar arasında yüksek bir tutarlılık sağlanıp bu tutarlığın güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla da verilerin analiz sürecinde iki araştırmanın da görüşlerine başvurulmuş, tutarlılıklar ve çelişkilere dayalı olarak ortaya çıkan farklılıklar değerlendirilerek temalar ortaya konulmuştur. Araştırmanın dış geçerliliğini artırmak amacıyla da doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu
Karar Tarihi: 30.03.2023
Belge Numarası: 2023/125

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaba yönelik okur tepkileri metin merkezli ve okur merkezli olmak üzere iki kategori altında öğretmen adaylarının görüşleriyle desteklenerek sunulmuştur. Bununla birlikte öğretmen adaylarına kahramanların hatırlattığı kişiler, hatırlattığı kişilerin benzetilme yönleri, kitapta yerinde olmayı istedikleri kahramanlar ve bu kahramanların yerinde olmayı isteme sebepleri ile kitaptan çıkardıkları dersler ayrı temalar altında toplanmış ve öğretmen adaylarının görüşleriyle desteklenerek sunulmuştur.

Okur Tepkileri: Metin Merkezli ve Okur Merkezli Cevapların Dağılımı

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gökte Biri Var Adlı kitaba verdikleri metin merkezli ve okur merkezli yazılı tepkilerine ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gökte Biri Var Adlı Kitaba Verdikleri Okur Tepkileri

Gökte Biri Var	<i>f</i>	%
Metin Merkezli Cevaplar	116	35.15
Hikâyeyi yeniden anlatma	5	1.51
Karakterleri anlama	39	11.81
Soru sorma	22	48.88
Tahmin etme	4	8.88
Ana fikir	59	17.87
Okur Merkezli Cevaplar	214	64.84
Kişisel tepki (düşünceler ve hisler)	86	26.06
Hikâye ile deneyimleri arasında bağlantı kurma	80	24.24
Hikâyedeki olaylara katılma isteği	48	14.54
Toplam	330	100

Tablo 1’de Türkçe öğretmeni adaylarının “Gökte Biri Var” adlı kitaba verdikleri yazılı tepkiler incelendiğinde, katılımcıların %35.15’inin metin merkezli, %64.84’ünün okur merkezli cevaplar verdiği görülmektedir. Metin merkezli cevaplar incelendiğinde %1.51’inin hikâyeyi yeniden anlatma, %11.81’inin karakterleri anlama, %48.88’inin soru sorma, %8.88’inin tahmin etme, %17.77’sinin ana fikri belirlemeye yönelik tepkiler verdikleri belirlenmiştir. Okur merkezli cevaplar incelendiğinde ise %26.06’sının kişisel tepkiler (düşünceler ve hisler), %24.24’ünün hikâye ile deneyimleri arasında bağlantı kurmaya yönelik tepkiler, %14.54’ünün hikâyedeki olaylara katılma isteğine yönelik tepkiler verdikleri belirlenmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının okur merkezli tepkilerine (hikâyeyi yeniden anlatma, karakterleri anlama, soru sorma, tahmin etme, ana fikir) ilişkin görüşlerinden bazıları şunlardır:

Hikâyeyi Yeniden Anlatma

Kitabı okuduğunuzda ilk olarak Güneş ve anneannesi sebebiyle sıcak bir mahalle havası alıyorsunuz. Daha sonra teldeki adam sayesinde gelişecek olaylar hakkında merak duygunuz artıyor. Yardımcı karakterlerden Susam ile olayların çeşitlenmesi kitabın anlatmak istediklerini daha iyi yansıtıyor. Genel çerçevede bakacak olursak kitap altında sağlam mesajları olan benim de üzerinde epeyce düşündüğüm ve olay örgüleri arasında çözümlenmeler yaptığım sürükleyici bir kitap (K, 47).

Karakterleri Anlama

Susam olmak isterdim. Çünkü susam kendine çeki düzen vermeyen, kendi için bir şeyler yapmayan ve kendini geliştirmeyen bir kızdı. Daha sonra teldeki adam ile konuşması onu çok değiştirdi. Hayatımda böyle bir dokunuşu ile hayatıma yön verecek birisi olsun isterdim. Susam çok şanslı (K, 20).

Soru sorma

Kitabı okurken, insanın ve toplumun içindeki güzellikleri ancak Teldeki Adam gibi farklı bakış açılarına sahip bilge kişilerin ortaya çıkarabildiğini düşündüm sürekli. Ne çok ihtiyaç var dünyamızda ve ülkemizde bu sıra dışı, içtenlikli, çılgın, öncü ve özgür insanlara? (K, 37).

Tahmin Etme

Bir dönem ben de tıpkı Susam gibi olduğumu hatırlıyorum. Henüz yirmili yaşlarda idim. Kendi kendime çok konuşuyordum. Bazen bir ağaç ile bazen bir nesne ile konuşuyordum. Bu o zamanlar çok garip geliyordu. Fakat

şimdi her şeyin adeta bir can taşıdığı ve kırıldığını düşünüyorum. Hayatın hiçbir şeyi israf etmenin doğru olmadığını her zerrenin kıymetinin olduğunu ve bir emanet olduğunu bir gün bütün bunların hesabının olacağını farkına varmama vesile oldu. Böyle insanların kendi dünyalarında çok mutlu olduğunu düşünüyorum. Onların bu mutluluğu ben de yaşamak istiyorum. Maddeden sıyrılmış insanların hakiki zevki tattığını düşünüyorum. Ruhsal boyutta çok güzel duygular içinde olduklarına inanıyorum (K, 45).

Ana Fikir

Bu kitap bana öngörülerimi yıkmam konusunda ilham oldu. Aykırı düşünen insanların aslında değerli ve dikkate alınması gerektiğini öğrendim. Bize sıra dışı gelen şeylerin bazılarının hayatında normal olduğunu kabul etmemiz gerektiğini öğrendim. En önemlisi duygu ve düşüncenin uçsuz bucaksız bir derya olduğunun bilincine vardım. Hayal etmenin ne kadar hayati bir eylem olduğu ve hayalsiz bir dünyanın içinden çıkılmaz bir zindan olduğunun farkına vardım. Konfor alanının dışına çıkmayan insanların üretmekten yoksun ve eksik kaldığının ayrıca hayatın tadının farkına varmadığını ve anlamsız bir macera yaşadığını gördüm. Çevreye daha dikkatli bakmayı ve her şeyin bir mesaj olduğunu onu iyi okumam gerektiğini öğrendim (K, 43).

Kitabı okuduktan sonra herkesin kendince özel olduğunu ve her insanın kendine özel davranışı olduğunu ve bunu bizim için değiştirmek zorunda olmaması gerektiğini aynı zamanda dünyaya tek bir açıdan değil daha geniş açıdan ve farklı şekillerde bakılması gerektiğini söyleyebilirim (K, 24).

Türkçe öğretmeni adaylarının metin merkezli tepkilerine (kişisel tepki, hikâye ile kendi deneyimleri arasında bağlantı kurma, hikâyedeki olaylara katılma isteği ilişkin görüşlerinden bazıları şunlardır:

Kişisel Tepki

Kaçırdığım şeyleri fark etmeme sebep olduğu için üzülmemi sağladı (K, 39).

Dünyaya daha farklı bir gözle bakmam gerektiğini ve her şeyin dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını anladım (K, 2).

Aslında dünya çok güzel, insanlar da öyle sadece bakış açımı değiştirmem gerekti ve aslında her insan, karşına çıkan her şey bir işaret, bir şey öğretmek için karşına çıkıyor. Bu açıdan baktığımda evren seni yönlendiriyor, gözlükleri çıkarırsam (K, 17).

Hikâye ile Kendi Deneyimleri Arasında Bağlantı Kurma

Genel olarak günümüz insanını yansıtıyor. Çünkü hepimiz bir kaos içindeyiz sonu olmadan koşturuyoruz. Sorgulamadan yaşıyoruz. Biz düşünmüyoruz, bizim için düşünülenleri yaşıyoruz. Kendimizin bile ne istediğini bilmeden yaşıyoruz. Etrafımızdaki çoğu şeyi görüp ama farkında olmadan yaşıyoruz. Televizyon, sosyal medya hayatımızın tamamı olmuş. Kendimizi olduğumuzdan farklı göstermeye çalışıp oraya göre yaşıyoruz (K, 3).

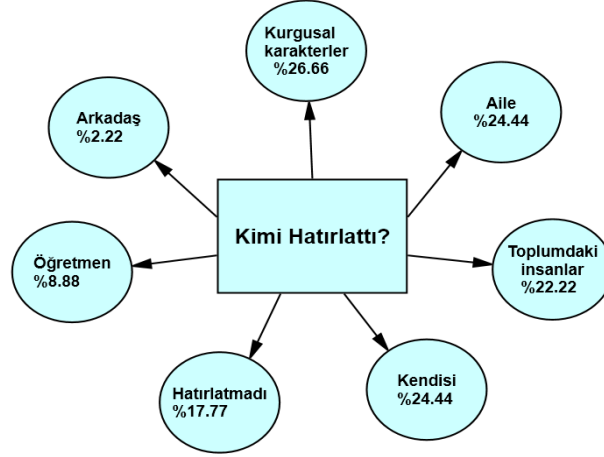
Hikâyedeki Olaylara Katılma İsteği

Gökteki adam olmak isterdim ben de onun gibi bilge, farkında biri olsaydım etrafımdakileri uyandırmak isterdim. Onlara farkındalık kazandırmak isterdim (K, 3).

Teldeki adamın yanına çıkmak onun gibi özgürce içimden geçenleri dile getirip diğer insanların dikkatlerini çekerken aynı zamanda da düşünmelerine vesile olmak isterdim (K, 35).

Gökte Biri Var Kitabındaki Kahramanların Hatırlattığı Kişilere İlişkin Bulgular

“Gökte Biri Var” adlı kitabın kahramanlarının Türkçe öğretmeni adaylarına kimleri hatırlattığına ilişkin bulgulara Şekil 1’de yer verilmiştir.

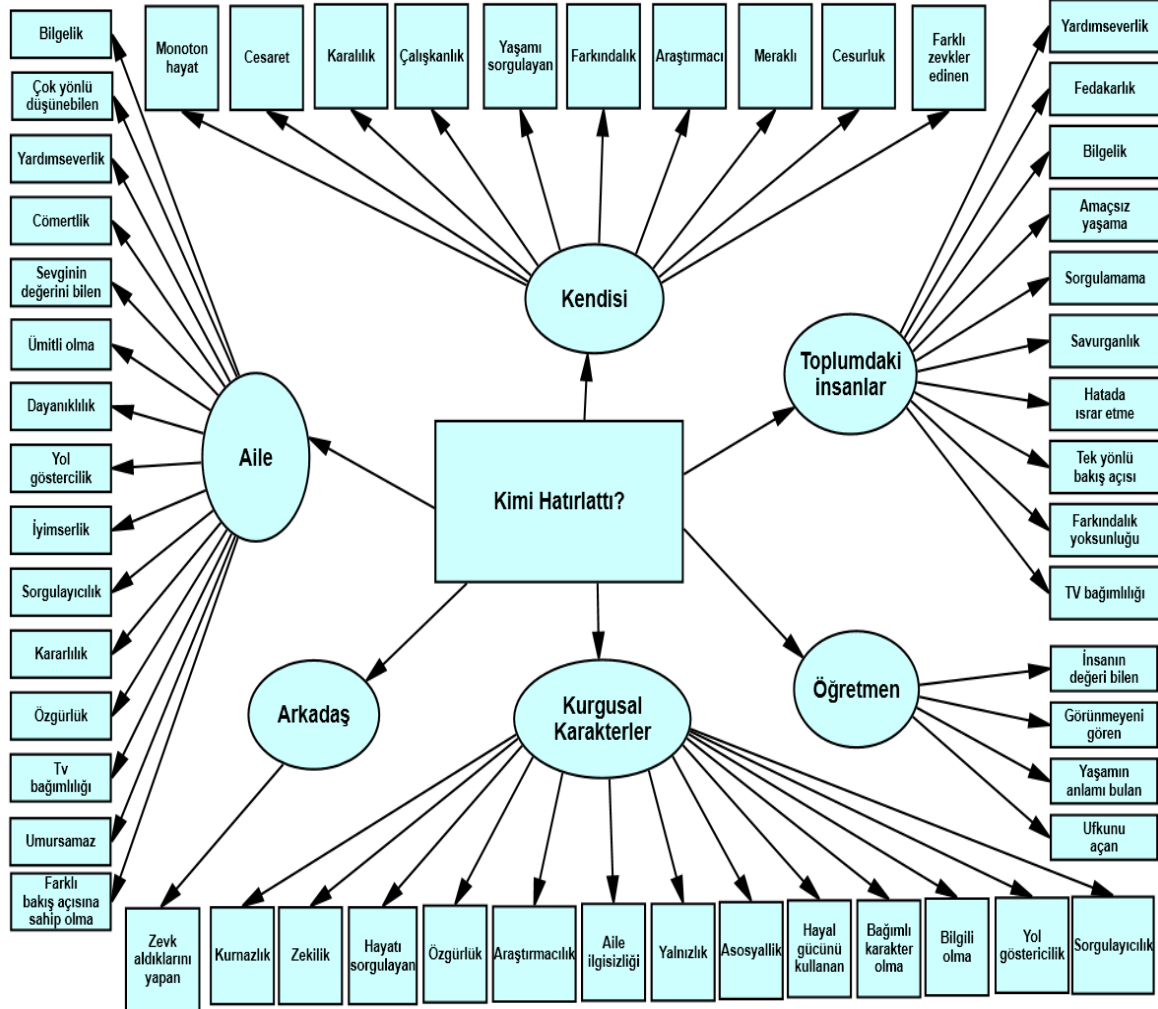
Şekil 1: Kitap Kahramanlarının Türkçe Öğretmeni Adaylarına Hatırlattığı Kişiler

Şekil 1’de Türkçe öğretmen adaylarının okur tepkileri incelendiğinde; kitap kahramanlarının %26.66’sı kurgusal karakterleri, %24.44’ünün ailesini, %24.44’ü kendisini, %22.22’si toplumdaki insanları, %17.77’si kimseyi hatırlamadığını, %8.88’i öğretmenini, %2.22’si ise arkadaşını hatırlattığını belirtmiştir.

Gökte Biri Var Kitabındaki Kahramanların Hatırlattığı Kişilerin Benzetilme Yönlerine İlişkin Bulgular

“Gökte Biri Var” adlı kitabın kahramanlarının Türkçe öğretmeni adaylarına hatırlattığı kişilerin benzetilme yönlerine ilişkin bulgulara Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2: Kitaptaki Kahramanların Türkçe Öğretmeni Adaylarına Hatırlattığı Kişilerin Benzetme Yönleri

Şekil 2’de Türkçe öğretmeni adaylarının kahramanların hatırlattığı kişileri kurgusal karakterlere benzetme yönleri incelendiğinde; zevk aldıklarını yapma, kurnazlık, zekilik, hayatı sorgulama, özgürlük, araştırmacılık, aile ilgisizliği, yalnızlık, asosyalılık, hayal gücünü kullanma, bağımlı karakter olma, bilgili olma, yol göstericilik, sorgulayıcılık açısından benzettikleri belirlenmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine benzetme sebepleri incelendiğinde; monoton hayat, cesaret, kararlılık, çalışkanlık, yaşamı sorgulama, farkındalık, araştırmacılık, meraklılık, cesurluk açısından benzettikleri belirlenmiştir.

Ailelerine benzetme sebepleri ise; bilgelik, çok yönlü düşünebilme, iyimserlik, yardımseverlik, cömertlik, sevginin değerini bilme, ümitli olma, yol göstericilik, iyimserlik, sorgulayıcılık, kararlılık, özgürlük, TV bağımlılığı, umursamazlık, farklı bakış açısına sahip olma açısından benzetmişlerdir.

Toplumdaki insanlara benzetme sebepleri incelendiğinde yardımseverlik, fedakarlık, bilgelik, amaçsız yaşama, sorgulamama, savurganlık, hatada ısrar etme, tek yönlü bakış açısı, farkındalık yoksunluğu, TV bağımlılığıdır.

Arkadaşlarına zevk aldıklarını yapan olma yönünden benzetirken öğretmenlerine insanın değerini bilen, görünmeyeni gören, yaşamın anlamını bulan, ufkunu açan olma açısından benzettikleri söylenebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının bu karakterleri benzetme yönlerine ilişkin görüşlerinden bazıları şunlardır:

Özellikle kitapta vurgulanan televizyon esareti konusunda çağımızda çok fazla mağdur var. Ev kadınları sırf saçma bir gündüz kuşağı programını izlemek için çalan kapıyı bile açmıyor, evde yokmuş gibi davranıyorlar. Konuşulanların tek kelimesini kaçırmak istemiyorlar. Küçük çocuklar sessiz dursun diye telefon bağımlısı yaptılar çocuklarını. Bunlardan da bolca var etrafta. Sürekli kitap okumalarını tavsiye etmeme rağmen değişiklik yok (K, 14).

Bir dönem ben de tıpkı Susam gibi olduğumu hatırlıyorum. Henüz yirmili yaşlarda idim. Kendi kendime çok konuşuyordum. Bazen bir ağaç ile bazen bir nesne ile konuşuyordum. Bu o zamanlar çok garip geliyordu. Fakat şimdi her şeyin adeta bir can taşıdığı ve kırıldığını düşünüyorum (E, 6).

Genel olarak günümüz insanını yansıtıyor. Çünkü hepimiz bir kaos içindeyiz sonu olmadan koşturuyoruz. Sorgulamadan yaşıyoruz. Biz düşünmüyoruz, bizim için düşünülenleri yaşıyoruz. Kendimizin bile ne istediğini bilmeden yaşıyoruz. Etrafımızdaki çoğu şeyi görüp ama farkında olmadan yaşıyoruz. Televizyon, sosyal medya hayatımızın tamamı olmuş. Kendimizi olduğumuzdan farklı göstermeye çalışıp oraya göre yaşıyoruz (K, 3).

Güneş karakterini biraz kendime benzetiyorum. Çünkü kendisi hikâyede çok meraklı ve etrafındakileri sorgulayan bir tip olarak verilmiştir. Bende böyle biri olduğumu düşünüyorum. Çünkü etrafımda küçük bir olay bile olsa onun üzerinde düşünür ve sorgularım (K, 6).

Bana kendimin ne kadar içimden uzaklaştığımı anımsattı. Kendim gibi yaşamıyormuşum (K, 8).

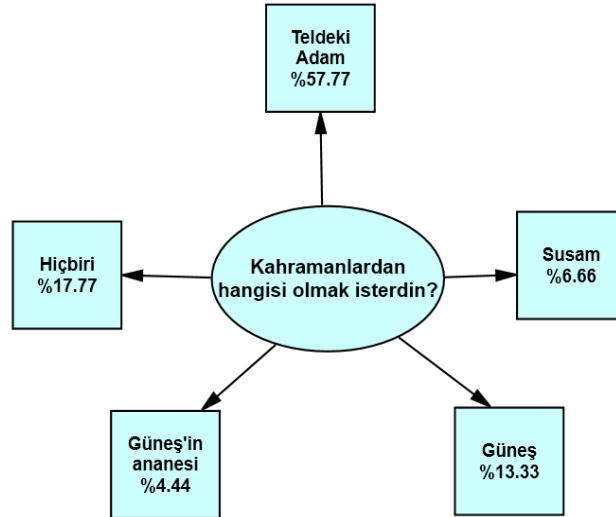
Çok sevdiğim, değerli bir hocam vardı. Onu bana hatırlattı. Bana ‘İnsan gönüldür, gönül’ derdi. Bunu çok düşündüm ve anladım ki insan gönüldür. Ne kıyafeti ne dış görünüşü ne dini ne dili insan insandır aslında. Sadece insan olamayınca insana gönülden ibaret olduğunu anlayamıyor insan (K, 17)

Kendimi teldeki adam gibi hissettim. Günlük hayatın monoton ilerlemesinden yorulmuş (K, 22).

Gökte Biri Var Kitabında Yerinde Olmayı İstedikleri Kahramanlara İlişkin Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının “Gökte Biri Var” adlı kitapta yerinde olmayı istedikleri kahramanlara ilişkin bulgulara Şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 3: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kitapta Yerinde Olmayı İstedikleri Kahramanlar

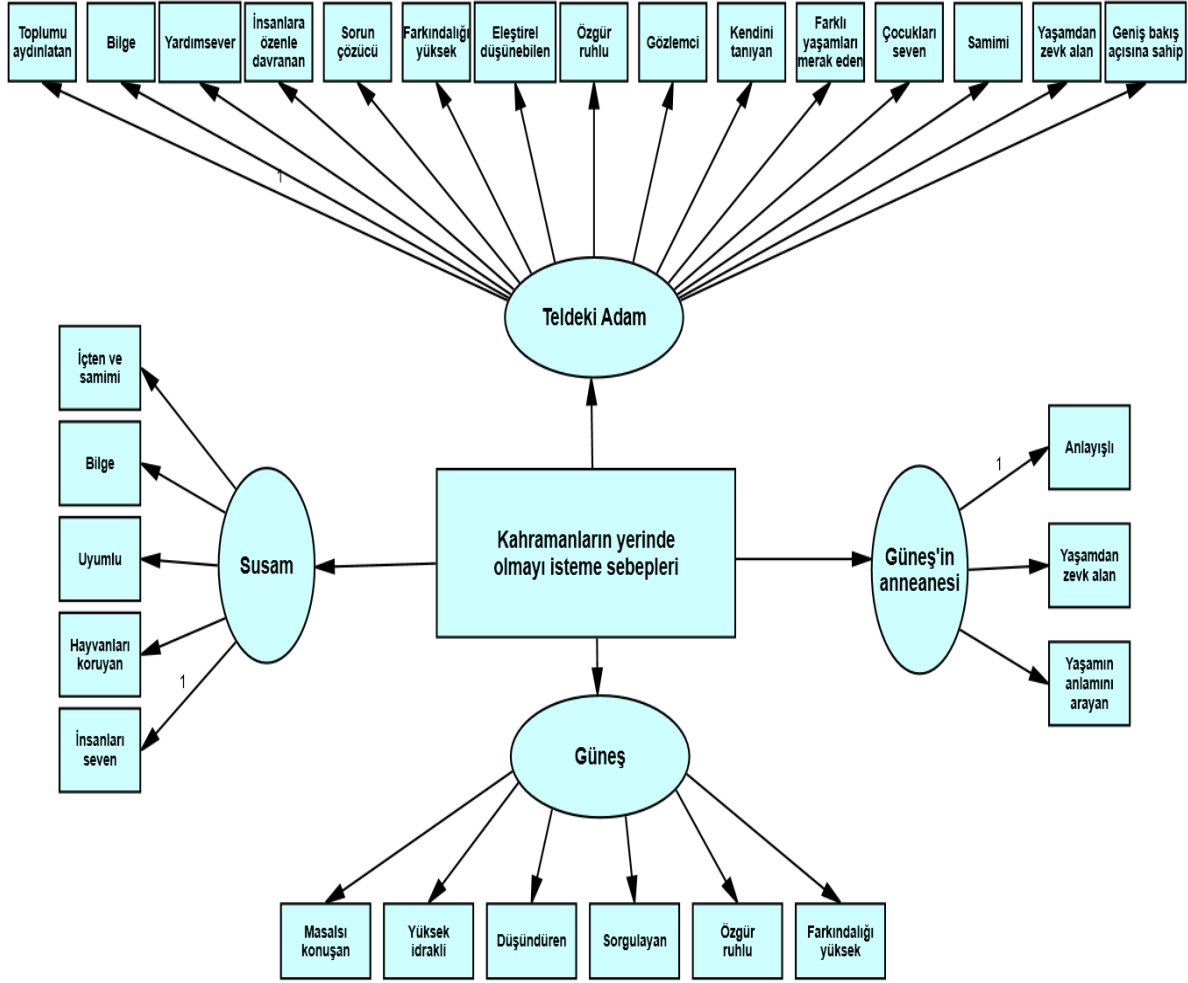

Şekil 3’teki okur tepkileri incelendiğinde; %57.77’sinin Teldeki Adam, %17.77’sinin hiçbiri, %13.33’ünün Güneş, %6.66’sının Susam ve %4.44’ünün Güneş’in anneannesinin yerinde olmak istediği söylenebilir.

Gökte Biri Var Kitabında Kahramanların Yerinde Olmayı İsteme Sebeplerine İlişkin Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının “Gökte Biri Var” kitabındaki kahramanların yerinde olmayı isteme sebeplerine ilişkin bulgulara Şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kitaptaki Kahramanların Yerinde Olmayı İsteme Sebepleri

Şekil 4'te kahramanların yerinde olma sebepleri incelendiğinde; Teldeki Adam'ın yerinde olmayı isteme sebeplerinin toplumu aydınlatan, bilge, yardıms sever, insanlara özenle davranan, sorun çözücü, eleştirel düşünebilen, özgür ruhlu, gözlemci, kendini tanıyan, farklı yaşamları merak eden, çocukları seven, yaşamdan zevk alan, geniş bakış açısına sahip biri olması sebebiyle olduğu görülmüştür.

Güneş'in yerinde olma sebepleri; masalsı konuşan, yüksek idrakli, düşündürücü, sorgulayan, özgür ruhlu, farkındalığı yüksek biri olması sebebiyledir.

Susam'ın yerinde olma sebepleri; içten ve samimi, bilge, uyumlu, hayvanları koruyan ve insanları seven biri olması sebebiyledir.

Güneş'in anneanesi yerinde olma sebepleri ise anlayışlı, yaşamdan zevk alan, yaşamın anlamını arayan biri olması sebebiyledir.

Türkçe öğretmeni adaylarının "Gökte Biri Var" kitabındaki kahramanların yerinde olmayı isteme sebeplerine ilişkin görüşlerden bazıları şunlardır:

Teldeki adam olmak isterdim. Teldeki adam mutlu, yaşamayı bilen, eğlenmekten zevk alan biridir. Yardıms severdir ve çocuklarla arası iyidir. Bu karakteri kendime çok yakın buldum. (K, 9).

Ben bu kitapta kendimi susam karakterine benzetiyorum bende tıpkı onun gibi kolay uyum sağlayamam ve bu sebepten sosyalleşme açısından sorunlar yaşıyorum. (K, 32).

Tartışmasız teldeki adam olmak isterdim. Çünkü dediğim gibi ben de arada oturup hayatım üzerine düşünmeyi çok seviyorum ama bunu devam ettiremiyorum. Onun bu konuda çok iyi olduğunu düşünüyorum. (K, 33).

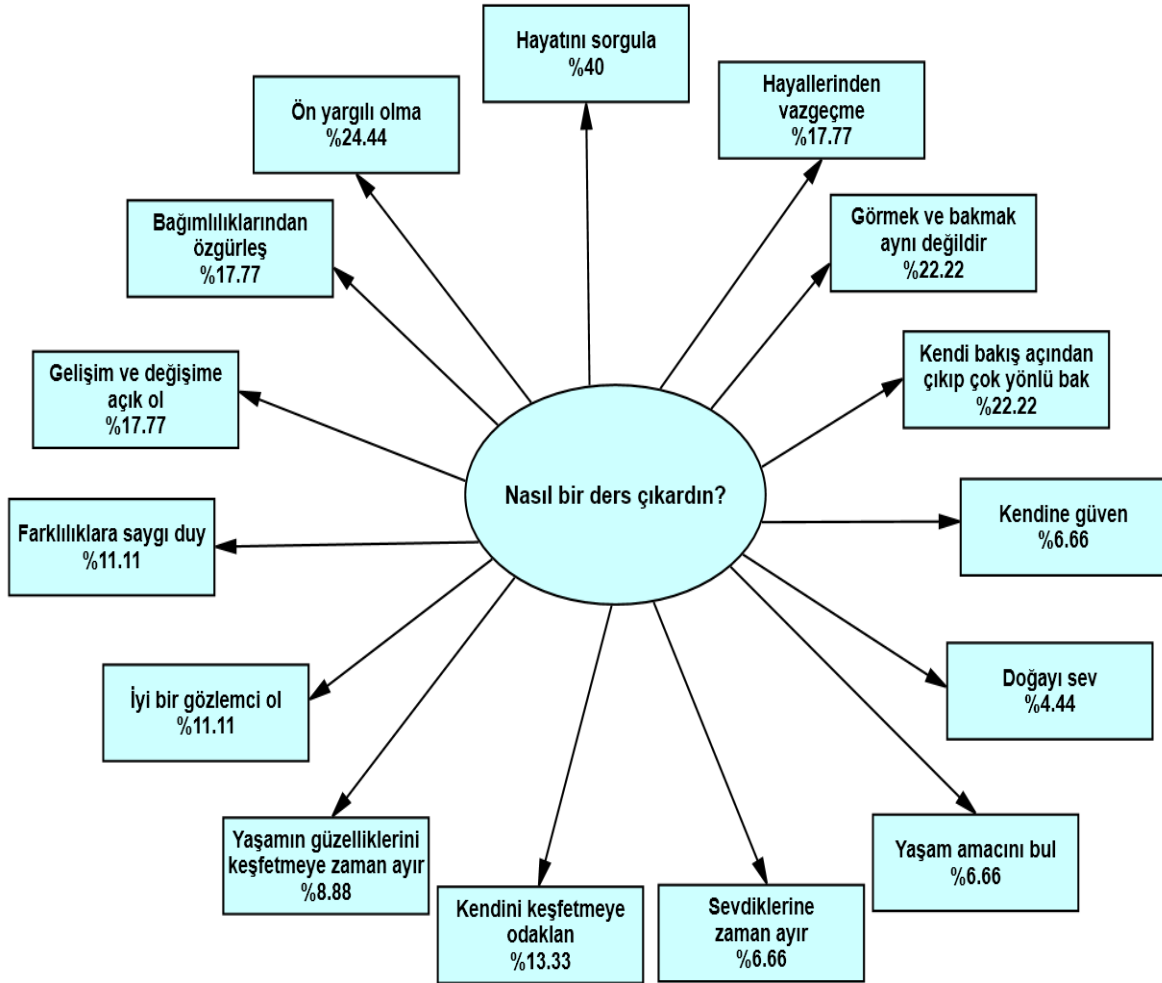
Kitabı okurken, insanın ve toplumun içindeki güzellikleri ancak Teldeki Adam gibi farklı bakış açılarına sahip bilge kişilerin ortaya çıkarabildiğini düşündüm sürekli. Ne çok ihtiyaç var dünyamızda ve ülkemizde bu sıra dışı, içtenlikli, çılgin, öncü ve özgür insanlara? (K, 35).

Teldeki adam olmak isterdim. İnsanlar düşüncelerinin iyi yönde gelişebildiğini görmek, sorgulama sürecine başladıklarını fark edebilmek beni mutlu ederdi. Özgürce yaşamının, esir olmamanın onlara ne demek olduğunu fark ettirmeye çalışırdım. (K, 38).

Gökte Biri Var Kitabından Çıkarılan Derslere İlişkin Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının “Gökte Biri Var” kitabından çıkardıkları derslere ilişkin bulgulara Şekil 5’te yer verilmiştir.

Şekil 5: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kitaptan Çıkardıkları Dersler

Şekil 5’te kitaptan çıkarılan dersler; %40’ı hayatı sorgula, %24.44’ü ön yargılı olma, %22.22’si görmek ve bakmak aynı değildir, kendi bakış açısından çıkıp çok yönlü bak, %17.77’si bağımlılıklarından özgürleş, gelişim ve değişime açık ol, hayallerinden vazgeçme, %13.33’ü kendini keşfetmeye odaklan, %11.11’i farklılıklara saygı duy, iyi bir gözlemci ol, %8.88’i yaşamın güzelliklerini keşfetmeye zaman ayır, %6.66’sı yaşam amacını bul, sevdiklerine zaman ayır, %4.44’ü ise doğayı sev olarak belirlenmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının “Gökte Biri Var” kitabından çıkardıkları derslere ilişkin görüşlerden bazıları şunlardır:

Bu kitap bana öngörülerimi yıkamam konusunda ilham oldu. Çevreye daha dikkatli bakmayı ve her şeyin bir mesaj olduğunu onu iyi okumam gerektiğini öğrendim (E, 45).

İnsanları anlamadan, bilmeden eleştirmemeliyiz. Bir şey yapıyorsa mutlaka onda bir anlamı, yeri ve önemi vardır (K, 44).

Robotlaşma artık uyan gerçekleri gör (K, 1).

Dünyaya daha farklı bir gözle bakmam gerektiğini ve her şeyin dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını anladım (K, 2).

Günümü boşa geçirdiğimi, 8 saatimi bir masanın başında çalışarak hayatı elimden kaçırdığımı, güneşi göremediğimi hatırlattı. Koşturmacalar içinde hayatın farkına varamıyoruz (K, 5).

Teldeki adam bakış açımı değiştirmişti. Konuşulanlardan çok konuşulmayanlar, görünenden çok görünmeyenler ilgimi çekmeye başlamıştı (K, 7).

Alışveriş yaparken diğer markalar yerine reklamlarda sık sık karşımıza çıkanları tercih etmemiz. Bizi yönlendirmelerine izin vermemiz (K, 9).

İnsanların gözünü açması gerek. Etrafına bir bakması gerek. Neyin içinde olduğumuzun farkına varamız gerek. Televizyon ve sosyal medyanın etkisinden çıkmamız gerek (K, 13).

Kimseye önyargılı olmamalıyız. İnsanların geçmişi ile şimdiki yaşayışlarını düşünüp bir yargıya varmalıyız (K, 11).

Bir şeyin farklı olması onun yanlış olduğu anlamına gelmez (K, 40).

Sorgulanmayan, tekdüze bir yaşamın hiçbir anlam ifade etmez (K, 27).

Benim için bu kitapta; hayatın inceliklerini, olaylara bakmayı değil olayları görmeyi başarabilen farklı bakış açılarına sahip kişilerin anlayabileceği mesajı bulunmaktadır. Bir de görmek ve görmemek arasındaki farkın nitelikleri (K, 19).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı çocuk edebiyatı eserine ilişkin okur tepkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının esere ilişkin verdikleri tepkilerin büyük çoğunluğunun okur merkezli tepkiler olduğu belirlenmiştir. Bu tepkilerin metin merkezli tepkilere göre daha çok olması öğretmen adaylarının duygusal olarak kitapla etkileşime girme oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle öğretmeni adayları bu kitabı estetik amaçlı okuma türü kullanarak okumuş ve metindeki karakterlerle etkileşime girerek hayatlarıyla bağlantı kurmuşlardır. Çevik ve Müldür'ün (2019) Vapurları Seven Çocuk adlı kitaba ilişkin tepkileri incelendiği araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Okur tepkilerine ilişkin çeşitli çalışmalarda da okur merkezli cevapların metin merkezli cevaplara göre daha fazla olduğu görülmektedir (Ateş ve Aktaş, 2020; Cox ve Many, 1992; Karagöz, 2018; Tosun ve Doğan, 2020; Ulusoy, 2016; Uysal ve Ateş, 2020; Yekeler ve Ulusoy, 2017; Yıldırım vd., 2021). Bu sonuçlar okur tepkilerinin incelendiği kitaplarda kişilerin kendileriyle bağ kurdukları kitaplara yönelik tepkiler vermeleri (Karagöz, 2018) ve bu bağ kurdukları kitapların öğrenciler üzerinde yüksek bir duygusal etkiye sahip olmasıyla (Ulusoy, 2016) açıklanabilir. Ancak Ateş ve Aktaş'ın (2020) birden fazla kitap üzerinde incelemeye dayalı yaptığı araştırmada ise metin merkezli tepkiler son kitapta okur merkezli tepkilere evrilmiştir. Bu durumda yapılan araştırmalarda metin değişikçe tepkilerin de değişmesinin (Ateş ve Aktaş, 2020; Yuran vd., 2017) yanı sıra okuma sürecinin devamlılığını sağlayan uygulamalarla okur tepkilerinin metin merkezli tepkilerden okur merkezli tepkilere doğru evrildiğine ilişkin sonuçlarla açıklanabilir (Ulusoy, 2016; Tosun ve Doğan, 2020). Ayrıca okuma sürecinin devamlılığını sağlayan uygulamaların ve okuma eyleminin devamlılığının okurların okuma zevk ve alışkanlığını geliştiren estetik okuma düzeyine (Rosenblat, 1994) evrilmesine katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü okurları okumaya ve okuma materyaline cevap vermeye teşvik etmek için etkili bir yaklaşım olan okur tepki kuramıyla (Chou, 2015) metne verilen okur tepkileri bilgi edinme ya da estetik amaçlar için okumanın gelişimine katkı sağlamaktadır (Esmer, 2019). Temel hedefi estetik amaçlı okuma olan bu kuramda estetik okumanın okuma sürecine sağladığı faydalara odaklanılmaktadır. Nitekim estetik okuma ile üst düzey anlama becerileri arasındaki anlamlı bir ilişki (Cox ve Many, 1992) bu görüşü doğrulamakla birlikte okuma sürecinde verilen estetik tepkiler de bilgi verici tepkilere nazaran daha üst düzeyde anlamayı sağlamaktadır (Many, 2004).

Metin merkezli tepkilere ilişkin bulgular incelendiğinde öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun soru sormaya yönelik tepkiler verdiği bunu ana fikri belirleme ve karakterleri anlamaya yönelik tepkilerin takip ettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte az da olsa hikâyeyi yeniden anlatma ve tahmin etmeye yönelik tepkiler vermişlerdir. Buna karşın Tosun ve Doğan'ın (2020) araştırmasında metin merkezli cevaplar, karakterleri anlamaya yönelik tepkilerden hikâyeyi yeniden anlatmaya yönelik

tepkilere evrilmiş ve en çok bu aşamaya yönelik tepkiler verdikleri belirlenmiştir. Yapılan araştırmalarda en çok ana fikri belirlemeye (Uysal ve Ateş, 2020) ve karakterleri anlamaya yönelik tepkiler verildiğine ilişkin sonuçlar da çeşitli araştırmalarda (Ateş ve Aktaş, 2020; Çevik ve Müldür, 2019; Karagöz, 2018; Ulusoy, 2016) ortaya konulmuştur. Tepkilerdeki bu farklılıkların örneklem ve kitap türünün etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Alan yazında yapılan bu çalışmalarda metin merkezli tepkilerde anlama odaklı boyutların bu araştırmada ise soru sorma yani eleştirel düşünme becerilerinin basamaklarından birinin ön plana çıktığı söylenebilir. Çünkü okur tepki kuramı aynı zamanda okurların metin hakkında eleştirel düşüncelerini sağlayan etkinlik tasarımlarını da mümkün kılmaktadır (Tosun, 2018). Okur tepkilerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalarda metinlerin eleştirel olarak incelenmesini sağlayacak ortamların oluşturulması önemli bir unsur olarak değerlendirilmekte olup (Swaggerty, 2006) okur tepkilerinin belirlendiği okuma sürecinde metindeki çatışmaların oluşturduğu problemlerin çözülmesi soru sorma becerilerini geliştirmektedir (Swaggerty, 2009). Bu araştırmada “Yaratıcı Okuma” dizisinin ilk kitabı olan “Gökte Biri Var” adlı eserin ayrıca bir “Yaratıcı Okuma Dosyası”nın olması ve bu dosyada birçok soruyla karşılaşmalarının etkisi olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte yazımsal bir metin olan bu kitapta yazar, çeşitli konuları tartışmaya açarak okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya davet etmektedir. Sisteme dışarıdan bakan ve eleştiren bir kişi olan teldeki adam; TV esareti, TV dizilerinin ve reklamların insanların beynini nasıl yıkayıp ve insanları nasıl tutsak ettiğini yaşamdan örnekler vererek tartışmaktadır. Bilge bir karakter olarak sunulan teldeki adamın en önemli özelliği sorgulamadır. Bu sonuçların açığa çıkışı, eleştirel düşünme becerilerini ön plana çıkaran metnin dokusunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu durumda okurların duygu ve düşüncelerinin şekillenmesinde kitabın içeriğinin ve okuma sürecinde kullanılan araçların önemini ortaya koymaktadır.

Okur merkezli tepkilere ilişkin sonuçlar incelendiğinde en çok kişisel tepkiler (düşünceler ve hisler) verdikleri bunu hikâye ile deneyimleri arasında bağlantı kurmaya yönelik tepkilerin takip ettiği belirlenmiştir. Bu tepkileri ise hikâyedeki olaylara katılma isteğine yönelik tepkiler takip etmektedir. Bu sonuçlardan hareketle öğretmen adaylarının kişisel düşünceleri ve hislerini kullanarak hikâye ile yaşamları arasında bağlantı kurdukları ve hikâyedeki olaylara katılma isteği duydukları söylenebilir. Bu temaların her birine ilişkin verdikleri tepkilerden ve okur merkezli tepkilerin çok daha fazla olmasından hareketle öğretmen adaylarının bu kitabı içselleştirdikleri söylenebilir. Yapılan araştırmalarda ise okur merkezli cevaplar içerisinde kişisel tepkilerin (düşünceler, duygular, hisler) çok kullanıldığı araştırmalar sayıca daha fazla olmakla birlikte (Ateş ve Aktaş, 2020; Çevik ve Müldür, 2019; Karagöz, 2018; Ulusoy, 2016) hikâyedeki olaylara katılma isteğine yönelik tepkilerin ön planda olduğu araştırmalar da (Tosun ve Doğan, 2020) mevcuttur. Uysal ve Ateş’in (2020) araştırmasında ise en çok kişisel tepkiler ve kitap ile deneyimleri arasında bağlantılar kurmaya yönelik tepkiler verdikleri belirlenmiştir. Kişisel tepkilerin sayıca daha fazla olması öğretmen adaylarının okuma sürecinde kendi duygu ve düşüncelerini ön plana çıkardıklarının ve estetik amaçlı bir okuma yaptıklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarına kitap kahramanlarının hatırlattığı kişilere ilişkin bulgular incelendiğinde bu kahramanların en çok kurgusal karakterleri hatırlattığı belirlenmiştir. Bunu sırasıyla aileleri, kendileri, toplumdaki insanlar, öğretmenler ve arkadaşları takip etmektedir. Bu sonuca karşın Uysal ve Ateş’in (2020) araştırmasında ise en çok ailelerini hatırlatmakla birlikte bu kişiler arasında kurgusal karakterler de yer almaktadır. Bu iki araştırmada kurgusal karakterler ve aile ile ilgili sıralama farklılığının sebebinin araştırmalardaki örneklemelerin gelişim özelliklerinin farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü kişilik gelişiminde özdeşleşme evresinde birey başlangıçta anne, baba, yakın akrabayı model olarak alırken bu modeller zamanla arkadaş, film ya da kitap kahramanlarına yerini bırakır (Yavuzer, 2001). Bu araştırmada kurgusal karakterlerin ön plana çıkmasının araştırmanın örnekleminin öğretmen adayları olmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. En çok kurgusal karakterleri hatırlattığına ilişkin sonuç; çocuk edebiyatı eserlerinin kahramanlar yoluyla çocuk ve gençlerde farkındalık yaratarak, problemlerin çözümünde kahramanlar aracılığıyla örnekler sunan bir özdeşim kurma aracı (Sever, 2013) olma işleviyle de açıklanabilir. Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının kurgusal karakterlere benzetme sebeplerinin genellikle olumlu olduğu ve bunlar arasında hayati sorgulama, yol gösterici olma, bilgili olma, özgürlük, araştırmacılık gibi kavramların ön plana çıktığı söylenebilir. Bunun yanı sıra aile ilgisizliği, yalnızlık, asosyallik, bağımlı bir karakter olma açısından diğer kurgusal karakterle benzerlik kurdukları söylenebilir. Genellikle olumlu niteliklerle kurdukları benzerlikler ve ilk sırada kurgusal karakterlere benzetmelerinden hareketle okuma sürecinde seçilecek kitapların ve bu kitaplarda rol model olan karakterlerin özelliklerinin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bir diğer açıdan bakıldığında öğretmen adaylarının okudukları metni başka

metinlerle çözümlenmeye çalıştıkları ve kendi ihtiyaçlarına metinlerarasılık yoluyla başka kitaplarda cevap aradıkları söylenebilir. Ayrıca özdeşim kurdukları en önemli modellerin kurgusal karakterler olması öğrenim sürecinde kullanılacak metinlerdeki (sözel metin, film, resim vb.) karakterlerin yüklendikleri işlevin model olma açısından sahip olduğu etkinin (Yavuzer, 2001) ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu sebeple bu sonuçlar kitap seçiminin önemini ortaya koymakla birlikte kahramanların davranışlarının modellemedeki etkisinden hareketle de bu modellerin ahlâki ve sosyal açıdan uygun olmasının önemini ortaya koymaktadır. Çünkü özdeşim kurma yaşam boyu devam eden bir olgunlaşma ve savunma sistemidir (Çınar, 2015).

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının kitap kahramanlarıyla ikinci sırada bağ kurdukları kişiler aileleridir. Bu çözümlenmede ayrıca ikinci sırada ailelerine ve kendilerine benzetmeleri de kitaptaki toplumsal içeriğin sorgulanmasının ailelerin okuma sürecindeki etkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öğretmen adayları kahramanları ailelerine; bilgelik, çok yönlü düşünebilme, iyimserlik, yardımseverlik, cömertlik, sevginin değerini bilme, ümitli olma, yol göstericilik, iyimserlik, sorgulayıcılık, kararlılık, özgürlük, TV bağımlılığı, umursamazlık, farklı bakış açısına sahip olmama açısından benzetmişlerdir. Bu sebepler incelendiğinde ailelerine karşı pozitif bir bakış içerisinde olmaları aileleriyle iyi bir iletişime sahip olduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Buna karşın toplumsal bir eleştiri olarak da tanımlayabileceğimiz bu kitapta, öğretmen adayları yaşamlarındaki en küçük topluluk olan ailelerini; TV bağımlılığı, umursamazlık, farklı bakış açısına sahip olmama açısından eleştirel bir bakışla değerlendirdiklerini de göstermektedir. Bunun yanı sıra kurgusal karakterlere benzetme sebepleri arasında yer alan aile ilgisizliği bu temada umursamazlık ve TV bağımlılığı kavramlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında kitaptaki karakterlerin benzetildiği kişiler arasında aileleri yer almakla birlikte ailelerine benzetme sebepleri arasında olumlu özellikler olduğu gibi olumsuz özelliklerin olduğu da görülmüş olup bu araştırma sonucuyla örtüştüğü söylenebilir. Öğretmen adaylarının aileleriyle kurdukları özdeşim yönlerinden hareketle ailelerin çocuklarının kendilerine karşı geliştirmiş oldukları bakış açısını daha fazla ilgi göstererek tamamlayabileceği söylenebilir. Nitekim araştırmadan elde edilen diğer bulgulara göre öğretmen adayları kitap kahramanlarının ailelerinden sonra en çok kendilerini hatırlattığını belirtmişlerdir. Bu hatırlatmayı sağlayan sebepler arasında ise monoton hayat, cesaret, kararlılık, çalışkanlık, yaşamı sorgulama, farkındalık, araştırmacılık, meraklılık, cesurluk sayılabilir. Bu bulgular değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının kendilerini daha çok pozitif kavramlarla tanımladıkları ve bu niteliklerinden hareketle gelişime açık oldukları ancak yaşamlarını monoton buldukları belirlenmiştir. Bu monotonluğun giderilmesinde ise kendilerini tanımladıkları cesaret, çalışkanlık ve kararlılık gibi olumlu özellikleri ön plana çıkaracak çalışmalarla öğretmen adaylarının desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Öğretmen adaylarının bu karakterle kendileri arasında benzerlik kurmalarından hareketle kitaptaki örnek yaşam modellerini kendi yaşamlarıyla ilişkilendirebildiklerini ve kendi özelliklerinin farkına vardıklarını göstermektedir. Nitekim Gönen, Aydos ve Ertürk'ün (2012) resimli kitapları sosyal beceriler açısından inceledikleri araştırmada da kitapların öğrencilerin duygularını fark etmelerinde önemli kazanımlar edinilmesini sağladığı belirlenmiştir. Çünkü çocuk kitapları ya da genel anlamıyla kitaplar doğrudan anlaşılmayan ya da çözüm bulunamayan sorunlara dair sundukları yaşantılara dair okuyuculara örneklerle çözüm modelleri sunmakta (Dilidüzgün, 2018) böylelikle yaşamsal sorunlara dair çözüm bulma pratiği yapılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adayları kitaptaki kahramanları toplumdaki insanlara; yardımseverlik, fedakârlık, bilgelik, amaçsız yaşama, sorgulamama, savurganlık, hatada ısrar etme, tek yönlü bakış açısı, farkındalık yoksunluğu, TV bağımlılığı açısından benzetmektedirler. Kitaplardaki kahramanların sundukları davranış modelleri, yaşamın ve toplumun tanınip anlaşılması için de örnekler barındırması açısından da önemli bir role sahiptir (Erdem, 2012; Karatay, 2011). Bu araştırmadaki toplumdaki bireylere benzetme sebepleri incelendiğinde Türk toplumunun başat özelliği olan yardımseverlik ve fedakârlığın ön plana çıktığı söylenebilir. Türkçe öğretmeni adayları bu pozitif benzerliklerle toplumun olumlu yönlerini ortaya koyarken diğer taraftan da toplumsal eleştiri yaptıkları söylenebilir. Toplumla kitaptaki kişiler arasında bilgelik açısından benzerlik kurulmakla birlikte eyleme geçmeyen bilgeliğin hiçbir anlamı olmadığını da göz ardı etmedikleri söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında toplumdaki insanları; amaçsız yaşadıkları, sorgulamadan uzak, savurgan ve farkındalık düzeyi düşük olarak tanımlamaktadırlar. Bu olumsuz özellikleri açığa çıkaran sebepler arasında da TV bağımlılığı ön plana çıkmaktadır. Topluma dair bu bakış açılarının, teldeki adamın toplumdaki insanlara yönelttiği eleştirilerle örtüşen sonuçlar olduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları Gökte Biri Var adlı kitabındaki karakterlerin hatırlattıkları kişiler içerisinde öğretmenleri ve arkadaşlarına da yer vermişlerdir. Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında benzerlik kurdukları kişiler arasında arkadaşları yer almakla birlikte öğretmenlere ilişkin bir benzerlik kurulmadığı tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının kitaptaki karakterleri arkadaşlarıyla zevk aldıkları şeyleri yapmaları açısından benzerlik kurdukları bununla birlikte arkadaşlarına ilişkin olumsuz benzetmelere yer vermedikleri görülmüştür. Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında ise arkadaşlarına benzetme sebepleri tanımlanırken olumlu ve olumsuz özelliklere yer verdikleri bu yönüyle bu araştırma sonuçlarından ayrıştığı söylenebilir. Bu çalışmada öğretmenleriyle ise insanın değerini bilme, görünmeyeni görme, yaşamın anlamını bulma, ufku açma açısından benzerlik kurulduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğretmen adaylarının, arkadaşlarından çok öğretmenleri üzerinden kitaplarla bağlantı kurduklarını göstermekte olup öğretmenlerin sahip olduğu rolün önemini göstermesi açısından da dikkate değerdir. Ayrıca öğretmenlerini tanımladıkları bu yargılar öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkisinin değerini göstermesi açısından da dikkate değer olup öğretmenlerin öğrencilerine göstermesi gereken önemin daha da artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının kitapta yerinde olmak istedikleri kahramanlar incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun teldeki adamın yerinde olmak istedikleri belirlenmiştir. Uysal ve Ateş'in (2020) yaptığı çalışmada ise katılımcıların en çok Küçük Karabalık adlı baş kahramanın yerinde olmak istedikleri belirlenmiştir. Özellikle çocuk kitaplarında baş kahraman özdeşim kurulmasında en önemli unsur olup çocuk kitaplarında ana kahramanın çok boyutlu ve derinlikli olarak sunulması gerekmektedir (Canlı ve Aslan, 2018). Gökte Biri Var adlı kitapta ana karakter Güneş olmasına karşın bu çalışmada teldeki adamın yerinde olmak istemeleri her iki kitapta da bu kahramanların iyi bir şekilde kurgulanmış olmasının etkisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu çalışmada öğretmen adaylarının teldeki adamın yerinde olma sebepleri; toplumu aydınlatan, bilge, yardımsever, insanlara özenle davranan, sorun çözücü, eleştirel düşünebilen, özgür ruhlı, gözlemci, kendini tanıyan, farklı yaşamları merak eden, çocukları seven, yaşamdan zevk alan, geniş bakış açısına sahip biri olmasıdır. Bu nitelikler incelendiğinde bu karakterin olumlu özelliklerinin ön plana çıkarıldığı ve eleştirel düşünme becerileri gelişmiş bir bilge olarak tanımlandığı söylenebilir. Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında da ana kahraman sadece olumlu özellikleriyle tanımlanmış olması açısından bu araştırma sonucuyla örtüşmektedir.

Kitapta teldeki adamın yanı sıra öğretmen adaylarının; Güneş, Susam ve Güneş'in anneannesinin yerinde olmayı istedikleri de belirlenmiştir. Benzer şekilde Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında da katılımcılar, baş kahraman dışında diğer kahramanların yerinde olmak istediklerini belirtmişlerdir. Güneş'in masalsi konuşan, yüksek idrakli, düşündüren, sorgulayan, özgür ruhlı, farkındalığı yüksek biri olması; Susam'ın içten ve samimi, bilge, uyumlu, hayvanları koruyan ve insanları seven biri olması; Güneş'in anneannesinin ise anlayışlı, yaşamdan zevk alan, yaşamın anlamını arayan biri olması bu kahramanların yerinde olmayı isteme sebepleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte bu kişilerin farkındalığı yüksek bireyler olarak kurgulandıkları söylenebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının Gökte Biri Var adlı kitaptan çıkardıkları dersler; hayatın sorgulanması, ön yargılı olmama, görmek ve bakmak farkını kavrama, kendi bakış açısından çıkıp çok yönlü bakma, bağımlılıklarından özgürleş, gelişim ve değişime açık ol, hayallerinden vazgeçme, kendini keşfetmeye odaklan, farklılıklara saygı duy, iyi bir gözlemci ol, yaşamın güzelliklerini keşfetmeye zaman ayır, yaşam amacını bul, sevdiğine zaman ayır ve doğayı sev ifadeleriyle karşılık bulmuştur. Bu derslere ilişkin değerlendirme yapıldığında öğretmen adaylarının Gökte Biri Var adlı kitabın mesajlarını kavradıklarını ve bu mesajların da eleştirel düşünme becerilerini geliştirme üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Uysal ve Ateş'in (2020) araştırmasında amaç ve hayallerinden vazgeçmeme ön plana çıkan ana fikir iken bu çalışmada eleştirel düşünmenin gereği olarak hayatın sorgulanmasına odaklanılmaktadır. Bu durum kitapların içeriklerinden kaynaklanan bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi açısından öğretmen adaylarının teldeki adamın yerinde olma sebepleri ve kitaptan çıkardıkları derslere ilişkin sonuçlar bütünleştirildiğinde eleştirel düşünen bireyin özelliklerini ve eleştirel düşünme becerilerini tanımladıkları söylenebilir. Çocuk edebiyatı eserlerinin temel nitelikleri arasında yer alan özelliklerden biri de eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi (Erol ve Kara, 2020) olmakla birlikte okuma kültürü gelişmiş evrensel okuyucu bireylerin temel özelliklerinden birisi de eleştirel dinleme, okuma, izleme ve düşünme becerilerine sahip olmalarıdır (Sever, 2013). Zengin bir düşünce dünyası sunan çocuk edebiyatı eserlerinin bu yönüyle de ilgi çekici olması yanında merak duygusunu harekete geçirerek düşünmeye

yönelten konularla kişilik gelişimini destekleyerek hayata hazırlaması gereklidir (Erol ve Kara, 2020; Temizyürek vd., 2016). 21. yüzyıl yeterlilikleri içerisinde önemli bir konuma sahip olan eleştirel düşünme becerilerinin önemi son yıllarda çocuk edebiyatı eserlerinde eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesine dönük çalışmalarda artışla da kendini göstermektedir (Aybek ve Destegüloğlu, 2021; Ceran, 2019; Çevik, 2018; Erol ve Kara, 2020; Kemaneci, 2019; Özalın İnce, 2019; Sağsöz, 2019; Sahil, 2019; Şimşek ve Özkan, 2022). Çünkü çocuk edebiyatı eserlerinin temel amaçları arasında yer alan bağımsız, iyi, seçici ve eleştirel düşünebilen bireylerin yetiştirilmesi de yer almaktadır (Dilidüzgün, 2018). Bu sonuçlardan hareketle Gökte Biri Var adlı kitabın çocukların eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayan bir kitap olduğu söylenebilir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bütün olarak değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının bu kitaba yönelik okur merkezli yanıtlarının çoğunlukta olduğu, kitaba yönelik estetik tepkiler verdikleri ve kitabı eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi açısından içselleştirdikleri söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunmaktadır:

- Farklı düzeylerdeki çocuk kitaplarına yönelik okur tepkilerinin belirlenmesine dönük sınıf içi çalışmalar yapılabilir.
- Okul öncesi, ilkököl ve ortaokul düzeyinde bu çalışmalar genişletilerek farklı örneklem düzeylerindeki okur tepkileri incelenebilir.
- Kurgusal kitapların yanı sıra bilgilendirici kitaplara dönük çalışmalarla da okur tepkilerinin belirlenmesiyle bu iki metin türünün karşılaştırılmasına dönük çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenler ve öğretmen adaylarına dönük çalışmalarla da okuma sürecinin farklı paydaşlarının tepkileri incelenerek sınıf içi öğrenme durumlarına katkı sağlanabilir.
- Metinlere dönük sınıf içi çalışmalarda mutlaka okur tepkilerinin belirlenmesine dönük uygulamalara yer verilerek öğrenciler bu konuda geliştirilmelidir.
- Öğretmenlere de okur tepkileri, estetik ve bilgi amaçlı okuma türlerine dönük hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Öğretmen adaylarının en çok kurgusal karakterlerle özdeşim kurma sebepleri incelenebilir.
- Okur tepkilerinin eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi incelenebilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu

Karar Tarihi: 30.03.2023

Belge Numarası: 2023/125

KAYNAKÇA

- Ateş, S. & Aktaş, N. (2020). Duygu durumlarının Farklılaştığı Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Okuyucu Tepkilerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 726-745.
- Aybek, B. & Destegüloğlu, B. (2021). Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitaplarında Bulunan Karakterlerin Eleştirel Düşünme Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(4), 1551-1565.
- Baktır, H. (2018). Metinde Anlam: Okur-Tepkisi Eleştiri Kuramı. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 0(8), 97-105.
- Bülbül, M. (2016). Yazınsal Metinlerde Anlam ve Çok Boyutluluk. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(32), 45-50.
- Canlı, S. & Aslan, C. (2018). Çetin Öner'in "Gülibik" Adlı Çocuk Romanının Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 812-833.
- Carter, C., Bishop, J. & Kravits, S. L. (2002). *Keys to Effective Learning*. New Jersey: Printice Hall.
- Ceran, C. (2019). Resimli Çocuk Kitaplarının Eleştirel Düşünme Becerilerini Desteklemesi Yönünden İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Chou, I. C. (2015). Engaging EFL Students in e-Books Using Reader-Response Theory. *The Reading Matrix: An International Online Journal*, 15(2), 167-181.

- Cox, C. & Many, J. E. (1992) Stance Towards A Literary Work: Applying the Transactional Theory to Children's Responses, *Reading Psychology*, 13(1), 37-72.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çevik, A. & Müldür, M. (2019). "Vapurları Seven Çocuk" Adlı Kitabın Okur-Tepki Teorisi ile Değerlendirilmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(3), 40-50.
- Çevik, B. (2018). Eleştirel Düşünme Bağlamında Dr. Parkyeri ve Kömür Karası Çocuk Adlı Çocuk Kitaplarının İncelenmesi. *Artubilm: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 56-63.
- Çınar P. (2015). Resimli Çocuk Kitaplarında Giyimiyle Kadın Karakterler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48(1), 1-18.
- Demeny, P. (2012). Developing Written Text Production Competence Using the Reader-Response Method, *Acta Didactica Napocensia*, 5(3). 53-60.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Erdem A. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar. *III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erol, S. & Kara, Ö. T. (2020). Çocuk Yazınında Eleştirel Düşünme Becerileri, Yeterlikleri ve Tutumları Üzerine Bir İnceleme: Küçük Kara Balık Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitimi (TEKE) Dergisi*, 9(3), 1125-1135.
- Esmer, B. (2019). Okuduğunu Anlama ile Akıcı Okuma, Okur Benlik Algısı, Okumaya Adanmışlık ve Okuyucu Tepkisi İlişkileri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Fish, S. (1970). Literature in the Reader: Affective Stylistics. *New Literary History*, 0(2), 123-162.
- Gambell, T. J. (1986). *Teaching Literature K-12: A Canadian Perspective*. The Cote Commission on the Role of Literature in the English/Language Arts Classroom. <https://eric.ed.gov/?id=ED276997> adresinden 04.09. 2022 tarihinde erişilmiştir.
- Goleman, D. (2004). *Duyusal Zekâ*. (Çeviren: Banu Seçkin Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gönen, M., Aydos, E. H. & Ertürk, H. G. (2012). Social Skills in Pictured Story Books. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(46), 5280-5284.
- Gürel, P. (2006). Öğretici Hikâyeler Yoluyla Düşünce ve Duygu Eğitimi Tanımlar ve Yöntemler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Holland, N. (1975). Unity Identity Text Self. *Publications of the Modern Language Association of America*, 90(5), 813-822.
- Karagöz, B. (2018). Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Resimli Çocuk Kitaplarına İlişkin Tepkileri Üzerine Bir İnceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1198-1218.
- Karatay H. (2011). Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. Tacettin Şimşek) İçinde s. 77-123. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kavalcı, T. (2017). Üç Önemli Kuramcı Üzerinden Alımlama Estetiğinin İncelenmesi ve Bir Uygulama. *SÖYLEM Filoloji Dergisi*, 2(1), 52-74.
- Kelley, M. & Clausen-Grace, N. (2006). R5: The Sustained Silent Reading Makeover That Transformed Readers. *The Reading Teacher*, 60(2), 148-156.
- Kemaneci, E. (2019). Aytül Akal'ın Öykülerinin Çocuklara Eleştirel Düşünme Becerisi Kazandırması Bağlamında İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lee, H., C. (2013). An Examination of ESL Taiwanese University Students' Multimodal Reading Responses, *Literacy Research and Instruction*, 52(3), 192-203.
- Lipman, M. (2003). *Thinking in Education* (Second Edition). New York: Cambridge.
- Lüleci, M. (2014). Edebiyat ve Edebi Metinlerde Okuma Sürecinin Üç Bileşeni. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 0(15), 177-192.
- Many, J. E. & Wiseman, D. L. (1992). The Effect of Teaching Approach on Third-Grade Students' Response to Literature. *Journal of Reading Behavior*, 24(3), 265-287.
- Many, J. E. (2004). The effect of Reader Stance on Students' Personal Understanding of Literature. In R. B. Ruddell and N. J. Unrau (Eds.), *Theoretical Models and Processes of Reading* (pp. 914-928). (5th ed.). Newark, DE: International Reading Association.

- McMillan, J. H. (2004). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer (4th ed.)*. USA: Pearson Education, Inc.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Akademik.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: Sage Publications.
- Moreillon, J. (2007). *Collaborative Strategies for Teaching Reading Comprehension: Maximizing Your Impact*. Chicago: ALA.
- Onarıcıoğlu, A. S. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Öyküleyici Metinlere İlişkin Tepkilerinin Alımlama Estetiği Kuramı Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ötügen, C. (2008). Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri. *Gazi Üniversitesi G.S.F. Sanat ve Tasarım Dergisi*, 0(2), 159-178.
- Özaltın İnce, B. (2019). Eleştirel Düşünme Unsurlarını İçermesi Bakımından Zeynep Cemali'nin Çocuk Romanlarının İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özbek, Y. (2013). *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods (3rd ed.)*. USA: SAGE Publication.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Rosenblatt L. M. (1982). The Literary Transaction: Evocation and Response. *Theory into Practice*, 21(4), 268-277.
- Rosenblatt, L. (2005). *Making Meaning with Texts*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Rosenblatt, L. M. (1978). *The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of Literary Work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Rosenblatt, L. M. (1983). *Literature as Exploration (4th ed.)*. New York: Modern Language Association.
- Rosenblatt, L. M. (1994). *The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Rosenblatt, L. M. (2004). The Transactional Theory of Reading and Writing. Theoretical Models and Processes of Reading, 5th edition, Robert B. Ruddell, & Norman J. Unrau, editors, International Reading Association, article 0(48), 1363-1398.
- Sağsöz, G. (2019). Resimli Çocuk Kitaplarında STEAM: Yaratıcı ve Eleştirel Düşünme Becerisi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(1), 1-20.
- Sahil, Ö. (2019). Muzaffer İzgü' nün Çocuk Kitaplarının Çocukların Eleştirel Düşünme Becerisine Katkısı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sipe, L. R. (2008). *Story time: Young Children's Literary Understanding in the Classroom*. New York, NY: Teachers College Press.
- Smith, C. H. (2017). Aesthetic Reading: Struggling Students Sensing Their way to Academic Success. *Journal of Basic Writing*, 36(2).
- Steiner, C. (2014). *Akıllı Bir Kalple Duygusal Okuryazarlık*. (Çeviren: Muzavver Şahin). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Swaggerty, E. (2009). "That Just Really Knocks Me Out": Fourth Grade Students Navigate Postmodern Picture Books. *Journal of Language and Literacy Education*, 5(1), 9-31.
- Swaggerty, E. A. (2006). *Is Someone Reading Us? Fourth Grade Students Respond to Postmodern Picture Books* (Doctoral Dissertation). The University of Tennessee, Tennessee.
- Şimşek, Ş. & Özkan, A. (2022). Anooshirvan Miandji'nin Çocuk Kitaplarının Eleştirel Düşünme Becerileri Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)*, 6(1), 1-17.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Temizyürek, F., Şahbaz, N. K. & Gürel, Z. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tosun, D. K. (2018). Okuma Çemberlerinin Okuduğunu Anlama, Akıcı Okuma, Okuma Motivasyonu ve Sosyal Beceriler Üzerindeki Etkisi ve Okur Tepkilerinin Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

-
- Tosun, D. K. ve Doğan, B. (2020). Okuma Çemberlerinin Okuduğunu Anlama ile Akıcı Okuma Üzerindeki Etkileri ve Okur Tepkileri: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Eğitim ve Bilim*, 45(203), 153-176.
- Uçan, H. (2006). Edebiyat Eğitimi: Estetik Bir Hazzın Edinimi, Okumanın Alışkanlığa Dönüştürülmesi ve Yazınsal Kuramlar. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(169), 25-39.
- Uğurlu, S. B. (2010). *Çocuk Edebiyatı Eleştirisi*. *Turkish Studies*, 5(3), 19-33.
- Ulusoy, M. (2016). Resimli Çocuk Kitapları ve Okur-Tepki Teorisi. *İlköğretim Online*, 15(2), 487-497.
- Uysal, P. K. & Ateş, S. (2020). Okur-Tepki Teorisi: Küçük Kara Balık Örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 777-796.
- Willson, A. M. (2013). Examining Children's Comprehension of Conventional, Wordless and Postmodern Picturebooks, (Unpublished Doctoral Disertation), San Antonio: University of Texas.
- Yavuzer, H. (2001). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yekeler, A. D. & Ulusoy, M. (2017). İlkokul Öğrencilerinin Bilgi Verici Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tepkileri. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 20-39.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, K., Sönmez, M., Çetinkaya, F. Ç. & Akyüz, S. (2021). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Küresel Salgın Sürecinde ev Etkinlikleri, Okur Tepkileri ve Anlama Durumlarının İncelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 690-710.
- Yin, R. K. (2013). *Case Study Research Design and Methods*. Sage Publication.
- Yuran, S., Ateş, S. & Çetinkaya, F. Ç. (2017). Resimli Çocuk Kitapları, Dijital Hikâyeler ve Okur Tepkileri. *1. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu*, 24-26 Nisan, Antalya.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 59-70, Autumn 2023

Kelime Öğretimi Üzerine Yapılmış Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi* Analysis of Scientific Studies on Vocabulary Teaching

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1322764>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
23.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Tuğba Ertik
Yüksek Lisans Öğrencisi / Giresun
Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü
tugbaertik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6870-8553

Doç. Dr. Mehmet Alver
Giresun Üniversitesi / Eğitim Fakültesi
/ Türkçe Eğitimi ABD
mehmetalver2806@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4832-7363

Öz

Bu çalışmanın amacı 2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Kelime öğretimi üzerine incelenen çalışmalar; yıllara, dergilere, konulara, yöntemlere ve çalışma materyali/çalışma gruplarına göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın çalışma materyalini, 2005-2022 yılları arasında TR Dizin'e kayıtlı elektronik ortamda ulaşılabilen kelime öğretimi üzerine hazırlanmış 77 araştırma makalesi oluşturmaktadır. Araştırma verileri, nitel araştırma veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma verileri, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş, alt amaçlar ölçüt alınarak değerlendirilmiş, tablolaştırılarak sayısal olarak ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda; kelime öğretimi ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun 2014, 2016 ve 2019 yıllarında hazırlandığı, kelime öğretimi alanında yapılan çalışmalarda özellikle 2013 yılı itibarıyla artış yaşandığı görülmüştür. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların en fazla, "Turkish Studies, Ana Dili Eğitimi Dergisi, Dil Dergisi ve RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi"lerinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmaların çoğunda nitel araştırma modellerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda kelime öğretimiyle ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğunun "strateji, yöntem, teknik" başlığında yapıldığı gözlemlenmiştir. "Kelime öğretiminde ölçek geliştirme" başlığında ise çok az çalışma olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların çalışma materyali/çalışma grubunu çoğunlukla Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bunlara bağlı olarak yapılacak olan çalışmaların, kelime öğretiminde ölçek geliştirme alanında yapılması ve çalışma materyali/çalışma grubu olarak ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin üzerinde durulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelime, Kelime Öğretimi, Sözcük Öğretimi, Kelime Hazinesi

Abstract

The aim of this study is to examine studies conducted on vocabulary instruction between 2005 and 2022 from various perspectives. The studies on vocabulary instruction were evaluated based on years, journals, topics, methods and study material/study group. The research material of the study consists of 77 research articles prepared on vocabulary instruction that can be accessed electronically and registered in TR Index between 2005 and 2022. The research data were collected using the qualitative research data collection technique of document analysis. The research data were analyzed using descriptive analysis method, evaluated based on sub-objectives criteria, and expressed numerically by tabulation. As a result of the study, it was observed that the majority of studies on vocabulary instruction were conducted in 2014, 2016, and 2019, and there has been an increase in studies related to vocabulary instruction, especially since 2013. It was observed that the studies on vocabulary instruction were mostly conducted in "Turkish Studies, Journal of Mother Tongue Education, Dil Dergisi, and RumeliDE Journal of Language and Literature Studies". It has been determined that qualitative research modals were predominantly employed in the majority of the studies. The study revealed that the majority of studies on vocabulary instruction were conducted under the title of "strategy, method, technique," while there were very few studies on "scale development in vocabulary instruction." Therefore, it is recommended that future studies focus on scale development in vocabulary instruction. It was observed that the study material/study group of the studies mostly consisted of students learning Turkish as a foreign language. It is suggested that the studies to be carried out in relation to these should be done in the field of scale development in vocabulary teaching and that primary and secondary school students should be emphasized as the study material/study group.

Keywords: Word, Vocabulary Teaching, Teaching Vocabulary, Vocabulary

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ertik, T. & Alver, M. (2023). Kelime Öğretimi Üzerine Yapılmış Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 59-70.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren bireylerarası iletişim ve etkileşimin en önemli unsuru dildir. Gencan (1979) dili, duygu, düşünce ve isteklerimizi anlatmaya yarayan bir imgeler bütünü olarak tanımlamıştır. Aksan (1999) ise dil düzeni diye bahsedilen kavramı, “İnsanın gözüdür, beynidir, düşüncesi ve ruhudur” düşüncesiyle betimlemiştir. Dil sistemli bir kuramdır. Bu sistem içerisinde her sesin bir karşılığı vardır. Bir sesi gösteren işaretlerin her birine harf denir. Birkaç harfin sesletilmesiyle heceler oluşur. Kelimeler ise hecelerden oluşarak anlam yüklenen söz topluluklarıdır. Ergin’e (2005: 95) göre “Kelime manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur”. Korkmaz ise elime kavramını hem biçim hem anlam yönünden detaylı bir şekilde açıklar. Korkmaz’a (1992) göre kelime “Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında belli bir kavrama karşılık olan somut veya belli bir duygu ve düşünceyi yansıtan soyut yahut somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimi”dir.

İnsanlar kendilerini ifade edebilmek, duygu ve düşüncelerini aktarmak için kelimelere ihtiyaç duyarlar. Kelimeler, insanların diğer insanlarla iletişimde kalmak için kullandıkları temel yapı taşlarıdır. Özkırmımlı’ya (1994) göre kelimeler insan zihnine bir kavram olarak yerleşir ve bu sebeple insan kavramlarla yani kelimelerle düşünür. Kelimeler bireylerin ait olduğu toplumun söz varlığını kapsayıp yansıtmaktadır. Söz varlığı sadece bir dildeki bazı seslerin bir araya gelmesiyle oluşan semboller, semboller ve kodlar değildir. “Aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasıdır. Maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir yansıması olarak düşünülmelidir” (Aksan, 2004: 7). Kelimelerin bellekte depolanmasıyla kelime hazinesi oluşur. Kelime hazinesinin gelişmesi her sınıf ve kademede önemli bir rol oynamaktadır. Yılmaz ve Doğan’a (2014: 281) göre bireylerin kelime hazinesinin sürekli artması beklenir.

Günlük hayatta doğru iletişim kurulabilmesi için kelimeler ve bireyin kelime hazinesi önemli bir rol oynar. Kişinin kelime dağarcığının genişliği okumayı ve duyduğunu anlamayı kolaylaştırdığı gibi konuşma, kendini ifade etme becerilerinde de önem arz etmektedir. Kelime hazinesi bireyin hayatı boyunca belleğine attığı kelimelerinin bütünüdür. Harris ve Hodges (1995; Akt., Memiş, 2018) kelime hazinesini “bir kişi veya grup tarafından kullanılan kelimelerin tamamı” olarak tanımlamıştır. Türkçe Sözlük’te (Türk Dil Kurumu [TDK] 2023) “kelime hazinesi karşılığı olarak söz varlığı” kelimesi verilmiştir. Söz varlığı da Türkçe Sözlük’te (TDK, 2023) “Bir kişinin, bir topluluğun ya da bütün bir dilin sahip olduğu söz ya da kelimeler bütünüdür.” şeklinde tanımlanmıştır. Kurudayıoğlu (2018), kelime hazinesini, bireyin zihninde bulunan sözlük olarak tanımlamıştır. Bireylerin zihinlerindeki sözlüğü donanımlı hâle getirebilmeleri için kelime edinmeleri gerekmektedir. Bireylerin kelime hazinesini etkin kullanıp geliştirebilmesi için nitelikli bir kelime öğretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Büyükikiz ve Hasırcı, 2013).

Kelime öğretimi ana dili ile öğrenmeye başlayıp akabinde dil öğrenimiyle devam eder. Bazı araştırmacılar kelime ediniminin ve buna bağlı olarak kelime bilgisinin dil öğreniminin merkezinde olduğunu savunmaktadır. (Harley, 1996: Nation, 2001: Read, 2000). Kelime edinme sürecinde okulun ve eğitimin payı büyüktür. Bu bağlamda kullanılan Türkçe ders kitaplarında kelime öğretim çalışmalarına yer verilmiştir. Gerek ana dili öğretiminde gerekse yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çalışmalar ortaya konulmuştur. Birey önce ana dilindeki isimleri, fiilleri, sıfatları zaman içerisinde duyarak ve ardından söyleyerek öğrenmeye başlar. Kelime öğrenimi, insanın hayatını kapsayan bir süreçtir. Bu süreçte birey ne kadar kelime öğrenirse dile olan hâkimiyeti artar ve etkili konuşma becerileri kazanır. Kelime öğretimi çalışmalarının bireylere, öğrendikleri kelimeleri gündelik konuşmalarına uyarlama, kullanma ve öğrenilen kelimeleri kalıcı kılma, öğrenme becerilerini geliştirme gibi katkılar sunacağı düşünülmektedir. Karadağ (2022: 4) Türkçe öğretiminde tamamlayıcı unsur olarak gördüğü kelime öğretimini bütün dil becerilerinin ortak zeminini oluşturduğunu düşünmektedir. Kelime öğretiminin belirtilen işlevleri bu alanda çalışmalar yapılmasını etkin kılmıştır. Kelime öğretimi, küçük yaş evrelerinde başlayıp hayat boyu devam eden bir süreçtir. İnsan “edindiği kelime ve kavramların büyük bir kısmını çocukluk ve gençlik yaşlarında” kazanır (Yıldız ve Okur, 2010). Edinilen her kelime bireyin kelime hazinesine katkı sağlar. Kelime öğretimi önce ailede daha sonra sosyal çevreyle birlikte eğitim kurumlarında devam eder. Tağa (2016) kelime öğretimini, okulda öğrencinin kelime hazinesini geliştirmeye yönelik yapılan etkinliklerin bütünü olarak ifade etmiştir. Bu etkinliklerle öğrenciler, yeni kelimeler öğrendiği gibi kelimelerin anlamlarını ve telaffuzunu da öğrenir.

Kelime öğretimi okullarda ayrı bir ders olarak verilmez. Okulda her derste “belirli ölçüde kelime öğretimi yapılır”. Kelime öğretimi, eğitim ve öğretim sürecinin her kademesinde ve disiplinler arası

derslerde bulunmaktadır. Fakat temelde ana dili derslerinin yani Türkçe dersinin yapı taşı oluşturulmaktadır. Buna istinaden büyük pay ana dili eğitiminde olmalıdır. Çünkü ana dili derslerinde sadece kavramsal kelime öğretimi yapılmaz, kelimelerin şekil ve kullanım özellikleri de öğretilir. Bu sebeple ana dili dersleri kelime öğretimi sürecinde önemli rol oynamaktadır. Karatay (2007: 146), kelime hazinesini geliştirme için en verimli ortamın Türkçe dersi olduğunu belirtmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda kelime hazinesiyle ilgili kazanımlar bulunmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında "Okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması" (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019: 8) açıklamasına yer verilmesi, programın kelime hazinesinin geliştirilmesini ve bu bağlamda kelime öğretimi destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Alanyazın incelendiğinde Türkçe eğitiminde yapılan kelime öğretim çalışmalarının sınırlı olduğu saptanmıştır. Çalışma sonunda elde edilecek bulguların Türkçe öğretmenlerine ve kelime öğretimiyle ilgili çalışma yapacaklara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmaların kelime öğretimi bakımından hangi konuda ele alındığının farkına varma, değerlendirebilme ve ilgili çalışmaların yoğunluğunu ortaya koyma açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Yine alanyazın incelendiğinde kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların çoğunun yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dalında yapıldığı görülmüş, Türkçe eğitimi alanında yapılan kelime öğretimi çalışmalarının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak bu araştırmanın amacı, kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaları ortaya koymak, Türkçe eğitiminde kelime öğretimiyle ilgili alandaki eksikleri tespit edip öneriler getirerek Türkçe eğitimi alanına katkı sağlamaktır. Çalışmanın genel amacı doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır.

1. Kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin yayınlanan dergilere göre dağılımı nasıldır?
3. Kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin konulara göre dağılımı nasıldır?
4. Kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
5. Kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin çalışma materyali/çalışma gruplarına göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaları yıl, yayımlandığı dergi, konu, yöntem ve çalışma materyali/çalışma grubu gibi çeşitli değişkenler açısından incelemeyi ve bu çalışmaların eksikliklerini tespit edip genel bir değerlendirme sunmayı amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar; "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma Materyali

Araştırmanın çalışma materyalini, 2005-2022 yılları arasında TR Dizin'e kayıtlı elektronik ortamda ulaşılabilen kelime öğretimi üzerine hazırlanmış 77 araştırma makalesi oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Araştırma verileri, "nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak toplanmıştır". Doküman incelemesi, "araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanabilir." (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Veriler, TR Dizin sayfasında yapılan taramalar sonucunda toplanmıştır. Tarama çalışması Şubat-2023/Nisan-2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Sayfada tarama bölümüne "kelime öğretimi", "sözcük öğretimi" anahtar kelimeleri yazılarak arama yapılmıştır. Çalışmalar pdf formatında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmada ulaşılan çalışmaları incelemek üzere araştırmacılar tarafından "Makale İnceleme Formu" geliştirilmiştir. Geliştirilen bu formda "çalışmaların adını, yazarını, yılını, türünü, örneklem/çalışma grubunu, konusunu, yöntemini kapsayan bilgiler" yer almıştır. Elde edilen veriler

inceleme formunda belirtilen ilgili bölümler altında kodlanmıştır. Araştırma verileri, “betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş, alt amaçlar ölçüt alınarak değerlendirilmiş, tablolaştırılarak sayısal olarak ifade edilmiştir”.

BULGULAR

Bu bölümde, kelime öğretimi alanında yapılan çalışmaların; yıllara, yayımlandığı dergilere, konularına, yöntemlerine ve çalışma materyali/çalışma grubuna göre dağılımlarına yer verilmiştir.

2005-2022 Yılları Arasında Kelime Öğretimi Alanında Yapılan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi alanında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam
2005	1
2006	1
2007	3
2008	1
2010	1
2012	3
2013	7
2014	12
2015	6
2016	9
2017	4
2018	6
2019	8
2020	6
2021	4
2022	5
Toplam	77

Tablo 1’e göre kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun sırasıyla 2014 yılında (f=12), 2016 yılında (f=9), 2019 yılında (f=8) yapıldığı görülmüştür. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların en az 2005 yılında (f=1), 2006 yılında (f=1), 2008 (f=1) ve 2010 yılında (f=1), yapıldığı gözlemlenmiştir. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmalarda özellikle 2013 yılından (f=7), sonra artış yaşandığı söylenebilir.

2005-2022 Yılları Arasında Kelime Öğretimi Alanında Yapılan Makalelerin Yayımlanan Dergilere Göre Dağılımı

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi alanında yapılan çalışmaların yayımlanan dergilere göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Çalışmaların Yayımlandığı Dergilere Göre Dağılımı

Çalışmaların Yayımlanan Dergiler	Toplam
Turkish Studies	22
Ana Dili Eğitimi Dergisi	6
Dil Dergisi	4
Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	4

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	4
Milli Eğitim Dergisi	3
TEKE (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi)	3
Bayburt eğitim fakültesi dergisi	2
Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Akademi Dergisi (EKEV)	2
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	2
A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)	1
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Akademik Araştırmalar Dergisi	1
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel	1
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi	1
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
Eğitim Ve Bilim Dergisi	1
Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER)	1
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi	1
İlköğretim Online Dergisi	1
Journal Of Language And Linguistic Studies (JLLS)	1
Kastamonu Eğitim Dergisi	1
Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi	1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi	1
Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi	1
Politeknik Dergisi	1
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi	1
Türk Turizm Araştırmaları Dergisi	1
Türklük Bilimi Araştırmaları	1
Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi	1
Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi	1
Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (UTEB)	1
Genel Toplam	77

Tablo 2'ye göre kelime öğretimi üzerine yapılmış çalışmaların 35 farklı dergide yayımlandığı görülmüştür. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların en fazla "Turkish Studies" (f=22), "Ana Dili Eğitimi Dergisi" (f=6), "Dil Dergisi" (f=4), "Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi" (f=4) ve "RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi"nde (f=4) yayımlandığı görülmüştür.

2005-2022 Yılları Arasında Kelime Öğretimi Alanında Yapılan Makalelerin Konulara Göre Dağılımı

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların konulara göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Çalışmaların Konulara Göre Dağılımı

Konular	Toplam
Kelime öğretiminde yaklaşım strateji, yöntem ve teknikler	50
Kelime öğretimi üzerine yapılan teorik çalışmalar	16
Kelime öğretimine ilişkin görüşler	5
Kelime öğretiminde materyal kullanımı	5
Kelime öğretiminde ölçek geliştirme	1
Toplam	77

Tablo 3'e göre incelenen kelime öğretimi çalışmalarının "Kelime öğretiminde yaklaşım strateji, yöntem ve teknikler" ile birlikte ele alındığı (f=50) görülmüştür. En çok tercih edilen bir diğer konu ise "kelime öğretimi üzerine yapılan teorik çalışmalar" (f=16)'dır. Dikkat çeken bir ayrıntı olarak "kelime öğretiminde ölçek geliştirme" konusunda (f=1) çok az çalışmanın yapıldığıdır.

2005-2022 Yılları Arasında Kelime Öğretimi Alanında Yapılan Makalelerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Çalışmaların Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Toplam
Nitel	45
Nicel	27
Karma	5
Toplam	77

Tablo 4'e göre incelenen kelime öğretimi çalışmalarının çoğunda nitel (f=45) araştırma yöntemlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu oran incelenen 77 çalışmanın yarısından fazlasına karşılık gelmektedir. Çalışmalarda kullanılan diğer bir yöntem ise nicel (f=27) yöntemdir. Karma (f=5) yöntemle yapılan çalışmaların ise diğer yöntemlere göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

2005-2022 Yılları Arasında Kelime Öğretimi Alanında Yapılan Makalelerin Çalışma Materyali/Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

2005-2022 yılları arasında kelime öğretimi alanında yapılan makalelerin çalışma materyali/çalışma gruplarına göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Çalışmaların Çalışma Materyali/Çalışma Grubuna Göre Dağılımı

Çalışma materyali/çalışma grubu	Toplam
Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler	11
Üniversite öğrencileri	7
Öğretmenler	6
6. Sınıf öğrencileri	4
Ana sınıfı ve ilkokul kitapları	4
Ortaokul öğrencileri	3
Ortaokul ders kitapları	3
Edebî eser ve dergi	3
7. Sınıf öğrencileri	2
8. Sınıf öğrencileri	2
Dezavantajlı öğrenciler	2

Ortaokul 6. sınıf ders kitabı	2
Yabancı dil olarak Türkçe dersi kitapları	2
İlkokul 3. sınıf öğrencileri	1
İlkokul 4. sınıf öğrencileri	1
İlkokul öğrencileri	1
Lise öğrencileri	1
Lisansüstü öğrenciler	1
Öğretmen adayları	1
Toplam	57

İncelenen 77 kelime öğretimi çalışmalarının 20 tanesi teorik çalışmalardır. Bu sebeple incelenen 20 çalışmanın çalışma materyali/çalışma grubu tabloya eklenmemiştir. Tablo 5'e bakıldığında incelenen çalışmaların çalışma materyali/çalışma grubunu büyük ölçüde öğrenciler (f=36) oluşturmuştur. Çalışma materyali/çalışma grubunda, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü programlarında öğrenim gören her kademedeki öğrenci grubuna, görev yapan öğretmenlere ve ders kitaplarına rastlanılmıştır. Buna istinaden çalışma materyali/çalışma grubu bakımından çalışmaların en çok Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler (f=11), üniversite öğrencileri (f=7) ve görev yapan öğretmenlerden (f=6) oluştuğu görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda TR Dizin'de taranan "kelime öğretimi" üzerine yapılan çalışmalar belirli değişkenlere göre incelenmiş ve yorumlanmıştır. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun sırasıyla 2014, 2016, 2019 yıllarında hazırlandığı ve 2013 yılından itibaren önceki yıllara göre artış olduğu tespit edilmiştir. Erol (2021) çalışmasında, konu ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin 2016 yılından itibaren arttığı sonucuna ulaşmıştır. Lisansüstü tezlerin bu yıllarda artış göstermesi yapılan çalışmayı destekler niteliktedir.

Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların 35 farklı dergide yayımlandığı görülmüştür. Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların sırasıyla en fazla "Turkish Studies", "Ana Dili Eğitim Dergisi", "Dil Dergisi", "Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi" ve "RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi"nde yayımlandığı görülmüştür. "Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi", "Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Akademi Dergisi (Ekev)", "Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi", "Millî Eğitim Dergisi", "TEKE (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi)" hariç tutulduğunda kalan dergilerde birer çalışma bulunduğu gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre incelenen 77 çalışmanın konu dağılımına bakıldığında "Kelime öğretiminde yaklaşım strateji, yöntem ve teknikler" başlığında 50 adet çalışma bulunurken "Kelime öğretiminde ölçek geliştirme" başlığında 1 adet çalışma bulunmaktadır. Buna bağlı olarak kelime öğretiminde ölçek geliştirme çalışmalarının sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Kelime öğretimi üzerine yapılan çalışmaların çoğunda nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmüştür. Karma yöntem kullanılarak yapılan çalışmalar oldukça azdır. Aynı zamanda incelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alanında yapıldığı, Türkçe Eğitimi alanında yapılan çalışmaların yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alanına nazaran daha az üzerinde durulduğu gözlemlenmiştir.

İncelenen kelime öğretimi üzerine yapılmış çalışmalardan elde edilen bulgulara göre çalışmaların çalışma materyali/çalışma grubu olarak en çok öğrencilerden yararlandığı gözlemlenmiş, 11 çalışmanın Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler üzerinde yapıldığı tespit edilmiştir. İlkokul öğrencilerinden yararlanılarak yapılan çalışmaların az olduğu, ortaokul öğrencileri arasında en çok 6. sınıflar üzerinde çalışıldığı (Fidan, 2019; Uluçay, 2016; Kocaman ve Cumaoglu, 2014; Gündoğdu, 2012; Çetinkaya, 2005) 5, 7 ve 8. sınıflar üzerinde yapılan çalışmaların az olduğu gözlemlenmiştir. İlgili çalışmalara bakıldığında, lisansüstü tezleri inceleyen Sarı (2020) çalışmasında, yüksek lisans tezlerinde en çok ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin tercih edildiği doktora tezlerinde ise en çok 7. sınıf öğrencilerinin tercih edildiğini saptamıştır. Yapılan bu çalışmalara göre Göçen ve Okur (2015), 8. sınıf öğrencilerinin sınavlara hazırlanıyor olması, bu öğrenciler üzerinde daha az çalışma yapılmasında etkili olduğunu düşünmektedir.

Elde edilen bulgulara göre kelime öğretimi alanında çalışma yapmayı planlayan araştırmacıların “kelime öğretiminde ölçek geliştirme” başlığı üzerinde durmaları ve çalışma materyali/çalışma grubu olarak ilkokul ve ortaokul öğrencilerine yoğunlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Ana dilinde kelime öğretimi önemli faktörlerden birisidir. Buna bağlı olarak yapılacak çalışmaların Türkçe eğitimi alanında yapılması da önerilmektedir.

Yazarlık Katkısı

Araştırmanın yazarlık katkısı, her yazar için eşit orandadır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1999). *Dilin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı: Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar*. (4. Baskı). Engin Yayınevi.
- Büyükkız, K. K. & Hasırcı, S. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Sözcük Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 145-155.
- Çetinkaya, Z. (2005). Basit Tekrar ve Alıştırmalar Yoluyla Sözcük Öğretimi. *Dil Dergisi*, 0(130), 67-84.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erol, S. (2021). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Söz Varlığı ve Sözcük Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme: 1981-2021 Lisansüstü Tezler. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 6(1), 103-120.
- Fidan, M. (2019). 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Dinleme Etkinliklerinin Kelime Öğretim Yöntemleri Bakımından İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 462-472.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göçen, G. & Okur, A. (2015). Ortaokula Yönelik Söz Varlığı Araştırmalarının İncelenmesi: Tezler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(1), 64-79.
- Gündoğdu, A. E. (2012). İlköğretim Altıncı Sınıf Türkçe Dersi Sözcük Öğretimi Etkinliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(1), 201-217.
- Harley, B. (1996). Introduction: Vocabulary Learning and Teaching in a Second Language. *Canadian Modern Language Review*, 53(1), 3-12.
- Karadağ, Ö. (2022). *Kelime Öğretimi*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Karatay, H. (2007). Kelime Öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Kocaman, O. & Kızılkaya Cumaoğlu, G. (2014). The Effect of Educational Software (Denis) And Games On Vocabulary Learning Strategies and Achievement. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(176), 305-316.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M. (2018). Kelime Hazinesinin Zihinsel Boyutu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Memiş, M. R. (2018). Kelime Hazinesi ve Yabancı Dilde Kelime Öğretimi Üzerine. *Turkish Studies*, 13(19), 1273-1289.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: MEB Yayınları.
- Nation, P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özkırımlı, A. (1994). *Dil ve Anlatım*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Read, J. (2000). *Assessing Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarı, E. (2021). Söz Varlığı ve Sözcük Öğretimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi (Ortaokul Düzeyi), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Nigar İpekeğilmez), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tağa, T. (2016). Kelime Öğretiminde Hedef Kelimelerin Belirlenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 0(210), 163-177.
- Türk Dil Kurumu (2023). <https://sozluk.gov.tr> adresinden 09.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Uluçay, M. (2016). Etkinlik Temelli Kelime Öğretiminin 6. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Kullandıkları Kelimelerin Anlam Derinliğine Yansımaları. *Millî Eğitim Dergisi*, 0(210), 253-263.

- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C. & Okur, A. (2010). İlköğretim Okullarındaki Okuma Etkinliklerinde Göz Ardı Edilen Bir Konu: Sözcük Öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(27), 753-773.
- Yılmaz, T. & Doğan, Y. (2014). 7. Sınıf Öğrencilerinin Anlamını Bilmedikleri Kelimeler ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Kelime Çalışmaları Bağlamında Kelime Öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 279 – 295.

İNCELEMeye ALINAN ÇALIŞMALAR

- Akbay Şimşek, T. & Toprak, E. (2022). Yabancı Dilde Kelime Öğrenme Stratejileri Kullanımının Karar Ağaçları ile İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(31), 1245-1268.
- Akyüz Aru, S. & Ertem, İ. S. (2014). Türkçe Ders Kitaplarında Kelime Hazinesini Geliştirmeye Yönelik Planlamanın İncelenmesi. *Turkish Studies*, 9(3), 675-694.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü. *Dil Dergisi*, 0(148), 38-52.
- Anılan, H. & Genç Ersoy, B. (2014). Opinions Of Classroom Teachers' About the Vocabulary Teaching İn Turkish Course. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(3), 83-104.
- Arslan, M. & Gürdal, A. (2012). Yabancılarla Görsel ve İşitsel Araçlarla Türkçe Kelime Öğretim Yöntemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 255-270.
- Aslan, E. & Coşkun, O. (2016). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Oyun Yazılımları ile Sözcük Öğretimi. *Turkish Studies*, 11(3), 221-236.
- Aytan, T. & Başal, A. (2016). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Ulam Temelli Sözcük Öğretiminin Başarıya Etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 20(65), 559-576.
- Bakla, A. & Sarıçoban, A. (2015). Kelime Öğretiminde Etkileşimli Bulmacalar: Tasarımcı Olarak Öğretmen ve Öğrenciler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 129-143.
- Balkan, H. & Özdemir, B. (2022). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Etkileşimli Kelime Duvarı ile Kelime Öğretimi. *Turkish Studies*, 17(1), 1-21.
- Baçoğlu, N., Kaplan, T. & Okur, A. (2014). İlköğretim Birinci Kademedeki Sözcük Öğretimi ile İlgili Çalışmaların İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 50-65.
- Baturay, H. M., Yıldırım, S. İ. & Daloğlu, A. (2007). Web-Tabanlı İngilizce Kelime Öğretimi ve Tekrar Modeli. *Politeknik Dergisi*, 10(3), 241-245.
- Bay, Y. (2014). Abd'nin Anasınıfı ve İlköğretim Birinci Sınıf Okuma Kitaplarının Kelime Öğretimi Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies*, 9(12), 17-30.
- Belet Boyacı, Ş. D. & Genç Ersoy, B. (2015). Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Sözcük Öğretimi Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 10(15), 159-180.
- Biçer, N. & Polatcan, F. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kelime Öğrenme Stratejilerinin Değerlendirilmesi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(54), 811-828.
- Bozavlı, E. (2014). Yabancı Dil Dersinde Kelime Öğretiminde Görsel İşitsel Materyallerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi (Tv 5 Monde / 7 Jours Sur La Planete Modeli). *Turkish Studies*, 9(12), 31-41.
- Bozkurt, B. Ü. (2018). Kavram, Kavramsallaştırma Yaklaşımları ve Kavram Öğretimi Modelleri: Kuramsal Bir Derleme ve Sözcük Öğretimi Açısından Bir Değerlendirme. *Dil Dergisi*, 169(2), 5- 23.
- Büker, M., Zeytinkaya, D. (2013). Eş Anımlı ve Zıt Anımlı Kelime Öğretiminin Dil Edinimindeki Yeri ve Önemi. *Turkish Studies*, 8(10), 185-191.
- Büyükahıskaya, D. & Çebi Kozallık, R. H. (2018). Yabancı Dil Öğrencilerinin Kelime Öğrenme Stratejileri Kullanım Sıklıkları. *Turkish Studies*, 13(19), 307-326.
- Büyükkız, K. K. & Hasırcı, S. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Sözcük Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 145-155.
- Cin Şeker, Z. & Mert Duran, C. N. (2022). Türkçe Eğitiminde Eş Anımlılık Sorunu ve Türkçe Ders Kitaplarında Eş Anımlı Sözcük Öğretimi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(8), 195-213.
- Çal, P. & Erdoğan, E. (2018). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Etkinliklerle Kelime Öğretimi Hakkındaki Görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(Özel Sayı), 153-164.

- Çetinkaya, Z. (2005). Basit Tekrar ve Alıştırma Yoluyla Sözcük Öğretimi. *Dil Dergisi*, 0(130), 67-84.
- Çevik, H., Orakçı, Ş., Aktan, O., Toraman, Ç. & Ayçiçek, B. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Kelime Öğrenme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 796-814.
- Çiçek, S. & Dilekçi, A. (2022). Kelime Öğretimi Yöntem ve Teknikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(26), 284-299.
- Çoban, İ. & Polatcan, F. (2020). Eş Anımlı Kelime Öğretimi Açısından Fakir Baykurt'un Eşekli Kütüphaneci Romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(7), 224-236.
- Çoban, İ. & Polatcan, F. (2020). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Bulmaca Etkinliklerinin Eş Anımlı Kelime Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1151-1166.
- Demir, Y. (2013). The Role of in-Class Vocabulary Strategies in Vocabulary Retention of Turkish EFL Learners. *İlköğretim Online*. 12(4), 1173-1187.
- Demiray Akbulut, F. (2020). The Relationship Between Morphological Mastery and Vocabulary Learning Strategies Of Turkish EFL Learners. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(19), 597- 613.
- Demirel, M. V. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlere Kelime Öğretiminde Farklı Kelime Gruplarının Kullanımının Etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(4), 286-299.
- Doğan, Y. (2014). Yabancılar Türkçe Kelime Öğretiminde Market Broşürlerinden Yararlanma. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10(1), 89-98.
- Durmuş, S. (2019). Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretiminde Sözcük Öğretimi ve Sözcüksel Oyunlar. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-112.
- Fidan, M. (2019). 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Dinleme Etkinliklerinin Kelime Öğretim Yöntemleri Bakımından İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 462-472.
- Göçer, A. & Karadağ, B. F. (2020). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 322-340.
- Göçer, A. & Kılıç, B. S. (2021). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Kelime Öğretimi Üzerine Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(31), 1-20.
- Göçer, A. (2015). Türkçe Dersi Metin İşleme Sürecinde Bağlam Temelli Sözcük Öğretimi ve Etkin Sözcük Dağılımı Oluşturmadaki İşlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(1), 48-63.
- Göçer, A. (2016). Türkçe Öğretmenleri ve Öğretmen Adaylarının 'Sözlük Bilgisi ve Sözcük Öğretimi'ne Yönelik Yeterlilikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(210), 373-390.
- Gökdayı, H. (2016). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Sözcük Öğretimi ve Kalıp Sözcükler. *Turkish Studies*, 11(19), 379-394.
- Gül Yılmaz, V. & Çöker, B. (2021). Effective Vlls in Language Learning: An Analysis of Micro Strategy Use. *Turkish Studies*, 16(1), 219-235.
- Gündoğdu, A. E. (2012). İlköğretim Altıncı Sınıf Türkçe Dersi Sözcük Öğretimi Etkinliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(1), 201-217.
- Gür, T. (2014). Bağlam Temelli Öğretimin İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Kelime Öğretiminde Kullanılması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 242-253.
- Işık, İ. & Semerci, N. (2016). İlkokul 3. Sınıf Öğrencilerine İngilizce Kelime Öğretiminde Eğitsel Oyunların Akademik Başarıya Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 787-804.
- İlter, İ. (2014). Kelime Öğretiminde Grafik Düzenleyicileri (Frayer Modeli Örneği). *Turkish Studies*, 9(3), 755-770.
- Kara Özkan, N. & Nurlu, M. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Bağlam Temelli Kelime Öğretim Yöntemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(56), 385-410.
- Kara, S. & Akın, E. (2018). Satranc-I Urefa'nın Eğitsel Bir Oyun Olarak Uyarlanması ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Öğretimine ve Türkçe Dersi Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi. *Turkish Studies*, 13(27), 939-970.
- Karatay, H. (2007). Kelime Öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.

- Karayazı, N. & Karakuş, N. (2018). Kelime Öğretimi Açısından Bilmecelerin Yeri: Küçükler Gazetesi Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 108-123.
- Kaya, M. & Gündüz, N. (2021). İngilizce ve Türkçe Kelimelerin Fonolojik ve Semantik Benzerliklerinin Kelime Öğretimine Katkısı: S.Ü. Silifke-Taşucu Myo, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 737-753.
- Keser, H. & Özdemir, O. (2018). İhıtme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Eğitimlerinde Bilgisayar Destekli Kelime Öğretim Materyali Kullanımının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(1), 29-53.
- Keskin, F., Ömeroğlu, E. & Okur, A. (2015). 0-6 Yaş Arasındaki Çocuklara Sözcük Öğretimi ile ilgili Çalışmaların İncelenmesi, *Ana Dili Dergisi*, 3(1), 80-95.
- Kocaman, O. & Kızılkaya Cumaoğlu, G. (2014). The Effect Of Educational Software (Denıs) and Games On Vocabulary Learning Strategies and Achievement. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(176), 305-316.
- Kultaş, E. & Ulusoy, M. (2022). Kelime Oyunlarının İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Hazinesi Üzerindeki Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 430-441.
- Kurudayıoğlu, M. & Zorpuzan, R. (2019). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Anlamsal Haritalama Tekniğinin Kelime Öğretimi Üzerine Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1010-1028.
- Kuşçu, E. (2017). Sözcük Öğretimi Üzerine Değerlendirmeler ve Fransa Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nin (Cnrs) Görsel-Anlambilimsel Yorumu. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(2), 288-303.
- Memiş, M. R. (2018). Kelime Hazinesi ve Yabancı Dilde Kelime Öğretimi Üzerine. *Turkish Studies*, 13(19), 1273-1289.
- Memiş, M. R. (2019). Kelime Öğretim Stratejileri Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies*, 14 (4), 2579-2593.
- Memiş, M. R. (2019). Yabancılar Türkçe Öğretenlerin Başvurdukları Kelime Öğretim Stratejilerinin Belirlenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(28), 275-300.
- Oflaz, A. (2015). Geleneksel ve Alternatif Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinde Almanca Kelime Öğretimi. *Turkish Studies*, 10(3), 695-712.
- Oflaz, A. (2017). Duygusal Uyarı Kullanımının Öğrencilerin Kelime Hazinesi Geliştirme Sürecine ve Kelime Kalıcılık Düzeyine Etkileri. *Turkish Studies*, 12(17), 245-274.
- Okur, A. & Dağtaş, A. (2014). Ortaokula Yönelik Kelime Öğretimi Çalışmaları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 66-84.
- Özbay, M. & Melanlıoğlu, D. (2008). Kelime Öğretiminde Örneklemenin Önemi ve Divanü Lügat-İt Türk. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 49-58.
- Öztemel, K. & Günday, R. (2013). İletişimsel ve Eylem Odaklı Yönteme Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarındaki Kelime Öğretimi Farklılıkları. *Turkish Studies*, 8(10), 569-587.
- Öztürk, M. (2006). Vocabulary Teaching. *Dil Dergisi*, 0(133), 20-28.
- Serçe, H. (2019). Kelime Öğrenme Stratejileri Öğretiminin Kelime Öğrenme ve Strateji Kullanma Üzerindeki Etkileri. *Turkish Studies*, 14(4), 1675-1695.
- Şen Yaman, G. (2019). Anadolu İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Yabancı Dil Olarak Arapça Öğreniminde Kelime Öğrenme Stratejilerini Kullanımı. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(78). 261-276.
- Şimşek Ş. & Demirel İ. F. (2020). Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretimi Etkinliklerinin Kullanılan Yöntemler Açısından İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 0(11), 317-330.
- Şimşek, Ş. (2020). Dizilerle Kelime Öğretimi Gülse Birsel'in Jet Sosyete Dizisi Örneği. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 115-122.
- Tağa, T. (2016). Kelime Öğretiminde Hedef Kelimelerin Belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(210), 163-177.
- Takıl, B. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Resimyaızlar ve Bağlamsal Cümlelerle Kelime Kazanımı. *Turkish Studies*, 11(3), 2131-2150.
- Tok, M. & Yığın, M. (2014). Türkçenin İkinci Dil Olarak Öğretiminde Öğrencilerin Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(41), 265-276.

-
- Uğur, F. & Azizoğlu N. İ. (2016). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Sözcük Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(1), 151-166.
- Uluçay, M. (2016). Etkinlik Temelli Kelime Öğretiminin 6. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Kullandıkları Kelimelerin Anlam Derinliğine Yansımaları. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(210), 253-263.
- Uslu Üstten, A. & Er, M. (2017). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Eş Anlamlı ve Zıt Anlamlı Sözcük Öğretiminin Söz Varlığına Katkısı Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 12(34), 457-472.
- Yalçın, I. & Akmanoğlu, N. (2013). Eşzamanlı İpucuyla Öğretim Yönteminin Otistik Bir Çocuğa İngilizce Kelime Öğretimi Üzerine Etkileri: Hedeflenmeyen Bilgi Öğretimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 0(58), 117-140.
- Yalçın, S. (2022). Arapça Kelime Öğretiminde Web 2.0 Araçlarının Önemi ve Materyal Hazırlama Uygulamaları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(1.Uluslararası Yabancı Dil Eğitimi Sempozyumu (YABDİLSEM) Özel Sayısı), 517-538.
- Yaman, H. & Akkaya D. (2012). Dil Biliminin Kelime Öğretimine Açılan Kapısı: Bağlam Türleri. *Turkish Studies*, 7(3), 2599-2610.
- Yıldız, C. & Okur, A. (2010). İlköğretim Okullarındaki Okuma Etkinliklerinde Göz Ardı Edilen Bir Konu: Sözcük Öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(27)753-773.
- Yılmaz, T. & Doğan, Y. (2014). 7. Sınıf Öğrencilerinin Anlamını Bilmedikleri Kelimeler ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Kelime Çalışmaları Bağlamında Kelime Öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 279-295.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 71-80, Autumn 2023

Okul Öncesi Eğitimde Velilerin Okul İklimi Algısının İncelenmesi* ** Investigation of Parents' Perception of School Climate in Preschool Education

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1318529>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.06.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Selçuk Erdoğan
Öğretmen / MEB
selcuk6754@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8846-1471

Doç. Dr. Hasan Yücel Ertem
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi /
Ereğli Eğitim Fakültesi / Eğitim
Bilimleri Bölümü
hyertem@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9058-641X

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 27.10.2022 tarih ve 340 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Okul iklimi okullardaki olumlu birçok yapı ve süreç üzerinde önemli bir role sahiptir. Özellikle okul öncesi eğitimde çocuğu olan velilerin okula katılımı okul iklimini olumlu algılamalarıyla ilişkili olabilmektedir. Bu araştırma okul öncesi eğitimde çocuğu olan velilerin okul iklimi algılarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın deseni betimsel tarama modelidir. Araştırmanın örneklemini, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Zonguldak ili ve ilçelerinde bulunan devlet anaokullarına devam etmekte olan öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Araştırma okul öncesi eğitim kurumunda çocuğu olan 229 veli ile gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük ilkesi göz önüne alınarak örnekleme seçiminde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaca uygun örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri "Velilerin Okul İklimi Algısı Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde ise SPSS programı kullanılarak aritmetik ortalama, standart sapma, t-test, ANOVA, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda okul öncesi eğitim kurumunda çocuğu olan velilerin okul iklimi algısının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi eğitimde çocuğu olan velilerin okul iklimi algılarında cinsiyet, yaş, ana/baba olma durumu, medeni durum, öğrencinin cinsiyeti değişkenleri açısından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte okul öncesi eğitimde çocuğu olan velilerin okul iklimi algılarında mezuniyet durumu değişkenine göre sosyal iklim boyutunda mezuniyet durumu lise olanlara göre mezuniyet durumu üniversite veya lisansüstü olan veliler lehine, okul iklimi genel puanında ise mezuniyet durumu lise olanlara göre mezuniyet durumu üniversite veya lisansüstü olan veliler lehine anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitimi, Örgüt İklimi, Okul İklimi, Veli

Abstract

School climate has an important role in many positive structures and processes in schools. Especially in preschool education, parents' participation in the school may be related to their positive perception of school climate. This research was conducted to examine parents' perceptions of school climate in pre-school education. The sample of the research consists of the parents of the students who attend the public kindergarten in Zonguldak province and its districts in the 2022-2023 academic year. The research was carried out with 229 preschool parents. Considering the principle of voluntarism, it was created with the purposeful sampling method, which is one of the non-random sampling methods in the selection of the sample. The data of the study were obtained by using the "Parents' Perception of School Climate Scale". In the analysis of the data, arithmetic mean, standard deviation, t test, Independent ANOVA, Kuruskal Wallis, and Mann Witney U analysis were used by using the SPSS program. As a result of the research, it was concluded that preschool parents' perception of school climate is at a high level. It was concluded that preschool parents' perceptions of school climate did not differ significantly in terms of gender, age, parental status, marital status, and gender of the student. On the other hand, according to the school climate perception of preschool parents, there is a significant difference in the social climate dimension in favor of the parents with a university or graduate education level compared to those with high school education, and in the school climate general score in favor of the parents with a university or graduate education level compared to those with a high school education level.

Keywords: Preschool Education, Organizational Climate, School Climate, Parent

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Erdoğan, S. & Yücel, H. S. (2023). Okul Öncesi Eğitimde Velilerin Okul İklimi Algısının İncelenmesi. *Asya Studies- Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 71-80.

GİRİŞ

Sistemler alt sistemlerden meydana gelen yapılardır. Sistemlerin etkili bir biçimde çalışabilmesi alt sistemlerin etkin, eş güdümlü ve verimli çalışmasına bağlıdır. Okullar ise Millî Eğitim Bakanlığının alt sistemlerini oluşturmaktadır. Okulların da birer alt sistem olarak verimli olabilmesi fiziki koşulların uygunluğunun yanı sıra öğrenci, veli, okul yönetimi ve öğretmenlerin eş güdümlü çalışmasına bağlıdır (Akman, 2021: 1).

Bu noktada karşımıza okul iklimi kavramı çıkmaktadır. Welsh (2000) okul iklimini öğrencilerin, öğretmenlerin ve yöneticilerin aralarındaki etkileşimi belirleyen yazılı olmayan inanç, değer ve davranış biçimleri şeklinde tanımlamaktadır. Tableman (2004; akt. Çolak ve Altinkurt, 2017: 36) ise öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okulda bulunmaktan ne hissettiği şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacılar okul iklimini genel bir tabirle okulların en ayırt edici ve karakteristik özelliği şeklinde tanımlamaktadırlar (Arslan, 2019: 35). Hoy ve Miskel (1991), okul iklimini bir okulu diğer okullardan farklı kılan, kendine has özelliklerden meydana gelen ve okulun tüm üyelerini etkileyen, okul üyelerinin algılarından oluşan bir süreç şeklinde tanımlamıştır. Freiberg (1999) ise okul iklimini insanların aldıkları nefese benzetmiştir (Akt. Zehir, 2022: 39).

Yönetici, öğretmen, öğrenci, veli gibi bileşenlerden oluşan okullarda sağlıklı bir etkileşim ve iş birliği içerisinde olunmasının okulun atmosferini ve iklimini olumlu bir biçimde etkileyeceği söylenebilir. Olumlu bir okul ikliminin varlığı eğitim hizmetlerinin niteliği bakımından oldukça büyük bir önem sahiptir. Çünkü okul iklimi; motivasyon, verimlilik, örgütsel bağlılık, örgüte uyum, iş doyumunu, etkili eğitim ortamının sağlanması konularında önemli bir işleve sahiptir (Akman, 2021: 5). Yapılan bazı araştırma sonuçları sağlıklı bir okul ikliminin öğrenciler açısından iyi bir öğrenme ortamı oluşturduğu, dolayısıyla öğrenci başarısının arttığı, öğretmenler açısından adanmışlık ve iş doyumunu arttırdığını göstermektedir (Macneil, Prater & Bucsh, 2009).

Örgüt iklimi kavramı 1960'lı yıllar itibarıyla araştırmacılar açısından önem kazanmaya başlamıştır. Örgüt iklimine ilişkin ilk bilimsel çalışmalar ise Taguiri ve Litwin tarafından yapılmıştır (Topçu, 2019; Akt. Avcı, 2022: 27). Geçmişte iklim kavramının yerine ortam veyahut atmosfer kavramlarının kullanımı tercih edilirken günümüzde iklim kavramının tercih edilmesinin nedeni iklim kavramının psikolojik açıdan bir karşılığının bulunmasıdır. İklim herhangi bir ortamda bireylerin hissetmiş oldukları psikolojik atmosfer olarak algılanmaktadır (Mahmudlı ve Öz, 2020: 80). Okullar eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü eğitim örgütleridir. Tüm örgütlerdeki gibi okulların da bir kişiliği vardır. Bu kişilik okul işleyişinde ve okul üyelerinin etkileşiminde hissedilir, bireylerin kişiliğinin örgütlerdeki ismi ise iklimdir (Bursalıoğlu, 2015: 36).

Okul ikliminin önemini 1908 yılında New York City okul müdürü Arthur Perry tarafından yayımlanan “Bir Şehir Okulu Yönetimi” isimli kitapla anlaşıldığı görülmektedir. Okul yöneticilerinin okulları sadece barınma olanağı sağlayan kurumlardan daha fazlası olduğuna ikna etmeye çalışan Perry, bu kitabıyla öğrencilere kaliteli bir öğrenme ortamı oluşturmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir. Fakat 1963 yılında Halpin ve Croft tarafından geliştirilen örgütsel iklim ölçeğiyle deneysel araştırma alanına girmiştir (Wang ve Degol, 2016; Akt. Gezerler, 2021: 35). Okul iklimine yönelik ilk tanımlamalar öğretmenler, öğrenciler ve yöneticilere odaklanırken 1990 ve 2000'li yıllarda tanımın genişletildiği görülmektedir (Berkowitz, vd., 2017). Okul iklimi, okulların fiziki yapıları, yönetim şekilleri, işleyişleri ve hedeflerine ulaşabilme düzeyi gibi hususları da içine alan çok boyutlu bir kavrama dönüşmüştür (Avcı, 2022: 36).

“Erken Çocukluk Çağı” olarak da adlandırılan, bireyin doğumundan temel eğitime başlayıncaya kadar olan 0-6 yaş aralığını kapsayan okul öncesi eğitim, çocukların sonraki yaşantılarında tesiri olan, çocukların bedensel, zihinsel, psikomotor, sosyal, duygusal ve dil gibi birçok gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı ve karakterlerinin biçimlendiği bir gelişim ve eğitim sürecidir (Aral, Kandır ve Yaşar, 2002). Çocukların kişiliklerinin bu süreçte şekillenmesi ve bu süreçteki edinimlerinin sonraki yaşantılarına tesiri okul öncesi dönemin önemini ortaya koymaktadır. 0-6 yaş aralığı kapsayan okul öncesi eğitimin öğrencinin kişilik gelişimi ve eğitim yaşantısındaki etkileri göz önüne alındığında Millî Eğitim Bakanlığının alt sistemlerini oluşturan okullardaki okul iklimi önemli bir unsurdur.

Kurumsal anlamda okul öncesi eğitiminin 18. yüzyılın başlarından itibaren önem kazandığı dikkat çekmektedir. Aristo ve Eflatun görüşlerinde bu dönem eğitime ilişkin ifadeler yer verdiği, J. J. Rousseau'nun bu döneme ilişkin kitap yazdığı bilinmektedir (Aslanargun ve Tapan, 2011: 220). Antik çağlarda Platon “Devlet” isimli eserinde okul öncesi eğitimin öneminden bahsetmiş, çocukların oyun ve masallarla eğitilmesi gerektiği görüşünü ortaya koymuştur (Köksalan, 2012: 76). 19. yüzyılda İsviçreli

eğitimci Pestalozzi, J. J. Rousseu'dan etkilenerek çocukluk dönemine ilişkin eğitim uygulamalarını "yaşama hazırlık" fikri çerçevesinde şekillendirmiştir. Alman papaz Friedrich Froebel, 1805 yılında Pestalozzi'nin okuluna katılmış, onun fikirlerinden etkilenmiş, 1837'de okul öncesi eğitime ilişkin bir sistem ortaya koymuş, "Kinder Garten" (Çocuk Bahçesi) isimli bir okul kurmuştur. Froebel, kurduğu bu okulda çocuk eğitiminde oyunun önemine dikkat çekmiş ve oyunla öğretim uygulamalarına yer vermiştir (Yayla, 2020: 11-12). Özetle okul öncesi eğitimde okul iklimi önemli bir unsurdur.

Araştırmanın amacı okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algılarını incelemektir. Bu bağlamda araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir:

1. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı ne düzeydedir?
2. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
3. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı yaşa göre farklılık göstermekte midir?
4. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı ana/baba olma durumuna göre farklılık göstermekte midir?
5. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı medeni durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
6. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı mezuniyet durumuna göre farklılık göstermekte midir?
7. Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısı öğrencinin cinsiyetine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimine yönelik algılarının incelenmesini amaçlayan bu araştırma genel tarama modeli niteliğinde bir araştırmadır. Tarama modeli, geçmişte olan veyahut devam etmekte olan bir durumu mevcut şekliyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmanın konusunu oluşturan olay, durum, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve mevcut hâliyle tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2018: 109). Okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimine yönelik algılarında cinsiyet, yaş, ana/baba olma durumu, medeni durum, tahsil durumu ve öğrencinin cinsiyeti değişkenlerinin de etkisi incelendiğinden araştırma nedensel karşılaştırma türünden de bir araştırmadır. Nedensel karşılaştırma çalışmaları hali hazırda var olan bir grup arasındaki farklılıkların neden veya sonuçlarını araştıran çalışmalardır (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012: 366).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Zonguldak ilinde okul öncesi eğitime devam eden öğrencisi bulunan velilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini, Zonguldak ili ve ilçelerinde 2022-2023 Eğitim Öğretim Döneminde okul öncesi eğitime devam eden öğrencisi olan 229 ebeveynden oluşmaktadır. Evrenin tümüne ulaşılması zor olacağı için araştırmada örneklem alınması yolu izlenerek uygun örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu örnekleme yöntemiyle zamandan ve işgücünden kayıp yaşanmasının önüne geçilmekte, ihtiyaç duyulan büyüklüğe sahip gruba ulaşana değin öncelikle en ulaşılabilir yanıtlayıcılara gidilerek örnekleme oluşturulur (Büyüköztürk vd., 2019: 95).

Tablo 1. Verilere İlişkin Demografik Veriler

Özellikler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	218	95.2
	Erkek	11	4.8
	Toplam	229	100
Yaş	20-29 yaş	56	24.5
	30-39 yaş	148	64.6
	40-49 yaş	25	10.9
	Toplam	229	100
Ana/baba olma durumu	Anne	218	95.2
	Baba	11	4.8
	Toplam	229	100

Medeni Durum	Evli	221	96.5
	Boşanmış	8	3.5
	Toplam	229	100
Tahsil Durumu	İlkokul-Ortaokul	31	13.5
	Lise	94	41
	Üniversite-Lisansüstü	104	45.4
	Toplam	229	100
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	130	56.8
	Erkek	99	43.2
	Toplam	229	100

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan velilerin 218'inin (%95.2) kadın, 11'inin (%4.8) ise erkek ebeveynlerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmaya katılan velilerin 56'sının 20-29 yaş aralığında (%24.5), 148'inin 30-39 yaş aralığında (%64.6), 25'inin 40-49 yaş aralığında (%10.9) olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan velilerin 218'inin (%95.2) anne, 11'inin (%4.8) baba olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan velilerin 221'inin (%96.5) evli, 8'inin (%3.5) boşanmış olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan velilerin 31'inin (%13.5) ilkokul veya ortaokul, 94'ünün (%41) lise, 104'ünün (%45.4) üniversite veya lisansüstü eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Çalışmaya katılan velilerin 130'unun (%59.8) çocuğunun kız, 99'unun (%43.2) çocuğunun erkek olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Araştırmanın verileri Schueler ve arkadaşlarının (2014) geliştirmiş olduğu ve Ertem ve Gökalp (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan "Velilerin Okul İklimi Algısı Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeğin sosyal iklimi faktörünün iç tutarlık katsayısı .91, akademik iklim faktörünün iç tutarlık katsayısı .87 ve güvenlik ikliminin iç tutarlık katsayısı .75 Cronbach Alfa'dır. Ölçek beşli likert tipi derecelendirme ölçeğidir. Ölçek cevapları (1) hiç, (2) çok az, (3) kısmen, (4) oldukça, (5) çok olarak en olumsuzdan en olumluya doğru artan şekilde puanlanmıştır. Ölçeğin başlangıç kısmında katılımcıların kendi bilgileriyle ilgili olarak cinsiyeti, yaşı, çocuğuna yakınlık derecesi, medeni durumu, tahsili, çocuğunun cinsiyeti ile ilgili sorular bulunmaktadır. Ölçek on altı maddeden oluşmaktadır.

Veri analizine başlamadan önce bağımsız gözlem, normallik ve varyansların homojenliği test edilmiştir (Gravetter ve Wallnau, 2013). Bağımsız gözlemin katılımcıların ölçeği tek başına doldurduğu gözlemleriyle, normalliğin basıklık ve çarpıklık değerleriyle ve varyans homojenliğinin ise Levene testinin anlamsız çıkmasıyla doğrulandığı görülmüştür. Tabachnick ve Fidell'e (2015) göre normallik testinde verilerin çarpıklık-basıklık değerleri -3 ile +3 arasında yer almalıdır. Bu çalışmada basıklık değerleri -1,91 ile -0,47 ve çarpıklık değerleri 1,73 ile -0,38 değerleri arasında yer aldığından normallik varsayımımız sağlanmaktadır. Varyansların homojenliğini test etmek amacıyla Levene testine bakılmıştır. Varyans homejenliği varsayımının doğrulanması için anlamlılık düzeyinin $p > 0,5$ olması gerekmektedir. Tüm değişkenler bazın Leven test anlamlılık düzeyinin .09 ve .82 aralığında olduğu görülmüş, böylece varyans homojenliğinin sağlandığı varsayılmıştır.

Verinin analizinde betimsel ve çıkarımsal istatistik türleri beraber kullanılmıştır. Betimsel istatistikte ortalama, standart sapma ve frekans değerlerinden faydalanılmıştır. Çıkarımsal istatistik olarak ise kategori büyüklüğü 30 üstü olan değişkenler için t test ve ANOVA; kategori büyüklüğü 30 altı olanlar içinse Kruskal Wallis H ve Mann Whitney U testleri tercih edilmiştir. Çalışmada ölçeğin genel ölçeğin, sosyal iklim, akademik iklim ve güvenlik boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla .84, .79, .81 ve .78 olarak bulunmuştur.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu
Karar Tarihi : 27/10/2022
Belge Numarası: 340

BULGULAR**Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular**

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları ile okul ikliminin düzeyi için ortalama değerler dikkate alınmıştır. Betimsel analize dair bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Okul İkliminin Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel Analiz Değerleri

Ölçek	Alt boyutlar	N	Min.	Max.	\bar{x}	SS
Okul İklimi	Akademik İklim	229	2	5	4.17	.50
	Güvenlik İklimi	229	2	5	4.17	.61
	Sosyal İklim	229	2	5	4.23	.53
	Okul İklimi Genel	229	2	5	4.2	.47

Tablo 2 incelendiğinde “Velilerin Okul İklimi Algısı” ölçeğinin boyutlarının ortalamaları ve standart sapma değerleri gösterilmektedir. Katılımcıların okul iklimi algısı ölçeğinden elde edilen puanların aritmetik ortalamasının ($X=4.2$, $SS=0.47$) ile "yüksek" düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcıların okul iklimi algılarının alt boyutları incelendiğinde okul iklimi algılarından sosyal iklim ($X=4.23$, $SS=0.53$) ise akademik iklim ($X=4.17$, $SS=0.50$) ve güvenlik iklimine ($X=4.17$, $SS=0.61$) göre yüksek bulunmuştur.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları cinsiyet değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenlere dair bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Mann Whitney U Sonuçları

Grup	Değişkenler	Cinsiyet	n	\bar{x}	s	U	p
Okul İklimi	Akademik iklim	Kadın	218	4.17	.51	1189	.96
		Erkek	11	4.21	.37		
	Güvenlik iklimi	Kadın	218	4.16	.61	1023	.40
		Erkek	11	4.36	.50		
	Sosyal iklim	Kadın	218	4.22	.53	1047	.48
		Erkek	11	4.37	.51		
	Okul iklimi genel puanı	Kadın	218	4.19	.47	1094.50	.63
		Erkek	11	4.31	.421		

Yapılan analizler sonucunda velilerin cinsiyetine göre akademik iklim ($p > .05$), güvenlik iklimi ($p > .05$), sosyal iklim ($p > .05$); okul iklimi genel puanı ($p > .05$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları yaş değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Bu anlamda analizler ANOVA testi aracılığıyla yapılmıştır. Bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Yaş Değişkenine İlişkin Kruskal Wallis H Sonuçları

Grup	Değişkenler	Yaş	n	\bar{x}	s	Ki-kare	df	p
Okul İklimi	Akademik iklim	20-29	56	4,15	.62	.05	2	.98
		30-39	148	4,18	.47			
		40-49	25	4,16	.42			
	Güvenlik iklimi	20-29	56	4,06	.63	3.64	2	.16
		30-39	148	4,17	.61			
		40-49	25	4,37	.50			
	Sosyal iklim	20-29	56	4,21	.48	.85	2	.65
		30-39	148	4,25	.55			
		40-49	25	4,19	.50			
	Okul iklimi genel puanı	20-29	56	4,16	.49	.39	2	.83
		30-39	148	4,21	.47			
		40-49	25	4,21	.42			

Yapılan analizler sonucunda velilerin yaş aralığına göre akademik iklim ($p > .05$), güvenlik iklimi ($p > .05$), sosyal iklim ($p > .05$), okul iklimi genel puanı ($p > .05$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları ana/baba olma durumu değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenlere dair bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Ana/baba Olma Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Mann Whitney U Sonuçları

Grup	Değişkenler	Yakınlık	n	\bar{x}	s	U	p
Okul İklimi	Akademik iklim	Anne	218	4.17	.51	1189	.96
		Baba	11	4.21	.37		
	Güvenlik iklimi	Anne	218	4.16	.61	1023	.40
		Baba	11	4.36	.50		
	Sosyal iklim	Anne	218	4.22	.53	1047	.48
		Baba	11	4.37	.51		
	Okul iklimi genel puanı	Anne	218	4.19	.47	1094.50	.63
		Baba	11	4.31	.42		

Yapılan analizler sonucunda velilerin ana/baba olma durumuna göre akademik iklim ($p > .05$), güvenlik iklimi ($p > .05$), sosyal iklim ($p > .05$) ; okul iklimi genel puanı ($p > .05$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları velilerin medeni durum değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenlere dair bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Mann Whitney U Sonuçları

Grup	Değişkenler	Medeni Durum	n	\bar{x}	s	U	p
Okul İklimi	Akademik iklim	Evli	221	4.18	.50	745	.45
		Boşanmış	8	3.95	.68		
	Güvenlik iklimi	Evli	221	4.18	.60	659	.21
		Boşanmış	8	3.87	.77		
	Sosyal iklim	Evli	221	4.23	.53	842.50	.82
		Boşanmış	8	4.23	.51		
	Okul iklimi genel puanı	Evli	221	4.20	.47	690	.29
		Boşanmış	8	4.06	.56		

Yapılan analizler sonucunda velilerin medeni durumlarına göre akademik iklim ($p > .05$), güvenlik iklimi ($p > .05$), sosyal iklim ($p > .05$), okul iklimi genel puanı ($p > .05$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları mezuniyet durumu değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Bu anlamda analizler ANOVA testi aracılığıyla yapılmıştır. Bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Mezuniyet Durumu Değişkenine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	Değişkenler	Mezuniyet Durumu	n	\bar{x}	s	Kareler Toplamı	F	p	Fark
Okul İklimi	Akademik iklim	İlkokul-ortaokul	31	4.20	.51	Gruplar içi 1.37	2.68	.07	
		Lise	94	4.25	.44				
		Üniversite-lisansüstü	104	4.09	.55				
	Güvenlik iklimi	İlkokul-ortaokul	31	4.13	.64	Gruplar içi .86	1.15	.31	
		Lise	94	4.24	.57				
		Üniversite-lisansüstü	104	4.11	.63				
	Sosyal iklim	İlkokul-ortaokul	31	4.35	.49	Gruplar içi 2.32	4.24	.01	3>2
		Lise	94	4.32	.46				
		Üniversite-lisansüstü	104	4.12	.58				
	Okul iklimi genel puanı	İlkokul-ortaokul	31	4.25	.44	Gruplar içi 1.55	3.54	.03	3>2
		Lise	94	4.28	.39				
		Üniversite-lisansüstü	104	4.11	.53				
						Gruplar arası	57.75		
						Gruplar arası	62.03		
						Gruplar arası	49.57		

Yapılan analizler sonucunda velilerin mezuniyet durumuna göre akademik iklim ($F = 2.68$; $p = .07$), ve güvenlik iklimi ($F = 1.15$; $p = .31$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Sosyal iklim ($F = 4.24$; $p = .01$) ve okul iklimi genel puanlarında ($F = 3.54$; $p = .03$) anlamlı bir fark görülmüştür. Sosyal iklim boyutundaki fark mezuniyet durumu lise olanlara göre mezuniyet durumu üniversite veya lisansüstü olan veliler lehinedir. Okul iklimi genel puanında fark mezuniyet durumu lise olanlara göre mezuniyet durumu üniversite veya lisansüstü olan veliler lehinedir.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmada akademik iklim, güvenlik iklimi ve sosyal iklim alt boyutları öğrencinin cinsiyeti değişkenine göre incelenerek değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenlere dair bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Öğrencinin Cinsiyeti Değişkenine İlişkin Bağımsız Gruplar İçin T-Testi Sonuçları

Grup	Değişkenler	Çocuğun Cinsiyeti	n	\bar{x}	s	t	p
Okul İklimi	Akademik iklim	Kız	130	4.16	.54	-.40	.68
		Erkek	99	4.19	.46		
	Güvenlik iklimi	Kız	130	4.12	.65	-1.45	.14
		Erkek	99	4.23	.55		
	Sosyal iklim	Kız	130	4.23	.56	.03	.97
		Erkek	99	4.23	.49		
	Okul iklimi genel puanı	Kız	130	4.18	.50	-.49	.61
		Erkek	99	4.21	.42		

Yapılan analizler sonucunda öğrencinin cinsiyetine göre akademik iklim ($t = -.40$; $p = .68$), güvenlik iklimi ($t = -1.45$; $p = .14$), sosyal iklim ($t = .03$; $p = .97$), okul iklimi genel puanı ($t = -.49$; $p = .06$) puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının velinin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimde kadın ve erkek velilerin okul iklimi algısının benzer olduğu söylenebilir. Alanyazın incelediğinde Altuntaş ve arkadaşları (2020), Özgenel ve Ülhatun Bozkurt (2022) bu sonuçtan farklı olarak kadın velilerin akademik iklim ve sosyal iklim algıları ile okul iklimi algılarının erkek velilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının velinin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimde farklı yaş gruplarında bulunan velilerin okul iklimini benzer algıladıkları söylenebilir. Altuntaş ve arkadaşları (2020), Özgenel ve Ülhatun Bozkurt (2022) ve Dede (2022) de araştırmalarında bu sonucu destekler nitelikte velinin yaşına göre okul iklimi algısında herhangi bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının velinin ana/baba olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimde velinin ana/baba olma durumu farklı olsa da benzer okul iklimi algısına sahip olduğu söylenebilir. Dede (2022) de araştırmalarında bu sonucu destekler nitelikte anne ve babaların okul iklimi algıları arasında farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatür incelendiğinde Bugay ve arkadaşları (2018) bu sonuçtan farklı bir sonuca ulaşarak ebeveyn olarak erkek ebeveynlerin kadın ebeveynlere göre okul iklimi algısının daha olumlu olduğu sonuca ulaşmışlardır. Özgenel ve Ülhatun Bozkurt ise (2022) anne ebeveynlerin okul iklimi algılarının baba ebeveynlere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Literatürdeki farklı sonuçlar anne ve baba rollerinin değişik bölgelerdeki sosyo-kültürel değerlerin aynı olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının velinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimde velinin medeni durumunun okul iklimi algısını etkilemediği söylenebilir. Dede (2022) ve Altuntaş ve arkadaşları (2020) da araştırmalarında araştırma sonucunu destekler nitelikte velilerin okul iklimi algısının velinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Literatür incelendiğinde Özgenel ve Ülhatun Bozkurt (2022) medeni durumu evli olan velilerin okul iklimi algılarının medeni durumu bekâr olan velilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının velinin tahsil durumuna göre akademik iklim ve güvenlik iklimi alt boyutunda anlamlı bir farklılık

göstermezken sosyal iklim alt boyutunda ve okul iklimi genel puanında farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklar incelendiğinde üniversite veya lisansüstü mezunu velilerin hem sosyal iklim alt boyutu hem de okul iklimi genel puanında algılarının lise mezunu velilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni aldığı eğitim sayesinde belirli bir kültür seviyesine ulaşmış bireylerin eğitime daha fazla önem vermesi veya ekonomik sebepler olabilir. Literatür incelendiğinde velilerin tahsil durumunun okul iklimi algısı ile ilgili birbirinden farklı sonuçlara bulunmaktadır. Dede (2022) araştırmanın sonucunu destekler nitelikte üniversite mezunu velilerin okul iklimi algılarının lise mezunu velilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçların tam tersi bir sonuca ulaşan Mahmudlu ve Öz (2020) hem sosyal iklim alt boyutunda hem de okul iklimi genel puanında lise mezunu velilerin okul iklimi algılarının üniversite mezunu velilerin algılarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Altuntaş ve arkadaşları (2020) velilerin okul iklimi algılarında tahsil durumuna göre bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşırken Özgenel ve Ülhatun Bozkurt ise ortaokul ve lise mezunu velilerin okul iklimi algısının üniversite mezunu velilerden yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Literatürdeki farklı bölge ve kültürlerdeki okulların hitap ettiği kitlenin değişiyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde okul öncesi eğitimde velilerin okul iklimi algısının öğrencinin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimde farklı cinsiyetteki öğrencilere sahip olan velilerin okul iklimi algılarının benzer olduğu söylenebilir. Bu benzerlik okulda gerçekleştirilen her türlü sosyal, kültürel ve akademik etkinliğe kız ve erkek öğrencilerin aynı oranda katılmalarından ve okulun bütün imkânlarından aynı ölçüde faydalanmalarından kaynaklanıyor olabilir. Literatür incelendiğinde bu sonucu destekleyici çalışmalara rastlanmaktadır. Mahmudlu ve Öz (2020) de benzer şekilde farklı cinsiyette öğrenciye sahip olan velilerinin okul iklimi algıları arasında bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmışlardır.

Araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda belirtilmiştir:

1. Araştırma Zonguldak ili ve ilçeleriyle sınırlı olduğu için örneklem kapsamı genişletilerek araştırma tasarlanabilir.
2. Araştırma örneklemini kamu okullarında öğrencisi bulunan velilerden olduğundan özel okullarda öğrencisi bulunan velilere de uygulanarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.
3. Okul öncesi eğitimde okul ikliminin veliler üzerinde etkisinin incelendiği bu nicel araştırmaya, okul öncesi velileri ile görüşme yapılarak nitel araştırma da dâhil edilerek karma yöntem araştırmaları yapılabilir.
4. Bu çalışmada birçok demografik değişken anlamsız sonuçlar verdiği için hem bu çalışmadaki demografik özellikler hem de yeni demografik özelliklerin test edileceği yeni araştırmalar tasarlanabilir.

Uygulayıcılara ve politika yapıcılara yönelik öneriler olarak da şunlar sunulabilir:

1. Velilerin tahsil durumları öğrencilere okul önceli eğitimde planlam ve etkinlikler bunlara göre düzenlenebilir.
2. Velilerin entelektüel gelişimlerini sağlayacak veli gelişim programları düzenlenebilir.

Yazarlık Katkısı

İlk Yazar %50, İkinci yazar %50 katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Karar Tarihi : 27/10/2022

Belge Numarası: 340

KAYNAKÇA

- Akman, A. (2021). Rehber Öğretmenlerin Algıladıkları Okul İkliminin Proaktif Davranışlarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. İlker Cırık), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Altuntaş, B., Demirdağ, S. & Ertem, H. Y. (2020). Velilerin Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Yönetim Becerileri ile Okul İklimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 254-269.

- Aral, N., Kandır, A. & Can-Yaşar, M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. YA-PA.
- Arslan, Ö. (2019). 2012 ve 2015 Yılları Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) Verilerine Göre Okul İklimi ile İlişkili Olan Öğrenci ve Öğretmen Faktörlerinin Değişimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. meltem Acar Güvendir), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslanargun, E. & Tapan, F. (2011). Okul Öncesi Eğitim ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 219-238.
- Avcı, İ. (2022). Öğretmenlerin Mesleğe Yönelik Motivasyonları ile Algıladıkları Okul İklimi Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Berkowitz, R., Moore, H., Astor, R. A. & Benbenishty, R. (2017). A Research Synthesis of the Associations Between Socioeconomic Background, Inequality, School Climate, and Academic Achievement. *Review of Educational Research*, 87(2), 425-469.
- Bugay, A., Avcı, D. & Özdemir, S. (2018). Ebeveyn Okul İklimi Ölçeği Türkçe Formu'nun Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi ve Ebeveyn Okul İklimi Algısının Cinsiyete Göre Belirlenmesi. *İlköğretim Online*, 17(1), 70-81.
- Bursalıoğlu, Z. (2015). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranışlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çolak, İ. & Altinkurt, Y. (2017). Okul İklimi ile Öğretmenlerin Özerklik Davranışları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(1), 33-71.
- Dede, K. (2022). Ebeveynlerin Okul İklimi Algısının Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Taner Artan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Eğitim Enstitüsü.
- Ertem, H. Y. & Gökalp, G. (2017). Velilerin Okul İklimi Algısı Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(2), 155-173.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-hill.
- Gezerler, T. (2021). Etik Liderlik ve Okul Etkililiği Arasındaki İlişkide Okul İkliminin Aracılık Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. isa Yıldırım), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (1991). *Educational Administration: Theory, Research, and Practice*. McGraw-Hill.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karcı, E. (2021). Annelerin Özel Gereksinimli Çocuklarının Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Yerleştirilmelerine İlişkin Görüşleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Latife Özyayın), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Köksalan, B. (2012). Okul Öncesi Eğitimin Tarihi Gelişimi. F. Gülaçtı & S. Tümkaya (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi İçinde* (76-89). Ankara: Pegem.
- MacNeil, A. J., Prater, D. L. & Busch, S. (2009). The Effects of School Culture and Climate on Student Achievement. *International Journal of Leadership in Education*, 12(1), 73-84.
- Mahmutlu, S. & Öz, B.C. (2020). Velilerin Okul İklimi Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 79-86.
- Özgenel, M. & Ülhatun Bozkurt, D. (2022). Veli Penceresinden Okul: Velilerin Etik Yargıları ile Okul İklimi Algıları Arasındaki İlişki. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)*, 22(1), 209-225.
- Welsh, W. N. (2000). The Effects Of School Climate On School Disorder. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 567(1), 88-107.
- Yayla, N. (2020). Anne-Babaların Çocuklarını Okul Öncesi Eğitime Göndermeme Nedenleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Türker Kurt), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zehir, F. (2020). Okul İkliminin Ortaokul Öğrencilerinin Demokrasi Algılarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Özgenel), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 81-96, Autumn 2023

Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sistemine Uyumunda Okul Yöneticilerinin Karşılaştığı Sorunlar* ** *School in the Adaptation of Foreign Students to the Education System Problems Faced by Managers*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1336933>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Mehtap Koçhan
Öğretmen / MEB
kchnkchn47.mhpt@gmail.com
ORCID: 0009-0000-1824-9152

Taha Oğuz
Öğretmen / MEB
tahaoguz11@gmail.com
ORCID: 0009-0003-2497-0554

Nurşan Demir
Öğretmen / MEB
nursandemir@hotmail.com
ORCID: 0009-0008-5317-9741

Öz

Bu araştırmanın amacı, Kızıltepe ilçesindeki ilkokul, ortaokul ve liselerde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda okul yöneticilerinin karşılaştığı sorunları belirlemek ve bu konuyla ilgili yapılacak çalışma ve planlamalara katkıda bulunmaktır. Bu çalışma nitel bir çalışmadır. Durum çalışması desenine göre yürütülen araştırmanın verileri, uzman yardımıyla hazırlanan görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler 2022 yılında Kızıltepe ilçesindeki ilkokul, ortaokul ve liseler görev yapan üçer okul müdürüyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırmada, yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe bilmemeleri ve okullarda zorunlu olarak Türkçe dilinin eğitim dili olması sebebiyle dil sorunun en önemli sorun olduğu; okullarda yabancı uyruklu öğrenci sayısının artması sebebiyle kültürel çatışmaların ortaya çıktığı ve bu çatışmaların öğrenciler arasında şiddet ve çeteleşmeye sebep olduğu; adrese dayalı kayıt sisteminin yabancı uyruklu öğrencilerin kayıt işlemleri için geçersiz sayılmasının yabancı uyruklu öğrencilerin belirli okullarda yığılmasına sebep olduğu; özellikle ortaokul ve lisede öğrenim gören çocuklarda devam sorununun olduğu, bu çocukların aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalıştıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Uyruk, Göç, Mülteci, Çok Kültürlülük

Abstract

The aim of this research is to determine the problems faced by school administrators in the adaptation of foreign students studying in primary, secondary and high schools in Kızıltepe district to the education system and to contribute to the studies and plans to be made on this subject. This study is a qualitative study. The data of the research, which was carried out according to the case study design, were collected with the interview form prepared with the help of an expert. The data were obtained from interviews with three school principals working in primary, secondary and high schools in Kızıltepe district in 2022. In the study, the language problem is the most important problem because foreign students do not know Turkish and Turkish is the language of instruction in schools; due to the increase in the number of foreign students in schools, cultural conflicts arise and these conflicts cause violence and gangs among students; the invalidity of the address-based registration system for the registration of foreign students caused foreign students to pile up in certain schools; It has been concluded that there are attendance problems especially in secondary and high school children, and that these children work to contribute to the family budget.

Keywords: Foreign Nationality, Immigration, Refugee, Multiculturalism

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 14.10.2022 tarih ve E-79906804-050.04.04-71113 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Koçhan, M., Oğuz, T. & Demir, N. (2023). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sistemine Uyumunda Okul Yöneticilerinin Karşılaştığı Sorunlar. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 81-96.

GİRİŞ

Göç, insan topluluklarının yaşadıkları yerden ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel nedenlerle başka bir yere gönüllü ya da zorunlu olarak hareket etmelerine denir. Göçün birçok nedeni olsa da en önemli nedenlerinin başında savaş, çatışma, siyasal olaylar gibi insanların kendi kendilerine yaptıkları krizler, doğal afetler (sel, çığ, hortum, volkan, kasırga, deprem, kuraklık, kıtlık) insanların kendi vatanlarından ayrılma sebeplerindedir. Göçler nedeniyle başka bir ülkeye gitmek zorunda kalan insanlar o ülkede mülteci olarak yerleşmektedir. Mülteci, uyruğu, dini dili, milleti ve belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasal fikirleri sebebi ile zulüm gören veya göreceği korkusu ve endişesi taşıyan bundan dolayı ülkesinden ayrılan veya ayrılmak zorunda kalan ve bu korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen, iltica ettiği ülke tarafından endişe ve korkuları haklı bulunan kişi veya kişilerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi sığınma hakkını şöyle tanımlar: “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınmacı işlemi görme hakkı vardır.” (Madde 14/1).

Zorunlu sebeplerin dışında etkisini her alanda gösteren küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sınırlar sembolik bir anlam kazanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle meydana gelen toplumsal değişimler insan ilişkilerini uluslararası boyutlara ulaştırmıştır. Küreselleşen dünyayla kültürel etkileşimler çoğalmış ve bu etkileşimler sonucu çok kültürlü yaşam zorunluluk olmaya başlamıştır. Çok kültürlülük, etnik kültür ile yeni kültürün etkileşimidir. Farklı kültürlerden birçok öğrencinin din, dil, ırk, cinsiyet ve sosyoekonomik düzey ayrımı yapmadan beraber eğitim görmesi çok doğal karşılanan bir durum olmuştur. İnsan kimliğinin şekillenmesinde kültürün önemli bir rolü vardır. Kültürün yapısında insana özgü değerler insanlar arasındaki etkileşimler, her türlü maddi ve manevi değer ve yapılar vardır.

Ülkelerinden gönüllü ya da zorunlu olarak göç etmek zorunda kalan aileler, göç ettikleri ülkenin sosyal ve kültürel ortamına adapte olmak için uyum mücadelesi verirler. Bu mücadeleyi verenler arasında yetişkinlerin yanı sıra çocuklarda bulunmaktadır. Çocuklar yeni gittikleri bu ülkelerin sosyokültürel yapısının yanında eğitim sistemine de uyum sağlamak zorundadır. Çocuklar için her açıdan farklı olan bu durumlara uyum sağlamaya çalışmak ruh sağlığının bozulmasına ve çeşitli problemlere sebep olabilmektedir.

Göç edenlerin gittikleri yerde uyum sorunu yaşamaları onların ekonomik olarak da sıkıntı çekmelerine sebep olmaktadır. Bu nedenle eğitim, göç edenlerin ilk tercihleri arasında yer bulamamaktadır. Yaşanan bu sorunlar çocukları da etkilemektedir. Çocuklar, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla okula gitmek yerine başka yerlerde düşük maaşlarla çalışmayı tercih edebilmektedir. Buda çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına engel olmaktadır.

Göç, insanların sosyal açıdan yer değiştirmeleri olarak tanımlansa da kişilerin hayatının her yönünü etkileyip değiştiren bir araç olmuştur. Özellikle küreselleşme ile beraber uluslararası ekonomik ve finansal hareketler, insanların daha çok yer değiştirmelerine sebep olmuştur. Bunların yanında ulaşım ve iletişim ağlarının gelişmesi insanların uluslararası hareketliliğini kolaylaştırmıştır. Özellikle güncel olarak bakıldığında uluslararası göçlerin artması ve insanların yeni kültürler öğrenip yeni insanlar tanınmasına sebep olmuştur. Bununla beraber uluslararası göçle değişik kültürlerden gelen kişilerin etkileşimleri, kültürel adaptasyon sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle küçük yaşta bu duruma maruz kalan bireyler için önemli riskler taşımaktadır. Çocuk ve ergenlerde adaptasyon sorunları oluşabilmektedir. Bu durum çocukların eğitimine de yansımakta ve bu çocuklar göç ettikleri yerlerdeki okullarda çeşitli problemlere karşılaşmakta ve zorluklar yaşamaktadır (Nar,2008)

Sayın, Usanmaz ve Aslangiri'nin (2016) yaptıkları araştırma verilerine göre sığınmacı çocukların büyük bir çoğunluğu sığındıkları ülkedeki eğitime devam ettikleri okullarda ayrımcılık, maddi imkânsızlık, dil ve arkadaş edinme gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenle mülteci olarak yeni eğitim sistemi içine giren bu çocuklar ciddi uyum problemleri yaşayabilmektedir. Adaptasyon sürecini engelleyici bu tür durumlar çocuklarda ait olamama ve dışlanma gibi hislerin hâkim olmasına sebep olabilmektedir. Özellikle göç eden çocuk ve ergenlerde gözlenen kişilik çatışması, davranış bozuklukları düşük benlik algısı ve anne-babayla yaşanan sıkıntılı durumlar yaşanan çok ciddi problemler olabilmektedir.

Ergenlik döneminde göç etmek zorunda kalmış bireyler yaşadıkları kültürün dışında yeni bir kültürle karşı karşıya kaldıkları için bu kültürler arasındaki uyumsuzluk sebebiyle seçim yapmak mecburiyeti hissedebilmektedir. Yaşanan bu dengesizlik özellikle ergenlerde davranış bozukluklarına sebep olabilmektedir. Göç eden ergenlik döneminde ki bireylerin uyumlarıyla ilgili dil güçlükleri ve okul başarısızlığı iki önemli faktör olarak öne çıkmakta (Sam,1991). Bunun yanında davranış bozukluğu, benlik çatışması, benlik algısında düşüklük gibi problemler de görülmektedir (Berry ve Sam, 1995).

Göç, travmatik yaşam deneyimleri yaşamış ve kendi ülkelerinden uzakta yaşamak zorunda kalmış çocuklar için zor bir deneyimdir. Savaş ve savaşın sonucu olarak ortaya çıkmış çatışmalı ortamlardan güvenlik gerekçesiyle göç etmek zorunda kalan çocuklar için eğitim, temel bir gereklilik ve hak olduğu kadar aynı zamanda bir tedavi aracıdır. Eğitim, göç eden insanlar için yeni ortamlara ve yaşam şartlarına adapte olmanın ve geçmiş olumsuz yaşam deneyimlerinden kurtulmanın önemli bir aracıdır. Bu nedenle zorlu yaşam olaylarına maruz kalan çocukların en erken şekilde okullara yönlendirilmeleri gerektiği genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır. Bu süreçte çocukların sağlık personeli, psikolojik destek verebilecek bu işin uzmanı olan kişiler tarafından yapılmasının önemli olduğu kadar öğretmenler tarafından da uygun bir şekilde desteklenmesi, normalleşmeleri, uyum sağlamaları ve alınan eğitimden sağlanan faydaların katkısını artırmaktadır. Ayrıca eğitimin bir diğer faydası da sadece sığınmacı olarak gelen insanların değil sığınılan ülkedeki insanlara da desteğin artırılması bu sürecin uyumunu kolaylaştıracaktır.

Göç, sadece ülkesini terk etmek zorunda kalan insanların değil, göç alan ülkelerde de sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkilere sebep olur. Eğitim ve okul göç edilen ülkeye uyum sağlamadaki kolaylaştırıcı ve katalizör etken olma sebebiyle sığınmacı olarak gelen insanlar kadar sığınılan ülke insanların da uyum ve destekleyici yaklaşımlar geliştirmesinde olumlu bir etken yaratır. Bu sebeple eğitim göçün oluşturduğu olumsuz etkileri azaltmak amacıyla hem sığınmacı olarak gelen insanlar hem de sığınılan ülkedeki insanlar üzerinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu süreçlerin başında gelir. Sığınmacı çocukların okullara yönlendirilmesi ve eğitimden faydalanmalarının sağlanması, sığınan insanlar kadar sığınılan ülkelerin de uzun vadede faydasına olan bir durumdur. Eğitim konusu bu nedenle öncelikli olarak ele alınması gereken konuların başında gelir.

Son yıllarda komşu ülkelerde ve özellikle Suriye’de meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Türkiye’ye yönelen göç akını başlangıçta geçici olarak görülmüş ve sığınmacılara yönelik uzun vadeli politikalar üretilmemiştir (Özcan, 2018). Geçici olarak görülen bu durum sığınmacılar için çalışmalar yapılmasına engel olmuştur. Bunlardan biride eğitim alanında yapılması gereken çalışmaların yapılmamasıdır.

Ülkemize çeşitli sebeplerle göç etmiş yabancı uyruklu öğrencilere Türk öğrencilerle beraber aynı okul ve sınıflarda eğitim verilmektedir. Yabancı uyruklu öğrenci sayısı çok olan okullarda ayrı sınıflarda kurs verme şansına sahip olanlar olsa da genel olarak aynı sınıflarda karma olarak ders almaktadırlar. Karma sınıflarda eğitim gören yabancı uyruklu öğrenciler buldukları sınıflarda akademik başarı dışında uyum problemleri de yaşayabilmektedir. Bu durum en çok okulun disiplininden birince derecede sorumlu olan okul yönetimini ilgilendirmektedir. Bu sorunların en aza indirgenebilmesi için okul yöneticilerinin yabancı uyruklu öğrencilerin uyumunu kolaylaştırmaları için çeşitli programlar yapması gerekmektedir.

Yabancı uyruklu öğrenciler ile ilgili yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere ülkemizde yabancı uyruklu öğrenci sayısı özellikle Suriye iç savaşından sonra artması ve bunun göz önüne alındığında yapılması gereken bu öğrencilerin yeni girdikleri sosyal ve kültürel hayatların yanında yeni girmiş oldukları eğitim-öğretim faaliyetleri içeriğinin de bu öğrencilerin daha rahat alışabilecekleri şartlarda çalışmalar olması gerekmektedir. Bu nedenle başta okul yöneticilerinin yabancı uyruklu öğrencilerin uyumunda karşılaştıkları sorunların ne olduğu ve çözüm önerilerinin neler olduğunun araştırılıp tespit edilmesi, bu sorunların çözümü için neler yaptıklarının belirlenmesi, bu konuda yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı gibi bu konuyla ilgili olarak okul yöneticilerine yararlanabilecekleri bir kaynak oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çeşitli sebeplerden dolayı insanlar yaşam alanlarını, ülkesini bırakıp başka yerlere gitmek zorunda kalabilmektedir. Kendi yaşam alanlarının dışına çıktıklarında farklı bir kültür, dil ve ortamlar karşılaştıkları için uyum sorunları yaşayabilmektedirler. Bu güçlüklerin en çok yaşandığı yerler ise okullar olmaktadır (Kılınç, 2014:2). Yabancı uyruklu öğrencilerin bilmedikleri bir okul ortamına, bilmedikleri bir eğitim öğretim müfredatına dahil olmaları, onlar için çok zor bir süreç olabilmektedir. Okullarda uyum sürecinde zorlanan bu öğrencilerin okula uyumlarını kolaylaştırmak ve öğrenciler arasında eşitliği sağlamaya çalışmak çoğu zaman zor olabilmektedir. Bundan dolayı temel unsurun birey olduğu eğitim kurumlarında sorunların yaşanması da aslında çok doğaldır (İçöz, 2019).

Eğitim-öğretimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için özellikle yapılması gereken şeylerin başında yabancı uyruklu öğrenci sayısı çok olan okullarda ne gibi sorunlar yaşandığı ve sorunlar sonucunda neler yapılması gerektiği ile ilgili bilgilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu sorunların belirlenmesinde en önemli görev, okulun işleyişinden birinci derecede sorumlu olan okul yöneticilerine (müdür, müdür yardımcısı ve müdür yardımcısı) düşmektedir.

Eğitim-öğretimin kaliteli bir şekilde devam edebilmesi için sorunların tespit edilip bu sorunların tekrar edilmesinin önlenmesi gerekmektedir. Okul yöneticilerinin bu konuda beraber hareket edip tutarlı davranması da oldukça önemlidir. Bu araştırma ile çeşitli sebeplerle yer değiştirmek zorunda kalıp, gittiği yerde eğitim-öğretim hayatına devam eden yabancı uyruklu öğrencilerin yönetiminde, okul yöneticilerinin karşılaştığı denetim zorlukları ve bu zorluklarla baş etme yöntemlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yabancı uyruklu öğrenci sayısındaki artış ve eğitim sistemine entegre olmaları amacıyla yapılan çalışmalar okul yöneticilerinin denetim görevini ne derece etkilediği ve neler yaptıklarının tespiti açısından bu çalışma önem taşımaktadır.

Araştırmanın amacı yabancı uyruklu öğrenci sayısı çok olan okullarda okul yöneticilerinin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunları çözme konusunda kullandıkları çözüm yöntemleri ve önerilerinin neler olduğunun belirlenmesidir. “Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda okul yöneticilerinin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunları çözme yöntemleri nelerdir?” sorusu bu araştırma konusunun problem cümlesini oluşturmaktadır. “Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda okul yöneticilerinin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunları çözme yöntemlerine ait düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmış olup bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Okulunuzda toplam kaç tane yabancı uyruklu öğrenci bulunmaktadır?
2. Yabancı uyruklu öğrenciler, Türk uyruklu öğrencilerle karma sınıflarda mı, ayrı sınıflarda mı eğitim görmektedirler?
3. Yabancı uyruklu öğrencilerin okula uyumunu sağlamaya yönelik yaptığımız çalışmalar nelerdir?
4. Yabancı uyruklu öğrencilerin uyum sürecinde ne tür sorunlarla karşılaşmaktasınız? Bu sorunların çözümüne yönelik yaptığımız çalışmalar nelerdir?
5. Türk uyruklu öğrenciler ile yabancı uyruklu öğrencilerin kaynaşması için okul ve sınıf düzeyinde yaptığımız çalışmalar nelerdir?
6. Yabancı uyruklu öğrencilerin okula aidiyet duygularının güçlenmesi için yaptığımız çalışmalar nelerdir?
7. Sizce yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda karşılaşılan sorunların en aza indirilmesi için yapılması gerekenler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, “Okul yöneticilerinin yabancı uyruklu öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunda yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusunun cevabını bulmak için nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseniyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi sınırlı sayıda kişinin katılımı ile gerçekleştirilen ve herhangi bir konunun ayrıntılı bir şekilde araştırılması ve konu hakkında bilgi edinilmesini sağlayan yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Başka bir ifadeyle durumlar ve olaylar katılımcıların kendi bakış açılarıyla anlaşılmasına çalışılır. Durum çalışması herhangi bir olay meydana getiren ayrıntıların tanımlandığı durumlara bağlı temaların ortaya koyulduğu, tanımlanan ayrıntılar ve temalar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarıldığı ve sonunda da bir değerlendirme yapılmaya çalışıldığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2013). Durum çalışmasında bir olayı meydana getiren etkenlerden olan ortam, süreçler, kişiler, olaylar vb. bütün olarak araştırılır ve bu etkenler ilgili durumu nasıl etkiledi ya da durumdan nasıl etkilendi bunun üzerinde yoğunlaşır.

Araştırmada durum çalışması deseni kullanılarak okul yöneticilerinin yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimin sistemine uyumlarını sağlamada yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerini derinlemesine ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı 1. döneminde Mardin ili Kızıltepe ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı yabancı uyruklu öğrenci sayısı çok olan resmî-özel ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan, dokuz okul yöneticisi oluşturmaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Kıdem Yılı	Okul Türü
M1	Erkek	21	Ortaokul
M2	Erkek	38	İlkokul
M3	Erkek	19	Ortaokul
M4	Erkek	23	Ortaokul
M5	Erkek	26	İlkokul
M6	Erkek	24	Lise
M7	Erkek	30	İlkokul
MY1	Erkek	9	Lise
M8	Kadın	7	Lise

Tablo 1’de görüldüğü gibi, okul yöneticilerinden sekizi erkek, biri kadındır. Mesleki kıdemlerine bakıldığında yöneticiler ortalama 20 yıllık mesleki kıdeme sahiptir. Üç tane yönetici ilkokulda, üç tanesi ortaokulda ve üç tanesi lisede görev yapmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacı tarafından hazırlanan birinci bölümde demografik bilgileri, ikinci bölümde ise katılımcıların yabancı uyruklu öğrenciler ile karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara ilişkin buldukları çözüm önerilerini öğrenmeye yönelik soruları içermektedir.

Görüşme formu sorularını hazırlamak için literatür taraması yapılmış olup, görüşme formunun kapsam geçerliliğini belirlemek amacıyla uzman görüşleri de alındıktan sonra uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Oluşturulan soruların anlaşılabilirliğini ve amaca uygunluğunu anlamak için ise belirlenen kademelerden birer yönetici ile yönetici ile ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda alınan dönütler ile sorulara son şekli verilmiştir. Araştırma da aşağıda belirtilen sorulara cevaplar aranmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılmayı kabul eden yöneticiler ile yüz yüze görüşmeler yapılarak görüşme günleri belirlenmiş ve bu doğrultuda randevu listesi hazırlanmıştır. Görüşme öncesi katılımcılara araştırma ile ilgili ön bilgi verilmiştir. Görüşmeler, araştırmacı ve her katılımcı ile bire bir, yüz yüze ve katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir yerde yapılmıştır. Yaklaşık her katılımcı ile 20-25 dakika görüşme sürmüştür.

Yöneticilerin onayları alınarak görüşmeler sırasında ses kaydı alınacağı belirtilmiştir. Fakat ses kaydına izin vermeyen yönetici ve öğretmenlerin görüşmeleri sırasında ise notlar tutularak görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların görüşme sırasında belirttikleri görüşlerini yazıya aktarırken gizlilik ilkesi gereğince isim belirtilmeyeceği isim yerine bazı kodlar verilerek yazıya aktarılacağı belirtilmiştir. Örneğin M1: Görüşü alınan 1. Müdür, MY1: Görüşü alınan 1. Müdür Yardımcısını ifade edileceği katılımcılara belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcıların görüşme formu aracılığıyla belirttikleri görüşleri içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından görüşme sırasında alınan ses kayıtları ve görüşme notları bilgisayar ortamına aktarılarak yazılı hale getirilip kodlanmıştır. Bu kodlar ortak özelliklerine göre belirli kategorilere ayrıştırılarak temalar oluşturulmuştur. Kodların ve oluşturulan temaların uygunluğu birçok defa okunarak düzenlenmiş ve tanımlanmıştır. Ardından oluşturulan temalara göre yorumlama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi : 14.10.2022

Belge Numarası: E-79906804-050.04.04-71113

BULGULAR

Okullarında ya da sınıflarında bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin yönetiminde okul yöneticilerinin yaşadıkları sorunları belirlemeye yönelik yöneticilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizi neticesinde, yabancı uyruklu öğrencilerin yönetimi ile ilgili karşılaşılan sorunlar ve karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri olmak üzere iki tema elde edilmiştir. Her bir temanın da alt temaları ve bu temalara ilişkin bulguları doğrudan alıntılar yapılarak aşağıda yer verilmiştir.

Birinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 2: Okullarda bulunan yabancı uyruklu öğrenci sayısı.

Sıra	Yönetici Kodları	Yabancı Uyruklu Öğrenci Sayısı	Okul Türü
1	M1	187	Ortaokul
2	M2	166	İlkokul
3	M3	204	Ortaokul
4	M4	124	Ortaokul
5	M5	177	İlkokul
6	M6	209	İlkokul
7	M7	37	Lise
8	MY1	34	Lise
9	M8	37	Lise

Tablo 2’de belirtilen bilgilere göre yabancı uyruklu öğrenci sayılarına bakıldığında ilkokul ve ortaokulda bu sayıların daha çok olduğu görülmektedir. Ortaöğretim kademesi olan liselerde diğer eğitim kurumları ile yapılan karşılaştırmada bu sayının nispeten daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 2’deki bilgilerden yabancı uyruklu öğrencilerin ilkokul ve ortaokullarda sayı olarak daha çok oldukları, liselerde bu sayının düşük olduğu görülmektedir.

Okulunuzda toplam kaç tane yabancı uyruklu öğrenci bulunmaktadır sorusuna okul müdürleriyle yapılan görüşmelerde elde edilen verilere göre okullarında bulunan yabancı uyruklu öğrenci sayılarının oluşmasında etkili olan nedenlere bağlı olarak kod ve alt kodlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Okullarda Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrenciler

Tema: Okullarda bulunan yabancı uyruklu öğrenciler		
Alt Tema	Kodlar	f
Öğrenci Sayısı	Eşit Dağılım	6
	Kayıt Sistemi	4
	Çalışan Öğrenci	5
	Okul Türleri	4

Okullarda bulunan yabancı uyruklu öğrenci sayılarının eşit bir dağılım göstermemesi ve adrese dayalı kayıt sisteminin yabancı uyruklu öğrencileri kapsamaması sebebiyle bazı okullarda yığılmaya neden olmaktadır. Okul kademeleri arasında öğrenci sayıları farklılıklar göstermektedir. Ortaöğretim kademesinde aile bütçesine katkı sağlamak nedeniyle öğrencilerin çalışmaları devamsızlıklara neden olmaktadır.

Araştırma için yapılan görüşmelerde elde edilen bulgulara bakıldığında yabancı uyruklu öğrencilerin ilkokul ve ortaokullarda daha çok olduğu bu öğrencilerin belirli okullarda kayıt yaptıkları ve okullardaki oranlara bakıldığında eşit bir dağılım göstermediği görülmektedir. Katılımcıların bu soruya yönelik verdikleri cevaplardan elde edilen verilerin içerik analizi sonucunda;

Okul yöneticisi M1 okulunda yabancı uyruklu öğrencilerin sayısının fazla olduğunu ve bunların hepsinin Suriye vatandaşı olduğunu söyledi. Ortaokullarda yabancı uyruklu öğrencilerin devam sorununun az olduğunu bu nedenle sayıların fazla olduğunu belirtti.

Okul yöneticisi M3 okulunda yabancı uyruklu öğrencilerin çok olmasının sebebi olarak adrese dayalı kayıt sisteminin yabancı uyruklu öğrenciler için geçerli olmadığına bağladığını söyledi. Bu nedenle kayıtların belirli okullarda yığıldığını ve eşit bir dağılım göstermediğini söyledi.

Okul Yöneticisi MY1 liselerde yabancı uyruklu öğrenci sayısının diğer okul türlerine kıyasla daha az olduğunu, bunun sebebi olarak da lise çağındaki çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışıyor olmaları olduğunu söyledi.

İkinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 4: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sınıflara Dağılımında Kullanılan Yöntem

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin sınıflara dağılımı		
Alt Tema	Kodlar	f
Karma Sınıflar	Gruplaşma	5
	Ayrımcılık	4
	Aidiyet duygusu	4
	Kabullenme	3

Çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalan öğrencilerin eğitim hayatlarına devam edebilmeleri için göç ettikleri ülkelerdeki eğitim sistemine katılmaları gerekmektedir. Dil sorunu başta olmak üzere bu öğrencilerin uyumunda okul ve sınıf ortamının aidiyet duygularını geliştirmelerine katkı sağlayacak nitelikte düzenlenmelidir.

Yapılan görüşmelerde yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemi içinde karma sınıflarda ders işledikleri okul yöneticileri tarafından ifade edilmiştir. Yabancı uyruklu öğrenciler için bazı okullarda dil öğrenimini kolaylaştırmak adına PICTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) kapsamında Türkçe ve Arapça eğitimcilerinin atandığı ve bu nedenle ayrı sınıflarda eğitim gördükleri bulguları elde edilmiştir.

Görüşme yapılan okul yöneticilerinden M1 bu konu hakkında şöyle ifadelerde bulunmuştur:

“Yabancı uyruklu öğrencilerimiz diğer öğrencilerimiz ile aynı sınıfları paylaşmaktadır. Yabancı uyruklu öğrencilerin ayrı sınıflarda olması fikrini de pek sevmiyorum. Öğrencilerin kendilerini yaşadıkları yere ait hissetmeleri için bunun önemli olduğunu düşünüyorum.”

Görüşme yapılan bir diğer okul yöneticisi M4 bu konuyla ilgili olarak şu ifadeleri söylemiştir:

Yabancı uyruklu öğrenciler diğer öğrenciler ile aynı sınıfları paylaşmaktadır. Bütün sınıflara eşit bir şekilde öğrenciler paylaştırılmış olup hem okul hem de çevreye daha çabuk adapte olmalarını amaçladık. Eğer ayrı sınıflarda eğitim görselerdi kendilerini tamamen dışlanmış hissedeceklerini düşünüyorum “

Okul Yöneticilerinden M5:

Okuldaki yabancı uyruklu öğrencilerin karma sınıflarda eğitim gördüklerini, ayrıca sadece hiç dil bilmeyen be öğrenmede zorluk yaşayan öğrenciler için sadece bu sorunu yaşayan öğrencilerin olduğu sınıflarda PICTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi) kapsamında atanmış bir Türkçe eğitimcisinin olduğunu ifade etti. Bu sayede dil sorunlarının azalıp daha etkili iletişim kurulduğunu söyledi.

Okul yöneticisi MY1 okulda bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin karma sınıflarda eğitim gördüklerini ifade ederek şunları ekledi:

Yabancı uyruklu öğrencilerimiz her sınıf seviyesinde (lise 1-2-3-4) bulunup okulumuzda mevcut 27 şubede eşit bir şekilde Türk uyruklu öğrencilerle birlikte eğitimlerini sürdürmektedir. Bu sayede arkadaşlarıyla daha rahat kaynaşıp oluşabilecek gruplaşmalar önlenmektedir.

Üçüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 5: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Okula Uyumunda Yapılan Çalışmalar

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin okula uyumu		
Alt Tema	Kodlar	f
Okula Uyum	Veli Görüşmeleri	4
	Rehberlik	5
	Kurs	5

Katılımcılara yöneltilen sorulardan biri de yabancı uyruklu öğrencilerin okula uyum sağlamaları için okulda yapılan çalışmalar ile ilgili bir sorudur. Yabancı uyruklu öğrencilerin okula uyumlarını sağlamak için çeşitli çalışmaların yapıldığı ifade edilmiştir. Bu çalışmaların okul-aile iş birliği, rehberlik çalışmaları ve destekleme kursları olarak yapıldığı söylenmiş olup ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin eskiye nazaran daha az uyum sorunu yaşadıkları da görüşme yapılan okul yöneticileri tarafından ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak okul yöneticilerinden M2 şu ifadeleri kullanmıştır:

Öğrenciler genellikle okula ilk geldiklerinde onlarda bir korku eğilimi olduğundan önce o korkuyu ortadan kaldırmaya çalışıyoruz. İlkokulda öğrenim gören çocuklarla çalıştığımız için genellikle oyunlar aracılığıyla yapıyoruz (Bahçede ve spor etkinlikleri ile). Çocuğa iyi bir arkadaş ortamı yaratıyoruz ki çocuk her gün okula gelmeyi istesin.

Bu konuyla ilgili olarak M3;

Dili öğrenmek için kurslar açtık, şu an da bir Türkçe öğreticisi biride Arapça öğreticisi iki öğretmen birebir bu öğrencilerle ilgilenmekte.

M4 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede;

PICTES kapsamında destekleme eğitimi kursu veriyoruz. Okuma ve yazması zayıf olan öğrencilerle ilgili olarak okuma ve yazma çalışmaları yapıyoruz.

M5 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede;

Veli ziyaretleri, okul bahçesinde basit ve eğlenceli oyunlar gibi çalışmalar yaptık.

Bu konuyla ilgili olarak yapılan görüşmelerde MY1;

Suriye uyruklu öğrenciler için rehberlik servisinin yıl içerisinde oryantasyon çalışmaları eğitimleri yapılmaktadır.

İlçe milli eğitim müdürlüğü yıl içerisinde sınavlar yürütmektedir.

PICTES kapsamında Türkçe eğitimcilerde yıl içinde ders vermektedir.

Dördüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 6: Yabancı uyruklu öğrencilerin uyum sürecinde karşılaşılan sorunlar

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin uyum sürecinde karşılaşılan sorunlar ve çözümleri		
Alt Tema	Kodlar	f
Karşılaşılan Sorunlar	Öğrenciler ile İletişim Sorunu	6
	Veliler ile İletişim Sorunu	7
	Uyum Sorunu	4
	Kültür Farklılığı Sorunu	5
	Davranış Sorunu	5
	Devamsızlık Sorunu	4

Yöneticilere yabancı uyruklu öğrencilerle ne gibi sorunları olduğu soruldu. Tablo, katılımcıların verilen soruya verdikleri yanıtlardan elde edilen bilgilerin içerik analizi sonucunda ortaya çıkan konuları göstermektedir.

Tabloda görüldüğü gibi yöneticiler tarafından yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili sorunlar, yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları altında kategorize edilmiş; Öğrencilerle iletişim sorunu, velilerle iletişim sorunu, uyum sorunu, kültürel farklılık sorunu, devamsızlık sorunu ve davranış sorunu olmak üzere altı alt tema bulunmaktadır.

Okul yöneticileri yabancı uyruklu öğrencilerde karşılaştıkları bir numaralı sorunun dil ve iletişim sorunları olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar, çoğu yabancı öğrencinin Türkçe bilmediği için çocuklarla iletişim kurmakta, anlamakta ve konuşmakta güçlük çektiklerini fark ettiler. Ebeveynlerle iletişim sorunlarına baktığımızda; Farklı dilleri konuşulduğu için yönetici ve veliler arasında ve öğretmenler ve veliler arasında iletişim sorunları olmaktadır. Araştırmaya katılan dokuz yöneticinin tamamı dil ve iletişim sorunları yaşadıklarını bildirmiştir. M2 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede şu sorunlar dile getirilmiştir:

Yaşadığımız sıkıntıların en başında dil geliyor. Çocuk okulda konuşacak kimseyi bulamadığından okula gelmek istemiyor. Bir diğeri çocuklar çok devamsızlık yapıyorlar. Devamsızlık konusunda genellikle aileleriyle konuşarak çözmeye çalışıyoruz. Dil konusunda çocuklarla dışarıda

oyunlarla, sınıfta beden dili aracılığıyla bunu ver-kapıyı aç –kapat göstererek hızlı bir şekilde uyumunu sağlamaya çalışıyoruz. Ve PICTES kapsamında atanmış öğretmenlerimizle yaz aylarında devamsız öğrencileri okula kazandırmaya çalışıyoruz.

M5 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede yaşadıkları sorunları ve çözümlerini şöyle ifade etmiştir;

Akademik başarıları çok yetersiz, dil problemleri var maddi durumları yetersiz olduğu için çoğu öğrenci çalışıyor. Devamsızlık problemi yaşıyoruz. Veli görüşmelerine ağırlık veriyoruz. PICTES destekleme kursu açmışız. Maddi olarak elimizden geldiği kadarıyla yardım yapmaya çalışıyoruz.

Katılımcılar karşılaşılan sorunlardan birinin okula uyum sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Yabancı öğrencilerle konuştuğumuz dil, kültürümüz, yaşam tarzımız vs. Farklı olmaları toplumumuza uyum sağlamakta zorlandıklarını gösteriyor. Kültür, ulusların ana odak noktasıdır. Bireyler kültürlerini terk etmek zorunda kaldıklarında sorunlar yaşayabilirler. Bu nedenle kültürel değerlerini yaşatmak isteyebilirler. Bunun tam olarak mümkün olmadığı durumlarda sorunlar ortaya çıkabilir.

M1 ile yapılan görüşmede şu ifadeler kullanılmıştır;

Kültürel farklılıklar en sık karşılaştığımız sorundu. Kültürel farklılıklardan kaynaklı dil sorunu gelişti. Ancak yabancı uyruklu öğrencilere Türkçe öğretimi çalışması yaparak problem çözüldü.

M7 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede şu ifadelere kullanıldı;

Okulumuz ortaöğretim kademesi olduğundan bize gelen öğrenciler eğitim-öğretimin ilk ve orta kısmını Türkiye’de okuduklarından herhangi bir uyum sorunu yaşamamaktadır.

M5 okul yöneticisi ile yapılan görüşmede şu ifadelere kullanıldı;

En çok dil problemi yaşıyoruz. Okul kurallarına uymada sıkıntılar yaşıyoruz. Velilerin öğrencilerine ilgi ve desteği sağlayamadıklarından eğitimde sıkıntılar yaşamaktayız. Birebir rehberlik çalışmalarını ile bu sıkıntıları aşmaya çalışıyoruz.

Beşinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 7: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Uyruklu Öğrenciler ile Kaynaştırma Çalışmaları

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin kaynaştırma çalışmaları		
Alt Tema	Kodlar	f
Kaynaştırma	Evde Ziyaret	6
	Sosyal Etkinlik	5
	Birliktelik	4

Okul yöneticileri ile yapılan görüşmelerde yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye’de eğitim gören akranlarıyla kaynaşması ve beraber uyum içinde sorunsuz yaşamaları için okul ve sınıf düzeyinde neler yaptıkları ile ilgili soru yöneltildi.

Bu konuyla ilgili olarak okul yöneticilerinin verdikleri cevaplardan ev ziyareti yaptıkları, çocukların yaş ve gelişim seviyesine uygun etkinlikler yaptıkları, eğitim programına yabancı uyruklu öğrencilerin geldikleri ülkelere ait etkinlikler yaptıkları ve bu etkinlikleri sınıfta ders veren öğretmenlerden ders planlarına entegre ederek verildiğini vb. bulgular elde edildi. Öğrencilerin beraber katılacakları ortak etkinliklere yer verildiği söylendi. Bu çalışmaların daha çok ilkökul ve ortaokul düzeyinde gerçekleştiği, ortaöğretim kademesi olan lise de uyum sorunlarının pek yaşanmadığı okul yöneticileri tarafından ifade edilmiştir.

M8 Okul Yöneticisi;

Okul yöneticisi bu konuyla ilgili olarak yabancı uyruklu öğrenci sayılarının az olduğunu ve var olan öğrencilerinde herhangi bir sorun çıkarmadıklarını bunun içinde bununla ilgili çalışmalarını olmadığını söyledi.

M7 Okul Yöneticisi;

Yabancı uyruklu öğrenciler küçük yaşta ülkemize geldiğinde temel eğitim kademelerini ülkemizde okuduklarından ortaöğretim kademesinde herhangi bir uyum sorunu yaşamamaktadır.

MY1 Okul Yöneticisi;

Öğrenciler tüm şubelere eşit bir düzeyde dağıtımı sağlandı. Sınıf rehber öğretmenlerinin özellikle bu öğrenciler ile yakından ilgilenmesi hususu belirtildi. Sınıf içerisinde de ders anlatımında bu öğrencilerle yakın çalışmalar yürütüldü

M1 Okul Yöneticisi;

Yabancı uyruklu ve Türk uyruklu öğrencilerin birbirlerini evde ziyaret etmeleri yönünde çalışma yaptık, okulda aynı sofrayı paylaşsınlar diye aynı sofrada buluşmalarını sağladık.

M2 Okul Yöneticisi;

Öncelikle sınıf düzeyinde sınıftaki Türk öğrencilerle tanıştırap onlarında sizin arkadaşlarınız olduğunu, onları okulda yalnız bırakmayıp onlarla oynamalarını söylüyoruz ki uyum sağlasın. Bahçede onları karşılıklı eş seçip birbirleriyle konuşmasını sağlıyoruz. Gönderilen akıllı tahtalardan videolardan yararlanarak onların daha çabuk kaynaşmasını sağlıyoruz.

M3 Okul Yöneticisi;

Aynı sınıflarda okudukları için şu an için uyum problemi yaşamıyoruz.

Altıncı Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 8: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Aidiyet Duygusunu Geliştirme Çalışmaları

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin aidiyet duygusunu geliştirme		
Alt Tema	Kodlar	f
Aidiyet Duygusu	Pozitif Ayrımcılık	3
	Belirli Gün ve Haftalar	4
	Kültürel Ekinlik	7
	Oryantasyon Çalışmaları	6

Okul yöneticilerine yöneltilen bir diğer soru yabancı uyruklu öğrencilerin okula aidiyet duygularının güçlenmesi için yaptıkları çalışmalar ile ilgiliydi. Bu soruya okul yöneticilerinin verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere bu öğrencilerin ilk başta etkili bir oryantasyon sürecinden geçmeleri gerektiği vurgusunun olmasıydı. Oryantasyon sürecinin yanında kültürel etkinliklerle çocukların geldikleri kültürü rahat bir şekilde ifade edebilecekleri etkinliklere yer verilmesi, ait oldukları kültürde önemli olan belirli gün ve haftaların kutlanması ve bu konularda yabancı uyruklu öğrencilere pozitif ayrımcılık yapılması görüşmelerde elde edilen bulguları oluşturuyor.

Bu konuyla ilgili olarak okul yöneticilerinin yaptığı çalışmalar şunlardır:

M1 Okul Yöneticisi;

Belirli gün ve haftalarda yabancı uyruklu öğrencilerin şiir ve yazı yazmalarını sağladık. Sportif ve müzik çalışmalarında söz konusu öğrencilerin katılımını önemsedik ve uyguladık.

M2 Okul Yöneticisi;

Çocuğu okulun bölümlerinde gezdirip bu okul sizin okulunuz, okulun bahçesinde bir iş varsa beraber yaparak okulun onlara ait olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Sınıf içinde resimler yapıp resim köşesine asıyoruz ki sınıfın onlara ait olduğunu bilsinler.

M4Okul Yöneticisi;

Etkinliklerimizde onlara pozitif ayrımcılık yapıyoruz.

M5 okul yöneticisi;

Yabancı uyruklu öğrenciler ile öncelikle bir çalışma yaparken onları dahil etmeye çalışıyoruz. Bu yolla aidiyet duygusunu geliştirmeye çalışıyoruz.

MY1 Okul Yöneticisi;

Okula gelen yardım malzemelerinden öncelikli olarak bu öğrenciler yararlandırılmıştır.

Sınıf ortamında ya da dışarıda bu öğrenciler ile yakından ilgilenilmiştir.

Problemleri olduğundaysa okul olarak elimizden gelen tam desteği sağlıyoruz.

M7 Okul Yöneticisi;

Yabancı uyruklu öğrencilerin okula aidiyet konusunda kişisel olarak herhangi bir sorunları yok ancak yetişkin yaşta ülkemize gelen ebeveynlerinden kaynaklı arafta kalıyorlar. Çünkü ülkemize ait bir aidiyet düşüncesi duygusu olmayan ebeveynleri ve çocuklar üzerinde bu konuda negatif bir etkisi oluyor.

Yedinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Tablo 9: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sistemine Uyumunda Yapılması Gerekenler

Tema: Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumu		
Alt Tema	Kodlar	f
Eğitim Sistemine Uyum	Veli Eğitimleri	5
	Önleyici Tedbirler	3
	Sosyal Yardım	2
	Çok Kültürlülük	4

Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda karşılaşılan sorunların en aza indirilmesi için yapılması gerekenler hakkında okul yöneticileriyle yapılan görüşmelerde üzerinde durulan önemli başlıklardan bir tanesi çok kültürlülüğün artık azımsanmayacak derecede eğitimin içinde olduğuyla ilgili fikirlerdi. Çok kültürlülüğün bir zenginlik olarak görülmesi ve bu doğrultuda eğitime daha faydalı bir şekilde kullanılması gerektiği, okulların bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiği ifade edilen bulgular arasındaydı. Veli eğitimlerinin yapılması gerektiği ve bu sayede öğrencilerin daha az problemle okula geleceği belirtildi. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine girmeden önce bir oryantasyon sürecinden geçmesi gerektiğini söyleyen M5 okul yöneticisi bu konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

Bana göre yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sistemine girmeden önce 3-4 aylık bir oryantasyon sürecinden geçmeleri gerekiyor. Bu yolla eğitim sisteminde görülen sıkıntılar en aza indirgenebilir.

Maddi olarak yetersiz olan yabancı uyruklu öğrencilerin devam sorunu yaşadığı ve bu nedenle akademik olarak zaten geride olan öğrencilerin daha da gerilediğini söyleyen M4 okul yöneticisi bu konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

İlkokul düzeninde önleyici tedbirler alınması gerekiyor. Okuma ve yazma öğretimi

Yabancı uyruklu öğrencilerin maddi durumlarına cevap verilerek okula devamları sağlanmalıdır.

Sosyal yardımlaşma kurumu ile e-okul sistemi entegre edilerek devamsızlık ve yardım bir arada değerlendirilebilir.

MY1 okul yöneticisi bu konuyla ilgili olarak yaptıkları çalışmalarını şöyle ifade etmiştir:

Yabancı uyruklu öğrencileri sınıf mevcudu az şubelerde eğitimi sağlamaya özen gösterilmeli.

Türkçe dil eğitimi için uygulamalı dersler verilmeli.

Yazma becerilerinin güçlenmesi için kompozisyon derslerinde birebir çalışmalar yapılmalı.

M7 okul yöneticisi bu konuyla ilgili olarak

Çocuklar küçük yaşta ülkemize geldiğinden eğitim sistemimize uyumları konusunda herhangi bir sıkıntıları olmuyor. Ancak velilerin okula uyumlu çalışmaları konusunda ciddi sıkıntılar yaşıyoruz. Bu konuda ülkemizin eğitim sistemi ve temayülleri konusunda veliler bilgilendirilmeli ve eğitilmelidir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okul yöneticilerinin karşılaştıkları ilk sorun dil ve buna bağlı olarak ortaya çıkan iletişim sorunudur. Okul yöneticileri öğrencilerle yaşadıkları iletişim sorununu en aza indirmek için okullarında Türkçe öğrenmeyi ve konuşmayı destekleyici etkinlikler yaptıklarını ve öğrencilerle bireysel olarak daha fazla ilgilenmeleri için Türkçe öğretmenleriyle iş birliği yapıldığını vurgulamışlardır. Ayrıca dil farklılığından kaynaklanan bu sorunu çözmek için okul yöneticilerinin PICTES (Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi) projesi kapsamında okullarında Türkçe ve Arapça eğitimcilerinin olduğunu ve ihtiyacı olan öğrencilere ayrı sınıflarda ders verildiği vurgulanmıştır. Halk eğitim merkezlerinde özellikle öğrencilerin ailelerine yönelik dil öğrenimini destekleyici bir dil kursu açılmasını talep ettikleri yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Göçmenlere yönelik uygulanan eğitim programları hayat boyu öğrenmeyi destekleyecek bir biçimde olması gerekmektedir. Bunun için göçmenlere yönelik meslek edindirme programlarının hazırlanması gerekir. Böylece ileriki zamanda göçmenlerin kalıcı hale gelmesi ve ülkeye yerleşmesi durumunda toplum ve iş hayatına uyumu daha kolay sağlanabilecektir. Bu yapılmadığı zaman göçmenlere yönelik bütün harcamalar devletin yükümlülüğü altında kalacaktır. Ülkemize gerçekleşen göçlerin büyük bölümünün kalıcı olduğu, pek azının geri döndüğü unutulmamalıdır (Tuncer, 2016).

Dil sorunu, bu konuyla benzer olarak yapılan araştırmalarda vurgulanan ortak noktaların başında gelir. Sarıtaş, Şahin ve Çatalbaş (2016)'ın yabancı uyruklu öğrencilerin bulunduğu okullardaki yönetici ve öğretmenlerle yaptığı çalışmada karşılaşılan ilk sorunun dil farklılığı olmasına değinilmesi; Uzun ve Bütün (2016)'ün okulöncesi eğitim kurumunda eğitim gören Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştığı sorunlar hakkında öğretmenler ile yaptığı çalışmada dil sorununa dikkat çekilmiş olması; Konan ve Gürsul (2021)'un okul öncesi öğretmenlerinin Suriyeli çocukların öğretiminde karşılaştığı sorunlar üzerine yaptığı çalışmada sınıf içinde farklı öğretim yöntemleri kullanılarak iletişim kurulabileceğini belirtmiş olması araştırma bulgularımızla örtüşmektedir.

Yohani (2010) yaptığı çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin gittikleri okullarda dil bilmemeleri sebebiyle kendilerini istedikleri gibi ifade edememeleri sonucunda içe kapanma, buna bağlı olarak yalnızlaşma ve diğer çocuklardan ayrı olma, bunun tam tersi olarak saldırgan davranışlarda bulunma, yabancı uyruklu öğrencilerin kendi aralarında gruplaşma gibi durumların yaşandığını söylemiştir.

Patiadino (2008) yaptığı çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin okula devam etmeme ve okulu bırakma davranışı gösterebileceklerini söylemiştir. Başta dil sorunu olmak üzere okulda görülen akademik sorunlar, sosyal sorunlar, psikolojik sorunlar ve bu sorunlar neticesinde meydana gelen yalnızlaşmanın bu durumlar üzerinde etkili olduğunu söylemiştir.

Okul yöneticileri denklik sorunu nedeniyle yabancı uyruklu öğrencilerin sorun yaşadığını, buldukları sınıf düzeyinin yaşının altında olması sebebiyle okula gelmek istemediklerini ve okula uyum konusunda zorlandıklarını bu sebeple okulda sorun çıkardıklarını bununla beraber okul idaresi olarak sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunun çözümü için milli eğitim bakanlığının gerekeni yapması gerektiği önerilmiştir. Böylece öğrencilerin kendi akranlarıyla aynı sınıfta olmaları hem uyum sorunlarını çözülmesini hem de okulun işleyişinin daha rahat olmasını sağlanacağı elde edilen öneriler arasında olmuştur.

Yabancı uyruklu öğrencilerin maddi olarak sorunlar yaşadıkları, geldikleri ülkede geçim sıkıntısı çektikleri yapılan görüşmelerde okul yöneticilerinden elde edilen bulgular arasında görülmüştür. Bu konuda sosyal yardımlaşma kurumlarıyla iş birliği yapılması okul yöneticileri tarafından önerilen görüşlerden olmuştur.

Maddi sorunların olması, özellikle ortaöğretim kademesi olan liselerde öğrencilerin aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışmak zorunda kalmaları ve geldikleri ülkenin eğitim sistemlerinin farklı olmasından kaynaklanan denklik sorununun çözülmemesi sebebiyle öğrencilerin devamsızlık sorunu yaşadıkları ve bunun çözümü olarak bu yetkinin okul müdürlerine verilmesi gerektiği önerilen çözümler arasında olmuştur.

Bu konuyla ilgili olarak Mistry ve arkadaşları (2002) ailelerin maddi refahını ve çocukların sosyal uyumunu araştırmak için çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaya 7-18 yaş arası toplam 29 çocuk katılmıştır. Yapılan çalışmaya farklı etnik gruplar dahil edilmiştir. Çalışmaya katılan etnik gruplar Amerikan vatandaşı (%57), İspanyol vatandaşı (%28), Amerikan yerlisi olanlar (%2) ve İspanyol olmayan Amerikan vatandaşlarından (%23) oluşmaktadır. Yapılan araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında ekonomik düzeyin düşük olması çocukların sosyal olarak uyum sağlamalarında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Olumsuz etkiler zinciri olarak durumu ifade etmek yanlış olmaz. Bu durumu birbirini etkileyen değişken arasındaki olumsuzluk olarak ifade etmek mümkündür. Yani; ekonomik düzeyin düşük olması sebebiyle ebeveynlerin psikolojik olarak olumsuz etkilendiği ve durumun çocukları da aynı şekilde olumsuz olarak etkilediği ortaya koyulmuştur. Bu durum nedeniyle anne-babaların çocuklarına karşı olumsuz tavır sergiledikleri ve kendilerini çocuklarına karşı yetemedikleri düşüncesi içinde olmalarına neden olduğu tespit edilmiştir. Çocukları ile git gide daha az kaliteli iletişim kuran anne-babaların çocukların sosyal gelişimlerini ve dolayısıyla sosyal uyumlarını olumsuz olarak etkilediklerini bulmuşlardır.

Farklı kültürlerden gelen yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim sorunları, uyum sorunları yaşadıkları, denklik sorunu ve maddi sorunlar nedeniyle devamsızlık yaptıkları bunlara bağlı olarak davranış problemleri gösterdikleri, içe kapanıklık ya da saldırganlık, gruplaşma gibi sorunlar ortaya çıktığı, bunları çözmeye aşamasında velilerle iletişim sorunu yaşanması nedeniyle sorunların çözümü basamağında tikanıklık yaşandığı ve okul yöneticilerinin bu konuda okullarında disiplin sorunları yaşadıkları ifade edilmiştir. Bunların çözümü için okul yöneticilerinin ev ziyaretlerinin yapılması, rehber öğretmenler ile iş birliği yapılması, ortak özelliklerin daha çok kullanılması gerektiği, okul aile iş birliğinin daha çok gelişmesi için etkinlikler yapılması gerektiği önerilen görüşler arasında olmuştur.

Okul yöneticilerinin en çok karşılaştıkları bir başka sorun ise adrese dayalı kayıt sisteminin yabancı uyruklu öğrencileri kapsamaması ile ilgili sorundu. Okul yöneticilerinin bu nedenle çalıştıkları okullarda yığılma olduğunu diğer okullara kıyasla daha çok sayıda yabancı uyruklu öğrencilerinin olduğunu söylemişlerdir. Yabancı uyruklu öğrencilerin okullara eşit bir şekilde dağıtılmaması ve belirli okullarda yığılma olması sebebiyle bu öğrencilerin gruplaştıkları ve Türk uyruklu öğrenciler ile kaynaşma konusunda sürecin uzadığı, dili öğrenmede gecikmelere sebep olduğu araştırmada elde edilen bulgular olmuştur. Okul yöneticileri bu sebeple okullarda yönetsel olarak zorlandıklarını, grup çatışmalarının olduğunu bunları engellemek için bütün okul paydaşlarının iş birliği içinde olması gerektiğini, öğrenciler arasında ayırım yapmadan adil bir yönetim sergilenmesi gerektiğini, milli eğitim ayağında da bu öğrencilerin daha etkili bir eğitim görmeleri için yabancı uyruklu öğrencilerin okullara eşit bir şekilde dağıtılıp kayıt yaptırılmaları gerektiği vb. önerilerde buldukları görülmüştür.

Öneriler

Çalışmanın bu bölümünün sonuçlarına dayalı olarak öneriler hazırlanmış ve alandaki uzman ve araştırmacılara sunulmuştur.

- Araştırma örneklemini değiştirilerek çalışma tekrarlanabilir. Yabancı uyruklu öğrencilerin velileri ve öğretmenleri ile görüşmeler yapılabilir.
- Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar üzerinde farklı değişkenleri (göç ettikleri ülke, göç nedenleri vb.) içeren nicel çalışmalar yapılabilir.
- Yabancı uyruklu öğrenciler okula başlamadan önce belli bir süre dil kursuna yönlendirilmelidir.
- Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmeleri ve uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için okul öncesi çağ üç yaşında başlamalıdır.
- Dil sorunundan kaynaklanan davranış sorununu çözmek ve akranlarla iletişimi sağlamak için kayıt döneminde yabancı uyruklu öğrencilerin sınıflara eşit olarak dağıtılması zorunludur ve aynı sınıfa birden fazla yabancı uyruklu öğrenci kabul edilemez.
- Eğitim politikası hazırlanırken her konuda işletmecilerin ve alandaki kişilerin görüş ve önerilerinin alınmasında yarar vardır.
- PICTES projesine benzer projeler artırılabilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı birinci yazar için %40, ikinci yazar için %30, üçüncü yazar için %30'dur.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu
Karar Tarihi : 14.10.2022
Belge Numarası: E-79906804-050.04.04-71113

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Amnesty International (2009). *İki arada bir derede*. London: Peter Benenson House. <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/Turkiyede-Multecilere-Koruma-Saglanmiyor-1.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Aydın, D., Şahin, N. & Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1), 8-14.
- Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Berry, J. W. & Sam, D.L. (1995), Acculturative stress among young immigrants in Norway. *Scandinavian Journal of Psychology*, 36.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni*, (Çev Edt: Demir, SB). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çağlar, A. (1997). *Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uyruklu*
- Çelik, V. (2005). *Sınıf Yönetimi* (3.Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çiçekli, B. (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü.

- Çöllü, E. F. & Öztürk, Y.E. (2010). Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarından Türkiye'ye Yüksek Öğrenim Görmek Amacıyla Gelen Öğrencilerin Uyum ve İletişim Sorunları (Konya Selçuk Üniversitesi Örneği). *Journal of Azer Baijani Studies*, 223-239
- Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi*, 118, 5-15.
- Dinç, B. (2015). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi –Journal of Qualitative Research in Education*, 3(1), 7-25. [Online]: <http://www.enadonline.com> doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.3c1s1m
- İçöz, H. (2019). *İlkokullarda yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili karşılaşılan sorunlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Kılınç, E. (2014). *Antalya'da yaşayan yabancı uyruklu aile çocuklarının karşılaştığı eğitim sorunları (Uluslararası Özel Antalya Rus Okulu örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Kırdar, G. (2022) *Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerinin Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri*. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli
- Mistry, R. S., Vandewater, E. A., Huston, A. C., & McLoyd, V. C. (2002). Economic well-being and children's social adjustment: The role of family process in an ethnically diverse low-income sample. *Child Development*, 73(3), 935-951.
- Nar, B. (2008). Göçün eğitime ve eğitim yönetimine etkileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sakarya. *Öğrenci Olmak*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. 20- 21-22 Kasım, Devlet İstatistik Enstitüsü (Sosyoloji Derneği), Ankara
- Oberg, K. (1960). Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical anthropology*, (4), 177-182.
- Özcan, A. (2018). Çok kültürlülük bağlamında Türkiye'nin Suriyeli öğrencilere yönelik eğitim politikası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 17-29.
- Özdemir, A. (2006). Okul kültürünün oluşturulması ve çevreye tanıtılmasında okul müdürlerinden beklenen ve onlarda gözlenen davranışlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 411-433
- Patiadino J. M. (2008). Identifying a theoretical perspective to meet the educational needs of twice-migrated sudanese refugees. *Journal of Ethnographic & Qualitative Research*, 2, 197-204.
- Sam, D. L. (1991), *Acculturation of immigrants: A psychological survey among young immigrants in Norway*. Bergen: Bergen University Press,
- Sarıtaş, E., Şahin, Ü. & Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda yabancı uyruklu öğrencilerle karşılaşılan sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 208-229.
- Sayın, Y., Usanmaz A. & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, S. (2022). Yabancı Uyruklu İlkokul Öğrencilerinin Okul İçi Güvenlik Deneyimleri, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karman.
- TBMM (2018). Göç ve uyum raporu. Erişim Adresi:
- TDK. (2023). Türkçe Sözlük.
- Topcuoğlu, R. A. (2013). *Türkiye'de göçmen çocukların profili, sosyal politika ve sosyal hizmet önerileri hızlı değerlendirme araştırması, IOM uluslararası göç örgütü*. Erişim Adresi: http://www.turkey.iom.int/documents/Child/IOM_Gocmen_Cocuk_Raporu_tr_03062013.pdf
- Tuncer, M. (2016). Göçmenlere yönelik eğitim ve eğitim programları. *Eğitime Bakış Dergisi*, 12(36), 9-13.
- Türkiye Göç Raporu (2016). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara URL 1: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf
- Uzun, E. M. & Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık

- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yohani, S. (2010). Nurturing Hope In Refugee Children During Early Years Of Post-War Adjustment. *Children And Youth Services Review*, 32(6), 865-873.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 97-118, Autumn 2023

Bâkî Divanı'nda Koku ve Koku ile İlgili Unsurlar* *Scent Concept and Scent Related Elements in Bâkî's Divan*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1315850>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.06.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.07.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Nurgül Özcan
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nurgulozcan34@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5285-6554

Öz

Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar -dinî ve kültürel rituellerden tababete, sanattan edebiyata- tüm medeniyetlerde istisnasız karşımıza çıkan 'koku', insan hayatında hem bireysel hem de toplumsal olarak maddî manevî önemli bir yere sahiptir. Doğumda, düğünde, süslenme ve kozmetikte, cenazelerde; defin işlemleri ve dua ritüellerinde, tasavvufta, devlet tören ve protokolünde, hediyeleşmede, musikiye, edebî metinlerde, ticaret ve siyasette, yemek kültüründe vb. sayısız alanda, kısaca hayatın her sahasında 'koku' daima insanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Üç büyük dinin kutsal kitaplarında, ayin ve törenlerinde kokuyla ilgili sayısız gelenek bulunmaktadır. Buhur geleneği ve bu gelenekte kullanılan koku maddeleri, cennet- ceennem tasvirleri, peygamberlerle özdeşleşen koku sembolleri bunlardan sadece bazılarıdır. Türk kültüründe ve edebiyatında, kokunun geniş bir kullanım alanı vardır. Osmanlı Devleti'nde edebiyatın yanında; gündelik hayatta ve sarayda koku ile ilgili müstakil meslekler, özel birim ve görevliler bulunmaktaydı. Osmanlı devlet protokol ve merasimlerini, sosyal ve ticarî hayatını anlatan kaynaklarda kokuyla ilgili çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur. Evliya Çelebi meşhur *Seyahat-nâme*'sinin giriş bölümünde, bazı dinî-manevî şahsiyetlerin kokularını tasvir ederek eserine başlamıştır.

Dönemin padişahı Kânûnî'nin övgüsüne mazhar olan Bâkî, saraya yakınlığıyla, dışa dönük mizacıyla, geniş sanat çevresiyle şöhret bulmuş hem döneminde hem de kendisinden sonra sayısız şairi etkilemiş üstat bir şairdir. *Bâkî Divanı*, döneminin sosyal hayatıyla ilgili önemli ipuçları içermektedir. Bu çalışmada; 'koku' unsuru, 16. yy'ın kudretli şairi Bâkî'nin şiirleri penceresinden ele alınmıştır. *Bâkî Divanı*'ndaki 'koku' ile ilgili kelime ve kavramlar, gelenek ve adetler incelenerek tahlil edilmiş, ayrıca şairin dünyasında ve sanatında 'koku'nun yeri ve önemi değerlendirilmiştir. Bâkî'nin şiirinde, dönemin gündelik hayatında ve ritüellerinde kokunun önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. 16. yüzyıl İstanbul'unda koku maddelerinin ve hususî koku terkiplerinin çok zengin bir kullanım alanı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Koku, Bâkî, Divan Şiiri, Sosyal Hayat, Kültür Tarihi

Abstract

*From prehistoric times to the present day - from religious and cultural rituals to medicine, from art to literature - 'scent', which we encounter without exception in all civilizations, has an important place in human life both individually and socially. In birth, weddings, adornment and cosmetics, funerals, burial procedures and prayer rituals, mysticism, state ceremonies and protocol, gift-giving, music, literary texts, trade and politics, food culture, etc. In short, in every field of life, 'scent' has always been an inseparable part of human life. In the holy books, rituals and ceremonies of the three major religions, there are countless traditions related to scent. The tradition of frankincense and the scent substances used in this tradition, depictions of heaven and hell, and scent symbols identified with prophets are just some of these. In Turkish culture and literature, scent has a wide range of uses. In the Ottoman Empire, in addition to literature, there were separate professions, special units and officials related to scent in daily life and in the palace. In the sources describing Ottoman state protocols and ceremonies, social and commercial life, there are many archival documents on scent. In the introduction to his famous *Seyahat-nâme*, Evliya Çelebi began his work by describing the scents of some religious and spiritual figures.*

Bâkî, who was praised by the sultan of the period, Kânûnî, was a master poet who found fame with his closeness to the palace, his extroverted temperament, his wide artistic circle, and influenced countless poets both during and after his time. Bâkî Divanı contains important clues about the social life of his period. In this study, the element of 'scent' will be discussed from the perspective of the poems of Bâkî, the mighty poet of the 16th century. The words and concepts, traditions and customs related to 'scent' in Bâkî's Divan will be analyzed, and the place and importance of 'fragrance' in the poet's world and art will be evaluated.

Keywords: Scent, Bâkî, Divan Poetry, Social Life, Cultural History

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özcan, N. (2023). Bâkî Divanı'nda Koku ve Koku ile İlgili Unsurlar. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 97-118.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Koku; başta burun ve ağız olmak üzere, bedenimizle ve ruhumuzla algıladığımız fizyolojik ve psikolojik duyuşal işlemin adıdır. İnsanın beş temel duyusundan biri olan koklama duyusu, bebeğin daha anne karnındayken ilk gelişen duyusudur. Koku duyusu sayesinde insan çevresiyle, diğer insanlarla ilişkiler kurar; dünyasını tanımlar ve anlamlandırır (Khıdroy, 2016: 15). Türk Dil Kurumu (TDK) *Büyük Türkçe Sözlük*'te koku kelimesi için üç ayrı anlam verilmiştir. "1. Nesnelere yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu. 2. Güzel kokmak için sürülen esans. 3. mec. Belirti, işaret" (TDK, 1988: 884).

Koku duyusu, "beş duyu içinde yapısı ve organizasyonu en karmaşık ve benzersiz olandır. Doğadaki birçok canlıda temel bir yaşam fonksiyonu olan koku almanın insanlardaki önemi nispeten daha azdır. Buna rağmen koku alma duyusunda azalma sosyal bir varlık olan insanın yaşamını çok derinden etkiler." (Evren, Yiğit ve Çınar, 2015: 59). Kokuların etkilerinin gözlemlendiği önemli değişkenlerden biri bellektir. Bilgileri bellekten geri getirme aracı olarak kullanılabilmesi kokunun en önemli özelliği sayılabilir (Coşkun ve Akben 2018: 215-235). Koku duyusu, psikiyatride; unutkanlığa yönelik rahatsızlıklarda insanın bireysel geçmişini hatırlamasında, musiki gibi bir tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Tıpta koku ile tedavi yapılan müstakil bir tedavi alanı oluşmuştur. Bu alana 'aromaterapi' denir. Aromaterapinin geçmişi 6000 yıl önceye dayanmaktadır. "Câbir İbn Hayyan 8. yy.da *Güzel Kokunun Kimyası* ve *Damıtma Kitabı*'nı yazmıştır" (Uçar, 2022: 3). Büyük İslam âlimi İbni Sînâ da koku damıtma cihazının şemasını çizerek çiçek kokularının damıtılmasıyla ilgili önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Bireyin hayatını ve hayat kalitesini her alanda birinci derecede etkileyen 'koku', tarih boyunca milletlerin toplumsal hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Eski medeniyetlerin dinî merasimlerinde, cenaze defin işlerinde ve saraylarında güzel koku ve buhur önemli bir yer tutar. Arkeolojik kazılarda bol miktarda koku kabı bulunmuştur (Çerikan, 2020: 396). "Hz. Süleyman'ın misk, anber, kâfur, sandal, üd ve diğer koku türlerini, mücevherleri kullanan ilk kişi olduğu söylenmiştir" (Eker, 2010: 235). "Eski ve Yeni Ahid'de, halkın yapmasına izin verilmeyen kutsal yağ ve buhur karışımları yanında koku amacıyla kullanılan çeşitli maddeler hakkında bilgi yer almaktadır. Ayrıca sarısabır (öd ağacı), balsam (pelesenk), günlük, kasnı zımkı (çadır uşağı otu ile şeytan teresinden elde edilen bir çeşit kokulu zımkı) hint sümbülü, ezfar, safran gibi koku malzemelerinden söz edilir ve bunların getirildiği yerler hakkında bilgi verilir" (Bozkurt, 2022: 150). "Mısırlılarda mumyalama işlemlerinde kullanılan, tapınaklarda buhur olarak yakılan ya da güzel koku verdikleri için tercih edilen ritüel nesnelere başında reçineli zımkılar, sakızlar ve tütsüler gelirdi" (Çıvgın, 2015: 401).

Eski Türklerin ritüellerinde de kokunun önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. *Orhun Kitabeleri*'nde *Bilge Kağan Abidesi*'nde Bilge Kağan'ın (d.683-ö.734) cenaze merasiminde; kokuluk, yog yıpar (kokulu mum) ve çından ıgaç (sandal) gibi kokulu maddelerin kullanıldığından bahsedilmektedir. "kangı Lisün Tay sengün başad(u) biş yüz eren ketli. Kokuluk ö (...) altun gümüş kergeksiz kelürti. Yog yıparıg kelürüp tike birtı. Çından ıgaç kelürüp öz yar [...] 11. babası Lisün Tay generalin başkanlığında beş yüz yiğit geldi. Kokuluk...altun, gümüş, fazla fazla getirdi. Yas töreni kokusu getirip diki verdi. Sandal ağacı getirip öz.." (Ergin, 2000: 55) Türk kültüründe bunun dışında doğum, düğün, ölüm gibi geçiş törenlerinde koku ile ilgili çok sayıda adet ve gelenek mevcuttur. Mesela gül, gülsuyu, buhur, kâfur gibi kokulu bitkilerin yanında tohumu kullanılan ve kendine has bir kokusu olan 'üzerlik'le ve üzerlik tütsülemekle ilgili gelenekler dikkat çekicidir. "Üzerlik tütsüleme esnasında söylenen hayır dua ve çoğunlukla beddua mahiyetindeki tekerleme ve sözlerle, hemen hemen bütün Türk dünyası sözlü edebiyatında folklorik malzeme olarak yer almaktadır" (Emeksiz, 1998: 235).

Kur'ân-ı Kerîm'de cennetteki içecekleri tasvir ederken misk, kâfur, zencefil kokuları kullanılmıştır. Arap yarımadasında "Cahiliye kültüründe önemli bir yeri olan koku haram aylarda kurulan ticaret panayırlarının önemli bir metaı idi. Hz. Muhammed'in amcaları Ebû Talib ve Abbas koku ticareti yapmışlardı. Araplar önemli işler için yaptıkları yeminlerde ellerini koku dolu kaba bandırlırlardı" (Bozkurt, 2022: 150). "Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in 'misk gibi' kokuğunu, Hz. Âişe ve Hz. Ali onun kokusunun 'miskten daha hoş' olduğunu, Muâz b. Cebel kokusunu 'misk veya anber'e benzetmiş, Enes b. Mâlik ise özellikle İsrâ gecesinde sonra 'damat kokusundan da hoş bir koku' olduğunu ifade etmiştir" (Gülseven, 2022: 1). Hz. Muhammed özel hayatında güzel kokuya çok önem vermiş, etrafında bulunanlara kokuyla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Hadis kaynaklarında Hz. Muhammed'in güzel ve kötü kokularla ilgili çok sayıda hadisi bulunmaktadır. "Semaya çıkarıldığımda yere terimden (damla) düştü ve ondan gül bitti. Her kim benim kokumu koklamak isterse gülü koklasın (Nehrevâni)" (Çap, 2018: 262). Müslim (d.821- ö.875), Ebu Dâvud (d.817M-ö.889) ve Nesâi'de (d.830-ö.916) rivayet edilen bir hadiste "Kokuların en güzeli

miskindir” buyurulmuştur. İslam dünyasında Hz. Muhammed'in terinin gül koktuğuna inanılması İslamî edebiyatta zengin kullanımlara vesile olmuştur. “Halk arasında, *"Gül koklamak sevaptır."* sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Muhammed'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı veya gül suyu ikram edildiğinde salatü selam getirilmesi bu inanişin Müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunu gösterir” (Kurnaz, 1996: 219-222). Bu sebeple toplum “mevlid törenlerinde en nadide ikram olarak gül suyunu öne çıkartmış ve bunun için gülabdanlar icat edilmiştir” (Açıkel, 2018: 95).

Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatında koku, saraydan başlayarak toplumun her kesiminde farklı yönleriyle karşımıza çıkar. Kâğıt, kalem, mürekkep gibi hat malzemeleri, mektup, mendil, saç, sakal, ben gibi kişisel bakım unsurları; içilen şerbet, yenilen yemek ve tatlı gibi mutfakla ilgili pek çok şey, koku ile birlikte kullanılır. Protokol kurallarında, saraya gelen misafirlere gülsuyu ikram edilirdi. “Osmanlı'da kız görmeğe gittiğinizde yanınızda zambak kokusu götürülürdü. Evlenecek kızların çeyiz sandıklarında karanfil, gül yasemen, itır vb. gibi kokular konulur, gelin hamamında evlilik çağına gelmiş kızlar erguvan sürerken gelin olan kişi vücudu gül gibi yağlar ile ovulur saçlarına ve ellerine dahi mis kokular sürülürdü” (Demir, 2018: 2).

Evliya Çelebi (d.1611-ö.?), *Seyahatnâme*'nin girişinde, meşhur rüyasının detaylarını anlatırken Hz. Muhammed'den şefaahat talep ettiğinde orada hazır bulunan manevi bir meclisten bahseder. Bu meclisteki peygamberlerin ve sahabelerin her birinin kokuları farklı bitki, çiçek ve meyvelere benzeterek anlatır: “Bütün sahabe-i kiram Fatıha okuyup toplantıdaki herkesin mübarek ellerini öperdim, her birinin hayır duasını alıp giderdim. Kiminin mübarek eli misk gibi, kimi anber, kimi sümbül, kimi gül, kimi reyhan ve kimi zımrın (safran), kimi menekşe, kimi karanfil gibi kokardı. Bizzat Hz. Resul'un kokusu safran açılmış gül gibi kokardı. Mübarek sağ elini öptüğümde sanki pamuk gibi kemiksiz mübarek bir el idi. Fakat diğer peygamberlerin elleri ayva kokusu gibi kokardı. Hz. Ebubekir'in mübarek elleri kavun gibi kokardı. Hz. Ömer anber kokusu gibi idi. Hz. Osman'ın menekşe gibi kokusu vardı. Hz. Ali'nin kokusu yasemen gibi idi. İmam Hasan karanfil gibi İmam Hüseyin beyaz gül yaprağı gibi kokardı.” (Dankoff, Kahraman ve Dağlı, 2006:4)

Osmanlı sarayında kokuyla ilgilenen ‘anberinci, buhûrcıyân’ gibi esnaf zümresi bulunmaktaydı. Anberinci taifesi, anber kokusunu; buhûrcıyân taifesi de sarayın güzel kokularını imal eder, tütsülerle ilgilenirdi. Gülâbcıyân zümresi gülsuyu imal eder gülsuyu alıp satardı. *Seyahatnâme*'de, Osmanlı esnaf teşkilatları arasında kokuyla ilgilenen çok sayıda meslek erbabı hakkında bilgi verilmektedir. Gülsuyu esnafı, attarlar esnafı, anberciler esnafı, buhurcular esnafı, hoş kokulu içecekler esnafı kokulu sabuncu esnafı, şifa yağları esnafı bunlardan sadece bazılarıdır. (Kurşun, Kahraman ve Dağlı, 1999: 488-606).

Osmanlı Devleti'ndeki zengin koku kültürü edebiyata da yansımış, divan şairlerinin divanlarında koku ile ilgili önemli bir kullanım sahası oluşmuştur. “Klasik Edebiyat, bahçe tasvirlerinde çiçekleri koku ve renk bakımından nizama koyar; kokuyu yaymak için rüzgârı görevlendirir. Koku havayla teneffüs edilir, havayla zikredilir. Sevilenin güzelliğini çiçekler ve kokularıyla tanımlar. “Reng ü bû” terkibi çok yaygın kullanılır. Birçok duyguyu, soyut kavramları tanımlamak için koku yetiştir imdâda. Tasavvufta tanımını tam olarak yapamadığımız kavramlar, kokuyla genişletilerek hissettirilir” (Karaköse, 2014: 66). “Koku kavramı divan şiirinde renk, rüzgâr, cevher, şehir ve ülkeler, huy ve yaradılış, uzuvlar, eşyalar ve tavır, su, deniz, yazı çeşitleri, mevsimler, soyut nitelikler, toprak, şiir, bahar, micmer vb. kavramlar, billassa tevriye, teşbih, istiâre, mübâlağa ve hüsn-i ta'lîl gibi sanatlar yardımıyla, sevgiliyi koku ekseninde övmek için kullanılır (Turan, 2019: 268).

Bu çalışmada, zengin bir arka plana sahip olan ‘koku’ unsuru, 16. yüzyılın en kudretli şairlerinden biri olan ve döneminde “Sultânü’ş-şuârâ” olarak şöhret bulan *Bâkî Divanı* üzerinden ele alınmıştır. Bâkî, şüphesiz yaşadığı dönemin en önemli şairlerinin başında gelir. Dışa dönük mizacıyla, tabiata ait unsurları gözlem yeteneğiyle sosyal hayatı beyitlerinde renkli bir şekilde yansıtmıştır. “Şiirlerinde tabiatın farklı mevsimlerde gösterdiği değişikliklerden bahsetmiş, 16. yüzyıl İstanbul'unun eğlencelerini, toplantılarını, gezilerini anlatmıştır” (İpekten, 1998: 46-47). Dört hükümdar dönemi görmüş, İstanbul'da hanedana yakın bir çevrede yaşamış, müderrislik, Mekke ve İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi ciddi görevlerde bulunmuş, yaşadığı dönemde ve kendisinden sonraki dönemlerde şairliğiyle çok sayıda şairi etkilemiştir. “Asırlarca üstat olarak benimsenmiş olan Bâkî'nin şiirleri, kendi döneminde başlayarak her devirde birçok şair tarafından örnek alınmış, şiirlerine nazireler söylenmiş ve tahmisler yazılmıştır” (Çavuşoğlu, 1991: 537-540).

Birinci bölümde; koku anlamına gelen kelimeler ve bu kelimelerin kullanım sıklığı verilmiştir. İkinci bölümde kendisinden koku üretilen maddeler alfabetik olarak sıralanmıştır. Her başlık kendi altında yine alfabetik olarak verilmiştir. Koku maddelerinin tanımı, kökeni, imal edildiği coğrafya, kullanım alanı,

kelimelerin edebî yönü ele alınmıştır. Beyitlerde kokuyla ilgili geçen kültürel unsurlar tespit edilmiş, söz konusu unsurlar detaylı bir şekilde tahlil edilmiştir. Klasik Türk edebiyatında daha önce yapılmış genel çalışmalardan farklı olarak ekol bir şairin ‘koku’ konusuna yaklaşımı ve tercih ettiği kelimeler özele inilerek detaylı bir biçimde incelenmiş hem bireyin hayatında hem de sosyal hayatta son derece önemli olan bir konunun tarihî seyri ve kullanım alanları açıklanmıştır. Divanda, konuyla ilgili beyitler çok fazla olduğundan aynı anlamdaki beyitlerden bazıları örnek olarak alınmıştır. Alıntı yapılmayan beyitlerin beyit numaraları ilgili başlık altında verilmiştir. Şairin yaşadığı dönemle ilgili önemli olduğunu düşündüğümüz beyitler üzerinde daha kapsamlı durulmuştur. Konu taraması yapılırken herhangi bir sınırlama yapılmadan divanın tamamı ele alınmıştır. Örnek olarak seçilen beyitlerin sonunda hangi nazım şekline alındığı kısaltmalarla belirtilmiştir. Bu kısaltmalarda; gazel (BG), kaside (BK), terkiib-i bent (BTBT, terci’-i bent (BTCB), musammat (BMSMT) olarak gösterilmiştir. Çalışmamızda, Sabahattin Küçük’ün hazırladığı *Bâkî Divanı* esas alınmıştır.¹ Konuyla ilgili kullanılan kelimelerin sıklığı, şairin dünyasında önemli olduğu tespit edilen bazı unsurlar ve kokuyla ilgili çok tercih edilen kavramlardan elde edilen sonuçlar -daha net görülmesi açısından- tablo şeklinde gösterilmiştir. Tabloların sonunda değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmada; insan hayatında maddî-manevî önem taşıyan ‘koku’nun edebiyattaki yerinin ve öneminin ne olduğu, divan şiirinde; kokunun hangi çeşit hangi isim ve hangi kavramlarla birlikte kullanıldığı, şairin kokuyla ilgili nasıl estetik bir ilgi kurduğu, bunu şiirine nasıl yansıttığı -klasik Türk şiirinin zirve döneminde yaşayan usta bir kalemin divanından hareketle incelenmesi amaçlanmıştır.

KOKUYU KARŞILAYAN KELİMELER

(BÛ, BÛY, İTİR, MEŞÂM, NÜKHET/NEKHET, RAYİHA, ŞEMİM, TÎB)

Klasik Türk edebiyatında ‘koku’ kelimesini karşılayan yaygın kelimeler şunlardır: Bû/büy, itir/muattâr, koku/kohu, meşâm, nefha, nûkhet, şemm/şemîm, râyiha, tîb.

Bâkî Divanı’nda -tespit ettiğimiz- kokuyu karşılayan kelimelerin listesi Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1: *Bâkî Divanı*’nda Koku ile İlgili Kullanılan Kelimeler

Bû/Büy	İtir/Muattâr	Meşâm	Nefha	Şemm/Şemîm	Tîb
42	16	2	6	5	1

Bu tabloya göre şair tarafından en fazla tercih edilen kelime ‘bû/büy’ dur. ‘Bû, büy’ kelimesi çok tercih edildiği için bu kelimeyle birlikte kullanılan ifade, kavram ve tamlamaları ayrı bir tabloda göstermek faydalı olacaktır:

Tablo 2: ‘Bû, Büy’ Kelimesi ile İlgili Kullanılan Kelime ve Tamlamalar

Somut İfadeler	Soyut İfadeler	Miktar Bildirenler
<i>büy-ı ‘abîr</i>	<i>büy-ı hulk</i>	<i>hoş-bû</i>
<i>büy-ı ‘anber</i>	<i>büy-ı mahabbet</i>	<i>pür-bû</i>
<i>büy-ı bahûr-ı Meryem</i>	<i>büy-ı vasl-ı yâr</i>	
<i>büy-ı dil-âvîz</i>	<i>büy-ı vefâ</i>	
<i>büy-ı gül</i>	<i>büy-ı hulk</i>	
<i>büy-ı müşğ</i>	<i>büy-ı mahabbet</i>	
<i>büy-ı müşğîn-i zülf</i>	<i>büy-ı vasl-ı yâr</i>	
<i>pür-büy-ı müşğ-i nâb</i>		
<i>büy-ı nesîm</i>		
<i>büy-ı şîr</i>		
<i>büy-ı ‘ûd u ‘anber</i>		
<i>semen-bû</i>		
<i>şeb-bû</i>		

¹ <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596.bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>

müşg-bû

müşgîn-bû

KOKULU MADDELER

Abîr

Abîr, kaynaklarda şöyle açıklanır: “Beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çiçekleri gibi kokulu maddelerin miskle karıştırılıp dövülmesinden yapılan ve eski zamanın en beğenilen kokusu” (Özön, 1979: 4). Bir ilaç terkibi. Bu terkip, beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çiçekleri, narenç gibi güzel kokulu bazı otlarla bir miktar dövülmüş miskten meydana gelirmiş (Devellioğlu, 1990: 5).

Açıklamalardan özel bir terkip, ustalık isteyen bir karışım olarak hazırlandığı anlaşılan abîr; *Bâkî Divanı*'nda iki beyitte geçmektedir. İki beyitte de sevgilinin ayağının tozunun/toprağının kokusu ile bağlantılı kullanılmıştır. Sabah vakti esen rüzgâr, âşîğın bulunduğu tarafa sevgilinin yolunun, ayak bastığı toprağın kokusunu getirir. Bu sebeple -sanki- her yer abîr ve anber kokusuyla dolar:

Hâk-i rehûnden irdi meger subh-dem nesîm
Bûy-ı ‘abîr ü ‘anber ile toldı bu taraf (BG 228/3)

Âşîğın muhabbet kadehinin tortusu sevgilinin cennet bahçesine saçılınca; âşîğın suyu Kevser, bahçesinde yetişen bitkiler şeker kamışı, toprağı da abîr olur:

Saçıldı cür’ a-i câm-ı mahabbet bâğ-ı Rıdvâna
Suyın Kevser nebâtın ney-şeker hâkin abîr itdi (BG 523/2)

Anber

Klasik Türk şiirinde her divanda karşımıza çıkan anber; “İslâm kaynaklarında yer alan başlıca rivayetlere göre, denizin dibinden kaynak ve sudan hafif olduğu için yüzeye çıkarak donan yağlı bir madde, bir deniz hayvanının kusmuk veya dışkısı, denizlerin uzak kıyılarında yetişen bir bitkinin reçinesi veya bazı Çin Hindî adalarının dağlarında yaşayan arıların güzel kokulu çiçeklerden yaptıkları balın şiddetli yağmurlarla denize sürüklenip erimesi sonunda geriye kalan mumudur. Bugün kesinlikle bilinen husus ise anberin, dişli balinalardan olan ve adına anber balığı da denilen en büyük balina ada balığının bağırsaklarında teşekkül eden ve henüz tabii mi, marazî mi olduğu tesbit edilememiş bulunan bir sindirim artığıdır” (Ömeroğlu, 2009: 71). “Bazen tababet malzemesi olarak za’ferân, bal vs. ile bir arada kullanılır. Eski tıpta ikinci derecede kuru ve sıcak maddelerden sayılır. Mide, karaciğer, kalp, his ve kuvvetleri güçlendirir” (Pala, 2003: 37). “Anberin hassa ve fâ’idesi pek çoktur. Râyihâsı cümle râyihâlardan a’ladır. Ve dimâğı nemnâk eder ve mâlihulyâyı ve sevdâyı def eder...Ve dimâğa ve rûha ve kalbe kuvvetdir” (Demir ve Kılıç, 2003: 59).

“Klasik şiirimizde anber, kokusu ve rengi münasebeti ile sık sık geçer. Mesela; sevgilinin saçı hem rengi hem de güzel kokusu dolayısıyla anbere benzetilir. Yine sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ve benler anber olarak değerlendirilir” (Doğan, 2011: 116).

Bâkî Divanı'nda anberin nasıl ve hangi unsurlarla birlikte kullanıldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3: Anber Kelimesiyle Birlikte Kullanılan Unsurlar

Unsurlar	Sayı
Anber-Saç (Zülf, gîsû, kâkûl, turra)	18
Anber-Tütsü	5
Anber- Ben	4
Anber-Hatt	4
Anber-Toprak	2
Anber-Rüzgâr	2
Anber-Kalem/Mürekkap	2

Anber-Mühür	1
Anber-Mum	1
Anber-Yaka	1

Anber/Ben

Ben, “Divan şiirinde sevgilinin önemli bir güzellik unsurudur. Öyle ki sevgilinin güzelliğinin merkez noktası burasıdır. Küçük, siyah ve güzel kokulu oluşuyla ele alınan ben, bu bağlamda çeşitli benzetmelere konu edilir” (Erdoğan, 2013: 271). Sevgilinin yanağı kırmızılığı münasebetiyle ateş, yanağındaki ayva tüyleri ve beni, ateşte yakılan misk ü anber buhuru, simsiyah zülfünün kıvrımları da tütsüden halka halka tüten güzel kokulu duman gibidir. Benin rengi siyah olduğu için siyah renkli unsurlarla beraber ele alınır. Aşağıdaki beyitte hâkim renk siyahtır. Sevgilinin yanağı dışında kullanılan her şey; beni, ayva tüyleri, zülüfleri, misk, anber ve micmerden yükselen duman, siyah renktedir:

Ruhun âteş hat u hâlûn bahûr-ı misk ü ‘anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhuñ halka halka dûd-ı micmerdür (BG 50/1)

O dönemin sosyal hayatında güzellik unsuru olarak yüze sunî ben yapmak adettendi. “Kadınlar misk ve anberi laden zamkıyla birlikte karıştırıp siyah renk elde etmiş ve bu maddeyi sahte ben, sahte kaş yapımında kullanmışlardır” (Çakır, 2021: 3). Sevgilinin anber kokulu beni sanki misk ahusunun göbeğinden taze çıkarılmış saf miske benzer. Sevgili, beninden saçtığı anber kokusu ile âşığın can meşâmını (burnunu) allak bullak eder. Fazla kokuya maruz kalan kişinin başının dönmesi gibi âşık da bu kokuyla âdeta kendinden geçer:

Hâli sevdâsıyla âh itdüñ dilâ
Cân meşâmın ‘anber-âlûd eyledüñ (BG 263/2)

Sevgilinin beni aynı zamanda anber kokulu sineğe benzetilir. Sineğin en önemli özelliği tatlı olan her yere konmasıdır. Divan şiirinde ben “küçüklüğü münasebetiyle nispet ve mukayese için kullanılır. Rengi ve şekli dolayısıyla sevgilinin beni ve benefşenin benzetilene olur” (Kurnaz, 1987: 515). Bâkî’nin şiirinde sevgilinin beni, şeklinin küçüklüğü, rengi ve kıymeti açısından ele alınmıştır. Şair, bu dünya pazarı içinde sevgilinin yanağındaki benden daha kıymetli bir şeye rastlamadığını söyler. Sevgiliye ait sinek kadar küçük bir ‘ben’in bile dünyadaki her şeyden daha kıymetli olduğunu ifade eder. Bu beyit başka bir açıdan da değerlendirilebilir. Anberin şeker yapımında kullanıldığını ve şekerlerin gıda boyasıyla renklendirildiğini düşünürsek; sevgilinin yanağını anberli şeker, yanağı üzerindeki beni de pembe ya da kırmızı bir şekerin üzerine konmuş, anber kokusuna bulanmış kara bir sinek olarak tasavvur etmek de mümkündür:

Bâzâr-ı dehr içinde gözüme tokınmadı
Hâl-i ‘izâr-ı yâr gibi ‘anberin meges (BG 209/4)

Anber/Hatt: Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri (hatt), siyah renkli olmasının yanında, güzel kokulu olarak tasavvur edilir. Bazen reyhan, bazen sümbül, bazen de misk ü anber kokar. Anber kokulu ayva tüyleri (anberin-hatt) etrafa muhatabını mest eden kokular saçır. (hatt-ı anber-feşân) (BK19/45), (BG375/1), (BG467/3):

Anberin hattıñ anuñ sâyesidür haddünde
Kim gönül bağlamaz ol turra-i ‘anber-sâya (BG 467/3)

Sevgilinin yüzü vahdeti, saçları ve ayva tüyleri de kesreti temsil eder. Bu sebeple saçlar ve ayva tüyleri renklerinin siyah olması münasebetiyle fitne olarak ele alınır. Bâkî, sevgilinin yüzünün güzelliğini perdeleyen anber kokulu hattı saç ile birlikte ahir zaman fitnesi olarak telakki eder. “Ayva tüyleri, bilhassa yüzün ‘devr-i kamer’ olarak tasavvuru dolayısıyla, sanki bu devr-i kamerde çok olacağı fitneyi göstermektedir. ‘fitne-yi âhir-zaman’ oluşu bu inanışa dayanır” (Tolasa, 2001: 244). Anber ile hattın birlikte kullanılmasının sebebi her ikisinin de siyah renkte olmasından dolayıdır.

Diyâr-ı Rûm'u temsil eden sevgilinin aydınlık ve beyaz yüzünün karşısında hatt, Osmanlı diyarında hizmet eden Habeşli siyâhî bir köleye benzetilir. (BG3/1). Ayva tüyleri sevgilinin yanaklarında, çenesinde, dudaklarının üstünde yüzün tamamında mevcuttur. "Hindistan ve Habeş gibi ülkelerle anılmasında siyahlık ve kalabalık olma özelliği ön plana çıkar" (Şahin, 2012: 403).

Ruhsârûña hatt-ı 'anber-efşân
'Abd-i Habeşidür adı Reyhân (BG 375/1)

Anber/ Kalem- Mürekkep: *Bâkî Divanı*'nda 'kalem-anber' münasebeti iki yerde karşımıza çıkar. Bu beyitler Kânûnî'ye sunulan iki ayrı kasidede geçmektedir. Her iki beyitte de sultanın yazdığı kalem medhedilmiş padişahın kalem ehli oluşuna şairliğine gönderme yapılmıştır. Eski zamanlarda "Güzel kokması için mürekkebin içine misk, abir, anber gibi kokular konurdu" (Özgeriş, 2014: 180). Kalemin güzel kokuyla birlikte kullanılması daha çok içindeki mürekkebine konulan koku maddeleriyle ilgilidir. Şair, Kânûnî'nin kaleminin mürekkebinin 'kilk-i mu'anber' olarak nitelendirir. Beytin birinde, padişahın kaleminin -mürekkebinin- kokusu âleme güzel kokular saçan buhura benzetilmiştir. Buhur yakılmasıyla etrafı, duman duman güzel kokuların kaplaması gibi padişahın eserleri ve icraatları da bütün âleme öyle yayılır. Tüm cihani cezbeder, etkisi altında bırakır:

Buhâr-ı bahûrıyla 'âlem dimâgın
Kılupdur mu'attar o kilik-i mu'anber (BK 3/17)

Padişah yazı yazmak için kalemi eline aldığı zaman, kalemi sanki öd ağacı kesilir, mürekkebi de anber olur. Kalem (divit) ağaçtan yapıldığı için şekil münasebetiyle ağaçtan elde edilen öd ağacı gibi düşünülmüştür. O, her okuma yazmaya oturduğunda; kaleminden dökülen cümleler öd ağacı ve anber birleşimiyle yakılan buhur gibi muhataplarında maddi manevî güzel hisler uyandırır:

Zamân-ı kitâbetde kilik ü mürekkeb
Elinde olur var ise 'ûd u 'anber (BK 3/18)

Anber/Mum: Divan şiirinde sevgilinin boyu daima çok uzundur. Siması, bakışları, etrafı, teşrif ettiği meclisi aydınlatan mum gibidir. Bâkî'ye göre sevgilinin boyu mu'anber şem'dir. Sevgili, uzun boyuyla; bulunduğu yeri aydınlatan uzun, anberli –anber kokulu- bir mum gibidir. Dudakları ise etrafı incilerle, taşlarla süslenmiş ağızına kadar sükkeri (şekerli) şerbetle dolu değerli bir kadehtir. Aşağıdaki beyitte sevgili baştan ayağa güzel kokularla bezenmiştir:

Murassa' câmdur agzuñ leb-â-leb sükkeri şerbet
Mu'anber şem'dur kaddûñ ki ser-tâ-pâ mu'attarsın (BG 347/6)

Divanda, dönemin sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan –güzel kokulu- iki önemli unsur; şerbet ve mum ele alınmıştır. Bu iki unsurun ortak özelliği anberle birlikte kullanılmalarıdır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde İstanbul'da gördüğü şerbet çeşitlerini sayar. *Seyahatnâme*'de *Hoş Kokulu İçecekler Esnaft* başlığıyla müstakil bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde "Pirleri Helvaî Ömer'dir, bunlar da tahtirevanlar üzere dükkânlarını türlü türlü çini hokka ve kavanozlar içinde ribâs, anber-bâris, gül, limon, avşıla, hummâs, sandal, demir-hindî, dut şarabı (...) (...) misilli renk renk kokulu ve anberli içecekler ile dükkânlarını süsleyip yayaları halka şeker şerbetleri dağıtarak geçerler" (Erduran, 2006: 64). Çelebi'nin verdiği bilgilerde anberin şeker ve şerbet imalatında kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzde de yaygın olarak kullanılan kokulu mumların, tarihte, farklı dönemlerde kullanıldığı hem tarihî kaynaklarda hem de edebî metinlerde görülmektedir. Kaynaklarda Osmanlı sarayında her gece padişah uyumadan önce öd ağacı ve kehribar kokuları saçan mumların yakıldığı geçer (Berthier ve Bertkay, 2002: 66-67). Burada anlatılan anber kokulu mumu, *Bâkî Divanı*'nda da görmekteyiz. Anberli mum uzunluğu münasebetiyle sevgilinin boyuna benzetilir. Sevgili de mum gibi bulunduğu yeri aydınlatır ve etrafına güzel kokular saçır. Bu benzetmeden, o dönem İstanbul'unda, önemli mekânların aydınlatılmasında, aydınlatma aracı olarak uzun mumların kullanıldığı ve bu mumların güzel kokuyla zenginleştirildiği anlaşılmaktadır:

Murassa' câmdur agzuñ leb-â-leb sükkerî şerbet
Mu'anber şem'dur kaddüñ ki ser-tâ-pâ mu'attarsın (BG 347/6)

Anber/Mühür: “Mühürlerin bir özelliği de kokulu olmalarıdır. *Şehnâme*'de geçen bilgilere göre mühür miske batırılarak kullanılırdı. Bu koku mühürün mürekkebine katılabilir veya yüzük kaşında sıvı şeylerin taşındığı gibi buraya koku da konabilirdi” (Karagözlü, 2019: 473). Bâkî'ye göre mühür, devlet meclisindeki micmere benzer. Şairin kasidesini sunduğu Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın namının kokusu; buhurandan yayılan üd ve anber kokusu gibi ufuklara kadar yükselir. Burada şair, o dönemde resmî bir belgeye özel birisi adına mühür vurulduğu zaman, mühre koku sürülmesi geleneğine işaret etmektedir:

Nâmuñ âfâka salar nefha-i 'ûd u 'anber
Meclis-i devletüñe olalı micmer hâtem (BK 19/31)

Anber/Rüzgâr: Baharda hoş, hafif bir rüzgâr estiği zaman bağ bahçe anber kokuları ile dolar. (BG403/1) Memdühun yaratılışı (huyu, karakteri) tatlı tatlı esen latif bir rüzgâr gibidir. O, yürüdüğü, konuştuğu zaman âdeta etrafa anber kokuları saçılır:

Nefha-i müşgîn-nesim-i hulki tutdı 'âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı 'ûd u 'anberdür gelen (BTC 3/IV)

Anber/Saç: Anberlenmiş saç (mu'anber zülf, gîsû-yı anberîn) etrafa koku saçan sümbül gibidir. Sevgilinin anberli turraları, saçlarının lülesi öyle rastgele bir çiçek gibi kokmaz, cennet bahçesinin sümbül gibi etrafa buram buram güzel kokular saçar. Zira sevgilinin saçları âşğın çektiği sevda derdi için şifa vesilesidir. Sevgilinin uzun boyundan yerlere kadar uzanan anber kokusuyla kokulanmış zülüfler - bahçedeki servinin ve sanavberin gölgesi gibi- âşğın gönlüne hoş kokulu bir ferahlık bahşeder:

Düşüp ol kadd-i bâlâdan döşenmiş hâk-i râh üzre
Mu'anber zülfi gûyâ sâye-i serv ü sanavberdür (BG 50/3)

Alna dökülen anber kokulu kaküller aynı zamanda ahir zaman fitnesinin zuhuruna benzer. Âşık bu âlemde sevgilinin saçının bir telini, diğer âlemdeki hurilerin zülüflerinin minnetini çekmeye tercih eder.

Bâkî Divanı'nda anber, koku özelliği yanında mücevher olma özelliği ile de ele alınmıştır. Mücevher konusunda anber kaynaklarda kehribarın diğer adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Anber (kehribar) Birçok değerli taş gibi aksesuarlarda yerini almanın yanında özellikle süs ve eşya tarafında da değerlendirilen özel bir taş olmuştur. “Anber maddesi, tesbihçilikte ve kuyumculukta da kullanılmıştır. Kıymetli tesbihlerden sayılan ve anber veya misk ü anber denilen tesbihler, anbere laden adlı çalı cinsinin (cistus ladanum), bugün parfümeri sanayiinde kullanılan koyu renkli, güzel ve sabit kokulu reçinesinin (labdanum, laden zamkı) karıştırılıp yoğrulmasıyla elde edilen hamurdan, hamurun sertleşmesinden sonra tormalanmak veya henüz yaşken kalıpla preslenmek suretiyle imal edilmişlerdir” (Ömeroğlu, 2009: 5).

Bâkî'ye göre sevgilinin zülüfleri o kadar parlaktır ki onun yanında anber taşının parlaklığı yok olur. Âdeta bir kadehin bir şişenin yere düşüp kırıldığında parlaklığını kaybetmesi gibi anber de sevgilinin saçlarının güzelliği karşısında parlaklığını değerini kaybeder:

La'lüñ katında kıymet-i gevher şikest olur
Zülfüñ yanında revnak-ı 'anber şikest olur (BG 98/1)

Anber/Sinek (Bkz. Anber-Ben)

Anber/Toprak: “Güzel kokunun kaynağı memduhtur. Divan şiirinde toprak-koku ilişkisi genellikle sabâ ve nesim adı verilen rüzgâr çeşitleri ile ve koku ile ilgili kullanılan abir, misk (müsk), anber, kâfur, gül suyu, müşgîn, bûy, nâfe, meşâmm, nûkhet kavramlarıyla birlikte ele alınır” (Turan, 2019: 475). Sevgilinin geçip gittiği, yürüdüğü toprak dünyadaki her şeyden daha güzel kokar. Öyle ki anber kokusu bile o toprağın kokusuyla boy ölçüşemez:

Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ 'anber
İdemez turrasına kendüyi hem-ser sünbül (BK 24/19)

Sabah vakti esen rüzgâr, sevgilinin toprağının bulunduğu yere uğrayıp da âşığın tarafına doğru estiği için âşığın tarafı abîr ve anber kokularıyla dolar:

Hâk-i rehûnden irdi meger subh-dem nesîm
Büy-ı ‘abîr ü ‘anber ile toldı bu taraf (BG 228/3)

Anber/Yaka: Divan şairleri, sevgilinin gömleğinin ve kıyafetlerinin konu edildiği beyitlerde genellikle Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunurlar. Bu sebeple sevgilinin kıyafeti beyitlerde güzel kokusuyla birlikte geçer. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kıyafetinin yakası anber kokulu olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin yakasının anber kokulu olmasını iki şekilde değerlendirmek mümkündür. **1.** Kokusu anber gibi koktuğu için kıyafetinin yakası da anber kokar. **2.** O dönemde insanlar üzerlerine anber kokusu sürünür:

Zülf-i siyehûn mübârek olsun
Zî-hil’at-i ‘anberin-girîbân (BG 375/3)

Tütsü (Bahur, Buhur, Günlük)

Aslı Arapça ‘bahûr’ olan buhur, koku veya kokulu buhar (duman) çıkarıcı maddelere verilen addır. (Erdem, 1992: 6). “Özellikle dînî törenlerde kokusu için yakılan ve tüterek yanınca etrafa güzel bir koku yayan öd ağacı, anber, günlük gibi maddeler, tütsüdür. Güzel koku kullanma yöntemlerinden birisi olan tütsü, Osmanlılarda buhur olarak anılmış olup buhur kullanımı Osmanlı toplumu ve sarayında gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Güzel kokunun iyiyi ve güzeli çağrıştırması, buhurun hoş bir atmosfer oluşturulmak istenen ortamlarda kullanılmasının temelinde yatan etkidir. Bu bağlamda buhur, Osmanlı toplumunda dinî mekânlar, toplumsal merasimler ve misafir ağırlanan ortamlar gibi çok geniş bir yelpazede yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Can, 2020: 92). Bâkî, eserinde buhur yakmak için kullanılan misk, anber, sandal, öd ağacı, üzerlik vb. maddelerin hemen hemen tamamına değinmiştir.

Divanda buhurla ilgili unsurların tamamına yakını, micmer (buhurdan) kelimesinin geçtiği beyitlerde kullanmıştır. Bu sebeple, buhur geleneğiyle ilgili değerlendirme yaparken başlıklarda ‘micmer’ kelimesi esas alınmıştır.

Micmer/Buhurdan: *Bâkî Divanı*’nda buhur/tütsü geleneği daha çok micmerle birlikte geçer. “İnce mumluk gibi bakırdan ve bronzdan küçük şamdan tarzında yapılmış, içinde değişik kokuların yakıldığı buhurdanlığa micmer denir” (Büngül, 1972: 21). Bâkî’ye göre sevgilinin yanağındaki ben (hal), güzellik micmerinde yakılan güzel kokulu bir madde ya da micmerden yayılan buhur kokusu gibidir. Sevgilinin yanağı kırmızı olduğu için ateşe benzetilir. Ateş renkli yanaklar; güzelliği ve zarafetinden dolayı içinden güzel kokular saçan buhurdan gibidir. Yanaktaki ben ve ayva tüyleri de tütsü yakmak için ateşe atılan misk ve anbere teşbih edilir. Yüzün iki yanını perdeleyen kıvrım kıvrım saçlar da kokusu ve siyahlığı münasebetiyle uzayıp giden dumana benzer (BG 54/5), (BG50/1), (BK 10/2). Başka bir beyitte de sevgilin yüzünün iki yanından dökülen bukleler, şekli yönüyle buhurdan olarak tasavvur edilir. Buhur, çeşitli maddelerin, bitkilerin, bitkilerin yaprak ve kabuklarının yakılmasıyla elde edilen bir şeydir. “Misk, kitre, pelesenk ve öd ağacı yağı, gül yağı, kömür tozuyla yapılan buhurların saf anber kabuğu, anber, ardıç tohumu, günlük, sandal tozu gibi cinsleri vardır” (Abdülaziz Bey, 1995: 87). Buhurun bir çeşidinde “Anber tozundan yoğrularak mum haline getirilen madde micmere dikilerek yakılırdı” (Pakalın, 1970: 532).

Şair, anberle yakılan buhur geleneğinden yola çıkarak sevgilinin zülfünün rengi ve kokusu ile anber arasında bir bağ kurar. Sevgilinin zülüfleri hem uzun hem de kıvrım kıvrım olması münsebetiyle zincirle sarkıtılan micmere benzetilmiştir. Sevgili, micmere benzeyen zülfünün kıvrımlarıyla, mecliste sağa sola sallayarak dolaştırılan micmer misali gittiği her yere anber kokuları saçar:

Nefha-i ‘anber tutar zülfi hamından ‘âlemi
Kanda gitse iki yanında iki micmer bile (BK 10/2)

Sevgilinin yanağındaki benin firakıyla inleyen âşığın acısı o kadar büyüktür ki onu gören öd ağacı ve buhurdan, âşığın çektiği ıstıraba dayanamaz, onun acısına ortak olmak için yanıp tutuşarak kendilerini ateşlere atar:

Görüp bezmünde sûzum hâl-i ruhsârûn firâkıyla
Tutışdı odlara yandı benüm'çün ûd u micmer hem (BG 343/3)

Osmanlı Devleti'nde buhur geleneği doğumdan ölüme, dinî merasimlerden dünyevî kutlamalara kadar hayatın her alanında karşımıza çıkar. Osmanlı sarayında buhurla ilgili köklü gelenekler mevcuttu. "Saray'da buhur geleneğinin yaygın olması nedeniyle, bu amaçla hazırlanmış çok sayıda porselen, cam, gümüş ve tombaktan yapılmış 15 ve 19. yüzyıllar arasında tarihlenen çeşitli buhurdanlar, sarayda kullanılan mutfak eşyaları arasında yer almaktadır" (Gedük, 2013: 125). Evlerde, genç kızların çeyizlerinde, hediye geleneğinde altın, gümüş buhurdanların önemli bir yeri vardı. Osmanlı sosyal hayatında gümüş ayaklı, kapaklı, firûze sırlı, değerli taşlarla süslenmiş mücevherli, murassa, ayaklı, zincirli vb. sayısız buhurdan çeşidi mevcuttu. Bâkî bu buhurdanların altın ve gümüşten yapılmış çeşitlerinden bahseder. Şaire göre sevgilinin alınına dökülen kıvrıkcık saçlarına zaman zaman altın ve gümüş buhurdanlar yoldaşlık eder (BK 27/8). Başka bir beyitte güneş, renginden dolayı altın bir buhurdan, sıcaklığından dolayı da ateş olarak ele alınmıştır. Felek de elindeki buhurdanı döndüre döndüre, meclise koku yayan bir görevliye benzetilir. Felek, elindeki güneş micmerini savurdukça etrafa gül kokuları yayılır. Öd ağacı ve anber tütsüsünün kokusu, güneş buhurdanından yayılan gül kokusunun güzelliğini kıskanır:

Micmer-i zerrin-i mihrî çarh gerdân eyledi
'ûd u 'anber kıymetin büy-ı gül erzân eyledi (BK 7/1)

Lale, şekli ve rengi yönüyle micmere benzetilmiş, lalenin ortasındaki siyahlık ise micmerde yakılan kokulu maddelerden biri olarak düşünülmüştür. Lâle, bahar mevsiminde, dağların eteklerinde micmerini yaktığı zaman; baharın mest eden kokuları dünyanın dimağına ulaşır. Tabiat tasvirlerindeki kudretiyle şöhret bulan şair, kelimelerle olağanüstü bir tablo çizerek okuyucuya âdeta bir anlam ziyafeti sunar:

Büy-ı müşğîn-i bahâr irdi dimâg-ı dehre
Yakalı dâmen-i kühsârda micmer lâle (BG 466/3)

Başka bir yerde sümbül kişileştirilmiş, kasidede övülen memduhun meclisine gelmek için keramet gösteren bir şahsa benzetilmiştir. Keramet ehli sümbül, yaz kış demeden micmeri bitirir. 'Micmer bitirmek' tabirinin o döneme ait ifade olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabir, gerçek anlamda 'micmeri söndürmek', mecazi anlamda da 'kışı bitirmek' anlamında kullanılıyor olabilir. Sümbül, kışın sonunda (şubatta) açmaya başlar. Sümbülün micmerle beraber kullanılması şüphesiz güzel kokusu ve siyaha çalan koyu renginden dolayıdır:

Bezmüne gelmek ile bu ne kerâmetdür kim
Dimeye sayf u şitâ bitüre micmer sümbül (BK 24/29)

Lale ve sümbülden başka micmerle birlikte anılan diğer bir çiçek de güldür. Bahar mevsiminde esen nesim rüzgârı güzel kokular getirdiği için gül, buhurdanda öd ağacı tütsüsü yakan bir tütsü yakıcısı olarak düşünülmüştür. Bahar rüzgârı da gül bahçesinde özel bir tabakada ıtır ezen bir zenaatkâra benzetilir. O dönemde ıtır, anber ve misk gibi maddeler, daha güzel kokması ve tütsü yakımında kullanılması için ezilerek kullanılırdı:

Micmer-i gülde nesîm-i subhgâhî 'ûd-sûz
Safha-i gül-zârda bâd-ı bahârî 'itr-sâ (BG 8/4)

Bâkî, şafak vakti sarı ve cılız bir halde belli belirsiz görünen hilali felek micmerine atılıp tütsü yakılan üzerlik (sipend) dalına benzetir. Kasidede övdüğü kişinin kötülüklerden ve nazardan korunması için dünya, felek micmerinde üzerlik tütsüsü yakmıştır. "Sözlüklerde y/üzerlik, genel manada nazar için tütsü olarak yakılan sedef otu, sedef tohumu veya yabani hardal; harmel, üzerlik otu, tohumu ve sedâb, sedef otu manalarında kullanılmıştır. Halk edebiyatında genellikle y/üzerlik olarak kullanım bulan kelimenin tespit edildiği üzere divan edebiyatında sadece sipend şeklinde kullanıldığı görülmektedir" (Emeksiz, 1998: 229-242). "Günlük hayattaki kullanımının doğal bir yansıması olarak nazar bağlamında

şiire konu edilen sipendin doğa olaylarına hüsn-i ta'lil ve teşbih yapılan beyitlerde de kullanılmıştır” (Bozaslan ve Çağlar, 2017: 279).

Dehr bir şâh-ı sipend urdı felek micmerine
Meh-i nev sanma şafakda görinen zerd ü nizâr (BK 25/8)

Bâkî, dönemin devlet adamlarından Sadrazam Semiz Ali Paşa'ya (d.?-ö.1565) sunduğu bir kasidede kendi şiirini micmere benzetir. Şairin nazımının micmerindeki kelimeler, anber, misk gibi okuyana güzellik ve zevk bahşeder. Bâkî, şiirindeki ham ifadelerden dolayı muhatabının lütuf ve anlayışına sığırır. Şair hem olgunlaşmamış hem de saf, öz anlamında kullanılan 'hâm' kelimesiyle kelime oyunu yapmıştır. Bir yandan tevazu gösterirken diğer yandan da şiirinin orijinalliğine dikkat çekmiştir. Nazımının buhurandaki kelimeleri buhur yakmak için karıştırılarak kullanılan kaliteli buhur terkibine benzetmiştir:

Hâm var ise eger micmere-i nazmumda
Dâmen-i lutfuñ anı setr ider ey fahr-i kibâr (BK 18/51)

Sabah rüzgârı, mecliste elinde buhurdan dolaştıran micmer dolaştırıcısına benzetilmiştir. Seher vakti esen rüzgâr ıtır ezicisi gibi etrafa güzel kokular yayar. “Micmere-gerdân micmer dolaştırıcı demektir. Eskiden misafir ağırlamanın vazgeçilmezlerinden biri buhur ikramıydı. İçinde buhur yakılan kap, yani micmer tek tek misafirlere sunulurdu” (Şahin, 2011: 104).

Her gûşesinde micmere-gerdân nesîm-i subh
Her suffesinde bâd-ı sehergâh 'itr-sâ (BG 4/6)

Buhûr-ı Meryem/Bahûr-ı Meryem: Divan şiirinde sık sık karşımıza çıkan “Buhûr-ı Meryem” *Bâkî Divanı*'nda iki beyitte geçer. “Bahçedeki diğer çiçeklerle birlikte anılan buhûr-ı Meryem, gül, sümbül, zambak, peygamber çiçeği, misk-i rûmî, şebboy, reyhan gibi güzel kokulu bitkilerle birlikte ele alınmıştır. Koku ile ilgili tasvirlerin çok olmasında buhur olarak kullanımı da etkili olmuş olmalıdır. Bununla bağlantılı olarak çiçekler içinde en fazla micmere (buhurdan) mesabesindeki lâle ile zikredilmiştir. Tütsü olarak kullanımı dumanla ilişkili ele alınmasında da etkili olmuştur. Çiçeğin adında Meryem adının geçmesi, Hz. İsa'nın ölülere diriltme mucizesiyle birlikte ele alınmıştır” (Dikmen, 2023: 46).

Şair'e göre Buhûr-ı Meryem'in kokusu -buhur misali- yerden, göklere kadar ulaşır. Bu koku, göğe yükseltilmiş İsa'nın eteklerini kokutur. Beyitte, buhûr-ı Meryem çiçeğinin yetişmesi, şekli ve kokusuyla hüsnü ta'lil yapılmış, âdeta renkli bir İsa-Meryem tablosu kurgulanmıştır. İslam'da; nerede, ne zaman ve ne şekilde vefat ettiği tartışmalı olan Meryem'in İslâm dışındaki kaynaklarda İsa'dan sonra vefat ettiği rivayet edilir. Aşağıdaki beyitte Bâkî, aynı zamanda; buhur yakarak evladının arkasından el açıp dua eden bir anne tasviri yapmıştır. Buhûr-ı Meryem'in çiçeklerinin dua etmek için açılmış ele benzediği, tütsüsünün yapılması mezcâzlarla birlikte ustaca işlenmiştir:

İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu'attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı (BK 15/5)

Tablo 4: Micmere Teşbih Edilen Unsurlar

Hüsn	Mihr	Adalet
Zülf, Turra	Lale	Hâtem
Ruhsâr	Sümbül	Nazm
Felek	Gül	

Gâliye

“İslam Dünyası'nda, koku tüketimi kültür ve inançların etkisi ile aşırı boyutlardaydı. Araplar İslamiyeti kabul etmeden önce de sonra da kokulu yağları, baharatları ve reçineleri kullanıyorlardı. Arapların Güney Çin ile olan ticari ilişkileri sayesinde Uzak Doğu'ya kadar uzanan ticaret yolları sayesinde son derece zengin bir yelpazeye sahip kokuları bulunmaktaydı. Koku kültürü İslamiyette o kadar gelişmişti ki kadın ve erkek için ayrı kokular üretmede öncü olmuştur. Bu dönemde, günümüz parfümcülüğüne benzer

uygulamalar sergilenmiştir. Zenginler için ‘Gâliye’ adı verilen macun kıvamı kaliteli parfümler üretilirken, alt gelir grupları için kokulu sular ve tütsüler üretilmiştir” (Çakır, 2021: 38). Gâliye; “Misk ve anberden mürekkep güzel kokulu siyah bir ma’cûn ki saça ve kaşa sürülürdü. Gâliye-misk yine aynı macunun adı olup yaygın söyleyişte “kalemis” tabir edilen kelimenin özüdür” (Sami, 1978: 961). “Gâliyeler gavâli olarak adlandırılan, Orta Çağ’ın soylu kimseleri ve zenginleri tarafından kullanılan esansların başında gelmektedir. Arapça bir kelime olan gâliye “çok, pahalı” anlamlarını taşır, çoğulu gavâli’dir. Gâliye, bir çeşit parfüm olup, genellikle misk ve anber karışımından elde edilen, güzel kokulu kâfur ve ban yağı gibi çeşitli ıtrılı bitkilerin kaynatılması (buhur) ile yapılan macun kıvamında siyah renkli maddeye denir. Siyah renkli bir madde olmasından dolayı saça ve kaşa sürülür ve sahte ben yapımında kullanılırdı” (Şentürk, 2005: 45).

Bahar rüzgârı, bağda bahçede esmeye başladığı zaman, getirdiği kokuyla; tabiatın akan sular gûlsuyu, ıslanmış toprak da gâliye gibi kokmaya başlar. Burada baharın gelmesiyle beslenip akan sular gûlsuyu, bahar yağmurlarıyla nemlenerek çamurlaşmış toprak da macun kıvamında kullanılan kelimeler arasında gâliyeye teşbih edilmiştir:

Sahn-ı çemende nefha-i bâd-ı bahâr ile
Bâkî gül-âb u gâliye misk oldı âb u gil (BG 287/5)

Sevgilinin kaşlarının kenarından lam harfi gibi aşağı doğru düşen zülüfleri, misk ve gâliye kokusuyla kokulanmıştır. Demek ki o dönemlerde kadınlar –belki erkekler de- saçlarına miskin yanında gâliye kokusu da sürüyorlardı:

Ol iki zülf-i müşg-i gâliye-fâm
Olmış ebrûlaruñ hilâline lâm (BG 329 /1)

Kâfur

“Kâfur, kâfur ağacından (Cinnamomum camphora) elde edilen bir maddedir. Kâfur ağacının vatanı Uzakdoğu, Güney Çin ve Japonya’dır. 40-50 metreye kadar boylanabilen bir ağaçtır” (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998: 209). “Klasik Türk şiirinde kâfur, mecâzen çok beyaz anlamında oluşundan hareketle, daha çok sevgilinin bedeni, teni, özellikle de sînesi ve gerdanı için benzetilen olarak ele alınmakta, ayrıca sevgilinin ayva tüyleri, müşk ve âşığın yaralı bağı ile birlikte anılmaktadır” (Pala, 2003: 306). Eski çağlarda; “kâfur”, mum yapımında kullanılan bir maddedir. Kansûr’da ağaçtan çıkartıldığında rengi siyahtır. Kâfurîler onu Umman, Basra veya Şîraz’a getirip yakarak ağartırlarmış. Siyah, sarı kızıl veya devetüyü renginde olan kâfur, yıkanıp işlendikten sonra beyazlatılmış” (Kutlar, 2004: 16). “Mumlar âdi, orta ve iyi kaliteli olmak üzere üç cinsti. Âdîsi içyağından yapılır, orta cinsine bir miktar bal mumu katılır, en kalitelisi de saf bal mumundan dökülürdü. Saf bal mumlarına yanarken güzel kokması için kâfur katılır, bu da en iyi cins mum sayılırdı” (Koçu, 1960: 2056).

Bâkî Divanı’nda kâfurîla ilgili kullanımların tamamı ‘şem’-i kâfurî’ (kâfurî mum) olarak ele alınmıştır. Sevgili, anberle kokulanmış örgülü saçlarıyla gümüş sîmâlı bir fidana benzetilir. Onun güzellik kandilinin nuru, meclisin karanlığı aydınlatan yüksek kaliteli kâfurî mum gibidir:

Çerâğ-ı hüsnüñ nûrî fûrûğ-ı şem’-i kâfurî
Nigâr-ı ‘anberîn-gîsû nihâl-i sîm-sîmâdur (BG 52/2)

Sevgilinin hüsnü o kadar parlaktır ki onun güzelliği karşısında sabah vakti yakılan mumun ışığı belli bile olmaz. Çünkü kâfurdan yapılan mum, güneş karşısında ne kadar ışık verebilir:

Belürmez hüsnüñe karşı çerâğ-ı subh-dem nûrî
Ne deñlü fer vire hûrşîd öñinde şem’-i kafûrî (BG 484/1)

Sevgilinin hatları akşam karanlığı, gerdanı karanlığı aydınlatan kâfurî mumdur. Onun yanakları kırmızı rengini sanki narçiçeğinin renginden almıştır:

Hattundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem’ -i kâfurî
Fûrûzân olmağa gül-nâr haddünden alur nûn (BG 547/1)

Bâkî, şem'-i kâfûrun beyazlığı ile sevgilinin yanağının beyazlığı ve parlaklığı arasında ilgi kurar. O ay yüzlü sevgilinin vuslatına bir gece bile nail olmak için kefil olarak boynunu sunmuştur. Şem'-i kâfûr bu defa; bir gecelik vuslat için canını feda etmekten çekinmeyen, bu uğurda kefil olarak boynunu veren fedakâr bir âşık olarak karşımıza çıkar:

Çerâğ-ı bezm-i vasl olmaga bir şeb 'ârızî nûrî
Kefilî boynudur ol meh-likânûñ şem'-i kâfûrî (BG 505/1)

Misk (Müşğ)

Misk kelimesinin aslı “Sanskritçe muşka (husye, testis, er bezi) olup Farsça aracılığıyla müşğ/müşk ve Farsça'da kazandığı bugünkü anlamla Grekçe'ye (moschos) ve Arapça'ya (misk), onlardan da diğer dillere geçmiştir. Türkçe'de, Arapça'daki telaffuzuyla misk ve halk arasında daha çok mis şeklinde söylenir” (Baytop ve Bozkurt, 2005: 181-182). Türk kaynaklarında “ibar, yipar, kibar, sipar” şeklinde kullanımları vardır” (Kavak, 2018: 191). Eski bir Türk atasözünde kadınların ağızlarındaki güzel koku miske benzetilmiştir (Atalay, 1985: 327). Kaşgarlı Mahmud'un eserinde bir adamın misk kokladığından bahsedilmektedir. (Atalay, 1985: 308) Yine aynı eserde “bir kadının elbisesine misk bulaştırdığından söz edilmektedir ve “misk koktu” denilmiştir” (Atalay, 1985: 96).

“Misk; “Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir tür erkek ceylanının karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu maddedir” (Gürgan, 2013: 92). Sibiryâ Misk Geyiği olarak da bilinen Misk Geyiği, Doğu Asya; Güney Çin ve Burma'da kuzey orman uçlarında yaşar. Himalaya'da da bulunur. İlk bakışta fiziksel olarak diğer geyiklerden ayrılmasını sağlayan uzun arka bacaklar ve kısa omuzlara sahiptir. Misk kokusu sadece erkek geyiklerde bulunan ve cinsel organları arasında yer alan bir salgı bezinden elde edilir” (Uçar, 2022: 37). “Misk geyiğinin nâfesinde/misk kesesinde biriken kanın kurumasından elde edilen miskin güzel kokusu sebebiyle geçmişten günümüze insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur” (Kartal, 2019:9).

Bâkî Divanı'nda koku maddeleri-terkipleri arasında en fazla tercih edilen unsur 'misk'tir. *Bâkî Divanı*'nda misk, -yetmiş dokuz beyitte- farklı farklı yönleriyle ele alınmıştır. Eserde 'Misk'le ilgili kullanılan ifadeler kapsamlı, müstakil bir çalışma konusu olduğundan 'misk'le ilişkili kavramlar tablo üzerinde gösterilecek, genel bir değerlendirme yapılacaktır:

Tablo 5: 'Misk'le Birlikte Kullanılan Unsurlar

Unsurlar	Sayı
Misk/Saç	36
Misk/Sümbül	18
Misk/Çîn	15
Misk/Nâfe	11
Misk/Hatt	9
Misk/Ben	8
Misk/Âhû	7
Misk/Hoten	5
Misk/Kalem	4
Müşğ-Nâb	4
Misk/Toprak	4
Misk/Hulk	4
Misk/Nefes	2
Misk/Rüzgâr	2
Misk/Hamayıl	1
Misk/İpek	1
Misk/Mana	1

Misk/Şeker	1
Misk/Tatar	1
Misk/Ter	1
Misk/Yazı	1

Bâkî, “güzelin saçlarını renk ve koku yönünden miske benzetmiştir. Misk koyu renkli ve güzel kokulu bir maddedir. Eskiden parfüm, kokulu sabun ve şampuanların bulunmadığı dönemlerde, bilhassa hanımların, banyo sularına misk karıştırdıkları bilinmektedir” (Öztoprak, 2010: 111). Şaire göre, âlemler, sevgilinin zülflerinin misk kokusuyla dolduğu zaman, dönen dünya âdeta misk ahûsunun nâfesine (misk kesesine) benzer. Kokunun verdiği bu sarhoşlukla dünyanın başı döner (BK 3/5). Ceylanın göbeğindeki misk kesesi (nâfe) sevgilinin misk kokulu zülfünü görünce, mest eden kokusunu duyunca utancından kendini yerlere atar. “İnanışa göre bu hayvan sümbül ve menekşe gibi kokulu bitkileri otladığından dolayı, belirli mevsimlerde ve özellikle çiftleşme sırasında vücudundaki hararet sebebiyle göbeğinde kurumuş kan pıhtısını andıran bir madde olan nâfe, zamanı gelince yere düşer. Hattâ insanlar bu çok değerli maddeyi kolayca bulabilmek için ceylanın yaşadığı yerlere rahatça karnını kaşiyabileceği şekilde kazıklar çıkarlar ve bu maddenin kaşınıp sürtünme sonucu kazık dibine düşmesini sağlarlarmış” (Şentürk, 2004: 29). (BG 20/2).

Miskle kokulanmış zülfler, sevgilinin uzun boyundan aşağı doğru döküldüğünde sanki Tuba ağacının gölgesinde, cennetin sonsuz ferahlığının safası yaşanır (BK 8/1). Baharın gelişini müjdeleyen sümbüller sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına teşbih edilir (BK 24/3). Sevgilinin saçının bir telinin kokusu bile cennetin hayat bahşeden kokusu gibi sonsuz ve sınırsızdır. Kokladıkça bitmez, kokladıkça daha güzel kokar (BTCB 3/IV-4). Bir beyitte; sevgilinin dudağı kırmızı renginden dolayı şarabın kız kardeşi, yasemin ve misk kokan saçları da sümbülün erkek kardeşi olarak tasavvur edilir. Burada şair, o dönemde kadınların saçlarına yasemin ve misk kokusu sürdüklerine, erkeklerin de sarıklarının kenarına sümbül taktıklarına işaret eder (BK 24/34).

Bâkî, irfan ehline; sözünde duran, büklüm büklüm saçları misk kokan bir sevgili tavsiye eder (BG 22/2). Sevgili seçimi konusunda kendisiyle konuştuğu bir beyitte -tecrid yoluyla- gönlünü karşısına alır, ikazda bulunur. Gönlüne; sevgilinin misk kokulu kıvrırcık saçlarının halkalarına düşerse; yalan, hile ve fitne tuzağına kapılıp yem olmaması gerektiğini telkin eder (BG 30/1). Âşık, sevgilinin misk kokulu kâkülüne bakıp bakıp âh eder ama onun âhi maalesef sevgiliye hiç tesîr etmez (BG 479 /2). Âşığın yegâne arzusu; kaderin, kendisini sevgilinin misk kokulu saçlarına kavuşturmasıdır. Aksi takdirde; tarağın tararken misk kokulu kâkülleri dağıtması gibi mihnet testeresi de âşığın sinisini parça parça edecektir (BG 539 /4).

“Dîvan şiirinde “Çin, Hitâ dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk (müşg), bûy, âhû, nâfe, kan, Tâtâr, Hatâ /Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Ayrıca Çîn kelimesinin “kıvrım, büklüm” gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra), bazen de kaşları (ebrû) ile ilgi kurulur” (Yeniterzi, 2010: 310). Bâkî’nin eserinde; misk ceylanının yetiştiği Çîn, Hoten/Hitâ, Tatar ülkeleri geleneğe uygun olarak kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde Tatar ülkesi ve Çin ülkesi denildiğinde Doğu Türkistan’ın kastedildiği malumdur. Gelibolulu Âlî, bu nefis lüks maddenin “Tatar miski” olarak değerlendirilmesini misk ticaretinin Tatarların elinde olmasıyla ilgili olduğunu söyler (Işın, 2019: 101).

Añdukça bûy-ı hulkuñı derdüñle lâleveş
Olson derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar târ (BMSMT 25/IV)

Sevgilinin ayak bastığı toprak, renginden ve kıymetinden dolayı; misk, anber, gülsuyu, kokar. Şimâl rüzgârı onun yaratılışının güzellik ve letafetine yaklaştığında; topraktaki misk kokusu etrafa yayılır, sular âdeta gülsuyu gibi aktıkları yerlere güzel kokular taşır (BK 20/21). Sevgilinin toprağının kokusu o kadar güzeldir ki bunun yanında müşg-i nâbın (saf/halis misk) değeri hiç hükmüne düşer. Saf misk, ancak sevgilinin ayak bastığı toprağın miskin bir dilencisi olabilir. Misk, o dönemlerde sadece zengin kişilerin, yüksek zümredeki insanların elde edebileceği çok pahalı bir maddeydi. Bâkî, şiirinde ‘misk’ in bu özelliğinden yola çıkarak sevgilinin toprağını ‘misk’ ile kıyaslar (BG 20/2).

Sevgilinin dudakları şeker, dudağının üstündeki ayva tüyleri de siyah renkli olduğu için ‘misk’ tir. Sevgilinin dudakları rastgele bir şeker değildir. Hem ‘mümesssek’ tir hem de ‘mükerrer’ dir. Şair, memduhun dudaklarını, o dönemin mutfağında yaygın olarak kullanılan miskle beraber kaynatılan, özel hazırlanmış bir şekere benzetir. Bu benzetmeyi anlamak için mümmessek ve mükerrer kavramlarının ne anlama

geldiğini bilmek gerekir. Osmanlı döneminde “tekrar tekrar kaynatılmış ve posası alınmış şekere “kand-i mükerrer” denilirdi” (Olgun, 2012: 55). Mükerrer şeker, şeker kamışının suyunun üç defa kaynatılmasıyla elde edilen beyaz renkli bir şekerdi. Buna ‘kand-i sefid’ de denirdi (Onay, 2004: 303). Yemeklere aroma ve lezzet vermesinin yanında zenginlik ve güç timsali de olan ‘misk’in Osmanlı saray mutfağında çok özel bir yeri vardı. “Aşûre, pelte, güllâç, helva, akîde, lokum, lohuk gibi tatlılara, şekerlemelere ve özellikle saray çevresinden insanların tükettikleri şerbete misk konulurdu” (Işın, 2019: 103-104).

Hat-ı müşgfâmuñla ey gonca-i ter
Şekerdür o lebler mümessek mükerrer (BK 3/1)

Övülen kişinin misk kokulu kaleminden dökülen noktalar, sevgilinin yanağındaki misk kokulu benlere benzetilir. Aşağıdaki beyitte Bâkî, ‘misk’le ilgili iki geleneği birden kullanmıştır. Birinci mısradaki “Osmanlı döneminde güzel kokması amacıyla mürekkebin içine anber, misk vb. kokular konulması (Özgeriş, 2014: 180) geleneğidir. “Mürekkep-müşg (misk) münasebeti renk ilgisine dayandığı kadar, bazı mürekkep terkiplerinin içinde miskin de kullanılması bu benzetmede önemli yer tutar. Ayrıca bu benzetmede miskin güzel kokusu sebebiyle sevgiliyi ve övüleni yüceltme isteği de yer alır” (Sefercioğlu, 1999: 649). İkinci mısradaki ise daha önce anber konusunu anlatırken izah ettiğimiz, misk ve anberin laden zamkıyla karıştırılıp yanağa sahte ben olarak yapıştirılması geleneği şairane bir edayla işlenmiştir:

Noktalar kim dökülür hâme-i müşgînünden
Her biri şahid-i ma'nâya olur hâl-i 'izâr (BK 25/32)

Sevgilinin misk kokulu zülüflerinin anlatıldığı başka bir beyitte ise ‘divit, kalem, ipek ve misk’ kelimeleri birlikte kullanılır. Divit, sevgilinin misk kokulu saçlarını tasvir edildiğini fark edince kalemin ayağının altına siyah ipekten bir kumaş (miskî harîr) serer. Burada; günümüzde önemli kişilerin ayaklarının altına ipek halı serme geleneğinin o dönemlerde de olduğu görülmektedir. Miskî harîr hem siyah renkli ipek kumaş hem de misk kokulu ipek anlamında kullanılmıştır. Beyitteki inceliği anlamak için ipek, hat, devât arasındaki ilişkiyi bilmek gerekir. “Arapça’da "mürekkep hokkası" karşılığı kullanılan devât kelimesi Türkçe’de divit şekline dönüşmüş ve farklı bir mana kazanmıştır. Divit, mürekkep hokkası ile içinde kamış kalem ve onu açmakta kullanılan kalemtraş, makta' gibi yazı aletlerinin saklandığı dar ve uzun prizma şeklinde bir gövdeden meydana gelir” (Derman, 1994: 50). Eskiden kamış kalem döneminde, hokka devrildiğinde mürekkebin dökülmesini önlemek ve kalemin gereğinden fazla mürekkep almamasını sağlamak için hokkaya ham ipek, yün ya da pamuk konurdu. Buna ‘likâ’ denirdi. Bunlardan son ikisi (pamuk, yün) kalemin ucuna takıldığı için fazla tercih edilmez daha çok ipek tercih edilirdi. Mürekkep koyulaştıkça su ile inceltilir ve çalışırken güzel kokması için misk gibi güzel kokular katılırdı. Bundan dolayı hokka Hoten misk geyiğinin göbeğine benzetilirdi (Derman, 1998: 218). Divanda, saç ve “miskî harîr” arasında çok güzel bir bağ kurulmuştur. Saç, rengi ve kokusu münasebetiyle ‘misk’e, şekli, parlaklığı ve yumuşaklığı münasebetiyle de ipeğe teşbih edilmiştir:

Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazdugum bildi devât
Hâmenün saldı ayağı altına miskî harîr (BG 145/ 3)

Şair, sümbül; insanları kendine bağlamak için boynuna, hamâ’il asan, şirinlik muskası yaptırmış bir kişiye benzetir. Beyitten anlaşıldığına göre bu muskanın içindeki dualar miskle yazılmıştır. Sümbülün bulunduğu yeri etkisi altına alan yoğun kokusu, koklayanı rahatlatıp, üzüntü ve kederini hafifletmesi, bedeni ve ruhu sakinleştirmesi, çiçeklerinin muskaya benzemesinden dolayı ‘hamayil’ kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Sözlüklerde cin, peri gibi gizli varlıkların zararlarından korunmak için boyna asılan veya kola takılan, omuzdan çapraz olarak bele inen kılıç bağı anlamlarında kullanılan ‘hamâil’ sosyal hayatta çok yaygın olarak kullanılırdı (Nas, 2017: 40). “Eski çağlarda üzerinde mercan duâsı ya da şirinlik duâsı denilen bir duânın bulunduğu kâğıt parçası, güzel koku veren birtakım maddeler de eklenerek katlanırdı. Misk, gül suyu, zâferân gibi koku verici olarak muskaların içine konurdu” (Ceylan, 2005: 10).

Yazdurup müşg ile boynına hamâ’il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sümbül (BK 24/5)

Divanda bunlardan başka miskle birlikte kullanılan kavramlar ve beyitler şöyledir: Sevgilinin nefesi (BG 221/2), (BG 398 /10) teri (BG 379 /2), (BG 379 /3), huyu, yaratılışı (BK 18/30), (BK 20/21), (BMSMT 25/IV), (BTCB 3/IV), mana (BK 4/10), (BK 24/30), (BK 25/32).

Sandal

Sandal ağacı, “sarımtırak renkli, çok dayanıklı, sert ve çok makbul bir odunu olan, çeşitli türlerinden çıkan yağlı ve reçineli esanslar lavantacılıkta, sabunculukta kullanılan, Afrika, Endonezya ve özellikle Hindistan’da yetişen bir ağaçtır” (Ayverdi, 2011: 1088). Bu ağaç “herdem yeşildir ve yarı-parazitik bir ağaçtır. Sandal ağacı yağına-buharla damıtma ile elde edilen- koku özelliğini veren kısım ağaç özü denilen odunsu yapıdır” (Uçar, 2022: 36). Bilge Kağan’ın ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmek amacıyla Lisün Tay başkanlığındaki beş yüz kişilik Çin heyetini çok sayıda hediye ile birlikte bozkıra göndermişti. Cenaze törenine getirilen hediyelerden biri de çıntan ıgaç ‘sandal ağacı’dır.” Bir şiir parçasında baharın gelişile misk ve sandal ağacı koyun koyuna girip hoş kokuları yayıldığı belirtilmiştir (Atalay, 1985: 2/122).

Türklerin hayatında İslâmiyet öncesi dönemlere kadar var olduğu tespit edilen sandal ağacı; *Bâkî Divanı*’nda iki defa işlenmiştir. Beyitlerin ikisinden de anlaşılan o dönemde sandalın daha çok buhur (tütsü) yakmak için kullanıldığıdır. Şaire göre padişahın adaleti buhurandır ‘sandal’ da adalet buhurunda yakılan tütsü gibidir. Yani övülen kişinin adaletinin tecellisi sandalla yakılan buhur gibi etrafa güzellik verir (BG117/5). Diğer beyitte sandal ruha, izzet perdeye, muhabbet de muma benzetilir. Aşık, izzet perdesini çekip muhabbet mumunu yaktığı zaman ruh sandalıyla buhur hazırladığını söyler:

Perde-i ‘izzet çeküp yakdum mahabbet şem’ini
Sandal-ı rûhî buhûr idüp müheyyâ eyledüm (BG 339/3)

Sipend

Halk kültüründe üzerlik denilen bu bitki “sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitkidir” (Ayverdi, 2011: 1142). Üzerlik bitkisi Afrika, Asya ve Amerika’nın sıcak bölgelerinde yetişir. Yurdumuzda ise Orta Anadolu’da çok yaygındır. Ören yerlerinde, höyüklerde ve terk edilmiş köylerde sık rastlanan üzerlik otu, halk arasında yaygın bir inanca göre şehit kanı dökülmüş topraklarda yetişmektedir. Aslında bu inançta biraz gerçek payı da yok değildir. Üzerlik otu, fosfatlı toprakları çok sever. Bunun için de fosfatlı toprağın bol olduğu mezarlıklarda yetişir (Şahin, 2012: 5). Üzerlik tohumu ateşe atılınca çıtırta yapar. Nazar değmemesi istenilen ve nazar değdiği sanılan çocuk veya kimsenin üzerinde –içinde ateş bulunan bir kap gezdirerek üzerlik yakarlar. Ocak veya mangalda yakarak tütürürler” (Onay, 2004: 438).

Divan şiirinde zengin bir çağrışım alanına sahip olan sipend (üzerlik) genellikle yakıldığı zaman çıkardığı dumanın rengi açısından sevgilinin benine, ayva tüyelerine ve siyah renkli güzellik unsurlara benzetilir. En fazla da folklorik bir inanış olarak nazar, büyü, sihir gibi durumlarda tütsü olarak kullanılmasıyla dikkat çeker. Bunun yanında hüsnü ta’lil yoluyla doğa olaylarının anlatıldığı beyitlerde benzetme unsuru olarak da kullanılır. Mesela; aşağıdaki beyitte Bâkî, şafağın alaca karanlığında, gökyüzünün kızılığında belli belirsiz görünen hilali, felek buhurunda yakılan ince bir üzerlik dalına benzetir:

Dehr bir şâh-ı sipend urdı felek micmerine
Meh-i nev sanma şafakda görinen zerd ü nizâr (BK 25/8)

Başka bir beyitte de ise ayrılık acısıyla kavrulan âşık; sarı benziyle, dal gibi ikiye bükülmüş hilale benzeyen zayıf bedeniyle ateşlere atılan üzerlik dalı gibi yanıp tutuşur:

Bu cism-i zerd ü zâr u nizâr ile nice bir
Yanam firâkuñ âteşine nitekim sipend (BG 34/3)

Soyut kelimelerin kişileştirilip somutlaştırıldığı bir beyitte; gönül, dünyayı ateşe verecek güçlü kuvvetli bir komutan ister. O, yakıcı komutana nazar değmemesi için tütsü yakmak için candan, bir üzerlik tohumu ister:

Göñül bir rind-i 'âlem-sûz şûh-ı şeh-levend ister
Ki 'aşk odına yakmaga dil ü cândan sipend ister (BG 143/1)

Ûd

Öd ağacı, tarihî kaynaklarda ûd ağacı, “Hinduizm, Hristiyanlık, Budizm ve İslam'ın öğretici metinlerinde oldukça saygı gören bir bitkidir. Öd ağacı, MÖ 1400 gibi çok erken bir tarihte, Sanskritçe metinlerde kokulu bir ürün olarak adı geçiyor. Hindistan tarihinin MÖ 1493-1443 dönemini anlatan Mahâbhârata destanında, öd ağacı, genellikle zenginlik, haraç ve selamlamanın sembolü olarak geçiyor. Mahâbhârata'nın ilk kitabında yazılanlara göre, Khandavaprastha antik kentinin insanları uzaklardan gelen ziyaretçileri şehrin her yanını 'yanan öd ağacının tatlı kokusuyla' doldurarak karşılamış” (Berkin, 2021:16). “Orta Çağ'da itriyat ve ilaç endüstrisinin üçüncü hammaddesini ûd oluşturmaktaydı. Çin, Hindistan, Sumatra ve Arap ülkelerinden getirilen, eskiden beri doğuda ve batıda ticaret, tıp, eczacılık ve ev eşyalarının yapımında kullanılan, güzel kokulu, siyahımsı ve bazı yerleri benekli, deri gibi kabuğu bulunan ve sertlik yönünden üzerinde eşya dövülen geniş taşa benzeyen bir ağaç kökünden ibarettir” (Bakır, 2000: 69). “Ekonomi tarihçisi Richard Goldthwaite, on yedinci yüzyılın başında Floransa'da bir işçinin ortalama günlük ücretine bakarak, grandükün sahip olduğu bu ağaç parçasını satın almaya yetecek parayı kazanmak için yaklaşık 77 yıl çalışması gerektiğini ortaya çıkarmış. Üç yüzyıldan fazla bir süre sonra yine dünyanın en pahalı ağaçlarından biri olmaya devam ediyor. Birinci sınıf öd ağacı, kilogram başına 100.000 dolara kadar mal olabiliyor” (Berkin, 2021: 77). Öd ağacı (ûd) Eski Türklerde ve Osmanlı Devleti'nde daha çok buhur olarak kullanılırdı. “Ateşte yakıldığı zaman güzel koku ifraz eden küçük ince çubuklar halinde bulunurdu” (Pala, 2003: 549). Sosyal hayattaki pek çok kutlamada, “tarikat törenlerinin hemen hepsinde “buhurdanda genellikle öd ağacı yakılırdı (en makbulü Java Adası'ndan gelen öd ağacıydı” (İnançer, 2014: 131). “Osmanlı döneminde Mekke ve Medine'deki kutsal mekânlarda daimi olarak güzel kokular kullanılırdı. Özellikle buhurla kokulandırılan mekânlarda anber, misk, öd ağacı, zağferan, gül suyu, gül yağı, aselbend malzemeleri tercih edilirdi” (Emen, 2022: 441). Büyük ihtimalle Hindistan'dan getirildiği için bu ürüne 'ûd-ı Hindî de denilirdi. Üd-ı Hindî, kaynaklarda “Hindistan'da yetişen öd ağacı ve bu ağacın kökü” (Küçükler ve Yıldız, 2018: 23) olarak açıklanır.

Binlerce yıl öncesinde tüm kadim kültürlerde karşımıza çıkan bu mistik kokulu bitki, *Bâkî Divanı*'nda, farklı yönleriyle yedi beyitte geçer. Öd ağacı, bunların beşinde, buhur geleneğiyle birlikte kullanılmıştır. Yaşadığı çağın sosyal hayatını önemli ipuçlarını bize aktaran *Bâkî Divanı*; o dönemdeki koku ve buhur geleneğinde, öd ağacının ne kadar yaygın kullanıldığını göstermektedir. Mesela; hatem (yüzük/mühür) buhurdan olarak tasavvur edilir. Bu mührü sahip olan kişinin şanı, şöhreti; meclise yayılan öd ağacı (ûd) ve anber buhurundan yayılan güzel koku gibidir (BK19/31). Sevgilinin saçının kıvrımları buhurdandır, saçlarının kokusu, öd ağacıyla yakılan tütsüden göklere yükselen güzel kokulu dumana benzer (BK27/8). Saba rüzgârı, bahar geldiği zaman sabah vakti, dağlarda, bahçelerde, gül micmerinde öd ağacından buhurlar yakarak etrafa güzel kokular saçır (BG8/4). Bir beyitte şair, mecliste öd ağacı ve anberle yakılan buhurun yanıp tutuşmasının sebebini kendi haliyle ilişkilendirir. Aşık, sevgilisinin yanağındaki benleri o kadar özlemiştir ki onun bu özlemine dayanamayan öd ağacı ve anber kendilerini sevgilinin kıpkırmızı yanağına benzeyen micmerin içine atverir: (BG 343/3).

Mürekkep-güzel koku ilişkisini anlattığımız bölümde, mürekkebin içine güzel kokması için misk, abir, anber gibi kokular katıldığını (Keklik, 2017: 139) izah etmiştik. Anberin hem rengi hem de kokusu yönüyle mürekkebe benzetildiğini ifade etmiştik. Aşağıdaki beyitte mürekkep anbere, kalem de ağaçtan yapıldığı için ve şekil olarak da ağaca benzediği için 'ûd'a öd ağacına benzetilmiştir:

Zamân-ı kitâbetde kilik ü mürekkeb
Elinde olur var ise 'ûd u 'anber (BK 3/18)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin en kudretli döneminde 'Sultanü'sh-Şuarâ' olarak şöhret bulan ve dönemin padişahı Kânûnî'ye yakınlığıyla bilinen Bâkî'nin divanı, 'koku' kültürü ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Eserde, konuyla ilgili kelime, kavram ve kullanışlar, kültür tarihiyle ilgili bilgiler müstakil bir kitap oluşturacak kadar kapsamlıdır. Örneklerin çokluğundan dolayı sadece 'koku' maddeleriyle sınırlandığımız bu çalışmada, dönemin edebî ve sosyal hayatıyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Bâkî, divanında, -o dönemde- birebir 'koku'yu karşılayan on kelimedenden altısını kullanmıştır (Bû/bûy, ıtr, meşâm, nefha, Şemm/şemîm, tîb). Bu kelimeler içinde en fazla tercih edilen kelime Farsça

'bû, bûy' kelimesidir (42 defa). 'Bû, bûy' kelimesiyle kurulan tamlamaların on beşi somut anlam, yedisi soyut anlam, üçü miktar bildirmek için kullanılmıştır. 'Bû, bûy' kelimesiyle ilgili bu kullanımda; şairin somut kavramlarla ilgili tercihinin ön planda olduğunu ve şairin dışa dönük bir karakter olduğunu gösterir. 'Bû/bûy' kelimesi dışında kokuyu karşılayan kelimelerin tamamı Arapça olarak tercih edilmiştir. Bâkî, Farsça bir kelimeyi kırk iki ayrı şekilde kullanarak edebî gücünü, kokuyu karşılayan diğer kelimelerin tamamını Arapça seçerek ilmi yönünü göstermiştir. Divanda dikkat çeken bir başka husus da Türkçe 'koku/kohu' kelimesinin şair tarafından hiç tercih edilmemiş olmasıdır.

Bâkî Divanı'nda geçen koku unsurlarının kullanım sıklığı şöyledir: Misk/müşğ (93 defa), anber (41 defa), buhur (20 defa), öd ağacı (8 defa), kâfûr (4 defa), sipend/üzerlik (3 defa), abîr (2 defa), sandal (2 defa), gâliye (2 defa). Buna tespitlere göre divanda en çok tercih edilen, dönemin sosyal hayatıyla ilgili en fazla bilgi edindiğimiz koku maddesi 'misk'tir. Bâkî, her divan şairi gibi 'misk'in oluşumu, elde edildiği şartlar, imal edildiği coğrafya, kullanım alanı ile ilgili bilgiler vermiştir. (Âhû, nâfe, Hıtâ, Hoten, Çîn, Tâtâr, müşğ-i nâb, müşğ-i Çîn, hâme-i müşğîn, hatt-ı müşğîn vb.) Sosyal hayatın içinde 'misk'in nerede ve nasıl kullanıldığı ile ilgili önemli detaylar aktarmıştır. (Kalemin içine konulan mürekkebe konulması, hat sanatıyla ilgili farklı şeylerde kullanılması, süslenme kültüründe parfüm olarak kullanılması, saçta, bene, ayva tüylerine, banyo yapılan suya eklenmesi, muskaların içine duaların yazılması, tatlı imalatında kullanılması, şeker ve tatlıların içine dâhil edilmesi, resmî yazışmalarda kağıda ve mühüre sürülmesi vb.) Misk, şair tarafından geçtiği tüm beyitlerde edebî olarak usta bir şekilde işlenmiştir. (Benzetme, kelime oyunları, mecazlar, edebî sanatlar vb.)

Divan'da miskten sonra en fazla tercih edilen unsur anberdir. Anber, eserde, en çok sevgilinin saçlarının kokusuyla birlikte kullanılmıştır. Şairin dünyasında anber kokusu sevgilinin saç kokusundan hemen sonra buhur/tütsü ile yer almıştır. Anberin geçtiği beyitlerin tamamında siyah renk hâkimdir. Bunun arka planında şüphesiz anberin renginin siyah olması ve çıkarıldığı coğrafyalarda bölge sakinlerinin ten renginin koyu olması yatmaktadır. Anberle ilgili kelime ve kavramların ne kadar kullanıldığı ilgili bölümde tablo olarak verilmiştir.

Elde ettiğimiz başka bir sonuç da şairin yaşadığı sosyal çevrede buhur geleneğinin çok aktif olduğudur. Tespit edilen beyitlerde, buhur geleneğiyle ilgili çok çeşitli bilgi mevcuttur. (Buhur çeşitleri, buhurla ilgili araç, gereç ve malzemeler, buhur yapımıyla ilgilenen kişiler, buhurla ilgili meslekler vb.) Elimizdeki verilere göre o dönem İstanbul'unda –şairin hanedana çok yakın olduğu dikkate alındığında– saray çevresinde buhur olarak en fazla tercih edilen buhur maddesinin öd ağacı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bütün kadim kültürlerde mistik ritüellerde tütsü olarak kullanılan öd ağacının (üd) Osmanlı Devleti döneminde de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Eski Türklerde ve Osmanlı'da; nazar, büyü, sihir gibi metafizik inanışlarda tütsü yakarak kullanılan bitkilerin en tanınmışlarından biri 'sipend' (üzerlik) bitkisidir. Bu bitki, Bâkî'de de Eski Türklerde olduğu gibi metafizik uygulamalar yönüyle geçmektedir.

Tütsü geleneğinde kullanılan, tarih boyunca Türklerin hayatında önemli yeri olan diğer bir bitki de 'sandal ağacı'dır. Divanda, sandal ağacından buhur yakılması dışında başka bir kullanıma rastlanmamıştır. Günümüzde, cenaze gibi kültürel törenlerde ve sağlık alanında hala yaygın olarak kullanılan 'kâfûr'un o dönem İstanbul'unda daha çok mum sektöründe kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bâkî Divanı'nda, 'kâfûr' maddesi dört yerde geçmektedir. Dört beytin tamamında, 'Şem'-i Kâfûrî' kâfûrlu mum yani aydınlatma unsuru olarak işlenmiştir. Şem'-i Kâfûrî, aydınlatma özelliğinden dolayı, şiirlerde; sevgilinin beyazlığı ve parlaklığıyla ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunc ve iğde çiçekleri gibi kokulu maddelerin miskle karıştırılıp dövülmesiyle elde edilen -kaynaklardan o dönemde beğenilerek kullanıldığını öğrendiğimiz- 'abîr' kokusu, Bâkî'nin şiirinde iki yerde sevgilinin ayak bastığı, yaşadığı toprak için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şair, sevgilinin ayak bastığı toprağı, çok sayıda güzel kokulu bitki ve maddeden elde edilen bu özel karışımla aynı kefedede değerlendirmiştir.

Abîr gibi özel bir karışımla hazırlanan diğer bir koku 'gâliye'dir. Misk ve anberle macun kıvamında hazırlanan ve fiyatının yüksekliğinden dolayı kaynaklarda zengin kesimin kokusu olarak geçen 'gâliye', aynı abîr kokusunda olduğu gibi sevgilinin yaşadığı toprağa teşbih edilmiştir. Başka bir yerde ise şair, sevgilinin saçlarının ve kaşlarının 'gâliye' koktuğunu söyler. Beyitten, o dönem sakinlerinin, günümüzdeki parfümler gibi saçlarına ve kaşlarına 'gâliye ve misk' sürdüğü anlaşılmaktadır.

Bâkî Divanı'nda; kokuyla ilgili kelime ve kavramların, koku maddelerinin detayına inilerek ele alındığı bu çalışmada, insan hafızasının, kimliğinin ve bilinçaltının tespitinde anahtar olarak kullanılan 'koku' konusu incelenmiş, önemli bilgilere ulaşılmıştır. Koku konusu, Bâkî'nin şiirinde ön planda yer alan

en önemli unsurlar arasındadır. Koku konusu, üstat bir şair olan- Bâkî'nin edebî kimliğinin, şahsiyetinin değerlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Konunun detayına inildiğinde 'misk, anber ve buhur' gibi koku unsurları hakkında müstakil bilimsel çalışmalar yapılması gerektiği görülmüştür. Klasik Türk edebiyatında 'koku'yla ilgili -dönemler, farklı tarzda yazan şairler, sosyal sınıflar arasında- geniş çaplı, mukayeseli çalışmalar yapılmalıdır. Edebî metinlerde 'koku' konusu hakkında yapılan çalışmalar, başta edebiyat olmak üzere tarih, sosyoloji, psikoloji, tıp, eczacılık, kimya, biyoloji vb. 'koku'yu ilgilendiren pek çok bilim dalının tarihî seyrine ışık tutacak, milletlerin kültür hafızasının ve kimliklerinin değerlendirilmesinde faydalı olacaktır.

Yazarlık Katkısı

Araştırma yazar tarafından tek başına yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz, B. (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Açıkel, Y. (2018). Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Saffet Sancaklı), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akben, C. & Coşkun, H. (2018). Aromatik Kokuların Bilişsel ve Duygusal Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(8), 215-235.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bakır, A. (2000). *Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşışı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Baytop, T. & Bozkurt N. (2005). Misk. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 181-182). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Berkin, G. (2021). *Ağacın İzinde Tasarımda Orman Ürünleri Sözlüğü*. İstanbul: Yıldız Entegre Yapımevi Yayıncılık.
- Berthier, Y. S. (2022). *Albertus Bobovius ya da Santurî Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, (Çeviren: A. Berktaş). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bozaslan, S. U. & Çağlar, A. (2017). Divan Şiirinde Sipend / Üzerlik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 54(5) 269-288.
- Bozkurt, N. (2022). Koku, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 150-151). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Büngül, N. R. (1972). *Eski Eserler Ansiklopedisi, Tercüman 1001 Temel Eser*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Can, M. (2020). Osmanlı Kültüründe Tütsü, *Tarih Araştırmaları II*, (Editör A. Efe). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Ceylan, Ö. (2005). Taşranın Altın Çiçeği Safran. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, 26(26) 147-162.
- Çakır, S. (2021). Orta Çağ İslâm Dünyasında Koku: Misk Amber Kâfur, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Mustafa Şahin), Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çap, S. (2018). Gülün Yaratılışı ve Hz. Peygamber'le İlişkisi Özelinde Uydurma Rivayet Algısı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(1), 259-297.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Bâkî, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s.537-540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çerikan, U. F. (2020). İlkelden Moderne Kokunun Tüketimi ve Türk Kültüründeki Yansıması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 30(23), 394-48.
- Çıvgın, İ. (2015). Mısır Eski Krallığı (MÖ 2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı ile Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerine Etkileri. *AÜ. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58) 371-424.
- Dankoff, R., Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: (1. Kitap)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Demir, N. A. (2018). Osmanlı İmparatorluğunda Parfüm Sanatı (Miskçilik). *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28(1), 229-242.
- Demir, R & Kılıç M. (2003). Cevahirnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevahirnâme. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 4(14) 1-64.
- Derman, U. (1994). Divit, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 450-451). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Derman, U. (1998). Hokka. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 216-218) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dikmen, M. (2023). Klasik Türk Şiirinde Buhurumeryeme Dair. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(8), 32-51.
- Doğan, M. N. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Eker, A. F. (2010). İbn Rüsteh'in "A'lâki'n-Nefise" Adlı Eseri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Murat Ağarı), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emeksiz, A. (1998). Türk Halk Kültüründe Üzerlik. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28(0) 229-242.
- Emen, H. (2022). Tasavvuf ve Tarikatlarda Güzel Koku: Osmanlılarda Tasavvufi ve Dinî Mekânlarda Güzel Koku Kullanımına Dair Değerlendirme. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 101(1) 441-456.
- Erdem, S. (1992). Buhur, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 383-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erduran, Z. (2006). Evliya Çelebi Seyahatname'sine Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Hüseyin Çınar), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, M. (2000). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Evren, C., Yiğit, V. B. & Çınar, F. (2015). Koku Fonksiyonunun Subjektif Değerlendirilmesi. *Kulak Burun Boğaz İhtisas Dergisi*, 25(1) 59-64.
- Gedük, S. (2013). Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllıkları*, 138-155.
- Gülseven, H. (2022). *Gül Alıp Satanlar Sümbüle Bakıp Reyhan Koklayanlar*. <https://www.siyerinebi.com/tr/gul-alip-satanlar-sumbule-bakip-reyhan-koklayanlar> adresinden 09.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Gürkan, M. (2013). İslam Öncesi Dönem Uygur Tıp Metinlerinde Bulunan Hayvansal Drog İsimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(1) 88-94.
- Işın, P. M. (2019). *Gülbeşeker Türk Tatlıları Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnançer, Ö.T. (2014). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, (Editör: A. Y. Ocak s. 125-187). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpekten, H. (1998). *Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karagözlü, V. (2019). Söze Vurulan Mühür: Baki'nin Hatem Kasidesi'nde Anlam Boyutları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 22(1) 449-488.
- Karaköse, S. (2014). Klasik Kültürümüzde Koku ve Klasik Edebiyatımızda Koku Unsuru, 3. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı: Avrupa'da Türkçe* (Ed.: Adem Balaban vd.), Bildiriler Kitabı. Tiran: 2014.
- Kartal, A. (2019). Klasik Türk Şiirinde Misk. *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Hazırlayan M. Özdemir) Bilecik: 9-44.
- Kaşgarlı M. (1985). *Dîvânü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (Cilt I-III), (Çeviren: B. Atalay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kavak, M. (2018). Ortaçağda Misk. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 0(Özel Sayı), 188-229.
- Keklik, M. (2017). Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek. *Türkiyat Mecmuası*, 27(1) 139-169.
- Khidirov, B.K. (2016). Mekân Algısı ve Koku: Kokunun Mekân Tasarımına Potansiyel Katkıları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Didem Bedük Tuncel), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Koçu, R. E. (1960). Balmumu. *İstanbul Ansiklopedisi* İçinde 2056. İstanbul: Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayali Bey Divanının Tahlihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Kurnaz, C. (1996). Gül, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 219-222), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kurşun, Z., Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: (2. Kitap)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2004). Kâfûr, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* İçinde 15-18. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Küçük, S. (t.y). Bâkî Divanı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf> adresinden 03.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2018). Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 2(1), 109-137.
- Nas, Ş. K. (2017). Divan Şiirinde Muska, *Muska Kitabı*, (Editör E. G. Naskali) s. 35-89. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Olgun, T. (2012). *Şiir Açıklayan Mektuplar* (Haz. C. Kurnaz). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. C. Kurnaz). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ömeroğlu, Ö. (2009). Amber Taşının Takıda Sembolik ve Estetik Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Suhandan Özay Demirkan), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Özgeriş, M. M. (2014). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(2) 167-193.
- Özön, M. N. (1979). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4(4) 103-154.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayınları.
- Sami, Ş. (1978). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (1999). Divan Şiirinde Musikî ile ilgili Unsurların Kullanılışı, *Osmanlı Ansiklopedisi* İçinde (s. 649-668). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şahin, E. (2011). Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Muhammet Nur Doğan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, K. (2012). Üzerlik Bitkisinin Türk Halk Kültürü ve Sanatı Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yunus Berkli) Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, K. Ş. (2012). Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23) 386-408.
- Şentürk, A. A. (2004). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, Ş. (2005). *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanker, N., Koyuncu, M. & Coşkun, M. (1998) *Farmasötik Botanik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, M. (2019). Divan Şiirinde Toprak Motifi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 26(12) 468-487.
- Turan, M. (2019). XIV ve XV. Yüzyıl Divanlarında "Koku" Kavramı Etrafında Oluşan Benzetme ve Hayal Dünyalarına Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45(25) 251-272.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, Ö. (2022). *Koku Beğenisinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15) 301-334.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 119-128, Autumn 2023

İsak Ferera'nın "Aşına Sesler"inde Vatan Kavramı ve Vatanseverlik* *The Concept of Homeland and Patriotism in İsak Ferera's Aşına Sesler*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1331229>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Gaye Belkız Yeter
Şahin
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
/ Fen Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
gayeyeter@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-4290-9920

Öz

Osmanlı'nın toplumsal ve kültürel yapısında yabancıların ve azınlıkların konumu çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada Musevi asıllı Osmanlı vatandaşı şair ve gazeteci İsak Ferera'nın Aşına Sesler adlı eserinde yer alan şiirlerdeki vatani duygular tespit edilmiştir. İsak Ferera, şiirlerini önce Pul, Mecmua-i Edebiye, Musaffer Fen ve Edeb, Malumat ve İrtika gibi dergilerde yayımlamış, daha sonra bu şiirlerini önce Ebr-i Bahar'da (1904) ardından Aşına Sesler adlı eserlerinde (1914) kitaplaştırmıştır. Daha çok Servet-i Fünûn dönemi edebiyatından etkilenerek şiirler yazan Ferera'nın millet ve vatan hassasiyetiyle yazdığı şiirleri dikkate alınırsa şairin vatan sevgisi bu duyguya aşına insanlara, yaşadığı topraklara, geleneklere ve fikirlere sadakat duygusuyla biçimlenmiştir. Muhtemeldir ki Ferera, vatanseverlik hisleriyle kitabının adını *Aşına Sesler* koymuştur. İsak Ferera, başlangıçta teknik ve tematik yönlerden Servet-i Fünûn sanat anlayışıyla yazdığı şiirlerinin yanı sıra 1908 sonrası şiirlerinde sosyal konulara değinmiştir. Şiirlerinde Osmanlı'yı ve vatanseverliği yücelten İsak Ferera kendisinin Türk toplumu tarafından yabancı görülmemesini, onlardan biri olduğunun bilinmesini arzular. İstiklâl Marşı'nın seçimi için düzenlenen yarışmaya eser gönderen şairler arasında yer alan İsak Ferera'nın, Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nı kazanacağına duyduğu inanç onun millî bir duruş sergilediğini göstermektedir. Şairin Aşına Sesler adlı kitabında yer alan şiirleri böylesi bir hassasiyetle yazılmıştır. Çalışmanın amacı vatan ve millet sevgisinin İsak Ferera'nın şiirlerine hangi yönleriyle yansıdığını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: İsak Ferera, Aşına Sesler, Vatan ve Millet Sevgisi

Abstract

The position of foreigners and minorities in the social and cultural structure of the Ottoman Empire has been the subject of various studies. In this study, the patriotic feelings in the poems in Aşına Sesler by the poet and journalist İsak Ferera, an Ottoman citizen of Jewish origin, will be analysed. İsak Ferera first published his poems in magazines such as Pul, Mecmua-i Edebiye, Musaffer Fen ve Edeb, Malumat and İrtika, and later published them first in Ebr-i Bahar (1904) and then in Aşına Sesler (1914). Ferera, who wrote poems mostly influenced by the literature of the Servet-i Fünûn period, wrote poems with the sensitivity of the nation and the homeland, and his love for the homeland was shaped by a sense of loyalty to people familiar with this feeling, traditions and ideas. It is likely that Ferera named his book Aşına Sesler because of his patriotic feelings. In addition to the poems he initially wrote with the artistic understanding of Servet-i Fünûn, İsak Ferera touched upon social issues in his poems after 1908. İsak Ferera, who glorifies the Ottoman Empire and patriotism in his poems, wishes that he should not be seen as an outsider by the Turkish society and that he should be recognised as one of them. İsak Ferera, who was among the poets who sent works to the competition organised for the selection of the National Anthem, shows that he has a national stance with his belief that the Turkish nation will win the War of Liberation. The poet's poems in Aşına Sesler were written with such sensitivity. The aim of the study is to determine in which aspects the love of homeland and nation is reflected in İsak Ferera's poems.

Keywords: İsak Ferera, Aşına Sesler, Love of Homeland and Nation

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yeter Şahin, G. B. (2023). İsak Ferera'nın "Aşına Sesler"inde Vatan Kavramı ve Vatanseverlik. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 119-128.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Vatan duygusu insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte vatan fikrinin ona göre daha yeni bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak “vatan, tarihî süreçte aynı kaderi paylaşan insanların maddî, manevî ortak tecrübeleriyle yoğurduğu coğrafya anlamına” gelmektedir (Kurt, 2009: 107). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar geçen süreçte sürekli tehdit altında olan, savaşlarda topraklarını müdafa etmeye çalışan bir milletin içinden doğan şairlerin bu zorlu mücadeleye kayıtsız kalmadıkları görülmektedir. Başta Namık Kemal olmak üzere pek çok şair, vatan temine yer verdikleri şiirler yazmışlardır. İsak Ferera’nın da *Aşina Sesler*’inde vatan duygusunu kuvvetli bir şekilde işlediğini söyleyebiliriz.

Çıkardığı gazetelerle basın hayatında etkin rol oynayan İsak Ferera, Avram Naon’la birlikte Arap harfli Türkçe bir dergi olan *Mirât*’ı (1908) yayımlamıştır. İki Musevi asıllı şairin Türkçe gazete çıkarmaları onların Osmanlı’ya bağlılıkları ve Türkçenin kullanımına yönelik hassasiyetle ilişkilendirilebilir. Bu durum, “Osmanlı-Türk toplumunda, farklı bir kökenden de gelse bütün vatandaşların sosyal ve kültürel yaşantıya katılabilmeleri için gerekli ortamın var olduğu gerçeğidir” (Karakartal, 2006: 11).

Musevi asıllı bir şairin şiirlerindeki vatani duyguların inceleneceği bu çalışmada öncelikle çok milletli, kültürlü ve dinli bir yapıya sahip Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslim vatandaşların devlet içerisindeki konumundan bahsetmek gerekir. Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olduğu için resmî vatandaşlık anlayışında kendi içindeki unsurları sınıflandırmaktan kaçınmıştır. Osmanlı vatandaşlığı anlayışı çerçevesinde resmî olarak gayrimüslim vatandaşlara azınlık gözüyle bakılmamış, böyle bir adlandırma da yapılmamıştır: “Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar, ‘eşit vatandaşlık’ ve ‘Osmanlı milleti’ kavramları da istenildiği gibi toplumun geneli tarafından birleştirici bir anlayış ve ortak kimlik olarak benimsenmemiştir” (Güllü, 2020: 159-160). Osmanlı Devleti tarafından azınlık konumunda kabul edilmeyen İsak Ferera gibi tüm gayrimüslimler diğer unsurlarla eşit vatandaşlık şemsiyesi altında olsalar da Ferera’nın avukatlık belgesinin geri alınması, şiir kitaplarının basımının engellenmesi gibi farklı uygulamalarla da karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Osmanlıcılık anlayışının hâkim olduğu toplumsal bir ortamda yetişen Ferera’nın, şiirlerinden hareketle millî bir anlayış içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Museviler hem Osmanlı döneminde hem de Millî Mücadele sürecinde devletle çatışmaya girmemiş, ılımlı bir politika sergileyerek azınlık anlayışının dışında kalmışlardır. Özellikle de Millî Mücadele sürecinde Türk milliyetçiliğini benimsemeleri Musevilerin Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti içinde sergiledikleri milliyetçi politikayı ortaya koyar (Aydın, 1991: 44-47).

Ulus devletlerin kuruluşuyla beraber tüm dünyada kullanılmaya başlayan azınlık adlandırması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni de etkilemiştir (Baskın, 2015: 26-27). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren gayrimüslimler azınlık statüsünde kabul edilmeye başlanmıştır: “Azınlık modern bir tabirdir ve millî devletler için anlamlı bir karşılığı bulunmaktadır. Lozan Antlaşması sonrası Türkiye Cumhuriyeti’nin gayrimüslim vatandaşları azınlık olarak değerlendirilmişlerdir. Bu tanımlamayı Osmanlı dönemi için de kullanmak doğru değildir” (Güllü, 2020: 149).

Musevi cemiyetini edebî anlamda temsil edenler arasında yer alan İsak Ferera, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrasında edebî sahada aktif bir rol almış bunun yanı sıra ülke içindeki politik, toplumsal ve kültürel değişiklikler, sanatına teknik ve tematik yönden tesir etmiştir.

İsak Ferera, başlangıçta Divan edebiyatının etkisiyle şiirler kaleme almış daha sonra ise Servet-i Fünûn sanat anlayışını yansıtan şiirler yazmıştır:

“(…) önce Divan edebiyatı etkisinde şiirler kaleme alırken daha sonra Servet-i Fünûn edebiyatı etkisinde şiirler yazdı. İsmail Safa tarafından desteklenen ve *Aşina Sesler* şiir kitabının özsözünde İsmail Safa’nın kendisine olan bu desteğini anlatan şair *Malumat*, *İrtika*, *Mecmua-i Edebiye*, *Musavver Fen ve Edeb*, *Pul*, *İkdam* ve *Sabah* gibi dergilerde şiirlerini yayınladı. Şiirlerini Türkçe yazması, aruz vezni kullanması, Servet-i Fünûncular’ı örnek alması, kendisini Osmanlı ve Türk Musevisi olarak tanıtmaması şairin Türk edebiyatı içinde Musevi asıllı Osmanlı-Türk şairi olarak tanımlanmasına vesile oldu” (Atlı, 2019).

Türkçe şiirler yazan İsak Ferera’nın Türkçeye hâkim olması, Servet-i Fünûn şairleri arasında kabul görmesine imkân sunmuştur. Servet-i Fünûncular gibi yeni bir duygu içinde olan şairin ferdi duygu ve hayallerini anlatırken aşırı hissiyatlı ve karamsar bir ruh hâlinde olduğu söylenebilir.

Ferera, *Aşina Sesler*’in mukaddime kısmında İsmail Safa’nın kendisini Türk şiir dilini kullanmada başarılı bulmasıyla alakalı destekleyici düşüncelerinin öneminden şöyle bahseder:

“Vâkıa muhterem mâ-bîh-il-iftihârî destiyle muharrer olmak itibariyle hırez-câh ettiğim şu sözleri bendeniz için tâziyâne-i teşvik olmaktan hâli kalmadı. ‘Türkçedeki

noksanlarınızdan bahsediyorsunuz, hayır azizim bilâkis sinninize, kavmiyetinize ve tahsilinize nisbeten şu lisânın şiirinde gösterdiğiniz iktidar hakikaten erbâbin icâb edecek derecededir'. (...)

Edebiyat-ı cedîdemizin mâ-bih-il-iftihârisimâlarından biri olan merhum Safâ Bey'in manzumelerini okurken hâl ü tavrında teccessüm eden belâgât-ı şâirâne beni gittikçe perî-i şiire teshîr etti" (Ferera, 1914: 5).

Servet-i Fünûn sanat anlayışından etkilenen İsak Ferera'nın Tefik Fikret, Cenap Şehabettin, İsmail Safa ve Mehmet Rauf gibi Servet-i Fünûn sanatçılarından tesirinde kaldığı söylenebilir. *Servet-i Fünûn* dergisinde şiirleri yayımlanan Ferera'nın 1908 sonrası şiir anlayışında eski sanat anlayışından uzaklaşıp daha çok sosyal konulara yöneldiği görülmektedir:

"Bu şiirlerde azınlıktan gelse de Türk ulusunun bir üyesi olarak kendisini hissetme söz konusudur. Öteki yerine millet kavramından, millettten olma İsak Ferera'nın Cumhuriyet'ten önceki şiirlerinde olduğu gibi Cumhuriyet'ten sonraki eserlerinde de sürdürdüğü bir politikadır. Zira bu yıllarda örneğin Türk Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına doğru 1922'lerde Hahambaşı Becerano ile yapılan bir mülâkatta Mustafa Kemal Paşa'ya destek ve Türklere birlikte yaşama isteği tespit edilirken, Cumhuriyet'ten sonra kimi Musevi aydınlar tarafından da paylaşılan ve hatta onların eliyle yürütülen bir Türkçülük hareketinden söz edilebilir" (Karakartal, 2006: 41).

Ferera'nın 1908 sonrasında yazdığı şiirlerde Türk milliyetçiliğinin savunucusu hâline geldiğini söylememiz mümkündür. Osmanlılık fikrinin yerini artık onun şiirlerinde Türkçülük fikri almıştır.

Vatansever Musevi Bir Şair: İsak Ferera

İsak Ferera'nın doğum tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre 1877'de (Bali, 1999: 449) bazılarına göre ise 1883'te (Işık, 2007: 1847) İstanbul'da doğmuştur. Hasköy Hahamının oğlu olan Ferera, Hasköy'deki Şule-i Maarif Okulu'nun ardından öğrenimine Vefa Lisesinde devam ederek Hukuk Mekteb-i Âlisi'nden mezun olmuştur. Ferera, yükseköğrenimini tamamladıktan sonra devlet tarafından Paris'e doktora eğitimi için gönderilmiştir. Paris'ten döndükten sonra memuriyete başlayarak Adliye Nezareti Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, İstanbul Cumhuriyet Başsavcı Yardımcılığı, İstanbul Halıcıoğlu'ndaki İstihkâm ve Topçu Okulunda Fransızca öğretmenliği yapmıştır. İlerleyen yıllarda memurluktan istifa ederek avukatlık yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde avukatlık belgesi iptal edilmiş olsa da kısa bir aradan sonra avukatlık yapmaya devam etmiştir (Atlı, 2019). 1933'te İstanbul'da ölen Ferera, kendini "Osmanlı ve Türk Musevisi" olarak tanıtmış ve Türk edebiyatında "Musevi asıllı Osmanlı-Türk şairi olarak tanınmasına vesile" olmuştur (Atlı, 2019).

Kendisi gibi Musevi asıllı avukat arkadaşı Avram Naon'la birlikte 1908'de çıkardıkları *Mir'ât* dergisinde dönemin edebî ekolüne katkı sunacak eserler yazmışlardır: "İsak Ferera, yazdığı şiirler dolayısı ile azınlık edebiyatı literatüründe başarılı bir usta kalem olarak ön plana çıkmış, önemli bir Türk şair kadar verimli eserler vermiş ve dönemin edebî ekolüne uygun bir söylem geliştirebilmiştir" (Tuğluk, 2015: 130).

Şairin *Ebr-i Bahar* (1904) ve *Aşına Sesler* (1914) adlı iki şiir kitabı bulunmaktadır. *Aşına Sesler*, *Ebr-i Bahar*'daki şiirleri içine alan daha kapsamlı bir eserdir. Şairin *Ezhar-ı Şebap* adlı bir eserinin varlığından bahsedilse de bu eser bulunmamıştır (Karakartal, 2006: 28).

XX. yüzyılın başlarında yazdığı Türkçe şiirleriyle tanınan İsak Ferera'nın edebiyat araştırmalarında çok fazla incelemeye tabi alınmaması şairin edebiyat alanındaki başarısızlığı olarak yorumlanmamalıdır: "İsak Ferera, Osmanlı Yahudi cemaatinin edebî anlamdaki değerlerinden biri olup Türkçe şiirler yazan ve Servet-i Fünûn şiir estetiğini eserlerinde yansıtan önemli bir isimdir" (Tuğluk, 2015: 130).

Laurent Mignon, İsak Ferera ve *Mir'ât* dergisi hakkında yazdığı makalesinde Ferera'nın unutulmaya yüz tutmuş bir edebiyatçı olduğunu ifade eder:

"Edebî açıdan yaşadığı dönemde Rezaizade Mahmut Ekrem çizgisini izlemiş olmasına, Türkçe Yahudi edebiyatının öncülerinden olmasına ve toplumsal açıdan, yükselen Türkçülüğün ve Türkçeciliğin Yahudi topluluğunu nasıl etkilediği konusunda ilginç ve önemli bilgiler sunmasına rağmen, yirminci yüzyılın başında Osmanlı Türk edebiyatındaki gelişmeleri irdeleyen tarih ve eleştiri çalışmalarında

isak Ferera'nın adının olmaması üzerinde durulması gereken bir noktadır" (Mignon: 78).

Laurent Mignon, bir başka yazısında İsak Ferera'yla ilgili şu yorumda bulunur: "İsak Ferera Efendi'nin eserlerinin hem Türk edebiyatı bakımından hem de Osmanlı'da ve Türkiye'de Yahudi tarihi bakımından olağanüstü bir önemi var. Bu nedenle İsak Ferera Efendi'yi ve eserlerini yeniden keşfetmeliyiz" (Mignon, 2000: 85).

1954'te İsak Ferera hakkında bir makale yazan Jozef Habib Gezer ise Ferera'nın eserlerini bulmak için çok çaba sarf ettiğinden şöyle bahseder: "Ailesiyle birlikte temas etmeden evvel uzun müddet Ferera'nın eserlerini -en eski kütüphanelere varıncaya kadar- günlerce aradım. Fakat izine dahi tesadüf edemedim" (Gezer, 1988: 110). Jozef Habib Gezer, Ferera'nın bu şiir kitaplarını Latinize etmeyi düşündüğünden ancak bunun için yeterli paraya sahip olmadığından bahseder ve Ferera'nın unutulmaya yüz tutmasından şikâyet eder (Gezer, 1988: 72).

Bu çalışmamızda İsak Ferera'nın şiir kitaplarıyla ilgili birkaç akademik çalışmanın dışında gerekli sayıda yayın yapılmadığına hatta şiir kitaplarının Latinize edilip yayımlanmadığına dikkat çekilmektedir.

Aşina Sesler'de Vatansever Söylem

1908 Meşrutiyet'inden sonra 1914'te yayımlanan *Aşina Sesler*, *Ebr-i Bahar*'daki şiirlerin genişletilmiş hâlidir: "İsak Ferera'nın *Ebr-i Bahar*'ı dönemin sansür idaresince aynen yayınlatılmamış, bazı şiirler çıkartılmış ve şair onlara yeni eklemelerle şiirlerini ancak 1914'te *Aşina Sesler* adıyla gerçek manada bastırmıştır" (Karakartal, 2006: 37).

On sayfalık bir mukaddimeyle başlayan *Aşina Sesler*, "Başta Servet-i Fünûn şiir estetiğini yansıttığı ve azınlık toplumundan bir şâirin sesini Türkçe olarak estetik bir biçimde ifade etmesi açısından önem arz etmektedir" (Tuğluk, 2015: 129). İsak Ferera, Servet-i Fünûn şiir estetiğine uygun bir tarzda yazan ve şiirlerinde Türkçeyi başarılı bir şekilde kullanan önemli şairlerdendir. Servet-i Fünûn sanat anlayışı ve sanatçılarından etkilenen İsak Ferera, şiirlerini Servet-i Fünûn sanatçılarının kullandığı teknikler, imajlar, orijinal benzetmeler ve temalar benzer şekilde yazmıştır. Şairin 1908 öncesi şiirlerinde hüznün, karamsarlık, melâl, kötümserlik gibi temalar öne çıkar. İsak Ferera her ne kadar Servet-i Fünûn şiirinin ve özellikle de Tefvik Fikret'in etkisinde kalsa da Servet-i Fünûn şairlerinin ona karşı uzak ve mesafeli bir tavır sergiledikleri söylenebilir:

"Servet-i Fünûncuların eserlerinde -örneğin Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'ında, Hüseyin Cahit'in *Edebiyat Hatıraları*'nda veya Mehmet Rauf'un *Anılar*'ında- isimlerinin geçmemesinin sebebi, kanımca iki Musevi asıllı Osmanlı şairinin ilk önce, gelenek şiiri (Ara Nesil) tarafından desteklenme ve övülmeleridir. Kozmopolitizmle de iç içe olan Servet-i Fünûn şair ve yazarlarının Avram Naon ve İsak Ferera'yı görmezlikten gelmeleri..." bu sebeplerle açıklanabilir (Karakartal, 2006: 38).

İsak Ferera, Servet-i Fünûncularla ortak bir duyuş tarzına sahipken 1908'den sonraki şiirlerinde sosyal konulara yönelmiştir. İsak Ferera'nın *Servet-i Fünûn* dergisinde ve Celal Sahir'e ithaf ettiği "Türküm" başlıklı şiir, şairin Türkçülük akımına bağlılığını gösterir. 1908 sonrasında yazdığı şiirlerden olan "Türküm" başlıklı şiiri Türklüğe yapılan övgüyle başlar. Türklüğü şanlı bir mezhebe ve imanın mabedine benzeten şairin bu tasvirleri onun ne denli Türklükle bütünleştiğini göstermektedir. Şairin vatan sevgisini mescid ve mektebe benzetmesi oldukça anlamlıdır. Türkçülük akımıyla paralel düşüncelere yer verilen şiirde geçen ifadeler şairin yeni kurulan ülkeden beklentisinin yüksek olduğunu ve Türkçülük düşüncesini benimsediğini göstermektedir.

"TÜRKÜM

Türkoğlu Türküm... İşte benim şanlı mezhebim

Türküm yegâne mabed-i imân u meşrebim.

Türküm müheykel âbide-i tâ-ebed karâr

Türküm vatan muhabbeti mescidle mektebim" (Ferera, 1924: 127).

İsak Ferera, Türk milletinin özelliklerine yer verdiği bu şiirinde Türklerin özgürlüğüne olan düşkünlüğüne dikkat çekmiştir. Bu sebeple özgürlük ve vatan uğruna ölmeyi göze alan -kendisi de dâhil olmak üzere- insanların varlığına değinir:

"Ölmekse mukadder bana ecdâdıma karşı

Onlar gibi ölmek emelim, son nakaratım

Ölmek ne demek bizlere mev'ûd ebediyet
Türküm ezeli âşık-ı şeydâsı hayatım" (Ferera, 1924: 127).

Vatanın kıymetine sıklıkla temas eden şair, Türk milletiyle ortak ruha ve duyuşa sahip olduğunu, bu hassasiyetle şiirlerini yazdığını anlatırken şiir kitabının adının *Aşına Sesler* olması şairin topluma kaynaşma arzusunu pekiştirmesi açısından anlamlıdır:

"Azınlığa mensup bir Osmanlı vatandaşı olmakla birlikte İsak Ferera, Türkçe yazdığı şiirleri ve bunlardaki duygu dünyasıyla Osmanlı milletinin bir parçası olduğunu ve Türk milletiyle kaynaştığı hissini vermek istemektedir. Onun şiirlerinde bir uzlaşma, kendini soyutlama değil aksine Osmanlı toplumuyla karışma ve diğer Osmanlı-Türk şairleriyle birlikte hareket etme ve anılma arzusu içinde olduğu görülür" (Karakartal, 2006: 48).

Ecdadının Osmanlı olduğunu ifade eden şair, şiirleri aracılığıyla Türk toplumuyla vatan duygusunda birleşmeyi hayal etmektedir: "Gelin gelin bu mukaddes vatanı birleşelim" (Ferera, 1914: 25). Vatani duygularını yansıttığı *Aşına Sesler*'deki şiirlerin büyük bir kısmında şairin Osmanlı'ya olan bağlılığı, Tefik Fikret ve Namık Kemal'le benzer şekilde vatana kutsiyet atfettiği söylenebilir: "Ferera'nın da *Aşına Sesler*'e vatani şiirlerini ekleyerek yine Fikret'in izinden gittiği rahatlıkla söylenebilir" (Karakartal, 2006: 91). İsak Ferera'nın Cumhuriyet öncesi kaleme aldığı şiirlerinde Osmanlı'ya bağlılığı öne çıkarken Cumhuriyet sonrası yayımladığı şiirlerde Türklük anlayışı ön plandadır.

İsak Ferera, ezelden beri Türk olduğunu ifade eder ve Türklüğe olan sevgisini "aşk" kavramıyla açıklar. Kendini Türk toplumunun bir ferdi olarak gören şair Çanakkale galibiyetinin ardından bu zaferi kutlamak için yazdığı "Golyot" başlıklı şiirde Türklüğe olan sevgi ve bağlılığını ifade eder. "Golyot" ismi, 1915'te beş yüz kişilik ekibiyle Çanakkale Savaşı'na katılan ve Türk donanmaları tarafından batırılan savaş gemisinin adından gelmektedir. Şiirde ateş saçan bir deniz canavarına benzetilen "Golyot", Türklerin muazzam savunmasına direnememiş ve tüm mürettebatıyla birlikte sulara gömülmüştür. Bu durum şiirde Türk milletinin zafer sevinci ve Allah'a şükürü şeklinde anlatılmıştır. Çanakkale Savaşı'nın kazanılması ve Türk vatanının devamlılığı İsak Ferera'yı büyük bir sevince gark etmiştir. Ülkenin savaş dönemlerinde halka ve aydınlara olan güven duygusu, yurt savunması için cephede mücadele edenlere cesaret ve coşku vermiştir. Ferera, şiirlerinde Türk toplumunun gücünü tarihten aldığına ve bunun Türk toplumuna özgüven verdiğine dikkat çeker.

"Savrup ejder-i deryâ gibi bed-mest-i gazeb
Ateşin lavlarını toprağa döktün, kustun
Sonra pür-şevk-i zafer!! Uykuya dalmıştın o şeb
(...)
Şimdi bağrında akar sâhile şelâle-i hûn;
Karşıdan seyre koşan kabile sermest-i sürûr
Görerek na'sını âvâre, perîşân makhûr
Secdeler eyledi Allah'ına pür vecd ü huşû!..." (Ferera, 1925: 255).

Aşına Sesler'de vatan, kahramanlık mitiyle ilişkilendirilir ve vatan sevgisi insan sevgisine benzetilir. Şairin vatan hasreti arttıkça kalbindeki vatan aşkı da artar. Vatanseverlik hususunda Ferera'nın Türkçeyi kullanmaya yönelik hassasiyetini de dikkatlere sunmak gerekir. Millî değerlerin anlam kazandığı yer olan vatan, milletlerin vicdanında olumlu yönleriyle yer edinir.

"Ey Milletim!..
-Türk kardeşlerime hediye-
Seni ey millet-i mazlûme benî İsrayil
Mahv için nâminı yok etmek için kahrın için
Senelerden beri Cengiz gibi hâin eller
En temiz varlığını âh kemirmek ister.

Rûhunun mâye-i ulviyesine şâhittir
Seni bir başka çelikten yaradan dest-i Hüda
Hilkatin enfes âsârını etmiş ibdâ.

Seni ey millet-i masûme hebâ etmek için
Kuduran gayz-ı ebâtıyla sümûm-ı dehre,
Öldüren, inleten işkenceye zulm ü kahre
Ettiğin kanlı vegalar o büyük kavgalar

Bu cedelgâh-ı şu'ûnda Firavunlarla hele,
Müfteris düşmân-ı cân en büyük âfetlerle
Sana makdûr idi zîrâ ebedî çarpışmak” (Ferera, 1914: 1).

Aşina Sesler'in mukaddimesinden önce bir başlangıç şiiri olarak yer alan “Ey Milletim” başlıklı şiirde millî hislerle hareket ettiğini belirten Ferera “-Türk kardeşlerime hediye-” ibaresiyle Türk toplumuna karşı beslediği samimi hislerini göstermek ister. Şiirde Musevi toplumunun çektiği sıkıntılara da yer veren şair eziyet altında kalan milletlerin yanında olduğunu ifade eder. Ferera'ya göre Türk milletinin devamı için üzerinde yaşanılan vatan topraklarını koruması lazımdır. Ona göre her şey vatan içindir ve insan vatanın devamı için mücadele etmelidir. Ferera, vatan uğruna canlarını feda edenlerin anlatıldığı “Asker” başlıklı şiirde vatan savunmasının kutsallığına ve önemine değinir. *Aşina Sesler*'de vatan, tarih şuuruyla işlenerek insani ve millî hislerin başlangıç yeri kabul edilir. Vatanın içinde inşa edilen maddi ve manevi değerlere yer verilen şiirde Ferera'nın Türk milleti ile arasında dil, fikir birlikteliği kurmak istediğini söyleyebiliriz.

“Duhter-i Vatan” ve “Duhter-i Vatan II” başlıklı şiirlerinde vatani genç bir kıza benzeten Ferera, vatan ve millet sevgisini samimi hislerle ifade eder. “Duhter-i Vatan”da vatan kavuşulması arzulan ulvi bir yer olarak tasvir edilmiştir:

“Duhter-i Vatan
Sâfiyet-i gurûr-ı şebâbında parlâyan
Bâkir emellerin gibi kalbinde bî-bedel,
Bir iştiyâk hâr-ı muhabbetle ağlayan

Ümîd- i vuslatın.. Ne büyük nuhbe-i emel!
Aç sine-i şefikini ey duhter-i vatan
Mechûr kalmasın bu garîb âşiyâneden!..” (Ferera, 1914: 32).

“Duhter-i Vatan II” de Osmanlı Devleti şair için Doğu dünyasının ilahi sevgilisidir.

“Duhter-i Vatan II
Harîm-i subhuna bin cânla rûhlar müştâk,
Ziyâ-yı fecr ki bir sâha-i tecellidir.
Gönüllerin şeb-i hüznünde zinde-dâr-ı firâk
Ümîd-i âfla bir vâha-yı tesellidir..

Bütûn hazâ'in-i ulviye-i şebâbınla
Ne rütbe câlib u câzibesin ey ilâhe şark!
Olurdu aşkına düşkün ferîstelerde hele
Mukarrerem olmasa topraklar ey bedî'a-ı hâk!...” (Ferera, 1914: 33).

Ferera, “Hevâ-yı Vatan”da Osmanlıyla gezip gördüğü Fransa'yı kıyaslar ve her ne olursa olsun vatanın her şeyden üstün olduğunu ifade eder. Vatan özlemine değinilen şiirde vatan özlemi ona seslenerek anlatılmaktadır.

“Gezdim nice mes'ûd u şefkat-çehre bilâdı
Gülşenleri hep ravza-i cennet gibi ma'mûr
İnsanları bir başka saadetle mübâhi
Onlardaki her cephe şevâhik gibi mağrûr.

(...)
Meşhûn idi gönlüm vatanın manzarasıyla
Taşlar da ağaçlar da güneşler de kamer de
Sevdimse eğer rûhunu timsal-i seherde

Mutlak vatana nisbeti vardır hevesiyle
 (...)

Lakin bu güneşler bu ufuklar bu sevâhil
 Hâk-i vatanın sâhili âfâkı değildir
 (...)

Ey hâk-i vatan bûse-i âfâkını gönder.
 Gönder bana mehtâbını tenvîre leyâlim..
 Bu hatıra-i sûziş-i ezvâkını gönder
 Yâdınla sükûn bulsun o dem hüzn ü melâlîm.." (Ferera, 1914: 51, 52, 53).

Ferera'nın vatan ile ilgili duygularına yer verdiği "Hevâ-yı Vatan"da vatan özlemine dair mısralar onun ne denli vatanına bağlı olduğunu gösterir mahiyettedir. *Aşına Sesler*'deki "Ahrâr-ı Ümmete Hitâb" başlıklı şiirde Osmanlı'yı ve Osmanlı milletini yücelten şair, Osmanlı devletinin bünyesinde yaşayan azınlıkların aslında Osmanlı milletiyle duygu ortaklığı içinde olduklarını ifade eder. Bu şiirde "biz" zamirinin sıklıkla kullanımı şairin kendini Osmanlı milletinin bir mensubu olarak gördüğünü kanıtlar.

"Biz ol 'al-i himem erbâb-ı cidd ü ictihâdız kim
 Cihângirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten.
 Biz ol nesl-i kerîm-i dîde-i Osmâniyânız kim
 Muhammedir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten.."

(...)

Gelin gelin bu mukaddes vatanda birleşelim..
 Bu hâk-i pâk-i muazzezde kurb-ı rahmanda

Bu toprağın ezeli âşinâları bizler,
 Gelin gelin bu mukaddes vatanda birleşelim...

Gelin gelin o şehîd-i vatan 'Kemâl'e bugün
 Bir iştiyâk-ı tahassürle girye-riz olalım..

Gelin gelin o mübârek şehîde ağlayalım.
 Gelin gelin o muazzez vücûda ağlayalım" (Ferera, 1914: 18-24).

Ferera "Ahrâr-ı Ümmete Hitâb" şiirinde vatansever Osmanlı vatandaşlarından biri olduğunu ve kendisi gibi düşünen, vatanına bağlı azınlıkların ötekileştirilmemesi gerektiğini dikkatlere sunmak ister.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile özgürlük ve hürriyet kavramlarının anlam kazandığını düşünen şair bu tarihten sonra yazdığı şiirlerinde toplumla kendini özdeşleştirerek ve kendini Türk toplumuna mensup kabul ederek "biz" öznelerini sıkça tekrar eder. Şiirlerindeki bu kullanım şairin vatanına ve Türk milletine olan sevgisini ve bağlılığını gösterir niteliktedir.

Ferera'nın, "Asker" başlıklı şiirinde vatanın şanlı erleri olarak gördüğü askerlere övgüsü ve onlara duyduğu güven yer alır. Görüldüğü üzere bu şiirde vatanın birliği, bütünlüğünün gerekliliği ve parçalanmasının beraberinde getireceği hazin son dikkatlere sunulur.

İsak Ferera, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nin on altıncı ve on yedinci beyitlerini değiştirmeden bu şiirine almıştır. Mehmet Kaplan "Hürriyet Kasidesi"nin "vatan ve millet konuları karşısında derin ve şiddetli heyecan duyan bir mizacın ifadesi" (Kaplan, 1998: 42) olduğunu ifade eder. Namık Kemal şiirlerinde özellikle "Hürriyet Kasidesi"nde vatana duyduğu içten bağlıktan söz eder: "Namık Kemal'in 'Hürriyet Kasidesi' adlı şiirinde geçen 'Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten.' dizelerinde topluma adanmışlık; 'Kıt'a' adlı şiirinde geçen 'Ölürsem görmeden millete ümmid ettiğim feyzi. Yazılsın seng-i kabrimde: Vatan mahzun, ben mahzun!' dizelerinde vatana duyduğu içten bağlılık öne çıkmaktadır" (Şahin, 217: 424).

İsak Ferera'nın hürriyet ve vatan kahramanı anlatırken Namık Kemal'le ortak duygu ve görüşe sahip olması dikkat çekicidir. Mehmet Kaplan'a göre Namık Kemal, cemiyet mistisizminin bizde ilk havarisidir ve Namık Kemal, Türk cemiyetine, uğruna ölünebilecek bazı yeni kıymetler getirmiştir (Kaplan, 1998: 43). İsak Ferera da Namık Kemal'in cemiyet mistisizmi ideali doğrultusunda bir duruş sergilemektedir. Musevi kimliğine sahip bir Osmanlı vatandaşının vatan ve millete dair düşüncelerinde vatan şairi Namık Kemal'in görüşlerini içselleştirmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Mehmet

Kaplan “Hürriyet Kasidesi”nin Türk edebiyatında sosyal şiirin, mistisizmin, vatan ve hürriyet aşkının ilk ve en kuvvetli örneği olduğunu ve yeni Türk edebiyatında yazılmış bütün sosyal şiirlerin temelinde bu manzumenin yer aldığını ifade eder (Kaplan, 1998, s. 46). Kaplan’ın bu tespitini destekler mahiyette Ferara da “Hürriyet Kasidesi”nden iki beyiti doğrudan kendi şiirine almıştır. Her iki şiir de sosyal idealler, tarih duygusu, ferdi kahramanlık ve hürriyet aşkı temlerini konu edinmiştir. Ferara, şiirin devamında yer alan “Gelin gelin o şehî-i vatan ‘Kemal’e bugün/ Bir iştiyâk-ı tahassürle girye-riz olalım” (Ferera, 1914: 24). dizeleri ile Namık Kemal’in ismini zikrederek onunla aynı ideal ve hisleri taşıdığını ortaya koymaktadır.

“ASKER

Asker .. Hamiyyetin o mücessem numûnesi;
Asker .. Vatan muhabbetinin âşîyanesi.
Asker.. Bütün emellerin en saf lânesi..
Asker.. Gönüllerin o penâh-ı yegânesi..

Parlarsa gözlerinde senin lem‘a-i zafer
Ancak o dem vatanda bulur şû‘le-i necât
Handân senin yüzündeki tâbişle dîdeler
Sen gülmesen söner o sönük lem‘a-i hayât..

Bâzû-yı kudretinde bütün mâl u cânımız
Bir cilve-i celâdetine ittikâ eder...
Bir hande-i gurûr ki müştâktır zafer...

Siz var olun ey ufk-ı emel râh-berleri
Âmâl-i kalbimiz sizi takîb eder bugün
Şehrâhımız açık, vatanın şanlı erleri... (Ferera, 1914: 34).

“Nefer” başlıklı şiirde vatani korumak uğruna mücadele etmenin büyük bir onur olduğuna dikkat çekilmiş ve vatani korumak için vazifeyi göğüsleyenler özellikle de askerler tapılan heykellere benzetilmiştir.

“NEFER

Tüfenk omzunda beklerken o vaz‘-ı ihtişâmınla
Dikilmiş bir mücessem heykel-i ma‘bûdesin asker..
Hayâtın yek-nesâktır bi-letâfet zâhiren ammâ
Bu hâl u hey‘etinle ser-ta-ser mahsûdsun asker..” (Ferera, 1914: 35).

Görüldüğü üzere Türkçeyi başarıyla kullanan İsak Ferera’da doğup, büyüdüğü yer olan Osmanlı toprakları bağlılık hissi, şiirlerinde vatan, millet sevgisi ve hasreti gibi temalarla karşımıza çıkar.

SONUÇ

İstanbul’da Osmanlı kültürü içerisinde yetişmiş Musevi asıllı İsak Ferera’nın *Aşina Sesler*’deki şiirlerinden hareketle Türk milletiyle aynı duygularda birleşme gayreti ve Türkleşme isteği içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bazı şiirlerinde “Türk vatandaşlarına”, “Türk kardeşlerime” gibi ifadeleri kullanması şairin kaynaşma ve ortak bir şuurda birleşme arzusunun yansımasıdır. *Aşina Sesler*’deki şiirlerden hareketle şairin vatan ve millet kavramlarını bilinçli bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür.

İnsanın yaşadığı topluma beslediği sevgi vatanseverlik olarak tanımlanır. Vatansever bir şair olan İsak Ferera vatanla ilgili hislerini ifade ederken Türk milletinin varlığının ve mevcudiyetinin devamını temenni eder. Şair, *Aşina Sesler*’de mukaddes bir vatan tasviri yaparken vatan fikrini, vatan hissini, vatanseverlik heyecanını vatanını seve seve can verme ülküsü ile ilişkilendirerek anlatır. *Aşina Sesler*’de vatan ve hürriyet ilişkisine sıklıkla yer verilirken vatan sevgisi gür bir coşkunlukla anlatılmıştır. Şair şiirlerde vatan uğruna can verme gibi fedakârlıklara da yer verir. İsak Ferera’nın şiirlerinde vatan ve özgürlük temalarının bir arada olduğunu söyleyebiliriz. İsak Ferera için vatana hizmet ona sevgi, özlem ve vatan uğruna kişinin kendi canından vazgeçmesi gibi duygular ön plandadır.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma, tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, doküman incelemesine dayalı olduğu için etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Atlı, F. (2019). *İsak Ferera*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ferera-isak> adresinden 21.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Baskın, O. (2015). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferera, İ (1330/1914). *Aşına Sesler*. Dersaadet/İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Ferera, İ. (1340/1924). Türküm. *Servet-i Fünûn*, Nr. 1482, 8 Kânûn-ı Sâni. 127.
- Ferera, İ. (1341/1925). Golyat. *Servet-i Fünûn*, Nr. 1490, 5 Mart, 255.
- Gerez, J. H. (1988). Türk Yahudileri Hakiki Vatandaşlıklarını Türkçe Eser Vermek Suretiyle Göstermelidirler. (Edt. Nesim Benbanaste). *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi*. İstanbul: Sümül Basımevi.
- Güllü, R. E. (2020). Osmanlı Devleti'nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme. *Bilig*, 0(95), 149-176.
- Işık, H. (2007). *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi (Cilt 5)*. Ankara: Elvan Yayınları.
- Kaplan, M. (1998). *Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyete*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakartal, O. (2006). *Tevfik Fikret'in İzinde İki Şair Avram Naon ve İsak Ferera*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kurt, A. (2009). Tanzimat'tan Günümüze Türk Şiirinde Vatan Temi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 0(1), 105-137.
- Mignon, L. (2000). Türk Edebiyatı Tarihinin Yazılmamış Bir Sayfası: İsak Ferera Efendi (1883-1933) ve Eserleri. *Hece*, 4(42), 82-85.
- Mignon, L. *Türkçe Yahudi Edebiyatının Doğuş Sancıları: İsak Ferera Efendi ve Mir'ât Dergisi*. <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/cdbb5d26-0d79-4863-b53d-2d491e255b61/content> adresinden 21.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Rıfat, N. (1999). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul: YKY.
- Suavi, A. (1991). Yahudiler ve Türk Milliyetçiliği. *Tarih ve Toplum*, 0(89), 44-47.
- Şahin, C. (2017). Namık Kemal ve Beşir Fuad'daki Victor Hugo Portresi. *Turkish Studies*, 12(30), 415-431.
- Tuğluk, A. (2015). Türk Edebiyatı'nda Melâl'e Aşına Bir Ön Söz Örneği: İsak Ferera'nın 'Aşına Sesler Mukaddimesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 129-138.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 129-140, Autumn 2023

Çeviri Sorunları ve “Martı” Romanı Örneği* Interpretation Problems and Example of Seagull Novel

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1336428>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Murat Demirekin
Selçuk Üniversitesi / Eğitim Fakültesi
/ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
murat.demirekin@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6757-0487

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bu çalışmanın amacı; çeviribilim kuramları çerçevesinde diller arası tam eş değerklik konusunu incelemek, çeviri sorunlarını belirlemek, *Martı* isimli eserin Türkiye Türkçesine çevirisini ele alarak, "nitelik" ve "eş değerklik" kapsamında çözüm önerileri sunmaktır. Bu araştırmada nitel bir veri analizi araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli uygulanmıştır. Çalışma yapılırken karşılaştırma yöntemine başvurulurak, Richard Bach'ın Türkiye Türkçesine çevrilen *Martı* romanının, iki farklı baskısı üzerinde incelemeler yapılmıştır. Çeviriler, eş değerklik ilkesi açısından kelime, dil bilgisi, metin ve pragmatik anlam düzeyinde değerklendirilmiştir. Öncelikle eser İngilizce özgününden Türkçeye çevrilmiştir. Yapılan çevirilerde karşılaşılan sorunlar kelime, dil bilgisi ve anlam düzeyinde incelenmiştir. Değerklendirmeler, çeviride eş değerklilik kuramından yararlanılarak yapılmıştır. Kaynak İngilizce metinler, hedef kültürün dili olan Türkiye Türkçesine çevrilirken, asıl metindeki gibi çağrışımları verip vermediği, çeviride bilgi yitimi olup olmadığı, düz anlam ve yan anlam yönünden aktarım öğeleri, dilbilgisel denklik gibi sorunlar çerçevesinde, çok boyutlu incelemeler yapılmıştır. Bu değerklendirmelere göre sorunlar ve çözüm önerileri sıralanmıştır. *Martı* eseri, bilişsel gelişim açısından etkileyicidir ve bu eserdeki metinlerin eş değerkliğin sağlanması zordur. Bu çalışma kapsamında incelenen çevirilerde; tam anlamıyla eş değerklik sağlanamadığı belirlenmiştir. Yine de eserdeki kahramanların fiziksel ve ruhsal durumları, Türk dili okuruna en iyi şekilde yansıtılmış görülmektedir. Çalışmada çeviribilim alanında ortaya konan yaklaşımlar, çeviride eş değerklik sorunu ve buna yönelik çözüm stratejileri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviride Eş Değerklik, Çeviri Sorunları, Martı Romanı

Abstract

The aim of this study is to examine the issue of full equivalence between languages within the framework of translation studies, to identify translation problems, to deal with the translation of Seagull into Turkey Turkish and to offer solutions within the scope of "quality" and "equivalence". In this study, a qualitative data analysis research method, a document review model, was used. While conducting the study, two different editions of Richard Bach's The Seagull, translated into Turkey Turkish, were examined by applying the method of comparison. Translations were evaluated at the level of vocabulary, grammar, text and pragmatic meaning in terms of equivalence principle. First of all, the work was translated from the English original to Turkish. The problems encountered in the translations were examined at the level of vocabulary, grammar and meaning. Evaluations were made using the equivalence theory in translation. While the source English texts were translated into Turkey Turkish, which is the language of the target culture, multidimensional analyzes were carried out within the framework of problems such as whether they have connotations as in the original text, whether there is loss of information in the translation, transfer elements in terms of denotation and connotation, and grammatical equivalence. According to these evaluations, problems and solutions are listed. The work of Seagull is impressive in terms of cognitive development and it is difficult to ensure the equivalence of the texts in this work. In the translations examined within the scope of this study; It has been determined that full equivalence has not been achieved. Nonetheless, the physical and mental conditions of the main characters in the book appear to have been accurately reflected to the Turkish language reader. In the study, the approaches in the field of translation studies, the problem of equivalence in translation and the solution strategies for it are explained in detail.

Keywords: Equivalence in Translation, Translation Problems, Seagull Novel

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Demirekin, M. (2023). Çeviri Sorunları ve “Martı” Romanı Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 129-140.

GİRİŞ

Günümüzde toplumlar ve kültürler arasında iletişim çok artmış ve çeviri ile ilgili uygulamalar her zamankinden daha önemli hale gelmiştir (Kerimoğlu, 2019). Küreselleşen dünyada, dünyanın her yerinden insanlarla iletişim kurabilmek önemlidir. Çeviri, birey ve toplumların birbirleriyle iletişiminde ortaya çıkabilecek dil engelini aşmak için bir yoldur. Farklı sosyo-kültürel ortamlarda yaşayan insanların iletişim kurabilmeleri için ortak bir dile ihtiyaçları vardır. Çeviri, bu ortak zemini sağlar (Stewart, 2021: 94). Dil çevirisi, yabancı ve küresel iletişimde önemli bir araçtır ve toplumların fikirlerini, inançlarını ve kültürel geçmişlerinin iletilmesini ve anlaşılmasını sağlar (Keown, 2017: 194).

Çeviri sürecinde eş değerlik arayışı, en önemli zorluklardan biri olarak değerlendirilmektedir (Granger & Lefer, 2020). Hedef dilde eş değer niteliği taşıyan en iyi ifadenin aranması genellikle zorlu bir çalışma gerektirir ve bu nedenle eş değerlik kavramı önemlidir. Çeviribilimi uzmanları için eş değer ifadelerin belirlenmesi ve en uygun kelimeyle anlatımın sağlanması en temel ilkelerden biridir (Burns & Siegel, 2018). Kaynak dildeki mesajın amacı ve içeriği anlamsal olarak mümkün olduğunca çeviri yapılan dildeki ifadelerle benzer, ancak çevrilen terimler, bazen tam anlamıyla ifade edilemeyebilir. Bu nedenle eş değerlik, çevirmenler için kaynak metne göre mümkün olan en doğru olan iki mesajın denge noktasını temsil eder. Çevirmenler için en büyük zorluk ise en iyi dilsel eş değerlikleri belirlemek ve ardından bağlama göre metne en uygun olanı seçmektir. Bir kelime veya deyim her iki dilde de tam olarak aynı anlama geldiğinde eş değerlik sağlanmış olur. Profesyonel çevirmenlerin temel ilkesi, anlaşılır ifadeler kullanarak hedef dile uyarlamaktır. Bu, sadece dili değil, her iki kültürü de derinlemesine anlamayı gerektirir (Mauranen, 2021: 31). Çoğu zaman, aslında, sözcüksel bir seçim veya sözdizimsel bir yapı, belirli bir metinsel bağlamda eş değer olabilir, ancak farklı bir metinde yeterince doğru olmayabilir. Ayrıca dillere yansıyan kültürel, toplumsal ve sosyal farklılıklar, iki dil arasında biçimsel olarak tam bir örtüşme olmaması doğru dilsel karşılığın bulunmasını güçleştirmektedir (Keown, 2017: 194).

Eş değerlik arayışı, dilsel kaynaklar sayesinde mümkün olan dikkatli ve titiz bir araştırma çalışması gerektirmektedir. Kapsamlı bir dilbilimsel kaynak araştırması yapılmadan, çeviri süreci doğruluk ilkelerine uymayabilir. Çeviri, denklik esasına dayalıdır. Eş değerlik ancak araştırma yoluyla bulunabilir. Bu nedenle çevirmen, öncelikle diller arasındaki karşılıklı bağlantıyı ve iletişimi hayata geçiren bir araştırmacı olarak değerlendirilebilir (Kerimoğlu, 2019; Sakurai, 2015).

Bu çalışma, bu alanda var olan boşluğu doldurmaya katkı sağlayarak konuya dikkat çekilmesi ve bundan sonra yapılacak çalışmalara bir yöntem sunması açısından önemlidir. Çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, diller arası çeviri sorunlarına detaylı açıklamalar getirilmiştir. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın eserin çeviri eserlerinde değerler ve iletiler açısından zengin altyapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın yöntem itibarıyla eş değerlilik ve çeviri sorunları kapsamında gelecekte yapılacak çeviride kelime, anlam ve eş değerlik çalışmalarına kaynaklık edeceği öngörülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çeviri; farklı dillerde yazılmış farklı metinler arasındaki eş değerliklerin sağlanması işlemi olarak tanımlanmaktadır (Demirekin, 2014: 10). Kaynak ve hedef eser arasındaki kelime ve anlam bakımından eş değerliklerinin iki farklı yazının kullanım amaçlarını, iki toplumun kültürel özelliklerini, ahlâki değerlerini ve sosyal birikimlerini aktarabilmesi gerekmektedir (Kerimoğlu, 2019; Lee, 2021).

Çeviri eş değeriği, çeviri teorisinin önemli bir kavramıdır ve çeviri kuramının temel ilkelerinden biridir. Çeviri eş değerlerini bulmak, çeviri sürecinin temel sorunlarından biridir. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren çeviri kuramı alanında çalışan birçok önde gelen kuramcı, kuramsallaştırma ve araştırmalarında eş değerlik kavramına yer vermektedir (Doherty, 2016). Serbest çeviri ile birebir çeviri arasındaki farkı ayırt etmek için eş değerlik kavramı kullanılmaktadır. Wach ve Monroy (2020) çeviride eş değeriğin, metnin anlamını aktarmakla ilgili olduğunu belirtmektedirler. Dünya ülkeleri ile uluslararası kültürel, sosyo-politik ve ekonomik ilişkilerin kurulmasında ve diğer dil, kültür ve zihniyetin anlaşılmasında, çevirinin nitelikli şekilde yapılması gerekmektedir. Çeviride eş değeriği kavramına yönelik önemin gittikçe daha fazla vurgulanmasına rağmen, bazı eserlerin çevirilerinde yetersiz ve birbirinden farklı çeviri yorumları bulunabilmektedir. Çeviri sorunlarına dikkat çekilmesi ve çeviribilim alanında bazı eserlere yönelik doküman incelemesinin yapılması, çeviribilime katkı sağlayacaktır.

Çeviribilim, çevirinin teorisi, tanımı ve uygulamasıyla ilgilenen bir çalışma alanıdır (Ören ve Ergun, 2021: 38). Bir eserin çevirisinin yapılmasında kaynak dildeki ifadelerin ne ölçüde erek dile yansıtılabildiği önemlidir. Yeni bilgilerin ve fikirlerin dünyaya yayılması ve farklı kültürlerle de bu yeni

bilgilerin tanıtılması için çeviri yapılması gereklidir (Bektaş, 2008; Köksal, 2008). Farklı kültürler arasında etkili iletişimin sağlanması amacıyla yapılan çevirilerin hedef dile doğru çevirisinin yapılması önemlidir. Yeni bilgilerin yayılması sürecinde çeviri, tarihsel bilgileri dahi değiştirebilecek öneme sahiptir (Fabbretti, 2017: 458).

Her çeviri, bir çevirmenin bilgi ve algı dünyasının öteki dilde farklı bir yorumudur (Demirekin, 2014). Çevirinin nitelikli yapılması eğitim için çok önemlidir. Öğrencilerin ders kitaplarından ve diğer eğitim materyallerinden öğrenebilmeleri için, bunların yazıldığı dili anlayabilmeleri gerekir. Çeviri, bu materyallerin tüm dilsel altyapılardan gelen öğrenciler tarafından erişilebilir olmasını sağlar (Coleman, 2014: 405). Bir dil öğrenme stratejisi olarak çevirinin yararlılığı konusunda fikir birliği olmamasına rağmen, ilgili literatür, amaçlı ve anlamlı kullanıldığında öğrenme sürecine katkı sağlayabileceğini belirtmektedir (Bektaş, 2008; Fabbretti, 2017; Mauranen, 2021).

Her çevirmen kendi bilgi birikimleri, mesleki donanımı, aldığı eğitim içeriği, çocukluktan itibaren yaşadığı kültür, okuyup öğrendiği kitaplar ve bilgi altyapısı ölçüsünde bir dildeki bilgileri diğer dile aktarmak suretiyle kendi yorumunu ortaya koymaktadır. Bu yorumlama sürecinde, her bilgiyi özgün kaynaktaki gibi öteki dile taşımakta zorlanma ortaya çıkabilmektedir (Demirekin, 2014). Buna göre çeviride eş değerlik kavramının dikkate alınması gerekmektedir.

Her dilin, üzerinde anlaşılacak kurallara uygun, kendine özgü bir yapısı vardır ve birbirinden çok büyük farklılıklar gösterebilir. Örneğin, İngilizcede sıfat isimden önce gelmektedir, ancak Fransızca da sıfat isimden sonra gelmektedir. Öte yandan Türkçede isimlerden önce kullanılan sıfat fiiller İngilizcede nitelenen ismin ardından ifade edilmektedir. Sonuç olarak dilbilimciler, iletişimi daha doğal hale getirmek için sıklıkla kaynak sözcükleri eklemek, çıkarmak veya yeniden düzenlemek zorunda kalabilmektedirler (Çoraylı, 2008; Yazıcı, 2011). Benzer şekilde bileşik kelimelerde, ata sözlerinde ve deyimlerde terimin tam karşılığı olmayabilir ve bazı ifadelerde özgün kelimelerden hiçbir anlam çıkarılamaz. Böyle bir durumda çevirmenler, kaynak dildeki eş değer kelimeleri nasıl seçecekleri konusunda zorlanabilirler (Kerimoğlu, 2019).

Ayrıca nesnel hedef kitle tarafından kullanılmayabileceği veya bu eylem veya faaliyetler hedef dilin ülkesinde sıklıkla yapılmadığı için kaynak dildeki her kelimenin hedef dildeki karşılığı tam olarak bulunamamaktadır. Çevirmenler teknik veya çevirdikleri alan ile ilgili bilgi konusunda deneyime sahip olsalar da bazen teknik jargonla dolu veya belirli prosedürleri ayrıntılı olarak açıklayan belgeler için çeviri kelimeleri yeterli olmayabilir (Eruz, 2003; Musaoğlu, 2003). Bunların yanı sıra çevirmenin karşılaştığı en yaygın sorunlardan biri zaman olgusu olabilir çünkü nitelikli bir çeviri elde etmek amacıyla çevirmenlerin en doğru kelimeleri bulmak için daha fazla zaman harcaması gerekebilir. Metnin anlaşılır olması ve çevirmenlerin en doğru çeviriyi bulmak için her ayrıntıya yüksek düzeyde odaklanması gerekir (Sakurai, 2015).

Çeviride karşılaşılan en önemli sorunlardan biri eş değerlik sağlanamamasıdır (Sakurai, 2015; Wach & Monroy, 2020: 857). “Eş değerlik” kavramı çevirilerde önemlidir. Bir dildeki belirli bir dilsel birim, başka bir dildeki belirli bir dilsel ortamda kodlanmış aynı amaçlanan anlamı veya mesajı taşıyorsa, bu iki çeviri ifadeleri eş değer kabul edilir (Wach & Monroy, 2020: 857).

Eş değerlik biçimbirimler, sözcükler, deyimler, tümceler, deyimler ve atasözleri gibi dilsel birimleri kapsamaktadır. Dolayısıyla kaynak metnin dili ile çeviri yapılan hedef dil arasında anlamın oluşturulması, çevirinin en sorunlu aşamasıdır. Çevirmen her zaman iki dilde birebir aynı kategorik veya yapısal olarak eş değer ifadeler bulamayabilir (Ören ve Ergun, 2021).

Çeviri yaparken yorumlama sürecinin zorluğu nedeniyle ortaya çıkan çeviri sorunlarının ele alınması, çeviribiliminde öncelikli olarak ele alınması gereken bir konudur. Çeviride eş değerlik sağlanabilmesi için çözüm ve stratejiler belirlenmelidir (Doherty, 2016: 951). Bu çalışmada çevirinin her iki dildeki eş değerlik boyutu, çeviri ve çevirmen ilişkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eş değerlik kavramı üzerine yapılan birçok araştırma farklı sınıflandırmalar ve alt başlıklar kullanılarak incelendiğini göstermektedir. Göktürk (2011), bazı durumlarda diller arası öğelerde birebir eş değerliğin sağlanabileceğini, bununla birlikte bir ögenin öteki dildeki eş değeri için pek çok alternatif seçeneğin olabileceğini ifade etmektedir. Dilbilimci Roman Jakobson (1959) eş değerliğin "durumsal" boyutlarını vurgulamaktadır. Bu noktada Newmark (1988) kültür, işlev odaklı ve betimsel eş değerlikten söz ederken, Hatim ve Mason (1990) ise eş değerliğin "kelime, metin, kullanım ve söylem düzeyinde eş değerlik" gibi çeşitli sınıflandırmalar kullanarak incelemişlerdir.

Mona Baker (2011), *Diğer Bir Deyişle (In Other Words)* adlı kitabında çeviri eş değerlik düzeylerini değerlendirmiştir. Bu çalışmada teorik açıklamalar ve pratik örnekler verilerek çeviri bilimi

alanındaki birçok zorluk sıralanmakta ve çözüm stratejileri ortaya konulmaktadır. Çevirilerde, kaynak dil ile hedef dil arasındaki farklılıklar nedeniyle oluşabilecek eş değerlik sorunları 1) Sanatsal dil kullanımı odaklı sorunlar 2) Dilbilgisi odaklı sorunlar 3) Kültürel özgü kelime ve kavramlar 4) Zaman olgusuyla ilgili sorunlar 5) Edebi türlerle ilgili sorunlar olarak belirtilmektedir (Aksoy, 2002: 83).

Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı *Martı* adlı romanı model olarak çeviribilim kuramları çerçevesinde diller arası eş değerliğin incelenmesi, Baker'in ortaya koyduğu (2011) çeviribilim eş değerlik kuramı esas alınarak çeviri sorunlarının belirlenmesi ve bu çerçevede çözüm önerilerinin sunulmasıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli uygulanmıştır. Doküman incelemesi mevcut dokümanları gözden geçirerek veri toplamanın bir yoludur ve yazılı belgelerin içeriğini sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir.

Belgeler basılı kopya veya elektronik olabilir ve raporları, dergi içerikleri, haritalar, program günlükleri, performans derecelendirmeleri, resim, video, durum değerlendirme raporu, toplantı tutanakları ya da haber bültenleri gibi materyalleri içerebilir. Belge incelemelerinde toplanan verilerin özetlenmesi için bir veri toplama formu oluşturulabilir (Kıral, 2020: 172). Doküman analizinde özgünlüğü kontrol etme, içeriği anlama, hedeflenen kelime, eş değerlilik gibi kriterlere göre veriyi analiz etme gibi aşamalar uygulanmaktadır (Karataş, 2017).

Anlatmaya dayalı çeviri metinlerinde, her çevirmenin tercih ettiği bir anlatım ve üslup çeşitliliği bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman *Martı* adlı eserde ortamın tasvir edilmesi, bir olayı anlatış düzeni ve durum ya da düşünceyi net açıklayan kelimelerin tercih edilmesi gibi birbirinden farklı anlatım biçimleri bulunmaktadır.

Çalışmada Değerlendirilen Dokümanın Özeti

İncelenen öyküde Jonathan Livingston isimli martı, diğerlerine göre sıra dışı düşünce ve davranışlara sahiptir. Richard Bach'ın *Martı* adlı romanı 1970 yılında İngilizce olarak yayımlanmıştır. Romanın olay örgüsü, diğer martılara benzemeyen bir martı olan Jonathan Livingston'ın etrafında dönmektedir. Sürüsünün geri kalanı yiyecek aramakla yetinirken, Jonathan uçmaya hayranlık duymakta ve uçuş yeteneğini geliştirmek için uğraş vermektedir. Sürüdeki diğer martılardan farklı düşünen, zamanının çoğunu uçarak geçiren, sadece yiyecek bulma için değil yeni ve farklı yerleri öğrenmek için sürekli uçmayı tercih eden, diğer martılar gibi teknelerin arkasında yiyecek savaşı yapmayan martı konseyi onaylamasa bile inandığı ve düşündüğü şekilde ilerleyen, hatta martı konseyinin dışlama tehditlerine aldırmadan uçuş konusunda kararlı şekilde davranmaya devam eden bir martıdır. Martı Jonathan'ın bu kararlılığı sürüdeki genç martıların da dikkatini çeker ve onu haklı görerek çevresinde uçmaya başlarlar. Martı Jonathan, kendi düşünce felsefesini geliştirmek için tek başına kayalıklarda uçuş eğitimleri yapar ve sürüden uzun süre ayrı kalır. Bazen yükseklere ve uzaklara uçuş konusunda yaptığı denemelerde başarısız olur ve karamsar düşünceler oluşur. Başaramayacağına inanır ve diğer martılar gibi sıradanlaşıp sürüsüne dönmek ister. Kararlarını sorgular ve bir martı olarak hangi özelliklerle yaratıldığını düşünür, tekrar uçmayı öğrenmek için denemelerini artırır. Uçabildiğini gördükçe özgürlük hisleri onu heyecanlandırır, eskiye göre daha büyük bir heyecanla yeni uçuş denemeleri yaparak daha yukarılara ve uzaklara uçmayı başarır. En yükseklere uçmayı öğrenen Martı Jonathan, tüm martıların yükseklere uçabileceğini genç martılara anlatmak ve onların da ufkunu genişletmek için sürüsüne döner. Önceleri sürüdeki diğer martılar Jonathan'a pek inanmazlar ancak zamanla Martı Jonathan'ın kararlılığı anlaşılır; sonuçta her geçen gün uçmayı öğrenmek ve farklı olmak isteyen genç martılar Martı Jonathan'a eşlik ederler. Artık diğer martılar da kendisi gibi farklı düşünmeye ve daha ileri başarılar elde etmek için gayret etmeye başlarlar, sonuçta Martı Jonathan gerçek amacına ulaşır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmada öncelikle çeviribilimi ile ilgili kuram ve kavramlar, çeviri ve eş değerlik hakkında detaylı literatür taramaları yapılmış ve çeviri yaklaşımlarının eş değeriğe bakış açıları ışığında çeviri yaparken ortaya çıkan sorunlar ve anlam kaymaları belirlenmiştir. Aynı zamanda çevirilerde sıklıkla karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri incelenmiştir. Daha sonra Mona Baker'in (2011) "çeviride eş değeriğe tasnifi" uygulanarak *Martı* adlı romanın çevirisinde karşılaşılan sorunlar sınıflandırılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise *Martı* romanının önceden yapılmış olan çevirilerinde saptanan çeviri

sorunları, detaylı olarak sınıflandırılmış; birbiriyle karşılaştırılan metinler analiz edilmiştir. Yapılan uygulamaların özeti Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1’de belirtildiği gibi doküman analizi sürecinde, öncelikle veriler gözden geçirilmiş ve detaylı bilgi altyapısı oluşturulmuştur. Çeviri ile ilişkili detaylı literatür taramasının ardından *Martı* romanının çevirisi yapılmış, önceden yapılmış iki çeviri kelime anlamı ve eş değeri açısından değerlendirilmiştir. Çeviride eş değeri ilkeleri kapsamında kelime, dil bilgisi, metin içeriği gibi kategoriler oluşturularak sınıflandırma yapılmıştır. Detaylı incelenen çeviri metinleri karşılaştırılarak yorumlanmış ve eş değeri açısından öneriler sunulmuştur.

Eş Değeri Düzeyleri Açısından Değerlendirme

Eş değeri düzeyi ilkesine göre çeviri yapmak önemlidir. İçeriğin kapsamlı bir şekilde çevrilmesini sağlamak için çevirmen ideal olarak söz konusu dildeki ifadeler, mizah, argo, gizli anlamlar, kültürel açıdan önemli içerik gibi konulara alışık olmalıdır. Belirli bir ifade kullanılırken dil kasıtlı olarak kötüye kullanılabilir, çevirmenin niyeti masum olabilir; ancak, ifadenin hedeflenen dildeki gerçek anlamı rahatsız edici olabilir. Özgün dili okumak, deneyimsiz veya vasıfsız çevirmenler için sorun teşkil eder. Ayrıca tercüman, o dile hâkim olmaması veya dilin karmaşıklığı ya da tercümanın kişisel yorumu nedeniyle dili anlamakta güçlük çekebilir. Çevirmen, bir metni veya belgeyi yorumlarken genellikle belgenin doğruluğuna, amacına ve etkisine zarar verme potansiyeline sahip kendi fikir ve deneyimlerini getirir (Aslan, 2016, s.453).

Çeviride eş değeri düzeyinin değerlendirilmesinde çeviribilimci Mona Baker (2011), *In Other Words* isimli yayınında çevirinin kaynak ve hedef eser arasındaki uygunluğunu belirlemek amacıyla bir yöntem geliştirmiştir. Bu kaynakta tek tek kelime ve ifadelerin anlamından gramer kategorileri ve kültürel bağlamlara kadar dilin çeşitli alanları incelenmektedir. Modern dilbilim kuramı kapsamında doküman analizi yapılmasına kaynaklık eden Baker sınıflandırma sisteminde çeviriyle ilişkili kavramlar ve teorik konular net ve kesin bir şekilde açıklanmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada yapılan doküman analizinde eş değeri düzeylerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

- *Kelime düzeyinde eş değeri*; bu düzeyde, kaynak dildeki bir kelime ile aynı anlamsal karşılığını hedef dilin kelimesinde bulmak amacı söz konusudur. Ayrıca kelime grupları ya da deyimlerin çevirisinde, kaynak dil öbeğiyle aynı anlama gelen hedef dildeki deyimsel ifadeleri ya da öbek şeklindeki ifadeleri bulmak amaçlanır.

- *Dilbilgisel eş değeri*: Kaynak dildeki bir cümledeki dilbilgisel yapısının ve içeriğinin hedef dilde de geçerliliğini sağlama sürecini ifade eder.

• *Metin düzeyinde eş değerlik*: Bir metnin bağlamsal ve bağimsal anlamının ve işlevinin, hedef dildeki metnin genel anlamı ve amacı ile aynı olmasını sağlamak önemlidir.

• *Pragmatik eş değerlik*: Bir çeviri ögesi veya metnin jargon, artikülasyon ve kültürel bağlam gibi doğal dil kullanımındaki karşılığını yansıtmaya yeteneği incelenir. Kaynak dildeki metnin dinleyici üzerinde aynı etkiyi yaratabilmesi için, satır aralarındaki gizli ve imalı çağrışımların hedef dildeki muhataplar tarafından anadildeki doğal kullanımlara uygun olarak algılanması gerekir.

Yapılan araştırma sonucunda *Martı* adlı romanın iki farklı çevirmen tarafından yayımlanmış çevirisi tespit edilmiştir.

1- Bach, Richard (2011). *Martı Jonathan Livingston* (Çev. Kader Ay Demireğen). İstanbul: Epsilon Yayıncılık

2- Bach, Richard (1988). *Martı*. (Çev. Nuran Akgören). İstanbul: Say Yayınları

Kaynak İngilizce metinler hedef kültürün dili olan Türkiye Türkçesine çevrilirken asıl metindeki gibi çağrışımları verip vermediği, çeviride bilgi yitimi olup olmadığı, düz anlam ve yan anlam yönünden aktarım öğeleri, dilbilgisel denklik gibi sorunlar çerçevesinde çok boyutlu incelemeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelere göre sorunlar ve çözüm önerileri sıralanmıştır. Tablo 1’de *Martı* adlı eserin çevirilerinde bulunan kelime ve anlam farklılıkları özetlenmektedir.

Tablo 1: Martı Eserinin Çevirilerinde Kelime Düzeyinde Farklılıklara Dair Örnekler

Eş Değerlik	Özgün ifade	Çevirmen-1	Çevirmen-2
Kelime Düzeyi	‘A mile from shore a fishing boat ‘chummed’ the water, and the word for Breakfast Flock flashed through the air’ (p.11).	‘Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi ‘kucaklarcasına’ ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı zamanının geldiğini haber veriyordu’ (s. 11).	‘Kıydan bir mil ilerde, küçük bir balıkçı teknesi, sakin suları hafifçe ‘yararak’ ilerlerken, teknenin sulara yankılanan sesi, martılar için kahvaltı çağrısıydı’ (s. 11).
Kelime Grubu Düzeyi	‘Jonathan made a scree of delight, the first sound he had made since he had left Earth. ‘IT WORKS!’’ (p.36).	‘Jonathan, bir dağın yamacından yuvarlanan küçük taşların sesini andıran bir sesle haykırdı: ‘BAŞARDIM!’’ Bu onun dünyadan ayrılalı beri çıkardığı ilk sestir.’ (s. 55).	‘Jonathan zevkten bir çılgılık attı. Bu, dünyayı terk ettiğinden beri çıkardığı ilk sestir: ‘BAŞARDIM!’ (s. 61).

Kelime düzeyinde çevirmenlerin farklı kelime tercih ettiklerine ilişkin bir örnek olarak eserin ilk cümlesinde geçen “chum” kelimesi gösterilebilir. Kaynak dilde “dostça sarılmak veya kenetlenmek” anlamına gelen kelimesinin çevirisindeki farklı yorumlar da dikkat çekmektedir. İngilizce dilinde yazılmış olan *Martı* adlı eserin kaynak metninde “Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi kucaklarcasına ilerleyen bir balıkçı teknesi” şeklinde Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (Çev. K. Ay Demireğen, 2009). Bu kelimenin geçtiği bölüm, diğer çevirmen tarafından “Sakin suları hafifçe ‘yararak’ ilerlerken teknenin sulara yankılanan sesi, martılar için kahvaltı çağrısıydı” (Çev. N. Akgören, 1992) ifadeleriyle çevrilmiştir. Dolayısıyla kaynaktaki aynı ifadeyi çevirenlerin üslup farklılıkları bulunduğu söylenebilir.

Çevirmenin ortamı tasvir ederken tercih ettiği anlatımla ilgili olarak, eserin ilk satırlarında “Durgun denizin minik dalgacıkları üzerinde, güneşin altın gibi ışıldadığı pırıl pırıl bir sabahtı” (s.11) şeklinde çeviri kelimeleri vardır. Çevirmenin bir olayı anlatış düzeni ya da öykü oluşturma tercihleri aynı sayfadaki “Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi kucaklarcasına ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı zamanının geldiğini haber veriyordu. Binlerce martı, bir lokma yiyecek için mücadeleye girişmişti bile.” (s.11) biçiminde devam etmektedir ve her çevirmenin olayı anlatırken tercih ettiği kelimeler birbirinden farklı olmaktadır.

İkinci kesitte, “IT WORKS” ifadesi hem kelime grubu hem de kısa bir cümle olması itibariyle kahramanımız olan martının uçuş çabaları neticesinde uyguladığı yöntemlerin pratikte işe yaradığına dair bir gönderme söz konusudur. Ancak bu durum her iki çevirmen tarafından da yönetime değil “martı”nın bizzat kendisine indirgenmiştir. Bu ifade OLDU BE İŞTE! şeklinde çevrilirse bireysel çabanın sonundaki başarının yanı sıra uçuş yöntemi de karşılayacak bir anlamda erek dile daha bariz aktarılabilir.

Tablo 2: Martı Eserinin Çevirilerinde Dilbilgisi Düzeyinde Farklılıklara Dair Örnekler

Eş Değerlik	Özgün ifade	Çevirmen-1	Çevirmen-2
Dilbilgisi Düzeyi	‘I <i>‘must forget’</i> this foolishness.’ (p.14).	‘Tüm bu saçmalıkları <i>unutmalıyım.</i> ’ (s. 19).	‘Bu aptallığa bir <i>son vermiydim</i> ’ (s. 19).
Dilbilgisi Düzeyi	‘You’re wasting your time with me, Jonathan! I’m too dumb! I’m too stupid! I try and try, but <i>I’ll never get it!</i> ’ (p. 44).	‘Benimle vakit kaybediyorsun Jonathan! Ben sersemim tekiyim, çok aptalım! Tekrar tekrar deniyorum fakat bir türlü <i>yapamıyorum.</i> ’ (s. 76).	‘Jonathan, benimle boşuna vakit harcıyorsun. Aptalın biriyim ben! Çalışıyorum çabalıyorum, yine <i>başaramıyorum işte.</i> ’ (s. 68).

Eserin özgün metninde “I must forget this foolishness,” cümlesindeki zorunluluk durumunu ilk çevirmen “Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım,” şeklinde başarılı bir şekilde yansıtmış görünmektedir. Bununla birlikte ‘forget’ eyleminin düz anlamsal karşılığı olan ‘unutmak’ eylemi “yapılan mantık dışı hareketlere bir son verilmesi” göndergesi kaynak dil odaklı olarak aktarılmıştır. Öte yandan ikinci çevirmen “forget” eyleminin “son vermek” anlamını tercih etmek suretiyle kahramanın söz konusu bağlamdaki düşün dünyasını daha belirgin üslupta erek dildeki okurlara yansıttığı anlaşılmaktadır.

Çevirilen metnin amacı, erek metnin okur kitlesi ve çevirmenin kendi amacını da kapsayacak şekilde belgenin bağlamsal olarak anlaşılması son derece önemlidir. Sözlüklerde anlamı kaybolan ender kelimeler vardır. Çevirmen, bunun için mümkün olan en yakın kelimeyi bulmak için yeterli sağduyuya ve sezgiye sahip olmalıdır. Her iki dilde de dikkate alınması gereken çeşitli kurallar ve kültürel farklılıklar vardır. Aynı anlamı başka bir dilde ifade etmek bazen zordur. Bazen belirli kelimelerin veya ifadelerin eş değerleri yoktur. Çeviri yapılan bir ifadenin ardından, sonraki en iyi alternatif kelime bulunmalıdır. Çeviri sürecinde karşılaşılan tüm bu sorunlar, tecrübe, çeşitli projeler üstlenme ve yabancı dil becerilerini sürekli geliştirme yoluyla çözülebilir (Aslan, 2016).

İngilizceden Türkçeye yapılan çevirilerde bazen eş değer olarak aktarılması zorlayıcı ifadelerden birisi de “will” gelecek zaman yapısının kiplik anlamıyla karıştırılması ve erek dil Türkçeye “geniş zaman ya da şimdiki zaman” ile karşılığının verilmesidir. İkinci kesitte uzun uğraşlara karşın sonuç alamayıp “pes etme” durumu vardır. Burada ilk çevirmen cümleyi yetenek ve beceriye indirgeyerek “yapamıyorum” şeklinde çevirirken diğer çevirmen “başaramıyorum” şeklinde yine yeteneksizlik vurgusuyla ve “şimdiki zaman” bir yapıda çevirmeyi uygun bulmuştur. Bu noktada her iki çevirmenin de kaynak dildeki “pes etme” ruh hâlini Türk okurlara da hissettirme kaygısı taşıdıkları düşünülebilir. Bununla birlikte “I try and try, but I’ll never get it!” cümlesi “Deniyorum deniyorum ama asla başaramayacağım, işte!” şeklinde çevrildiğinde erek dilde dilbilgisel eş değerlik düzeyine daha yakın bir yapının yanı sıra, “pes etme” anlamıyla da verilebileceği söylenebilir.

Tablo 3: Martı Eserinin Çevirilerinde Metinsel Düzeyde Farklılıklara Dair Örnekler

Eş Değerlik	Özgün ifade	Çevirmen-1	Çevirmen-2
Metinsel Düzey	‘As he sank low in the water, a strange hollow voice sounded within him. <i>There’s no way around it.</i> I am a seagull. I am limited by my nature.’ (p. 14).	‘Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: <i>Hiçbir çıkış yolu yok.</i> Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım.’ (s. 19).	‘Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses. <i>Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok.</i> Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni.’ (s. 19)
Metinsel Düzey	‘Couldn’t I? <i>Don’t you think</i> that there might be other flocks, other Fletchers, that need an instructor more than this one, that’s on its way toward the light’ (p. 56)	‘Neden olmasın? Öğrenmeye istekli ve bir öğretmene buradakilerden daha çok ihtiyacı olan başka sürüler, Fletcher’lar <i>olamaz mı (X)?</i> ’ (s. 91).	‘Bırakamaz mıyım? Başka eğitimlere gereksinimi olan başka Fletcherler ve başka sürüler de olabilir, <i>değil mi (X)?</i> ’ (s. 89).

Martı Jonathan Livingston'un öyküsünü, felsefesini ve mücadelesini çevirirken çevirmenlerin metinler arası konu bağıntısına hâkimiyetlerinin izi görülmektedir. Örneğin "Hiçbir çıkış yolu yok" ifadesiyle ilk çevirmen, "Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok" çevirisi ile de ikinci çevirmen "There's no way around it" cümlesindeki çaresizlik döngüsüne gönderme yapan "it" zamirinin metinsel bağıntı işlevi aktarılamamış görünmektedir.

Çeviride metinler arası bağıntı kurulması çeviri eserin daha akıcı ve anlaşılır olmasını sağlayan önemli bir özelliktir. Uzbay (2015), diller arası çeviride çevirmenlerin temel mesajı iletmek için sıklıkla eşanlamlı kelimeleri kullandıklarını belirtmektedir. Bu yaklaşım, diller arası çevirilerde kod birimler arasında tam bir eş değerlik olmadığı anlamına gelebilir. Dilbilgisi açısından diller birbirinden az veya çok farklı olabilmektedir ve bu durum çevirinin mümkün olmadığı anlamına gelmemektedir. Bir çeviride eş değer ifadeler bulunmasında alıntı kelimeler veya alıntı çeviriler, neolojizmler veya anlamsal kaymalar ve dolaylı anlatımlar kullanılabilir. Çevirilen ifadeler eşanlamlı ve benzer anlamı olan kelimeler ile nitelendirilebilir ve genişletilebilir.

İncelenen eserlerdeki Tablo 3'te belirtilen kesitte her iki çevirmen de metinler arası temel cümlecik işlevi bulunan "Don't you think" ibaresini erek dile yansıtmadan çevirmeyi tercih etmişlerdir. Metinler arası yapısal bağıntı görevini üstlenen "sence" ifadesi cümleye eklenerek, metinsel eş değerlik sağlanmış olacaktır.

Tablo 4: Martı Eserinin Çevirilerinde Pragmatik Düzeyde Farklılıklara Dair Örnekler

Eş Değerlik	Özgün ifade	Çevirmen-1	Çevirmen-2
Pragmatik Düzey	'Home I have none. Flock I have none. I am <i>Outcast</i> .' (Bach, p. 24)	Benim evim yok, bir sürüye ait değilim. Ben, toplumdaki <i>dışlanmış</i> biriyim.' (s. 45)	'Ne yuvası? Benim yuvam yok. Benim sürüm yok. <i>Dışlanmışım</i> ben. (s.36)
Pragmatik Düzey	'Jon, I'm just a plain seagull, and you're .. the only <i>Son of the Great Gull</i> , I suppose? Jonathan' (Bach, p. 56).	'Jon, ben sadece sıradan bir martıyım, ama sen ...Yüce Martı'nın tek oğlu demek istiyorsun sanırım, dedi Jonathan.' (s. 91).	'Ben mi Jon? Ben sıradan bir martıyım. Oysa sen... <i>Yüce martının tek oğlu</i> , öyle mi? diyerek içini çekti Jonathan.' (s. 84).

Bu kesitte Martı Jonathan, sürü kurallarına aykırı hareket ettiği için "outcast" olarak nitelenir ve sürüden süresiz uzaklaştırılır. Roman kahramanının anlatısında dönüm noktası olan "outcast" ifadesi "sürüden kovulma" eylemini yansıtmaktadır, ancak "her iki çevirmen tarafından da bu kelime, "dışlanmış" şeklinde çevrilmiştir. Bu kapsamdaki tanımlamaları karşılayacak Necip Fazıl Kısakürek'in Sakarya şiirindeki "parya" ifadesiyle yerileştirme stratejisi kullanmanın yanı sıra, "sürgün edilmiş, kovulmuş" ifadeleri böyle bir cezalandırma ve "etiketleme" anlamını vermek ve pragmatik eş değerliğin sağlanması açısından daha uygun görünmektedir.

İkinci kesitte ise farklı dinlerin mensuplarının algılamakta zorlanabileceği bir dinî motif söz konusudur. Hıristiyanlıktaki teslis inancın gönderme yapılan "Son of the Great Gull (Yüce martının oğlu)" ibaresi, İslamiyet kültüründe yetişen pek çok Türk okuru tarafından algılanmayabilir. Hıristiyanlık inancında benimsenen Tanrı'nın oğlu İsa Mesih göndergesi, kaynak dildeki dinin öğretilerine aşına olan bir okur tarafından sezilse de bu ifade erek dilde pragmatik eş değerliğini bulamayabilir. İşte bu noktada çevirmene düşen görev bu dinî motifi çeşitli çeviri stratejileriyle Türk okura hissettirmektir. Bu amaçla şu şekilde çevirmen notu parantez içinde verilerek pragmatik eş değerlik sağlanabilir:

"Ben mi Jon? Ben basit sıradan bir martıyım. Hâlbuki sen. 'Yüce Martının (İsa Mesih gibi) biricik oğlu, öyle mi?' dedi ve bakışlarını denize çevirdi Jonathan."

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada *Martı* adlı roman model alınarak çeviribilim kuramları çerçevesinde diller arası eş değerlik incelenmiştir. Değerlendirmelerin yapılması sırasında Baker (2011) tarafından geliştirilen Çeviride Eş değerlilik Tasnifinden yararlanılarak çeviri sorunlarının ortaya konması, çeviri sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Kaynak ve hedef metinler arasındaki denklik ilişkisi genellikle kaliteli bir çevirinin en belirgin özelliği olarak kabul edilmektedir. Doküman analizi ile gerçekleştirilen bu çalışmada belirlenen çeviri sorunları, aslında doğal bir sonuçtur çünkü bir metnin aynı kişi için bile iki kez sürekli yorumlanması

mümkün değildir. Çeviri, kaynak dildeki metni, çevirmenlerin öznel yorumlama şeklidir. İncelenen eserde çevirmenlerin farklı yorumlar yapmaları bu nedenlerle doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Doküman incelemesinde kaynak eserde belirtilen kelimeler ile çeviri yapılan dilde kullanılan kelimeler arasında farklı anlamı bulunan kelimelerin varlığı dikkate alınmalıdır. Bir kelimenin farklı anlamlarından biri otomatik seçildiğinde çoğu zaman biçim ve anlamda eş değer karşılıkları verilememektedir. Bir özgün metin uzun yıllar önce yazılmışsa ve özgün metnin dili, modern okuyucular için anlaşılması zor ise bu durumda basitleştirilmiş bir çevirinin okuyucular üzerinde özgünün kaynak kültürdeki okuyucular üzerindeki etkisinden çok daha fazla etkisi olabilir (Chesterman, 2017). Hedef metin hiçbir zaman kaynak metne her düzeyde eş değer olamayacağı için çevirmenler farklı eş değerlik türleri oluşturmuşlardır ve biçimsel, dinamik veya işlevsel eş değerlik sınıflandırması ortaya çıkmıştır (Kııcı, 2019). Biçimsel denklik; dikkati hem biçim hem de içerik olarak mesajın kendisine odaklamaktadır. Bu formüle göre yapılan çeviride erek dildeki mesajın, kaynak dildeki farklı ifadelerle mümkün olduğunca yakından eşleşmesi gerekmektedir. Dinamik denklik; özgün metni okuyanlar ve yeni dile çevrilen metni okuyanlar arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır ve büyük ölçüde aynı olması gereken eş değer etki ilkesine dayanmaktadır (Köksal, 2008; Seçkin, 2021).

Bu çalışmada incelenen *Martı* romanında bazı durumları çevirmenler farklı kelimelerle ifade etmişler ancak aynı anlamı veren ifadeler kullanmışlardır. Eş değerlik sorunları kelime düzeyinden metin düzeyine kadar çeşitli düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Kaynak dil ile erek dil arasındaki anlamsal, sosyo-kültürel ve gramer farklılıklarından dolayı denklik sorunları ortaya çıkabilir. Çevirmenlerin kullandıkları ifadelerde denklik konusunda, bir kelimenin atıfta bulunduğu anlam(lar) kültürel farklılıklara da bağlıdır ve çoğu durumda bir kelimenin anlam(lar)ı yalnızca kullanım bağlamı aracılığıyla anlaşılabilir (Diriker, 2008: 259). Kaynak dil ile çeviri yapılan dil arasındaki anlamsal, sosyo-kültürel, gramer farklılıklarından dolayı çeviride bilgi kaybı ve eklemelerin önüne geçilememektedir. Hermans (2013), iki dil arasında aynılığın olamayacağı ilkesi kabul edildiğinde, çeviri sürecinde kayıp ve kazanç sorununa yaklaşmanın mümkün olduğunu belirtmektedir (s.78). Sakurai (2015) tüm çeviri türlerinin bilgi kaybı, bilgilerin eklenmesi ve/veya bilgilerin çarpıtılması gibi konuları içerebildiğini vurgulamaktadır. Erek dilin biçimsel özelliklerine ve gramer kurallarına uymak için, çeviride kaçınılmaz olarak yapısal ayarlamalara ihtiyaç vardır.

Çalışma kapsamında eş değerlik ile ilişkili çeviri sorunları açıklanmıştır. Kaynak dilde pek çok yan anlamı bulunan kelimeler vardır. Bir kelimenin farklı anlamlarından biri otomatik seçildiğinde çoğu zaman biçim ve anlamda eş değer karşılıkları verilememektedir. Toplumsal değerler, aile, bireysel gelişim gibi pek çok farklı alanlarda çok zengin kelime dağarcığı bulunan Türkçeye çevrilen metinlerde, kaynak dilden erek dile eş değer ifadeleri yerleştirmek zor olabilmektedir.

Kelime düzeyinde eş değerlikle ilgili karşılaşılan temel çeviri sorunları incelendiğinde en fazla kültürler arası farklılıklar nedeniyle doğru olmayan kelime çevirilerinin yapıldığı belirlenmiştir (Musaoğlu, 2003). Özgün metindeki bir ifade dini bir inançla ya da kültürel özellikler ile ilişkili olabilir ya da kaynak metnin açıkladığı toplumun gelenekleriyle ilgili bir terim de olabilir (Yazıcı, 2011). Bu duruma örnek olarak bu çalışmada doküman analizi yapılan *Martı* romanında Çev. Demireğen’in (2009), “chum” kelimesini denizle teknenin “kucaklaşması” olarak çevirmesi, aynı kelimeyi ise Çev. Akgören’in (1992) kelimeyi “suları ‘yararak’ ilerledi” şeklinde yorumlaması örnek verilebilir. Aslında aynı cümle “Sahilden bir mil kadar uzaklıkta, denize ‘kenetlenmişçesine’ ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı çağrısı idi” şeklinde çevrilebilir. Böylece hem gerçek kaynak hem de erek dildeki çağrışımlar bir arada aktarılabilir.

Orhan Pamuk’un *Benim Adım Kırmızı* romanında deyimlerin çeviribilim ve eş değerlik kuramı bağlamında kullanımının ele alındığı bir çalışmada, çevirmenin bazı durumlarda çok başarılı çeviriler yaptığı bazı durumlarda da eş değerli karşılıklar saptamak yerine sıradan ve düz söylemlerle anlamı karşılamaya çalıştığı örneklerle tespit edilmiştir. Çeviri açısından önemli bir unsur olan deyim ve kalıp sözlerin erek dile aktarımında yaşanan bu tip sorunlarda, kültür aktarımı yetersiz kalacağından eserde verilmek istenen mesaj da algılanamayacaktır (Yalçınkaya, 2020).

Ayrıca yapısal farklılıklar açısından değerlendirildiğinde; özgün dilde yazılmış olan metinde bulunan bir ifade, cümledeki yapısal özellikler bakımından çeviri yapılan dilde karşılığını bulmayabilir. Başka bir deyişle özgün olan ve çeviri yapılan iki farklı dildeki yapısal özelliklerden ileri gelen çeviri hataları olabilmektedir. Türkçede olduğu gibi bazı dillerde tek bir kelimenin arkasına yapım ve çekim eki olan eklemeler yapıldığında farklı anlam ortaya çıkabilmektedir (Austermuhl, 2001; Kerimoğlu, 2019). Bunun yanında belirli bir ifadenin aktardığı anlam, metnin gelişimi için uzun açıklamalarla okuyucunun

dikkatini dağıtmayı haklı kılacak kadar hayati değilse, çevirmenler söz konusu kelime veya ifadeyi çevirmeyi ihmal edebilirler ve sıklıkla da ederler (Baker, 2011: 40). Bu durumda da eş değerlilik ile ilişkili farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olarak görülebilir.

Martı eserinde olduğu gibi kaynak dil metninde bulunmayan bilgiler erek dil metnine de eklenebilir. Doherty'e (2016: 951) göre, çeviriye eklenen bilgi normalde kültürel, konuyla ilgili teknik bir ifadedir veya dilbilimseldir. Ek bilgiler metnin içine veya bir dipnot ya da ek açıklama kullanılarak metnin dışına konulabilir. Bu tür ek bilgiler, kültüre özgü kavramların ek açıklamaları olarak kabul edilir (Baker, 2011) ve anlama amaçları için zorunlu tanımlamalar olarak değerlendirilebilir.

Martı adlı eser Türk diline çevirirken genel hatlarıyla bir çevirmenin daha çok erek dil odaklı, diğer çevirmenin ise kaynak dil odaklı olduğu unsurlara yoğunlaştığı söylenebilir. *Martı* adlı roman eğlenceli ve ders verici bir "roman" olduğu kadar, aynı zamanda bir "kişisel gelişim kitabı" niteliğindedir. Bu eserin çeviri metnindeki çevirmenlerin kullandıkları ifadelerde eş değerlilik ile ilişkili farklılıkların temel nedenleri bu şekilde açıklanabilir.

Yapılan inceleme sonucunda *Martı* isimli eserin çevirilerinde kaynak ve erek dile göre çeviri yapanların farklı bakış açılarının ve farklı deneyimlerinin olduğu görülerek, içerikte bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Martı eseri, bilişsel gelişim açısından etkileyicidir ve bu eserdeki metinlerin eş değerliliğinin sağlanması zordur (Demirekin, 2014). Bir eser üzerine yapılacak çeviride kelime ve anlatım ifadeleri, erek dildeki karşılıkları bulunarak çeviri yapılmalıdır. Diller arası zıtlıklar ve çevrilmiş dilin genel özellikleri açıklama ya da basitleştirme gibi özellikler yönünden birlikte incelendiğinde, çevrilmiş metinlerin karmaşık olmaması gerekir (Granger & Lefter, 2020). Çeviride eserin içeriği, yayın türü, eserin vermek istediği esaslar ve bu eserden yararlanıcıların niteliği hem kaynak metin hem de hedef metin açısından ele alınmalıdır. Teorik tartışma ve pratik uygulamanın birleşimi sağlanmalıdır (Burns & Siegel, 2018; Özdemir, 2019, s.517). Bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken kelime seviyesinde ve kelime seviyesinin üzerinde görülebilen eş değeri çevirmenler tarafından önem verilmelidir. Çevirilerde dikkate alınması gereken ilk unsur kelime düzeyinde eş değerliktir. Tek bir kelimeye bazen farklı dillerde farklı anlamlar yüklenilmektedir. Bazı çevirilerde aynı kelime daha karmaşık bir birim veya morfem olarak görülebilmektedir. Çevirmenin tek bir kelimeyi değerlendirirken sayı, cinsiyet ve zaman gibi bir dizi faktöre dikkat etmesi gerekmektedir. Diller arasındaki dilbilgisi kategorilerinde çeşitlilik fazladır. Dilbilgisi kuralları diller arasında farklılık gösterebilmektedir. Çevrilen dilde eş değer kelime bulma açısından bazı sorunlar yaşanabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen çevirilerde tam anlamıyla eş değerlik sağlanamadığı belirlenmiştir. Yine de eserdeki kahramanların fiziksel ve ruhsal durumlarını Türk dili okuruna en iyi şekilde yansıtabilmişlerdir. Ayrıca incelenen çevirilerde kaynak dil okurları ile erek dil okurlarının hayal dünyaları başarılı bir şekilde birleştirilmiştir. Her çeviri çalışmasında anlam kayıpları ve çeviri sorunlarının olması mümkündür ve hem çevrilen dilin hem de ana kaynaktaki dilin anlamsal ve yapısal farklılıkları, doğru betimlemeler yapılmaya çalışılması gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla *Martı*, her cümlesi özenle seçilmiş ve bireylere felsefi bir düşünce sistemini aktaran, bireysel gelişim açısından içeriği dolu bir eserdir. Bu eserin çevirisinde asıl kaynaktaki dil ile erek dil arasındaki eş değerliliğin sağlanması önemlidir. İncelenen çevirilerde farklılıklar olsa da ana temadan uzaklaşmamış ancak bazı durumlarda kültürel ve anlam bakımından birbiriyle aynı olmayan çeviri cümleleri oluşturulmuştur. Erek dilin okurunun zihninde tekrar hayat bulma süreci sırasında, çeviride bilgi kayıpları olabilmektedir. Çeşitli yöntemler vasıtasıyla bu bilgi kaybını ortadan kaldırmak veya en aza indirmek önemlidir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma, tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, doküman incelemesine dayalı olduğu için etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK.
Aksoy, B. (2001). Çeviride Eş değerlik Kavramı. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 0(11), 1-6.

- Aslan, Y. (2016). Evaluating Translation in Terms of Equivalence and Balance. *US-China Foreign Language*, 14(6), 453-459.
- Austermuhl, F. (2001). *Electronic tools for translators*. UK: Routledge.
- Bach, R. (1992). *Martı* (Çev. Nuran Akgören). İstanbul: SAY Yayınları.
- Bach, R. (2003). *Martı Jonathan Livingston* (Çev. Ülker Baykal). Ankara: ÜBL Yayınları.
- Bach, R. (2009). *Martı Jonathan Livingston* (Çev. Kader Ay Demireğen). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Bach, R. (2011). *Martı*. (Çeviren: K. A. Demireğen). İstanbul: Epsilon.
- Baker, M. (2011). *In Other Words*. A Coursebook on Translation. Routledge.
- Bektaş, S. (2008). Diliçi Çeviride Kültürel ve Dilsel Değişimden Kaynaklanan Çeviri Sorunları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Muharrem Tosun), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burns, A. & Siegel, J. (2018). *Teaching the Four Language Skills: Themes and Issues*. In A. Burns & J. Siegel (Eds.), *International Perspectives on Teaching the Four Skills in ELT: Listening, Speaking, Reading, Writing* (pp. 1–17). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63444-9_1.
- Chesterman, A. (2017). *Problems With Strategies. Reflections on Translation Theory: Selected Papers*, Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins, 201-211.
- Coleman, J. A. (2014). How to Get Published in English: Advice from the Outgoing Editor-in-Chief. *System*, 0(42), 404–411.
- Çoraylı, O. (2008). Farklı Metin Türlerinin Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlara Eleştirel Bir Bakış. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. İlyas Öztürk), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirekin, M. (2014). *Çeviriyorum: Türkçede Çeviri Sorunları ve Eş değerlik*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Diriker, E. (2008). *Eşzamanlı Çeviri Araştırmaları. Çeviriyi Düşünenler* (Ed. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık. ss. 257-271.
- Doherty, S. (2016). The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation. *International Journal of Communication*, 0(10), 947–969.
- Eruz, F. S. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. İstanbul: Multilingual.
- Fabbretti, M. (2017). Manga Scanlation for An International Readership: The Role of English as A Lingua Franca. *The Translator*, 23(4), 456–473.
- Göktürk, A. (2011). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Granger, S. & Lefer, M. (2020). Introduction. in Sylviane Granger & MarieAude Lefer (eds) *Translating and Comparing Languages: Corpus-based Insights. Corpora and Language in Use. Proceedings 6*, Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 11-22. <https://pul.uclouvain.be/book/?gcoi=29303100461170>.
- Hatim, B. & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hermans, T. (2013). *What is (not) Translation. The Routledge Handbook of Translation Studies*, Ed. by., Carmen Millan and Francesca Bartrina, London and New York, Routledge, 75-87.
- Jacobson, R. (1959). *On Linguistic Aspects of Translation*. Cambridge Mass: Harvard University Press
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Araştırmanın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 70-86.
- Keown, C. (2017). Translating The Referee: English as a Lingua Franca in International Sport and the Need for Translation. *Minor Translating Major-Major Translating Minor-Minor Translating Minor*, 0(9), 192–215.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kırcı, B. (2019). Bir Profesyonel Meslek Olarak Çevirmenlik ve Çevirmenlerin Mesleğe Yönelik Tutumları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 1-25.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15(1), 170-189.
- Köksal, D. (2008). *Çeviri Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Lee, S. M. (2021). The Effectiveness of Machine Translation in Foreign Language Education: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Computer Assisted Language Learning*. <https://doi.org/10.1080/09588221.2021.1901745>.
- Mauranen, A. (2021). *ELF and Translation as Language Contact*. In A. Mauranen & S. Vetchinnikova (Eds.), *Language change: The impact of English* (pp. 95–122). Cambridge University Press.

-
- Mitchell-Schuitevoerder, R. (2020). *A Project-Based Approach to Translation Technology*. UK: Routledge.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçede Çeviri ve Aktarma. *Bilig*, 0(24), 1-22.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. UK: Prentice Hall International Ltd.
- Ören, T. & Ergun, E. (2021). Çeviribilimde Dilbilim İzleri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 0(14), 37-61.
- Özdemir, İ. (2019). An Examination of the Extent of Equivalence of an Author's Literary Stylistic Features in two Turkish Translations of a Short Story in English. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(6), 517-532.
- Sakurai, N. (2015). The Influence of Translation on Reading Amount, Proficiency, and Speed in Extensive Reading. *Reading in a Foreign Language*, 27(1), 96-112.
- Seçkin, S. (2021). Serbest çevirmenlerin türkiye çeviri sektöründe yaşadığı zorluklar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(23), 1128-1147.
- Stewart, D. (2021). English for a Global Readership: Implications for the L2 Translation Classroom. *Translation Quarterly*, 0(101), 93-112.
- Uzbay, E. (2015). *Proficiency Exam* (3rd ed.). Istanbul: Cinius Publications.
- Wach, A., & Monroy, F. (2020). Beliefs about L1 Use in Teaching English: A Comparative Study of Polish and Spanish Teacher-Trainees. *Language Teaching Research*, 24(6), 855-873.
- Yalçınkaya, O. D. (2020). Çeviride Eş değerlik Kuramı Bağlamında Deyimler Sorunu: Benim Adım Kırmızı Örneği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(24), 96-104.
- Yazıcı, M. (2011). *Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 141-154, Autumn 2023

Kahramanlık İmgesinin Türk Sineması'ndaki İzleri* Traces of the Image of Heroism in Turkish Cinema

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1336684>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Mehmet Emin Özervarlı
Öğretmen / MEB
heysen54@gmail.com

ORCID: 0009-0002-8705-5161

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İnsanın varoluşunu anlama ve tatbik etme isteğinin ortağa çıkardığı yaratıcılık, insan oluşumunun ve gelişiminin önemli faktörlerinden birisi olmuştur. İnsanın sahip olduğu yaratıcılık gücü dinsel/mitolojik düşünce, tiyatro, edebiyat, sinema ve dolayısıyla medeniyetin esasını oluşturmuştur. İnsanın kendi özünü ve evrenini anlaması ve anlamlandırmasında önemli bir işlevi olan mitolojik anlatılar, tiyatro, edebiyat, müzik, resim, heykel ve sinema gibi alanlarda tekrar üretilerek günümüze kadar etkisini devam ettirmektedir. Sinemanın en önemli malzeme kaynağı mitoloji olmuştur. Mitolojiden aldığı anlatıları günümüz teknolojisiyle ve çağdaş bir bakış açısıyla yorumlayarak fantastik bir film türüne dönüştürür ve izleyicilere sunar. Filmlerin oluşturulmasında hangi teknik tercih edilirse edilsin mitolojide değişmeyen kahraman olgusu, iyi/kötü, doğru/yanlış, adalet ve ahlak gibi alt ideolojik kavramlar değişmemektedir. Dünya 1970'li yıllarda kendisini derinden etkileyen birçok krizi yaşamaktaydı. Türkiye de dünyada yaşanan bu krizlerden soyutlanamamıştır. Bu krizlerin Türk sineması üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu süreçte üretilen filmlerde, kahramanlık tiplemesine sık sık yer verilmiştir. Bu şekilde halkın zihin dünyası ile etkileşime geçip etkilemeye çalıştığı söylenebilir. Bu çalışmada, 1970'li yılların Türkiye'sinde kahramanlık anlatılarının yer aldığı birçok filmin ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. "Battal Gazi Destanı", "Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini" ve "Tarkan Mars'ın Kılıcı" filmleriyle bu filmlerin ortaya çıkış biçimlerini ve dönemin toplumsal özelliklerine olan etkilerini göz önünde tutularak düşünce tarzı film çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz verileri günümüz toplum düşünce tarzıyla karşılaştırılarak ortaya koyulmuştur. Bu çalışma ile toplumun yaşadığı olayların, filmlerin içeriği üzerinde önemli izler bıraktığı ve bozulan toplum psikolojisinin kahramanlık algısı aracılığıyla sakinleştirmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanlık, Mitoloji, Türk Sineması

Abstract

Creativity, brought about by the desire to understand and apply human existence, has been the most important factor of human formation and development. That creative power of human beings has formed the basis of religious/mythological thought, theatre, literature, cinema and therefore civilization. Mythological narratives, which have an important function in understanding and making sense of one's own essence and universe, are reproduced in fields such as theatre, literature, music, painting, sculpture and cinema and continue their influence until today.

The most important material source of cinema has been mythology. He interprets the narratives he took from mythology with today's technology and a contemporary perspective, transforms them into a fantastic film genre and presents them to the audience. No matter which technique is preferred in the creation of films, sub-ideological concepts such as the unchanging hero phenomenon, good/evil, right/wrong, justice and morality do not change in mythology.

In the 1970s, the world was experiencing many crises that deeply affected it. Türkiye has not been able to isolate itself from this crisis in the world. These crises had significant effects on Turkish cinema. In the films produced in this process, the heroic type was frequently included. In this way, it can be said that the public interacts with the world of mind and tries to influence it. In this study, we observe that many films with heroic narratives appeared in Turkey in the 1970s. With the films "Battal Gazi Epic", "Malkoçoğlu Death Fedailerini" and "Tarkan Sword of Mars", the way these films emerged and their effects on the social characteristics of the period, the way of thinking was analyzed by the method of film analysis. The analysis data has been presented by comparing it with today's society's way of thinking. With this study, it can be stated that the events experienced by the society have left important traces on the content of the films and that the deteriorated social psychology has been tried to calm down through the perception of heroism.

Keywords: Heroism, Mythology, Turkish Cinema

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özervarlı, M. E. (2023). Kahramanlık İmgesinin Türk Sineması'ndaki İzleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 141-154.

GİRİŞ

Paleolitik insanlar, besinlerini üretmeyi bilmedikleri için ancak tabiatın onlara sunduğu hayvansal ve bitkisel kaynakları avcı-toplayıcı bir ekonomik modelle yaşamlarını sürdürmekteydiler. Yeryüzüne gelen ilk kahraman, aynı zamanda Paleolitik Çağ'da avlanan ilk insandır. Bu insanın hayatta kalma mücadelesinde gösterdiği cesaret, kararlılık, çevresindeki insanları koruma ve besleme davranışı ister istemez onu farklı bir seviyeye taşır. Farklı kültür ve toplumların basit bir av sahnesini yıllarca tekrar tekrar okuyup yeni kahraman imgesi ortaya çıkarmaları bu düşüncenin bir göstergesidir. Bu durum mitolojide de farklı değildir. Antik Yunan mitolojisinin önemli kahramanlarından biri yarı tanrı ve yarı insan olan Herkül olmuştur. Herkül de yaratıklarla, yırtıcı hayvanlarla savaşır, çeşitli görevleri yerine getirmek için üstün bir gayret gösterir. Bu yaşadıkları ona “kahraman” statüsünün verilmesini kaçınılmaz hâle getirir (Demirtaş, 2014: 1).

Kahraman unsuru, insanın zihin dünyasında her zaman yer edinmiştir. Zaman içinde farklı tanımlamalar yapılmıştır. Efsanelerde, hikâyelerde, insandan üstün bir vasıf atfederek işlenen kahraman (Ergin, 2017, s. 8); uzmanların analizlerine göre her daim mükemmelliklerle donatılmış bir ego olarak dile getirilmiştir (Rank, 2016: 81-82). Fransız felsefeci Badiou kahramanlığı, insanüstü üretilen simgesel işaretler olarak vurgulamış; insanın sınırlarını aşan yönüyle dikkat çekici ve şartıcı bir eylem olarak tanımlamıştır (Badiou, 2013). Kahramanlığı tek bir tanım ile ifade etmek pek mümkün değildir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü, kahramanlığı çeşitli bilimlerin kesiştiği bir bakış açısından tanımlayıp konumlandırmaya çalışmıştır. Bu konumlandırmayı yapabilmek için kahraman sözcüğünün kavramsal analizine değinilerek ifade edilecektir. Kahraman mitinin ruhsal olarak nasıl bir ihtiyacı karşıladığını ve kahramanlık ifadesinin toplumsal düzeyde nasıl ve nelerle anlamlandırıldığı ifade etmeyi bu çalışma ile amaçlanmaktadır.

İnsanlığın varoluşundan itibaren, kahramanlığa yönelik hikâyeler, efsaneler, masallar ve öyküler mitolojik söylemler içerisinde hep yer almıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılmaya çalışılan bu söylemler, genel olarak dinî ya da tarihsel öğelerden yola çıkılarak ifade edilmiştir. Toplumların belli dönemlerde yaşadıkları siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar mitlerin ortaya çıkmasında önemli bir etki sağlamıştır.

Sanayileşme ve kapitalizmin baş döndürücü bir hızla gelişmesi sonucunda toplumların kültür yapılarında kökten bir değişime neden olmuştur. Bu değişimin içinde yeni teknolojilerinin ortaya çıkışında sinema da kendine bir yer edinmiştir. Toplumlar, ideolojilerini dünyada yaymak için sinemanın anlatım dilinin önemini anlamış ve bu sinema anlatım dilini kullanmışlardır. Bu gelişmeler ışığında Türk toplumunun kendine has kültürü ile oluşturduğu mitolojik anlatımlarla sinemayı etkilediği ve kendi kahramanlarını ortaya çıkardığı ifade edilebilir (Aldemir, 2020).

Bu çalışma, 1960-1975 yılları arasında Türk sinemasının Yeşilçam olarak isimlendirilen bir dönemin ile 2000 sonrası Türk filmlerinde yer verilen kahraman imgesinin ele alınmasına yönelik bir amaç ortaya koymaktadır. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ikinci bölümü, “Yeşilçam sinemasının genel özellikleri” incelenmiş ve anlamlandırmaya çalışılmıştır. Yeşilçam'daki filmlerin nasıl tasarlandığı, nasıl üretildiği ve izleyici ile nasıl bir bağ kurulduğu ele alınmıştır. Lakin bu dönemde herhangi bir devlet ve sermaye desteği bulamayan film üreticilerinin maddi olarak beslendikleri tek nokta sinema salonlarını dolduran insanlar oluşturmaktadır. Genelde kırsaldan kente göç etmiş 1960'lı yılların Yeşilçam seyircisinin yaşayış tarzı, karakterleri filmlerin üretim şekliyle birlikte düşünülmeye çalışılmıştır (Alpoğuz, 2019).

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'de 1960'lardan başlayıp 2000'lerle beraber son seviyeye çıkan siyasi ve sosyal karışıklıkların sinemada kullanılan kahramanlık imgesine olan etkisi incelenmiştir. Bu açıdan “Battal Gazi Destanı”, “Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini” ve “Tarkan Mars'ın Kılıcı” filmleri üzerinden oluşturulan kahramanlık algısının ideolojik film eleştirisi ile ifade ederek bunu vurgulamak amaçlanmıştır. Bu çalışmada kahramanlık ve mitoloji ilişkisine vurgu yapılarak 1970'lerin ve 2000 sonrası siyasi, sosyal ve ekonomik olayların Türkiye'deki bireyler üzerinde bıraktığı etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Emsal olarak analiz edilen film üzerinden de tespit edilen toplumsal unsurların Türk filmlerinde nasıl bir iz bıraktığı açıklanmaya çalışılmıştır (Aldemir, 2020).

Çalışmanın temel sorunsalını, kahramanlık olgusunun tanımlanması ile konumlandırılması ve ayrıca “Yeşilçam sinemasındaki efsanevi filmlerde işlenen kahraman tipi ve kahramanlık anlatısı, Türk mitolojisinden ve geleneklerinde nasıl etkilenmiş, bu etkilerin sinemaya yansımada nasıl bir değişikliğe uğramıştır?” şeklindedir. Ayrıca 2000 sonrası Türk toplumunda yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların film kahramanları ile nasıl ortaya konulduğunun ifade edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışma bu sorulara cevap bulmak amacıyla hedeflemektedir. Bu amaçla Yeşilçam ve 2000 sonrası filmlerinde kahraman imgesinin Türk mitolojisinden nasıl faydalandığı konusu çalışmanın temel amacı olmuştur.

YÖNTEM

Çalışma, söylem çözümleme yöntemi üzerinden ele alınarak gerçekleştirilmiş ve literatür taraması ile kahraman kavramını tanımlayıcı teorik bilgiler elde edilmiştir. Yapısalcı bir analize yönelerek bu çalışmanın hazırlanmasına devam edilmiştir. Film metinlerinde geçen arketipler ve kahraman imgesini temsilen ortaya konulan anlatılar göstergebilim yöntemi ışığında ifade edilmeye çalışılmıştır. Söylem çözümlemesi ve göstergebilim yöntemleri metin ya da görselin tespit edilen anlamından çok tespit edilmeyen, örtük durumda olan anlamların ortaya çıkarılması için kullanılan yöntemler olmuştur. Film sahnelerinde geçen örtük anlamlar bu yöntemler sayesinde analiz ve değerlendirme yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Filmlerin konusu, kahramanları, temel yapısı ve mekânların özellikleri tematik çözümleme kapsamında ele alınacaktır. Türk mitolojisinin ve destancı geleneğinin yapısal özelliklerini yansıtan genel yapısal bir şema oluşturularak değerlendirilmiştir. Kahraman imgesine yer verilen film metinlerinde birbirini izleyen bir olaylar zinciri bakımından ele alınırken mitoloji ve destan geleneği yönünde ise eş zamanlı çözümleme ile ele alınıp anlatılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde biçimsel formda film metinleri incelenmiştir.

Sınırlılık

Bu çalışma Türk sinemasında Yeşilçam dönemi (1960-1975) olarak adlandırılan ve en çok kahramanın temsili açısından dikkat çeken “Tarkan Mars’ın Kılıcı” (1969), “Battal Gazi Destanı” (1971) ve “Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini” (1971) filmlerinin ayrıntılı olarak incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmada, Türk sinema tarihi ve Yeşilçam sinemasına yönelik yayımlanan temel kitap ve makaleler analiz edilerek literatür taraması yapılmıştır. İkinci olarak Yeşilçam sinemasının çeşit, ideoloji ve yapısal özelliklerini ortaya koyan tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiştir. Kahraman imgesinin kavram olarak tanımını, konusunu ifade etmeye yönelik Dünya mitolojisi ve Türk Mitolojisi yazıtları taramaya tabi tutulmuştur. Filmlerin Türk sinema tarihinde 1960-1975 yılları arasında çekilmesi ve filmlerde kahramanlık imgesine Türk milliyetçiliği çerçevesinde yer verilmesi gibi etkenler filmlerin seçiminde ön plana çıkmaktadır. Tarkan Mars’ın Kılıcı, Battal Gazi Destanı ve Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini filmlerinde yer verilen mitolojik semboller, isimler ve elbiseler gerekli analizler yapılarak aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Bu simge, isim ve elbiselerin kahramanlık imgesiyle olan ilişkileri ortaya konulmaktadır. Cüneyt Arkın, Kartal Tibet ve Necati Şaşmaz isimli sinema sanatçılarının belli dönemlerde izleyiciler üzerinde büyük etki bırakmaları ve kahramanlık imgesinin benzer olarak işlendiği görülmektedir. Bu özellikler nedeniyle çalışmada sanatçıların tarzlarına yer verilmektedir.

KAHRAMAN İMGESİ VE YOLCULUĞU

İnsanlık tarihine bakıldığında kahraman kavramı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu kavramın insanlık tarihi ile eş zamanlı olarak oluştuğunu ifade edebiliriz. Bu bilgi ışığında kahraman tanımını yapabilmek için ilk olarak kahramanlara yer verilen sözlü kültür anlatılarının ele alınmasını zorunlu hâle getirmektedir. İnsanlık tarihinde yer alan birçok kahramanın, sözlü kültürün en önemli ürünleri olan mit ve masallardan beslendiğini ifade edebiliriz. Bu durum mit ve masal kavramlarını açıklama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Üçer, Dağlı ve Soyseven, 2020: 58).

Sinema dünyası mitolojiyi ilham kaynağı olarak esas almıştır. Bu esas ile sinemada genel yönelim, mitolojik öyküyü birebir hayal dünyasında şekillendirerek epik-fantastik bir sinema türü içinde izleyicilere sunmaktadır. Sinema asıl malzemesi olan yiğitlik ve aşk öyküleri, efsaneler, iyi ile kötü arasındaki bitmeyen savaş kahramanlarını mitolojide bulmaktadır. İzleyici bu malzemelerden beslenen sinemayı arzulamaktadır. Mitolojik kahramanların toplum içinde popüler olmaları, ilk çağ döneminde olduğu gibi günümüz insanlar içinde bir davranış modeli olarak örnek alınmasındandır.

Mitlerdeki kahramanların sahip olduğu olağanüstü özellikler insanların kahramanla özdeşleşmesini kolaylaştırmaktadır. İnsanüstü pek çok özelliğe sahip olan bu kahramanların olağan ve olağanüstü canlılarla girdiği mücadeleler ve bu mücadelenin sonunda elde ettiği ve edindiği değerler mitlerin konusunu meydana getirmektedir. Mitlerde yer alan kahramanların her zaman üstün, yenilmez oldukları düşüncesine sahip olunmamalıdır. Bu düşünce mitleri okuyan, takip eden insanların kahramanla

kendilerini özdeşleşmesini daha kolay hale getirecektir. Kahramanlara yüklenen olağanüstü güçler yanında sonu gizemli olan yolculuklar ve bu yolculuk esnasında yaşadığı maceralarda sinema için dikkat edici öyküler olmuştur.

Mit ve Masal

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik akıldır. Akıl, insanın çevresini tanıma, çevresinde yaşananları algılama, algıladıklarını tanımlama ve kavramlar arasında ilişki kurabilme becerisi olarak tanımlanır (Gül, 2018). İnsanın yapmış olduğu bu tanımlamaların sonucunda mitler ve masallar ortaya çıkmıştır. Mit kavramı, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos.” Şeklinde tanımlanmıştır. İnsanlığın yaşamında bu şekilde yer alan mitoloji “Evren neden ve ne şekilde oluştu?”, “İnsanlık nasıl var oldu?” gibi sorulara cevap niteliğindedir.

Mircea Eliade (Tüysüz, 2019: 323-341) ise Mitlerin Özellikleri adlı kitabında mitin kutsal bir hikâye anlattığını ifade ederek şu tanımlı vermektedir:

“Mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir “Yaratılış” ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır”.

Bu ifadeyle mitler, insanlığın oluşunu doğaüstü olaylarla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır. Bu şekilde insanlar için var olma ve davranış modeli olarak mitler yerini almıştır. Mitlerin bu özelliği özellikle arkaik toplumlarda oldukça kullanılmıştır. Arkaik insanın yaşamında sürekli var olan kendi soyunun kökeni, dünyanın nasıl oluştuğu gibi soruların cevabını mitler sayesinde öğrenmekte ve hayatını sürdürmesi için gerekli olan beslenme, avlanma gibi uğraşları nasıl gerçekleştireceği hususunda mitlere başvurmuşlardır (Tüysüz, 2019).

Masal ve mit arasındaki en önemli fark mitlerde olan kutsal ve mistik anlatımın masalarda pek olmamasıdır. Masalların temel yapısı üzerinde önemli bir çalışma yapan Vladimir Propp masalları birbirinden oldukça farklı ve renkli olarak ifade etmektedir (Propp, 1985: 31-34). Üzerinde çalıştığı mitler ve masalarda kahraman imgesine dikkat çekmiş ve çok önemli olduğu vurgusunu dile getirmiştir. Sözlü ve yazılı analizlerinde olay örgüsünün kahraman üzerinde inşa edildiğini dile getirmiştir.

Kahraman Tanımı

Kahraman kelimesi Farsça kökenli bir kelime olup Türkçede hem bir sıfat hem de isim olarak yer almaktadır. Türk Dil Kurumu kahraman kelimesinin üç farklı tanımına işaret eder: Savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlık gösteren (kimse), alp, yiğit; bir olayda önemli yeri olan kimse roman, hikâye, tiyatro ve benzeri edebiyat türlerinde en önemli kişi (Koryürek, Taner ve Altan, 2023).

İnsanların zihin dünyasında kahramanın kim olduğu ya da toplum tarafından hangi değerlere göre belirlendiği tespit edilebilirse yapısal olarak kahraman imgesi hakkında yapılan analizler daha fazla anlam kazanacaktır. Bu bilgiler ışığında kahraman imgesinin insanlar tarafından atfedilen bir değerler bütünü olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Kahramanın içine doğduğu toplumun inançlarına, problemlerine karşı gösterdiği tepkiler gibi özellikler yüklenen kahramanın olaylardaki yeri ana karakter olmasıdır. Kahraman, toplum tarafından inanılmış değerlerinin ete kemiğe bürünmüş hâli gibidir (O'Faolain, 1956). Kahramanın karakteri bu değerlerle şekillenir ve çeşitli serüvenlerde ortaya çıkar. Kahramanı ifade edebilmek ve onun becerilerini belirleyebilmek, yapısal analizlerle araştırmacıların ulaştığı şematik sonuçları daha da anlaşılır bir hâle getirecektir (Akgün, 2008: 18).

Kahraman kavramı üzerinde yapılan tanımlamalara bakıldığında insan zihninde kahraman imgesinin erkek figürü anımsattığı söylenebilir. Lakin günümüzde kahraman kavramı, geçmiş tanımlamalarındaki “büyük ve güçlü insan” teriminden ziyade içinde bulunduğu kültürün bir unsuru olarak ele almaktadır. Toplum basit bir şekilde kahraman kavramını, toplum uğruna tereddüt etmeden kendini feda edebilen kişi olarak tanımlamaktadır. Kahramanın en önemli amacı inandığı değerler ve önemli bulunduğu kişiler için mücadele etmektir (Üçer, Dağlı ve Soyseven, 2020).

Türk Mitolojisinde Kahraman İmgesi

Geniş bir halk kültürüne sahip olan kahramanlık anlatıları, kendine has geniş bir kategoride yer alır. Türk mitolojisinde kurtarıcı kahramanlar özellikle halk tarafından benimsenmiş, efsanelere konu olmuş, zaman içinde anlatılarla şekillenerek kendine has bir yer edinmiştir. Toplumun sahip olduğu

kültürün izlerini taşıyan kahramanlık figürü, insanların beklentilerini karşılayacak karakterlerle beraber çalışmıştır. Bu şekilde kahramanlık, toplum nezdinde bir idol haline getirilmeye çalışılmış hem de toplumun beklentilerini karşılamaya çalışılmıştır (Bayat, 2010: 17). Kahramanlık figürünün sahip olduğu güç ve otorite algısı durumu onu toplum nezdinde kabul görmesini sağlamıştır.

Türk halk hikâyelerinde kahramanlar genelde olağanüstü özellikler taşıyarak dünyaya gelirler. Bu durum sık sık hikâyelerde bu şekilde yer verilir. Genelde kahramanların bir yola çıkma mücadelesi aşkla başlar. Rüyalarında gördükleri o güzele âşık olurlar ve ona ulaşmak için birçok mücadelenin içinde kendilerini bulurlar. Kahramanlar bu mücadelenin içinde değişim yaşayıp daha güçlü ve daha yiğit bir hâle gelirler. Karşılına aşılmaz engeller veya aşılmaz yollar çıksa bile geri adım atmazlar. Bu aşk uğruna her türlü tehlikeyi göze alırlar. Bu aşk mücadelesi zaman içinde bir toplum mücadelesine evrilse de buna devam eder (Başgöz, 2016: 291-292). Kısacası mitlerde kahraman değil toplum ön planda tutulmaktadır. Kahraman tasviri kişisel özellikleri üzerinde değil, içinden çıktığı kültürün özelliklerini yansıttığını ifade edebiliriz. Bir toplumun sahip olduğu kültürün özelliklerinin nesilden nesile aktarılmasında ve tarihinin anlatılmasında öykülerin, destanların ya da hikâyelerin kullanılması, öğretici ve bilgilendirici olması yönünden önemlidir.

Görsel kültürün en etkili unsurların başında gelen sinemanın hızlı bir şekilde kitlesel boyuta geldiği görülmektedir. Bu nedenle sinemanın beslediği kaynak daha bir önem kazanmaktadır. Sinemanın beslediği en önemli kaynakların başında mitoloji gelmektedir. Bu anlamda mitolojinin sinema için olmazsa olmaz bir kaynak olduğu değerlendirilebilir. Mit kavramlarının Avrupa sinemasında yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu durumun Türk sinemasında pek fazla görülmediği ifade edilebilir. Türk mitleri Türk sinemasına yeteri kadar etki etmediği söylenebilir. Sinema, yapısı gereği toplum kültüründen farklı oluşturulamaz. Sinemanın yapısını oluşturan mitolojik veya mitolojik olmayan unsurların toplum kültürü ile uyumu veya iç içe girmesi gerekmektedir. Bu durum sinemanın toplum üstünde kültürel etkiler oluşturmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu etki özellikle sinemada yer verilen kahramanlık imgesi ile oluşturulmaktadır.

YEŞİLÇAM SİNEMASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Sinemanın Ortaya Çıkış Şekli

Mitler, İlk Çağ insanları arasında çıkan ve insanın kendi benliğini, yaşamını ve çevresini anlamak ve anlamlandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Mitler yazıdan önce çıktığı için aktarım nesilden nesile sözlü olarak yapılmıştır. Daha sonra yazının icadıyla beraber mitler artık kayıt altına alınmaya başlanmış ve bu kayıtlar sayesinde birçok mitolojik eser farklı sanat türlerine aktararak devamlı hâle getirilmiştir. Bu sanat türlerinden biri sinemadır. İçinde bulunduğu toplumun tarihinden, kültüründen ve yaşantılarından güç alarak büyüyen sinema ile mitoloji arasında güçlü bir birliktelik vardır. Sinema kendi dilini oluştururken mitolojiden sık sık faydalanmaktadır.

Sinema dünyası mitolojiyi ilham kaynağı olarak esas almıştır. Bu esas ile sinemada genel yönelim, mitolojik öyküyü birebir hayal dünyasında şekillendirerek epik-fantastik bir sinema türü içinde izleyicilere sunmaktadır. Sinema asıl malzemesi olan yiğitlik ve aşk öyküleri, efsaneler, iyi ile kötü arasındaki bitmeyen savaş kahramanlarını mitolojide bulmaktadır. İzleyici bu malzemelerden beslenen sinemayı arzulamaktadır. Mitolojik kahramanların toplum içinde popüler olmaları, İlk Çağ döneminde olduğu gibi günümüz insanlar içinde bir davranış modeli olarak örnek alınmasındandır.

Mitlerdeki kahramanların sahip olduğu olağanüstü özellikler insanların kahramanla özdeşleşmesini kolaylaştırmaktadır. İnsanüstü pek çok özelliğe sahip olan bu kahramanların olağan ve olağanüstü canlılarla girdiği mücadeleler ve bu mücadelenin sonunda elde ettiği ve edindiği değerler mitlerin konusunu meydana getirmektedir. Mitlerde yer alan kahramanların her zaman üstün, yenilmez oldukları düşüncesine sahip olunmamalıdır. Bu düşünce mitleri okuyan, takip eden insanların kahramanla kendilerini özdeşleşmesini daha kolay hâle getirecektir. Kahramanlara yüklenen olağanüstü güçler yanında sonu gizemli olan yolculuklar ve bu yolculuk esnasında yaşadığı maceralarda sinema için dikkat edici öyküler olmuştur.

Yeşilçam Film Üretimi ve Dinamikleri

Türkiye'nin sinema tarihinde, Yeşilçam filmleri, popüler kültürde ve halkın belleğinde çok önemli bir yer edinmiştir. Bu filmleri üreten endüstri yaklaşık 30 yıl önce ortadan kalkmasına rağmen günümüz sinemasında hâlâ izleyici tarafından ilgi görmektedir. Bunun nedeni ise 1990'lardan itibaren Yeşilçam filmlerinin televizyon kanallarında sürekli yayınlamasıdır. Aslında televizyon kanallarında yayınlanan

filmler, Yeşilçam film endüstrinin 40 yıllık ömrü boyunca ürettiği filmlerin çok az bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer üretilen Yeşilçam filmlerine ya hiç ulaşılmamakta ya da çok düşük kalitede olan kopyaları bulunabilmekteydi.

Yeşilçam sinemasının oluşumunu sağlayan bazı dinamikler vardır. 1960'lı yıllarda Türkiye'de mevcut yönetime yapılan darbe bu dinamik gelişmelerin ilki olarak düşünülebilir. Bu müdahale sonucunda oluşturulan 1961 Anayasası, eleştirel yaklaşımların önünü kısa bir süreliğine de olsa açmıştır. Yeni anayasa ile oluşan yeni ortamın sinema üzerinde etkisi kaçınılmaz olmuştur. Bu gelişmeler ışığında Türk sinemasının neyi, ne şekilde anlatması soruları üzerinde tartışmıştır. Bu tartışmalar sonucunda toplumsal gerçekçi filmler, halk sineması ve ulusal sinema gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Yeşilçam sineması bu yıllarda ticari bir anlayışla üretimini hızlandırmıştır (Kuyucak Esen, 2010, s. 64-74).

Türk sineması özellikle 1960'lı yılların tamamı ve 1970'li yılların ilk yarısında seyirciyle ve üretimle olan ilişkisinin en yoğun olduğu dönem olmuştur. Bu dönem Yeşilçam olarak isimlendirilmiştir. Halk ile iç içe olmasının yanında günün aydınları tarafından eleştirilmekte ve hafife alınmaktaydı. Yeşilçam, ismini Beyoğlu'nda film yapım şirketlerinin bulunduğu sokaktan almıştır. O dönemlerde karmada olsa bir çarşı oluştuğunu Lütfi Akad anılarında yer verdiğini okumaktayız. Oluşan bu Yeşilçam sokağına yapımcıların filmlerinde oynamak için çağırdıkları yönetmenler, senaristler ve oyuncuların gelmeye başladıklarını ifade edebiliriz. Hatta sinemada bir rol almak için bekleyen figüranların zaman geçirdiği kahveler bile bu sokakta açılmaya başlamıştır (Akad, 2004: 22). Bulunduğu dönemde Yeşilçam daha çok bir gişe odaklı film üretimi düşüncesine sahipti. Aslında kalıp hâline gelmiş tekrarlı anlatılar ve sinema-seyirci arasındaki ilişkiye verilen kavramlaştırılmış bir isim olmuştur.

Yeşilçam'da Endüstriyel Yapı

Türk sinemasında 1960'lı yıllardan itibaren izleyici sayısı hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu artışın sonucu olarak Türkiye'nin birçok il ve ilçelerinde sinema salonları açılmıştır. Film üretimine yönelik istek, salonların artmasıyla beraber daha çok artmıştır. Bu arz-talep sonucunda film işletmecileri, film şirketleri ve film sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir (Abisel, 2005a: 104).

Sanat dalı olan sinema ayrıca bir endüstridir. Yeşilçam döneminde iki tip yapımcı grubundan bahsedebiliriz. Birinci grup sinemaya kapitalle girenler, ikinci grup ise sinemanın emekçileri olup (yönetmen, oyuncu vs.) sonradan yapımcı olanlar diyebiliriz (Şener, 1970: 108). Sinema, iyi geliri olan bir endüstriyel daldı. Fakat Yeşilçam döneminde bu gelirin çok az bir kısmı yapımcıya kalmaktaydı. Bunun en önemli sebebi Türk sinemasının doğru bir ekonomi temele kurulmamasıydı. Bu sorunun nedenini bölge işletmecileri, çek, bono ve yıldız olma olgusu gibi dinamikleri gösterebiliriz.

Yeşilçam'da Anlatı

Yeşilçam sinemasının belirgin özelliklerinden en dikkat çeken geleneksel anlatı yapısıdır. Yeşilçam filmleri, görsele göre daha çok işitsel dayalı bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Türk insanın sözlü kültür geleneğinden dolayı filmler görselden çok diyaloglardan oluşmaktadır. Popüler yerli filmlerin teması, genellikle kader olgusu üzerine inşa edilirdi. Kadının fedakârlığı, doğruluk ve bağlılık vazgeçilmez değerlere dikkat çekilirdi.

Yeşilçam'da Sinema-Seyirci İlişkisi

Halkın 1960'lı yıllarda gündelik yaşamında bulabileceği en ucuz eğlence sinema olmuştur. İnsanlar için bu dönemde sinemaya gitmek, çok büyük ve önemli bir eylemdi. Halk bir nevi sinemaya giderek sosyalleşmekteydi. O yıllarda kadın, erkek, çocuk demeden ailenin tüm bireyleri sinema salonlarını doldurmaktaydılar.

Türk sinema seyircisi 1950'lere kadar genelde kent merkezliydi. Bu durum 1950'lerden sonra değişmeye başlamıştır. Türkiye'de kentlere doğru iç göç gittikçe ivme kazanmış, elektriğin her yere ulaşmaya başlamasıyla Anadolu'da sinema salonları ciddi sayıda artmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda yeni bir izleyicisi kitlesi oluşmuştur. Bu kitle geleneksel bir kültüre sahip insanlardan oluşmaktaydı. Sinemayla ilk kez karşılaşan bu kitle kültür anlamında tutucu ve gelenekçiydiler. Yeşilçam, aslında bu kitle için oluşturulan bir sinemadır (Ayça, 2003-2004: 23)

Kahramanlık Filmlerinde Cüneyt Arkın Tarzı

Türk Sinemasına özverili, samimi ve karizmatik özelliği ile katkı yapmış olan Cüneyt Arkın sadece oynadığı çeşitli rollerle değil aynı zamanda kendine has oyunculuk karakteriyle damga vurmuş bir

sinema oyuncusu olmuştur. Hatta Cüneyt Arkın'ın oyunculuk tarzının zaman zaman fantezi türüne şekil verdiği de söylenebilir. Cüneyt Arkın için 1966 yılı sinemada dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde sinemada kendine uygun birçok rol bulur. Tarihsel veya çağdaş kahramanları canlandırmaya başlar. Bu canlandırmayı dövüşerek, yumruk ve tekme atarak, Uzak Doğu'nun mistik savaş sanatlarını sergileyerek, kılıç, mızrak, ata binme, ok kullanıp taklalar atarak "kahraman" mitosunu ortaya çıkarmaya başlamıştır (Scognamillo, 2003: 282). Cüneyt Arkın tarihsel Türk sinemasının vazgeçilmez ve en çok film yapan aktörü hâline gelmiştir. O kadar çok filmde rol alır ki otobiyografisinde kendisi için "ölüm sebebi çok film çevirmekten" diye ifade etmiştir (Arkın, 2001: 12).

Cüneyt Arkın Türk sinemasında bir yıldız olmanın ötesinde bir mitos yaratmıştır. Türk toplumu onun yüreğini oluşturmaktaydı. Umudu hep Türk halkı olmuştur. Dünyayı tüm kötülüklerden temizleme gayesini taşımaktaydı. Dünya ile kastettiği evrensel bir dünyadan ziyade Türkiye olduğu anlayışına sahipti. Türkiye'yi merkeze koyan bir evrensellik ve dünya algısı güttüğünü filmlerinde görmekteyiz. Hedefinde, Türk toplumuna yardım etmek ve Türk toplumuna yönelik kurulan kötü oyunları bozmak olmuştur.

Cüneyt Arkın izleyici sayısını artırmanın yanında artık bir marka hâline gelmeyi başarmıştır. Sinema yıldızları aslında toplumların bilinçaltılarını dışa yansıtan imgelerdir. Film yıldızı sadece aktör tarafından değil, toplum tarafından da şekillendirilir. Yıllar geçmesine rağmen toplum nezdinde Cüneyt Arkın hâlen popüleritesini korumaktadır. Bu durum Arkın'ın Türk toplumunun bilinçaltını onlara yansıttığını ve bu nedenle toplum nezdinde tutulmaya devam edildiği düşünülmektedir. Aslında Arkın'ın yaptığı sadece toplumun isteklerini, düşüncelerini beyaz perdeye aktarmak olmuştur. Bu istek ve düşünceler var oldukça da Arkın'ın popüleritesi devam edecektir (Yıldırım, 2007: 102).

Kahramanlık Filmlerinde Kartal Tibet Tarzı

Kartal Tibet Türk sinemasına Karaoğlan film serileri ile izleyicilerin dikkatini çekmiştir. Bu gelişme, Türk sinemasına yeni bir efsanenin doğuşuna işaret etmektedir. Sezgin Burak'ın yarattığı Tarkan karakterine gelen teklif, Kartal Tibet'in efsane olmasını sağlayan ilk gelişme olduğu ifade edilebilir. Bu teklif ile Kartal Tibet, ata binme ve dövüş teknikleri ile ilgili dersler almaya başlar. Bu istek ve azim, onun yıllarca izleyici nezdinde Tarkan olarak anılmasına neden olacaktır.

Yeşilçam sinemasında birçok romantik ve dramatik filmlerde başrol oyuncu olarak yer almıştır. Bu romantik ve dramatik filmlerle izleyiciler üzerinde oluşturulan etki, Tarkan serilerinde gösterilen etki kadar olmadığı görülmektedir. Usta oyuncu, "Tarkan" (1969), "Tarkan Gümüş Eyer" (1970), "Tarkan Viking Kanı" (1971), "Tarkan Altın Madalyon" (1972) ve "Tarkan Güçlü Kahraman" (1973) serilerinde başrol oyuncu olarak oynamaktadır.

Tarkan karakteri, Sezgin Burak tarafından yaratılan hayali bir karakterdir. Güçlü bir Türk savaşçısı olduğunu ifade eden bir kahraman oluşturmuş ve bu kahramana "Tatar kanı" kelimelerinden esinlenerek Tarkan adını verdiğini ifade etmektedir. Tarkan serilerinde kahraman, akıl hocası, eşik muhafızları, haberci, şekil değiştiren, gölge ve hilekâr arketiplerine yer verilmektedir (Ekin, 2020). Tarkan serilerinde kültürel ve tarihsel bir derinlik olduğu görülmektedir. Avrupa'nın mitolojik unsurlarına yer verilmektedir. Bu yönü ile diğer Yeşilçam filmlerinden farklı olduğu ifade edilebilir.

Türk sinemasında ortaya konulan tarihi filmler, her şeyden önce milliyetçilik unsurunu ön plana çıkarmaktadırlar. Kahramanların mücadele ettiği düşmanların nerden geldiği veya hangi ırka mensup olduğuna bakılmadan her defasında barbar ve "Türk düşmanı" olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2023). Tarkan film serilerinde, Türk mitolojisinde kutsal olarak kabul edilen kurt aracılığıyla, Ergenekon ve Diriliş destanlarına göndermeler içermesi bu durumun en önemli göstergeleri olarak ifade edilebilir.

Kahramanlık Filmlerinde Necati Şaşmaz Tarzı

Asıl mesleği turizmci olan Necati Şaşmaz, Osman Sınav'ın teklifi ile Türk sinema dünyasına "Kurtlar Vadisi Dizisi"nde başrol oyuncu olarak başlamıştır. Bu dizide Polat karakterini canlandıran Necati Şaşmaz, kısa sürede izleyicinin beğenisini kazanmış ve Türk sinemasında bir kahraman olarak yerini almıştır. Necati Şaşmaz milliyetçi ve vatan sevgisinin vurgulandığı çeşitli film ve dizilerde oynadığı görülmektedir. Bu yapımların başında Kurtlar Vadisi (2003) dizisi ile Kurtlar Vadisi Irak (2006), Kurtlar Vadisi Filistin (2011) ve Kurtlar Vadisi Vatan (2017) filmleri sayılabilir.

Dizi ve filmlerde Polat, devleti için tüm tehlikeleri göze alarak bir mafya grubuna sızması ve bu mafya grubunu içten çökertilmesini (Kurtlar Vadisi), Amerikan askerleri tarafından Türk birliğine yapılan saldırıya karşılık olarak FBI ajanı Sam Marshall'ın öldürülmesini (Kurtlar Vadisi-Irak) ve Mavi Marmara baskınının hesabının sorulmasını (Kurtlar Vadisi-Filistin) amaçlamaktadır. Bu amaçları yerine getiren Polat

Alemdaroğlu, izleyicinin milliyetçi duygularının tazelenmesini ve moral kazanmasını sağlayan bir kahraman haline geldiği görülmektedir.

Necati Şaşmaz dizi ve filmlerinde milliyetçi bir tema ön planda tutulmakta ve toplumsal faydayı kişisel çıkarların önünde tutmayı öğütlemektedir. Vatan ve milleti için her türlü fedakârlığın yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlayışın kişiyi toplum nezdinde bir kahramana dönüştürdüğüne vurgu yapılmaktadır. Film ve dizilerinde yer alan kahraman imgesi ile milliyetçi mesajların yoğun verildiği ve Türk milliyetçiliğin yüceltildiği görülmektedir (Aslan, 2015: 279-280).

YEŞİLÇAM SİNEMASINDA KAHRAMANLIK İMGESİNİN “BATTAL GAZİ DESTANI”, “MALKOÇOĞLU ÖLÜM FEDAİLERİ”, “TARKAN MARS’IN KILICI” VE GÜNÜMÜZ FİLMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Sinema, hayatımıza girdiği ilk günden bugüne kadar toplumların düşünce tarzlarının oluşumuna etki eden ideolojik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu son yüzyıllık dönemde Türk sineması da vakalara ideolojik, politik, estetik ve kültürel bir bakış açısıyla, toplumsal gerçekleri analiz etmeye çalışmıştır. Fakat 1970’li yıllardaki siyasal ve sosyal hayatın sıkıntıları sinemayı kendine çekmiş ve sinemanın ekonomik yönünü derinden etkilemiştir. Bu durum sinemada bir kargaşa oluşturmuş, Türk seyircisinin sinemadan uzaklaşmasına neden olmuştur (Erkılıç, 2003). Bu dönemde Türk sinemasının kaybettiği ilgiyi tekrar elde etmesi için çeşitli hikâye anlatımları uygulanmaya başlanmıştır.

Yönetmenliğini Atıf Yılmaz ve Zeki Ökten’in yaptığı “Battal Gazi Destanı” isimli film 1971 yılında çekilmiştir. Bu film, Özdemir Arıtan’ın bir romanından uyarlanmıştır. Başrollerini Yeşilçam’ın tanınmış yüzlerinden olan Cüneyt Arkın, Meral Zeren, Fikret Hakan gibi ünlü oyuncuların oynadığı film, Malatya serdarı olan babasının bir Bizanslı tarafından tuzağa düşürülüp öldürülmesiyle intikam yemini eden Battal Gazi’nin başından geçenlerini konu edinir. Bu intikam ateşiyle yollara düşen Battal Gazi, babasının eski bir dostu olan Hammer ile karşılaşır ve onun çok iyi bir dostu olur. Sonraki gelişmelerde Battal Gazi’nin düşmanın kızına âşık olması, hatta bu aşk için mücadele etmesi, klasik bir anlatı olarak karşımıza çıktığını ifade edebiliriz. Tüm bu yaşananlar belli bir olay silsilesi içerisinde; giriş, gelişme ve sonuç şeklinde seyircinin önüne koyulmuştur.

Battal Gazi Destanı filminin 1970’li yıllarda ortaya çıkması, şüphesiz o yıllarda insanların kendisini savunmasız, çaresiz, bu yolda umudu kırılmış olan Türk milleti için çok önemli olmuştur. Bu film ile insanları bir anlamda cesaretlendirme, geçmiş zamanlara götürerek şanlı tarihe sığınma ihtiyacını gidermesi yönünde bir başlangıç olmuştur. Battal Gazi Destanı filmi karşımıza bir kahramanlık hikâyesi olarak çıkmaktadır. Başkahramanın yaşamla olan mücadelesi, düşmanla olan savaşı ve tarihî bir karakterle efsaneleştirilmesi dikkat çekici bir unsur olmuştur. Bu anlayışla üretilen filmler, televizyona yönelen izleyicileri geri kazanma çabası olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Aynı şekilde mitolojilerde ve tarihî öykülerde olduğu gibi, bir kahramana yönelik olması gereken özelliklerin çoğunu bu filmde görmekteyiz. Filmin başroldeki oyuncu, daha çocukken bir kahraman gibi eğitime çalışılmış, bu küçük yaşta kılıç kullanma, ata binme ve ok atma gibi bir savaşçıda gözlemlenen tüm üstün özellikler ona layık görülmüştür.

Battal Gazi Destanı filminde kullanılan dekorlar ve kostümler, filmin en dikkat çeken unsurlardan biri olmuştur. Özellikle Türk toplumunu yansıtan dinî motifler dikkat çekmektedir. Tarihî bir atmosfer oluşturmak için geliştirilen tarihî kostümler ve Türk-Müslüman faktörü, kullanılan araç gereçler ya da karşılıklı konuşmalarla daha açık görülebilmektedir. Bu duruma örnek olarak; Hammer’in Cafer ile karşılaşp dost olduktan sonra İslam dinine geçmesi, Cafer’in ise yeni bir isim olarak “Battal Gazi” ismini kullanması, Türk-Müslüman unsurlarının birbiriyle iç içe geçmiş ilişkisini gösterir özelliktedir.

Kahramanın özellikleri, filmde belirgin bir şekilde dikkat çekilmektedir. Özellikle Cafer’in babası olan Koca Serdar lakaplı savaşçı Hüseyin Gazi’nin filmde sarf ettiği birkaç cümle çok dikkat çekicidir; Hüseyin Gazi’nin, oğluna “Tanrı sana büyük güçler bağışladı. Bunları daima iyilik yolunda kullan. Hak yolundan, doğruluk yolundan ayrılma” cümleleri, kahramanın Tanrı’nın bir temsilcisi olduğu, bu güçlerin Tanrı tarafından kendisine verildiğine ve bu özellikleri yerine getirmede Tanrı’ya karşı sorumlu olduğuna dair bir inanın var olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu durum aslında mitolojik öykülerde işlenen ve bir kahramanın “kahraman” olarak ifade edilmesinin Tanrı tarafından kendisine verilen bir beceri, güç olduğunu ortaya koymaktadır. Mitolojik okumalarda bu beceri ve güçlerin Tanrı tarafından kahramana doğuştan verildiğini söyleyebiliriz. Filmde de kahramanın Tanrı ile ilişkisine sürekli bir gönderme yapıldığını görmekteyiz. Tanrı’nın yardımını alarak düşmanlarıyla mücadele ettiğini, Tanrı’nın yardımına

sürekli başvurduğu, Tanrı'dan aldığı o manevi destek ile ayakta kaldığını birçok bölümde ve diyaloglarda geçtiğini ifade edebiliriz.

Filmde yer verilen tarihte önemli bir kişilik olan kahramanın başka bir dikkat çeken özelliği Türk olmasının yanında Müslüman olmasıdır. Ayrıca yine filmde “Ona inancı yardım ediyor, inanç gücüyle Hammeri de yenecek” şeklindeki ifadeler, kahramanın Tanrı'ya olan inanç ve bağlılığına vurgu yapılmaktadır. Mitlerde ve destanlarda kahramanın elde ettiği zaferler ve başarılar hep bir üstün güce veya inandığı Tanrı'ya bağlanmaktadır. Bu filmde de Battal Gazi'nin elde ettiği zaferlerin nedeni mit ve destanlarda olduğu gibi inandığı Tanrı'yla ilişkilendirilmiştir.

Türk mitolojisinde, kahramanın halkın içinden çıkması, tek başına mücadele etmesi, iyi bir savaşçı olması, dürüst ve doğruluktan yana olması gibi özellikler oldukça yaygın bir şekilde görülmektedir.

Filme konu olan hikâyeye göre Bizans'a karşı savaşan Türk kahraman, cesur ve kendi halkı için kendini feda edebilecek bir kişilik şeklinde gösterilmektedir. “Saklanmak, düşmandan kaçmak töremizde yok” cümlesi ile kahraman, Türk milletinin savaşçı, zorluklardan yılmayan, cesur, yiğit olma durumuna dikkat çeker.

Tanrı tarafından olağanüstü yeteneklere sahip olduğuna inanılan kahramanı, düşmanları her şekilde saf dışı bırakırken, yüzlerce düşman askeriyle savaşırken, surların üstünde en tehlikeli yerlerden üstün bir güçle geçerken, sağ çıkılması mümkün olmayan işkence yöntemlerine dayanırken, tek başına aşılmaz duvarları olağanüstü yöntemlerle geçerken görürüz. Bu üstün özelliklere sahip olan kahramanımız Hammer adındaki Hristiyan dostunu etkiler ve onun Müslüman olmasına vesile olur. Müslüman olmasına vesile olduğu sahnede de İslam'ın beş şartından biri olan Kelime-i Şehadet getirtmesi gibi dinî unsurlara yer verilmiştir. Bu bölümde Hristiyan-Müslüman teması içerisinde Müslümanlık unsurunun daha çok ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Toplum Türk ve Müslüman olunca bir şekilde sahip olduğu inanç ve değerlere göre Müslümanlığın ön plana çıkarılması bir zorunluluk hâline gelmektedir. Müslüman olan bu dostuna da Ahmet Turani ismini verir. Ahmet Turani'de bu üstün özelliklere sahip olan dostuna; kahraman, cesur, büyük anlamına gelen “Battal” ismini yakıştırır.

Filmde tarihsel bir dönemi anlatmaya ve yansıtmaya çalışan, toprak elde etmek için yapılan güç savaşlarına da yer verilir. Kahramanın yaptığı savaşlarla kendi kişisel intikamının yerini, halkı için alınması gereken bir intikama dönüştüğünü görmekteyiz. Filmde kahramanın hem babasının intikamını almış hem de halkın huzuru için savaşmıştır. Kendince bu savaşı vererek dünyadaki ve toplumdaki hakkı, adaleti yerine getirmeye çalışmıştır.

Mitolojik hikâyelerde olduğu gibi Battal Gazi'nin kişisel nedenlerle başlayan mücadelesinin toplumsal bir hâle dönüşmesini görmekteyiz. Bu mücadele serüveninde tutsak hâle düşmesi onu bir çıkmaza sokmuştur. Ancak mitlerde yer aldığı gibi kahramanın toplum nezdinde bir hayranlık ve takdir kazanmak için çeşitli sıkıntı ve acılardan geçmesi gereklidir. Dolayısıyla başına gelen bu sıkıntı ve acılardan ona uzatılan bir el ile kurtulması ve bu durumdan ders çıkarması onu daha çok olgunlaştırmakta ve daha dinç hâle getirmektedir. Daha da cesur bir şekilde savaşacak bir hale getirmektedir. Eşi benzeri olmayan bu kahramanın bu zorlu yoldan olağanüstü bir güce sahip olarak geri döndüğünde artık demir parmaklıkları kendi elleriyle bükebilecek kadar güçlenmiştir! Tabii bu sıkıntılı durumdan kurtulurken onu hayata bağlayacak, hayata karşı daha da güçlü olmasını sağlayacak bir şeyin olması gereklidir. Bu Campbell'ın de söz ettiği âşık kahraman unsuruyla örtüşmektedir. Bir kadına duyulan aşkın destanlarda olduğu gibi, filmlerde de kahramanı psikolojik olarak dinç ve güçlü kılmaktadır. Battal Gazi, Bizans imparatorunun kızı olan Elonara'ya âşık olmuş ve âşık olduğu kız uğruna her türlü mücadeleden geri adım atmamıştır. Bu aşk, kahramanın diri olmasını sağlamakta ve kahramanın âşık olduğu kadından ilham almasını sağlamaktadır. Tüm gücünü duygularından ve onurundan alan Türk erkeğinin sevdiğine karşı olan korumacı özelliğinin filmlerde gösterilmesi, o dönem koşullarında etkileyici bir iz bırakmıştır.

Malkoçoğlu karakteri üzerinde toplam yedi film yapılmıştır. Bu film serisinin altıncısı olan “Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini” Remzi Jöntürk yönetmeliğinde 1971 yılında çekilmiştir. Başrollerini Cüneyt Arkın, Oya Peri ve Tuncer Necmioğlu yapmıştır. Filmde Toronto Prensi Arnold, Sırp Kralı Milkoviç'in kızı ile evlenerek kurup Osmanlı'ya saldırmayı tasarlamaktaydı. Bu ittifakı Sırp Kralı Milkoviç'in kızı ile evlenerek kurmayı düşünmekteydi. Bu durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti Sırp Kralına elçilerini yollayarak kızının Prensi Arnold ile evlenmesini engellemeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu girişimine karşı Arnold oldukça öfkelenip askerî komutanı olan Don Castillas'a Sırp Kralı Milkoviç'i öldürtür. Kralı öldüren Don Castillas Prenses Elza ve küçük erkek kardeşi Enrico ile birlikte saray altınlarını alarak kaçır ve işlenen tüm suçları Osmanlılara atar. Bunun üzerine Osmanlı İmparatoru olan Fatih Mehmet Han, Malkoçoğlu'ndan Prenses Elza ile erkek kardeşi Enrico'yu kurtarma görevi verir. Malkoçoğlu verilen bu

görevi yerine getirmeyi başarır. Lakin bu görev uzun bir yolculuğu ve Arnold'un bu yolculukta oluşturduğu çeşitli engelleri aşarak başarıya ulaşmıştır.

Prenses Elza ve erkek kardeşi Enriko'yu kurtarmaya çalışan Malkoçoğlu ve beş arkadaşın yolculuğunu anlatan "Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini" filmi Malkoçoğlu'nun kahramanlıkları ve Türk ideolojisini temel almıştır. Malkoçoğlu ve beş arkadaşının başından geçen serüvenleri 1970'li yılların imgeleri ve İslam dini motifleri eklenerek yorumlandığını okumak mümkündür. Filmde altı kişi olan bu ekibin liderliğini Malkoçoğlu üstlenmiş ve diğer ekip üyeleri tarafından "Başbuğ" olarak hitap edilmektedir. Filmin sonuna kadar Malkoçoğlu kimliğinin gizlenmesi, bize kahramanın kendisi için değil toplum için devleti için var olduğu algısını oluşturmaktadır. Kahramanlık olgusuna ait olan yiğitlik, cesaret, akıl ve bağlılık gibi özelliklerin filmde oynayan Malkoçoğlu tiplemesine aynen uyarlandığı görülmektedir. Yolculuk esnasında karşısına çıkan birçok sorunları kahramanda olması gereken bu özelliklerinin tümünü kullanarak aşabildiği durumuna dikkat çekilmiştir.

Bu filmlerde anlatılan tarihi olayların birçoğu gerçekliğe dayanmaz. Sadece iki tarafın olduğu simgesel kahramanlıklara oldukça yer verildiğini görmekteyiz. Bu iki tarafın birinin Türk toplumu, diğer tarafın ise Türk toplumuna düşman olan kesimdir. Malkoçoğlu filminde "Sandor'un askerlerine hadi şeytanlarım, yakalayın Malkoçoğlu'nu diyerek seslenmesi", Elza'nın "Bütün Avrupa bir olsa yenemezsiniz Türkleri. Onlar altı kişiyle seni ve askerlerini parçaladılar. Çünkü onların imanı seni boğar Arnold" cümleleri yukarıda ifade ettiğimiz iki taraflı Türk-düşman düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Prenses Elza'nın arkadaşı olan Elen'in "Bunlar şerefli, yiğit Türk akıncıları prensesim, inanın", Sandor'un "Malkoçla savaşıyorsan prensim onun bin bir hüneri vardır", Prenses Elza'nın "Bağışlayın beni Malkoçoğlu, pişmanlığın tadını tattırdınız" ve filmin sonunda "Bu yol ölüm yolu, bizlerde ölüm fedaileriyiz" cümleleri ile toplumun arzu ettiği milliyetçi ve hamasi duygulara hitap edilmiştir.

Tunç Başaran'ın yönetmeliğinde 1969 yılında çekilen "Tarkan Mars'ın Kılıcı" filmi, Sezgin Burak'ın Tarkan çizgi romanından uyarlanmıştır. Türk mitolojisinde çeşitli özellikler yansıtan ve serinin ilk filmi olan Tarkan Mars'ın Kılıcı filminin başkahramanı olan Tarkan karakterini Kartal Tibet canlandırmıştır (Gençer, 2016: 74). Avrupa Hun İmparatoru olan Attila'nın, tüm dünyaya hâkim olmasını sağlayacak olan Mars'ın Kılıcına sahip olma gayesi, filmin konusunu oluşturan ana temadır. Kılıca ulaşmak için uzun bir yolculuk ve bu yolculuk esnasında çeşitli engellerin aşılması gerekmektedir. Kılıcın yüzyıllardır bir kayaya saplı olması bu engellerden biridir. Hun Türklerinden korkan Avrupa kralları da bu kılıcın peşine düşerler. Vandal Kralı Genseriko ve Roma İmparatoru Valentinianus bu korkularını ortadan kaldırmak ve Hun İmparatoru Attila'nın ilerleyişini durdurmanın yolunu bu kılıca sahip olmakta ararlar (Gençer, 2016: 71).

Attila, Mars'ın Kılıcını alacak olan o üstün yetenekli, güçlü ve zeki askeri seçmek için eğitim alanına gider. Bu alanda ok talimi esnasında hedefe vurulan bir okun üstüne başka bir ok geldiğini ve oku ikiye böldüğünü hayretler içinde görür. Bu inanılmaz atışı yapan kişinin Hun askeri Tarkan olduğunu görür. Attila kılıcı alma görevini Tarkan'a verir. Kılıcı alma serüveninde Tarkan'a rakip olan Valentinianus'un güçlü askeri Herkül (Licius) ile Vandal Kralı Genseriko'nun adamı olan Örumcek lakaplı savaşçı olmuştur.

Mitolojik efsane olan Mars'ın Kılıcını alma yolunda Tarkan'ın yanında olan ve onu çeşitli tehlikelerden kurtaran kurt ve atı da eşlik etmiştir. Kurt, Türk mitolojisinde önemli bir imgedir. Türklerin ulusal sembolü Bozkurt olmuş ve kurt hep kutsal görülmüştür. Tarkan'ın film serilerinde kurdun ön plana çıkarıldığı, birçok engeli kurtla aştığı görülmektedir. Kahramanın karşılaşacağı engelleri; dostları, hayvanları ve akıl hocasıyla aşabileceği teması vurgulanmaktadır. Bu yolculukta iyilerin olduğu yerde kötülerin de olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Tarkan Mars'ın Kılıcı filminde Vandal Kralı Genseriko ve Roma İmparatoru Valentinianus'un Mars'ın Kılıcını alarak çevrelerine zorbalıkla hükmetmek istedikleri vurgulanmaktadır. Bu isteklerini engelleyecek iyi yürekli bir kahraman gerekmektedir. Bu da Tarkan karakteri olmuştur. Bu karakter kötünün karşısında iyiliğin zaferini elde eden kahraman olarak ortaya çıkmaktadır.

İzleyicinin zihin dünyasında oluşan iyiliğin temsilcisi Tarkan, zorba kralların amacını engelleyerek hak ettikleri cezayı almalarını sağlar. Bu şekilde izleyici kahraman imgesi ile kendisini özdeşleştirir. İyi, güçlü ve üstün yetenekli olanın tarafı olmaktan mutluluk duyar.

"Battal Gazi Destanı", "Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini" ve "Tarkan Mars'ın Kılıcı" filmlerinde yer alan kahramanlıkla ilgili arketiplere günümüz film ve dizilerinde de işlenmektedir. Sinemanın, mitolojiden beslenerek ortaya koyduğu bu kahramanlıkla ilgili arketiplere gerek eski gerek günümüz film ve dizilerinde işlenmekte ve ortaya konulmaktadır. Devlet mekanizmasının ve milliyetçiliğin önemli olduğu Türkiye ve Amerika gibi ülkelerde kahramanlık imgesi sinemada, ideolojinin bir aracı olarak

kullanılmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de sinemanın ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar izleyici tarafından rağbet gören filmlerin gelenekleri, vatan sevgisini ve milliyetçilik duygusunu betimleyerek vurguladıkları görülmektedir. Yeşilçam sinemasının 1965-1980 dönemine baktığımızda Tarkan, Battal Gazi ve Malkoçoğlu serilerinde millî duygunun ana tema olarak işlendiği görülmektedir.

“Battal Gazi Destanı”, “Malkoçoğlu Ölüm Fedaileri” ve “Tarkan Mars’ın Kılıcı” filmleri ideolojik anlamda kahramanlık, güç, savaş ve toplumsal değerlerle birlikte geniş bir bakış açısından değerlendirilebilir. Tarih boyunca kahramanlık hikâyeleri Anadolu insanı için hep bir motivasyon ve ilgi kaynağı olmuştur. Filmlerde işlenen kahramanlık hikâyeleri toplumu oluşturan orta sınıfı bile sinemalara çekmiştir (Çoruk, 2015: 73). Toplumu yansıtan bu film çeşitli unsurlarla anlam kazandırılmaya çalışılmıştır. Kısacası “Battal Gazi Destanı”, “Malkoçoğlu Ölüm Fedaileri” ve “Tarkan Mars’ın Kılıcı” filmleri, millî motifler içermekle beraber dini motiflere de yer verilerek kültürel yapıyı ortaya çıkarmışlardır. Tüm bunlar rastgele bir durum değildir. Yiğitlik, Müslümanlık, Türklük, tutsaklık gibi unsurların filmlerde vurgulayıcı bir şekilde yer verilmesinde, dönemin mevcut toplumsal sorunlarının olmasının büyük bir etkisi vardır. Çok kısıtlı imkânlarla yapılmış olan filmlerde, teknik öğeler, kamera, ışık, kostüm, dekor, kurgu, makyaj gibi unsurlarla mitolojik ve tarihî bir temanın oluşturulmaya çalışıldığı açık olarak görülmektedir. Sinema, dönemin mitolojik anlatı aracı olarak kullanılmıştır. Bu şekilde dönemin koşulları ifade edilen Türk kimliği ile beraber sinemaya aktarılmıştır.

Türk sinemasında özellikle 2000 yılından sonra ana temanın pek değişmediği ifade edilebilir. Ana tema olarak millî duyguların işlendiğine örnek olarak birkaç film ve dizi sayılabilir. İlk olarak 4 sezondan oluşan 97 bölümlük Kurtlar Vadisi Dizisi (2003), Kurtlar Vadisi Irak (2006), Nefes: Vatan Sağolsun (2009), Kurtlar Vadisi: Filistin (2011), Kurtlar Vadisi: Vatan (2017) gibi yapımların gişe rekorları kırdığı düşünüldüğünde, izleyici nezdinde millî duygular ve vatan sevgisinin ne derece önemli ve anlamlı olduğu ifade edilebilir. Bu filmlerin hemen hepsinin belirli bir ideoloji çerçevesinde hareket edildiği görülmektedir.

Kurtlar Vadisi dizisinin başrol oyuncusu olan Necati Şaşmaz (Polat Alemdar) hemen hemen tüm bölümlerde dövüşebilen, her türlü silahı kullanabilen, zeki, yenilmeyen, etrafında olan herkesin öldüğü ama kendisine bir zarar gelmediği bir karakter olarak tasvir edilmektedir. Türkiye’de 15 Ocak 2003 tarihinde “Bu bir mafya dizisidir” sloganıyla yayınlanmaya başlayan dizinin kısa sürede büyük bir izleyici kitlesine ulaştığı görülmektedir. Dizide hedeflenen temel amaç Polat Alemdar’ın yeraltı dünyasına kod ismiyle sızarak bu yapılanmanın içten çökertmesini sağlamaktır. Polat Alemdar karakteri sıfır seviyede girdiği yeraltı dünyasında önce yükselecek, yükseldikçe güçlenecek ve güçlendikçe kendisiyle ilgili gerçekleri keşfedecektir. Bu uzun süreçte hiç paniğe kapılmadan ve hata yapmadan çıkış noktasına varması izleyici tarafından takdir edilmektedir. Bu takdir Polat Alemdar karakterini kahraman olma noktasına getirmektedir.

Dizi içinde kötü işlerle uğraşan başka karakterlerin de izleyici nezdinde bir kahraman olarak algılandığı görülmektedir. İzleyiciler dizide yer alan Oktay Kaynarca’nın canlandığı Süleyman Çakır karakterini içselleştirmiş, kendilerinin temsilcisi olarak görmüşlerdir. Dizide Süleyman Çakır’ın ölümü sonrasında, Türkiye’nin birçok yerinde izleyicilerin gıyaben cenaze namazını kılarak ne denli bağlılık hissettiklerini bu davranışla gösterebilmektedirler. Günümüzde bile hâlen sosyal medya platformlarında Süleyman Çakır’ın dizide öldüğü bölümün yayın tarihi, ölüm yıl dönümü olarak Twitter Trend Topic Türkiye gündeminde yerini almaktadır. Bu durum sinemada kahramanlık imgesinin izleyiciler üzerinde ne kadar önemli bir etki bıraktığını ve bu etkinin ne kadar uzun sürebileceğini göstermektedir.

Dizide yer alan bazı karakterlerin isimlerinin çocuklara verildiği görülmektedir. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye genelinde 1998’de 88 çocuğa “Polat” ismi verilirken bu sayının “Kurtlar Vadisi” dizisinin yayında olduğu 2004 yılında 1016’ya çıktığı tespit edilmektedir. “Kurtlar Vadisi” dizisinin başka bir kahramanı olan Gürkan Uygun’un canlandığı “Memati” ismi 1999 yılında hiçbir çocuğa verilmeyenken 2005 yılında 16 çocuğun bu isimle nüfusa kayıt edildiği tespit edilmektedir (A, 2007). Bu durum bize kahramanların toplum üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteren önemli bir veridir. Dizide yer alan “Tapınak Şövalyeleri”, “Ak Sakallılar” gibi mitolojik temelli koruyucu topluluklara yer verilerek diziyeye mistik bir hava verildiği görülmektedir. Bu mistik hava ile dizide geçen kahramanların, izleyici nezdinde üstün bir seviyeye çıktığı ifade edilebilir.

Yönetmenliğini Serdar Akar’ın yaptığı 2006 yapımı Kurtlar Vadisi-Irak filmi, istihbaratçı, savaş ve dini film gibi çeşitli türlerin etkilerini gördüğümüz bir aksiyondur (Şentürk, 2014). Uluslararası bir soruna odaklanması yönünden Kurtlar Vadisi-Irak filmi, Türk sinemasında ele alınmış diğer film konularından farklı bir özellik taşımaktadır. 4 Temmuz 2003 tarihinde ABD askerleri tarafından Irak’ın Süleymaniye kentinde Türk Birliği’ne ait 11 askerin başına çuval geçirilmesi Türkiye kamuoyunda derin

bir etki yaratmıştır. Kurtlar Vadisi-Irak filmi bu etki sonucunda ortaya çıkan bir yapıım olmuştur. Film, bu olaya tanık olan bir subayın intihar öncesi filmin kahramanı olan Polat Alemdar'a kaleme aldığı bir mektup ile başlamaktadır. Bu mektubu alan Polat Alemdar ve arkadaşları intikam almak üzere yola çıkarlar. Polat Alemdar ve arkadaşları Irak'a gelir ve bu yaşanan olaydan sorumlu olan FBI ajanı Sam Marshall'ı bulur ve öldürür. Sorumlu olan kişinin öldürülmesiyle yaşanan gerçek olayın film aracılığıyla da olsa sembolik düzeyde intikamı alınmış olur. Yaşanan bu gerçek olayda ciddi manada demoralize olan halk, sembolikte olsa intikamın alınması sonucunda bir rahatlama yaşadığı ve moral oluşturduğu ifade edilebilir. Bu filmde de gördüğümüz gibi hayali bir karakter olan Polat Alemdar, kahramanlık düzeyine yükseltilmiştir. Oluşturulan bu hayali kahraman, izleyici zihninde iz bırakarak yer edinir. Sinemaya konu olan gerçek olayların gerçek kahramanları, izleyici nezdinde göz ardı edilebilmektedir. Bu göz ardı edilmenin en önemli nedeni sinemanın izleyiciye sunduğu hayali kahraman imgeleridir. İzleyicinin zihin dünyasında sinema aracılığıyla hayali kahraman imgeleri gerçek kahramanların önüne geçmesine neden olmaktadır. Bu durum sinemada oluşturulan kahramanlık imgesinin izleyici nezdinde ne derece algıları yönlendirdiğini apaçık göstermektedir.

Hollywood film sektöründe de yönetmenler ve yapımcılar kendi algılarını, eylemlerini kabul edilebilir bir hâle getirmede milliyetçi bir bağlamı kullanmaktadırlar. Bu bakış açısıyla seyircileri belirli ana temalara odaklamayı hedeflemektedirler. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nı konu edinen Pearl Harbor (2001), Rambo serisi ile Vietnam Savaşı'nı kabul edilir göstermeye çalışmaktadırlar. Amerika-Rus soğuk savaşına göndermelerde bulunan Rocky serisi Amerika Birleşik Devletleri'nin ideolojisini sinemaya taşıdığını gösteren filmlerden bazılarıdır (Özkantar, 2021: 2-3). Türk filmlerinde olduğu gibi Hollywood yapımlarında da millî duygular ve vatan sevgisi gibi temalarına sık sık yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bu filmlerde kahramanlık imgesi üzerinde millî duygulara hitap edecek ideolojik söylemlere de yer verilmektedir. İzleyici nezdinde kutsal ve değerli kabul edilen din ve bayrak gibi unsurlarla filmlerin anlamlandırıldığı görülmektedir.

İnsan varoluşundan itibaren kendisini anlama, tanımlama ve algılama çabası içinde bulmuştur. Bu gaye ile hayatını sürdürmekte ve sürdürmeye de devam etmektedir. İnsan bu gaye içinde yaşadıkça acizliklerinin farkına varır. Birçok durum karşısında çaresiz kaldığını yaşayarak tecrübe eder. İnsan zayıflıklarını bir nebze olsun gidermek için çözüm arar. İnsan bu çözümü zihin dünyasında oluşturduğu ve olağanüstü güçlere sahip kahramanlarda bulmaktadır. Bu nedenle kahramanların yer aldığı birçok mitolojik hikâye ve efsanelerin insanlar tarafından üretildiği görülmektedir. Bu hikâye ve efsanelerde oluşturulan kahramanların kendilerini hep koruyacağı inancı ile yaşamaktadırlar. Bu mitolojik kahramanlara duyulan inancın, onların yaşam boyunca acizlikleri karşısında güçlü ve güvenli hissetmelerini sağladığına inanmaktadırlar. Tarkan Mars'ın Kılıcı filminde Attila'nın Mars'ın Kılıcını alma konusunda olan tereddüt, üstün yetenekli ve korkusuz olan Tarkan'ı gördükten sonra ortadan kalkmıştır. Kurtlar Vadisi-Irak filminde Amerika askerlerinin Türk Birliği'ne olan saldırının intikamı bir sinema kahramanı olan Polat Alemdar tarafından alınması. Bu örnekler baktığımızda insanın üstesinden gelemeyeceği durumlar karşısında bir kahraman bulmaya çalıştığı ve bu kahraman aracılığıyla durumun üstesinden gelmeye çalışıldığı görülmektedir. Eski çağlarda insanlar bu kahramanları mitolojik hikâye ve efsanelerde bulmaktaydılar. Şimdi ise bu mitolojik hikâye ve efsanelerden beslenen sinema yapımlarında bulmakta ve içselleştirmektedirler. Bu nedenle sinemanın insanlar üzerinde ideolojik ve psikolojik etki oluşturan önemli bir araç hâline geldiği ifade edilebilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsanın var oluşunu anlamlandırmada kullandığı uygulamalar arasında yer alan mitlerin kaynağı ideolojidir. İdeoloji, insanların yaşanmışlıklarını dikkat çekici bir biçimde montajlar ve bu haliyle insanlara sunar. İdeoloji bu şekilde kitlelerin kabulünü alarak güç kazanır. Sinema bu güçten ve kitlelerden faydalanmak için mitolojik anlatıları aynen uyarlayarak ve kendi bakış açısından yorum katarak bu ideolojik işlevi üstüne vazife olarak alır.

Sinema; var olduğu günden beri öyküleri, masalları veya hikâyeleri toplumların, kültürlerin özelliklerine göre aktaran bir araç olmuştur. Sinema bir iletişim ve sanat aracı olarak mitolojilerden, efsanelerden, tarihte yaşanmış çeşitli hikâyelerden etkilenmiştir. Kendi sinema anlayışını ortaya koymaya çalışan Türk sineması da Türk toplumunun ve kültürel değerlerin etkisinde kalmıştır. Dünyada 1970'li yıllarda başlayan ve Türkiye'yi de içine alan kavgalar, çekişmeler, siyasi, sosyal, ekonomik anlaşmazlıklar sinema anlatımını ve üretimini etkilemiştir.

1960'lı yıllardan sonra toplumsal yapı değişmeye başlamıştır. Bu yıllar, yaşanan sıkıntılarla beraber toplumun yavaş yavaş kendi içine yöneldiği ve kültürel benliğine önem vermeye başladığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılar, baskılar, sansürler özellikle ekonomik yönden sinemayı etkilemesine rağmen filmler üretilmeye devam edilmiştir. Dönemin içinde bulunduğu zorluklar kadar Millî duyguları ve Millî benliği hoş tutan film anlatımlarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu anlatımlarının esasında mitolojik ve tarihsel unsurların yer aldığı bazı filmlerde kahramanlık imgesine sıkça yer verilmiştir. Bu şekilde bozulmuş, parçalanmış olan millet algısına yönelik yeni bir toplumsal birliktelik sağlamaya çalıştığı ifade edilebilir. Ortaya koyduğumuz bu çalışmada örnek olarak ele aldığımız “Battal Gazi Destanı”, “Malkoçoğlu Ölüm Fedailerini”, “Tarkan Mars'ın Kılıcı” ve günümüz film ile diziler bunlardan sadece birkaç tanesidir. Bu filmlerde, Türk gelenek ve göreneklerin, ideolojik bir anlatımla vurgulandığı görülmektedir. Filmlerde özellikle kahramanlık imgesi, cesur Türk savaşçısı hikâyesi bünyesinde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kahramanlık imgesi, Türk halkı için dikkat çekici olmakla beraber yaşanan sıkıntılı dönem içinde sahip olduğu değerleri korumak ve sahip çıkmak için ortaya konulan bir araç olduğu söylenebilir.

İnsanları birlik içinde tutan kültürel değerler, gelenekler, görenekler, örf ve âdet gibi kavramların, toplumun temel yapıları olduğu bilinmektedir. Dönemin şartlarına göre üretilen filmlerde bu kavramlara yer verilerek toplumun duygusal yönüne hitap ettiği ifade edilebilir. Yaşamımız boyunca yüzleşeceğimiz engelleri nasıl aşmamız gerektiğini ve toplum tarafından hoş karşılanan davranışların hangilerinin olduğunu mitolojik kahramanlarda görüp, alıp ve özümseyebilmekteyiz. Bunun yanında insanların ne denli güçsüz ve yetersiz oldukları gerçeğiyle de yüzleşmeyi sağlamaktadırlar. Bazen yanlış ve zayıflık gibi davranışlarda bulunan kahramanlar an geldiğinde sonucu ne olursa olsun fedakârlıktan kaçınmamaları, o anda doğru yolu seçme tercihleri onları kitlelerin gözünde ayrı bir yere koymuştur. Bu film ve dizi serilerinin, Türk toplumunun bir kimlik arayışı ve moral/motivasyon ihtiyacını karşılamada önemli katkıları olmuştur.

Mitler, evrensel veya bir milletin değer yargılarını nesilden nesile aktarımını sağlayan yazılı veya sözlü araçlardır. Bu değer yargılarını aktarımı için de mitlerin sürekliliği önemlidir. Mitlerin sürekliliği sayesinde değer yargıları toplumların içine nüfuz eder. Bu durum toplumların zaman içinde bir değişim veya dönüşüm yaşamasını sağlar. Bu süreç mitlerin çeşitli alanlarda yer almasının nedenini ortaya koymaktadır. Toplumlar mitoloji ile sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Bu ilişki sonucunda toplumlarda çeşitli ritüellerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ritüeller bir nevi sözel ürünleri yani ulusal kodlar taşıdığı ifade edilebilir. Bu ulusal kodlar Türk medyasında bir dönüşüme uğramadığı ve bu nedenle Batı kaynaklı içeriklere yer verildiği düşüncesine vardığımızı söyleyebilirim. Batı kaynaklı içeriklere yönelmenin çeşitli nedenleri sıralanabilir. Ticari kaygı bu nedenlerin başında sayılabilir. Diğer bir neden ise, İslam öncesi Türk mit ve ritüellerin hurafe ve batıl olarak görülmesi söylenebilir. Bu durum Türk mitolojisinin, Türk toplumunun sosyal hayatında etkisini azalmasına ve hatta yok olmasına neden olduğu söylenebilir.

Eski çağlarda mitoloji, bir ulusun ya da milletin kimliğini, benliğini ifade etmede destan gibi sözlü anlatılar etkili bir araçtı. Şimdi ise gelişen teknoloji ile birlikte bu durum artık görselliğe geçmiştir. Sinemanın, bir uygarlığın ya da köklü bir ulusun tarihini anlatmak ve kişiler arası duygusal bir bağ oluşturmada güçlü bir etken olduğunu ifade edebiliriz. Sonuç olarak sinema geçmişin yaşantılarını günümüze taşıdığı gibi kendisi var oldukça, günümüz tarihini çeşitli teknik ve yöntemler kullanarak gelecek nesillere aktarmaya devam edecektir.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (2005a). Türk Sinemasında Film Yapımı Üzerine Notlar. *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Akad, L. (2004). *Işıklı Karanlık Arasında*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akgün, Ö. U. (2008). Kahraman Olgusunun Çizgi Romandan Sinemaya Uyarlamadaki Görünümü: Tarkan ve Conan Örnekleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı*.

- Aldemir, A. (2020, Aralık). 1970'lerdeki Olayların Mitolojik Bir Öge Olarak Türk Sinemasındaki Kahramanlık Anlatısına Etkisi: "Battal Gazi Destanı" Film Örneği. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu*, 1(2), 33-34.
- Alpoğuz, S. (2019). Yeşilçam Sinemasında Tarihi/Kostüme ve Destansı Filmlerde Kahramanlık Mitosunun İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Sinema Bilim Dalı*.
- Anadolu Ajansı (2007). Mart 24). *Diziler Çocuk İsimlerinde Etkili*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/diziler-cocuk-ismilerinde-etkili-6191184> adresinden 15.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Arkın, C. (2001). *Adını Unutan Adam*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Aslan, M. (2015). Sinemada Milliyetçilik ve Estetik: Türk Sinemasındaki Milliyetçi Filmlerin Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı*.
- Ayça, E. (2003-2004). *Yeşilçam Sonrası*. Ankara: Antrakt Yayınları.
- Badiou, A. (2013). *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe*. (Çeviren: B. Özkul, & E. Ünal) İstanbul: Encore Yayınları.
- Başgöz, İ. (2016). Aşıkların Yaşamlarıyla İlgili Türk Halk Hikayeleri. (7), 291-292. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*.
- Bayat, F. (2010). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayıncılık.
- Çelik, M. A. (2015). Türk Kimliğinin İnşasında Türk Sinemasının Rolü-Tarihî Filmler ve Cüneyt Arkın Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirtaş, H. (2014, Eylül). Türk Sinemasında 1960-1980 Yılları Arasında Çizgi Roman Uyarlaması Fantastik Filmlerde Erkek Kahraman Temsili. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s. 1.
- Ekin, K. (2020, Ağustos 6). *Jung Arketipleri ile Tarkan*. Psikoloji Ağrı: <https://www.psikolojiagi.com/jung-arketipleri-ile-tarkan-gumus-eyer/> adresinden 24.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkılıç, H. (2003). Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı ve Bunu Sinemamıza Etkileri. *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi*, 120.
- Gençer, F. (2016). 1969-1973 Yılları arası Türk filmlerinin mitolojik ve göstergebilimsel çözümlemesi: Tarkan film örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilimdalı*, 71-74.
- Gül, U. (2018). Modern Sinema ve Mitoloji: Angelopoulos Sinemasında Yunan mitolojisinin İzleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Koryürek, E. B., Taner, H. & Altan, Ç. (2023). *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Kuyucak Esen, Ş. (2010). Türk Sinemasının Kilometre Taşları. *Agora*, 64-74.
- O'Faolain, S. (1956). *The Vanishing Hero* (s. 16). içinde London: Eyre&Spottiswoode.
- Özkan, S. (2023). *Viking Mitolojisi Kapsamında Tarkan "Viking Kanı" Filmi*. Güncel Tarih: <http://www.gunceltarih.org/2020/06/viking-mitoloji-tarkan-viking-kan-filmi.html> adresinden 17.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Özkantar, M. Ö. (2021). Türk ve Amerikan Sinemalarında Milliyetçi Söylem ve İdeolojinin Karşılaştırmalı Analizi. *Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu*, 2-3.
- Propp, V. (1985). Morphology of the Folk Tale. *University of Texas Press*, 31-34.
- Rank, O. (2016). *Kahramanın Doğuş Miti*. (Çeviren: G. Yavaş). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Scognamillo, G. (2003). *Türk Sinema Tarihi* (s. 282). İçinde İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Şener, E. (1970). *Yeşilçam ve Türk Sineması*. İstanbul: Kamera.
- Şentürk, R. (2014). Türk Sinemasında Durum Analizi. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Tüysüz, D. (2019). Mitolojinin sinemada modern yorumu. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(21), 323-341.
- Üçer, N., Dağlı, N. & Soyseven, E. (2020). Kahraman Miti, Olgusu ve Yolculuğu Üzerine Simgesel Bir İnceleme: Netflix "Hakan Muhafız". *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi*, 58.
- Yıldırım, T. E. (2007). Tarih Kostüme Avantür Sineması'nda Kahraman Tiplemesinin Psikolojik Analizi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı*, 102.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 155-178, Autumn 2023

Son Gelişmeler Üzerinden Rusya Federasyonu Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi* **

Evaluation of the Government System of the Russian Federation Based on Recent Developments

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1303781>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
27.05.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Prof. Dr. Mehmet Akif Özer
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
/ İİBF / Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü
mehmet.oz@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2220-2271

Dr. Shokhrukh İskandarov
Bağımsız Araştırmacı
shokhrukh.iskandarov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0605-200X

**COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD’de Prof. Dr. M. Akif ÖZER danışmanlığında, Shokhrukh İSKANDAROV tarafından hazırlanan ve başarıyla savunulan “Hükümet Sistemleri Politigi: Türkiye – Rusya Karşılaştırması” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Hükümet sistemleri, devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının oluşum biçimlerini, anayasal konularını, birbirleri ile olan ilişkilerini belirleyen ve devlet erkinin bu organlar arasında nasıl dağılacığını düzenleyen kurallar bütünüdür. Bu açıdan bir devletin hükümet sistemi tanımlanırken, o devletin temel organlarının anayasasındaki konumuna, düzenleniş biçimine ve birbirleri ile olan ilişkilerine bakılmaktadır. Temelde, demokratik olarak kabul edilen ve günümüzde yaygın olarak kullanılan hükümet sistemleri, başkanlık, parlamenter ve yarı-başkanlık sistemleri veya bu sistemlerin bazı değişikliklerle meydana getirilen türevleridir. Devletler, hükümet sistemlerini tarihsel geçmişleri, sosyo-kültürel yapıları, ülkelerinin iç dinamikleri ve çevrede yaşanan gelişim ve değişim şartlarına uygun olarak tercih etmekte ve gerektiğinde farklı bir sisteme geçiş yapabilmektedirler. Bu kapsamda çalışmanın odağında yer alan Rusya Federasyonu, SSCB’nin dağılması ile birlikte egemen bir devlet olarak ortaya çıkmış, demokratik devlet, açılım, piyasa ekonomisi gibi söylemlerin etkisiyle ülkede geçmişe göre daha farklı bir hükümet sistemi kurumsallaşmıştır. Rusya, 1993 yılında yeni anayasasını kabul ederken, hükümet sistemi olarak yarı-başkanlık sistemini tercih etmiş ve bu sistemin uygulanmaya konulmasıyla uzun yıllar boyunca farklı çevrelerce çeşitli tartışmalar yaşanmış ve anayasada kısmi değişiklikler yapılmıştır. Devam eden süreçte ülkede 2020 yılında tekrar bir anayasa değişikliği daha yapılmış ve hükümet sistemini etkileyecek nitelikte bazı değişiklikler getirilmiştir. Bu çalışmada söz konusu yeni gelişmeler doğrultusunda Rusya Federasyonu hükümet sistemi ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Ülkenin yasama organı olan Federal Meclis, Federasyon Konseyi ve Devlet Duması özelinde incelenmektedir. Ardından yürütme organı kapsamında cumhurbaşkanı ve hükümet ile ilgili bilgiler verilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise, yargı organı ele alınarak, Federal Yüksek Yargı kapsamında Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Mahkeme incelenmekte ve Rusya’nın köklü kurumlarından biri olan Prokuratura (Savcılık) ile ilgili bilgiler verilerek sonuçta tüm bu yapı ile yarı-başkanlık sistemi arasında ilişki kurulmakta ve değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Hükümet Sistemi, Federal Meclis, Devlet Duması

Abstract

Government systems are the rules that determine the formation of the legislative, executive, and judiciary, which are the essential organs of the state, their constitutional positions, their relations with each other, and how the state power will be distributed among them. In this respect, when defining the government system of a state, the position of the essential organs of that state in its constitution, the way they are organized, and their relations with each other are examined. Essentially, government systems are accepted as democratic and widely used today are presidential, parliamentary, and semi-presidential systems or their derivatives with some modifications. States prefer their government systems by their historical backgrounds, socio-cultural structures, the internal dynamics of their countries, the conditions of development, and change in the environment, and, thus, they can switch to a different system when necessary. The Russian Federation, which is at the center of the study, emerged as a sovereign state with the disintegration of the USSR, and a different government system was institutionalized in the country compared to the past, with the influence of discourses such as a democratic state, initiative, and market economy. While accepting its new constitution in 1993, Russia preferred the semi-presidential system as the government system, and with the implementation of this, various debates have been experienced by different circles for many years, and partial changes were made to the constitution. In the ongoing process, another constitutional amendment was made in the country in 2020, and certain changes were introduced that would affect the government system. In this study, the government system of the Russian Federation is discussed with the outlines of these new developments. The country's legislative body, the Federal Assembly, is examined in particular by the Federation Council and the State Duma. Then, information about the president and the government is given within the scope of the executive branch. In the final part of the study, the Constitutional Court and the Supreme Court are examined within the aspect of the Federal Supreme Judiciary by considering the judicial organ, and information is given about Prokuratura (Prosecutor's Office), which is one of the deep-rooted institutions of Russia ultimately a relationship is established between this whole structure and the semi-presidential system, and an evaluation is made is done.

Keywords: Russian Federation, Government System, Federal Assembly, The State Duma

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özer, M. A. & İskandarov, S. (2023). Son Gelişmeler Üzerinden Rusya Federasyonu Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 155-178.

GİRİŞ

Dünyanın en büyük topraklarını içinde barındıran Rusya Federasyonu isminden de anlaşılacağı üzere federal yapıya sahip olan bir ülkedir. Kendine özgü bir yönetim yapılanması ile dikkatleri üzerine çeken Rusya, çeşitli akademik çalışmaların odağında yer almakta ve kabul etmiş olduğu hükümet sistemi ile ilgili tartışmalara konu olmaktadır. Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla egemen bir devlet olarak, demokratik yönetimi inşa etme arayışlarıyla 1993 yılında yeni bir anayasayı kabul etmiştir. Rusya'nın 1993 anayasasının benimsemiş olduğu hükümet sistemi ile ilgili akademik çevrelerde görüş birliğinin bulunmaması dikkat çekmesiyle birlikte, bazı çalışmalarda ülkenin hükümet sistemi yarı-başkanlık olarak nitelendirilirken, bazılarında başkanlık ve hatta süper başkanlık olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu ilgili çalışmada Rusya'nın kabul etmiş olduğu hükümet sistemi incelenmiş ve özellikleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmada ülkenin inşa ettiği sistemle ilgili anayasanın getirdiği düzen, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapısı ve birbirleri ile olan karşılıklı ilişkileri ele alınmıştır. Ardından ise, ülkenin kabul etmiş olduğu hükümet sistemi adlandırılmaya çalışılmış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Belirtmek gerekir ki, bir ülkenin hükümet sistemi tanımlanırken özellikle yasama ile yürütmenin karşılıklı ilişkilerine bakılmakta ve yargı organının bağımsız ve tarafsız olduğu kabul edilmektedir. Çünkü yargının mahiyeti gereği doğru ve yerinde karar verebilmesi için tüm diğer organlardan bağımsız olması gerekmektedir ki bu ilke tüm demokratik devletlerde benimsenmektedir. Dolayısıyla çalışmanın konusu olan Rusya'nın hükümet sistemi tanımlanırken yasama ile yürütmenin karşılıklı ilişkilerine bakılacak ve hükümet sistemi tanımlanmaya çalışılacaktır. Rusya'nın hükümet sisteminin ayrıntılı incelemesine ve tanımlanmasına geçmeden önce yasama organı ile yürütme organının genel yapısına kısaca değinelim.

Bu çerçevede, Rusya'nın yasama organı olan Federal Meclisi, çift kanatlı bir yapıyı arz etmesiyle birlikte, bir tarafta meclisin üst kanadı olarak Federasyon Konseyi bulunurken, diğer tarafta alt kanat olarak Devlet Duması yer almaktadır. Federasyon Konseyi, her bir federe birimden gelen ikişer (178) temsilci ile cumhurbaşkanı tarafından atanan (en fazla) 30 üyeden oluşmaktadır. Görev süresi dolan veya istifa eden cumhurbaşkanları da kendi istekleri doğrultusunda Federasyon Konseyi'nin ömür boyu doğal üyeleridir. Devlet Duması ise, ülke çapında yapılan seçimler sonucunda seçilen 450 milletvekilinden teşkil etmektedir. Rusya'nın yürütme organı da ikili bir yapıya sahiptir. Bir tarafta doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı, diğer tarafta ise Devlet Duması'nın onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanan başbakan bulunmaktadır. Hükümetin diğer üyeleri ise (anayasada belirtilen bazı bakanlıklar hariç) başbakanın önerisi üzerine, Devlet Duması'nın onayıyla cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Hükümet her ne kadar göreve gelirken Devlet Duması'ndan güvenoyu alması zorunlu olmasa da görevi sırasında Devlet Duması'na karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Yani Devlet Duması görevini sürdüren hükümete güvensizlik oyu vererek cumhurbaşkanından hükümeti görevden almasını isteyebilmektedir.

Bu açıklamalar ışığında, Rusya'nın hükümet sisteminin parlamenter veya başkanlık bir sistem olmadığı söylenebilir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, anayasada düzenlenen yasama ile yürütmenin göreve gelişi ve aralarındaki ilişkileri bize ilgili sistemi yarı-başkanlık sistemine daha yakın olduğunu göstermektedir. Bir kere, parlamenter sistemin aksine Rusya'nın hükümet sisteminde başkan, parlamento tarafından değil doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Yani başkan, meşruiyetini doğrudan halktan almaktadır. Bununla birlikte yine parlamenter sistemden farklı olarak, yürütmenin ikinci kanadı olan hükümet, parlamento içinden doğmamakta, sadece Devlet Duması'nın onayı ile devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Başkanlık sisteminin aksine ise, ülkede bir bakanlar kurulu (hükümet) bulunmakta ve yasama organına karşı görevi sırasında sorumluluk taşımaktadır. Oysa başkanlık sisteminde, bakanlar kurulu bulunmamakta ve yasama ile yürütme organları görevlerini birbirlerinden tamamen bağımsız bir şekilde yerine getirmektedir. Ayrıca başkanlık sistemlerinde yasama ile yürütme organlarının birbirlerinin işlerine müdahale etmemeleri kesin bir çizgi ile çizilmektedir. Rusya'nın hükümet sisteminde ise, başkana ve hükümete, hukuksal boşlukları doldurmaları için düzenleyici işlemler yapma yetkisi verilmektedir. Yine başkanlık sisteminde yasama ile yürütmenin birbirlerinin görevlerine son verme yetkileri bulunmaz iken, Rusya'nın hükümet sisteminde yasamanın (Devlet Duması'nın) hükümete güvensizlik oyu vererek, görevden alınmasını cumhurbaşkanından isteyebilme yetkisine karşın, belli şartların oluşması halinde de yürütme (cumhurbaşkanı), yasamayı (Devlet Duması'nı) feshedebilme yetkisine sahiptir. Rusya'nın hükümet sisteminin bu özellikleri birlikte düşünüldüğünde ilgili sistemin başkanlık sistemi olmadığı da ifade edilebilir.

Bu çerçevede Rusya'nın 1993 anayasası ile benimsemiş olduğu sistemi yarı-başkanlık sınıfına dâhil etmemiz ve ilgili sistemi yarı-başkanlık olarak nitelendirmemiz mümkündür. Tabii burada belirtmemiz gereken önemli bir husus, anayasanın devlet başkanına tanımış olduğu görev ve yetkililerdir. Gerçekten de Rusya'nın anayasası, devlet başkanını hem yasamanın hem de yürütmenin dışında ayrı bir bölümde düzenlemekte ve önemli yetkilerle donatmaktadır. Ayrıca devlet başkanına organlar arasında hakemlik rolünün de verildiği görülmektedir. Buna bağlı olarak da bazı yazılar Rusya'nın hükümet

sisteminin başkanlık sistemi veya süper başkanlık sistemi olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Rusya'nın hükümet sistemi için kullanılan bu isimlendirmeler, anayasadaki siyasal dizayna değil, daha çok ülkedeki siyasi pratiklere ve başkanın merkezi konumuna bakılarak yapılan bir betimleme olduğu söylenebilir (Erdem, 2017: 233). Dolayısıyla pratiklere ve başkanın merkezi konumuna bakılarak Rusya'nın hükümet sistemi her ne kadar başkanlık veya süper başkanlık olarak adlandırılrsa da anayasa tarafından getirilen düzen ve yasama ile yürütmenin ilişkileri bize ilgili hükümet sistemini yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir.

Vidyaykin ve Lyubushkin'a göre de Rusya'da devlet başkanının aynı parlamento üyeleri gibi doğrudan halk tarafından seçilmesi, hükümetin (başbakanın) bulunması, hükümetin Devlet Duması'na görevi sırasında sorumlu olması, devlet başkanının gerekli koşulların gerçekleşmesi durumunda Devlet Duması'nı feshedebilmesi, Rusya'nın hükümet sistemini yarı-başkanlık olarak nitelendirilebileceğinin göstergeleri olduğunu ileri sürmektedirler (Видяйкин ve Любушкин, 2014:3-4). Ayrıca Duverger, bir hükümet sistemini yarı-başkanlık olarak tanımlanabilmesi için, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğini, önemli yetkilere sahip olması gerektiğini ve yürütme yetkisini devlet başkanı ile paylaşan ve parlamentonun güvenine dayanan başbakan ve bakanlar kurulunun bulunması gerektiğini ileri sürmüştür (1996:69). Bu bağlamda Duverger'in yarı-başkanlık hükümet sisteminin tanımlamasından yola çıkarak Rusya'da devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçildiği, önemli yetkilerle donatıldığı ve yürütme yetkisinin devlet başkanı ile paylaşan ve meclisin güvenine dayanan hükümetin bulunduğu özellikleri göz önünde bulundurulursa, ilgili sistemini yarı-başkanlık olarak nitelendirmemizi mümkün kılmaktadır. Çünkü yazarın belirttiği tüm hususlar Rusya'nın hükümet sisteminde bulunmaktadır.

Yine aynı şekilde Küçük'ün yarı-başkanlık tanımlamasından yola çıkarak Rusya'nın hükümet sistemini yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirmemiz mümkündür. Çünkü yazar ilgili sistemin tanımını yaparken, bir sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilmesi için, devlet başkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi ile bakanların yasama organına karşı siyasi sorumluluğunun kaynaştırılması gerektiğini ileri sürmüştür (2013:58). Rusya'nın devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ve hükümetin Devlet Duması'na karşı sorumlu olması Rusya'nın hükümet sistemini yarı-başkanlık olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir.

YASAMA ORGANI (FEDERAL MECLİS)

Rusya Federasyonu'nun temsil ve yasama organı olan Federal Meclis, anayasaya göre sürekli çalışan bir organdır. Federasyon Konseyi ve Devlet Duması olmak üzere çift kanattan oluşmaktadır (Гарифуллина, 2019:173). Federasyon Konseyi, Federal Meclisin üst kanadını (meclisini) oluştururken, Devlet Duması alt kanadını (meclisini) teşkil etmektedir (Akhundova, 2014:98). Her ne kadar Federasyon Konseyi üst meclis, Devlet Duması alt meclis olarak ifade edilse de aralarında ast-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Federasyon Konseyi, danışma ve temsil özelliği ile daha ön planda iken, Devlet Duması, yasama özelliği ile öne çıkmaktadır. Federal Meclisin bu iki kanadının oturumları ayrı ayrı yapılmakta ve kararlarını da yine aynı şekilde ayrı olarak almaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, anayasaya göre, sadece devlet başkanının konuşmalarını dinlemek için iki meclis ortak oturum yapabilmektedir (R.F. Anayasası, Md. 100/3). Bununla birlikte her iki kanadın oturumları içtüzüklerinin öngördüğü durumlar haricinde açık olarak gerçekleşmektedir.

Bir kişinin aynı zamanda hem Federasyon Konseyinin senatörü hem de Devlet Duması'nın milletvekili olması anayasa tarafından yasaklanmıştır. Rusya anayasası, meclisin her iki kanadına hem birlikte kullanabilecekleri yetkileri saymış hem de ayrı ayrı sadece kendi alanına giren konuları sıralamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Federal Meclisin üst kanadını teşkil eden Federasyon Konseyi devlet başkanı tarafından feshedilemezken, alt meclisi oluşturan Devlet Duması gerekli koşulların oluşması durumunda devlet başkanı tarafından feshedilebilmektedir.

Federasyon Konseyi

Rusya Federasyonu'nun Federasyon Konseyi, federe birimlerin temsil edildiği meclistir ve üyeleri "senatör" olarak adlandırılmaktadır. Federasyon Konseyi, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Senato'ya benzerlik göstermektedir. Bu mecliste, Devlet Duması'nın aksine gruplaşma ve kamplaşmaya daha az rastlanmaktadır. İlgili meclis, daha çok bölgesel çıkarların dile getirildiği, federe liderlerin gerek kendi bölgeleriyle ilgili gerekse ülkenin genel durumu ile ilgili olarak alınacak kararlarda hem kendi aralarında hem de federal iktidarla karşılıklı görüş alışverişinde buldukları bir siyasi organ görüntüsüne sahiptir (Şen, 2004:89).

Federasyon Konseyi, her bir federe birimin (Rusya'da 89 federe birim bulunmaktadır) yasama organından bir ve yürütme organından da bir temsilci olmak üzere federe birimlerden gelen toplam 178 üye ile cumhurbaşkanı tarafından federasyon temsilcisi olarak en fazla atanabilecek olan 30 üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından atanacak olan federasyon temsilcilerinden en fazla 7'si ise bu göreve ömür boyu atanabilmektedirler. Ayrıca, görev süresi dolan veya istifa eden cumhurbaşkanları da

Federasyon Konseyinin ömür boyu doğal üyeleridir. Süresi dolan veya istifa eden cumhurbaşkanları isteklerine bağlı olarak Federasyon Konseyi senatörlüğünden vazgeçmeleri de mümkündür. Federe birimlerin yasama organının temsilcisi olarak gelen üyeler, ilgili federe birimin yasama organları tarafından seçilirken, yürütme organından gelenlerin temsilcileri ise, ilgili federe birimin yürütme organlarının en üst yöneticileri tarafından atanmaktadır (22.12.2020 tarih ve 439 sayılı Federal Kanun Md. 1). Bu bağlamda, Rusya'nın yasama organı olan Federal Meclisin üst kanadını teşkil eden Federasyon Konseyinin kesin olarak üye sayısı bulunmamasıyla birlikte, cumhurbaşkanı tarafından atanan senatör sayısına ve yine görev süresi dolan veya istifa eden cumhurbaşkanlarının bu görevi sürdürüp sürdürmemelerine bağlı olarak üye sayısında değişiklikler olabilmektedir.

Federe birimin yasama organı tarafından Federasyon Konseyine gönderilecek olan temsilci adayını gösterme yetkisi, ilgili federe birimin meclis başkanına, siyasi parti gruplarına ve en az 1/5 milletvekillerine tanınmıştır. Aday gösterme yetkisine sahip olanlar, adayını ilgili yerel meclisin milletvekilleri arasından sadece bir adayı göstermeleri mümkündür. Adayların kesinleşmesinin ardından ilgili meclisin içtüzüğüne göre seçimler yapılmakta ve en çok oyu alan aday federe birimin yasama organının Federasyon Konseyinde temsilcisi olarak seçilmektedir (22.12.2020 tarih ve 439 sayılı Federal Kanun Md. 4).

Federe birimin yürütme organının Federasyon Konseyindeki temsilci adayı ise, yürütme organının en üst yöneticisi seçilirken belirlenmektedir. Şöyle ki, federe birimlerin yürütme organlarının en üst yöneticileri biri halk tarafından, diğeri ise ilgili federe birimlerinin meclisleri tarafından iki şekilde seçilmektedirler. Yürütme organlarının en üst yöneticisi halk tarafından seçilmesi durumunda, ilgili aday kendisi ile birlikte Federasyon Konseyine senatör olarak atanacak olan üç adayı seçim sırasında seçim komisyonuna sunmaktadır. Bu adayın yürütme organının en üst yöneticisi olarak seçilmesi halinde, sunmuş olduğu üç adaydan birini Federasyon Konseyi senatörü olarak göreve başladığı tarihin ertesi gün atama kararnamesi ile atamaktadır. Eğer federe birimin yürütme organının en üst yöneticisi ilgili yerel birimin meclisi tarafından seçiliyorsa, bu durumda ilgili aday kendisi ile birlikte yine aynı şekilde üç Federasyon Konseyi senatör adayını meclise sunmaktadır. Meclis tarafından yürütme organının en üst yöneticisi olarak seçilen aday, meclise sunmuş olduğu üç adaydan birini seçildiği tarihin ertesi gün Federasyon Konseyinin senatörü olarak atamaktadır (22.12.2020 tarih ve 439 sayılı Federal Kanun Md. 5). Federe birimlerin yasama ve yürütme organlarının Federasyon Konseyindeki temsilcileri seçildiklerine/atandıklarına dair kararın verilmesi ile de senatör olarak göreve başlamaktadırlar.

Federasyon Konseyinin tüm diğer meclislerde olduğu gibi çalışmalarını anayasa, kanun ve içtüzük kurallarına göre yürüten teşkilat yapılanması bulunmaktadır. Federasyon Konseyi bünyesinde, başkanlık, Konsey Sovyeti, komiteler, komisyonlar, Federasyon Konseyi ofisi ve başkan ile Federasyon Konseyine bağlı belli bir konu üzerinde çalışan alt Sovyetler bulunmaktadır. Federasyon Konseyi başkanı, konseyi temsil ve idare etmekle görevlidir. Başkanlık görevine her senatörün bir aday gösterme yetkisi bulunmaktadır. Gösterilen adaylar toplam senatör sayısının salt çoğunluğunu alması ile seçilmiş sayılmaktadır. Ancak ilk turda hiçbir aday salt çoğunluğu sağlayamazsa, ikinci tura sadece en çok oyu alan iki aday katılabilmektedir. İkinci turda salt çoğunluğu sağlayan aday seçilmiş sayılmaktadır. Bu turda da salt çoğunluk sağlanamaması halinde ise, seçimler yenilenmektedir (Federasyon Konseyi İçtüzüğü Md. 16). Konsey başkanının görev süresi, seçilmiş olduğu federe birimin ilgili organının görev süresi ile aynıdır. Yani, Federasyon Konseyi başkanı, federe birimin yasama organının senatörü olarak seçilmişse, ilgili meclisin görev süresinin tamamlanması ile başkanın da senatörlüğü düştüğünden başkanlık görevi de sona ermektedir. Konsey başkanının genel olarak, Federasyon Konseyini olağan ve olağanüstü toplantılara çağırarak, gündemi belirlemek, oturumları yönetmek, alınan kararları imzalamak, komitelerin koordinasyonunu sağlamak, kanun tasarılarını ilgili komitelere göndermek, Devlet Duması ve diğer devlet organları ile ilişkileri yürütmek, kanunların kabul ve onaylanması sürecinde gerekli diğer işlemleri yapmak, kabul edilen kanunların imzalanması için cumhurbaşkanına göndermek gibi Federasyon Konseyi içtüzüğünde belirtilen ve ayrıntılı olarak düzenlenen çok sayıda görevi bulunmaktadır.

Federasyon Konseyi, seçim dönemi olmayan, sürekli çalışan bir organdır. Konsey, bir yıl içerisinde Bahar ve Güz dönemi olmak üzere 25 Ocak - 15 Temmuz ve 16 Eylül - 31 Aralık şeklinde çalışmalarını yürütmektedir. Çalışma dönemleri boyunca bir ayda ikiden az olmamak kaydıyla oturumlar gerçekleştirilmektedir. Konsey kararı ile açılan oturumlar bir veya birkaç gün şeklinde sürebilmektedir. Konseyin gündüz vakti açılan oturumları saat 10.00 ile 14.00 arasında gerçekleşirken, akşam oturumları 16.00 ile 18.00 saatleri arasında gerçekleştirilmektedir. Ancak Konsey kararı ile saatlerde değişiklik yapılabilmektedir (Federasyon Konseyi İçtüzüğü, Md. 41). Belirtmek gerekir ki, Federasyon Konseyi oturumları normal şartlarda açık olarak yapılmaktadır. Fakat Konsey kararı ile oturumların kapalı olarak yapılması da mümkündür. Cumhurbaşkanının, Federasyon Konseyi başkanının, Konsey Sovyeti'nin, Konseyde bulunan komitelerin ve üyelerin üçte birinin isteği üzerine Federasyon Konseyi olağanüstü toplantıya çağırılabilir.

Federasyon Konseyinin bilgi edinme ve denetleme yetkisi kapsamında çeşitli yetkileri bulunmaktadır. Bu yetkileri genel olarak, devlet organlara belli bir konunun aydınlatılması için talep yönlendirmek, hükümet saati düzenlemek, meclis görüşmesi yapmak ve meclis soruşturması açmak şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca Federasyon Konseyinin, atamasını gerçekleştirdiği bazı organların yöneticilerini görevden almak, federasyon başsavcısının yıllık raporlarını dinlemek gibi de bilgi edinme ve denetleme yetkisi bulunmaktadır. Federasyon Konseyi, talep yönlendirme yetkisi kapsamında devlet organlarına soru yönlendirebilmekte, belli bir konunun sözlü veya yazılı olarak aydınlatılmasını isteyebilmektedir. Konsey veya üyeler tarafından devlet organına gönderilen talep 15 gün içinde ya sözlü olarak Genel Kurulda ya da Konseyin onayı ile yazılı olarak cevaplanması gerekmektedir (07.05.2013 tarih ve 77 sayılı Federal Kanun, Md. 8). Federasyon Konseyi, hükümet saati düzenlemesi kapsamında ise, hükümet üyeleri ile diğer devletin organlarında çalışan kamu görevlilerini Konsey üyelerinin sorularını cevaplanması üzere Genel Kurula çağırabilmektedir. Hükümet saatinin yapılabilmesi için Konsey üye tamsayısının çoğunluğunun oyu gerekmektedir. Çağrı ilgililere beş gün öncesinden bildirilmektedir. Başbakan hükümet saati kapsamında yılda sadece bir kez çağırılabilir. Hükümet saatinin tamamlanması ile Konsey, cumhurbaşkanı ile hükümete konu ile ilgili başvuru yapabilmekte (bildirmek amacıyla), Hesap Kurulu'na talimat verebilmekte, devletin diğer organlarına tavsiyede bulunabilmektedir (Federasyon Konseyi İçtüzüğü, Md. 77-79). Federasyon Konseyinde meclis görüşmesinin yapılabilmesi için, Konsey başkanının, Konsey Sovyeti'nin, komitelerin ve 15 üyenin talebi gerekmektedir. Meclis görüşmesinin hangi tarihte gerçekleştirileceği ve hangi konunun görüşüleceği Konsey Sovyeti tarafından kararlaştırılmaktadır. Meclis görüşmesi açık olarak yapılabileceği gibi kapalı olarak da yapılabilmektedir (Federasyon Konseyi İçtüzüğü, Md. 84-86). Meclis görüşmelerinde Federasyon Konseyi üyelerinin tam sayısının çoğunluğu ile öneri niteliği taşıyan kararlar alınabilmektedir (Баглай, 2007:528). Alınan kararlar meclis görüşmesinin gerçekleştiği tarihten itibaren 21 gün içinde ilgili kurumlara bildirilmektedir.

Federasyon Konseyi, kanuniliğin temin edilmesi, anayasa tarafından güvence altına alınan insan hak ve özgürlüklerinin korunması, hükümetin ve diğer devlet/özel organlarının kanunlar çerçevesinde hareket etmesinin sağlanması için meclis soruşturması açabilmektedir. Meclis soruşturmasının açılabilmesi için meclis toplam üye sayısının beşte birinden talep gelmesi gerekmektedir. Gelen talepler meclis başkanlıklarına sunulmaktadır. Meclis soruşturmalarını Federal Meclisin her iki kanadı birlikte gerçekleştirmektedir. Federal Meclisin hangi kanadından talep gelmesi fark etmeksizin her iki kanadın meclis soruşturmasının açılmasına üye tamsayısının çoğunluğu tarafından onaylanması gerekmektedir (27.12.2005 tarih ve 196 sayılı Federal Kanun, Md. 5-8). Meclisler tarafından soruşturma açılmasının kabul edilmesi ile karma ve eşit sayıda bir komisyon oluşturulmaktadır. Oluşturulan komisyonun tüm devlet ve özel kurumlardan bilgi ve belge talep etme gibi çok kapsamlı yetkisi bulunmaktadır. Meclis soruşturması sonucunda bir rapor hazırlanmakta ve her iki meclisin Genel Kurulunda görüşülmektedir. Genel Kurulda görüşülen raporlar üye tamsayısının çoğunluğunun oyu ile kabul edilmekte ve cumhurbaşkanı ile hükümete gönderilmektedir (Баглай, 2007:528). Ayrıca kabul edilen raporlar, federasyon başsavcısına, soruşturma komitesine ve ilgili yerel yönetim organlarına da gönderilebilmektedir. Meclis soruşturmalarının süresi bir yılı aşmamaktadır. Cumhurbaşkanının faaliyetleri, mahkeme faaliyetleri ile soruşturma gerçekleştiren organların faaliyetleri, meclis soruşturmasının kapsamı dışında tutulmuştur (27.12.2005 tarih ve 196 sayılı Federal Kanun, Md. 4).

Devlet Duması

Rusya Federasyonu'nun yasama organının bir diğer kanadını Devlet Duması teşkil etmektedir. Devlet Duması, ABD'de bulunan Temsilciler Meclisine benzerlik göstermekte olup, Rusya Federasyonu'nun yasama ve temsil organıdır. Devlet Duması faaliyetlerini, anayasa, federal anayasal kanun, federal kanun ve içtüzük kurallarına göre yürütmektedir. Federal Meclisin diğer kanadını oluşturan Federasyon Konseyi yukarıda ifade edildiği gibi daha çok danışma ve temsil özelliği ile ön planda iken, Devlet Duması kanun yapma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Yani yasaların yapılmasında Devlet Duması'nın rolü asıl iken Federasyon Konseyinin rolü ise talidir. Zira kanun teklif etme hakkı bulunan cumhurbaşkanı, Federasyon Konseyi, Federasyon Konseyi ile Devlet Duması üyeleri, hükümet, federe birimlerin yasama organları, kendi yetki alanlarıyla ilgili (sınırlı) olmak üzere Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme, kanun tekliflerini sadece Devlet Duması'na sunmaları mümkündür (R.F. Anayasası, Md. 104). Devlet Duması, Federasyon Konseyinden ayrı olarak toplanmakta ve kararlarını da ayrı olarak almaktadır. Meclis oturumları içtüzüğün öngördüğü usul ile kapalı olarak gerçekleşmesi kararlaştırılmadıkça açık olarak yapılmaktadır. Literatürde Devlet Duması, Rusya Federal Meclisinin alt meclisi olarak ifade edilse de Federal Meclisin diğer kanadını oluşturan ve üst meclis olarak adlandırılan Federasyon Konseyi ile alt-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Federasyon Konseyinin üyeleri "senatör" olarak adlandırılırken, Devlet Duması'nın üyeleri "milletvekili" olarak adlandırılmaktadır. Rusya anayasası, Devlet Duması üyelerini sürekli çalışan profesyonel parlamenterler

olarak belirtmekte ve bilimsel/sanatsal faaliyetler dışında herhangi bir başka görevde bulunamayacaklarını ifade etmektedir (R.F. Anayasası, Md. 97/3). Ayrıca Devlet Duması milletvekili aynı zamanda Federasyon Konseyinde senatör olarak görev yapamamaktadır. Devlet Duması, Federasyon Konseyinde olduğu gibi kendi kabul ettiği içtüzük kurallarına göre faaliyet göstermektedir. Federasyon Konseyinden farklı olarak çalışmaları ve iç örgütlenmesini çok partililik esasında yapmaktadır. Bu nedenle de ilgili meclisin komite ve komisyonları siyasal partilerin meclis içindeki sayı ağırlığına göre oluşturmaktadır (Abdullayev, 2008:119).

Devlet Duması genel seçimlerle seçilen toplam 450 milletvekilinden oluşmaktadır. Anayasa, Devlet Duması seçimlerinin federal kanunlarla düzenleneceğini ifade etmektedir. Milletvekilleri Rusya Federasyonu vatandaşları tarafından, doğrudan, eşit ve gizli oy ilkelerine göre seçilmektedir. Milletvekili seçimlerinde karma bir sistem uygulanmaktadır (McCormick, 2020:410). Devlet Duması'nın seçimlerine ilişkin düzenleme 22.02.2014 tarih ve 20 sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması Milletvekili Seçimi Hakkındaki Federal Kanun ile yapılmıştır. İlgili kanunun 3. maddesine göre, toplam 450 üyeden oluşan meclisin 225'i tek turlu tek isimli dar bölge çoğunluk sistemine göre, geriye kalan 225'i de nispi temsil usulüne göre seçilmektedir. Yani diğer bir anlatım ile üyelerin 225'i ortalama 500'er bin seçmenin bulunduğu 225 seçim bölgesinden çoğunluk esasına göre, diğer yarısı da parti ve blokların aldıkları oy oranına göre nispi temsil sistemiyle seçilmektedir (Ağır, 2014:190). Rusya'da Devlet Duması seçimlerinde partiler için seçim barajı %5 olarak belirlenmiştir. Seçimlere ülke çapında en az 200.000 seçmenin imzasına sahip olan ya da bir önceki seçimlerde oyların %3'ünü alan veya federe birimlerin yasama organlarından birinde temsil edilen siyasi partilerin katılmaları mümkündür (Erdem, 2017:199). Ayrıca yukarıda adı geçen Devlet Duması milletvekilleri seçim kanunu ile tek isimli seçim bölgelerinde bağımsız adayların seçimlere katılabilmeleri için seçim bölgelerindeki seçmenlerin en az %3'ünün imzalı desteğini sağlamaları veya ilgili seçim bölgesinde seçmen sayısının 100.000'den az olması halinde 3000 imza toplamaları gerekmektedir (Erdem, 2017:200).

Devlet Duması seçimleri cumhurbaşkanı tarafından Devlet Duması'nın görev süresinin dolmasına en erken 110 gün ve en geç 90 gün kala belirlenmektedir. Seçim günü ise anayasal sürenin (5 yıl) sona erdiği ayın üçüncü Pazar günüdür. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen seçim kararı beş gün içinde yayımlanması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından Devlet Duması'nın seçimleri belirlenmediği zaman bu yetki Merkez Seçim Komisyonu tarafından yukarıda ifade edilen ve cumhurbaşkanına tanınan süreyi takiben yedi gün içinde yine aynı şekilde anayasal sürenin sona erdiği ayın üçüncü Pazar günü olarak belirlenmektedir (22.02.2014 tarih ve 20 sayılı Federal Kanun Md. 5). Devlet Duması seçimleri Rusya Federasyonu Merkez Seçim Komisyonu tarafından federal yasaların tanıdığı yetkiler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Devlet Duması milletvekillerinin görev süreleri anayasanın 96. maddesine göre, 5 yıldır. Milletvekillerinin görev süreleri seçimleri kazandıkları gün başlamakta ve yeni dönem milletvekillerinin göreve başladığı gün de sona ermektedir. Devlet Duması milletvekilleri, istifa, ölüm, mahkûmiyet, kayıp gibi durumlarda üyeliklerinin sona ereceği gibi, federal kanunlarla yasaklanan (başka bir göreve atanma, yerli veya yabancı bir şirket yönetim kurulu üyeliğine atanma, başka bir devlet vatandaşlığı alma, ticari faaliyetlerde bulunma, Rusya toprakları dışında bulunan yabancı bankalarda hesap açma gibi) faaliyetlerde bulunmaları sonucu da düşmektedir.

21 yaşına ulaşan ve seçilme yeterliliğine sahip her Rusya Federasyonu vatandaşı milletvekili adayı olarak seçimlere katılabilmektedir. Ayrıca Devlet Duması milletvekili seçim kanununun 4. maddesine göre, hapishanelerde bulunan, ağır suçlardan hüküm giyen ve ilgili maddenin diğer fıkralarında yer alan suçlardan dolayı mahkûmiyet kararı bulunan ya da beraat etmesi halinde aradan kanunda belirtilen süreler geçmeden milletvekili seçimlerine aday olarak katılmaları mümkün değildir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki anayasada 2020 yılında yapılan değişikliklerle, seçimlere katılacak adayların sürekli Rusya'da ikamet etmeleri gerektiği, başka bir ülke vatandaşlığının ya da başka bir ülkede sürekli ikamet edebileceğine dair bir belgesinin bulunmaması gerektiği, Rusya toprakları dışında yer alan yabancı bankalarda hesap açmaları ve bu bankalarda para ve diğer tüm değerli eşyaları saklamaları yasaklanmıştır (R.F. Anayasası Md. 97).

Devlet Duması'nın da Federal Meclisin diğer kanadını oluşturan Federasyon Konseyinde olduğu gibi kendi iç teşkilatlanması ve içtüzüğü ile oluşturduğu çalışma düzeni bulunmaktadır. Devlet Duması teşkilat bünyesinde, meclis başkanı ve yardımcısı, Devlet Duması Sovyeti, Parti Grupları, Komite ve Komisyonlar bulunmaktadır. Meclis başkan ve yardımcısı, milletvekilleri tarafından kapalı oylamayla usulü ile (karar alınması durumunda açık oylama yapılabilmektedir) seçilmektedirler. Başkan ve yardımcılıklar için aday gösterme yetkisi sadece meclis gruplarına tanınmıştır. Oylamada toplam milletvekili sayısının yarısından bir fazlasını alan aday başkan veya yardımcı olarak seçilmektedir. Eğer ilk turda toplam milletvekili sayısının yarısından bir fazlasının oyunu hiçbir aday sağlayamamışsa, ikinci tura geçilmekte ve ilk turda en çok oyu alan iki aday yarışmaktadır. İkinci turda da başkan ve yardımcılıklar için birinci turda istenen sayı niteliği aranmaktadır. Bu turda da hiçbir aday toplam üye sayısının bir

fazlasının oyunu sağlayamadığı halde seçimler yenilenmektedir. Yenilenen seçimlere ilk seçimlere katılan adayların tekrardan katılmaları mümkündür. Başkan ve yardımcılarının görevden alınmalarında da aynı çoğunluk aranmaktadır (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 8-10).

Devlet Duması başkanının içtüzük hükümlerine göre çok sayıda görev ve yetkisi bulunmaktadır. Bu görev ve yetkilerin bazıları, meclis oturumlarını yönetmek, anayasa ve içtüzük kuralları gereği meclis çalışmalarını yürütmek, Devlet Duması idari işler başkan ve yardımcılarını atamak ve görevden almak, cumhurbaşkanıyla, Federasyon Konseyiyle, hükümetle, Anayasa Mahkemesiyle, federe birimlerle, Yüksek Mahkeme ve diğer ulusal ve uluslararası kuruluşlarla yürütülecek ilişkilerde Devlet Duması'nı temsil etmek, gelen kanun tekliflerini görüşülmesi için meclisin ilgili organlarına havale etmek, Devlet Duması tarafından alınan kararları imzalamak şeklindedir (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 11).

Rusya Federasyonu anayasasının 101. maddesinin 3. fıkrasına göre, Devlet Duması'nda komite ve komisyonların kurulması zorunludur. Rusya'nın siyasi sisteminde komitelerin önemli rolü bulunmaktadır. Siyasal gelenekte komiteler, belli bir konuda uzmanlaşmış kişilerden oluşan profesyonel yasama organı kurumları olarak kabul edilmektedir. Özellikler SSCB'de yasama organlarının belirli aralıklarla toplandığı hatırlanacak olursa, sürekli olarak çalışan komitelerin rolü daha da iyi anlaşılacaktır (Şen, 2004:95). Dolayısıyla geçmiş dönemden kalan komitelerin ağırlığı günümüzde de hissedilmektedir. Devlet Duması içtüzüğünün 21. maddesine göre, komiteler Devlet Duması tarafından oluşturulmaktadır. Bir komitenin üye sayısı 8'den az ve 35'ten fazla olamamaktadır. Komitelerin kendi alanları ile ilgili olarak alt komiteler oluşturmaları mümkündür. Komitelerin başkan ve yardımcılarının seçilme usulü, meclis başkan ve yardımcılarının seçilme usulü ile aynıdır. Komite başkanlığına aday gösterme yetkisi siyasi parti gruplarına tanınmıştır. Komitelere meclis başkanının üye olması yasaklanmıştır. Meclis başkanı, yardımcısı, siyasi parti grup başkanları, komisyon başkanları haricinde olan tüm milletvekillerinin komite üyesi olmaları zorunlu olup, sadece bir komitenin üyesi olma hakları bulunmaktadır. Günümüzde Devlet Duması bünyesinde toplam 32 adet komite bulunmaktadır (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 19-22). Ayrıca belirtmek gerekir ki meclisteki partiler ve milletvekili grupları sahip oldukları üye sayılarının oranına göre komitelerde temsil edilmektedir.

Komitelerin en önemli yetkileri yasama alanındadır. Buna göre, bir veya daha fazla komite kendi yetki alanına giren konularda yasama sürecinin çeşitli aşamalarında rol almaktadır. Kanun tasarısı sunma yetkisi bulunan herhangi bir organdan tasarının Devlet Duması'na gelmesi halinde öncelikle ilgili komiteye gönderilmektedir (Şen, 2004:98). Komiteler kendilerine gelen tasarıyı bünyelerinde oluşturdukları alt komitelere sunmakta ve alt komiteler gelen tasarı üzerinde kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Alt komiteler, çalışmalar sonucunda tasarı ile ilgili bir sonuç raporu hazırlamakta ve komitelere sunmaktadırlar. Devam eden süreçte komitelerde görüşülen tasarı üzerinde çeşitli düzeltme önerileri veya yeni öneriler de eklenerek Devlet Duması Genel Kuruluna sunulmaktadır. Komitelerin meclis çalışmaları ile ilgili olarak da çok sayıda görev ve yetkileri bulunmaktadır. Bu görev ve yetkiler Devlet Duması İçtüzüğü'nün 19. maddesinde liste halinde uzunca sıralanmıştır.

Devlet Duması'nda komitelerin oluşturulması zorunlu olduğu gibi, komisyonların da oluşturulması anayasaya göre zorunludur. Oluşturulan komisyonların görev süreleri meclisin görev süresinden fazla olamaz. Komisyonların kurulmasına Devlet Duması üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar vermektedir. Kuruluş kararında, komisyonun kuruluş amacı, görev süresi, bütçesi ile ilgili bilgiler, yetkileri vb. konular yer almaktadır. Ayrıca komisyon başkanları, yardımcısı ve üyeleri de Devlet Duması tarafından seçilmekte ve kuruluş kararında ifade edilmektedir. Komisyonlarda da aynı komitelerde olduğu gibi, meclisteki parti grupları sahip oldukları üye sayıları oranına göre temsil edilmektedirler. Devlet Duması'nda "Devlet Duması İçtüzük ve Meclis Faaliyetlerinin Sağlanmasına İlişkin Komisyon", "Parlamento Etiği Komisyonu", "Vatandaşların Barınma Haklarının Sağlanmasına İlişkin Komisyon", "Milletvekilleri Tarafından Sunulan Gelir ve Mülk Beyanlarının Doğruluğunun Kontrolünü Sağlamak ve Milletvekili Yetkileriyle İlgili Komisyon" gibi komisyonlar bulunmaktadır (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 30-31).

Devlet Duması'nın bilgi edinme ve denetim yetkisi kapsamında genel olarak, hükümete güvenoyu vermek, devlet organlarına talep yönlendirmek, hükümet saati düzenlemek, meclis görüşmesi yapmak, meclis soruşturması açmak şeklinde yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca atamasını gerçekleştirdiği bazı devlet organlarının yöneticilerini görevden almak, hükümetin, Merkez Bankasının yıllık raporlarını dinlemek gibi de bilgi edinme ve denetleme yetkisi bulunmaktadır.

Devlet Duması denetim yetkisi kapsamında, hükümete güvensizlik oyu verebilmektedir. Güvensizlik oyu önerisinde bulunma yetkisi, ez az beşte bir milletvekilinin imzası ile parti gruplarına tanınmıştır. Güvensizlik önerisi Devlet Duması Sovyeti'ne yazılı olarak sunulmaktadır. Devlet Duması Sovyeti, verilen güvensizlik oyu önerisini, Devlet Duması Genel Kurulunun ilk oturumunun görüşme listesine almaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, önerinin Devlet Duması Sovyeti'ne geldiği tarihten itibaren Genel Kurulda görüşülebilmesi için aradan yedi günün geçmesi gerekmektedir. Görüşme sırasında, başbakanı veya başbakanın olmadığı durumlarda, başbakanlığa vekâlet eden başbakan

yardımcısına söz hakkı tanınmaktadır. Devlet Duması görüşmelerin ardından, açık veya gizli usulle oylama gerçekleştirmektedir. Güvensizlik oylaması, meclis üye tamsayısının çoğunluğu tarafından kabul edilmesi durumunda hükümete güvensizlik oyu verilmiş olmaktadır. Bu durumda cumhurbaşkanı, meclise rıza göstererek hükümeti görevden alabileceği gibi, meclis tarafından verilen güvensizlik oyunu kabul etmeyerek hükümetin görevine devam etmesini sağlayabilmektedir. Ancak üç ay içinde Devlet Duması hükümete tekrar güvensizlik oyu verirse, bu durumda cumhurbaşkanı ya hükümeti görevden almakta ya da Devlet Duması'nı feshederek seçimlerinin yenilenmesine karar verebilmektedir (Devlet Duması İçtüzüğü, Md. 150-152).

Devlet Duması, talep yönlendirme yetkisi kapsamında devlet organlarına soru yönlendirebilmekte, yöneltilen talebin konusunun sözlü veya yazılı olarak aydınlatılmasını isteyebilmektedir. Milletvekilleri tarafından devlet organına gönderilen talep 15 gün içinde ya sözlü olarak meclisin Genel Kurulunda ya da Devlet Duması'nın onayı ile yazılı olarak cevaplanması gerekmektedir (07.05.2013 tarih ve 77 sayılı Federal Kanun, Md. 8).

Devlet Duması, hükümet saati düzenlemesi kapsamında ise, hükümet üyeleri ile devletin diğer organlarında çalışan kamu görevlilerini, milletvekillerinin sorularını cevaplanması üzere Genel Kurula çağırabilmektedir. Devlet Duması'nda hükümet saatleri, her ayın birinci ve üçüncü haftalarında saat 12.00 ile 14.00 arasında gerçekleştirilmektedir. Ancak Devlet Duması Sovyeti tarafından tarih ve saatlerde değişiklik yapılabilmektedir. Hükümet saatine çağırılan hükümet üyeleri ile diğer devlet görevlileri, milletvekilleri tarafından daha önce Devlet Duması Sovyeti aracılığı ile gönderilmiş yazılı sorular ile hükümet saatinin gerçekleştiği gün sorulan sözlü sorulara cevap vermektedirler. Hükümet saatinin tamamlanması ile Devlet Duması ilgili kurumlara öneri, talep ve talimat (talimatlar denetim amacıyla Hesap Kurulu'na verilebilmektedir) şeklinde karar alabilmektedir (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 41).

Devlet Duması'nda meclis görüşmesi de yapılabilmektedir. Meclis görüşmeleri, Devlet Duması Sovyeti'nin, komitelerin, komisyonların ve parti gruplarının talebi üzerine yapılmaktadır. Talepler Devlet Duması Sovyeti'ne sunulmaktadır. Meclis görüşmelerine milletvekillerinin yanı sıra, görüşülecek konu ile ilgili kişiler de çağırılabilir. Görüşmeler açık olarak yapılabileceği gibi, kapalı olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Genel görüşmenin amacı belli bir konu üzerine devlet yetkililerinin dikkatini çekmek ve meclisin bu konu üzerindeki pozisyonunu göstermektir. Görüşme sonucunda belli bir organa başvuru veya öneri niteliğinde kararlar alınmaktadır (Алешкова ve Марокко, 2014:295). Kararın alınması için görüşmeye katılanların çoğunluğunun oyu yeterli olmaktadır.

Devlet Duması, kanuniliğin temin edilmesi, anayasa tarafından güvence altına alınan insan hak ve özgürlüklerinin korunması, hükümetin ve diğer devlet/özel organlarının kanunlar çerçevesinde hareket etmesinin sağlanması için meclis soruşturması açabilmektedir. Meclis soruşturmasının açılması için meclis toplam üye sayısının beşte birinden talep gelmesi gerekmektedir. Gelen talepler meclis başkanlığına sunulmaktadır. Meclis soruşturmasını Federal Meclisin her iki kanadı birlikte gerçekleştirmektedir. Federal Meclisin hangi kanadından talep gelmesi fark etmeksizin her iki kanadın meclis soruşturmasının açılmasına üye tamsayısının çoğunluğu tarafından onaylanması gerekmektedir (27.12.2005 tarih ve 196 sayılı Federal Kanun, Md. 5-8). Meclisler tarafından soruşturma açılmasının kabul edilmesi ile karma ve eşit sayıda bir komisyon oluşturulmaktadır. Oluşturulan komisyonun tüm devlet ve özel kurumlardan bilgi ve belge talep etme gibi çok kapsamlı yetkisi bulunmaktadır. Meclis soruşturması sonucunda bir rapor hazırlanmakta ve her iki meclisin Genel kurulunda görüşülmektedir. Genel Kurulda görüşülen raporlar üye tamsayısının çoğunluğunun oyu ile kabul edilmekte ve cumhurbaşkanına ile hükümete gönderilmektedir (Баглай, 2007:528). Ayrıca kabul edilen raporlar, federasyon başsavcısına, soruşturma komitesine ve ilgili yerel yönetim organlarına gönderilebilmektedir. Meclis soruşturmalarının süresi bir yılı aşamamaktadır. Cumhurbaşkanının faaliyetleri, mahkeme faaliyetleri ile soruşturma gerçekleştiren organların faaliyetleri, soruşturmasının kapsamı dışında tutulmuştur (27.12.2005 tarih ve 196 sayılı Federal Kanun, Md. 4).

Rusya anayasası ilgili maddelerinde belirtilen şartların gerçekleşmesi durumunda cumhurbaşkanına, Devlet Duması'nı feshetme yetkisi tanınmıştır. Belirtildiği gibi, Rusya'da Başbakan Devlet Duması'nın onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Anayasanın 111. maddesine göre, cumhurbaşkanı tarafından önerilen başbakan adaylarının Devlet Duması tarafından üç defa onaylamaması durumunda cumhurbaşkanı, başbakanı atayabilmekte ve Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir.

2020 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Devlet Duması'nın feshine ilişkin yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu bağlamda anayasanın 112. maddesine göre, atanan başbakan, yardımcılı ile anayasanın 83. maddesinin Д1 (D1) fıkrasında belirtilen federal bakanlar hariç diğer bakanların onaylanması için (atama cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmekte) Devlet Duması'na adayları sunmaktadır. Başbakan tarafından önerilen adaylar Devlet Duması tarafından üç defa reddedilmesi halinde cumhurbaşkanı, başbakanın önerdiği başbakan yardımcılı ile federal bakanları atayabilmekte ve Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir.

Devlet Duması'nın yukarıdaki durumlar haricinde anayasanın 117. maddesinde belirtilen durumlara göre de cumhurbaşkanı tarafından feshedilebilmektedir. İlgili maddeye göre, Devlet Duması hükümete güvensizlik oyu verebilmektedir. Güvensizlik oyunun verilebilmesi için meclis üye tamsayısının çoğunluğunun oyu gerekmektedir. Devlet Duması tarafından hükümete güvensizlik oyu verilmesi halinde, devlet başkanının ya hükümetin istifasını ilan etmek ya da Devlet Duması'nın kararını reddetmek şeklinde iki seçeneği bulunmaktadır. Devlet Duması kararını reddetmesi durumunda hükümet görevine devam etmektedir. Üç ay içinde Devlet Duması tarafından hükümete bir kez daha güvensizlik oyu verilmesi halinde ise, cumhurbaşkanının yine iki seçeneği bulunmaktadır. Bunlar ya hükümetin istifasını açıklamak ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar vermektir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki anayasanın 117. maddesinin 4. fıkrasına göre başbakan, Devlet Duması'ndan güvenoyu isteyebilmektedir. Talebin gelmesi durumunda Devlet Duması 7 gün içinde güvenoyu isteğini sonuca bağlaması gerekmektedir. Devlet Duması hükümete güvenoyu vermemesi halinde cumhurbaşkanı ya hükümetin istifasını ilan edebilmekte ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir (karar verme zorunluluğu yoktur). Üç ay içinde hükümet Devlet Duması'ndan tekrar güvenoyu istemesi ve Devlet Duması'ndan güvenoyu alamaması durumunda ise cumhurbaşkanının artık zorunlu olarak iki seçeneği bulunmaktadır. Bunlar ya hükümetin istifasını ilan etmek ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar vermektir.

Devlet Duması'nın yukarıdaki nedenlere bağlı olarak feshedilmesi durumunda cumhurbaşkanı, yeni seçilecek Devlet Duması'nın fesihten sonra en geç 4 ay içinde toplanmasını sağlayacak şekilde yeni seçim tarihini belirlemektedir. Bununla birlikte, Devlet Duması seçildikten sonraki 1 yıl içinde anayasanın 117. maddesinde öngörülen gerekçe ile feshedilemez. Ayrıca Devlet Duması tarafından cumhurbaşkanına karşı bir suçlama yöneltildiği andan itibaren, Federasyon Konseyinin bu konudaki kararı kesinleşmeden de feshedilmesi yasaklanmıştır. Son olarak Devlet Duması'nın ülke genelinde sıkıyönetim veya olağanüstü hâl uygulandığı dönemde ve cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesine 6 ay kala feshedilmesinin yolu kapalıdır (R.F. Anayasası, Md. 109).

YÜRÜTME ORGANI (CUMHURBAŞKANI – HÜKÜMET)

Rusya Federasyonu'nda yürütme organı ikili yapıya sahiptir. Bir tarafta cumhurbaşkanı bulunurken, diğer tarafta hükümet bulunmaktadır. Rusya'nın yürütme organının bu şekilde ikili yapıya sahip olması onu başkanlık sisteminden ayıran en önemli özelliklerinden biridir. Parlamenter sistemden ayıran en belirgin özelliği ise, Rusya cumhurbaşkanının yetkilerinin sembolik olmayışı ve sistemin merkezinde konumlanmış olması ile halk tarafından seçilmesidir. Rusya Federasyonu anayasası cumhurbaşkanı ile hükümeti ayrı ayrı bölümlerde düzenlemiştir. Yani cumhurbaşkanı yasama organından önce hükümet ise yasamadan sonra kaleme alınmıştır. Anayasada cumhurbaşkanının bu şekilde hükümetten önce ve diğer organların başında düzenlenmiş olması, onun devletin başı olmasının yanı sıra insan hak ve özgürlüklerinin garantörü olduğundan, devlet düzenini, egemenliğini ve bağımsızlığını korumakla görevli olduğundan ve devlet organlarının uyumlu işleyişinde ve karşılıklı iş birliğinin sağlanmasından sorumlu olduğu nedenlerinden ileri gelmektedir.

Cumhurbaşkanı

Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı ülkenin başıdır. İnsan hak ve özgürlüklerinin yanı sıra anayasanın da garantörüdür. Anayasanın belirlediği şekilde Rusya'nın egemenliğini, bağımsızlığını, toprak bütünlüğü ile toplumda barışı ve organlar arasında iş birliğini sağlamakla mükelleftir (Мишрахов, 2019:167). Bununla birlikte cumhurbaşkanı anayasa ve federal kanunlara uygun olarak ülkenin iç ve dış politikalarını belirlemekte ve devletin başı sıfatı ile Rusya Federasyonu'nu hem içeride hem de dışarıda temsil etmektedir. Rusya Federasyonu'nda cumhurbaşkanlığı makamına aday olabilmek için şartlar anayasasının 81. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, Rusya Federasyonu vatandaşı olmak, en az 35 yaşını doldurmak, Rusya'da en az 25 yıl daimî ikameti bulunmak, daha önce ve hâlihazırda başka ülkenin vatandaşlığının bulunmaması ve başka ülkede sürekli ikamet edebileceğine dair belgelerinin de olmaması gerekmektedir. Ayrıca cumhurbaşkanı aday olabilmek için, Rusya toprakları dışında yer alan yabancı bankalarda hesabının bulunmaması ve bu bankalarda para/değerli eşyaların saklamama şartı aranmaktadır.

Anayasaya göre, cumhurbaşkanlığı seçimlerini belirleme görevi Federal Meclisin üst kanadı olan Federasyon Konseyine aittir. Seçimlerin, seçim tarihinden 100 gün öncesine ve 90 gün sonrasında kalmadan belirlenmesi ve kararın alınmasıyla da 5 gün içinde yayımlanması gerekmektedir. Seçimlerin, seçim ayının ikinci Pazar günü yapılması zorunludur. Federasyon Konseyinin seçimleri belirleyememesi durumunda bu yetki Merkez Seçim Komisyonuna geçmektedir. Merkez Seçim Komisyonu da seçim tarihinden 100 gün öncesine ve 90 gün sonrasında kalmadan seçim tarihini belirlemesi ve kararın alınmasıyla 7 gün için yayımlaması gerekmektedir. Seçimin yapılacağı tarihte ülkede olağanüstü veya

savaş durumunun olması halinde, seçimler bu hallerin sona erdiği tarihin birinci veya ikinci Pazar günü yapılacağı 10.01.2003 tarih ve 19 sayılı Federal Kanununun 5. maddesinde düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı için aday gösterme yetkisi siyasi partilere tanınmıştır. Bu bağlamda Devlet Duması'nda sandalyesi bulunan siyasi partilerin imza toplamadan bir kişiyi cumhurbaşkanı adayı olarak gösterebilirken, Devlet Duması'nda sandalyesi bulunmayan siyasi partilerin ise, her bir federe birime en az 2500 seçmenin düşeceği şekilde toplam en az 100.000 seçmen imzasının toplaması gerekmektedir. Ayrıca bağımsız adayların da her bir federe birime en az 7500 seçmenin düşeceği şekilde 300.000 seçmenin aday göstermesiyle seçimlere katılmaları mümkündür (10.01.2003 tarih ve 19 sayılı Federal Kanunu, Md. 36/1). Cumhurbaşkanlığı seçimleri, genel, eşit, doğrudan ve gizli oylama usulü ile yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir. Seçimlere katılan adaylardan birinin cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için oylarının en az yarısından fazlasını (salt çoğunluğunu) alması gerekmektedir. İlk turda hiçbir aday bu çoğunluğu sağlayamadığı takdirde 21 gün sonra ikinci tur oylama yapılmakta ve bu tura sadece en çok oyu alan iki aday katılabilmektedir. İkinci tur oylamada salt çoğunluk aranmazken en çok oyu alan aday cumhurbaşkanı olarak seçilmektedir (10.01.2003 tarih ve 19 sayılı Federal Kanunu Md. 76-77).

Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı, Merkez Seçim Komisyonu tarafından seçim sonuçlarının ilan edilmesini müteakip, eski cumhurbaşkanının anayasada belirtilen görev süresinin tamamlanacağı gün yeni cumhurbaşkanı görevine başlamaktadır. Eğer seçimler normal süreden erken yapılmışsa, bu durumda seçim sonuçlarının ilanından sonraki 30. gün yeni seçilen cumhurbaşkanı göreve başlamaktadır. Cumhurbaşkanı görevine anayasanın 82. maddesinde "Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı yetkilerini kullanırken, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerine saygı göstereceğime ve koruyacağıma, Rusya Federasyonu anayasasına uyacağıma ve savunacağıma, devletin egemenliği ve bağımsızlığını, güvenliğini ve bütünlüğünü savunacağıma, halka sadakatle hizmet edeceğime yemin ederim" şeklinde belirtilen andı okuyarak başlamaktadır. Ant yemini, Federasyon Konseyi senatörleri, Devlet Duması milletvekilleri ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin katılımı ile bir devlet töreni şeklinde gerçekleşmektedir. Cumhurbaşkanının görev süresi andı içtiği an başlamaktadır.

Anayasaya göre, cumhurbaşkanının görev süresi 6 yıldır. Bir kişinin üst üste iki dönemden fazla seçilmesine yasak getirilmiştir (Мифтахов, 2019:170). Ancak bir kişi bir dönem ara verdikten sonra tekrar seçimlere katılabilmektedir. Cumhurbaşkanlığında herhangi bir nedene (ölüm, istifa, seçilme yeterliliğini kaybetme, seçilmeye engel bir mahkûmiyet, gaiplik) bağlı olarak boşalma olması halinde, makama geçici olarak başbakan vekâlet etmektedir. Başbakan cumhurbaşkanlığında vekâlet ederken, Devlet Duması'nı feshedemez, referandum ilan edemez ve anayasa değişikliği çağırısında bulunamaz.

Cumhurbaşkanının görevi, görev süresi bitmeden istifa etmesi, sağlık sorunları sebebiyle görevine devam edememesi, ölüm ve impeachment yoluyla görevden alınmasıyla sona ermektedir. Bu durumda anayasaya göre, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üç ay içinde gerçekleşmesi şarttır.

Rusya'da cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Başkomutanıdır. Ülkeye saldırı ya da tehdit oluşturabilecek bir durum söz konusu olduğunda ülke genelinde veya belirli bir bölgesinde savaş durumu (sıkıyönetim) ilan edebilmektedir. Bu durumda cumhurbaşkanı derhal Federasyon Konseyi ile Devlet Duması'na durumu bildirmek zorundadır (R.F. Anayasası, Md. 87). Ayrıca cumhurbaşkanı federal anayasal kanunda öngörülen duruma ve usule göre, ülke genelinde veya belli bir bölgesinde olağanüstü hâl ilan etme yetkisine sahiptir. Bu durumda da derhal Federasyon Konseyi ile Devlet Duması'na durumu bildirmek zorundadır (R.F. Anayasası, Md. 88).

Ayrıca cumhurbaşkanı, Rusya vatandaşlığı ve siyasi sığınma konularını karara bağlamaya, devlet ödülleri, onursal rütbelere, yüksek askeri ve özel rütbelere vermeye ve suçluları af etmeye yetkilidir (R.F. Anayasası, Md. 89). Anayasa cumhurbaşkanına anayasa ve federal kanunlara aykırı olmamak şartıyla kararname ve emirname çıkarma yetkisini vermesinin yanı sıra bu kararname ve emirnamelerin federasyon genelinde bağlayıcılığı mevcuttur (R.F. Anayasası Md. 90).

Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı yasama organı tarafından değil doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Dolayısıyla cumhurbaşkanının siyasi olarak meclise karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte anayasa cumhurbaşkanına 91. maddesi ile dokunulmazlık hakkı tanımıştır. Ancak cumhurbaşkanının dokunulmazlık hakkı bulursa da vatana ihanet ve ağır bir suç işlediği gerekçesiyle görevden uzaklaştırılması mümkündür.

Cumhurbaşkanının vatana ihanet ya da ağır bir suç işlemesiyle görevden uzaklaştırma süreci Devlet Duması üyelerinin üçte birinin bu yönde vereceği önerge ile başlamaktadır. Cumhurbaşkanına suçlama yöneltilmeden önce, Devlet Duması tarafından konunun incelenmesi üzere özel bir komisyon oluşturulmaktadır. Komisyon Devlet Duması'nda bulunan siyasi partilerin güçleri oranında 15 üyeden teşkil etmektedir. Oluşturulan özel komisyonun görevi, yöneltilen suçlamanın temelini olup olmasını araştırmak, konuyla ilgili olan kişileri dinlemek, cumhurbaşkanının temsilcisini dinlemek, önerge verilirken yapılan oylamanın usule uygun yapıp yapılmadığını denetlemek vb. şeklindedir. Özel komisyon çalışmaları neticesinde bir rapor hazırlamakta ve konu Devlet Duması'nda görüşülmektedir.

Devlet Duması görüşmeler sonucunda üye tamsayısının üçte ikisinin oyu ile cumhurbaşkanına suçlama yöneltmektedir (Devlet Duması İçtüzüğü Md. 176-180). Devam eden süreçte Yüksek Mahkemenin, Devlet Duması tarafından yöneltilen suçlamanın varlığına ve Anayasa Mahkemesinin suç isnadına ilişkin kuralların gözetildiğine dair karar vermesi gerekmektedir. Son olarak ise Federasyon Konseyi, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile cumhurbaşkanını suçlandırmakta ve görevden uzaklaştırmaktadır (Erdem, 2017:198). Cumhurbaşkanının görevden uzaklaştırılması kararı Federasyon Konseyi tarafından, Devlet Duması'nın suçlamayı yönelttiği andan itibaren üç ay içerisinde karara bağlanması gerekmektedir. Aksi halde suçlama reddedilmiş sayılmaktadır (Баглай, 2007:468).

Görüldüğü gibi anayasa Federal Meclise, cumhurbaşkanı hakkında bir suçlama yönelterek görevden uzaklaştırmasını mümkün hale getirmektedir. Ancak bu görevden uzaklaştırma çok da kolay olmamaktadır. Çünkü mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin cumhurbaşkanına yakın bir parti olduğu düşünüldüğünde bu durum neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Ayrıca suçlandırma kararına getirilen üçte ikilik çoğunluk bu durumu daha da zorlaştırmaktadır. Oysa cumhurbaşkanı yukarıdaki bölümlerde ele alındığı üzere yasama organını kolay bir şekilde feshedebilmektedir.

Rusya cumhurbaşkanının anayasa ve kanunlar tarafından verilen çok sayıda görev ve yetkisi bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının bu görev ve yetkilerini tek başına yerine getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ona görev ve yetkilerini yerine getirilmesinde yardımcı olan ve doğrudan ona bağlı olan çok sayıda organ bulunmaktadır.

Bu organların başında, *başkanlık idaresi* gelmektedir. Başkanlık idaresi bir devlet organı olmasıyla birlikte, cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmakta ve yapısal değişikliklere karamamelerle uğratılabilmektedir. Bu kurumun görev alanı çok geniş olmasıyla birlikte, Devlet Duması'na sunulmak üzere yasa tasarılarının hazırlanması veya imzalanması için gelen kanunların geri gönderilmesi, kararname, emirname, meclise yıllık mesajların hazırlanması, Devlet Konseyi, Güvenlik Konseyi ve cumhurbaşkanına bağlı diğer danışma organlarının faaliyetlerinin sağlanması, cumhurbaşkanına gerekli bilgi ve belgelerin temin edilmesi, vatandaşlık konularının karara bağlanmasında gereken işlemlerin yapılması, federal kanunların ve cumhurbaşkanı kararnamelerinin uygulanmasının kontrol edilmesi, siyasi parti ve toplumsal örgütlerle, yabancı devlet ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin sağlanması, Anayasa Mahkemesine başvuruların hazırlanması, mahkûmların affi konusunda gereken işlemlerin gerçekleştirilmesi, federal devlet organlarının işbirliğinin sağlanması, federal organların yerel örgütleriyle federe birim idareleri arasında işbirliğinin sağlanması, kadrolaşma ve memuriyet alanında devlet programlarının uygulanmasının sağlanması ve cumhurbaşkanının vereceği diğer görevleri yerine getirilmesi gibi çok sayıda görevi bulunmaktadır (Авакьян, 2014:419-420).

Başkanlık idaresi, cumhurbaşkanı tarafından atanan bürokrat ve teknokratlardan meydana gelmektedir. Aslında cumhurbaşkanı adına pek çok konuda karar veren kişiler bunlardır. Zira bir kişinin her konuda uzman olarak karar veremeyeceği düşünüldüğünde, cumhurbaşkanı önüne gelen konuyu ilgili uzmana göndermekte ve incelemeler neticesinde gelen raporlar doğrultusunda karar vermektedir. Yani teorik olarak doğrudan cumhurbaşkanına bağlı olan pek çok husus pratikte başkanlık idaresinden geçmekte ve sonra başkanın önüne gelerek karara bağlanmaktadır (Özyurt, 2019:202). Başkanlık idaresi teşkilatı, başkanlık idaresi başkanı, idare başkanı birinci yardımcısı, idare başkanı yardımcısı, cumhurbaşkanı basın sekreteri, cumhurbaşkanı yardımcısı, cumhurbaşkanı danışmanları, cumhurbaşkanı temsilcileri (Federasyon Konseyi temsilcisi, Devlet Duması temsilcisi, Anayasa Mahkemesi temsilcisi, cumhurbaşkanının bölgelerdeki temsilcileri gibi), cumhurbaşkanı nezdinde çocuk hakları yetkilisi, protokol başkanı, Güvenlik Konseyi sekreteri gibi çok sayıda bürokrat ve teknokratlardan oluşmaktadır (Баглай, 2007:481).

Başkanlık idaresi içinde çeşitli yönetim birimlerine bölünmüş ve görev alanları tanımlanan yönetim daireleri de bulunmaktadır. Başkanlık idaresi nezdinde, Kontrol Dairesi (kanunların, cumhurbaşkanı kararlarının vb. uygulanıp uygulanmasını kontrol eder), Hukuk Dairesi (cumhurbaşkanına mevzuatla ilgili yardımcı olan daire), Dış Politika Dairesi (cumhurbaşkanına dış siyaset ile ilgili strateji geliştirilmesinde yardımcı olan daire), İç Politika Dairesi (iç siyaset ile ilgili cumhurbaşkanına yardımcı olan daire) ve Referentura Dairesi (cumhurbaşkanının yıllık mesajlarını, konuşmalarını, basın ve yayım işlerini yürüten daire) bulunmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği ve kültürel varlıklarla ilgili çalışma grupları da başkanlık idaresi içinde yer alan diğer organlardır.

Devlet konseyi, Rusya Federasyonu'nun anayasal devlet organı olup cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmaktadır. Danışma organı niteliğinde olan devlet konseyi, devlet organlarının koordineli çalışmasının sağlanması, iç ve dış siyasetin ana hatlarının belirlenmesi, ulusal öneme sahip konuların görüşülmesi, federal devlet ile federe birim arasındaki ilişkilerin görüşülmesi ve federatif düzeni ilgilendiren konular hakkında görüşlerin alınması, federe devletler ile federal devlet arasında çıkan uyuşmazlıkların çözülmesi için cumhurbaşkanının uzlaştırma siyasetinin görüşülmesi ve önerilerin sunulması, kadro politikalarının görüşülmesi, hükümetin bütçe uygulaması ile ilgili sunumlarının dinlenmesi gibi çok sayıda önemli konularda cumhurbaşkanına danışma niteliğinde öneriler sunan bir

organdır (Баглай, 2007:479). Devlet konseyinin başkanı cumhurbaşkanıdır. Devlet konseyinde, hükümet başkanı, Federasyon Konseyi başkanı, Devlet Duması başkanı, başkanlık idaresi başkanı, federe birimlerin yürütme organlarının en yüksek idarecilerinin bulunmasının yanı sıra, cumhurbaşkanı kararı ile mecliste grubu bulunan siyasi parti başkanları, yerel yönetim idarecileri ve diğer kişiler konseye üye olarak getirilebilirler. Devlet konseyi toplantıları kural olarak üç ayda bir yapılmaktadır. Ancak cumhurbaşkanının kararı ile olağanüstü toplantılar yapılabilir. Devlet konseyinde kararlar görüşme ve istişareler sonucunda alınmaktadır. Konsey başkanının görüşü doğrultusunda herhangi bir konu hakkında oylama yapılabilir. Oylama usulü yine başkan tarafından belirlenmektedir. Belli bir konu hakkında cumhurbaşkanı gerekli görmesi halinde kararname veya emirname düzenleyebilir. Ayrıca kanuni düzenleme gereken bir konu hakkında uzlaşmaya varılması sonucunda cumhurbaşkanı ilgili konuyu kanun önerisi şeklinde Devlet Duması'na sunabilir (Баглай, 2007:480).

Güvenlik konseyi, devlet konseyine benzer şekilde anayasal devlet organıdır. 1992 yılında oluşturulmuştur. Ülkenin güvenlik, savunma politikaları, askeri konular, silah üretimi, yabancı ülkelerle savunma sanayi konularında iş birliği, anayasal düzenin korunması, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren konularda cumhurbaşkanının emri doğrultusunda hazırlık yapan ve cumhurbaşkanına danışma niteliğinde öneriler sunan bir organdır. Temel olarak, cumhurbaşkanına ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü sağlamasına yardımcı olmak, bu konularda politikalar üretmek, güvenlik ve muhtemel saldırılara ilişkin analizler gerçekleştirmek, cumhurbaşkanına olağanüstü hâl ilan etme veya kaldırma konusunda öneri sunmak gibi görevleri bulunmaktadır. Güvenlik konseyinde kararlar, cumhurbaşkanının belirlediği usule göre alınmaktadır. Konsey üyeleri eşit oy hakkına sahiptir. Alınan kararların cumhurbaşkanının onayı sonrasında yürürlüğe girmektedir. Devlet organları ile kamu görevlilerinin bu kararlara uymaları zorunludur. Cumhurbaşkanı gerekli görmesi halinde güvenlik konseyinde alınan kararların uygulanmasına ilişkin kararname veya emirname yayımlayabilir. Çalışma ve toplantıları güvenlik konseyi başkanı yürütmektedir. Konseyin bir de sekreterliği bulunmaktadır. Sekreterlik, konseyin organizasyon işleri ile alınan kararlar doğrultusunda projeler geliştirmektedir (Авакьян, 2014:396-397).

Güvenlik konseyinin başkanı cumhurbaşkanıdır. Üyeleri sürekli üyeler ve sürekli olmayan üyeler şeklinde ikiye ayrılmakta ve cumhurbaşkanı tarafından atamaktadır. Sürekli üyeler arasında, hükümet başkanı, güvenlik konseyi başkan yardımcısı, sekreter, federal güvenlik servisi başkanı, başkanlık idaresi başkanı, Devlet Duması başkanı, Çevre Koruma, Ekoloji ve Ulaştırma sorumlu cumhurbaşkanı temsilcisi, içişleri bakanı, dışişleri bakanı, Federasyon Konseyi başkanı, dış istihbarat servisi başkanı, savunma bakanı bulunmaktadır. Sürekli olmayan üyeler arasında ise, bazı valiler, gümrük başkanı, silahlı kuvvetler (genelkurmay) başkanı, ulusal muhafızlar başkomutanı, cumhurbaşkanının bölge temsilcileri, Rusya Federasyonu başsavcısı, sivil savunma acil durumlar ve afet yönetimi bakanı, güvenlik konseyi sekreter yardımcısı, maliye bakanı, bazı belediye başkanları, adalet bakanı bulunmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, yukarıda sayılan üyeler cumhurbaşkanı tarafından bir kararname ile değiştirilebilmekte ve duruma göre farklı kişiler güvenliğe konseyine üye olarak atanabilmektedir. Güvenlik konseyi kararlarını oy çokluğu ile almakta ve ancak cumhurbaşkanının onayı ile yürürlüğe girmektedir. Önemli konularda kararlar cumhurbaşkanı kararnameleri şeklinde alınırken, diğer konularda protokoller yapılmaktadır (Баглай, 2007:484).

Cumhurbaşkanlığı teşkilat yapısı içerisinde bir de komisyon ve sovyetler bulunmaktadır. Enerji, devlet kadrosu, yabancı ülkelerle savunma sanayi konusunda iş birliğinin sağlanması, hâkimlerin atanması gibi konularda komisyonlar bulunurken, yolsuzlukla mücadele, yerel yönetimlerin geliştirilmesi, insan hakları gibi konularda da çok sayıda sovyetler (konseyler) bulunmaktadır (Баглай, 2007:484).

Rusya Federasyonu'nda cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri olarak kararname ve emirname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Yürütme görevini yerine getirebilmek amacı ile cumhurbaşkanının düzenleyici işlemlerinden olan kararnamelerin bazılarının normatif karakter özelliği bulunurken, bazı kararnamelerinin böyle bir özelliği bulunmamaktadır (Мифтахов, 2019:172). Yani bazı kararnameleri normatif ve herkesi bağlar nitelikte iken, bazıları bu niteliğe sahip değildir. Cumhurbaşkanının diğer bir düzenleyici işlemi olan emirlerin ise, normatif karakteristik özelliği bulunmamaktadır (Özyurt, 2019:236). Bu bağlamda cumhurbaşkanının düzenleyici işlem yapabilme yetkisi Rusya anayasasının 90. maddesinde, "Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı kararname ve emirler çıkarır. Rusya Federasyonu cumhurbaşkanının kararname ve emirleri Rusya Federasyonu'nun tamamında uygulanması zorunludur. Rusya Federasyonu cumhurbaşkanının kararname ve emirleri Rusya Federasyonu anayasasına ve kanunlarına aykırı olamaz" şeklinde hüküm altına alınmıştır. Anayasanın hükmünden de anlaşılacağı üzere, cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri olan kararname ve emirleri tüm ülkede geçerli ve herkesi bağlar niteliktedir. Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak olan kararname ve emirlerin anayasa ve kanunlara aykırı olmaması gerekmektedir. Yani bu düzenleyici işlemler normlar hiyerarşisinde anayasa ve kanunların altında yer almaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, cumhurbaşkanının düzenleyici işlemlerinden olan kararnameler iki şekilde çıkarılmaktadır. Bunlardan biri normatif karakteristik özelliğine sahip olan kararnameler ve normatif özelliğe sahip olmayan kararnamelerdir. Normatif karakteristik özelliği olan kararnameler, toplumu tümünü ilgilendiren ve herkesi bağlayan düzenlemelerdir. Yani bu karakteristik özellikle çıkarılan kararnamelere herkesin uyması zorunludur. Bu bağlamda bir örnekle açıklayacak olursak, cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan “15.06.2006 tarih ve 116 sayılı Terörle Mücadele Tedbirleri Hakkında” cumhurbaşkanı kararnamesi normatif karaktere sahip olan ve herkesi bağlar niteliği taşıyan kararnamedir. Ayrıca normatif karakteristik özelliğe sahip olmayan cumhurbaşkanının kararnamelerine örnek verecek olursak, federal yürütme organlarına atamaların yapılması, vatandaşlığa alınması veya vatandaşlıktan çıkarılması, unvanların verilmesi gibi hususlarda çıkarılan cumhurbaşkanı kararnamelerinin normatif karakteristik özelliği olmayan kararnamelerdir (Никулин, 2012:166-167).

Cumhurbaşkanının bir diğer düzenleyici işlemi olan emirlerinin ise, ifade edildiği üzere normatif karakteristik özelliği bulunmamaktadır. Emirler, genellikle bir işin gerçekleştirilmesi, belli bir yere finansal kaynakların aktarılması, teşekkür belgelerinin verilmesi, belli bir görevin yerine getirilmesi gibi konularda çıkarılmaktadır (Никулин, 2012:167). Ayrıca cumhurbaşkanının emirleri, yürütme organının çalışma düzenini ve işleyişinin nasıl gerçekleştirileceği ile de çıkarılabilmektedir. Bu anlamda cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan emirler, daha çok özel konulu işlemler için çıkarılmaktadır. Federal bütçe, vergi ve harçlar, finans, kur, kredi ve gümrük, temel hak ve özgürlükler, idari yapı, seçim kuralları gibi birçok konu sadece federal kanunla düzenlenebileceğinden cumhurbaşkanı bu konularda kararname veya emirler çıkaramamaktadır. Zira kanunla düzenlenmesi gereken bir alanda kararnamenin hükümleri değil kanun hükümleri geçerlidir (Erdem, 2017:197). Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan düzenleyici işlemlerin, devlet sırrı veya diğer gizlilik niteliği taşıyan konular hariç yayımlanması zorunludur. Bu düzenleyici işlemler, imzalandığı tarihten itibaren 10 gün içinde yayımlanmaktadır. Norm karakteristik özelliği taşıyan kararnameler ise, yayımlandığı tarihten itibaren 7 gün sonra tüm ülkede aynı anda yürürlüğe girmektedir. Diğer düzenleyici işlemler ise, yayımlandığı gün yürürlüğe girmektedir (Баргай, 2007:478). Belirtmek gerekir ki, cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan düzenleyici işlemlerin yürürlüğe gireceği tarih farklı olarak da belirlenebilmektedir.

Hükümet (Bakanlar Kurulu)

Rusya Federasyonu hükümeti, yürütme kuvvetinin ikinci kanadını oluşturmasıyla birlikte, cumhurbaşkanı, Federal Meclis ve bağımsız mahkemeler ile birlikte devlet otoritesini kullanan bir kolektif organdır. Rusya anayasasına göre hükümet, yürütme yetkisini cumhurbaşkanının genel idaresinde kullanan bir organdır. Hükümet, başbakan, başbakan yardımcıları ve federal bakanlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı doğrudan bağlı olan federal yürütme organları dışında kalan tüm organların faaliyetlerinden ve genel idaresinden sorumludur (R.F. Anayasası, Md. 110). Rusya Federasyonu hükümeti, her ne kadar yürütmenin bir kanadı ve yürütmeden sorumlu bir organı olarak nitelendirilse de uygulamada cumhurbaşkanına bağlı ve onun emirleri doğrultusunda hareket etmektedir. Hükümet üyelerinin atanmasında ve görevden alınmasında son söz cumhurbaşkanındır. Yine ülkenin yürütme yetkisi dâhilinde olan iç ve dış politikaların uygulanmasında ve oluşturulmasında cumhurbaşkanının tavrı belirleyici olmaktadır. Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında belli bir konuda fikir ayrılığının yaşanması durumunda devlet başkanının kararları belirleyicidir. Cumhurbaşkanı, hükümet toplantılarına başkanlık etmek ve hükümet üyelerine emir ve talimat verme yetkisi de bulunmaktadır. Bununla birlikte, Rusya’da yürütme organının yapısı her ne kadar başbakanın önerisi üzerine şekillense de cumhurbaşkanı yürütmenin yapısına ilişkin her türlü değişiklik yapma yetkisini elinde bulundurmaktadır. Bu bağlamda Rusya’da cumhurbaşkanı, kuvvetler üstü bir konumda olması ve kuvvetler arasında iş birliğinin sağlamakla yükümlü görevinin bulunması dolayısıyla yürütme içinde yer alması da hükümet, cumhurbaşkanının emirleri ve direktifleri doğrultusunda hareket etmektedir. Zira bu husus anayasanın 113. maddesinde, “Başbakan, anayasanın, federal kanunların, cumhurbaşkanının kararnameleri, emirleri ve talimatları doğrultusunda hükümet faaliyetlerini yerine getirir. Başbakan, cumhurbaşkanına karşı hükümetin sorumluluklarının yerine getirilmesinden, kişisel sorumludur” şeklinde açıkça belirtilmiştir.

Rusya Federasyonu’nda hükümetin kurulmasında ve üyelerinin belirlenmesinde en önemli yetki ve rol cumhurbaşkanındır. Hükümet başkanı (başbakan), Devlet Duması’nın onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Юсубов ve Макарецев, 2015:118). Başbakan adayını gösterme yetkisi yine cumhurbaşkanına aittir. Başbakanın adaylığına ilişkin teklif, yeni seçilen cumhurbaşkanının göreve başlamasından veya hükümetin istifa etmesinden sonra en geç iki hafta içinde ya da Devlet Duması’nın önerilen başbakan adayını reddetmesinden yahut cumhurbaşkanının başbakanı görevden alması veya başbakanın istifa etmesinden sonrası bir hafta içinde Devlet Duması’na sunulmaktadır (R.F. Anayasası, Md. 111/2). Devlet Duması’nda önerilen aday bir hafta içinde görüşülmekte ve toplam üye sayısının çoğunluğunun (en az 226) oyu ile karar verilmektedir. Önerilen aday Devlet Duması tarafından onaylanması halinde cumhurbaşkanı ilgili aday başbakan olarak atamaktadır (Никулин, 2012:207).

Devlet Duması önerilen adayı reddetmesi halinde ise, cumhurbaşkanı başka bir adayı veya daha önce göstermiş olduğu aynı adayı tekrar Devlet Duması'na onay alması için sunmaktadır. Devlet Duması, önerilen başbakan adayını üst üste üç defa reddetmesi halinde, cumhurbaşkanı ilgili adayı Devlet Duma'sının onayı olmadan başbakan olarak atayabilmekte ve Devlet Duması'nı feshederek, ilgili meclisin seçimlerinin yenilenmesine karar verebilmektedir (R.F. Anayasası, Md. 111/4).

Cumhurbaşkanı tarafından ataması gerçekleştirilen başbakan, anayasanın 112. maddesine göre, başbakan yardımcıları ile anayasanın 83. maddesinin 11 (D1) fıkrasında belirtilen federal bakanlar (savunma, devlet güvenliği, içişleri, adalet, dışişleri, olağanüstü hâl ve kamu güvenliği ile ilgili bakanlıklar) hariç, diğer federal bakanların onaylanması için Devlet Duması'na adaylarını sunmaktadır. Devlet Duması başbakan tarafından önerilen adayları toplam üye sayısının çoğunluğunun (en az 226) oyu ile onaylaması halinde, cumhurbaşkanı ilgili bakan adaylarını atamasını gerçekleştirmektedir. Başbakan tarafından önerilen adaylar Devlet Duması tarafından reddedilmesi halinde ise, başbakan aynı adayları ya da başka adayları onay için tekrar Devlet Duması'na sunmaktadır. Devlet Duması önerilen adayları üç kez üst üste reddedilmesi durumunda cumhurbaşkanı, başbakanın önerdiği başbakan yardımcılığı ile anayasanın 83. maddesinin 11 (D1) fıkrasında belirtilen federal bakanlar (savunma, devlet güvenliği, içişleri, adalet, dışişleri, olağanüstü hal ve kamu güvenliği ile ilgili bakanlıklar) hariç, diğer federal bakanları Devlet Duması'nın onayı olmadan atamasını gerçekleştirebilmekte ve Devlet Duması'nı feshederek, ilgili meclisin seçimlerinin yenilenmesine karar verebilmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi başbakan, cumhurbaşkanı tarafından atanmak üzere, anayasanın 83. maddesinin 11 (D1) fıkrasında sayılan federal bakanların dışında kalan diğer bakanların Devlet Duması'na önermektedir. Anayasasının 83. maddesinin 11 (D1) fıkrasında yer alan savunma, devlet güvenliği, içişleri, adalet, dışişleri, olağanüstü hâl ve kamu güvenliği ile ilgili bakanlıkların atanması ise, doğrudan cumhurbaşkanı tarafından, kendi isteği doğrultusunda Federasyon Konseyinin görüşü alındıktan sonra gerçekleştirilmektedir (06.11.2020 tarih ve 4 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 10/2-3). Yani ilgili bakanların atanma sürecinde başbakanın herhangi bir rolü bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı sözü edilen bakanlıklar için atanacak olan bakan adayları ile ilgili onları karakterize eden bir dosya hazırlamakta ve Federasyon Konseyine sunmaktadır. Federasyon Konseyi en geç bir hafta içinde önerilen adayla ilgili kendi görüşlerini içeren bir dosya hazırlamakta ve cumhurbaşkanına geri göndermektedir. Cumhurbaşkanının konsey görüşüne uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu şekilde bakanlıklara atamalarının gerçekleştirilmesi ile de hükümet kurulmuş olmaktadır.

Başbakan, başbakan yardımcısı ve federal bakan olarak atanabilmek için, Rusya Federasyonu vatandaşı olması, 30 yaşını doldurması, başka devlet vatandaşlığının bulunmaması ve başka ülkede sürekli ikamet edebileceğine dair belgelerinin de olmaması gerekmektedir. Bununla birlikte, hükümet üyeliğine aday olabilmek için, Rusya toprakları dışında yer alan yabancı bankalarda hesabının bulunmaması ve bu bankalarda para/değerli eşyaların saklanmaması gerekmektedir (R.F. Anayasası, Md. 110). 06.11.2020 tarih ve 4 sayılı Federal Anayasal Kanununun 6. maddesinin 2. fıkrasına göre, Rusya toprakları dışında yer alan yabancı bankalarda hesabının bulunmaması ve bu bankalarda para/değerli eşyaların saklanmaması gerektiği şartı hükümet üyeliğine aday olacak kişilerin eşleri ve reşit olmayan çocukları içinde de geçerlidir. Ayrıca sözü edilen kanuna göre, hükümet üyelerinin öğretim üyeliği ile sanatsal faaliyetler hariç ticari ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunmaları da yasaklanmıştır.

Rusya Federasyonu yönetim sisteminde hükümet, ülke siyasetinin saptanmasından daha çok uygulayıcısı konumundadır. Görev ve yetkileri de ona göre şekillenmiştir. Hükümetin görevleri genel olarak iç siyasete yönelik olup, cumhurbaşkanının genel idaresinde yerine getirilmektedir. Rusya'da kuvvetlerin üstünde ve devletin başı niteliğinde olan cumhurbaşkanı, ülkenin genel siyasetini saptamakta ve hükümet, bu belirlenen politikalara göre kendi programlarını oluşturmaktadır. Zira hükümetin güven oylaması sırasında Devlet Duması'na sunduğu program, cumhurbaşkanının belirlediği genel siyaseti uygulayacak bir eylem planı niteliğindedir (Abdullayev, 2008:122). Bu bağlamda Rusya Federasyonu hükümeti yukarıda sıralanan görev ve yetkilerini yerine getirirken öncelikle cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikaları göz önünde bulundurmakta ve ona göre de kendisine tanınan görev ve yetkilerini yerine getirmektedir. Bununla birlikte hükümetin görev ve yetkisi dâhilinde olan herhangi bir konu, cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadığı takdirde gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Çünkü hükümetin başı her ne kadar başbakan olarak kabul edilse de cumhurbaşkanının gücü ve yetkisi tüm kararlarını iptal etmeye ve gerekli olması halinde de ilgilileri görevden uzaklaştırmaya yetmektedir.

Rusya Federasyonu hükümeti, anayasanın, federal kanunların, cumhurbaşkanı kararlarının, kararlarının, emirlerinin ve talimatlarının yerine getirilmesi ve uygulanması için kararname ve emirler çıkarabilir ve bunların yerine getirilmesini sağlar. Hükümet tarafından çıkarılan kararname ve emirler Rusya Federasyonu'nun tamamında geçerli olup, gerçek ve tüzel kişileri bağlamaktadır. Hükümet tarafından çıkarılan kararname ve emirlerin, anayasaya, federal kanunlara, cumhurbaşkanının kararname ve emirlerine aykırı olması durumunda cumhurbaşkanı tarafından iptal edilebilmektedir (R.F. Anayasası, Md. 115). Norm değer karakteristik özelliğine sahip hükümetin

düzenleyici işlemleri kararname şeklinde yayımlanırken, bu özelliğe sahip olmayan işlemler emirler şeklinde yayımlanmaktadır (Юсyбов ve Макаpцев, 2015:134). Yani kararname şeklinde çıkarılan hükümetin düzenleyici işlemleri, norm değer özelliğinde iken, emir şeklinde çıkarılan düzenlemelerin böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda kararnameler herkesi (kanunlarda olduğu gibi) süresiz olarak bağlarken, emirler belli bir konunun hızlıca yerine getirilmesi için çıkarılmakta ve sadece o konuyla ilgilileri bağlamaktadır.

Hükümetin düzenleyici işlemleri, başbakan tarafından imzalanmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerini ilgilendiren ve federal yürütme organ ve kuruluşlarının yasal statülerini ilgilendiren düzenlemeler yayımlanmasının ardından yedi gün içinde yürürlüğe girmektedir. Bunların dışındaki konularda yapılan düzenlemelerin yürürlüğe girme tarihi, başka bir usul öngörülmemiş ise yayımlanma tarihidir. Devlet sırrı niteliği taşıyan veya gizli olması gereken diğer düzenleyici işlemler ise, başbakan tarafından imzalandığı tarihte yürürlüğe girmektedir. Hükümetin bu düzenleyici işlemlerine karşı yargı yolu açık olup, itirazlar yayım tarihinden itibaren 15 gün içinde yapılabilmektedir (Алешкова ve Марокко, 2014:332-333).

Rusya Federasyonu hükümetinin hem cumhurbaşkanına hem de Devlet Duması'na karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Anayasanın 117. maddesinin 3. fıkrasına göre, Devlet Duması toplam üye sayısının çoğunluğunun (en az 226) oyu ile hükümete güvensizlik oyu verebilmektedir. Ancak cumhurbaşkanı, Devlet Duması tarafından hükümete verilen güvensizlik oyu ile hükümeti görevden almak zorunda değildir. Bu karar tamamen cumhurbaşkanının takdirine bırakılmıştır. Yani cumhurbaşkanı, Devlet Duması tarafından hükümete verilen güvensizlik oyuna katılarak hükümeti görevden alabileceği gibi, bu karara katılmayarak hükümetin görevine devam etmesini de temin edebilmektedir. Bu durumda Devlet Duması'nın hükümete verdiği güvensizlik oyu "hoşnutsuzluk beyanı" dışında başka bir anlam ifade etmemektedir (Özyurt, 2019:139). Fakat Devlet Duması üç ay içinde hükümete tekrar bir güvensizlik oyu verirse, bu durumda cumhurbaşkanının ya hükümetin görevine son vermek ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar vermek dışında başka bir seçeneği kalmamaktadır.

Rusya Federasyonu hükümet sisteminde başbakanın da Devlet Duması'ndan güvenoyu isteme yetkisi bulunmaktadır. Anayasanın 117. maddesinin 4. fıkrasına göre başbakan, yedi gün içinde görüşülmek üzere Devlet Duması'ndan güvenoyu isteminde bulunabilmektedir. Eğer Devlet Duması bu isteme karşı hükümete güvensizlik oyu verirse, cumhurbaşkanı yedi gün içinde ya hükümeti görevden alabilmekte ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir. Hemen belirtelim ki, başbakanın Devlet Duması'ndan güvenoyunun ilk isteminde, cumhurbaşkanı bunların hiçbirini yapmayarak organların görevlerine devam etmesine de karar verebilmektedir. Ancak başbakan üç ay içinde Devlet Duması'ndan tekrar (ikinci kez) güvenoyu ister ve Devlet Duması güvensizlik oyu verirse, bu durumda cumhurbaşkanının sadece iki seçeneği kalmaktadır. Birinci seçenek hükümetin görevine son vermek, ikincisi de Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerin yenilenmesine karar vermektir.

Görüldüğü gibi, Rusya'da oluşturulan sistemde, meclisin hükümete güvensizlik oyu verme hakkı, hükümetin (başbakanın) de güvenoyu isteme hakkı bulunmaktadır. Bu durumda ilginç manzara ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Devlet Duması hükümete güvensizlik oyu vermesi halinde ancak cumhurbaşkanının kabul etmesi durumunda düşmektedir. Cumhurbaşkanının Devlet Duması ile aynı fikirde olmadığı durumlarda hükümeti güvensizlik oylamasıyla düşürmek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca üç ay içinde Devlet Duması hükümete ikinci bir güvensizlik oyu vermesi halinde hal daha da karmaşık bir duruma evrilmektedir. Çünkü bu durumda cumhurbaşkanının ya hükümeti görevden almak ya da Devlet Duması'nı feshederek, seçimlerini yenilenmesine karar vermektense başka bir seçeneği kalmamaktadır. Hükümetin düşürülmemesinde kararlı bir cumhurbaşkanının, meclisi feshetmesi halinde, seçimlerin ardından oluşacak Devlet Duması ile hükümetin uzlaşarak görevlerine devam etmelerinin de garantisi bulunmamaktadır. Çünkü Devlet Duması'nın nasıl oluşacağı ancak seçimlerin ardından belli olmaktadır. Yani kısaca Devlet Duması ile hükümet seçimlerden sonra da bir çatışma veya uzlaşmama ortamında çalışmalarına devam etmek zorunda kalabilecektir. Zira 2020 yılında Rusya anayasasında yapılan değişiklikle, yukarıda belirtilen ve anayasanın 117. maddesinin 3. ve 4. fıkrasında düzenlenmiş olan nedenlere bağlı olarak feshedilen Devlet Duması'nın yapılan yeni seçimlerinin ardından bir yıl geçmedikçe tekrar feshedilmesi yasaklanmıştır. Bununla birlikte başbakanın atanma sürecinde cumhurbaşkanı tarafından Devlet Duması'na sunulan ve üç kez reddedilen adayın cumhurbaşkanı tarafından atanması halinde Devlet Duması'nın da hükümete bir yıl içinde güvensizlik oyu veremeyeceği düzenlenmiştir (R.F. Anayasası, Md. 117/6). Yani söz konusu durumun gerçekleşmesi halinde iki organdan biri istifa (fesih kararı almadıkça) etmedikçe veya cumhurbaşkanı tarafından hükümet görevden alınmadıkça bir yıl boyunca birlikte çalışmaları mecburi bir hal olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, hükümet Devlet Duması'nın yanı sıra cumhurbaşkanına karşı da sorumludur. Yani cumhurbaşkanı anayasanın 117. maddesinin 2. fıkrasına göre, hükümeti doğrudan görevden alabilmektedir. Rusya anayasasında hükümetin görev süresine ilişkin herhangi bir düzenlemeye

yer verilmemiştir (Баглай, 2007:618). Fakat anayasanın 116. maddesine göre, hükümet yeni seçilen cumhurbaşkanına karşı istifasını sunması zorunludur. Bu durumda cumhurbaşkanının görev süresi altı yıl olduğuna göre, hükümet de en fazla bu süreyi aşmayacak şekilde görev yapabilmektedir.

YARGI ORGANI

Rusya Federasyonu'nda yargı, yasama ve yürütme gibi bağımsız bir organdır. Rusya anayasasında yargı organı 7. bölümde düzenlenmiş olup, 118. maddenin 1. fıkrasına göre, “Adalet, sadece mahkemeler tarafından sağlanır” şeklinde belirtilmiştir. Anayasanın ilgili hükmünde adaletin, sadece mahkemeler tarafından sağlanacağı ifadesine yer verilmiş ise de bu hüküm aynı zamanda yargı yetkisinin de mahkemelere ait olduğu şeklinde anlaşılabilir. Rusya'da yargı yetkisi ancak anayasada ve federal kanunlarda belirtilen mahkemeler tarafından kullanılmasyla birlikte, diğer organ ve kişilerin bu yetkiyi kullanmaları yasaklanmıştır (Юсубов ve Макарецев, 2015:145). Rusya'da yargı yetkisi, anayasal, sivil, arbitraj (tahkim), idari ve cezai yargı işlemleriyle gerçekleştirilmesiyle birlikte, yargı sistemi, anayasa ve federal kanunlarla belirlenmektedir. Ülke yargı sistemi içinde Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, federal genel yargı mahkemeleri, arbitraj mahkemeleri ve federe birim sulh mahkemeleri bulunmaktadır. Olağanüstü mahkemelerin kurulması ise, anayasa tarafından yasaklanmıştır (R.F. Anayasası, Md. 118/2-3). Rusya Federasyonu Yargı Sistemine İlişkin Federal Anayasal Kanununa göre, ülkede özel mahkemeler kurulabilmektedir. Özel mahkemelerin kurulması ancak ilgili kanunda değişiklik yapılması ile mümkündür (Баглай, 2007:653). Günümüzde ise Rusya'da özel mahkeme olarak bilinen “Fikri Mülkiyet Mahkemesi” bulunmaktadır.

Rusya'da hiçbir mahkemenin federal kanun dayanağı olmadan kaldırılması veya kurulması mümkün değildir. Ayrıca anayasa ile kurulan mahkemelerin ise, ancak yapılacak anayasa değişikliği ile kaldırılması mümkündür (Баглай, 2007:652). Anayasaya göre, ülkede yargı teklifi ilkesi bulunmaktadır. Bu bağlamda hiçbir federe birim bu teklifi bozacak bir düzenleme girişiminde bulunamaz ve var olan düzenlemelerin dışına çıkamaz (Özyurt, 2019:150).

Anayasa, mahkemelere hâkim olarak atanabilmek için bazı genel şartları düzenlemektedir. Buna göre hâkimler, Rusya Federasyonu vatandaşları olmaları, 25 yaşını doldurmaları, hukuk alanında yükseköğrenim görmeleri, bu alanda en az beş yıl tecrübeye sahip olmaları, Rusya vatandaşlığı dışında başka bir vatandaşlığının bulunmaması veya yabancı bir devlette sürekli ikamet edebileceğine dair oturma belgesinin bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca hâkim olarak atanacak kişilerin Rusya toprakları dışında yer alan yabancı bankalarda hesap açmaları ve para/değerli eşyaları bu bankalarda saklamaları yasaklanmıştır. Anayasa, bu şartlara ilaveten federal kanunla hâkim olarak atanacak kişilerden farklı özelliklerin belirlenebileceğini hüküm altına almıştır (R.F. Anayasası, Md. 119). Yüksek yargı hâkimleri için bazı farklı şartlar da ilgili federal kanunlarla aranmaktadır. Buna göre, Yüksek Mahkemeye hâkim olarak atanmak için 35 yaşını doldurmuş olmakla birlikte, on yıl mesleki deneyime sahip olmak gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmek için ise, 40 yaşını doldurmak ve on beş yıl mesleki deneyime sahip olma şartı aranmaktadır (Баглай, 2007:658).

Rusya Federasyonu'nda hâkimler bağımsız ve tarafsızdırlar. Bu düzenleme anayasanın 120. maddesinde, “Hâkimler bağımsızdırlar ve sadece Rusya Federasyonu Anayasasına ve federal kanunlarına tabidirler” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm hâkimlerin görevlerini yerine getirirken, bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını garanti altına alan temel düzenlemedir (Юсубов ve Макарецев, 2015:145). Hâkimlerin bağımsızlığının teminat altına alınması, görevlerini yerine getirdiği sırada hiç kimsenin müdahalede bulunamayacaklarını da ifade etmektedir. Bu bağlamda hâkimler görüşülen davalar hakkında kanunların öngördüğü durumlar dışında hiç kimsenin incelemesine sunmakla yükümlü olmadıkları gibi dava hakkında herhangi bir açıklama yapmak zorunda da değildirler (Баглай, 2007:662).

Bu düzenlemenin yanı sıra anayasanın 121. maddesi ile hâkimlerin değiştirilemeyeceği ve federal kanunlarda öngörülen durumlar dışında görevlerine son verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Hâkimlere tanınan bu teminat gerçek anlamda bağımsızlık ve görevlerinde istikrarın garantisidir. Hâkimler tanınan bu teminat ile görevden alınma veya görev yeri değişikliği korkusu olmadan mesleklerini icra edebilirler ve kararlarını bağımsız bir şekilde herhangi bir etki altında kalmadan açıklarlar (Юсубов ve Макарецев, 2015:146). Bu bağlamda yargıçların görevleri sadece prosedürlere uygun olarak (emeklilik, sağlık vb.) federal kanunların öngördüğü esaslara dayanarak sonlandırılır.

Anayasanın 122. maddesi hâkimlerin dokunulmaz olduklarını ve federal kanunların öngördüğü durumlar dışında cezai yargılamalarının yapılamayacağı hâkimleri garanti altına alan bir diğer teminattır. Bu kapsamda hâkimler görevlerini yerine getirirken anayasal bir koruma ile donatılmışlardır. Hâkimlerin dokunulmazlığı kişisel anlamda bir ayrıcalık olmayıp, kişiye değil statüye bağlıdır. Yani kişisel anlamda bir korumadan ziyade yargı yetkisinin tam ve sağlıklı kullanılmasını temin etmek amacıyla verilen bir teminattır. Bu anlamda dokunulmazlık, hâkimlik mesleğini icra edilmesini temin etmeye yöneltilmiş olmakla birlikte, hâkimlerin karar ve fiillerinin de denetlenmesi gerekmektedir. Aksi durumda hukuk devleti ile bağdaşmayacak keyfi uygulamaların ortaya çıkması mümkün olacaktır. Bu

bakımdan hâkimlerin dokunulmazlıklarının hâkimlerin fiil ve kararlarının denetlenmesi yönünde mekanizmaların bulunmasını engellemediği ifade edilmektedir (Özyurt, 2019:151).

Mahkemelerin şeffaflığını sağlamak adına anayasa, bütün davaların açık bir şekilde görüleceğini ve sadece federal kanunların öngördüğü durumlarda (devlet sırrı, ticari sır vb. durumlarda) kapalı olarak yapılabileceğini hüküm altına almıştır. Bununla birlikte, ceza davalarında yargılanan şahsın katılmadığı davaların da federal kanunların öngördüğü durumlar dışında yapılmasına yasak getirilmiştir (Юсубов ve Макарецев, 2015:149). Diğer yandan, yargılama süreçlerinin çekışmeli olarak her iki tarafın eşitliği ilkesi çerçevesinde yapılması anayasada öngörülmüştür (R.F. Anayasası, Md. 123). Bununla birlikte yargıçlar, tüm yargılama süreçlerinde, anayasayı, federal anayasal kanunları, federal kanunları, ülkenin kabul etmiş olduğu uluslararası hukuk normlarını ve taraf olduğu anlaşmaları göz önünde bulundurmaları zorunludur (Özyurt, 2019:150). Bunların yanı sıra belirtmek gerekir ki, yargının tarafsızlığı ilkesi çerçevesinde yargıçların, herkese aynı muamele ile yaklaşmaları, din, ırk, cinsiyet, sosyal düzey farkı gözetmeksizin davaları kanunların öngördüğü şekilde görmeleri ve tarafların statülerine, varlıklarına, siyasi görüşlerine, belli bir birlik üyeliklerine (zümreye) bakmaksızın dava süreçlerini yürütmeleri ve kararlarını ona göre vermeleri gerekmektedir (Марокко ve Алешкова, 2014:361). Ayrıca Rusya anayasası, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamak için yargı organlarının bütün finansal giderlerini devlet bütçesi tarafından sağlanacağını açık bir şekilde hüküm altına almıştır.

Anayasa Mahkemesi

Rusya Federasyonu'nun yüksek yargı organları arasında sayılan Anayasa Mahkemesi, anayasa tarafından ortaya konulan düzenin en önemli koruyucusudur. Yargı organları arasında en tepede yer alan mahkeme, anayasanın tüm ülkede uygulanmasını ve bu uygulamanın kontrolünü sağlayan organdır. Anayasa Mahkemesi diğer organlardan bağımsız olarak kendisine tanınan görevlerini yerine getirmesiyle birlikte, çok kapsamlı yetkilerle donatılmıştır (Никулин, 2012:230). Anayasa Mahkemesi diğer mahkemelerden farklı olarak anayasada temel görevleri tek tek sıralanan yalnız mahkemedir. Bu yüksek mahkemenin yetkileri, oluşumu ve faaliyetleri anayasa ile federal anayasal kanunla belirlenmektedir.

Anayasa Mahkemesi 2020 yılına kadar 19 üyeden oluşmuştur. 2020 yılında yapılan anayasa değişikliği ile mahkemenin toplam üye sayısı 11'e düşürülmüştür. Anayasa Mahkemesinin üyeleri cumhurbaşkanının önerisi üzerine Federasyon Konseyi tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanına aday teklif etme hakkı, Federasyon Konseyi senatörlerine, Devlet Duması milletvekillerine, federe birimlerin yasama organlarına, yüksek yargı organlarına, federal hukuk departmanlarına, hukuk topluluklarına, hukuk bilim ve eğitim kurumlarına tanınmıştır (Никулин, 2012:231). Hemen belirtmek gerekir ki, bu teklifler sadece öneri niteliğindedir. Cumhurbaşkanı kendisine gelen teklifleri Federasyon Konseyine aday olarak önerebileceği gibi, önermeme yetkisine de sahiptir.

Bir başkan, bir başkan yardımcısı ve 9 üyeden (toplam 11) oluşan Anayasa Mahkemesine yargıç olarak atanabilmek için, Rusya Federasyonu vatandaşlığının bulunması, 40 yaşını doldurmuş olması, hukuk alanında en az 15 yıl çalışmış olması ve kötü şöhrete sahip olmaması gerekmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu'nda sürekli ikamet etmesi ve farklı bir devlet vatandaşlığının veya başka bir ülkede sürekli ikamet edebileceğine dair belgesinin bulunmaması gerekmektedir (21.07.1994 tarih ve 1 sayılı Federal Anayasal Kanun Md. 8). Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa Mahkemesi üyeliği için Federasyon Konseyine önerilen adayların görüşülmesi, önerinin geldiği tarihten itibaren on dört gün içinde gerçekleştirilmektedir. Federasyon Konseyi, adayları ayrı ayrı görüşmekte ve gizli oylama ile seçimleri yapmaktadır. Oylama sonucunda toplam üye sayısının çoğunluğunun oyunu alan aday seçilmiş sayılmaktadır (21.07.1994 tarih ve 1 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 9).

Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresine ilişkin bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak üyeler 70 yaşına geldiklerinde emekliliğe ayrılmaları zorunludur. Başkan için bu yaş sınırlaması istisna olarak sayılmıştır. Yani mahkeme başkanı 70 yaşına gelmiş olsa bile görevini sürdürebilmektedir. Başkan yardımcısı için ise, yaş sınırlaması 76 olarak belirlenmiştir (21.07.1994 tarih ve 1 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 12). Anayasa Mahkemesi yargıçlarının, Devlet Duması milletvekili, Federasyon Konseyi senatörü ve diğer temsil organlarına üye olmaları yasaklanmıştır. Ayrıca başka bir kamusal hizmet yapmaları da mümkün değildir. Bununla birlikte akademik çalışmalar hariç, yargıçların ticaretle uğraşmaları ve diğer gelir getirici faaliyetleri bulunmaları yasaklanmıştır. Yargıçların, siyaset yapmaları mümkün olmamakla birlikte, geniş bir yasaklar listesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, hâkimlerin siyasi partiye üye olmaları, herhangi bir şekilde siyaset yapmaları, siyasi kuruluşlara katılmaları, bunlara maddi veya fiili olarak destek vermeleri ve siyasi propagandalarının gerçekleştirmeleri yasaktır. Siyasi bir amaç gütmeyen kuruluşlarda da görev almaları bu yasaklamalar dâhilindedir (Барлаш, 2007:678-679). Anayasa Mahkemesi üyelerinin dokunulmazlıkları mevcuttur. Yargıçların, federal kanunların öngördüğü durumlar dışında, görevleri sırasında veya sonrasında tutuklanmaları veya sorguya çekilmeleri yasaktır.

Anayasa Mahkemesi başkanı ve başkan yardımcısı, cumhurbaşkanının önerisi üzerine yine Federasyon Konseyi tarafından seçilmektedir. Görev süreleri altı yıldır. Süresi dolanların tekrar

seçilmeleri mümkündür (21.07.1994 tarih ve 1 sayılı Federal Anayasal Kanun Md. 23/1-3). Anayasa Mahkemesi en az sekiz üyenin katılımı ile toplanmaktadır. Kararlar açık olarak alınmasıyla birlikte, üyeler çekimser oy veremeyecekleri gibi oy vermekten de kaçınmazlar. Yapılan oylamalar sonucunda çoğunluktan farklı oy veren üyelerin, gerekçeli kararlarını yazma haklarını saklı tutulmuştur. Mahkeme kararları resmî gazetenin yanı sıra Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Gazetesi'nde de yayımlanmaktadır. Yani tüm kararları kamuoyuna açıktır. Alınan kararların uygulanması için özel bir süre öngörülmemiş ise, kararın yayımlanmasının ardından uygulanması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin kararlarına itiraz edilmesi veya yeniden incelenmesi için farklı bir kuruma başvurulması mümkün değildir (Özyurt, 2019:167). Bu bağlamda mahkemenin kararları kesin olup, tüm kamu kurum ve tüzel/gerçek kişileri bağlamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri anayasanın 125. maddesinde tek tek liste halinde sıralanmıştır. Mahkemenin anayasanın 104. maddesine göre, kendi yetki alanına ilişkin kanun önerisi verme yetkisi bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin anayasa tarafından düzenlenmeyen ve federal anayasal kanunlarca verilen diğer görev ve yetkileri de bulunmaktadır. Bu görev ve yetkilere bir örnek verecek olursak Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanının önerisi üzerine ülkede gerçekleştirilen referandumların usulüne uygun yapıp yapılmadığını denetleme yetkisine sahiptir (Никулнн, 2012:231).

Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Bu kararlara ilişkin herhangi bir başka mahkemeye başvuru imkânı yoktur. Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı olarak tanımlanan düzenlemeler veya bu düzenlemelerin değişik hükümleri yürürlükten kalkmaktadır. Bununla birlikte, mahkeme tarafından anayasaya aykırı olarak sonucuna varılan uluslararası antlaşmaların da federasyonda yürürlüğe girmesi veya uygulanması mümkün değildir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi tarafından yorumlanan herhangi bir düzenleme veya bu düzenlemelerin değişik hükümleri farklı bir şekilde yorumlanamamaktadır.

Yüksek Mahkeme

Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, medeni, ticari, cezai, idari ve diğer tüm davalar bakımından ülkede bulunan en yüksek yargı merciidir. Yüksek Mahkeme, bazı hukuki ve idari davalara ilk derece mahkemesi olarak görev yaparken, diğer hallerde federal kanunlarla kurulan mahkemelerin görmüş oldukları medeni, ticari, cezai, idari ve diğer davalarda istinaf, temyiz ve karar düzeltme mahkemesi sıfatıyla görev yapmaktadır. Bununla birlikte Yüksek Mahkeme, federasyonda bulunan tüm mahkeme faaliyetlerini denetleme görevini de yerine getirmektedir (Юсубов ve Макаpцев, 2015:141). Toplamda 170 hâkimden oluşan Yüksek Mahkemenin üyeleri, cumhurbaşkanının önerisi üzerine Federasyon Konseyi tarafından atanmaktadır. Yüksek Mahkemenin; Genel Kurul (Plenum), Başkanlık Divanı (Prezidyum), İstinaf Kurulu, Dava Kurulları (Medeni Dava Kurulu, İdari Dava Kurulu, Cezai Dava Kurulu, Ekonomik Uyuşmazlıklar Dava Kurulu ve Askeri Dava Kurulu) ve Disiplin Kurulu şeklinde organları bulunmaktadır. Yüksek Mahkemenin başkanı, birinci başkan vekili ve başkan vekilleri cumhurbaşkanının önerisi ve Yüksek Hâkimler Kurulu'nun olumlu görüşü üzerine Federasyon Konseyi tarafından altı yıl için atanmaktadır. Süresi tamamlayanların tekrar atanmaları mümkündür (05.02.2014 tarih ve 3 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 12-13). Yüksek Mahkeme üyelerinin görev süresine ilişkin herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak 26.06.1992 tarih ve 3132-1 sayılı Rusya Federasyonu Hâkimlerin Statüsü Hakkında Kanunun 11. maddesine göre, 70 yaşına geldiklerinde emekliliğe ayrılmaları zorunludur. Bu zorunluluk Yüksek Mahkeme başkanı için söz konusu olmayıp, başkan vekilleri için yaş sınırlaması 76'dır.

Yüksek Mahkemenin Genel Kurulu, başkan, birinci başkan vekili, dava kurulları başkanları olan Yüksek Mahkeme başkan vekilleri ve Yüksek Mahkeme hâkimlerinden teşkil etmektedir. Başkanın daveti üzerine, Anayasa Mahkemesi başkanı/üyeleri, Rusya Federasyonu başsavcısı, adalet bakanı/yardımcıları, diğer mahkeme hâkimleri ve diğer kişilerin de katılmaları mümkündür. Genel Kurulun, genel mahkemelere açıklama yapma, görev alanlarıyla ilgili kanun önerisinde bulunma, içtüzük çıkarma, seçim gibi yargısal ve idari görevleri bulunmaktadır. Yüksek Mahkemenin Başkanlık Divanı ise, başkan, başkan vekilleri ve bazı Yüksek Mahkeme hâkimlerden oluşmaktadır. Yüksek Mahkemenin başkanı ile başkan vekili Başkanlık Divanının doğal üyeleridir. Diğer hâkimler (üyeler) ise, Yüksek Mahkeme başkanının önerisi üzerine, cumhurbaşkanının teklifi, Hâkimler Yüksek Kurulunun olumlu görüşü ve Federal Konseyin onayı ile belirlenmektedir. Başkanlık Divanında toplam 13 hâkimin bulunmasıyla birlikte, temel görevi, içtihat birliği ve hukuka uygunluğu sağlamak amacıyla kesinleşmiş mahkeme kararlarını karar düzeltme yoluyla incelemektir. Ayrıca Başkanlık Divanının, dava kurulları arasında koordinasyonu sağlamak, Yüksek Mahkeme üyelerinin mal beyanlarını kontrolünün nasıl denetleneceğine ilişkin usulü belirlemek şeklinde idari görevleri de bulunmaktadır (Abdullahzade ve diğerleri, 2019:85-86).

Yüksek Mahkemenin İstinaf Kurulu ise, başkan, başkan vekili ve 10 üye olmak üzere toplam 12 üyeden oluşmaktadır. Yüksek Mahkeme başkanı, İstinaf Kurulu başkanını, başkan vekilini ve üyelerini Genel Kurula seçilmeleri için öneride bulunmaktadır. Genel Kurulda oylama sonucu çoğunluğun oyunu alan adaylar seçilmiş olmaktadır. İstinaf Kurulu üyelerinin görev süreleri beş yıldır. Kurulun görevleri

arasında, Yüksek Mahkeme dava kurullarının ilk derece mahkemesi olarak bakmış olduğu davalarda verilen kararlara karşı yapılan istinaf başvurularını karara bağlamak, yetkisi dâhilinde olan davalarda yeni gelişmelerin ortaya çıkması durumunda incelemek, görülmekte olan bir davada uygulanan kanunların anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmak şeklinde görevleri bulunmaktadır (05.02.2014 tarih ve 3 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 8). Yüksek Mahkeme Disiplin Kurulu, bir başkan ve 6 üyeden oluşmaktadır. Disiplin Kurulunun başkanı aynı zamanda Yüksek Mahkeme başkanının vekilidir. Disiplin Kurulunun başkanı ve üyeleri Yüksek Mahkeme başkanının önerisi üzerine Genel Kurul tarafından üç yıllık görev süresi için gizli oylama usulü ile seçilmektedir. Disiplin Kurulunun temel görevi, Yüksek Hâkimler Kurulunun ve federe birimlerin hâkimler kurulunun, hâkimler hakkında vermiş olduğu disiplin cezalarını ve terfi işlemlerine yönelik verilen kararlara karşı itiraz edilmesi üzerine incelemektir (05.02.2014 tarih ve 3 sayılı Federal Anayasal Kanun, Md. 11/1).

Yüksek Mahkemenin Dava Kurulları, dava kurullarının başkanı olan Yüksek Mahkemenin başkan vekilleri ve bu ilgili dava kurulunun hâkimlerinden oluşmaktadır. Yüksek Mahkemenin yukarıda da belirtildiği gibi, idari dava kurulu, medeni dava kurulu, ceza dava kurulu, ekonomik uyuşmazlıklar dava kurulu ve askeri dava kurulu bulunmaktadır. İlk derece mahkemesi olarak Yüksek Mahkemenin görevleri arasında sayılan davalar, ilgili dava kurullarında görülmektedir. Dava Kurulları ilk derece mahkeme olarak görev yapmasının yanı sıra, kanunlara uygun olarak, istinaf ve temyiz mahkemesi olarak da görev yapmaktadır (Abdullahzade ve diğerleri, 2019:84). Dava Kurullarını oluşturarak üyelerini atama görevi Yüksek Mahkemenin başkanına aittir. Dava Kurullarının başkanları yine Yüksek Mahkemenin başkanı tarafından atanmasıyla birlikte, başkan ve üyelerin görev süreleri üç yıldır. Süresi dolan Dava Kurulu üyelerinin tekrar atanmaları mümkündür.

Görüldüğü gibi Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, federasyonda bulunan medeni, idari, cezai, ticari, askeri mahkemelerin en tepesinde yer almaktadır. Yüksek Mahkeme bazı federal kanunlarla belirtilen davalara ilk derece mahkemesi olarak bakarken, esasen genel mahkemelerin kararlarına ilişkin istinaf, temyiz ve karar düzeltme mahkemesidir. Yüksek Mahkeme bu yetkilerinin yanı sıra yetki alanında bulunan mahkemelerin denetleme görevini de yerine getirmektedir. Yüksek Mahkemenin kararları kesin olup, bağlayıcı niteliğindedir. Belirtmek gerekir ki, Yüksek Mahkemenin yukarıda sayılan görev ve yetkilerinin yanı sıra federal kanunlarla verilen çok sayıda diğer görevleri de bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu Prokuraturası (Savcılığı)

Rusya Federasyonu prokuraturasının (savcılığının) geçmişi Rus İmparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Prokuratura, SSCB döneminde de varlığını sürdüren ve bu dönemde önemli derecede gelişen ve SSCB'nin dağılması sonucunda Rusya'ya miras kalan bir organdır. Prokuratura her ne kadar anayasanın yargı bölümünde düzenlenmiş olsa da bu organ ne yargıya ne yasamaya ne de yürütmeye bağlı bir kurumdur. Prokuraturanın yargı bölümünde düzenlenmesinin sebebi, yargı ile bağlantılı bir organ olmasından ileri gelmektedir. Çünkü prokuraturanın da temel görevi, anayasanın, kanunların ve insan hak ve özgürlüklerinin uygulanması ve korunmasıdır. Ayrıca prokuratura kanuniliğin, insan hak ve özgürlüklerinin, kamu menfaatlerinin garantörü olarak da görülmektedir (Özyurt, 2019:172). Rusya Federasyonu anayasanın 129. maddesi, prokuraturanın teşkilat yapısını ve yetkisine ilişkin genel düzenlemeleri içermektedir. Detaylı hükümler ise, 17.01.1992 tarih ve 2202-1 sayılı Rusya Federasyonu Prokuraturası Hakkında Federal Kanun ile düzenlenmiştir.

Rusya Federasyonu prokuraturası federal düzeyde, merkezi olarak teşkilatlanmış bir yapıdadır. Bu yapının en tepesinde Rusya Federasyonu genel prokuraturası bulunmaktadır. Federasyon genel prokuraturasının başsavcısı, cumhurbaşkanının önerisi üzerine Federasyon Konseyi tarafından beş yıllık görev süresi için atanmaktadır (Никулин, 2012:262). Federasyon genel prokuraturasının başsavcısının birinci yardımcısı ile yardımcıları bulunmaktadır. Bunların göreve gelişi, genel prokuratura başsavcısının önerisi, Federasyon Konseyinin görüşü ve cumhurbaşkanının ataması şeklinde gerçekleşmektedir. Genel prokuraturanın altında, her bir federe birimin ayrı prokuraturaları, özel yetkili prokuraturalar (belli bir konu üzerine), askeri prokuraturalar, garnizon prokuraturaları, şehir prokuraturaları, ilçe prokuraturaları gibi çeşitli bölge ve konulara göre görev yapan prokuraturalar bulunmaktadır (Глотов ve Фомиченко, 2011:377). Sayılan bu prokuraturalarının bazılarına atamalar doğrudan genel prokuratura başsavcısı tarafından yapılırken, bazılarında genel prokuratura başsavcısının önerisi üzerine, Federasyon Konseyinin görüşü alındıktan sonra cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

Prokuraturanın temel görevi ifade edildiği üzere, anayasa ve federal kanunların uygulanmasını sağlamaktır. Ayrıca insan hak ve özgürlüklerinin korunması, federasyonda bulunan federal bakanlıkların, federal düzeydeki diğer organların, federe birimlerin organlarının, yerel yönetimlerin, özel organizasyonların, kamu ve özel kurumlarda görev ifa eden kişilerin, soruşturma yürüten güvenlik organlarının ve federal kanunla sayılan çok sayıda kurum ve kişilerin denetimini sağlamak şeklinde de görevleri bulunmaktadır (Глотов ve Фомиченко, 2011:375). Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, hakları ihlal edilen bireylerin prokuraturalara başvurmaları mümkündür. Prokuratura, kişilerden gelen

şikâyet üzerine bir ön denetimi gerçekleştirmekte ve şikâyetin araştırılmasının uygun olduğuna kanaat getirilmesi durumunda da geniş kapsamlı soruşturma yapılmaktadır. Prokuraturanın geniş araştırma ve soruşturma yetkisi bulunduğundan, açılan soruşturmalar ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bireylerin prokuraturalara başvuruları ihtiyaridir. Zira kişiler hakları ihlal edildiği gerekçesiyle mahkemelere de başvurabilirler. Ancak muhtelif sebepler ile mahkeme yoluna gitmeyen bireyler, prokuraturaya başvurarak, hak ihlallerinin giderilmesini bu organ üzerinden de gerçekleştirebilmektedirler (Özyurt, 2019:173-174). Prokuratura kendisine tanınan yetkileri ve yapmakla yükümlü olduğu görevleri yerine getirirken, hiçbir kurum ve kuruluşa bağlı değildir. Bu organa hiçbir kurum veya kişi emir ve talimat vermemektedir. Prokuratura araştırmakta ve soruşturmakta olduğu organ ve kişilerden her türlü belge ve bilgileri talep edebilmekte, gerektiğinde sorguya çekebilmektedir.

Araştırma ve soruşturma sonucunda, bir kanunun ihlali veya uygulanmasının ihmali kanaatine varılması durumunda prokuratura bir “protesto (kararın veya fiilin iptal edilmesi yönünde bir uyarı)” düzenleyebileceği gibi, soruşturmayı mahkemeye de taşıyabilmektedir. Soruşturma kapsamında prokuratura tarafından soruşturma yürütülen kurum veya kişilere protesto gönderilmesi durumunda ilgililer gecikmeden protestoyu değerlendirmeleri ve sonucunu prokuraturaya göndermeleri gerekmektedir (Черепанов, 2012:390). Aksi durumda prokuratura, ilgili konuyu mahkemeye taşıyarak ilgililer hakkında yargı sürecini başlatabilmektedir. Prokuraturanın, kanunların ve diğer norm düzenlemelerin iyileştirilmesi adına yasama organına veya yasa teklif etme hakkı olan organlara kanunların ya da diğer norm düzenlemelerin değiştirilmesi, bazı hususların eklenmesi yahut iptal edilmesi yönünde öneri sunma yetkisi bulunmaktadır (Авакьян, 2014:725). Genel prokuraturanın başsavcısı ya da görevlendireceği kişilerin gerek yasama oturumlarına gerekse yüksek mahkemelerin genel kurullarına davet üzerine katılma yetkileri bulunmaktadır. Rusya Federasyonu genel prokuraturasının başsavcısı, her yıl düzenli olarak Federal Meclisin her iki kanadı ile cumhurbaşkanına, kanuniliğin ve kamu düzeninin durumu ile ilgili olarak rapor sunmaktadır (Черепанов, 2012:388). Başsavcı, raporları sunuş sırasında, gelen sorulara cevap vermekte ve o yıl içerisindeki prokuraturanın faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı açıklamalar yapmaktadır. Prokuratura bu şekilde yılda bir kez sunum gerçekleştirmekle bilgi akışı sağlamamaktadır. Ayrıca yıl boyunca düzenli olarak denetimlerle ilgili bilgi akışı sağlamak, bunlara ilişkin olarak da meclis gerek görülmesi halinde soruşturma açabilmektedir (Özyurt, 2019:173).

Görüldüğü gibi, Rusya Federasyonu prokuraturasının anayasanın, kanunların ve insan hak ve özgürlüklerinin uygulanmasında ve korunmasında önemli görevi bulunmaktadır. Rusya Federasyonu prokuraturası anayasada düzenlenen ve önemli yetkilerle donatılan bir organdır. Prokuratura kanunlardan aldığı yetkiye dayanarak, kamu ve özel organları ve bu organlarda görev yapan kişileri denetleyebilmekte ve gerek görülmesi halinde bir uyarı (protesto) vererek kanunların sınırları içerisine çekebilmektedir. Prokuraturanın, sadece denetleme ve uyarı verme yetkisi değil aynı zamanda kapsamlı araştırma ve soruşturma neticesinde ilgili konuyu mahkemeye taşıyarak gerekli müdahalelerin yapılmasını da temin etmektedir. Rusya Federasyonu prokuraturası bireylerin kolay ve doğrudan başvurabilmeleri sayesinde, anayasa ve kanunların uygulanmasının sağlanmasının yanı sıra insanların hak ve özgürlüklerinin de korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

SONUÇ

Çalışmada ayrıntılı bir şekilde hükümet sistemi incelenen, SSCB'nin dağılmasıyla egemen bir devlete dönüşen Rusya'da; son yıllarda demokratik devlet, açılım, piyasa ekonomisi gibi söylemler etkili olmuş ve bu durum ister istemez ülkenin hükümet sisteminin de yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Yetmiş yıla yakın süre sosyalist rejimle yönetilen Rusya, 1993 yılında yeni anayasasını kabul ederken, başkanın çok sayıda ve önemli yetkileri bulunan yarı-başkanlık hükümet sistemini benimsemiştir. Rusya'nın 1993 anayasasının uygulanmaya konulmasıyla uzun yıllar boyunca hükümet sistemi konusu üzerinde çeşitli tartışmalar yaşanmış ve 2020 yılında Rusya anayasasında köklü değişiklikler yapılarak hükümet sistemini etkiler nitelikte yenilikler getirilmiştir. Kabul edilen anayasa değişikliği ile ülkedeki sistem tamamen değişmemiş olsa da devlet başkanının konumu ve yetkileri güçlendirilmiş, yasamanın yetkileri yeniden düzenlenmiş, hükümet üyeleri ile diğer devlet organlarının statülerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Son düzenlemeler neticesinde Rusya'nın yarı-başkanlık hükümet sisteminde yasama organı, biri federe birimler ile federasyonu temsil eden, diğeri tüm halkı temsil eden çift kanatlı bir yapıdan meydana gelmektedir. Yürütme organı, güçlü yetkilere sahip cumhurbaşkanı ile hükümetten oluşmaktadır. İlgili sistemde cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilirken, hükümetin başı olan başbakan, yasama organının onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanının yasamaya karşı herhangi bir siyasi sorumluluğu bulunmazken, hükümetin siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sistemde güvenoyu mekanizmasına rastlanmaktadır. Yürütme organının düzenleyici işlem yapma ve kanun teklifi verme yetkisi bulunmaktadır. Bakanların atanmasında yasamanın onayı/görüşü gerekmektedir. Yasama organının hükümete güvensizlik oyu verme ve yürütmenin de yasamayı feshetme yetkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın hükümet sistemi değerlendirildiğinde

karmaşık bir yapı arz ettiği söylenebilir. Zira ilgili sistem hem parlamenter hem de başkanlık hükümet sistemlerinin ortak özelliklerini bir arada taşımaktadır.

Doktrinde Rusya'nın hükümet sisteminin parlamenter sistem olmadığı yönünde görüş birliği bulunsa da ilgili sistemi "başkanlık" ve hatta "süper başkanlık" bir sistem olarak nitelendiren çalışmalar bulunmaktadır. Bu husus, Rusya anayasasının devlet başkanına tanıdığı görev ve yetkilerden ileri gelmekte olduğu söylenebilir, çünkü gerçekten de anayasa, devlet başkanını hem yasamanın hem de yürütmenin dışında ayrı bir bölümde düzenlemekte ve çok önemli yetkilerle donatmaktadır. Bununla birlikte, devlet başkanına organlar arasında hakemlik rolünün verilmesi ve başkanı merkezi bir konuma oturtulması sistem içinde onu önemli bir görünüm noktasına taşımaktadır. Dolayısı ile pratiklere ve başkanın merkezi konumuna bakılarak Rusya'nın hükümet sistemi her ne kadar başkanlık veya süper başkanlık olarak adlandırılmaya çalışılsa da anayasa tarafından getirilen düzen ve yasama ile yürütmenin ilişkileri, Rusya'nın hükümet sistemini yarı-başkanlık veya yarı-başkanlık hükümet sisteminin kendine özgü özellikleri ile bir türevi olarak nitelendirilebileceği görülmektedir.

Bu görüşü pekiştirmek adına Rusya'da oluşturulan hükümet sisteminin özelliklerine bakıldığında da başkanlık sisteminden çok farklı yönlerinin bulunduğu görülmektedir. Çünkü başkanlık sisteminin aksine, Rusya'nın hükümet sisteminde, yasama organının yürütmeye güvensizlik oyu verme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca yürütme organı da yasamanın görevlerine son verebilmektedir. Yine yürütme organı, çift kanattan meydana gelmekte ve hükümet görev yaptığı süre boyunca siyasi olarak yasamaya karşı sorumluluk taşımaktadır. Oysa başkanlık sisteminde yasama ile yürütmenin kesin olarak ayrılığı söz konusudur. Bununla birlikte, başkanlık sistemlerinde yasama ile yürütme organlarının birbirlerinin işlerine müdahale etmemeleri kesin bir çizgi ile belirtilmektedir. Rusya'da ise, yürütmeye hukuksal boşlukları doldurması için düzenleyici işlemler yapma ve yasama organına kanun önerisinde bulunma yetkisi verilmektedir. Rusya'nın hükümet sisteminin bu temel özellikleri göz önüne alındığında ilgili sistemi başkanlık olarak adlandırmak çok güçtür. Çünkü sistemin özellikleri ve yukarıdaki bölümlerde incelendiği üzere anayasanın getirmiş olduğu yasama ile yürütmenin göreve gelişi, aralarındaki ilişkileri ve yetkileri bize ilgili sistemi yarı-başkanlık sistemine daha yakın olduğunu göstermektedir. Zira Duverger, bir sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilmesi için, o sistemde devlet başkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğini, önemli yetkilere sahip olması gerektiğini ve yürütme yetkisini devlet başkanı ile paylaşan ve parlamentonun güvenine dayanan hükümetin bulunması gerektiğini ileri sürmüştür (1996:69). Bu bağlamda, Rusya'nın hükümet sistemi Duverger'in sıraladığı özelliklere sahip olması dolayısı ile yarı-başkanlık bir sistem veya yarı-başkanlık sisteminin kendine özgü özellikleriyle bir türevi olduğu ifade edilebilir.

Yazarlık Katkısı

Araştırmanın yazarlık katkısı birinci yazar %40, ikinci yazar %60 şeklindedir.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullahzade, C., Hüseyinoğlu, E. & Erdem, M. (2019). Rusya Federasyonu Yargı Sistemi. *Ankara Barosu Dergisi*, 77(2), 73-147.
- Abdullayev, N. (2008). Demokratikleşme Sorunsalı Çerçevesinde Rusya'da Hükümet Şekli Üzerine, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağır, O. (2014). Rusya Federasyonu'nda Yürütmenin Konumu ve Otoriterleşme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akhundova, J. (2014). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Reformları Türkiye ve Rusya Örneği*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Duverger, M. (1996). *Yeni Bir Siyasal Sistem Modeli: Yarı Başkanlık Hükümeti, Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar (Derleyen: Turhan, M.)*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Erdem, K. (2017). Yarı-Başkanlık ya da Süper Başkanlık: Rusya Federasyonu Örneği. (Editör): Gökçimen, S., *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)*, (2. Baskı), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: TBMM Basımevi, 185-236.
- İnternet:

- İnternet: <http://duma.gov.ru/duma/about/regulations/> Регламент Государственной Думы, Принят постановлением Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации от 22 января 1998 года N 2134-II ГД, (22 Ocak 1998 tarih ve 2134-II sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclis Devlet Duması İçtüzüğü) adresinden 20.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: <http://kremlin.ru/acts/constitution> Конституция Российской Федерации, Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года. (12 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası) adresinden 01.08.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_145996/ Федеральный закон О парламентском контроле от 07.05.2013 N 77-ФЗ (07.05.2013 tarih ve 77 sayılı Parlamento Kontrolü Hakkında Federal Kanun) adresinden 01.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_158641/ Федеральный конституционный закон О Верховном Суде Российской Федерации от 05.02.2014 N 3-ФКЗ (05.02.2014 tarih ve 3 sayılı Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi Hakkında Federal Anayasal Kanun) adresinden 05.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_159349/ Федеральный закон О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации от 22.02.2014 N 20-ФЗ (22.02.2014- 20 sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması Milletvekili Seçimi Hakkındaki Federal Kanun) adresinden 13.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_366950/ Федеральный конституционный закон О Правительстве Российской Федерации от 06.11.2020 N 4-ФКЗ (06.11.2020 tarih ve 4 sayılı Rusya Federasyonu Hükümeti Hakkında Federal Anayasal Kanun) adresinden 09.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_40445/ Федеральный закон О выборах Президента Российской Федерации от 10.01.2003 N 19-ФЗ (10.01.2003 tarih ve 19 sayılı Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Seçimi Hakkında Federal Kanun) adresinden 12.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4172/ Федеральный конституционный закон О Конституционном Суде Российской Федерации от 21.07.1994 N 1-ФКЗ (21.07.1994 tarih ve 1 sayılı Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hakkında Federal Anayasal Kanun) adresinden 29.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_57347/ Федеральный закон О парламентском расследовании Федерального Собрания Российской Федерации от 27.12.2005 N 196-ФЗ (27.12.2005 tarih ve 196 sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclisin Parlamento Soruşturması Hakkında Federal Kanun) adresinden 09.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_648/ Закон Российской Федерации О статусе судей в Российской Федерации от 26.06.1992 N 3132-1 (26.06.1992 tarih ve 3132-1 sayılı Rusya Federasyonu Hâkimlerin Statüsü Hakkında Kanun) adresinden 16.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/46238> Федеральный закон О порядке формирования Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации от 22.12.2020 года N 439-ФЗ, (22.12.2020 tarih ve 439 sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclisi Federasyon Konseyinin Oluşumu Hakkında Federal Kanun) adresinden 06.09.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnternet: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_262/ Федеральный закон О прокуратуре Российской Федерации от 17.01.1992 N 2202-1 (17.01.1992 tarih ve 2202-1 sayılı Rusya Federasyonu Prokuraturası Hakkında Federal Kanun) adresinden 08.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Küçük, A. (2013). *Anayasa Hukuku*. (3. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- McCormick, J. (2020). *Karşılaştırmalı Siyaset ve Yönetim Sistemleri*. (Çeviren: Musa Ceylan). Ankara: Felix Kitap.
- Özyurt, D. (2019). *Rusya Federasyonu Anayasal Düzeninde Devlet Başkanının Konumu ve Fonksiyonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, İ. G. (2004). *Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. No: 1552.
- Авакьян, С. А. (2014). *Конституционное право России*, Том-1, (5-е Издание), Москва: Издательство «Норма ИНФРА-М».
- Авакьян, С. А. (2014). *Конституционное право России*, Том-2, (5-е Издание), Москва: Издательство «Норма ИНФРА-М».
- Алешкова, И. А. и Марокко, Н. А. (2014). Правительство РФ. (Под редакцией): Умновой, И. А. и Алешковой, И. А., *Конституционное право Российской Федерации*, Москва: ООО «Атлант-С», 326-338.

-
- Алешкова, И. А. и Марокко, Н. А. (2014). Федеральное Собрание РФ. (Под редакцией): Умновой, И. А. и Алешковой, И. А., *Конституционное право Российской Федерации*, Москва: ООО «Атлант-С», 285-306.
- Баглай, М. В. (2007). *Конституционное право Российской Федерации*, (6-е Издание), Москва: «Издательство Норма».
- Видяйкин, И. Е. и Любушкин, В. А. (2014). Форма Правления Современной России. *Научный журнал: Огарёв-Online*, 11 (25), 1-5.
- Гарифуллина, А. Р. (2019). Федеральная Собрание Российской Федерации. (Авторы): Богдановская, В. А., Гадельшина, Л. И., Гарифуллина, А. Р., и Курманов, М. М. *Конституционное право России: Учебное пособие (в схемах, таблицах и определениях)*, Москва: Российский Государственный Университет Правосудия, 173-189.
- Глотов, С. А. и Фомиченко, М. П. (2011). *Конституционное право*, Москва: Типография Международного Юридического Института.
- Марокко, Н. А. и Алешкова, И. А. (2014). Судебная власть в Российской Федерации. (Под редакцией): Умновой, И. А. и Алешковой, И. А., *Конституционное право Российской Федерации*, Москва: ООО «Атлант-С», 339-361.
- Мифтахов, Р. Л. (2019). Президент Российской Федерации. (Авторы): Богдановская, В. А., Гадельшина, Л. И., Гарифуллина, А. Р., и Курманов, М. М. *Конституционное право России: Учебное пособие (в схемах, таблицах и определениях)*, Москва: Российский Государственный Университет Правосудия, 167-172.
- Никулин, В. В. (2012). *Конституционное право Российской Федерации*. Тамбов: Издательство ФГБОУ ВПО «ТГТУ».
- Черепанов, В. А. (2012). *Конституционное право России*, Ставропольск: Издательство Ставропольского Государственного Аграрного Университета «АГРУС».
- Юсубов, Э. С. и Макарецев, А. А. (2015). *Конституционное право России*, Том - 2, Томск: «Издательский Дом Томского Государственного Университета».
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 179-188, Autumn 2023

Aram Manukyan'ın Rus Ermeni Basınında Yer Alan 1916 Tarihli Bir Röportajı zerine Değerlendirmeler* Review of Aram Manukyan's Interview in the Russian Armenian Press Dated 1916

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1319010>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23.06.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Doç. Dr. şahin Doğan
Akdeniz Üniversitesi / Edebiyat
Fakültesi / Tarih Bölümü / Yakınçağ
ABD
sahindogan@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7443-4176

* "COPE-Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

z

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Kafkas cephesinde vuku bulan Ermeni olaylarının başta Kafkasya cephesi olmak üzere genel olarak Osmanlı'nın askerî operasyonları üzerinde olumsuz etkileri oldu. Bu olaylar içerisinde en önemli gelişmelerden biri Ermenilerin 1915 yılında Van'da çıkardıkları isyandı. Bu isyanın çıkmasını ve neticede Van'ın ele geçirilerek Ruslara teslim edilmesini sağlayan Taşnak mensubu Aram Manukyan'dı. Aram Manukyan, 19 Mart 1879'da Yelizavetpol Guberniyası'nın Zengezur kazasına bağlı Zeyva köyünde doğmuş, Osmanlı ile bağı olmayan Karabağlı bir Ermeniydi. Rus idaresindeki Kafkas bölgesinde işlediği suçlar nedeniyle ceza alınca Osmanlı topraklarına sığındı. Aram, Osmanlı topraklarına gelip burada Ermeni isyanlarının hazırlığını yapan en önemli Taşnaksutun mensuplarından biri oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Van isyanının başına geçti ve Van şehrini Ruslara teslim etti. Ruslar kendisini Van valisi tayin etti. Ancak Van'ın tekrar Türklerin eline geçmesiyle Rusya tarafına geçmek zorunda kaldı. Aram Manukyan daha sonra Ermenistan'ın kurulmasında da önemli görevler üstlendi.

Aram Manukyan söz konusu dönemde Ermeni olaylarının gelişiminde çok önemli roller oynamış ve bizzat olayların içinde yer almış bir kişi olarak önem arz etmektedir. Bu makalede söz konusu Aram Manukyan'ın Petrograd'da yapılmış ve 1916 yılı Kasım ayında Armyane i Voyna dergisinde yayımlanmış bir röportajı çerçevesinde İttihat terakki ile görüşmeler, Ermeni meselesi, Van isyanı ve o günlerden bakınca Ermenilerin geleceği gibi konulara ilişkin grşleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aram Manukyan, Ermeni Meselesi, Petrograd, Ermeni Basını, Van İsyanı

Abstract

The Armenian incidents that took place in the Caucasus Front shortly after the beginning of the First World War had negative effects on the Ottoman military operations in general, especially on the Caucasus front. One of the most important developments among such incidents was the Armenian rebellion broke out in Van in 1915. It was Aram Manukyan, a member of the Dashnaks, who ensured that this revolt was realized and that Van was captured and handed over to the Russians. Aram Manukyan was an Armenian from Karabakh, who was not affiliated with the Ottoman Empire, who was born on March 19, 1879 in the village of Zeyva in the Zangezur district of the Yelizavetpol Governorate. When he was punished for the crimes he committed in the events in the Caucasus region under the Russian administration, he took refuge in the Ottoman lands. Coming to the Ottoman lands, he became one of the most important members of Dashnaksutin, who prepared the preparations for the Armenian rebellions. During the First World War, he led the Van revolt and surrendered the city of Van to the Russians. The Russians appointed him the governor of Van. However, when Van fell into the hands of the Turks again, he had to switch to the Russian side. Aram Manukyan later played important roles in the establishment of Armenia.

Aram Manukyan is important as a person as he played a very significant role in the development of the Armenian incidents and he took part in the events himself. In this article, Aram Manukyan's views on issues such as the meetings with the Union and Progress, the Armenian issue, the Van rebellion and the future of the Armenians from those days are evaluated within the framework of an interview made in Petrograd and published in Armyane i Voyna magazine in November 1916.

Keywords: Aram Manukyan, Armenian issue, Petrograd, Armenian Press, Van Revolt

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Doğan, ř. (2023). Aram Manukyan'ın Rus Ermeni Basınında Yer Alan 1916 Tarihli Bir Röportajı zerine Değerlendirmeler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 179-188.

GİRİŞ

Ermeni meselesinin en önemli dönemlerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı günlerinde çok önemli roller üstlenmiş Taşnaksutun üyesi ve Van isyanının başında bulunmuş olan Aram Manukyan'ın 1916 yılında Armyane i Voyna isimli dergide yayımlanmış röportajı ilgi çekici bilgiler içermekte ve Ermeni siyasetçilerin o günlerdeki bakış açısını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir. Elbette ki Aram Manukyan gibi kimselerin o günlerde beyan ettikleri görüşleri, olaylara ilişkin yorumları ve değerlendirmeleri kendi bakış açıları olduğunun altını çizmek gerekir. Ancak olaylarda bizzat yer almış ve olaylara taraf olmuş ve tanıklık etmiş bu kimselerin subjektif de olsa görüş ve düşünceleri ve anlatımları hem dönemin daha iyi anlaşılması hem de olayların analizi bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada Ermeni meselesinin hem Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi hem de Birinci Dünya Savaşı günlerinde önemli rol üstlenmiş Aram Manukyan'ın olayların devam ettiği bir süreçte yayınlanmış bir röportajı ele alınarak değerlendirilmiştir.

Röportajı makalemize konu olan Aram Manukyan, 19 Mart 1879'da Yelizavetpol Guberniyası'nın Zengezur kazasına bağlı Zeyva (David Bek) köyünde doğmuştur. Karabağ Şuşa'da bulunan Agulyats Cemaat Koleji'nden mezun olduktan sonra, 1890'da "Shushi Diocesan" Okulu'na girdi. Piskoposluk okulunda öğrenci iken Şuşa ve Erivan'da siyasi eylemlere katılan Aram Taşnaksutun Partisi'ne üye oldu ve 1901-1903 yılları arasında Bakü, Gence, Kars, Tiflis ve Gümrü şehirlerinde propaganda faaliyetlerinde bulundu. Bu çerçevede Aram 1903'ten itibaren Kars'a silah, cephane ve gönüllü grupları taşıma işiyle uğraştı. Ermeni İhtilalci Federasyonu'nun etkisinde gerçekleştirilmiş bazı ayaklanmalarda yer aldığı için okuldan atıldı. Ancak daha sonra devam ettiği eğitim hayatında 1907'de Erivan Piskoposluk Okulu'ndan mezun oldu (Çiftçi, 2022: 1143-1144).

Aram Manukyan, Osmanlı topraklarına geldikten sonra burada Taşnaksutun Partisi için çalışmaya başladı. Osmanlı topraklarına propaganda amacıyla Raffi'nin kitaplarını, Bulgar ve Sırp hareketinin broşürlerini getirdi. Bununla birlikte Ermenileri silahlandırmak için tüfek ve mermi depoları oluşturdu. Kendi kurduğu Ermeni çetelerini silahlandırarak bu çetelerin başına geçti. Osmanlı Devleti topraklarında bulunduğu sıralarda Van'da yapılan aramalarda Taşnaksutun Partisi'nin binlerce tüfek, milyonlarca mermi, binlerce propaganda broşürlerinin bulunduğu depoları ele geçirildi ve Aram tutuklandı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Serbest kaldıktan sonra dinlenmek üzere Ordu'ya gitti ve buradaki Ermeni okulunda çalışmalarda bulundu. Ordu'da iki yıl kaldıktan sonra Akdamar Piskoposluğunun Ermeni Halk Okulları müfettişliği sıfatıyla Van'a geri döndü. Bundan sonra Van'daki çalışmalarına devam eden Aram, 1915 yılındaki Van isyanının başına geçmiştir (Doğan, 2007: 44).

İkinci ve üçüncü devrelerde Van mebusu olarak Meclis-i Mebusan'da görev yapmış Taşnaksutun Komitesi üyesi Vremyan Van bölgesinde Taşnaksutun komitesinin idareciliğini yapmış, Aram Manukyan da Van'da faaliyet içerisinde olan bütün Ermeni gruplarını bir araya toplayarak burada Ermeni ihtilal örgütünü kurmuştu (Olgun, 2017: 2689-2702).

Van vilayetindeki Ermeni Komitelerinin merkezi Van gölündeki Akdamar adasında bulunan Akdamar Kilisesiydi. İshhan ve Aram bu kilisede Katagikos vekiliydi. Kilisenin başında olan Papaz Daniel de ihtilal faaliyetlerine katılmaktaydı. O da Aram ve İshhan gibi Van'ın Taşnaksutun komitesinin yöneticilerindendi. Aram gibi İshhan da Kafkas Ermenilerinden olup Osmanlı ile hiçbir bağı yoktu. Bunların faaliyetleri sonucunda Van bölgesinde köylere kadar bütün Ermeniler silahlandırılmış ve ihtilalci hareketler için hazırlıklar yapılmıştı (Taşkiran, 2006: 56-57).

Van isyanından sonra 1915'te Rusların Van'a girmesiyle Aram Manukyan Ermeni komitacılarının çok arzu ettikleri yerlerden biri olan Van'a Ruslar tarafından vali tayin edildi. Aram Manukyan Rus yönetiminden Ruslara bağlı özerk bir Ermenistan kurulmasını kabul etmelerini istemişti. Aram Manukyan'ın vali olarak atandığı Van'da kurulan hükümetin yasama ve yürütme organları oluşturulmuştu. Van'ın içinde bulunduğu kötü koşullar ve açlık tehdidi nedeniyle Kafkasya Ermenilerinin ve Katolikos'un da desteğini istemişti. Ayrıca 17-25 yaş arası erkeklerin askere alındığını duyuran Aram Manukyan, Ruslardan silah temin etmeye çalışmış ve Kafkasya'dan yeni gönüllü birliklerin gönderilmesini istemişti (Çiftçi, 2022: 1145). Bu gelişmeler çok açıkça Birinci Dünya Savaşı sırasında bir Ermenistan yaratma girişimiydi.

Dünya Savaşı sırasında Van isyanının başında bulunan ve Van valisi olarak atanan Aram Manukyan Ermeniler arasında popüler bir kişi hâline gelmişti. Nitekim dönemin Ermeni basınında Taşnak komitesi üyesi Aram Manukyan'ın Osmanlı Devleti'ndeki siyasi faaliyetleri bir kahramanlık öyküsü olarak anlatılmaktaydı. Bu makalelerden birinde Aram Manukyan'ın Ermeni Millî Bürosunun üyesi ve Taşnaksutyun komitesinin resmî temsilcisi sıfatıyla faaliyet gösterdiği ifade edildikten sonra "*halk silaha*

sarıldığı günlerde Aram'ın isyan eden Van Ermenilerinin başına geçtiği" ifade edilmekte ve onun Ermeni halkının çıkarlarını koruyan bir halk kahramanı olduğu belirtilmekteydi. Nitekim bu yazıda halk kahramanı imajı yaratılan Aram için "Halk onu seviyor ve ona inanıyor" denilerek bu düşüncenin altı çizilmekteydi (Doğan, 2020a: 478-479).

Dönemin Ermeni basınında Aram ile ilgili çıkan haberlerden başka bir örnek vermek gerekirse "Armyane i Voyna" Derginin No: 2-3 Nisan-Mayıs 1916 sayısında "Van'ın Ele Geçirilmesi Tarihinden" isimli bir yazıda 1915 yılında Aram'ın başını çektiği Ermeni olayları bir kahramanlık öyküsü olarak anlatılmakta ve "Van Kahramanı Aram" övgüleriyle fotoğrafı yayımlanmıştı (Doğan, 2020a: 485-486). Dolayısıyla bu yıllarda Aram Manukyan Ermeni çevrelerinde "Van Kahramanı" olarak popüler bir isim hâline gelmişti.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus Ermeni basınında Ermeni Gönüllü Birlikleri komutanlarının biyografileri, resimleri, röportajları ve mektuplarına nerdeyse her sayıda yer verilmekteydi. Bu haberler birer kahramanlık öyküsü hâlinde basında yer alıyor ve bir savaş propagandası olarak önemli bir rol oynamaktaydı. Bu kişilerden Keri, Andranik ve Van isyanının başını çekmiş olan Aram, o dönemde efsaneleştirilen popüler kişilerdi. Onlarla ilgili her türlü haber ve yazı bir kahramanlık öyküsüne dönüşüyor ve bu kişiler efsaneleştiriliyordu. Böylece bu kişiler üzerinden oluşturulan savaş propagandası ile Ermeniler savaşa özendiriliyor ve Ermeni Gönüllü Birliklerine katılım sağlanmağa çalışılıyordu (Doğan, 2020a: 477).

Makalemize konu olan Aram Manukyan'ın röportajı bu koşullar altında Rusya İmparatorluğunun başkenti Petrograd'da yapılmış ve bu röportaj 1916 yılının Kasım ayında Armyane i Voyna dergisinde yayımlanmıştı. Bu röportajı gerçekleştiren muhabir "Tan" mahlasını kullanmıştır. Röportajın içeriğinden bu röportajın bir kahvaltısı sırasında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yazıda bu röportajın Aram Manukyan ile ne zaman gerçekleştirildiği belirtilmemiştir. Ancak 1916 yılı Mayıs ayının sonlarında Petrograd'da gerçekleştirilen Ermeni Millî Kongresi için Aram'ın Petrograd'a gelmiş olma ihtimali yüksektir. Zira Aram Manukyan, 70 günlük görev süresi sonrasında Rusların geri çekilmesi ile Van'ı terk etmek zorunda kalmış ve Rusya'ya gelmişti. Bu sıralarda Van'da bulunan Ermenilerin, Rusya sınırları içerisindeki Kafkaslara göç etmesini organize etti ve 1916-17 yılları arasında Tiflis'te bulunarak Ermeni Ulusal Bürosunda Ermeni göçü meselesi ile ilgilendi. 2-11 Mayıs 1917'de Erivan'a geçerek Ermeni kongresinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynadı (Çiftçi, 2022: 1145).

ARAM MANUKYAN'IN RÖPORTAJI VE DEĞERLENDİRMELER

Aram Manukyan ile Petrograd'da röportaj yapan muhabir "Tan", Aram Manukyan ile aynı masada oturduğunda ilk dikkatini çeken şey Aram'ın kartvizitinde sadece "Aram, Van Valisi" yazılı olmasıydı. Gazeteci bu yazının tuhaf ve eğri bir yazı ile yazıldığını fark etmiş ve bu durumu o günlerdeki yokluğa bağlamıştı (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram, kartvizitte yazılı olan "Aram" isminin "bu benim müstear ismim" diyerek kendine has saf gülümsemesiyle izah etti. Bunun üzerine "Sizin gerçek adınız nedir?" diye soran muhabire Aram "mahcup bir eda ile "Bu sizi ilgilendirmez", dedi ve "şu an benim legal olduğumu zannetmeyiniz," diye ekledi. Daha sonra da kalemi eline aldı ve kelimesi kelimesine "vali" diğer kelime "eski" kelimelerini yazdı (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Aram Manukya'nın gerçek adı (Sarkis-Sargis-Sergey) Harutyun Hovhannisyandır (Çiftçi, 2022: 1143). Bu kelimeleri yazdıktan sonra Aram, "İşte benim bütün unvanım!" diye cevap verdi.

Bu ilk konuşmalardan sonra "Anlatınız bu nasıl oldu?" diye soran gazeteci, hâlâ "gerçek" bir gönüllü birliklerin reisi (!) ile Petrograd'da bir kahvaltısı masasında olduğuna inanamıyordu (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Zira yukarıda belirttiğimiz üzere o yıllarda bu kişiler "büyük kahramanlar" olarak efsaneleştirilmişlerdi.

Muhabirin sorusuna cevaben Aram kendi hayatını anlatmaya başladı. Aram Rus tebaasından olduğunu ve soyunun Şuşa'dan geldiğini söyledi. Genç yaşında buradan gitmek zorunda kalmıştı. Gazetecinin sorması üzerine 35 yaşında olduğunu da ifade etti. Konu evliliğine gelince bu soruya o değil dil problemi nedeniyle yanında bulunan arkadaşı onun bekâr olduğunu ve "vatanı ile evli olduğu" şeklinde bir cevap verdi (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Aram'ın -her ne kadar röportajında belirtmese de- Karabağ'ı terk etmesinin nedeni yukarıda da belirtildiği üzere İshan ile Kafkasya'daki ihtilalci faaliyetleri nedeniyle Rusya'da idama mahkûm edilmiş olmasıydı. Bu olaydan sonra Rusya'dan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı (Taşkiran, 2006: 56).

"Ben İran'a gittim. Buradan da Türkiye'ye Van'a geçtim. Bu 1908 senesinde Türk Kanun-ı esasının ilanı arifesindeydi. Biz silahlандık: 6000 tüfek ve 1,5 milyon kurşun topladık," (Armyane i Voyna,

1916: Kasım No: 6) diyerek Aram anlatmaya devam etti. Bunun üzerine “*Bunları nerede sakladınız?*” diye sordu Muhabir.

Aram, “*Ermenilerin kendi değerli eşyalarını sakladıkları gizli dolapları vardır. Bizim marangozlarımız da bizim için böyle gizli dolaplar yaptılar. Daha sonra provokatör David bütün bunları Türk valiyeye verdi. 600 yerli kişiyi aldılar yabancılardan ise sadece beni aldılar. 99 gün hapisshanede kaldım*” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) şeklinde cevap verdi.

Aram’ın bahsettiği David Komiteye mensup bir gençti. David o sıralarda Ermeni bir kıza aşık olmuş, Taşnak komitesine mensup olduğu için de Aram Manukyan’dan evlenmek için izin istemişti. Fakat Aram onun evlenmesine izin vermemişti. Bunun üzerine David komiteden ayrılarak Van Valisi Ali Rıza Paşa’ya Komite ile ilgili her şeyi anlatmıştı. Ancak David’in söylediklerinden sonra yapılan baskınlarda bir şey elde edilememişti. Bunun sebebi de Ermenilerin evlerin altına mahzen ve dehlizler açarak kaçmalarından kaynaklanmıştı. Ancak Aram David’i ölüme mahkûm etmiş ve David öldürülmüştü (Çiftçi, 2022: 1144).

Aram’ın bu açıklamalarından sonra arkadaşı 99 rakamının Aram’ın kaderinde büyük bir rol oynadığını söyledi. Onun söylediğine göre Aram 99 gün hapisshanede yatmış ve 99 gün Van valiliği yapmıştı (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Onun bu açıklamalarından sonra Aram Manukyan hapisshanede geçirdiği kötü günleri ve gördüğü kötü muameleyi anlatarak o günlerde daha sonra Ahrar Partisine girmiş olan Fuat Bey adında Çerkez bir subayın kendisine bisküvi getirdiğini anlattı (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram Manukyan kendilerini asacaklarını ancak Kanuni Esasi ilan edildiği için bunun gerçekleşmediğini ifade ettikten sonra kendilerinin Meşrutiyetin ilanını büyük gösteriler, müzik, ateş vb. ile karşıladıklarını ve bundan sonra da kendisinin legal olarak çalışmaya başlayarak Van bölgesindeki halk okullarının müfettişi olarak görev yaptığını belirtti (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram’ın ifadelerine göre bu süreçte seçim meselesi, milletler meselesi gibi birçok mesele ortaya çıkmıştı. Ayrıca bu dönemde Ermeni Reformları programı da kabul edilmişti. Aram 1914 yılında iki müfettişin bölgeye geldiğini bunlardan biri olan Hoff’un da Van’a geldiğini söyledi. Ancak Aram’a göre bundan sonra büyük bir şansızlık yaşanmış ve “*Alman savaşı ve seferberlik*” başladığı için Hoff İstanbul’a geri çağırılmıştı. Zira Hoff’a Talat Bey’den gelen bir telgrafta “*Şimdilik savaş sırasında reformlar için uygun değildir. İstanbul’a geri dönünüz. Sonuna kadar beklemek gerekir.*” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) denilmektedir.

Aram Manukyan’ın bahsettiği müfettişlik bilindiği üzere Doğu Anadolu ıslahatları ve Yeniköy Antlaşması ile ortaya çıkmıştı. Doğu Anadolu vilayetlerinde görevlendirilecek müfettişlerin seçimi için büyük devletlerin elçileri tarafından önerilen adaylar hakkında gerekli tahkikat yapıldıktan sonra Hariciye Nezaretine Lahey ve Stockholm büyükelçiliklerinden gelen cevaplar değerlendirilmiş ve Osmanlı yetkililerince Norveç’ten Binbaşı Nicolas Hoff ile Hollanda’dan Westenenk’in müfettiş olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştü. Rusya ile varılan anlaşma gereğince Van-Bitlis-Harpur ve Diyarbakır bölgesi genel müfettişliğine Norveçli Binbaşı Nicolas Hoff; Trabzon-Erzurum ve Sivas bölgesi genel müfettişliğine de Hollandalı Westenenk atandı. Ancak Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinden sonra savaş neden gösterilerek bu müfettişlik kurumu 31 Aralık 1914 tarihli padişah iradesiyle kaldırıldı (Türkmen, 2014: 1-26).

Aram ile yapılan röportajın bundan sonraki bölümü Aram’ın Birinci Dünya Savaşı döneminde Van’daki faaliyetleri ile ilgilidir. Onun burada verdiği bilgiler önemli olduğu gibi aynı zamanda dikkat çekicidir de.

Aram’ın verdiği bilgilere göre seferberlikte onların bölgesinde iki tabur asker toplanmıştı Bunların arasında 10.000 Ermeni vardı. Bir tabur asker Erzurum ve Köprü-Köye gönderilmişti. Bu taburun daha sonra Ruslara yenildiğini ifade ederken Aram “*bu taburu daha sonra bizim Ruslar yendiler*” şeklinde ifade eden röportajı gerçekleştiren muhabirin de dikkatini çekmiş ve onun ifadesiyle “*beklenmedik bir şekilde hemen hemen farkında olmadan bu Van’ın reisinin ağzından “Bizim Ruslar” sözleri çıkıvermişti*” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Ancak bu çok da şaşırılacak bir durum değildi, zira her ne kadar o dönemde sanki tarafsızlarmış gibi davranan Taşnaklar çok açık bir şekilde itilaf devletlerini desteklemekte ve Ermenileri bu şekilde yönlendirmeye gayret göstermekteydiler. 1916 yılında Petrograd’da yapılan Ermeni Millî Kongresi’nde de itilaf devletlerine Ermenilerin desteği çok açık bir şekilde deklere edilmişti¹. Ayrıca Van isyanından sonra şehri Rus kuvvetlerine teslim eden bizzat Aram’ın kendisiydi.

¹ Bu hususta geniş bilgi için Bkz.: (Doğan, 2020b: 39-75).

Bu röportajda dikkat çeken önemli bir husus da Aram'ın belirttiğine göre İttihat ve Terakki Partisinden bir heyetin gelmesi ve kendisi ile birlikte orada bulunan Van mebusu Vremyan ve İşhan ile bir nevi Ermeni temsilcileri olarak görüşme yapmalarıdır. Aram'ın ifadelerine göre bu görüşmede İttihatçılar onlardan Osmanlı'nın yanında olurlarsa ve Rusya'ya karşı savaşırlarsa savaş sonrası bölgede bir Kafkas Federasyonu modelinde bir siyasi oluşum sözü vermişlerdi. Aram'ın ifadeleriyle Türkiye henüz savaş ilan etmeden evvel

“İttihat ve Terakki Komitesinden yani Genç Türklerden bir heyet bizim Taşnaksutyun'a geldi. Bu heyettekiler savaş için bir Türk-Ermeni bloku oluşturmayı önerdiler. Buna göre bizim gönüllü birlikler oluşturmamızı ve Kafkasya'da çalışmamız isteniyordu: Rusya'ya karşı isyan çıkartılacaktı. Bunun için Kafkasya'da her şey hazır. Bütün Kafkasya'yı yenecek ve Ermeni-Gürcü-Dağıstan Federasyonunu kuralım. Ve Rusya'ya karşı geniş bir tampon bölge oluşturmak için Muş, Van, Erzurum vilayetlerini Kafkasya'ya verelim. Güney vilayetlerdeki Ermenileri kuzeye yerleştirelim Müslümanları ise Güneye getirelim,” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) şeklinde bir öneri getirmişlerdi kendilerine.

Bu öneri üzerine Aram ve diğerleri İttihat ve Terakki temsilcilerine “bütün bunların aptalca olduğunu ve bunun hem onlar hem de Ermeniler için ölüm olacağını” ifade etti (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Bu dönem Ermeni ileri gelenlerinin İttihat ve Terakki mensuplarının kendilerine otonom bir devlet kurma teklifi ettikleri sıkça karşılaştığımız bir bilgidir. Aram da röportajında yukarıda belirtildiği üzere kendilerine böyle bir teklifin yapıldığını ifade ettiği gibi Ermeni tarihçi Koçar da savaşın başlamasına birkaç gün kala Taşnaksutun Komitesinin Erzurum'da genel bir toplantı yaptığını ve bu toplantının ardından İttihat ve Terakki Partisi'nden temsilcilerin Taşnaksutun Partisi üyeleri ile bazı görüşmeler yaptıklarını ifade etmektedir. Yine bir Ermeni tarihçi olan Boryan'nın verdiği bilgilere göre de İttihatçıların Taşnaksutun Partisi'ne savaş sırasında Türk-Alman koalisyonunun yanında yer almalarını ve bunun karşılığında Ermenilere Rusya Ermenistan'ında otonom bir Ermenistan sözü verdiklerini yazmıştır. Ayrıca Boryan Taşnaksutun Partisi'nin bu öneriyi geri çevirdiğini ve savaşta tarafsız kalınacağını ilan ettiğini ancak bu tarafsızlık kararının sadece kâğıt üzerinde kaldığını ve Parti'nin İstanbul Komitesi ve Komite'nin Kafkasya'daki Doğu Bürosu'nun kararına göre Türklere karşı Rusya'nın yanında savaşa girme kararı aldığını ifade etmektedir (Doğan, 2007: 23).

Osmanlı Van Mebusu Vahan Papazyan da 1916 yılında Armyane i Voyna isimli dergide yayınlanmış olan “*Ermeni Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu*” isimli bir makalesinde kendisinin Van'da bulunduğu sırada Eylül ayında Genç Türklerin tanınan temsilcilerinden Naci Bey² ve Vali'nin onunla bir dizi görüşmeler yaptığını belirttikten sonra Naci Bey'in kendisine “*Millî ve devlet borcu şu anki Dünya savaşında Türkiye'nin aktif bir rol oynamasını gerektirmektedir. Bu ise ancak ayırt etmeksizin Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan bütün ulusların aktif bir şekilde katılımı ile söz konusu olabilir*” (Armyane i Voyna, 1916: Haziran No: 4) dediğini aktardıktan sonra:

“Naci Bey Ermeni milletinin kuru bir bağımlılığı ve tarafsızlığı yeterli olmaz dedi. Bizim için yerli Ermenilerin gönüllü birlikler oluşturması ve Rusya'ya karşı gönderilmesi gerekmektedir. Ayrıca bize sizin maddi ve manevi desteğiniz gereklidir. Bu hizmetinizi Türk Milleti ve Osmanlı Devleti unutmayacaktır. Ancak inisiyatifin sadece sizin tarafınızdan kullanılması gerekmektedir. Savaştan sonra Kafkasya halkları federatif bir yapıya kavuşacaktır. Türk Ermenileri Kafkasya'ya göç edebilecek ve kendi Rus kardeşleri ile kavuşabileceklerdir. Kafkasya'nın Müslüman halkı ise Anadolu'ya gelecek ve böylece sizin hayaliniz gerçek olacak,” (Armyane i Voyna, 1916: Haziran No: 4) şeklinde bir öneri sunduğunu belirtmektedir.

Vahan Papazyanın belirttiğine göre kendisi ve arkadaşları ise ona Ermeni milletinin Rusya ile olan savaşta tarafsızlıktan öteye gitmeyeceğini ve bağımlılık sözünü sonuna kadar tutacağını söylemişlerdi (Armyane i Voyna, 1916: Haziran No: 4).

Papazyan şöyle devam ediyor: “*Ben Naci Bey'e Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşında aktif bir rol oynayamayacağını son savaşlarla zayıf düşmüş Osmanlı'nın Rusya'nın silahlı gücüne karşı koyamayacağını yeni savaşta Ülkenin tamamen harap ve Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan ulusların büyük acılar çekmesinin kaçınılmaz olduğunu söyledim.*” (Armyane i Voyna, 1916: Haziran No: 4).

² Bu kişi kuvvetle ihtimal Ömer Naci Bey olmalıdır. Onun hakkında Bkz.: Berna Türkdöğen Uysal, “Ömer Naci (1878-1916)”, Atatürk Ansiklopedisi, (17/06/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/omer-naci-1878-1916/?pdf=3418> adresinden erişilmiştir)

Hâlbuki Osmanlı Mebusu olan Papazyan aynı zamanda Taşnaksutun komitecisiydi ve daha sonra kaleme aldığı bir eserde gönüllü teşkilatları aracılığıyla Ruslara yardım ettiklerini ve Türk ordusunu zor durumda bırakmak için isyan çıkardıklarını yazmıştır (Anadol, 1982: 350).

İttihat ve Terakki heyetindekiler Aram ve Arkadaşlarıyla konuşmalarına şöyle devam etmişlerdi: “*Avusturya'nın Kırım'ı Almanya'nın ise Moskova'ya almasını bekleyelim.*” Aram İttihatçıların Paris'in ele geçirileceği günleri saydıklarını ifade ettikten sonra İttihatçıların “*Biz uçup Bakü'ye ulaşacağız!*” dediklerini ve onların beklemek istediklerini belirtiyordu. Bunlar³ (Anadol, 1982:350) “*Goeben ve Breslau ile bir Alman skandalının olacağını bilmiyorlardı. Biz ise onlara bunun boş saçma olduğunu söyledik!*” dedikten sonra İttihat heyetine kendi görevlerini yapacaklarını ve “*Biz hem size hem Rusya'ya sadık vatandaşlar olacağımızı ve bir devleti diğerine değiştirmek istemediğimizi*” söyledi. Aram'a göre işte bundan sonra yani İttihatçılara tarafsızlık kararlarını bildirdikten sonra İttihatçıların Ermenilerin güvenilir olmadığı kanaatine vardıkları ve “*onların üzerine bir soru işareti*” koydukları (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) düşüncesindeydi. Yukarıda Komitenin aldığı karar ve bizzat Aram Manukya'nın kendi anlatımıyla Van bölgesinde yaptıkları hazırlıklar göz önüne alındığında bu tarafsızlık sözlerinin hiçbir zaman doğru olmadığı çok açıktır. Bundan sonra Ermenilerin Van isyanı ile ilgili bilgiler veren Aram röportajında gelişmeleri şu şekilde anlatmaya devam etti:

“1914 yılının aralık ayı itibari ile yeni askere alınmış olan Ermeni askerlerin birçoğu firar etti. Onların durumu ağırlaştı. Bu kişileri silahsızlandırıp angarya işlere koştular. Bundan sonra kalanları öldürdüler. 1000 asker kaçağı Ermeni Van bölgesinde toplandı. Ermeni savaşı başladığında İdare bunları toplamak istedi. Ama bizimkiler teslim olmadı.

3 Nisan'da Van Vilayetinde olan Şatah'ta çarpışmalar oldu. Benim gibi Okulun müfettişini tutukladılar. Halk idareyi boykot etti. Dükkânları, mağazaları kapattılar. Aramak istediler. Ancak buna izin vermediler.

Van polis başkanı, gidip onları sakinleştirmemiz için bize baş vurdu. Benim arkadaşım İşhan polis başkanı ile gitti. Ve ilk konakladığı gece onu öldürdüler., Çerkez gönüllüleri gelip kılıçla öldürdüler.

Öbür gün Vali beni ve Vramyan'ı yanına çağırdı. Ben tereddüt ettim ve gitmedim. Vramyan ise mecliste Van mebusu olduğu için kendi dokunulmazlığını göz önünde bulundurdu. O gitti ve onu tutukladılar. Onu İstanbul'a gönderdiler ve öldürdüler.

O vakit çarpışma başladı. Bizim iki reyonumuz vardı: Kale dibi ve Aygistan (burası Van bahçeleri idi)

Bizim yaşadığımız bu iki bölge arasında ise Türkler yaşamakta idi. İdare bütünüyle barikat yapmaya başladı. Şehri zincir gibi asker ile sardılar. Ve beklediler. Sabah kadınlar köylerden pazara geldiler. Askerler aramaya ve tecavüz etmeye başladılar. İki kadını öldürdüler. Ateş başladı. Türklerin 18 topu vardı. Bize 14.000 bomba ve 14.000 şarapnel attılar. Bizim mevziimiz evlerdeydi. Evler pişmemiş kerpiçten yapıldı. Bu nedenle gündüz bozuluyor gece ise biz yeniden tamir ediyorduk.

1000 metre öteye bomba atabilmek için biz iki bronz topu ele geçirdik. Ve biz onlardan 15 mevziyi ele geçirdik.

11 Nisan günü mutlu bir gün oldu. Bizim bölgemizde bir Türk kışlası kaldı. Biz 150 m. bir tünel açtık ve dinamit patlattık. Patlama hafif oldu. Onlar bunu hissetmediler. Onların saman depoları yandı. Muhteşem bir yangın çıktı. Bizimkiler hücumla geçtiler. Askerleri öldürdük diğerleri kaçtılar.” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram'ın burada verdiği bilgiler oldukça sübjektif bilgiler olduğu görülüyor ki bazı bilgiler de röportaj içerisinde dahi çelişkiler barındırıyor. Nitekim Aram savaşa giren Osmanlı Devleti'nin diğer bütün vatandaşları gibi Ermenilerin de askere gitmeleri gerektiğini söylemesi gerekirken firarileri desteklemesi, ayrıca Şatah'ta ve diğer bölgelerde isyan hareketlerinin başlamasıyla yaşanan olayları sıradanlaştırması ve onlarca kez isyan çıkarmamaları yönünde uyarılmalarına karşın hala olay çıkarmaya devam etmeleri gibi hususları dile getirmediği sanki durup dururken Osmanlı idarecilerinin önlemler alıyormuş gibi olayları çarpıtarak aktarması bunun en önemli göstergesidir. Ayrıca Van isyanından sonra Van'ı Ruslara teslim eden kişi olarak yaşananları bu şekilde zikretmesinin ne kadar sübjektif olduğunu da göstermektedir. Zira Van vilayetindeki Taşnakların uzun yıllardan beri Meşrutiyetten sonra özellikle daha artarak -yukarıda buraya getirilen silah ve mühimmatın ne kadar çok olduğunu kendisi ifade ediyor- bir isyan hazırlığı

³ Aram burada “bu eşekler” ifadesini kullanmaktadır.

içerisinde olduğu aşikârdır. Kendisi de bunu ifade etmektedir. Zira Türk yetkililer komitelerin isyan hazırlıklarından haberdardılar ve 1914 yılında artık yer yer bu bölgede isyan faaliyetleri de görünmeye başladığı ve genel bir isyana dönüşme yolunda faaliyet gösterildiği de günümüzde çok açık bir şekilde belgelerle ortaya konulmuştur. Burada Aram'ın bahsettiği gibi birkaç olayın ardından çarpışmaların başladığı açıklaması tamamen olayı yanlış aksettirmektedir⁴. Ayrıca kendisinin aşağıda da belirtildiği üzere *Rus General bizim siperlerimize baktı. "Muhteşem siperler" Alman siperleri dahi böyle değildir.* (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) söylemi de buradaki isyana ne kadar iyi hazırlandıklarını göstermektedir.

Aram röportajda isyancılar olsa gerek (Aram biz diyor) 1500 kişi olduğunu Türklerin ise 8000 kişi olduğunu söylüyor. Ayrıca 28 gün dayandıklarını ve 150 kişinin öldüğünü ifade ediyor (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Ancak Van Valisi Cevdet Bey 2300 kişilik bir kuvvetle Van Kalesi'ne sığınmak durumunda kalmış ve Aram'ın emrindeki kuvvetlerin ise 30.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Zira 15 Nisan 1915'ten itibaren Van çevresindeki Ermeni çeteleri de Van'a gelmiş ve bunların sayıları 10.000'leri aşmıştı (Taşkiran, 2006: 81-83).

Röportaj sırasında yanında bulunan arkadaşının kadınların da ateş ettiklerini söylemesi üzerine Aram onların yani kadınların hastane, yemek hazırlamak gibi başka işlerinin de olduğunu söyledi. Aram bu sıralarda bir aylık stoklarının olduğunu, Türklerin hücum edemediklerini ifade ettikten sonra bilinçli olarak Türklerin kendilerine doğru 30.000 kadar göçmeni gönderdikleri ve bunu açlık olsun diye yaptıklarını ifade etti. Gelen göçmenler ise onlara Rusların yaklaştığını söylemişlerdi (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram'ın ifadesine göre Mayıs'ın 1'inde 2'sinde Türk tarafının ateşi iyice durmuştu. Gölün üzerinde birçok yelkenli, Türkler yolda, toz içerisinde koyunlar, büyükbaş hayvanlar ile şehri terk ediyorlardı. Kendileri ise Türk mevzilerine saldırmış ve topları ve mermileri ele geçirmişlerdi (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Muhabirin "Esirler de mi?" Sorusuna Aram "Bizim neyimize gerek esirler!... Türkler çoktan kaçtılar. Kadın ve çocuk 300 kişi kadar topladık. Onları Amerikalı misyonerlere verdik," (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) şeklinde cevap verdi.

Van isyanından sonra gönüllü hemşire olarak Van'a gelen Aleksandra Tolstaya Van'a geldiğinde 1000 kadar yaşlı, çocuk ve kadınlardan oluşan Müslüman esirlerin şehirde kaldıklarını ve bunlarla Amerikalı misyonerlerin ilgilendiğini ifade ettikten sonra Van Gölü'nün ise göldeki cesetler yüzünden kullanılmayacak hâlde olduğunu ifade etmektedir⁵. Aram daha sonra ise Van'daki gelişmeleri şu şekilde anlatmaya devam etti:

"5 Mayıs'ta Ruslar girdiler. General Nikolayev. O! Biz onları güllerle, çiçeklerle, top ateşleri ile karşıladık. Güzel bir çay, kahve ve ziyafet hazırladık. Ben generale kalenin ve şehrin anahtarını verdim.

Rus General bizim siperlerimize baktı. "Muhteşem siperler" Alman siperleri dahi böyle değildir. Diye söyledi.

Diğer gün General Yu. Benim Van Valisi olmam için emir verdi. Bu emre göre mahkeme kurulması, polis teşkilatı kurulması, belediye teşkil edilmesi için tam yetki bana verildi. Ve bunların hepsi Ermenilerden oluşturulacak ve kullanılan dil Ermenice olacaktı. Ancak bir tercüman olacaktı." (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aram röportajında "ben filozof değilim pratisyenim" diyerek bazı konular hakkında fazla konuşmak istememişti. Bunu üzerine röportajı gerçekleştiren gazeteci "Onun mütalaaları kısa, keskin ve isabetli idi. Fakat gelecek ile ilgili konuşmak istemedi," şeklinde bir yorum yapmak durumunda kalmıştı. Muhabir "Tan'ın" yorumuyla Aram politikacılardan ve masa başı konuşmacılardan farklı olarak kesin konuşmayı reddetmişti (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Sözü edilen konular ileride Ermenilerin siyasi vaziyetlerine ilişkin konulardı. Nitekim bu konularda anlaşıldığı üzere Aram her ne kadar çok konuşmak istememiş ancak bu konuda şunları ifade etmişti:

"Özerklik, bağımsız yönetim, biz şu an bunları düşünmüyoruz... Kendi Milletimizi kurtarmayı ve kendi canımızı korumayı düşünüyoruz... Bizim geleceğimizi Müttefik devletlere emanet ediyoruz... Bu kadar." (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6). Bu sözleriyle Aram bu röportajında da bir kez daha kendi geleceğini İtilaf devletlerinin eline bıraktıklarını açıkça itiraf ederek her ne kadar İttihatçılara "tarafsız olacaklarını" söylemiş olsalar da savaşta İtilaf devletlerinin yanında olduklarını açıkça ifade etmiş

⁴ Van'daki isyan hazırlıkları için Bkz.: (Taşkiran, 2006: 38-70). Ayrıca Ermeni isyanları hakkında Bkz.: (Gürün, 1988).

⁵ Van isyanı sırasında şehirde kalan esirler ve Amerikalı misyonerler hakkında daha geniş bilgi için Bkz.: (Doğan, 2013: 127-140).

olmaktadır. Dolayısıyla yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı yetkililerine ifade edilen savaşta tarafsız kalmacağı kararının sadece zaman kazanmak için izlenen bir politika olduğu çok açık olarak görülmektedir.

Aram'ın bu açıklamasından sonra Muhabir “*Sizin hakkınızda artık kırılmış halk*” diyorlar,” deyince Aram'ın yüzünde üzgün bir gülümseme belirmiş ve “*Türkleri ve Kürtleri de oldukça kırdılar. Onlar kurtlar gibi açlıktan, vebadan öldüler. Biz yardım düzenledik ama onlar yapamıyorlar. Her şekilde Ermenistan'da insan dengesi bizim tarafımızda olacaktır,*” (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6) diye cevap verdi.

Belki mezarın/ölümün tarafında mı?

Yaşayanlar da bulunur- diye söyledi Aram (Armyane i Voyna, 1916: Kasım No: 6).

Aramın bu son sözleri de oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bölgede sadece Ermenilerin değil Türk ve Kürtlerin yani bölgenin Müslüman ahalisinin de öldüğünü ifade etmekte ve savaş koşullarında bölge halkının genel olarak olumsuz etkilendiğini açıkça ifade etmektedir. Ayrıca bunlardan çok daha önemli olan, bölgedeki nüfus dengesinin kendileri lehine olacağını ifade etmesidir ki bu da o dönemde çok bilinçli bir şekilde bu yönde bir politika izlediklerini ve izleyeceklerini göstermektedir. Nitekim bölgenin Müslüman ahalisinin kıyımdan geçirilmesi bunun bir sonucudur. Ayrıca bu durum Ermenilerin hayatta olduğunun da çok açık bir kanıtıdır⁶.

Aram ise bu röportajın yapıldığı 1916 yılından bir yıl sonra 1917'de Ermenistan Ulusal Konseyi'nin tam yetkili temsilcisi olarak özel bir komiteye başkanlık yaptı. 1918'de bazı askeri operasyonlarda Ermeni ordusunun geri plan güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. 28 Mayıs 1918'de Ermenistan Cumhuriyeti'nin ilanından 23 Temmuz 1918'e yani yeni kurulan Ermeni hükümetinin Tiflis'ten Erivan'a taşınmasına değin ülkeyi yönetmişti. Aram Manukyan, Ermenistan Cumhuriyeti'nin ilk fiili kurucusudur. Yeni hükümet kurulduğunda içişleri bakanı olarak görev almıştı. Aram Manukyan 29 Ocak 1919'da ölmüştür (Çiftçi, 2022: 1145).

SONUÇ

Ermeni meselesi Türkiye'nin önemli bir dış politika sorunu olarak kalmaya devam etmektedir. Bu meseleye ilişkin araştırmalar her ne kadar çok önemli bir boyuta ulaşmış olsa da konuya ilişkin hâlâ birçok kaynak ve farklı bakış açısı geliştirme potansiyeline sahip yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan biri de özellikle Ermeni olayların ortaya çıkışında aktif rol almış kişilerin o günlerde basına verdikleri röportaj ve yazıdır. Zira bu yazılarda ifade edilen fikir, düşünce ve olayların izahı ile daha sonra kaleme alınan daha ziyade hatıra türündeki eserlerden farklılıklar arz etmekte ve ilgi çekici bilgiler ihtiva etmektedir. Zira o günlerde Ermeni ileri gelenleri başarıya ulaşacakları ve İtilaf devletlerinin bir Ermenistan kurarak kendilerine vereceklerine inanmışlardı. Bu bağlamda söz konusu makalemizde irdelediğimiz röportaj da büyük bir önem arz etmektedir. Bu röportajdan da anlaşılacağı üzere Van isyanının başında bulunan Aram Manukyan'ın röportajında verdiği bilgiler üç alt başlığa ayrılabilir. Bunlar kendisi hakkında verdiği kişisel bilgiler ve Birinci Dünya Savaşı öncesi faaliyetleri; ikincisi Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Van isyanı hakkında verdiği bilgiler ve son olarak Ermenilerin geleceği ile ilgili beklentilerini ifade eden düşünceleridir.

Her ne kadar röportajda bu konular hakkında çok kısa bilgiler verilmiş gibi görünse de Ermeni olaylarını analiz etmek bakımından önemli bilgiler içermektedir. Örneğin röportajda Aram'ın ifadelerinden kendisinin de içinde bulunduğu Taşnaksutun Komitesinin büyük miktarlarda silahlar getirerek büyük bir isyan hazırlığı yapıldığı açıkça anlaşılıyor. Ayrıca bu ilk alt başlık içerisinde ilgi çekici olan bilgilerden biri de Aram ve arkadaşlarına İttihatçılar tarafından yapılan “Kafkas Federasyonu” formülüdür. Röportajın ikinci bölümünü oluşturan Van isyanı ile ilgili verdiği bilgilerin bir bölümü örneğin tarafların sayısı, isyancıları durdurmak için yapılan top atışları ve olayların başlama nedeni gibi konulara ilişkin verdiği bilgiler çelişki barındırmakta ve gerçeği yansıtmamaktadır. Elbette bu ve buna benzer kaynakların bilinçli veya bilinçsizce hiçbir tetkike ihtiyaç duyulmadan kullanılması tarih yazımında büyük hataların yapılmasına neden olmaktadır. Son olarak da Ermenilerin geleceği ile ilgili beyanatı o günlerde Taşnakların Ermenileri “İtilaf devletlerinin” eline teslim ettiğini de açık bir şekilde gösterdiği gibi Aram'ın bölgedeki nüfusun Ermenilerin lehine değişeceğini ifade etmesi bölgede Taşnaklarca gerçekleştirilen kıyımları da açıklamaktadır.

⁶ Osmanlı Müslümanlarının etnik kıyımı hususunda geniş bilgi için Bkz.: (McCarthy, 2012).

Yazarlık Katkısı

Araştırma yazar tarafından tek başına yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Anadol, C. (1982). *Ermeni Dosyası*. İstanbul: Turan Kitabevi.
- Armyane i Voyna*. (Haziran 1916): No: 4.
- Armyane i Voyna*. (Kasım 1916): No: 6.
- Çiftçi, İ. K. (2022). 1915 Van'da Ermeni İsyanı ve Aram Manukyan. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(3), 1138-1160.
- Doğan, Ş. (2007). Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu'daki Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Orhan Doğan), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ş. (2013). Ünlü Rus Yazar Lev Nikoloyeviç Tolstoy'un Kızı Aleksandra Lvovna Tolstaya'nın Hatıratında Ermenilerin 1915 Van İsyanı. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 127-140.
- Doğan, Ş. (2020a). Birinci Dünya Savaşı Döneminde Rus Ermeni Basınında Savaş Propagandası. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35(2), 473-500.
- Doğan, Ş. (2020b). Armyanskiy vestnik Dergisinin Işığında I. Dünya Savaşı Günlerinde Petrograd Ermeni Milli Kongresi (23-27 Mayıs 1916). *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 0(65), 39-75.
- Gürün, K. (1988). *Ermeni Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- McCarthy, J. (2012). *Ölüm ve Sürgün* (Çeviren: Fatma Sarıkaya). Ankara: TTK.
- Olgun, K. (2017). 1912 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Ermeniler ve Ermeni Milletvekilleri. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2689-2702.
- Taşkıran, C. (2006). *Van'da Ermeni Devleti Denemesi*. Ankara: Platin Yayınları.
- Türkmen, Z. (2014). Ermeni Meselesine Çözüm Arayışı Sürecinde Uygulamaya Konulan Bir Proje: Vilayat-ı Şarkiye (Doğu Anadolu) İslahat Müfettişliği (1913-1914). *Yeni Türkiye*, 0(60), 1-26.
- Uysal, B. T. & Ömer Naci (1878-1916), Atatürk Ansiklopedisi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/omer-naci-1878-1916/?pdf=3418> adresinden 17.06.2023 tarihinde erişilmiştir.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 189-202, Autumn 2023

İşe Yabancılaşmanın İntikamcı Davranış Üzerine Etkisinde Etik İklimin Aracı Rolünün İncelenmesi* **

Examining the Mediator Role of Ethical Climate in the Effect of Work Alienation on Revengeful Behavior

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1327270>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Ethem Merdan
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Kaman
Meslek Yüksekokulu / Yönetim ve
Organizasyon Bölümü
ethem.merdan@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2528-2326

Dr. Öğr. Üyesi Makbule Hürmet Çetinel
Uşak Üniversitesi / Uygulamalı Bilimler
Fakültesi / Lojistik Yönetimi Bölümü
hurmet.cetinel@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3260-7432

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu alışma Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 09.12.2021 tarih ve E-89784354-050.99-52251 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Örgütte alışanlar, yaşadıkları olumsuz davranışlar neticesinde çalışma arkadaşlarına, yönetime ve örgüte karşı olumsuz davranış ve tutum gösterebilirler. Bu davranışlardan birisi de örgüt içinden veya dışından kaynaklı birçok sebepten dolayı çalışanın işiyle yeterince ilgilenememesi ve işinden uzaklaşması anlamına gelen işe yabancılaşma davranışıdır. İşe yabancılaşan birey yabancılaşmanın sebeplerine göre işine, çalışma arkadaşlarına, yöneticilerine ve örgüte karşı olumsuz davranışlar sergileyebilir, hatta bu durum ciddi boyutlara ulaştığında intikam dahi almak isteyebilir. Algılanan adaletsizliklere ve yapılan haksızlıklara karşı bireyin zarar verici, saldırgan niteliğindeki davranışları anlamına gelen intikamcı davranışlar sonuçları itibarıyla örgüte geri dönüşü olmayan zararlar verebilmektedir. Bu nedenle bu olumsuz davranışları azaltmak için örgüt içerisinde eşitliğin ve adaletin sağlandığı, ahlaki tutum ve davranışların sergilendiği, etik kuralların, ilkelerin ve uygulamaların açıkça belirtildiği ve herkesin buna dikkat ettiği olumlu bir çalışma ortamın olması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde etik iklimin aracılık rolü olup olmadığını belirlemektir. Çalışmanın örneklemini Kırşehir'deki gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 09.12.2021 tarih ve 2021-213 Karar Numarasıyla Etik Kurul İzni alınmıştır. Çalışma sonucunda, işe yabancılaşmanın intikamcı davranışı ve etik iklimi pozitif yönde, etik ikliminde intikamcı davranışı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca etik iklimin işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde aracı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşe Yabancılaşma, İntikamcı Davranış, Etik İklim

Abstract

Employees in the organization may show negative behaviors and attitudes towards their colleagues, management, and the organization as a result of the negative behaviors they experience. One of these behaviors is behavior of work alienation, which means that the employee is not sufficiently interested in his job and is away from his job due to many reasons originating from within or outside the organization. The individual who is alienated from work may exhibit negative behaviors towards his work, colleagues, managers, and the organization depending on the reasons for the alienation, and may even want to take revenge when this situation reaches profound dimensions. Revengeful behavior, which means the harmful and aggressive behavior of the individual against perceived injustices and injustices, can cause irreversible damage to the organization as a result. For this reason, in order to reduce these negative behaviors, it is vital to have a positive working environment in the organization where equality and justice are ensured, moral attitudes and behaviors are exhibited, ethical rules, principles, and practices are clearly stated and everyone pays attention to this. The aim of this study is to determine whether ethical climate has a mediating role in the effect of work alienation on revengeful behavior. The sample of the study consists of the employees of the enterprises operating in the food sector in Kırşehir. Quantitative research method was used in the study. Within the scope of the research, Ethics Committee Permission was obtained from the Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee of Uşak University with the date 09.12.2021 and the decision number 2021-213. As a result of the study, it has been determined that work alienation has a positive effect on revengeful behavior and ethical climate, and negatively affects revengeful behavior in ethical climate. In addition, it has been determined that the ethical climate has a mediating effect on the effect of work alienation on revengeful behavior.

Keywords: Work Alienation, Revenge Behaviors, Ethical Climate

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Merdan, E. & Çetinel, M. H. (2023). İşe Yabancılaşmanın İntikamcı Davranış Üzerine Etkisinde Etik İklimin Aracı Rolünün İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 189-202.

GİRİŞ

Çalışanlar iş tatminsizliğinden, motivasyon düşüklüğünden, ikilemlerden, kişilik yapılarından, yöneticilerin tutum ve davranışlarından, adaletsiz uygulamalardan, örgüt içerisindeki çatışmalardan etkilenerek yaptıkları işten uzaklaşmakta ve kendilerini geri çekebilmektedirler. Bu durum işe yabancılaşma olarak ifade edilmekle birlikte çalışanların yaptıkları işten, örgütten ve çalışma arkadaşlarından intikam almalarına neden olabilmektedir. Bu durum beraberinde örgüte ve çalışanlara zarar verebilmektedir. Bu yüzden örgütte etik kuralların herkese eşit şekilde uygulandığı bir çalışma ortamının yani etik iklimin oluşturulması önemlidir. Etik iklim, işe yabancılaşan çalışanın intikamcı davranışlarının azaltılması veya önlenmesinde faydalı olabilir.

Hayatının büyük bir bölümünü iş yerinde geçiren çalışanın örgütsel verimliliğinin yüksek olması bireysel ve örgütsel koşullar ile yakından ilgilidir. Çalışanın iş süreçleri ve verdiği emek üzerinde kontrol sağlayamaması, örgütün otomasyona dayalı örgütlenmesi, çalışanların yakından denetlenmesi, yaşanan yetki sorunları, çalışanın becerilerini ortaya koyamaması örgütün yaşadığı önemli sorunlardır (Tutar, 2010: 183). Bu sorunlar çalışanın iş hayatındaki mutluluğunu ve davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Çalışanın iş veren tarafından takdir edilmesi, terfi alması, önemli bir projeyi başarıyla sonuçlandırması çalışan için bir gurur kaynağıdır. Aksine çalışanın adaletsiz bir yaptırımla karşılaşması, insiyatif kullanma hakkının elinden alınması, verdiği emek karşılığında takdir edilmemesi, öfke ve üzüntü gibi olumsuz duygu ve tecrübelerin oluşmasına neden olmakta (Tatarlar ve Çangarlı Güneri, 2018: 591) ve böylece çalışan işten uzaklaşmakta, kendini soyutlamakta ve aidiyet hissetmemektedir. İşe yabancılaşma adı verilen bu durum sonucunda çalışan bu olumsuzlukların beraberinde işini değersiz görmekte, çalışanlardan ve örgütün amaçlarından uzaklaşmakta hatta yapılan haksızlıkları kabullenemeyip intikam almaya çalışabilmektedir (Aşık, 2018: 178). Bu noktada çalışanların bu olumsuz düşüncelerini azaltmak, örgütte olumlu bir ortam olmasını sağlamak ve bireylerin etik ikilem durumlarını ortadan kaldırmak için etik iklimin oluşması örgütler açısından önemlidir (Çalışkan, 2022: 35).

Etik iklim, örgütlerde verilen kararlarda dikkat edilmesi gereken kanun, prosedür, ilke, kural, değer ve inançların oluşturduğu iklimdir. Etik iklim sayesinde çalışanların iş yaparken veya herhangi bir sorunu çözerken verdikleri kararlarda seçim yapmaları kolaylaşır (Aryal ve Saracel, 2022: 794). Böylece etik iklim sayesinde çalışanların işe yabancılaşmaları sebebiyle oluşabilecek intikamcı davranışında önüne geçilebilir.

İşe yabancılaşma, intikamcı davranış ve etik iklim ilişkisine yönelik literatüre bakıldığında bu kavramları bütünsel olarak inceleyen bir çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. Bu üç kavram arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasının yanısıra literatüre katkı sağlaması açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Çalışmanın temel sorunu, işe yabancılaşma sonucu çalışanlara ve örgüte zarar verecek intikamcı davranışların önlenmesi için etik iklimin bir çözüm sağlamasıdır. Bu çalışmadaki temel amaç, işe yabancılaşma, intikamcı davranış ve etik iklim arasındaki etkileşimleri ortaya koymaktır. Bu amaca ilişkin araştırma sorusu ise “İşe yabancılaşmanın intikamcı davranışa etkisinde etik iklim aracılık etkisine sahip midir?” şeklindedir. Araştırma Kırşehirde faaliyet gösteren gıda sektöründeki işletmelerin çalışanlarına yapılmıştır ve çalışma, örgüte zarar verecek intikamcı davranışların artmasında etkili olabilecek işe yabancılaşmanın önemini ortaya konulması ve etik iklimin bu noktadaki önemini belirlenip farkındalık oluşması açısından gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çalışanlarına yönelik gerçekleştirilmiştir.

İşe Yabancılaşma

Yabancılaşma, bir iş ya da durumdan soğuma, uzak durma, kopma ya da dengeden önemli düzeyde sapılması olarak ifade edilmektedir (İrdem, 2021: 276). Başka bir ifadeyle yabancılaşma, özneye nesne arasındaki ilişkinin bozulması veya öznenin ötekileştirilmesi durumudur (Aydoğan, 2015: 274). İşe yabancılaşma ise bireyin işyerinin içinde ve dışındaki imajından, sosyal ilişkilerden uzaklaşması, ayrılması durumudur (Amarat vd., 2018: 554). İşe yabancılaşma, bireyin işine karşı yeterince ilgi göstermemesi, işine yönelik enerjisini ve bağlılığını yitirmesidir (Hirschfeld vd., 2000: 1881) ve bireyin iş hayatından ne kadar koptuğunu temsil etmektedir (Hirschfeld ve Feild, 2000: 790).

Seeman'a (1959: 784; 1983: 173) göre yabancılaşmanın beş boyutu vardır: *Güçsüzlük*, bireyin beklentilerini ve istediklerini kendisinin belirleyememesi, karşılaştığı bir sonucu değiştirmek için elinden bir şey gelmeyeceğini ve bir işi başkası olmadan yapamayacağını düşünmesidir. *Anlamsızlık*, bireyin hayal ettiklerinin, düşüncelerinin gerçekleşeceği konusunda umutsuz olması veya gerçekleşeceğine inanmaması, neye inanacağını bilmemesidir. *Kuralsızlık*, bireyin amaç ve hedeflerine toplum tarafından hoş karşılanmayan, kabullenilmeyen davranışlar göstererek ulaşacağına inanmasıdır. *Topluma*

yabancılaşma, toplumun değerli gördüğü inanç ve amaçların birey için anlamsız hale gelmesidir, bireyin sosyal çevreden uzaklaşmasıdır. *Kendine yabancılaşma*, bireyin öz benliğinden soğuması, bireyin davranışının beklentileri ile uyuşmaması, beklentilerinden uzaklaşarak farklı davranmasıdır.

Çalışanların, örgütlere verdikleri emek karşılığında beklediklerini bulamaması yabancılaşmaya neden olabilmektedir (Tutar, 2010: 183). Bireyin kendi benliğine yani özünden uzaklaşması anlamına gelen yabancılaşmaya, kontrol edilmesi zor içgüdülerin, tutkuların ve alışkanlıkların da neden olabileceği söylenebilir (Çelik ve Babaoğlu, 2017: 408). Bununla birlikte işe yabancılaşma, normların yerine olumsuz şartların oluşması, dışsal tepki göstermekten ziyade içsel yaşanan kararsızlıklar, etkin olmak yerine edilgen olmak, araçlar ile amaçların yer değiştirmesi sonucu oluşan anlamsız, tutarsız, yeterli olmayan ve çözülemeyen durumlar (Çetinkanat ve Kösterelioğlu, 2016: 1780), işe ve işyerine karşı hissedilen tatminsizlik ve olumsuz duygular, yönetim kademesine iletilen şikayetlerin dikkate alınmaması, işe bağlılığın azalması, örgüt yapısında var olan güçsüzlüklerin hissedilmesi, örgüt yöneticilerinin çalışanı doğru yönlendirememesi ve yalnızlık da (Şimşek vd., 2006: 575) işe yabancılaşmanın nedenleri olarak sıralanabilir.

İşe yabancılaşma sonucunda, birey işten ve iş ortamından bıkmakta, mutsuz olmakta, duygusal ve psikolojik olarak geri çekilmek istemekte, işinde daha az gayret göstermekte, verilen görevlere daha isteksiz olmakta ve bağlılığı azalmaktadır (Hirschfeld ve Field, 2000: 790). Çalışan işe yabancılaşma sonucunda işini anlamsız ve sıkıcı bulmakta, birey kendini soyutlamakta, iş yaşamı monotonlaşmakta ve psikolojik problemler yaşayabilmektedir (Yüksel, 2014: 174-175). Ayrıca işe yabancılaşma sonucunda, bireyler de olaylar karşısında aktif davranış sergileyememe ve şartların düzelmesi için olumlu çaba göstermeme durumunda, işe geç gelmede, işe devamsızlıkta, hata ve iş gücü devir oranında, iş stresinde, işten ayrılma niyetinde, tatminsizlikte ve başarısızlıkta artış, etkinlik ve verimlilikte, performans da örgütsel aidiyet, işe ilgi ve bağlılıkta düşüş de oluşabilecek durumlar olarak sıralanabilir (Tutar, 2010: 183).

İntikamcı Davranış

İntikam kısaca algılanan yaralanma ve hakaret karşılığında, karşı tarafa zarar vermek amacıyla sergilenen durumdur (Cota-McKinley, 2001: 343). İntikamcı davranış ise, algılanan adaletsiz duruma karşı zarar veya ceza verme amacı taşıyan bireyi saldırgan davranışlar yapması yönünde motive eden bir davranış halidir (Stuckless ve Goranson, 1992: 25; Bradfield ve Aquino, 1999: 608; Wickens vd., 2015: 148). Başka bir ifadeyle intikamcı davranış, bireyin yapılan haksızlıklar, adaletsizlikler, etik dışı uygulamalar sonucu bireyin örgüte, yöneticilere, çalışanlara zarar verici davranışlarda bulunmasıdır.

İntikamcı davranıştaki temel amaç, bireyin karşısındakine zarar vermesi veya zarar verme niyetinde olmasıdır (Karaca vd., 2017: 196). Ayrıca intikamcı davranışın, bireyin algılanan adaletsizliği düzeltmek ve kaybettiğini düşündüğü öz saygısını yeniden kazanmak istemesi, gelecekte ortaya çıkabilecek adaletsizlikleri önlemeye çalışması gibi amaçları vardır. İntikamcı davranışın temelinde, bireyin zarar gördüğünü, kendisine adaletsizlik ve haksızlık yapıldığını düşünmesi, kin, nefret, öfke, kızgınlık, öç alma algılarının varlığı söz konusudur (Stuckless vd., 1995: 1; Çınar ve Uztuğ, 2015: 42-43).

İntikamcı davranış, bireye ve örgüte yönelik olabilir (Aquino ve Bradfield, 1999: 608). Bu süreçte önemli olan bireylerin kendilerini korumak için, intikamcı davranış sergilemeden, karşı tarafın intikama karşılık olarak ne şekilde bir cevap vereceği hakkında düşündükleri ve bu doğrultuda yaptıkları hazırlıklardır (Akın vd., 2012: 80). Bu konuda önemli olan bir diğer durum bireyin maruz kaldığı adaletsizlik ne kadar şiddetliyse, intikamcı davranışta o kadar şiddetli olabilmektedir. İntikam alma gücü, bireylerin konumlarına ve kişisel özelliklerine göre değişmektedir. Yönetim kademesinde olan bir bireyin, görev ve yetkilerini kullanarak oluşturacağı baskı nedeniyle, statü olarak kendinden daha düşük olan bireyden alacağı intikam daha etkili olabilmekte, maddi ve manevi daha fazla zarar verebilmektedir (Şener vd., 2017: 75).

İntikamcı davranış, bireyin gördüğü zararların yanı sıra yaşadığı kırgınlık, kızgınlık ve kıskançlık tarafından da motive edilmektedir (Ruggi vd., 2012: 366). İntikamcı davranışın nedenleri, intikam alma fırsatlarının oluşması, suçlu ve mağdur arasındaki ilişkilerin yakınlık derecesi, suçlu ve mağdurun gücü ve kişilik özellikleri, örgütün sahip olduğu kurallar, adaletsiz uygulamalar şeklinde sıralanabilir (Kaya ve Parlak, 2020: 13). İntikamcı davranışın temel nedeni, yapılan adaletsizliği gidermek ve eşitsizliği düzeltmeye çalışmaktır. Birey, kendisine zarar veren örgüt ve bireyden intikam alınca bu adaletsizlik ve eşitsizliğin ortadan kalktığını düşünmektedir (Akın vd., 2012: 79).

İntikamcı davranış, kontrol altında tutulması ve uzak durulması gereken sapkın, yıkıcı, zarar veren, anti sosyal davranışlardır (Yılmaz, 2014: 92). İntikamcı davranış sonucunda, örgütlerde sabotaj, kaynak hırsızlığı, dedikodu ve üretkenlik karşıtı iş davranışları artmaktadır (Karaca vd., 2017: 197). İntikamcı davranış, sosyal ilişkilere zarar vermekte, insanlar arası ilişkileri zayıflatmakta ve çatışmaya yol açmakta, insanların yakın ilişkiler kurmasını ve bu ilişkileri sürdürmesini engellemekte ve insan ilişkilerini zayıflatmakta (Akin ve Akin, 2016: 1055), taraflar arasındaki ilişkilere zarar vermekte, intikam alınan kişinin onurunun kırılmasına, aşağılanmasına ve küçük düşürülmesine neden olmaktadır (Bradfield ve Aquino, 1999: 609). İntikamcı davranış sonucunda, birey kendi bütünlüğünü, bireysel güvenliğini ve sosyal statüsünü tehlikeye atmaktadır (Cota-McKinley, 2001: 343). İntikamcı davranış, düşmanlık ve kızgınlık gibi duyguları beraberinde getirmekte ve duygular erken ölüm, bağışıklık sistemi ve koroner kalp rahatsızlıkları gibi sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Little vd., 2007: 247).

Bu sonuçlardan yola çıkarak intikamcı davranışın hem birey hem de örgüt açısından olumsuz sonuçlara neden olduğunu söylemek mümkündür. İntikamcı davranıştan kaynaklanan olumsuz sonuçların önlenmesi veya azaltılması için eşitlik ve adaletin ön planda tutulduğu bir örgüt ortamının oluşturulması önem taşımaktadır. Çünkü birey kendisine yanlış ve haksız davranıldığını algıladığı örgüt ortamında intikamcı davranış sergileme eğiliminde olacaktır (Usta vd., 2019: 538-539).

Etik İklim

Etik, herkesin kabul ettiği, hangi davranışın iyi veya kötü olduğunu ortaya koyan, bazı değerler üzerine kurulmuş, iş hayatı ve sosyal hayatta düzen sağlamayı amaç edinen kurallardır (Arslan ve Gül, 2022: 2014). Etik, bireylerin iş ve özel yaşamlarını düzenleyen normatif ilkeler doğrultusunda bireylerin iyi olmasını sağlayan ve bireylerin olumsuz davranışlarını kısıtlayan kurallar bütünüdür (Tutar vd., 2011: 1379). İklim de bireylerin örgütlerden bekledikleri, ödüllendirildikleri veya cezalandırıldıkları, çalışanların farklı davranışlar sergilediği ortamlar ve eylemleri yönetme yolları olarak tanımlanabilir (Aksoy vd., 2017: 137). Bu bağlamda etik iklim ise, etik problemlerle nasıl ve ne şekilde mücadele edileceği ve etik bakımdan doğru davranışların neler olduğu konusunda örgüt çalışanlarının ortak algılamaları olarak ifade edilebilir (Victor ve Cullen, 1987: 51; Akdoğan ve Demirtaş, 2014: 110). Ya da etik iklim, örgütteki çalışanların ahlaki tutum ve davranışları ile ilgili örgütsel uygulamalar, kurallar, ilkeler, değerler ve prosedürlerle ilgili olarak görüş birliği sağladığı ortak yargıyı ifade etmektedir (Cullen vd., 2003: 128; Elçi ve Alpkan, 2006: 143).

Etik iklimin egoizm, iyilikseverlik ve ilkelilik üzere üç boyutu bulunmaktadır. *Egoizm*, bireylerin ve örgütlerin çıkarlarının en üst düzeye çıkarılmasıdır. *İyilikseverlik*, ortak çıkarların en üst düzeye çıkarılmasıdır. *İlkelilik* ise ahlaki ilkelere olan bağlılığı ifade etmektedir (Yılmaz ve Yıldırım, 2019: 164; Baykal vd., 2012: 27). Etik iklim, yöneticiler tarafından örgüte entegre edilip çalışanların etik inanç, tutum ve motivasyonlarını etkileyerek olumlu tutum ve davranışlar sergilemesini, etik sorunların çözülmesini ve etik dışı davranışlarla mücadele edilmesini sağlayabilir (Günel vd., 2015: 255; Qi ve Liu, 2017: 3; Yaman, 2021: 88). Etik iklim, bir örgütün içindeki ahlaki yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayan yasak, talimat, izinlerin belirlenmesi ve uygulanmasına da yardımcı olmaktadır (Elçi ve Alpkan, 2006: 143).

Etik iklim, çalışanlardan beklenen davranışları belirlemekle birlikte, oluşabilecek çatışmaları azaltır, ahlaki yönden sorun yaratacak konuların çözülmesini ve ahlaki standartlara bağlı, etik değerleri önemseyen ve öncelik veren bir örgüt kültürünün oluşmasını sağlar (Şahin ve Dündar, 2010: 130; Erdirencelebi ve Filizöz, 2016: 129). Etik iklim, çalışanların var olan problemleri değerlendirmelerini ve alternatif durumları göz önünde tutmalarını sağlamakta, etik problemlere ilişkin düzenlemeler getirmekte, kabul edilebilir ve edilemeyen davranışlar ya da etik ikilemler konusunda yol göstermektedir (Barnett ve Schubert, 2002: 281; Soyalin ve Karabey, 2020: 876). Bu yüzden etik iklim yönetim tarafından teşvik edilerek, çalışan davranışları olumlu şekilde etkilenmekte ve böylece örgüte olan aidiyet artmaktadır (Erdem, 2021: 59).

Etik iklim sayesinde insan kaynaklarının bilinçlenmesi, yöneticilerin tutarlı davranış göstermeleri, performans değerlendirme kriterlerinin ve ödül sisteminin oluşması sağlanır (Günel vd., 2015: 255). Etik iklim, daha iyi bir çalışma ortamının sunulmasını ve iyileşmesini sağlar, çalışanın iş güvenliğini, işe alımlarda eşitliği, sosyal sorumluluk bilincinin oluşmasını da sağlamaktadır (Koskenvuori vd., 2019: 335). Diğer taraftan etik iklimin olmadığı örgütlerde, çalışanların yönetime olan güveni azalmakta ve çalışanların etik dışı davranışlar sergiledikleri görülmektedir (Agrawal, 2017:810). Etik iklimin zayıf olduğu örgütlerde çalışanlar, etik dışı olan davranışların neler olduğu konusunda yeterli

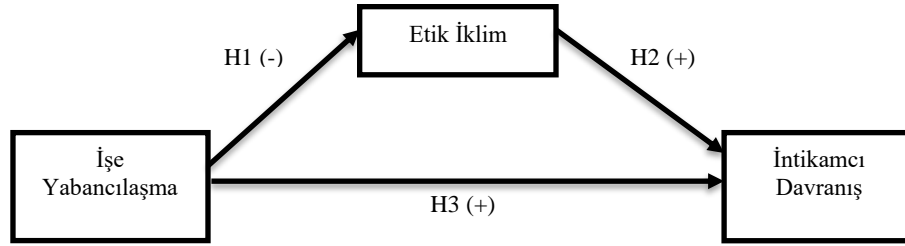
bilgileri yoktur. Diğer taraftan net bir etik kurallara sahip olmayan örgütlerde çalışanlar, iş arkadaşlarının etik olmayan davranışlarını haklı çıkarmakta ve onları kabul edilebilir görüp savunmaktadırlar (Çiçek ve Söylemez, 2020: 643). Etik iklimin güçlü olduğu örgütlerde etik kurallar ve standartlar belirli olduğundan etik dışı davranışlar hakkında çalışanlar yeterli bilgiye sahiptirler ve bu örgütlerde etik dışı, sapkın veya üretkenlik karşıtı iş davranışlarının daha az olduğu söylenebilir (Cullen vd., 2003: 128-129).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmadaki hipotezlerin oluşturulması ve araştırmaya yol göstermesi bakımından aşağıdaki model kurulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Literatür çalışmalarından Babadağ ve İşcan (2017) yaptıkları çalışmada, etik iklimin işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aşık (2018) çalışmasında örgüt iklimi ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çalışma sonucunda değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Tuna ve Yeşiltaş (2014) çalışmalarında etik iklim türleri olan kişisel ahlak ve kişisel çıkarım yabancılaşma üzerinde pozitif yönde etkili olduğu, etik iklim türlerinden yardımseverlik, yasa ve kodlar, kurallar ve verimliliğin ise negatif yönde etkilendiğini belirlemişlerdir. Bu açıklamalardan hareketle işe yabancılaşma ile etik iklim arasındaki ilişkiye yönelik araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H1: İşe yabancılaşma etik iklimi negatif yönde etkilemektedir.

Literatür incelendiğinde etik iklim ile intikamcı davranış arasındaki ilişkiyi ele alan yeterince bir çalışma olmadığı gözlemlenmektedir. Bu ilişkiye yönelik Çetin (2015) çalışmasında örgüt ikliminin örgütsel intikam niyetini pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Buradan hareketle etik iklim yani etik uygulamaların artması ile intikamcı davranışında artacağı ifade edilebilir. Bu bağlamda etik iklim ile intikamcı davranış arasındaki ilişkiye yönelik H2 hipotezi tasarlanmıştır:

H2: Etik iklim intikamcı davranışı pozitif yönde etkilemektedir.

Literatür incelendiğinde işe yabancılaşma ile intikamcı davranış arasındaki ilişkiye yönelik bir çalışmaya da rastlanılamamıştır. Ancak olumsuz davranışların yine olumsuz davranışları artıracığı söylenebilir. Çünkü işine yabancılaşan ya da işinden uzaklaşan çalışanın işyerine zarar vermesi söz konusu olabilir. Bu kapsamda işe yabancılaşma ile intikamcı davranış arasındaki ilişkiye yönelik H3 hipotezi oluşturulmuştur:

H3: İşe yabancılaşma intikamcı davranışı pozitif yönde etkilemektedir.

İşe yabancılaşma nedeniyle çalışan örgütüne zarar vermek amacıyla intikamcı davranış sergileyebilir. Bu olumsuz davranışı azaltmak için etik iklim faydalı olabilir. H1 hipotezinde işe yabancılaşmanın etik iklimi negatif yönde etkilediği, H2 hipotezinde de etik iklimin intikamcı davranışı pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir. Buradan hareketle aracılık etkisine yönelik aşağıdaki hipotez tasarlanmıştır:

H4: Etik iklim, işe yabancılaşma ile intikamcı davranış arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir.

İşe yabancılaşma, intikamcı davranış ve etik iklimle ilişkin ilgili alanyazın incelendiğinde konuyu bu üç değişken açısından ele alan bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Bu çalışmanın literatüre bu açıdan da önemli katkılar sunacağı belirtilebilir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Kırşehir ilinde gıda imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çalışanlarıdır ve 5594 kişiden oluşmaktadır (İŞKUR, 2023). Evrenin bilindiği durumlarda gerekli

örneklem sayısının tespiti için aşağıdaki formül yardımıyla örneklem sayısı hesaplanabilir (Öztürk ve Saz: 2022: 364):

$$n = Nt^2pq / d t^2 (N-1) + t^2pq$$

N= 5594, p= 0.50, q=0.50, t=1.96, d= 0.05'dir. Formüle göre hesaplamalar yapıldığında n=359 bulunmuştur.

Evreni oluşturan herkese ulaşma imkânının olmaması sebebiyle örnekleme yoluna gidilmiştir ve zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolaylık sağlayan "kolayda örnekleme yöntemi" kullanılmıştır. Çalışanlara 500 anket tesadüfi olarak dağıtılmıştır. 381 kişiden veri toplanmıştır, eksik ve yanlış doldurulmuş 13 soru formu çalışmadan çıkarılmıştır ve kalan 368 soru formu ile çalışmaya devam edilmiştir. Ankete geri dönüş oranı %73,6'dır. Eldeki verinin hesaplanan örneklem sayısının üzerinde olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 09.12.2021 tarih ve 2021-213 Karar Numarasıyla Etik Kurul İzni alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler, anket uygulanarak toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde cinsiyet, medeni durum, yaş, iş yerindeki statü, aylık gelir düzeyi, işyerinde çalışma süresi ve eğitim düzeyini ifade eden demografik özellikleri içeren 7 soru bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde işe yabancılaşmayı ölçmek için Mottaz'ın (1981) geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır ve kendine yabancılaşma ölçeği için Cronbach $\alpha= 0,875$; güçsüzlük ölçeği için Cronbach $\alpha= 0,917$ ve anlamsızlık ölçeği için Cronbach $\alpha=0,790$ 'tir. Bu anket 21 ifadeden oluşmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde intikamcı davranışı ölçmek için Stuckless ve Goranson'un (1992) geliştirdiği ölçek kullanılmıştır ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Bu ölçek için Cronbach $\alpha= 0,920$ 'dir. Kaya ve Parlak'da (2020) çalışmasında yer vermiştir ve Cronbach $\alpha= 0,890$ olarak bulmuşlardır. Anketin son bölümünde ise etik iklimi ölçmek Luria ve Yagil'in (2008) geliştirdiği 6 ifadeden oluşan etik iklim ölçeği kullanılmıştır ve Cronbach $\alpha= 0,650$ 'tir. Akkoç'un da (2012) çalışmasında kullandığı etik iklim anketinde ise Cronbach $\alpha= 0,810$ 'dir. Araştırmada 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi: 09.12.2021

Karar: 2021-213

Belge Numarası: E-89784354-050.99-52251

BULGULAR

Araştırmadaki katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet	Sayı	%	Aylık Gelir	Sayı	%
Kadın	115	31,3	8000 TL'den az	45	12,2
Erkek	253	68,8	8001-10000TL	85	23,1
Medeni Durum	Sayı	%	10001-15000TL	169	45,9
Bekâr	139	37,8	15000 TL'den fazla	69	18,8
Evli	229	62,2	Çalışma Süresi	Sayı	%
Yaşımız	Sayı	%	1 yıldan az	12	3,3
18-25	19	5,2	1-3 yıl	98	26,6
26-30	32	8,7	4-7 yıl	140	38,0
31-35	79	21,5	8-10 yıl	51	13,9
36-40	84	22,8	10 yıldan fazla	67	18,2
41-45	94	25,5	Eğitim Durumu	Sayı	%

46-üstü	60	16,3	İlköğretim	31	8,4
İşyerindeki Statünüz	Sayı	%	Lise&Dengi	133	36,1
Yönetici	38	10,3	Önlisans	112	30,4
Çalışan	291	79,1	Lisans	89	24,2
Teknik Personel	13	3,5	Lisansüstü	3	0,8
Diğer	26	7,1			

Tablo 1’de katılımcıların %31,3’ü (115 kişi) kadınlardan, %68,8’i (253 kişi) erkeklerden oluşmaktadır ve %37,8’i (139 kişi) bekâr, %62,2’si (229 kişi) ise evlidir. Katılımcıların %25,5’i (94 kişi) 41-45 yaş, % 22,8’i (84 kişi) ise 36-40 yaş aralığında yer almaktadır. İşyerindeki statüleri incelendiğinde %79,1’i (291 kişi) çalışan, %10,3’ü (38 kişi) ise yöneticidir. Aylık gelir durumlarına bakıldığında %45,9’unun (169 kişi) 10.001-15000 TL arası, %23,1’i (85 kişi) 8001-10000 TL arası aylık gelire sahiptir. Çalışma süreleri; %38’inin (140 kişi) 4-7 yıl, %26,6’sının (98 kişi) 1-3 yıl arası çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %36,1’inin (133 kişi) Lise&Dengi, %30,4’ünün (112 kişi) önlisans eğitimi aldığı belirlenmiştir.

İşe yabancılaşma, intikamcı davranış ve etik iklim ölçeklerinin güvenilirliklerine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Ölçeklerin Cronbach Alpha Değerleri

Ölçekler	İfade Sayısı	α Katsayısı
İşe Yabancılaşma	21	0,915
İntikamcı Davranış	20	0,906
Etik İklim	6	0,835

Araştırmanın güvenilirlik analizleri yapılmış ve Tablo 2’de yer verilmiştir. İşe yabancılaşma ölçeği için Cronbach $\alpha=0,915$ ’tir. İntikamcı davranış ölçeği için Cronbach $\alpha=0,906$ ’dır. Etik iklim ölçeği için ise Cronbach $\alpha=0,835$ ’tir. Bu değerler ölçeklerin güvenilirliklerinin yüksek seviyede olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19).

Araştırma modelindeki ölçeklerin geçerliliklerini tespit etmek için ölçüm modeline doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır ve Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçek	İfade Sayısı	Std. Faktör Yükleri	t Değerleri ***	CR	AVE
İşe Yabancılaşma	IY1	.555	*	.940	.612
	IY2	.601	7,975		
	IY3	.600	9,209		
	IY4	.622	12,448		
	IY6	.644	8,671		
	IY7	.645	11,200		
	IY8	.545	8,575		
	IY9	.685	10,026		
	IY11	.654	9,738		
	IY12	.651	9,712		
	IY13	.567	8,643		
	IY14	.509	8,183		
	IY16	.683	10,009		
	IY17	.559	8,759		
	IY18	.596	9,167		
	IY19	.592	9,117		

	IY20	.631	9,518		
	IY21	.616	9,371		
İntikamcı Davranış	ID19	.751	16,179		
	ID16	.789	17,287		
	ID14	.786	17,202		
	ID13	.821	18,268		
	ID12	.756	15,311		
	ID10	.735	15,597	.912	.567
	ID7	.778	16,964		
	ID6	.816	18,124		
	ID3	.775	24,374		
	ID2	.809	*		
Etik İklim	EI1	.634	*		
	EI2	.693	10,857		
	EI4	.698	10,917	.805	.512
	EI5	.640	10,210		
	EI6	.695	10,877		

χ^2/df : 2,445; $p < .001$; GFI 0,903; CFI 0,910; NFI 0,938; TLI 0,918; RMSEA 0,06

*1'e sabitlenmiş olduğunu ifade eder. *** $p < .001$

Tablo 3'te görüleceği üzere, ölçek ifadelerinin standartlaştırılmış faktör yükleri 0,509 ile 0,821 arasında değişmektedir ve faktör yüklerinin 0,50 değerinin üzerinde olması ölçütün sağlandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu faktör yüklerinin t-değerleri 7,975 ile 24,374 arasında değişmektedir ve bu değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmektedir (Hair vd., 2006). Doğrulamalı faktör analizleri sonucunda işe yabancılaşma ölçeğinin 5, 10, 15. ifadeleri, intikamcı davranış ölçeğinin 1, 4, 5, 8, 9, 11, 15, 17, 18, 20. ifadeleri ve etik iklim ölçeğinin 3. ifadesi faktör yükleri düşük oldukları için analiz kapsamından çıkarılmıştır.

Tablo 3'deki doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına göre $\chi^2/df=2,445$, $p < .001$, GFI=0,903, CFI=0,910, NFI=0,938, TLI=0,918, RMSEA=0,06 değerlerini aldıkları gözlemlenmektedir. Bu bulgular ölçeklerin uyum iyiliği değerlerinin iyi uyum düzeyinde olduğunu ifade etmektedir (Bentler ve Bonett, 1980, Tanaka ve Huba, 1985, Marsh ve Hocevar, 1985, McDonald ve Marsh, 1990, Browne ve Cudeck, 1993).

Ayrıca değişkenlere ilişkin ifadelerin faktör yüklerinin 0,50'nin, CR değerlerinin 0,70'in ve AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde olduğu gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak ölçekler için yakınsak geçerliliğin sağlandığı söylenebilir (Hair vd, 2006; Fornel ve Larcker, 1981). Ayrıca ölçüm modelindeki tüm değişkenlere ilişkin AVE (OAV) değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması beklenmektedir ve bu ölçütte sağlanmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonların karelerinin, değişkenlerin AVE değerlerinin (İşe Yabancılaşma AVE= 0,612; İntikamcı Davranış AVE= 0,567; Etik İklim AVE= 0,512) karekökünün büyük olmasından dolayı ölçeklerin ayırt edici geçerliliğinin de sağlanmış olduğunu görülmektedir (Fornel ve Larcker, 1981).

Aşağıdaki Tablo 4'teki işe yabancılaşma, intikamcı davranış ve etik iklim arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları korelasyon katsayılarının 0,80'den düşük olduğu görülmektedir. Bu bulgu ayırt edici geçerlilik koşullarının tekrar sağlandığını göstermektedir (Kline, 2015).

Tablo 4: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	\bar{x}	St. Sapma	1	2	3
İşe Yabancılaşma	3,44	0,692	1,00		
İntikamcı Davranış	3,00	0,989	0,791**	1,00	
Etik İklim	3,83	0,712	0,727**	- 0,529**	1,00

** $p < 0,01$

Tablo 4'e göre işe yabancılaşma ile intikamcı davranış arasında ($r= 0,791$; $p<0,01$) pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Etik iklim ile işe yabancılaşma arasında da ($r= 0,727$; $p<0,01$) pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Etik iklim ile intikamcı davranış arasında ise ($r= 0,529$; $p<0,01$) negatif yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırma hipotezlerinin test edilebilmesi için yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

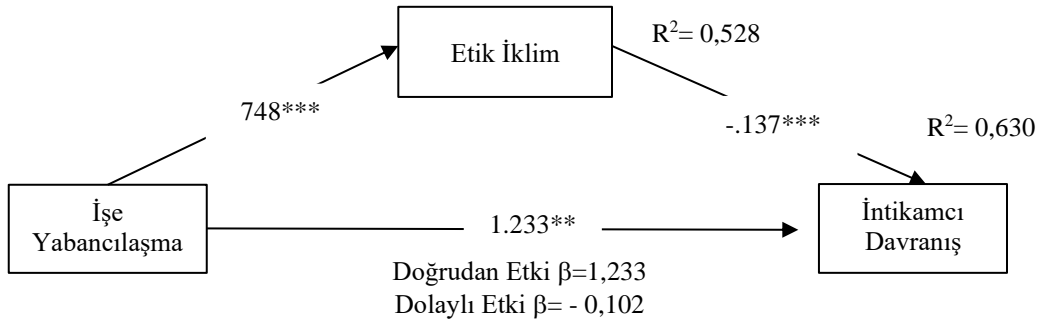
Tablo 5: Doğrudan Etki

İlişkiler	β	t	SH	P
H1. İşe Yabancılaşma-Etik İklim	0,748	20,244	0,037	.000
H2. Etik İklim-İntikamcı Davranış	- 0,137	- 2,133	0,064	.000
H3. İşe Yabancılaşma-İntikamcı Davranış	1,233	18,643	0,066	.033

SH, Standard Hata; Anlamlılık seviyesi * 0.05 ** 0.01 *** 0.001 (çift yönlü)

Tablo 5'e göre işe yabancılaşmanın etik iklimi pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($\beta=0,748$, $p<0,001$). Buradan hareketle H1 hipotezi reddedilmektedir. Etik iklimin intikamcı davranışı negatif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir ($\beta= -0,137$, $p<0,01$). H2 hipotezi de reddedilmektedir. İşe yabancılaşma intikamcı davranışı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir ($\beta=1,233$, $p=0,033<0,05$). Bu bulgudan hareketle H3 hipotezi ise kabul edilmektedir. Şekil 2'de yapısal eşitlik modeli sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Şekil 2'de görüldüğü gibi işe yabancılaşmanın etik iklim üzerinde, etik ikliminde intikamcı davranış üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu analizde aracılık etkisini belirlemek için bakılması gereken değerler dolaylı ($R^2= -0,102$) ve toplam ($R^2=1,233$) etki değerleridir. Aracı değişken olan etik iklim modele dâhil edildiği zaman bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinde azalma olduğu gözlemlenmektedir. Toplam etkide meydana gelen anlamlı düşüş işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde etik iklimin aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre H4 hipotezide kabul edilmektedir.

Ayrıca bağımsız değişken işe yabancılaşmanın bağımlı değişken intikamcı davranıştaki varyansı açıklama oranı %52,8 ($R^2= 0,528$) ve aracı değişken etik iklimdeki varyansı açıklama oranı %63 ($R^2= 0,630$)'tür. Bu durumda işe yabancılaşma intikamcı davranışı ve etik iklimi yüksek düzeyde etkilemektedir. Yapısal eşitlik modeline ait anlamlılık değerleri ise Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Yapısal Eşitlik Modeli Anlamlılık (Bootstrap) Değerleri

Doğrudan Etki	(β)	LLCI	UCCI
İY-Eİ	0,748		
Eİ-İD	- 0,137		
İY-İD	1,233		
Dolaylı Etki			
İY-Eİ-İD	- 0,102	-0,205	-0,030

Toplam Etki

İY-İD

1,131

Anlamlılık analizi %95 güven düzeyinde Bootstrap yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Alt (LLCI) ve üst (ULCI) değerler arasında sıfır (0) değeri olmadığı sürece varsayılan ilişkiler anlamlı olarak kabul edilmektedir (Hayes, 2013). Yani her iki tarafın ya pozitif ya da negatif olması gerekmektedir. Tablo 6 incelendiğinde etik iklimin aynı modelde en düşük %-20,53 (LLCI:-0,205) en yüksek %-3 (ULCI:0,030) oranında aracı etki göstereceği belirlenmiştir. Değerlerin her ikisinin de negatif olması varsayılan modelin aracılık etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda etik iklimin aracı etkisine dair %95 güven aralığında Bootstrap tahminleri incelendiğinde işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde %10 oranında negatif yönde bir azalma olduğu (%10 dolaylı etki) görülmüştür ($\beta = -0,102$; %95 CI [-0,205 ile -0,030]; $R^2 = 0,528$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma Kırşehir'deki gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların demografik bulguları değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu, evli ve orta yaşlarda oldukları gözlemlenmektedir. Yine katılımcıların çoğunluğunun orta gelir grubunda yer aldığı, 4-7 yıl aralığında buldukları işte çalıştıkları, Lise ve Dengi ile önlisans eğitimi aldıkları gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar çalışanların eğitime önem verdiklerini, yaş açısından en tecrübeli ve verimli oldukları yaşlarda oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışmada işe yabancılaşmanın etik iklimi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bu bulguya göre işe yabancılaşma arttıkça etik iklimde artmaktadır. Ancak oluşturulan hipotez "İşe yabancılaşma etik iklim üzerinde negatif yönde etkiye sahiptir." şeklindedir. Nitekim Babadağ ve İşcan (2017), Aşık (2018) da çalışmalarında etik iklimin işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir ve mevcut çalışmayı desteklemektedir. Diğer taraftan Tuna ve Yeşiltaş (2014) çalışmalarında etik iklim türleri olan kişisel ahlak ve kişisel çıkarın yabancılaşma üzerinde pozitif yönde etkili olduğu, etik iklim türlerinden yardımseverlik, yasa ve kodlar, kurallar ve verimliliğin ise yabancılaşmayı negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Literatürde farklı sonuçlar elde edilmesi sebebiyle elde edilen bu bulgu literatüre katkı sağlamaktadır. Bu sonuç işe yabancılaşmanın artmasını önlemek için örgütteki uygulanan etik kuralların da artması ya da etik kurallar azaldıkça işe olan yabancılaşmanın da azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple etik kuralları aşırı derecede abartarak çalışan üzerinde oluşacak baskının çalışanın işten uzaklaşmasına yol açacağından etik iklimi yani baskıcı ve kuralcı uygulamalardan uzaklaşmaları faydalı olacaktır.

Çalışmada etik iklimin intikamcı davranışı negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Buna göre etik iklim arttıkça intikamcı davranış azalmaktadır. Ancak oluşturulan hipotez "Etik iklim intikamcı davranış üzerinde pozitif etkiye sahiptir." şeklindedir. Diğer taraftan Çetin (2015) çalışmasında örgüt ikliminin örgütsel intikam niyetini pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Dolayısıyla literatürde etik iklim ile intikamcı davranış arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların yeterli düzeyde görülememiş olması nedeniyle elde edilen bu bulgu katkı niteliğindedir. Bu sonuç etik iklimin sağlanmasıyla, adalet algısının oluşmasını sağlanmakta ve bireyin intikamcı davranışlarının azalacağı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada işe yabancılaşmanın intikamcı davranışı pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Buna göre işe yabancılaşma arttıkça intikamcı davranışta artacaktır. İşe yabancılaşma ile intikamcı davranış arasındaki ilişkileri inceleyen yeterince bir çalışmaya rastlanılamamış olması sebebiyle elde edilen bu bulgu literatüre katkı açısından önem arz etmektedir. Bu sonuç işe yabancılaşan çalışanın işten uzaklaştığı ve intikamcı davranış sergileme düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Aracı etki sonuçlarına göre, etik iklimin işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmada işe yabancılaşmanın intikamcı davranışı etkilediği, etik ikliminde bu etkiyi azalttığı saptanmıştır. Buradan hareketle etik iklimin olumsuz davranışların azaltılmasında faydalı bir unsur olduğu söylenebilir. H1 ve H2 hipotezi her ne kadar ret edilmişse de etik iklimin aracılık rolü oynadığı gözlemlenmiştir. Araştırmanın bu bulgu ile literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın, sadece gıda sektöründe yapılmış olması, çalışanların ankete yeterince zaman ayırmamaları, zaman ve maliyet gibi çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda etik iklimin üretkenlik karşılığı iş davranışları, sanal kaytarma, tükenmişlik ve etik liderlik ile olan ilişkileri

incelenebilir. Ayrıca intikamcı davranışların ve işe yabancılaşmanın azaltılmasına yönelik başka hangi faktörlerin etkili olacağı araştırılabilir.

İşe yabancılaşma sonucunda intikamcı davranışın ortaya çıkması ve bu noktada da etik iklimin aracı rolünün ortaya çıkması yöneticilere iş ortamında çalışanın daha iyi anlaşılması işe yabancılaşma yaşamaması adına bazı gerekli tedbirleri alması konusunda da yol gösterebilir. Örgütsel adaletin sağlandığı, etik iklimin var olduğu bir örgüt ikliminde çalışan haklarının korunduğunu bilir, işine karşı daha verimli çalışabilir. Bu noktada yöneticiler öncelikle örgütte etik iklimi önemsemeli ve bu etik iklim algısını çalışanlarına yansıtabilmeli ve bu iklime ilişkin farkındalığı yükseltmelidir. Bu araştırma sonucunda ortaya konduğu gibi etik iklimin, işe yabancılaşmanın intikamcı davranış üzerine etkisinde aracı etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi bu bağlamda yöneticilere bazı sorumluluklar getirmiştir. Yöneticiler, işe yabancılaşmayı önlemek adına örgüt içinde etik iklim ortamının yaratılması, iş yaşamının kalitesinin artırılması, çalışanların işe karşı bağlılığının sağlanması ve motivasyonunu artırıcı eylemlere yönelmesine yönelik adımlar atmalıdır.

Yazarlık Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur. Yazar katkı oranları "1. yazar %50 oranında, 2. yazar %50 oranında katkı sağlamıştır. Bu çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi: 09.12.2021 Karar 2021-213

Belge Numarası: E-89784354-050.99-52251

KAYNAKÇA

- Agrawal, R. K. (2017). Do Ethical Climates Impact Trust in Management? A Study in Indian Context. *International Journal of Organizational Analysis*, 25(5), 804-824.
- Akdoğan, A. & Demirtaş, Ö. (2014). Etik Liderlik Davranışlarının Etik İklim Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Politik Algılamaların Aracı Rolü. *AKÜ İİBF Dergisi*, 16(1), 107-123.
- Akın, M., Özdevecioğlu, M. & Ünlü, O. (2012). Örgütlerde İntikam Niyeti ve Affetme Eğiliminin Çalışanların Ruh Sağlıkları ile İlişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 77-97.
- Akın, U. & Akın, A. (2016). Examining Mediator Role of The Social Safeness on The Relationship Between Vengeance and Life Satisfaction. *Social Indicators Research*, 0(125),1053-1063.
- Akkoç, İ. (2012). Gelişim Kültürü ve Etik İklimin Yenilikçiliğe Etkisinde Dağıtım Adaletinin Rolü. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 45-60.
- Aksoy, S., Erdil, O. & Ertürk, A. (2017). Etik İklim: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(2), 133-151.
- Amarat, M., Akbolat, M., Ünal, Ö. & Karakaya, B. G. (2018). The Mediating Role of Work Alienation in the Effect of Workplace Loneliness on Nurses' Performance. *Journal of Nursing Management*, 27(3), 553-559.
- Aquino, K. & Bradfield, M. (1999). The Effects of Blame Attributions and of Fender Likableness on Forgiveness and Revenge in the Workplace. *Journal of Management*, 25(5), 607-631.
- Arslan, A. & Gül, H. (2022). Örgütsel Etik İklimin Psikolojik Sahiplenmeye Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2013-2029
- Aşık, N. A. (2018). İşe Yabancılaşma Boyutlarının Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 6(3), 175-197.
- Aşık, N. A. (2018). Örgüt İklimi ve İşe Yabancılaşma İlişisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 29-41.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(54), 273-282.
- Ayral, G. & Saracel, N. (2022). Etik İklimin Sürdürülebilirlik Uygulamalarına Etkisinde Kurum İtibarının Rolünün Yönetici ve Kurum Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 793-808.
- Babadağ, M. & İşcan, Ö. F. (2017). Dönüştürücü Liderlik ile İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişkide Algılanan Etik İklimin Aracı Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 399-428.

- Barnett, T. & Schubert, E. (2002). Perceptions of the Ethical Work Climate and Covenantal Relationships. *Journal of Business Ethics*, 36(3), 279-290.
- Baykal, Ü., Altuntaş, S., Öztürk, H., Sökmen, S., İntepeler, Ş. S. & Kantek, F. (2012). Hemşirelik Eğitimi Veren Kurumlarda Etik Çalışma İklimi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(1), 26-34.
- Bentler, P. M. & Bonett, D. G. (1980). Significance Tests and Goodness of Fit in the Analysis of Covariance Structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.
- Bradfield, M. & Aquino, K. (1999). The Effects of Blame Attributions and Offender Likableness on Forgiveness and Revenge in the Workplace. *Journal of Management*, 25(5), 607-631.
- Browne, M. W. & Cudeck, R. (1993). Alternative Ways of Assessing Model Fit. In K. A. Bollen & J. S. Long (Eds.), *Testing Structural Equation Models* in (s. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.
- Cota-Mckinley, A. L., Woody, W. D. & Bell, P. A. (2001). Vengeance: Effects of Gender, Age, and Religious Background. *Aggressive Behavior*, 0(27), 343-350.
- Cullen, J. B., Parboteeah, K. B. & Victor, B. (2003). The Effects of Ethical Climates on Organizational Commitment: A Two-Study Analysis. *Journal Of Business Ethics*, 0(46), 127-141.
- Çalışkan, A. (2022). Örgütsel Etik İklimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 34-54.
- Çelik, E. & Babaoğlu, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Yabancılaşma Düzeyi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 405-427.
- Çetin, O. I. (2015). Kişilik Özelliklerinin Örgütsel İntikam Niyetine Etkisinde Örgüt İklimi ve Bağlamsal Performansın Rolü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkanat, A. C. & Kösterelioğlu, M. A. (2016). Relationship Between Quality of Work Life and Work Alienation: Research on Teachers. *Universal Journal of Educational Research*, 4(8), 1778-1786.
- Çınar, N. & Uztuğ, F. (2015). Tüketicilerin Yaşadıkları Olumsuz Satın Alma Deneyimlerine Tepkileri: İntikam Mı, Misilleme Mi? *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2), 40-56.
- Çiçek, B. & Söylemez, M. (2020). Sosyal Karşılaştırma Bakış Açısından Dedikodu, Rekabet ve Etik İklim İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(3), 639-656.
- Elçi, M. & Alpan, L. (2006). Etik İklimin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 141-170.
- Erdem, A. T. (2021). Örgütsel Etik İklim Algısının Çalışan Sessizliği Davranışına Etkisinde Psikolojik Güvenliğin Aracı Etkisi: Vakıf Üniversitelerine Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 57-70.
- Erdirencelebi, M. & Filizöz, B. (2016). Mobbingin Etik İklim ve Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(35), 127-139.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables And Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Günel, D., Civelek, M. E. & Karabulut, T. (2015). İşletmelerde Etik Liderliğin Etik İklim Üzerine Etkisi: Deneysel Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 0(Özel Sayı), 251-265.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Vol. 6, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis*. New York: Guilford Publications, Inc.
- Hirschfeld, R. R. & Feild, H. S. (2000). Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of a General Commitment to Work. *Journal Of Organizational Behavior*, 21(7), 789-800.
- Hirschfeld, R. R., Feild, H. S. & Bedeian, A. G. (2000). Work Alienation As an Individual Difference Construct for Predicting Workplace Adjustment: A Test in Two Samples. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(9), 1880-1902.
- İrdem, Ş. (2021). Üniversite Personelinin Örgütsel Yabancılaşma Düzeyleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 274- 287.
- İŞKUR (2023). <https://media.iskur.gov.tr/66907/kirsehir.pdf> adresinden 23.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

- Karaca, M., Çakı, C. & Doğan, H. (2017). Yerel Medya Çalışanlarının Örgütsel İntikam Davranışları Üzerine Nitel Bir Çalışma: Malatya Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X(II), 193-216.
- Kaya, Ş. D. & Parlak, Ş. (2020). Sağlık Çalışanlarında İntikam Davranışlarına Eğilim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 12-22.
- Kline, R. (2015). Principles and Practice of Structural Equation Modeling, 2nd Ed. New York: The Guilford Press.
- Koskenvuori, J., Numminen, O. & Suhonen, R. (2019). Ethical Climate in Nursing Environment: Ascoping Review. *Nursing Ethics*, 26(2), 327-345.
- Little, L. M., Simmons, B. L. & Nelson, D. L. (2007). Health among Leaders: Positive and Negative Affect, Engagement and Burnout, Forgiveness and Revenge. *Journal of Management Studies*, 44(2), 243-260.
- Luria, G. & Yagil, D. (2008). Procedural Justice, Ethical Climate and Service Outcomes in Restaurants. *International Journal Of Hospitality Management*, 0(27), 276-283.
- Marsh, H. W. & Hocevar, D. (1985). Application Of Confirmatory Factor Analysis to the Study of Self-Concept: First-And Higher Order Factor Models and Their Invariance Across Groups. *Psychological Bulletin*, 97(3) 562-582.
- Mcdonald, R. P. & Marsh, H. W. (1990). Choosing A Multivariate Model: Noncentrality and Goodness of Fit. *Psychological Bulletin*, 107(2), 247-255.
- Mottaz, C. J. (1981) Some Determinants of Work Alienation. *The Sociological Quarterly*, 22(4), 515-529.
- Öztürk, C. & Saz, A. (2022). A Field Research on the Relationship Between Organizational Commitment and Subjective Well-Being: Basic and Secondary Education Teachers in Tatvan/Bitlis. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 361-369.
- Qi, L. & Liu, B. (2017). Effects of Inclusive Leadership on Employee Voice Behavior and Team Performance: The Mediating Role of Caring Ethical Climate. *Frontiers In Communication*, 2(8), 1-9.
- Ruggi, S., Gilli, G., Stuckless, N. & Oasi, O. (2012). Assessing Vindictiveness: Psychological Aspects by a Reliability and Validity Study of the Vengeance Scale in the Italian Context. *Current Psychology*, 0(31), 365-380.
- Seeman, M. (1959). On the Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seeman, M. (1983). Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes. *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184.
- Soyalin, M. & Karabey, C. N. (2020). Örgütsel Etik İklim ve Çalışan Sessizliği Davranışı Arasındaki İlişki: Psikolojik Güvenliğin Aracı Rolü. *Business And Economics Research Journal*, 11(3), 875-889.
- Stuckless, N. & Goranson, R. (1992). The Vengeance Scale: Development of a Measure of Attitudes Toward Revenge. *Journal Of Social Behaviour And Personality*, 7(1), 25-47.
- Stuckless, N., Ford, B. D. & Vitelli, R. (1995). Vengeance, Anger and Irrational Beliefs in Inmates: A Caveat Regarding Social Desirability. *Personality and Individual Differences*, 18(1), 1-6.
- Şahin, B. & Dündar, T. (2010). Sağlık Sektöründe Etik İklim ve Yıldıрма (Mobbing) Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 129-159.
- Şener, E., Çetinkaya, F. F. & Akkoca, Y. (2017). Hidden Side of the Employee Relations: The Relationship Between İmpression Management and Revenge Intention. *International Journal of Business And Management Invention*, 6(7), 73-84.
- Şimşek, M., Çelik, A., Akgemci, T. & Fettahlioğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(15), 569-587.
- Tanaka, J. S. & Huba, G. J. (1985). A Fit Index for Covariance Structure Models Under Arbitrary GLS Estimation. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38(2), 197-201.
- Tatarlar, C. D. & Çangarlı Güneri, B. (2018). İntikam Mı Affetme Mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem. *Ege Academic Review*, 18(4), 591-603.
- Tuna, M. & Yeşiltaş, M. (2014). Etik İklim, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 105-117.
-

- Tutar, H. (2010). İşgören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 175-204.
- Tutar, H., Altınöz, M. & Çakıroğlu, D. (2011). Is Ethical Leadership and Strategic Leadership A Dilemma? A Descriptive Survey. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 0(24), 1378-1388.
- Usta, I., Karalar, S. & Demiralay, T. (2019). Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütlerde İntikam Niyeti Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 535-557.
- Victor, B. & Cullen, J. (1987). A Theory and Measure of Ethical Climate in Organizations. (Eds.: W.C. Frederick). *Research In Corporate Social Performance And Policy*. Greenwich: JAI Press, 51-71.
- Wickens, C. M., Wiesenthal, D. L. & Roseborough, J. E. W. (2015). Personality Predictors of Driver Vengeance. *Violence And Victims*, 30(1), 148-162.
- Yaman, T. (2021). Etik İklim Algısı ve Örgütsel Etkileri: Sağlık Çalışanları Uygulaması. *Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 86-117.
- Yıldız, D. & Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yılmaz, A. T. & Yıldırım, A. (2019). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Etik İklim Algısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 162-176.
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 87-105.
- Yüksel, H. (2014). Yabancılaşma Kavramı Paralelinde Emegin Yabancılaşması ve Sonuçları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 159-188.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 203-216, Autumn 2023

Tarihi Kentlerin Diaspora Turizmi Üzerindeki Etkisinin SWOT Analizi Yöntemiyle Tespiti*

Determination of the Impact of Historical Cities on Diaspora Tourism by SWOT Analysis Method

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1300138>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
21.05.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
12.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Çetinkaya
Karafakı

Ankara Üniversitesi / Beypazarı
Meslek Yüksekokulu / Turist
Rehberliği Programı

filizcetinkaya@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6710-4224

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Kentler kendilerini oluşturan ekolojik, kültürel ve sosyal etmenler yanında tarihten gelen nitelikleri sebebiyle de farklı özellikler içermektedir. Bu farklılıklar kentleri turist tarafından çekici kılarak kentin tümünün turistik bir marka hâline dönüşmesini sağlayabilmektedir. Tarihi kentler sahip oldukları kent hafızası ile çağdaş kentlerden ayrılan, geçmişin izlerinin hâlen saklandığı, kültürel zenginlikler barındıran tarih şahitleridir. Miras zenginlikleri ve kültürel çeşitliliklerinden gelen çekicilikleri tarihi kentleri yerli ve yabancı turist için bir çekim merkezi hâline getirmektedir. Ayrıca tarihi kentler sıralanan bu özellikleriyle bulunduğu bölgeye ekonomik girdi sağlamaktadır.

Dini, siyasi, idari ya da ekonomik sebeplerle istemeyerek yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalan ve gittikleri yerlerde azınlık olarak yaşayan insanların ayrıldıkları topraklara turizm amaçlı yaptıkları ziyaretlere ‘diaspora turizmi’ adı verilmektedir. Bu turizme katılan turist ise ‘diasporik turist’ olarak adlandırılmaktadır. Tarihi kentler sıralanan özellikleriyle kavramsal olarak yerli ve yabancı turist arasında kalan diasporik turist için çok kıymetli bir diaspora turizmi merkezi hâline getirilebilir. Bu çalışmanın amacı ana vatanlarından ayrılmış insanların ana vatanlarına turizm amaçlı yaptıkları seyahatleri incelemek ve diaspora turizmi adı verilen bu seyahatlerde tarihi kentlerin destinasyon olarak seçilmesinin diaspora turizmi üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmada tarihi kentlerin sahip olduğu genel özelliklerden yola çıkılarak bu kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkisi SWOT analizi yöntemi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora Turizmi, Göç, Tarihi Kentler, Ekolojik Kentler, Kültürel Miras

Abstract

Cities contain different features due to the ecological, cultural and social factors that make them up, as well as their historical qualities. These differences can make cities attractive by tourists and turn the whole city into a touristic brand. Historical cities are historical witnesses that differ from contemporary cities with their urban memory, where the traces of the past are still preserved, and which contain cultural riches. Heritage richness and cultural diversity make historical cities a center of attraction for local and foreign tourists. In addition, historical cities provide economic input to the region with these listed features.

The visits of people who have to migrate from their lands unintentionally due to religious, political, administrative or economic reasons and who live as minorities in the places they go to, for tourism purposes, are called ‘diaspora tourism’. Tourists participating in this tourism are called ‘diasporic tourists’. Historical cities can be turned into a very valuable diaspora tourism center for the diasporic tourist, who is conceptually between domestic and foreign tourists with the listed features. The aim of this study is to examine the travels of people who left their homeland for tourism purposes and to reveal the effects of choosing historical cities as destinations in these travels, called diaspora tourism, on diaspora tourism. In this study, starting from the general characteristics of historical cities, the effect of these cities on diaspora tourism will be tried to be revealed by using the SWOT analysis method.

Keywords: Diaspora Tourism, Migration, Historical Cities, Ecological Cities, Cultural Heritage

GİRİŞ

Diaspora kavramı bir dönem Yahudi halkların İsrail'den göç etmeleri anlamında kullanılsa da zamanla yaşadıkları topraklardan başka topraklara göç eden ancak yaşadıkları topraklara olan maddi ve manevi bağlılıklarını sürdüren kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Cohen, 1997: 1-241; Safran, 1991: 83-99; Genç ve Genç, 2020: 56).

Diaspora kavramı içinde zorunlu bir ayrılış bulunmaktadır. Diaspora kavramında göç etme sebebi gönüllü bir yer değiştirme isteği değildir (Genç ve Genç, 2020: 57). Uluslararası bağlamda göç sebepleri çok çeşitli olsa da ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kişiler genellikle silahlı çatışmalar, aşırı şiddet ve siyasi baskı nedeniyle ülkelerinden zorla ayrılmaktadır (Bermúdez, 2021: 8). İstenmeyen bu göç hareketi insanlar üzerinde olumsuz duygular yaratmakta, göç edilen yerde aidiyet duygusu kısa süre içinde gelişmemekte ve göç edilen yerde yaşayan topluma diaspora toplumu kendini yabancı hissetmektedir. Dolayısıyla aynı ana vatandan zorunlu göç ile aynı yere giden insanlar orada birbirlerini bulmakta ve kendilerini vatanlarında hissedecekleri yaşam alanlarını oluşturmaya çalışmaktadırlar (Genç ve Genç, 2020: 57).

Diaspora turizmi kavramı kendi vatanından zorunlu hâllerde ayrılan bu insanların ana vatanlarına kısa süreli de olsa yaptıkları seyahatler olarak açıklanabilir (Cater vd., 2019). Bir turizm çeşidi olarak karşımıza çıkan diaspora turizmi, uluslararası bir hareketliliğe sebep olur. Genel olarak turizm sektörü, gelişme potansiyeli oldukça büyük olan bir hizmet sektörüdür. Bu sebeple turizme sadece ulusal bakış açısı ile bakmak hızla gelişen turizm hareketinin gerisinde kalmaya sebep olmaktadır. Dolayısıyla turizm olgusuna uluslararası düzeyde yaklaşmak ve konuyu çok bileşenli bir bütün olarak ele almak önemlidir (Çullu Kaygısız, 2022: 213). Diaspora turizmi etkileri uluslararası düzeyde olan çok bileşenli bir turizm çeşididir. Genç ve Genç, (2020: 57), diaspora turizminin göç eden insanların kendi ülkelerine dönüş ziyareti ile alakalı olduğunu bildirmektedir. Göçmenler, diaspora turizmi sayesinde yeni gittikleri yerlere uyum sağlamalarının daha kolay olacağını belirtmektedirler (Duval, 2003: 267-268). Diaspora turizmine katılan insanlar kısa süreli de olsa vatanlarına giderek yaşadıkları hayatı normalleştirmekte, ana vatanlarında tanıdık oldukları öz kültürleri içinde moral toplamakta ve yeni yerleşim bölgelerine alışmak için motive olmaktadır. Diaspora toplumlarının kendi ana vatanlarıyla sürdürdükleri kültürel ve duygusal bağ nedeniyle diaspora turizmine katılma motivasyonları oldukça güçlüdür. Diaspora turizmi, içinde kültüre dayalı alternatif turizm türleri olan kültür turizmini, miras turizmini, inanç turizmini ve keder turizmini barındırmaktadır. Bu turizm çeşitlerinden özellikle miras turizmi genellikle duygusal bir deneyimdir ve çoğu miras turizmi katılımcısı ana vatanında kalan bir alanı mirasın bir parçası olarak algılar (Hall, 1990: 222-237; Poria vd., 2006: 318-326; Cater vd., 2019). Ayrıca diaspora turizmi bu turizme katılan insanların ilgi alanları doğrultusunda doğa ile iç içe olan turizm çeşitlerini (kırsal turizm, ekoturizm, çiftlik turizmi, deniz-kum-güneş turizmi vb.) ve hobiye dayalı olan alternatif turizm çeşitlerini de (alışveriş turizmi, gastronomi turizmi, fotoğrafçılık turizmi vb.) içinde barındırabilmektedir. Alternatif turizm çeşitlerinden özellikle kültür, miras ve keder turizminin yapılmasına olanak veren ve toplumların ortak tarihi değerlerini kapsayan tarihi kentler diaspora toplumlarına hizmet verme potansiyelleri açısından oldukça önemli destinasyonlardır.

Diaspora turizminde turist kendi kültürünü özleyerek vatanına döndüğü için kültür turizmi diasporalar arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel mirasın genç nesile tanıtılması, kültürel mirasın yenilenemeyen kimlik ve aidiyet kaynakları olarak geliştirilmesi ve geçmiş ve gelecek arasındaki bağın kurulabilmesi açısından önemlidir (Ashrafi, Michael ve Carola, 2021: 199). Öz kültürünü özleyen, bir süre o kültür içinde vakit geçirmek isteyen insanların bir başka seyahat motivasyonu da sorumluluğu hala kendilerinde olan genç nesillerin öz kültürlerini öğrenmelerini istemeleridir. Diaspora toplumlarının ana vatanlarında bıraktıkları ve/veya kaybettikleri atalarını ziyaret etmek istemeleri seyahatlerinin bir başka sebebini oluşturmaktadır (Huang, Hung ve Chen, 2018: 54). Benzer şekilde ana vatanda konuşulan ana dillerinin de hatırlanması ve genç nesillere öğretilmesi diaspora toplumunu ana vatana seyahate iten, kültürel sürdürülebilirlik açısından önemli bir diğer noktayı oluşturmaktadır (King ve Christou, 2010: 107-111). Ayrıca göç ettikleri büyük şehirlerin kaosu içinde fabrikalarda ya da plazalarda çalışan diaspora toplumlarının doğası korunabilen ekolojik temelli tarihi kentlere ziyaret etmeleri onlara doğa ile iç içe olma fırsatı da vermektedir (Szromek, Kruczek ve Walas, 2023). Ancak ana vatanda bırakılan yerler zamanla göç eden toplumlar için eski çekiciliğini yitirebilir. Özellikle genç nesil "eski" diye tabir edilen atalarının topraklarına gitmeyi ilk göç eden nesil kadar istemeyebilir (Wackenhut ve Orjuela, 2023; Maruyama ve Stronza, 2010: 25-27). Bu durum diasporik turisti, kendi vatanında genç nesile kültürlerini tanıtmaya fırsatı bulabilecekleri ve alternatif turizmler yaparak onların da haz alabilecekleri farklı yollar aramaya iter. Bu

noktada tarihi kentler, hem ana vatanın birçok kültürel özelliğini içermesi hem de özellikle ekolojik olarak değerli tarihi kentlerin birçok alternatif turizm potansiyelini taşıması nedeniyle değerli destinasyonlardır. Dolayısıyla tarihi kentlere yapılan turizm faaliyetleri hem göç eden nesillere hem de sonraki nesillere aynı zamanda hizmet verebilmektedir. Görülmektedir ki özellikle ekolojik olarak değerli tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

Klasik diaspora toplulukları için ana vatana kalıcı olarak geri dönmek bir süre sonra çok zor hatta imkânsız bir hâl alabilmektedir. Bu düşünce ana vatana olan özlemi daha da arttırmaktadır (Cohen, 1997). Diaspora toplulukları ülkelerinden ayrılma sebeplerinin verdiği üzüntü ve ev sahibi ülkelerde hayatlarını yeniden kurma zorunluluğu nedeniyle iki kez mağdur olmaktadır ayrıca diasporalar göç edilen ülkede hayata yeniden başlamanın ekonomik, mesleki, sosyal ve ailevi tüm zorluklarıyla baş etmeye çalışırlar (Plana ve Herbolzheimer, 2023: 60). Ancak diaspora toplulukları içinde doğup büyüyen her yeni nesil göç edilen kültüre biraz daha uyum sağlamış şekilde hayatına devam etmektedir. Dolayısıyla ana vatana özlem ve aidiyet eksikliği hissi, farklı kültürden olma duygusu yeni nesil diaspora toplumlarında giderek azalmaktadır. Bu durum ilk göç eden diaspora toplumlarının direkt doğup büyüdükleri kent olmasa da öz kültürlerine benzer kültürleri yaşayacakları ve ortak tarihlerini hissedecekleri tarihi kentlere seyahat etme motivasyonlarını artırıcı etki yapmaktadır. Bu sayede diaspora turisti hem ana vatana özlem gidermekte hem de genç nesillere öz kültürlerini bir miktar olsun tanıtabilmektedir. Dolayısıyla doğduğu büyüdüğü köy, kasaba, kent olmasa da kendi vatanlarından olan, kendileriyle benzer tarihi ve kültürel özellikler taşıyan, doğası bozulmamış ve turistik marka değeri bulunan tarihi, turistik kentlere yapılan ziyaretler önem kazanmaktadır. Bu kentler kimi zaman doğaya dayalı, kimi zaman kültüre dayalı, kimi zaman da hobiye dayalı turizm çeşitlerini barındırarak gelen diaspora turistine daha farklı deneyimler yaşatabilmektedir.

TARİHİ KENT KAVRAMI

Kentler, insanların birlikte yaşama motivasyonu ile kurdukları, sosyal, kültürel, ticari, ekonomik, siyasi, fiziksel ve psikolojik iş birliği ve iş bölümü yaptıkları fiziksel mekanların çok ötesinde bir anlam ifade eder. Kentler, içinde yaşayan birçok farklı kültürü ve yaşamışlığı barındıran, insanlara aidiyet duygusu yaşatan ortamlardır. Kentlerin içinde biriken yaşamışlıklar kentin hafızasını oluşturur ve bu hafıza kent içindeki yaşam alanlarına, yollara, meydanlara ve buralarda yaşayan insanların hayat şekline sirayet eder. Kent hafızası, o bölgede yaşayan insanların farklı dönemlerde yaşadığı farklı olaylar ile oluşur. Bu birikimler kültürel mirası oluşturur ve pek çok turizm çeşidi bu yaşamışlıklardan beslenmektedir. Dünya üzerinde ekonomik olarak büyük bir gelire sahip, tarihi tarım ve ticaret tarihi kadar eski olan faaliyet alanlarından biri olan turizmin temeli insanoğlunun tarihsel geçmişiyle oldukça ilişkilidir (Zotic, Alexandru ve Dezsi, 2014: 81; Demirer ve Hatırnaz, 2023: 33).

Yaşamışlığı çok, tarihi değeri yüksek olan kentler günümüz çağdaş kentlerinden çok daha değerlidir. Bu nedendir ki dünya üzerinde en büyük koruma hareketlerinden biri olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), 1972 yılından beri dünya üzerindeki değeri tescillenen tarihi kentleri koruma altına almıştır (Chief, 2007: 333-353). Koruma altına alınan bu değerler kentsel ve bölgesel planlama bağlamında dünya mirası olan varlıkların korunması ve sosyo-kültürel ve ekonomik olarak sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin sağlanması için önemlidir (Ashrafi, Michael ve Carola, 2021: 200).

Tarihi kentler içlerinde kültür turizmi, miras turizmi, keder turizmi yapılabilen bunun haricinde bulunduğu konum itibarıyla elverişli olan coğrafyalarda ekolojik zenginliğe dayalı ve hobiye dayalı turizm türlerinin de yapılabildiği destinasyonlardır. Örneğin turistik marka değeri taşıyan tarihi kentlerde ekolojik turizm, çiftlik turizmi, dağ-yayla turizmi gibi doğaya dayalı turizm çeşitleri ve hobiye dayalı alışveriş turizminin yapıldığı, gastronomi turizmi, inanç turizmi gibi farklı turizm çeşitlerinin de turistik bir faaliyet olarak sunulduğu sıkça görülmektedir. Tarihi kentlerde yapılacak turizm faaliyetinin kısa bir süre için dahi olsa adı geçen tüm bu alternatif turizm çeşitlerini içerebilecek olması bu kentlerin önemini arttırmaktadır. Dolayısıyla ana vatanının farklı birçok özelliğini özleyen diasporik turist için tarihi kentler önemli bir turistik çekim noktası haline gelmektedir.

Tarihi kentler; belirli bir bölge içinde geçmişten bugüne kadar yaşanan tarihi olayların ve geçmiş kültürel mirasın, bugün kentin tüm yapısal bileşenlerinin ve kentte yaşanan günlük kültürün üzerindeki etkilerini koruyan ve yaşatan açık hava müzeleridir (Çelik ve Açıksoz, 2008: 58). Tarihi kentler çarpık kentleşmenin ve küreselleşmenin etkisine karşı direnen kentlerdir. Bu özellikleri tarihi kentlerin otantik özelliklerinin korunması için yönetimleri ve yerel halkı ayrıca çaba göstermeye teşvik etmektedir. Böylece tarihi ve kültürel yapısını bir turistik meta olarak sunan tarihi kentler geçmiş yaşantısına olan özlemine gidermeye çalışan ve otantiklik arayışı olan diaspora turisti için oldukça önemli turizm merkezleridir.

Tarihi kentlerde tarihi, kültürel ve coğrafi özellikler kentte yaşayan yerli halkın günlük yaşam düzeni içinde turiste sunulmaktadır (İçellioğlu, 2014: 37-55). Diaspora turisti tarihi bir kenti ziyaret ettiğinde sadece yaşanan tarihi olayların mekânsal izlerine şahitlik yapmamakta kentte yaşatılan kültür izlerinden de ayrıca tat almaktadır.

Dispora toplumları göç ettikleri toplumda o toplumun kültürel değer yargılarıyla yaşamak zorunda kalmaktadır. Ev sahibi toplumun içinde kendi kültürel özelliklerinin birçoğunu yaşayamamakta ve öz kültürüne özlem duymaktadır. Ayrıca yeni nesillerin öz kültürlerini unutma tehlikesi ile karşı karşıya olmasından dolayı da rahatsızlık duymaktadır (Seraphin, Gowreesunkar ve Canosa, 2023: 470). Bu anlamda tarihi kentler, sahip olunan öz kültürü günlük hayatta yaşattığı için diasporik turist açısından oldukça değerlidir. Bu bağlamda kültür turizmi tarihi kentlerde en çok yapılan turizm çeşitlerindedir (García-Hernández, Calle-Vaquero ve Yubero, 2017).

Arınç (2002), Bayar (2021), turistlerin farklı, tanımadıkları kültürleri tanımak ve deneyimlemek için yaptıkları turizm çeşidine kültür turizmi adını vermektedir. Diaspora toplumları için önemli bir yeri olan kültür turizmi farklı şekillerde yapılabilmektedir. Petroman vd., (2013: 385-388) kültür turizminin amaca dönük kültür turizmi, amatör tur kültür turizmi, rastlantısal kültür turizmi, tesadüfi kültür turizmi, kazara kültür turizmi gibi çeşitlerinin olduğunu bildirmektedir. Turistin seyahat edeceği yerin seçimine önem verip kültür turizmi ile deneyim kazanması tercih etmesi amaca yönelik kültür turizmi yaptığının bir göstergesidir (McKercher, 2002: 29-38). Konuşulan dil, inanç, yemek, kıyafet tarzı gibi yerel izler taşıyan başlıklar ise farklı kültür turizmi kategorilerini oluşturabilir (Fagence, 2003).

Diasporik turistin amacının kısa süre de olsa öz kültürünü yaşamak ve beraberinde getirdiği genç nesillere kültürünü öğretmek olması amaca yönelik kültür turizmi yaptığını gösterir ki tarihi kentler bu amaca hizmet edecek oldukça uygun destinasyonlardır. Bu bağlamda özellikle korunmuş bir doğal çevreye sahip, ekolojik olarak değerli olan tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerinde pek çok etkisi olabilir, bu etkilerin tespiti ve değerlendirmesi için çalışma kapsamında SWOT analizi yönteminden faydalanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Diaspora sözcüğü günümüzden 2300 yıl öncesinde dünya literatürüne girmiştir (Dufoux, 2011:9; Subaşı ve Çelik, 2020: 401).

Diaspora terimi “her yere ekmek veya yurt dışına dağılmak” anlamına gelen Yunanca dağılım kelimesinden gelmektedir ve genellikle dini kimlikle tarihsel bağlantıları vardır (Coles ve Timothy, 2004: 217-232).

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil’de “dağılmış veya bir yere saçılmış tohumlar” olarak anlamlandırılır. Yunan kültürü diaspora sözcüğünü Anadolu ve Akdeniz’de yaşayan sömürgeleri tanımlamak amacıyla kullanmıştır (Cohen, 1996: 507; Subaşı ve Çelik, 2020: 401).

Diaspora “insanların orijinal evlerinden dağılarak yabancı yerlere uzun süreli yerleşimleri” olarak da tanımlanabilir (Cater, Poguntke ve Morris, 2019: 3). Diasporik topluluklar yüzyıllardır vardır ve birçok biçim alabilirler. Diasporalar modern coğrafi ve siyasi sınır kavramlarını sorunsallaştıran çok yönlü sosyal gruplardır (Shiladitya, 2008: 111-131).

Coles ve Timothy (2004: 217-232) diasporaları “dünyaya dağılmış ancak etnik köken, kültür, din, ulusal kimlik ve bazen de ırka ilişkin gerçek ortak bağlarla bir topluluk olarak bir araya gelmiş insan grupları” olarak tanımlamıştır.

(Rosa ve Trivedi, 2017: 331), diasporayı; bir nüfusun kendi topraklarından istemsiz olarak kitleler halinde dağılması olarak tanımlamaktadır. Ancak Sheffer (2003: 83), diaspora kavramının insanların sadece fiziksel ve coğrafi olarak dağılması anlamına gelmediğini, aynı zamanda dağılmanın kaynağına olan kültürel bağlılık ve duygusal bağlantı anlamına geldiğini de belirtir. Diasporik topluluklar, ev sahibi ülkelerde ikamet eden ve bu ülkelerde hareketliliğe sahip ancak genellikle “ana vatanları” olarak işaretlenen menşe ülkeleri ile güçlü duygusal ve maddi bağlar sürdüren etnik azınlık grupları tarafından karakterize edilir (Sheffer, 2003: 84). Cloke, Crang ve Goodwin (2009: 593-595), diasporikliğin kendisini “dağınık bir nüfus tarafından sahip olunan ev, aidiyet ve kültürel kimlik duygusu” olarak tanımlar. Daha da önemlisi, dağınık nüfus tarafından deneyimlenen gerçek kimlik genellikle yaşanan yere göre filtrelenir (Cater vd., 2019). Diaspora; belirli bir bölgeden yeni bir bölgeye dilsel ve kültürel farklılık getiren topluluklardır (Theodoropoulou, 2021). Diaspora toplulukları göç ettikleri topraklarda yeniden bir ulus inşası yapmakta ve bu aşamada hem ayrıldıkları hem de geldikleri yerlerden etkilenmektedirler (Mavroudi ve Holt, 2021: 562).

Diaspora, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde "çok uzun bir zamandan beri bir kavim, ulus veya inanç mensuplarının anayurtlarından koparak başka yerlerde azınlık olarak yaşamaları" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023a).

Diaspora tanımı içinde göç etme kavramı vardır ancak diasporayı dünya üzerindeki salt insan hareketi olarak kabul etmek hatalıdır (Demir, 2022: 78).

Göç, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde "siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle bireylerin ya da toplulukların buldukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme eylemi" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023b). Göç kavramı üzerine yapılan çalışmalar; küresel ölçekte sosyal ve ekonomik dönüşümleri, ortaya çıkan trendleri, değişen demografiyi kısaca değişen dünyayı anlamamıza ve gelecek planları yapmamıza yardımcı olur (IOM, 2023). Ancak diaspora kavramının içinde ana vatana bağlılık duygusu bulunmaktadır. Diaspora; ana vatanından göç eden ancak gittiği yerde ulusal kimliğini yaşatmaya çalışan, ana vatanına kültürel, sosyal ve siyasi olarak hala bağlı olan topluluklara verilen isimdir (Safran, 1991).

Diaspora kavramı ile anavatanlarından ayrılmış fakat kültürel birikimlerini korumaya ve yaşatmaya çalışan sosyal gruplar ifade edilmektedir (İyi ve Umarova, 2022: 210). Bu açıdan diasporaların kültürel miras, kültürlerarası bağ kurma, geçmiş ile bugünü birleştirme gibi önemli işlevleri bulunmaktadır. (Çatalbaş, 2023: 9). Vatandaşlarından ne sebeple olursa olsun göç eden topluluklar, gittikleri ülkeye yaptıkları zengin kültürel katkıları, beraberlerinde getirdikleri bilgi birikimleri, sahip oldukları farklı hayat anlayışları, topluma olan ekonomik ve sosyal katkıları nedeniyle göç edilen toplumda önemli bir role sahiptirler (Idiaspora, 2023).

Diaspora kavramı içinde bulunan göç hareketi özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra hız kazanmış ve Cenevre Sözleşmesi (1951) ile yeni bir şekle bürünmüştür. İnsanların çeşitli sebeplerle (düşünce, inanç, politika ya da hayatının tehlikeye girmesi vb.) ülke değiştirmeleri insanlara siyasi sığınma hakkı vermektedir ancak bu sebeplerden herhangi birisinin olmaması ve göçün ekonomik sebeplerle yapılıyor olması durumun niteliğini değiştirir (Çelebi vd., 2011: 24). Her iki göç şeklinde de zorunlu bir göç, zorunlu bir vatandan ayrılış vardır. Bu zorunluluk göç eden insanlar üzerinde manevi bir baskı oluşturur ve bu insanların gittikleri yerlere aidiyet duygusu hissetmeleri zorlaşır. Dolayısıyla kendileri ile aynı vatandan kopup gelmiş yurttaşları ile beraber olma eğilimindedirler. Diasporik toplumlar gittikleri ülkelerde birleşerek büyük topluluklar oluşturmaktadırlar. Bu topluluklar duygusal olarak kendilerini kötü hissetmelerine sebep olan ev sahibi ülkenin ulus-devlet hegemonyasını birleşerek kırmaya çalışmaktadırlar (Coles ve Timothy, 2004: 217-232). Bu birleşme diaspora toplumlarının göç ettikleri yeni yerleşim yerlerinde kendilerini daha mutlu ve daha güçlü hissetmelerine sebep olsa da bu toplumlar zaman zaman ana vatanlarına ziyaret ederek hem geride bıraktıkları sevdiklerini görmek hem de kısa da olsa kendi kültürleri içinde vakit geçirmek isteyebilirler. Diaspora toplumlarının kısa süreli de olsa kendi vatanlarına yaptıkları bu turizm şekline 'diaspora turizmi' adı verilmektedir.

Diaspora turizmi, kişinin ana vatanına, doğduğu yere veya mirasına yaptığı kısa süreli dönüş ziyaretidir. Bu ziyaretler göç eden insanlar için özlem giderici ve moral verici seyahatler olmasının yanında dünyadaki turizm hareketliliği açısından da önemlidir. Diaspora turizmi bir diğer adıyla "göç turizmi", yüklendiği manevi anlam kadar taşıdığı maddi anlamla da önemli bir turizm çeşididir. Son yıllarda uluslararası turizmde yaşanan düşüşle birlikte diaspora turizmi döviz, ticaret ve yatırım fırsatları için uygun bir alternatif olarak da gündeme gelmektedir (Mortley, 2011: 171). Çünkü dünya üzerindeki son dönem göç hareketlerinde ciddi artış bulunmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration), 2020'de dünya üzerinde yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen olduğunu, bu rakamın küresel nüfusun yüzde 3,6'sına denk geldiğini (IOM, 2023) belirtmiş ayrıca Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees) 2022 yılı sonunda dünya çapında 108,4 milyon insanın zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda göçe zorlandığını altını çizmiştir (UNHCR, 2023). Görülmektedir ki dünya üzerinde yüksek bir göç hareketi vardır ve ana vatanından göç eden insanların ana vatana duydukları özlem ve kısa süreli de olsa anavatanını ziyaret etme, öz kimliğini hatırlama isteği yüksek bir diaspora turizmi potansiyeli oluşturmaktadır. Çünkü ana vatana yapılan ziyaretler sonucu oluşan deneyimler öz kimliğin yeniden hatırlanması için diasporik turistlere fırsat sağlar (Murray, 2018: 65).

Ana vatani ziyaret etme veya ziyaret etmeyi istememe arzusu, göç edilen döneme, göç olayının üstünden geçen zamana, sahip olunan siyasi görüşe, hatıralara veya çocukluk yıllarına duyulan özleme kadar birçok farklı unsurla yakından ilgilidir (Ruting, 2013: 15). Çünkü göçün kişinin kendi ülkesindeki köklerinden kopmasını gerektirdiği şeklindeki milliyetçi varsayımın aksine (Morano ve Karkason, 2023)

pek çok kültürde göç menşe ülkeye güçlü bir bağ kurma duygusunu pekiştirebilmektedir. Diaspora turizmine katılan turist vatanına özlem ile pekişen duygusal ruh hali içinde “kendi evinde turist olmak” olarak adlandırabileceğimiz bir paradoks içine girebilir (Wagner, 2008: 191-205).

Günümüzde dünya üzerinde oluşan politik, ekonomik, çevresel ve sosyal hareketler turizm sektöründe sıradışı yaklaşımların oluşmasına sebep olmuştur (Triarchi ve Karamanis, 2017: 40). Göç hareketi de dünya üzerinde turizmi etkileyen hareketlerden bir tanesidir. Klasik turistler markalaşmış destinasyonları sadece gezme, görme, eğlenme yerleri olarak görse de diasporik turistlerde durum farklıdır. Diasporik turistler ana vatana yaptıkları gezilere klasik turistlerden farklı olarak duygusal, nostaljik anlamlar yüklemektedirler. Diasporik turistler kısa bir süre için ziyaret etseler dahi ziyaretleri süresince kültürel farkındalık duygusuna ve evlerinde olma hissine sahip olurlar (Huang, Ramshaw ve Norman, 2016: 59-79). Görülmektedir ki diaspora turizmi, hareketlilik, kimlik, miras ve kültür unsurları tarafından yönlendirilen karmaşık bir coğrafi olgu (Shiladitya, 2008: 111-131) ve duygusal bir öze dönme hareketidir.

Toronto'da Karayip diasporası üzerine yapılan bir çalışma; diaspora turizminin ana vatan ile sosyal ve kültürel bağların sürdürülmesi amacı ile yapıldığını belirtmektedir. Çalışma, diaspora turizmindeki temel motivasyonun ‘tekrar ziyaret etmek, bırakılan toplumda daha önce kurulmuş ağları canlandırmak, yinelemek ve sağlamlaştırmak’ olduğunun altını çizmektedir (Duval, 2003).

(Toivanen ve Baser, 2020: 52); diaspora turizminin göç ile terk edilen ve göç ile yerleşilen iki ülke arasındaki dostluğu artırdığını, diaspora turizmi ile ülkelerin birbirlerini daha iyi tanıdığını ve diasporik turistlerin iki ülke arasındaki barış inşasında potansiyel aktörler olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Günümüzde diaspora turizmi dünya çapında hareketliliğe sebep olan bir turizm çeşidi olarak literatüre girmiştir. Bu açıdan hükümetler tarafından diaspora turizmine verilen önemin çok daha fazla olması ülkelere ciddi bir döviz girişi sağlayacaktır. Çünkü Scheyvens, (2007: 231-254) uzak ülkelere göç eden insanların kendi ülkelerine kısa ziyaretler yapmasının aslında iç turizmin bir kolu olarak algılanması gerektiğini savunmuştur. Çünkü aynı kültürden gelen bu insanlar tıpkı yerli turist gibi akraba, arkadaş, tanıdık ziyareti, önemli sosyal ve kültürel etkinliklere katılma, doğa ile baş başa kalma isteği gibi motivasyonlarla seyahat etmektedirler. Ancak ne yazık ki diasporik turistler pazarın göz ardı edilen kısmında bulunmaktadır. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler ülke dışına giden vatandaşının kısa ziyaretlerinde ziyaretin hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faydalarından yararlanmak için nadiren diaspora turizmine önem vermektedir.

Diaspora turizminin temeli göç ile uzaklaşılan vatana ziyaret amaçlı geri dönüşe dayansa da göç ile giden ilk neslin zamanla yaşlanması veya ölmesi ve ardından gelen nesillerin ana vatana ilk nesil kadar bağlı olmayışı diaspora turizmine farklı anlamlar yüklemiştir. Diaspora turizmi, önce göç eden yaşlı nesil ile göç edilen topraklarda doğan genç nesil arasında var olan kopukluğun (Uçar, 2021) azaltılmasına yardımcı olabilir. Öyle ki göç edilen topraklarda sonradan doğan nesiller ne tam olarak atalarının geldiği topraklara ne de doğdukları topraklara ait hissetmektedir. Göç edilen yerdeki kent kültürü genç nesiller için geleneksel kültürlerinin önüne geçebilmektedir (Uçar, 2021). Dolayısıyla sonradan doğan nesillerin ana vatan olmanın ötesinde turistik herhangi bir çekiciliği olmayan topraklarda tatillerini geçirme motivasyonları ilk nesilden daha düşük olabilir (Wackenhut ve Orjuella, 2023). Bu nesillerin tercihleri ana vatanlarının kültürünü deneyimlerken birçok turistik aktiviteyi de beraberinde yaşayabilmek üzerine olabilir. Bu noktada tarihi kentler sahip oldukları tarihi, kültürel ve doğal güzellikleriyle, miras zenginlikleriyle ve günümüzde sahip oldukları sosyal hayat ve alternatif turizm fırsatlarıyla diasporik turist için önemli destinasyonlar olarak değerlendirilebilir. Çünkü günümüz modern kentleri, yerleşik toplumun oluşturduğu kültürel koleksiyonun ve yerleşime sonradan gelenlerin taşıdığı kültürel özelliklerin genel bir yansıması olarak değerlendirilebilirler (Krtalic ve Ihejirika, 2023; Çatalbaş, 2023: 10). Modern kentlere yapılan göçler kentte yaşayan toplumun kent içindeki tüm ilişkilerini, yaşam şeklini ve kentsel mekânın şekillenmesini etkilemektedir (Choe ve Lugosi, 2022; Çatalbaş, 2023: 10). Oysaki özellikle koruma altına alınmış tarihi ve kültürel niteliği olan kentler bu özelliklerini yaşatmakta ve ziyaret eden turistlere geçmiştense kesitler sunabilmektedirler.

YÖNTEM

Bu çalışma genel bir yaklaşımla tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerini SWOT analizi yöntemi ile ortaya koymayı hedeflemiştir. SWOT; İngilizcede kullanılan Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) kelimelerinin ilk harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır (Uçar ve Doğru, 2005: 2). Bu analiz ile ele alınan konu üzerinde adı geçen

kelimelerin içerdiği anlamlar araştırılmakta ve sayısal verilerin olmadığı veya kısıtlı olduğu durumlarda dahi araştırmacıya çıkarım yapma şansı verilmektedir. SWOT analizi, ele alınan çalışma alanının güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymakta ayrıca çalışma alanının ilgili konu üzerinde sahip olduğu fırsatları ve görünen veya görünmeyen tehditlerini ele alarak konuya çok yönlü bir bakış açısı getirmektedir (Çoban ve Karakaya, 2010: 347).

Çalışmada tarihi kentlerin sahip olduğu genel özelliklerden yola çıkılmıştır. Çalışma kapsamında ekolojik değere sahip, turizme dayalı farklı aktivitelerin gerçekleştirilebildiği kentler ele alınmış ve bu kentler çalışmada “tarihi kent” olarak nitelendirilmiştir. Çalışmada tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerini ortaya koymak için öncelikle diaspora, diaspora turizmi ve tarihi kentler kavramlarına açıklık getirmek için literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda diaspora turizminin ve tarihi kentlerin çok faktörlü kavramlar oldukları ortaya çıkmıştır. Tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerinin ortaya konulması için tüm bu faktörlerin göz önünde bulundurulması ve çok yönlü etkileşimlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda SWOT analizi bu faktörlerin ve etkileşimlerin ele alınması için uygun bir analiz yöntemidir.

BULGULAR

Tarihi Kentlerin Diaspora Turizmi Üzerindeki Etkilerinin SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi

Bir kentin turizminin geliştirilmesi için ilgili kentin var oluş özelliklerinden ve ilgili sektörlerinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ile çevresel etkenlerden kaynaklı tehditlerin ve sahip olduğu fırsatların analizini yapmak gerekmektedir (Yosmanoğlu ve Engin, 2002). SWOT analizi bu noktada ilgili kentin analiz edilen konu ile ilişkisini farklı bakış açıları ile ele almaktadır. Kentin ilgili konu üzerinde sadece pozitif ya da sadece negatif yönleriyle ele alınması gelecek planlamaları için yetersizdir. Ayrıca kenti tehdit eden konular ve yine kentin sahip olduğu fırsatlar da planlamalarda göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada çok bileşenli olarak gelişen diaspora turizmi ele alınmıştır. Çalışmada diaspora turizmi üzerinde yine kendine has birçok farklı özelliği barındıran tarihi kentlerin etkisi değerlendirilmek amaçlanmıştır. Bu açıdan bu çalışmada çok faktörlü analizlere olanak sağlayan SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analizi sonucunda yapılan değerlendirmeler aşağıdaki gibidir.

Güçlü Yönler (Strenghts):

Tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerinin güçlü yönleri aşağıda sıralanmıştır;

1. Tarihi kentler oldukça zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Tarihi kentler somut olan ve olmayan birçok kültürel değere ev sahipliği yapmaktadır.
2. Tarihi kentlerde sahip olunun kültür yerli halk tarafından halen yaşatılmaktadır. Bu sayede diasporik turist özlem duyduğu öz kültürünü tarihi kentlerde yaşayabilmektedir.
3. Birçok tarihi kent geçmişten bu yana doğaya dayalı bir yaşam şekli benimsediği için çoğu tarihi kentte bozulmamış bir doğal çevre bulunmaktadır.
4. Tarihi kentler geçmiş toplumların izlerini taşımaktadır. Bu da kentin yapılarının, sokaklarının, meydanlarının, çarşılarının kısaca kentin fiziki çevresinin betonlaşmış modern kent görünümünden çok daha yerel ve otantik olmasını sağlamaktadır.
5. Tarihi kentler sahip oldukları sıra dışı özelliklerinin gelecek kuşaklara da kalabilmesi amacıyla yönetimler tarafından koruma kararları ile koruma altına alınmaktadır. Bu durum diasporik turistin gelecek nesillere kültür aktarımı yapmasını kolaylaştırmaktadır.
6. Dünya ne kadar küreselleşse ve kentler tek tip olma yolunda ilerlese de korunan tarihi kentler nostaljik niteliklerini gelecekte de kaybetmeyeceklerdir. Bu durum diasporik turiste istedikleri yaşta geçmiş ile bağ kurabilme şansı vermektedir. Bu bağlamda tarihi kentler diasporik turist için “zamanın durduğu kentler” olarak tanımlanabilir.
7. Birçok tarihi kentin tanınırlığı sıradan kentlere göre daha yüksektir.
8. Diaspora turizmi ile ana vatana döviz girişi olacaktır.
9. Tarihi kentlerde yaşayan çoğu yerli halk büyük kent kargaşasında yorulmamış, güler yüzlü ve samimidir. Dolayısıyla turiste verilen hizmet cana yakındır.
10. Tarihi kentlerden 12 ay boyunca yararlanılabilir. Tarihi kentlerin dört mevsim boyunca verdiği haz birbirinden farklı olacaktır.
11. Geçmişte kentler içinde yaşanacak hayatı destekleyecek coğrafyalarda kurulmuşlardır. Su varlığı, verimli toprak varlığı, orman-mera varlığı, güneşlenme ve havalanma olanakları vb. ekolojik

parametreler bir bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Geçmişten bugüne ekolojik parametrelere dayalı olarak kurulmuş kentler kendi kendine yeten ve günümüzde halen yaşanılan kentler olmuşlardır. Bu kentlerin ekolojik olarak değerli ve tarihi özellikler bakımından zengin olması bu kentleri diaspora turizmi açısından da değerli kılmaktadır.

12. Geçmişten bugüne tarihi kentleri kıymetli ve korunması gerekli kent kılan özelliklerden bir tanesi de bu kentlerin bir kısmının ticaret güzargahları veya ana ulaşım hatları yakınlarında bulunmalarıdır. Bu durum günümüzde de çoğu tarihi kentin ana ulaşım hatları yoluyla kolayca ulaşılabilmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla turist çoğu tarihi kente rahatlıkla ulaşabilmektedir.
13. Tarihi kentler sahip oldukları değerlerle birçok alternatif turizm türüne ev sahipliği yapabilirler. Bunlardan bazıları;
 - Miras turizmi
 - İnanç turizmi
 - Keder turizmi
 - Alış-veriş turizmi
 - Gastronomi turizmi
 - Eko-turizm
 - Kırsal turizm
 Ayrıca bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak;
 - Fauna ve flora turizmi
 - Deniz turizmi
 - Arkeolojik turizm
 - Doğa yürüyüşü, rafting, kamping gibi doğaya dayalı turizm şekilleridir.

Dolayısıyla tarihi kentler diaspora turizmini besleyecek birçok alternatif turizm şeklinin yapılabileceği bir potansiyele sahiptir.

Zayıf Yönleri (Weaknesses):

1. Dünya üzerinde özellikle son yüzyılda yaşanan göç hareketleriyle kent merkezlerinde görülen bozulmalar tarihi kentlerde de etkisini göstermektedir.
2. Düzensiz göç sonucu gelen göçmenler hayatın daha kolay olmasından dolayı küçük ölçekli tarihi kentleri yerleşim yeri olarak seçebilmektedir. Bu da tarihi kentlerde öz kültürün bozulmasına, nüfus yoğunluğuna ve otantikliğini kaybetmiş yapılaşmaya neden olmaktadır.
3. Kent koruma ve tanıtma konularında bilinç düzeyinin istenilen düzeye ulaşmaması tarihi kentlerin tahribatı üzerine önemli bir etkidir.
4. Uluslararası düzeyde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmemiş tarihi kentlerin tanınırlığının az olması önemli bir zayıf yöndür.
5. Tarihi kentte yaşayan yerli halk turizm faaliyeti konusunda eksik bilgi ve donanıma sahiptir. Turizmin geliştirilmesi için tarihi kentte yaşayan yerli halka özel eğitim seferberliği başlatılmalıdır.
6. Tarihi kentler sınırlı ekonomik döngüleri yüzünden dışa göç veren kentlerdir. Ayrıca bazı tarihi kentlerde eğitim olanakları oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla genç nüfus sürekli azalmaktadır. Bu durum turizm sektöründe istihdam yetersizliğine sebep olmaktadır.
7. Tarihi kentlerin birçoğu küçük ölçekli yerleşimlerdir. Dolayısıyla sağlık hizmeti turistlerin yoğun olarak geldiği dönemlerde yetersiz kalmaktadır.
8. Tarihi kentlerde halihazırdaki eğlence mekanları sayı ve biçim bakımından yetersiz kalmaktadır. Koruma kanunları eğlence merkezlerini sayı ve biçim olarak sınırlandırmaktadır. Ancak yurt dışından gelen diasporik turist tatilini ana vatanında geçirirken özellikle genç nüfus eğlence merkezlerine gitmek isteyecektir. Bu durumda tarihi kentlerdeki eğlence fırsatları yetersiz kalacaktır.
9. Tarihi kentlerin var oluş amacı turistlere hizmet etmek olmadığı için sürekli, kentte turiste yönelik denetimli ve kaliteli bir hizmet bulunamamaktadır.
10. Tarihi kentlerde alt yapı ve üst yapı tesisi kentin kendi nüfus yoğunluğuna göre geçmiş dönem teknolojileri ve yapı malzemeleri ile yapıldığı için kent turizm sezonundaki yoğunluğu kaldıramamaktadır.
11. Yoğun yaşamışlık içeren tarihi kentlerin bazı parçaları zamana yenilmiş olabilir. Bu parçalar kent içinde yıkıntı ve çöküntü alanları olarak rahatsız edici görüntüler sunmaktadır.

12. Bazı tarihi kentlerde uygulanan yanlış koruma politikaları yüzünden tarihi evlerde yaşayan halk modern yapı malzemeleri ile yenileme ve iyileştirme yapamamakta hatta kent hizmeti alma noktasında sıkıntı yaşamaktadır. Bu durum restore çalışmaları ile düzeltilmeye çalışılsa da birçok konaklama tesisinde yerli halk kadar turist de bu durumdan rahatsız olmaktadır.
13. Özellikle sınırlı açık alana sahip tarihi kentlerde otopark sıkıntısı yaşanmaktadır.
14. Geçmiş dönemde yapılandırılan tarihi kentlerin yol genişlikleri günümüz trafiği için yetersiz kalmaktadır.
15. Tarihi kentlerde yerli halkın yabancı dil bilme oranı düşüktür.
16. Özellikle küçük ölçekli tarihi kentler yakın çevrelerinde bilinse de dünya genelinde tanınırlığı az olan kentlerdir.
17. Tarihi kentlerin diaspora turizmi amacıyla tanıtımını yapacak ve planlamayı düzenleyecek seyahat acentelerinin azlığı da bir başka zayıf yöndür. Seyahat acentaları çalışanları turizm sektörü için oldukça önemli çalışanlardır. Bu önem bu çalışanların turistlerin ve turizm işletmelerinin karşılıklı olarak iletişim halinde olmasından kaynaklanmaktadır. Sektör çalışanları turistlerin isteklerini, hizmet verenlerin uygulamalarını ve turistik yerlerin gelişmesini etkileyebilirler. Aynı zamanda buldukları çevrenin ve kültürün korunmasına yardımcı olabilirler (ECTAA, 2023). Dolayısıyla seyahat acenteleri tarihi kentleri diaspora turizminin önemli bir ayağı olarak görmelidirler.
18. Tarihi kentlere düzenlenecek diaspora turlarında konaklama kapasite ve kalite yetersizliği yaşanmaktadır. Tarihi kentlerde tesisler genellikle günübirlik ziyaretçilere hizmet vermek için organize olmuşlardır.
19. Tarihi kente ulaşım sağlanırken yolculuk konforunda sıkıntılar yaşanabilmektedir.
20. Tanıtımın yetersiz olması sadece bilinirliği yüksek olan tarihi kentlere diaspora turizminin yapılmasına sebep olmaktadır. Sürekli aynı tarihi kente tekrarlanan faaliyetler o tarihi kentin tarihi, kültürel ve çevresel olarak bozulmasına sebep olmaktadır.
21. Yerel yönetimlerin diaspora turizmi hakkında bilinç düzeyi yetersiz olabilmektedir.
22. Tarihi kentlerde yaşam yavaş aktığı için birçok alanda iletişim ve organizasyon eksikliği yaşanmaktadır.
23. Ekonomisi dar olan küçük ölçekli tarihi kentlerde finansman sorunu yaşanmaktadır.
24. Tarihi kentlerde turistin talep ettiği hijyen kurallarının sağlanmasında sıkıntılar bulunmaktadır.
25. Turizm sektörü yapısı itibarıyla kentin doğal çevresi üzerinde bozucu bir etkiye sahiptir.

Fırsatlar (Opportunities):

1. Dünyada ve Türkiye’de birçok noktada tarihi nitelikte kent bulunmaktadır. Her bir tarihi kent diaspora turizmi için çekim merkezi olma fırsatı taşımaktadır.
2. Tarihi kentlerin diaspora turizmi haricinde farklı alternatif turizm şekillerine de olanaklı olması önemli bir fırsattır.
3. Dünyadaki zorunlu göç hareketleri ile diaspora turizmi yaygınlaşmaktadır.
4. Dünya genelinde alternatif turizm türlerine olan ilginin giderek artması ve tarihi kentlerin birçok alternatif turizm türünü barındırıyor olması önemli bir fırsattır.
5. Çoğu tarihi kent doğal çevresiyle koruma altındadır ve doğal çevresi bozulmamış bir çevrede tatil yapmak turist için önemlidir.
6. Yöresel el ürünlerinin turistlere satışından ciddi gelirler elde edilebilir.
7. Yerel halk turizmin canlı tutulması için kendini sürekli yenileme ihtiyacı duyacaktır. Bu da sürekli bilinçlenen bir yerli halk oluşmasına sebep olacaktır.
8. Diasporik toplumların özlem duygularına hitap edecek tanıtım faaliyetleri bu turizmin gelişmesi için etkili olabilir. Bunun için dini bayramlar, resmi bayramlar vb. özel zamanlar kullanılabilir.
9. Diaspora turizminin potansiyelini gören hükümetler tarihi kentlere finansal ve teknik destek verebilirler.
10. Tarihi kentler sahip olduğu potansiyel nedeniyle diasporik turisti yöreye çekici festival, şenlik, fuar, panayır, sergi gibi kısa dönemli organizasyonlar için uygun hale gelebilirler.
11. Tarihi kentler birer açık hava müzesidir. Bazı tarihi kentler ile yakın mesafede arkeolojik alanlar ve flora, fauna açısından değerli bölgeler bulunmaktadır. Bu açıdan tarihi kentler kısa dönemli gezilerle eğitim amaçlı da kullanılabilir.
12. Ekonomisi güçlü bir ülkeden özellikle gelişmekte olan bir ülkeye yapılan diaspora turizminde gidilen ülkeye döviz akışı sağlanmaktadır. Ekonomik durumu iyi olan bir diaspora turisti ana vatanın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan etkilenmez bununla beraber gidilen ülke için döviz girişi önemli bir avantajdır.

Tehditler (Threats):

1. Her tarihi kentin turistik imajının olmaması bu tarihi kentlerin diaspora turizmi için keşfedilmesini zorlaştırmaktadır.
2. Diaspora turizmi sonucunda tarihi kentler ciddi çevresel sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Sahip oldukları doğal çevre ve ekolojik sürdürülebilirlik zarar görebilir.
3. Tarihi kentlerde sürüp giden hayatın ötesinde bu kentlerde turizmi canlandıracak, liderlik yapacak kişilerin, kurumların vb. bulunması zor olabilir.
4. Tarihi kentlerdeki eğitim olanaklarının yetersizliği, ekonomik sıkıntılar ve işsizlik nedeniyle genç nüfusun göç etmesi ve bir daha kentlerine dönmemeleri önemli bir tehdittir.
5. Tarihi kentin turizme gelişen bağımlılığı kenti besleyen diğer ekonomik faaliyetlerin gerilemesine sebep olabilir (tarım, hayvancılık, yöresel el işleri vb.).
6. Turistlerin davranışları tarihi kentte yaşanan kültürü olumsuz etkileyebilir.
7. Tarihi kent olma misyonu ile markalaşan kent zamanla altyapı yetersizliğinden dolayı teknolojinin ve gerekli yenilenmenin çok gerisinde kalarak hizmet veremez hale gelebilir.
8. Turist istek ve ihtiyaçları yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını perdeleyebilir. Halk turizm faaliyetinin getirdiklerinden bir süre sonra rahatsız olabilir (yetersiz sağlık hizmeti alma, trafik yoğunluğu, gürültü, dönemsel kalabalıklar, kirlilik, çevresel bozulma vb.). Bu durum yerel halkta turizme karşı bir bıkkınlık ve isteksizlik geliştirebilir.
9. Turizmden elde edilen gelir yerli halkın gözünü boyayabilir ve tarihi ve doğal kent değerleri hızlıca tüketilebilir.
10. Yerel toplum içinde avantajlı gruplar ortaya çıkabilir (konak sahibi, arazi sahibi, işletme sahibi vb.). Bu durum halk içinde huzursuzluk yaratabilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Küreselleşmenin etkisiyle ülkeler ve kültürler arasındaki sınırların giderek yok olduğu dünyamızda insanlar yeni ve daha iyi yaşam kurma umutları ile yer değiştirmektedirler. Gönüllü ya da zorunlu olan bu yer değiştirme hareketi göç edenlerin kendi kurallarına göre düzenledikleri yeni yaşam alanlarını kurmalarına ve kendi diasporalarını oluşturmalarına sebep olmaktadır. Bu durumun hem bırakılan hem de gidilen yere sosyolojik, politik ve ekonomik pek çok etkisi vardır (Subaşı ve Çelik, 2020: 400). Göç hareketlerinin bırakılan ve gidilen yerlerde meydana getirdiği bu etkilerin yanında göç edenler üzerinde oluşturduğu psikolojik durum ise sadece göç eden nesli değil daha sonraki nesilleri de derinden etkilemektedir. Göç ile gidenler bıraktıkları topraklara ve bu topraklarda yaşatılan kültüre özlem duymakta, bu durum onların yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Bu noktada diaspora turizmi, göç ile gidilen yerde hissedilen yalnızlık duygusu ile baş etme, bırakılan yerlere duyulan özlemi azaltma ve yeni nesle geçmişi tanıtmaya gibi amaçlarla yapılan bir turizm şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Diaspora turizminin amacı bırakılan yerlere yapılan fiziki seyahatin yanında o yerlerde yaşanan geçmiş hatırlamak ve yeni nesle bırakılan yerlerdeki ata kültürünü tanıtmaktır. Bunun yanında kültürel kimliği koruma isteği de diaspora turizmi için önemli bir motivasyon kaynağıdır (Iorio ve Corsale, 2013: 203; Subaşı ve Çelik, 2020: 409). Kültürel kimliğin korunması ve yeni nesillere tanıtılmasında kültürün halen yaşatıldığı çevreleri deneyimlemek seyahatten alınan hazzı arttıracaktır. Bu noktada tarihi kentler içinde barındırdığı pek çok kültürel birikim ile diaspora turizmi için önemli birer destinasyon niteliğindedir. Tarihi kentler kültür turizmi, miras turizmi, keder turizmi vb. kültüre dayalı turizm çeşitlerinin yanında kentin sahip olduğu doğal güzelliklerle de diaspora turizmine hizmet etmektedir.

Tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışan bu çalışmada SWOT analizi sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerinde pek çok etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü tarihi kentler, bu kentlerin bulunduğu doğal çevre ve diaspora turizmi sürekli etkileşim halindedir. Tarihi kentler diaspora turizmini canlandırmaya yönelik ekolojik ve tarihi birçok zenginliğe sahip olabilir. Bu kentlerin diaspora turizmi amacıyla turistlere açılacak olması tarihi kentte birçok noktanın ekstra koruma altına alınmasını gerektirir. Ayrıca tarihi kentlerde diaspora turizmi sayesinde alınacak koruma kararlarının uygulanması sürdürülebilir bir turizm faaliyeti için sürekli denetlenme gerektirmektedir.

Tarihi kentler, kentte geçmişte yaşanan pek çok olaydan kanıt sunmaları nedeniyle çok önemli kültürel miraslardır. Geçmiş yıllarda sadece tarihi dokuların yaşamasına ve mekânsal olarak korunmasına yönelik yapılan koruma faaliyetleri günümüzde kültürlerarası farklı değerlerin ortaya konması, bu değerlerin ayakta kalması, tarihi kimliğin yaşatılması ve tarihi kentlerin sadece mekânsal olarak değil içinde

bulunduğu çevresiyle korunması olarak evrilmiştir (Meşhur, 1999: 15; Koçan ve Çorbacı, 2012: 32). Diaspora turizmi, uluslararası düzeyde yapılan bir turizm olmasından kaynaklı olarak tarihi kentlerin korunmasında sıralanan tüm bu koruma yaklaşımlarını desteklemektedir.

Turistlerin tercih ettikleri destinasyonu belirlerken hangi özellikleri göz önüne aldıklarının tespiti, etkili bir turizm pazarlaması ve süreç yönetimi bakımından çok önemlidir. Destinasyon seçimindeki çekici özellikler; daha çok destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel güzellikler, ulaşım fırsatları, destinasyonun sağladığı farklı turizm imkanları ve çekicilikleri olabilmektedir (Eren vd., 2017: 480-483). Diaspora turizmi ile kentte ve kent civarında gizli kalmış birçok turistik çekici değer keşfedilebilmektedir (kentnin flora, fauna zenginliği, arkeolojik kalıntılar, gastronomik zenginlikler, el sanatları, yerel müzik vb.). Bu durum tarihi kent ve çevresinde pek çok alternatif turizm çeşidinin gelişimini sağlayabilir.

Diasporik turist, tarihi kentleri ziyaret ederek aynı zamanda miras ve hüznü turizmi de yapmış olmaktadır. Böylece genç nesil yaşlanan ya da kaybedilen atalarını tanıma fırsatı bulmaktadır. Diaspora turizmi içinde kültür turizminin büyük bir yeri vardır. Çünkü turizm ve kültür kavramı birbiri ile sıkı bir ilişki içindedir. Bir destinasyondaki kültürel zenginlik turizm faaliyeti için yüksek bir ziyaret motivasyonu oluşturmaktadır (Palaz, 2023:10).

Son yıllarda dünya genelinde gelişen kültürel miras bilinci ve tarihi kentler için yapılan tanıtım faaliyetleri dolaylı olarak diaspora turizmini de beslemektedir. Tarihi kentlerin diaspora turizmi için etkin olarak kullanılabilmesi kentte turistik imajın oluşturulması ile mümkün olacaktır. Bunun için yerel, bölgesel ve ülkesel ölçekte ilgili kurum ve kuruluş çalışmaları yanında halk eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir. Turizm faaliyetine katılacak yerel halka turizm eğitimi yanında çevre bilinci kazandırılması çok önemlidir. Çünkü tarihi kentte yapılacak turizm faaliyeti sonucunda ciddi çevresel sorunlarla karşı karşıya kalınabilir. Yapılacak turizm faaliyeti süresince kentin taşıma kapasitesinin aşılmasına, dönemsel yoğunluklara izin verilmemesine dikkat etmek önemlidir. Dönem dönem artan turist yoğunluğu kentin ekolojik, kültürel veya sosyal alanında tahribata sebep olabilir. Bu dönemsel yoğunluğun önüne geçebilmek için farklı ülkelerde yaşayan diaspora toplumlarına farklı özellikteki tarihi kentlerin tanıtımı yapılabilir. Böylece tanınırlık kazanmış tek bir tarihi kent üzerindeki turist baskısı dağıtılarak kentin turizm faaliyetinden olumsuz etkilenmesinin önüne geçilebilir. Ayrıca halk bilinmesi turizm sağladığı avantajlara kapılarak kent çevresindeki tarım alanlarının, hayvancılık, dokuma, seramik vb. yerel geçim kaynaklarının zarar görmesinin önüne geçecek, yerel halkın sahip olduğu kültürel değerlerin kaybedilmesini önleyecektir. Çünkü yerel kültürel değerlerin kaybı kentin turist tarafından çekiciliğini kaybetmesine sebep olacaktır. Yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını önceleyen, kültürel değerleri koruyarak günümüz teknolojisini gerekli alanlarda kente entegre edebilen, halk arasında özellikle genç ve kadın nüfusa istihdam sağlayabilen tarihi ve turistik kent projeleri geliştirilebilir. Koruma ve kullanma temelli olarak geliştirilen bu projelerde temel çıkış noktası diasporik turisti tarihi kente çekmek olmalıdır.

Tarihi kentlerde bulunan mimari tasarımlar tarihten gelen kültürle harmanlanmış izler taşımaktadır. Diasporik turist bu mimari tasarımlardan kendi yaşam çevresine alıntılar yapabilir. Tarihi kentlere yapılan diaspora turizmi sayesinde genç diasporik turist kendi kültürünü sadece kendine anlatılanlarla değil yaşadıkları ve gördükleri ile de deneyimler. Genç turist için yaşayarak öğrendikleri kalıcı olabilir ve bu sayede göç edilen ülkedeki yaşayış şekline öğrendiklerini taşıyabilir. Bu noktada diasporik turist hizmet edecek, sadece tarihi kentler ve kültürler üzerine uzmanlaşmış rehberlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyaç rehberler için de yeni bir uzmanlık alanı doğurmaktadır.

Çeşitli turizm değerlerine sahip ülkelerin bu değerlerin tanıtımını yaparak çok daha fazla turist çekmesi gerektiği bilinen bir gerçektir (Ünivar ve Şimşek, 2012: 330). Tarihi kentlerin yerel yöneticileri diasporik turist gelme ihtimalinin yüksek olduğu yurt dışı bölgelerde reklam ve tanıtımlar yaparak uluslararası deneyimler kazanmalıdır.

Diaspora turizmi tarihi kentte birçok ekonomik faaliyeti destekleyeceği gibi yeme, içme, hediyelik eşya üretim ve satış vb. faaliyetleri de arttıracaktır. Bu durum kentte yapılan ticareti destekler ve tarihi kent bu turizm şeklindeki yüksek gelirler elde eder. Çünkü turizm, dünya üzerinde çok hızlı büyüyen sanayilerden bir tanesidir ve pek çok ülke için temel döviz ve istihdam kaynağıdır (Boz, 2019: 1).

Tarihi kentlerin diaspora turizmi üzerindeki etkilerinin ortaya konması için yapılan bu çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuç; tarihi kentlerin ve yapılacak diaspora turizminin birbirleri üzerinde olumlu ve olumsuz pek çok etkiye sahip olmasıdır. Tarihi kentler pek çok özelliği ile diaspora turizmini desteklemektedir. Bunun yanında diaspora turizmi, tarihi kentnin kültürel, sosyal, ekonomik ve doğal çevresi üzerinde oldukça ciddi etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerin olumlu ve olumsuz etkiler olarak tespit edilmesi

ve desteğe ihtiyacı olan noktaların desteklenirken olumsuz etkiler için de yerel, bölgesel ve ülkesel ölçekte önlemlerin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Yazarlık Katkısı (Zorunlu Beyan)

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı (Zorunlu Beyan)

Araştırma herhangi bir etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Arınç, P. C. (2002). Selçuk'ta Kültür Turizmi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gözde Emekli), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ashrafi, B., Michael, K. & Carola, N. (2021). Heritage Impact Assessment, Beyond an Assessment Tool: A Comparative Analysis of Urban Development Impact on Visual Integrity in Four UNESCO World Heritage Properties. *Journal of Cultural Heritage*, 0(47), 199-207.
- Bayar, İ. (2021). Balıkesir Tarihi Kent Merkezinin Canlandırılması, Bir Öneri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Yasemin İnce Günay), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi
- Bermúdez, A. (2021). *La Diáspora Colombiana En Europa Y Su Relación Con El Conflicto Armado En Colombia*. Barcelona: Generalitat De Catalunya.
- Boz, M. (2019). Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi: Antalya Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 977-994.
- Cater, C., Poguntke, K. & Morris, W. (2019). Y Wladfa Gymreig: Outbound Diasporic Tourism and Contribution to Identity. *Sociology, Tourism Geographies*, 21(1), 1-22.
- Chief, M. R. (2007). World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992 – 2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353.
- Choe, J. & Lugosi, P. (2022). Migration, Tourism and Social Sustainability. *Tourism Geographies*, 24(1), 1-8.
- Cloke, P., Crang, P. & Goodwin, M. (2009). *Introducing Human Geographies*. Oxford: Hodder Education.
- Cohen, R. (1996). Diasporas and the Nation-State: From Victims to Challengers. *International Affairs*, 72(3), 507-520.
- Cohen, R. (1997). *Global Diasporas: An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.
- Coles, T. & Timothy, D. J. (2004). *Tourism, Diasporas and Space*. UK: Routledge.
- Çatalbaş, F. (2023). Diasporic Heritage and Identity in Urban Space The Case of Izmir, Turkey, *AHM Konferansı Bildiriler Kitabı* 21-23 Haziran 2023 (s. 9-22). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Çelebi, Ö., Çelebi, S. & Özçürümez Ş. T. (2011). *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika*. Ankara: UNHCR.
- Çelik, D. & Açıksöz, S. (2008). Tarihi Kentlerde Kent Estetiği Kaygısı: Bartın Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 10(14), 57-65.
- Çullu Kaygısız, N. (2022). Turizmde Güncel Eğilimler: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Erciyes Akademi*, 36(1), 213-227.
- Demir, I. (2022). *Diaspora As Translation and Decolonisation*. Manchester: Manchester University Press.
- Demirer, D. & Hatırnaz, B. (2023). Alternatiflik mi, Aşırılaşma mı? Turizm Çeşitlerinin Son Güncel Durumu. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 32-62.
- Dufoix, S. (2011). *Diasporalar*. İstanbul: Sena Ofset.
- Duval, D. T. (2003.) When Hosts Become Guests: Return Visits and Diasporic Identities in a Commonwealth Eastern Caribbean Community. *Current Issues in Tourism*, 6(4), 267-308.
- ECTAA. (2023). The European Travel Agents' and Tour Operators' Association, <https://www.ectaa.org/en/sustour-project> adresinden 20.08.2023 tarihinde erişildi.
- Eren, D., Yılmaz, İ. & Atasoy, F. (2017). Turizmde Destinasyon Seçimini Etkileyen Çekici Faktörler: Yozgat Üzerine Bir Değerlendirme. *II. Uluslararası Bozok Sempozyumu* 4-6 Mayıs 2017 (s. 480-490). Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları
- Fagence, M. (2003). *Tourism and Local Society and Culture*. UK: CABI Publishing.
- García-Hernández, M., Calle-Vaquero, M. & Yubero, C. (2017). Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. *Sustainability*, 9(8), 1346-1355.

- Genç, V. & Genç, S. G. (2020). *Diaspora Turizmi, Alternatif Turizm, Turizmin 41 Türü*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hall, S. (1990). *Cultural Identity and Diaspora*. London: Lawrence & Wishart.
- Huang, W., Hung, K. & Chen, C. (2018). Attachment to the Home Country or Home Town? Examining Diaspora Tourism Across Migrant Generations. *Tourism Management*, 0(68), 52-65.
- Huang, W., Ramshaw, G. & Norman, W. C. (2016). Homecoming or Tourism? Diaspora Tourism Experience of Second-Generation Immigrants. *Tourism Geographies*, 18(1), 59-79.
- Idiaspora. (2023). <https://www.idiaspora.org/en> adresinden 13.08.2023 tarihinde erişildi.
- IOM. (2023). International Organization for Migration, (2023). <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> adresinden 13.08.2023 tarihinde erişildi.
- Iorio, M. & Corsale, A. (2013). Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland. *Tourism Geographies*, 15(2), 198-232.
- İçellioglu, C. Ş. (2014). Kent Turizmi e Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un SWOT Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(1), 37-55.
- İyi, M. M. & Umarova, A. (2022). Türkiye ve Azerbaycan'ın Diaspora Politikalarının Karşılaştırılması: "Ortak Diaspora Politikaları Mümkün müdür?". *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 2(2), 208-239.
- King, R. & Christou, A. (2010). Cultural Geographies of Counter Diasporic Migration: Perspectives from the Study of Second-Generation 'Returnees' to Greece. *Population, Space and Place*, 0(16), 103-119.
- Koçan, N. & Çorbacı, Ö. L. (2012). Tarihi Çevreleri Koruma Sürecinde Yeni Yaklaşımlar: Kongre Turizmi, Safranbolu Çarşısı Örneğinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 31-36.
- Krtalic, M. & Ihejirika, K. T. (2023). The Things We Carry: Migrants' Personal Collection Management and Use. *Journal of Documentation*, 79(1), 86-111.
- Maruyama, N. & Stronza, A. (2010). Roots Tourism of Chinese Americans. *Ethnology*, 49(1), 23-44.
- Mavroudi, E. & Holt, L. (2021). Learning to be (multi)national: Greek Diasporic Childhood Re-Memories of Nationalism and Nation-Building in Australia. *Children's Geographies*, 19(5), 552-562.
- McKercher, J. (2002). Toward a Classification of Cultural Tourism, *International Journal of Tourism Research*, 0(4), 29-38.
- Meşhur, M. Ç. (1999). Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rahmi Erdem), Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Morano, A. & Karkason, T. (2023). A Transnational Millet in the Jewish State: A Judeo-Spanish Diaspora between Israel and Turkey, 1948–1958. *Nations and Nationalism*, 29(3), 789-1157.
- Mortley, N. K. (2011). Strategic Opportunities from Diaspora Tourism: The Jamaican Perspective. *Canadian Foreign Policy Journal*, 17(2), 171-185.
- Murray, J. C. (2018). "You Speak Greek Well ... (for an Australian)": *Homeland Visits and Diaspora Identity*. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 20(1), 65-86.
- Palaz, M. (2023). *Fethiye'nin Doğal ve Kültürel Özelliklerinin Turizm Üzerine Etkilerinin Araştırılması*. Ankara: İksad Publishing House.
- Petroman, I., Petroman, C., Marin, D., Ciolac, R., Vauduva, L. & Pandu, I. (2013). Types of Cultural Tourism. *Animal Science and Biotechnologies*, 46(1), 385-388.
- Plana, S. & Herbolzheimer, K. (2023). Diasporas Building Memory and Peace the Role of the Diaspora with the Colombian Truth Commission. *AHM Konferansı Bildiriler Kitabı* 21-23 Haziran 2023 (s. 59-66). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Poria, Y., Reichel, A. & Biran, A. (2006). Heritage Site Perceptions and Motivations to Visit. *Journal of Travel Research*, 44(3), 318-326.
- Rosa, J. & Trivedi, S. (2017). *Diaspora and Language*. UK: Routledge Press.
- Ruting, B. (2013). *Touring The Homeland: Diasporic Travel by Antipodean Estonians*. UK: Policy Press.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83-99.
- Scheyvens, R. (2007). Exploring the Tourism-Poverty Nexus, *Current Issues in Tourism*, 10(2), 231-254.

- Seraphin, H., Gowreesunkar, W. & Canosa, A. (2023). Destination Marketing Organisations: The Need for a Child-Centred Approach to Diaspora Tourism. *Tourism Planning & Development*, 20(3), 468-480.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shiladitya B. P. (2008). Home and Away: Diasporas, Developments and Displacements in a Globalising World. *Journal of Intercultural Studies*, 29(1), 111-131.
- Subaşı, A. & Çelik, S. (2020). *Diaspora Turizmi, Gelecek Turizm Trendleri*. İstanbul: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.
- Szromek, A. R., Kruczek, Z. & Walas, B. (2023). Stakeholders' Attitudes Towards Tools for Sustainable Tourism in Historical Cities, *Tourism Recreation Research*, 48(3), 419-431.
- TDK, (2023a). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 20.08.2023 tarihinde erişildi.
- TDK, (2023b). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 22.08.2023 tarihinde erişildi.
- Theodoropoulou, I. (2021). Nostalgic Diaspora or Diasporic Nostalgia? Discursive and Identity Constructions of Greeks in Qatar, *Lingua*, 263.
- Toivanen, M. & Bahar, B. (2020). Diasporas' Multiple Roles in Peace and Conflict: A Review of Current Debates. *Migration Letters*, 17(1), 47-57.
- Triarchi, E. & Karamanis, K. (2017). The Evolution of Alternative Forms of Tourism: A Theoretical Background. *Business & Entrepreneurship Journal*, 6(1), 39-59.
- Uçar, D. & Doğru, A. Ö. (2005). Cbs Projelerinin Stratejik Planlaması ve SWOT Analizinin Yeri. *10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultay Kitabı* 28 Mart-1 Nisan 2005. Ankara: TMMOB Yayınları.
- Uçar, Ş. (2021). Diasporada Kafkas Kimliği ve Aidiyet Hissi Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(8), 170-184.
- UNHCR, (2023). The UN Refugee Agency. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022> adresinden 12.08.2023 tarihinde erişildi.
- Ünivar, Ş. & Şimşek, S. 2012. Kültür ve Turizm Bakanlığının Yurtdışı Tanıtım Filmlerinde Kültürel İmge Kullanımı. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 305-330.
- Wackenhut, A. F. & Orjuela, C. (2023). Engaging the Next Generation: Authoritarian Regimes and Their Young Diaspora. *European Political Science*, 22(1), 1-16.
- Wagner, L. (2008). Diasporic Visitor, Diasporic Tourist Post-Migrant Generation Moroccans on Holiday at 'Home' in Morocco. *Civilisations*, 0(57), 191-205.
- Yosmaoğlu, N. & F. Engin, (2002). *Düzce İl Gelişim Planı*. Düzce: Düzce Belediyesi Yayınları.
- Zotic, V., Alexandru, D. E. & Dezsi, Ş. (2014). Debate on Tourism in Postmodernism and Beyond, *The Business of Tourism, Presented at the Second Belgrade International Tourism Conference 27-29 June 2014* (s. 79-93). Serbia: College of Tourism Publishing.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 217-232, Autumn 2023

The Mediating Role of Psychological Safety in the Impact of Workplace Friendship on Creativity* ** *İş Yeri Arkadaşlığının Yaratıcılığa Etkisinde Psikolojik Rahatlığın Aracı Rolü*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1348986>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Geylan
Anadolu Üniversitesi / İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi / İşletme Bölümü
ageylan@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0303-9296

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 03.03.2021 tarih ve 58/61 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Abstract

In today's demanding working conditions, it is of considerable importance for employees to feel safe and happy in their workplaces in terms of their performance. Since employees spend a significant portion of their time in the workplace, the encouragement and development of personal relationships among colleagues and the establishment of communication related to work contribute to the emergence of workplace friendships. These friendships also lead to employees receiving support, feeling relaxed, and experiencing a sense of security. Employees who freely express their ideas in the workplace are more comfortable in implementing their creative ideas. This sense of confidence they feel is also reflected in their psychology as "safety." Therefore, through the workplace friendships they establish, employees can feel psychologically secure. As a result, their performance, especially in terms of creativity, improves. The aim of this study is to determine the mediating role of psychological comfort in the impact of workplace friendships on employee creativity in organizations. To achieve this goal, data was collected through a survey technique from 500 full-time white-collar employees working in companies operating in the furniture sector in Kayseri. The surveys were conducted through face-to-face interviews, and incomplete responses were eliminated, resulting in a total of 428 valid survey responses. Firstly, Cronbach Alpha values were calculated and confirmatory factor analysis was applied to assess the validity and reliability of the collected data. Additionally, skewness and kurtosis values were examined to determine whether the data followed a normal distribution. IBM SPSS, IBM AMOS, and PROCESS 3.2 software programs were utilized for data analysis. Based on the findings, it has been revealed that psychological comfort plays a partial mediating role in the impact of workplace friendships on creativity. In this context, it has been concluded that workplace friendships not only support creativity but also serve as a mediator in enhancing psychological comfort.

Keywords: Workplace Friendship, Creativity, Psychological Comfort

Öz

Günümüz yoğun çalışma koşullarında çalışanların işyerlerinde güvende ve mutlu hissetmeleri performansları açısından oldukça önemlidir. Çalışanların zamanlarının büyük bir kısmını çalıştıkları yerde geçirmeleri ve iş arkadaşları arasındaki kişisel ilişkilerin teşvik edilip geliştirilmesi ve işle ilgili kurulan iletişim arkadaşlıkların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kurulan arkadaşlıklar da çalışanların destek görmelerine, rahatlamalarına, güvende hissetmelerine yol açar. İş yerinde fikirlerini özgürce eden çalışanlar da yaratıcı fikirlerini hayata geçirmek konusunda daha konforludur. Duydukları bu güven psikolojilerine de "safety" olarak yansır. Dolayısıyla çalışanlar kurdukları iş yeri arkadaşlıkları sayesinde psikolojik olarak güvende hissedebilirler. Bunun sonucunda da yaratıcılık başta olmak üzere performansları da artar. Bu çalışmanın amacı örgütlerde iş yeri arkadaşlığının çalışanların yaratıcılığa etkisinde psikolojik rahatlıklarının aracı rolünü tespit etmektir. Bu amaçla Kayseri'de mobilya sektöründe faaliyet göstermekte olan işletmelerde çalışmakta olan 500 tam zamanlı beyaz yakalı çalışan üzerinde anket tekniğiyle veri toplanmıştır. Anketler yüz yüze görüşerek toplanmış ve eksik değerlendirilenler elenerek toplam 428 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Öncelikle elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir olup olmadıklarını ortaya koyabilmek amacıyla Cronbach Alpha değerleri hesaplanmış ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ayrıca verilerin normal dağılıp dağılmadıklarını belirleyebilmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Analizlerin yapılmasında IBM SPSS, IBM AMOS ve PROCESS 3.2. programlarından faydalanılmıştır. Bulgulardan yola çıkarak iş yeri arkadaşlığının yaratıcılık üzerine etkisinde psikolojik rahatlığın kısmi aracı rol oynadığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda iş yeri arkadaşlığının yaratıcılığı desteklerken psikolojik rahatlığın da aracı rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Yeri Arkadaşlığı, Yaratıcılık, Psikolojik Rahatlık

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Geylan, A. (2023). The Mediating Role of Psychological Safety in the Impact of Workplace Friendship on Creativity. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 217-232.

INTRODUCTION

The performance displayed by organizations and the variables influencing such performance have been among the central topics of researchers for many years. The fundamental factor underlying this pursuit is to achieve competitive advantage and maintain a consistently innovative stance that sets them apart from competitors. In this context, concepts such as employee well-being, workplace happiness, interpersonal relationships, trust in the organization, trust between employees, conflict, psychological comfort, and creative capacity are deemed worthy of investigation. One of the significant concepts for employees to feel good within the organization and consequently enhance their own productivity and organizational efficiency is workplace friendship. Workplace friendships reflect the level of intimacy and social interactions among colleagues within an organization. These interactions encompass opportunities for forming friendships and the value employees place on such relationships. Effective friendship relationships play a pivotal role in meeting social and emotional needs in the workplace, contributing to the organization's goal attainment, desired performance demonstration, and the development of attitudes like commitment to the organization and job satisfaction.

Given the assumption that many employees spend more time with their coworkers than with their families, it is evident how crucial social relationships established in this context are (Alpaslan et al., 2015). From an organizational perspective, workplace friendships are observed to enhance performance directed toward achieving organizational goals, morale, organizational commitment, and effort, while also reducing employee turnover (Kram & Isabella, 1985:110-132; Morrison & Nolan, 2007:33). Consequently, it is plausible to assert that employees who feel good and secure in their workplace tend to exhibit higher levels of creativity. In organizations characterized by strong workplace friendships, employees are more tolerant of each other's mistakes, provide mutual support, engage more actively in teamwork, encourage knowledge sharing, and decrease conflicts. These outcomes collectively contribute to increased creativity.

Edmondson (1999), emphasizing individuals' tendency to trust, notes that an environment lacking trust harbors uncertainty for individuals, making them uneasy. When an individual cannot predict the reactions of fellow employees, they approach their tasks with unease, considering this uncertainty in every behavior and reaction. With this unease, individuals cannot fully engage in their work, leading to errors. Yener (2015) highlights that an organization's practice of tolerating potentially unfavorable behaviors of new employees in interpersonal relationships fosters trust in those employees. Considering that the apprehension and concerns individuals feel when entering a new environment can be alleviated through the tolerant, embracing, and hospitable approach of others, the significance of a climate of psychological safety becomes more evident. Hence, a work environment in which all employees, including newcomers, trust each other will indirectly influence their creativity. Therefore, the aim of this study is to examine the mediating role of psychological safety in the relationship between perceived levels of workplace friendship and creativity.

Workplace Friendship

In the contemporary landscape, factors such as the lack of trust in social environments and cities, the intrusion of technology into social life altering relationships, people's growing reluctance to trust one another, and the increased time allocation to work have contributed to the weakening of friendship bonds. Hence, there is an observable trend wherein individuals are increasingly forming friendships within the workplace (Shellenbarger, 2000: B1). This inclination is further substantiated by the effects of globalization (Wild et al., 2007), changes in work practices, the preference for group collaboration over individual work, and the evolving nature of businesses over time.

Additionally, the fact that employees spend a considerable portion of their time in the workplace, coupled with the encouragement and cultivation of personal relationships among colleagues and the emergence of communication-based friendships related to work tasks, contributes to this trend (Morrison, 2004). Similarly, organizational practices such as rotation, organizational commitment, social support provided to employees, and policies related to training and development, are often designed in a group context, thereby supporting workplace friendships (Riordan & Griffeth, 1995). Recent research underscores the predominance of workplace friendships formed and sustained within workplaces due to the aforementioned reasons (Morrison, 2004; Dickie, 2009).

Friendship is a personal and emotional relationship that is unique to the parties involved (Wolff, 1950). It is founded upon irreplaceable and distinct emotions (Silver, 1990) and nourishes emotional support, warm exchanges of interest, and shared needs (Takahashi, 2005). Workplace friendship, on the

other hand, is characterized as a mutual connection among individuals within the same workplace, encompassing shared bonds, trust, common values, and interests; it goes beyond mere acquaintance while excluding any romantic elements (Berman et al., 2002; Pillemer & Rothbard, 2018). Feelings of togetherness (Siantonas, 2019) and positive relational dynamics (Lee et al., 2020) are at the core of workplace friendships. In other words, workplace friendship is a voluntary and individually driven interaction that evolves through personal choices (Rawlins, 1982:343-352). Within this context, the concept of friendship, often expressed as "mutual solidarity between two individuals with a voluntary condition," possesses two fundamental characteristics in the workplace. First, it is based on voluntary choice (Rawlins, 1982), and second, it centers around an individual, focusing not only on them as an employee but as a whole social being, thereby facilitating communication (Sias et al., 2004:322).

According to Sias (2012), the workplace transcends being merely a place of work; it becomes a social arena. Employees establish friendship relationships in the workplace, thereby creating social environments that offer them a life space (Winstead et al., 1995). As a result, in such environments, it is likely that individuals can easily communicate, converge on a common ground that fosters friendship through shared attitudes, life similarities, age, and other factors (Lee, 2005). Riordan and Griffeth (1995) argue that such workplace friendships and social environments should be regarded as a precursor to the competitive advantage organizations offer. This is because the established workplace friendships not only directly influence work focus, motivation, and satisfaction but also have indirect effects on employee commitment and productivity. In summary, effective friendship relationships, which fulfill social and emotional needs in the workplace, act as a precursor to achieving organizational goals, demonstrating desired performance, fostering organizational commitment, and cultivating job-related satisfaction (Alpaslan et al., 2015).

Workplace friendships fulfill a high level of social interaction need for employees. They impact personal happiness and quality of life (Berman et al., 2002; Intelligence, 2014). Employees create a life space for themselves through these social environments within the workplace (Winstead et al., 1995). Consequently, when one faces a challenge, their coworkers provide support, leading to increased satisfaction levels (Robinson et al., 1993; Nielsen et al., 2000). Through workplace friendship, a supportive and innovative organizational climate is cultivated, contributing to increased commitment, enhanced employee motivation, and productivity (Guy, 1992; Ross, 1997; Berman et al., 2002; Crabtree, 2004). Greater communication environments are established, fostering a sense of comfort, well-being, and security in the workplace (Kramer, 1996). Facilitating trust, respect, and collaborative attitudes, workplace friendships also play a role in reducing employee turnover (Kram & Isabella, 1985). Additionally, Wong et al. (2021) argue that shared knowledge, such as "insider stories," is a narrative that strengthens friendships by providing emotional support. Once established, workplace friendships create an environment of trust, intimacy, and openness, offering possibilities for moral learning (Blatterer, 2021). Furthermore, employees with higher levels of workplace friendship self-efficacy can better manage risks and side effects, such as incivility (Fasbender et al., 2023).

Amidst these aforementioned outcomes of workplace friendship, it is crucial to highlight another outcome—its impact on employees' creativity and innovative behavior. Recent research, albeit limited, suggests that workplace friendship exerts a positive influence on innovative behavior (Eva et al., 2019; Cao & Zhang, 2020). Recent investigations into the contributions of workplace innovation and creativity to organizational performance underscore the significance of innovation for organizations in gaining strategic competitive advantage (Banbury & Mitchell, 1995; Mc Grath et al., 1996; Hargadon & Sutton, 2000; Daneels, 2002; Amabile & Khair, 2008; Cohn, Katzenbach, & Vlak, 2008; Ventura & Soyuer, 2016). Innovation, which is a result of creativity, is a social process (Edmondson & Nembhard, 2009; Zhang & Bartol, 2010) shaped by relational dynamics including regular high-quality interaction and communication (Van Hargadon, 2003) and team cohesion (West & Anderson, 1996). In other words, innovative work is characterized by risk-taking and social interaction, both of which require individuals to perceive their environment as psychologically safe (Baer & Frese, 2003; West & Richter, 2008). Psychological safety is also significantly associated with feelings of vitality and positive mood, which enhance employees' involvement in creative work (Kark et al., 2009). Through the camaraderie conveyed by workplace friendship, employees maintain regular communication, promoting knowledge sharing and consistent feedback. Regular feedback from colleagues enhances the likelihood of engaging in innovative behavior and elevates the quality of innovations (Cao & Zhang, 2020).

Creativity

One of the pioneering researchers associated with the concept of creativity is Torrance. The author who developed the Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT) (Torrance, 1972, 1973) is known for these tests, which are still in use today and remain valid. Torrance (1966) conceptualized creativity as a process of being sensitive to problems. According to Torrance, this state of sensitivity is a natural process for humans. The author suggests that when a person feels incomplete or incongruous, they experience restlessness and discomfort, prompting them to seek solutions to alleviate or escape from this discomfort. Mucchielli (1967), on the other hand, perceives creativity as a mental and imagistic richness concerning ideas (Cited in: Öncü, 1989: 41). Similarly, Bartlett's (1958) definition of creativity—deviating from the main road, breaking away from patterns, being open to experience, and allowing one thing to guide and influence another—also underscores this point. Definitions provided often emphasize distinctiveness. There are many other definitions that can be accessed. For instance, Thurstone (1952) states, "If a thinker has suddenly reached a solution that ends in a result and signifies innovation for them, this is a creative action." Harris (1998), on the other hand, evaluates creativity as the combination, alteration, and synthesis of existing ideas resulting in new ones (Kesici, 2014: 17).

When examining the literature on creativity, the traditional approach emphasizes that creativity is something accomplished solely by individuals referred to as "creative." This trend predominantly focuses on individual differences (Lloyd-Cox et al., 2022) when discussing creativity. However, while the literature that investigates the distinction between creative individuals and relatively non-creative ones has provided valuable insights, it remains limited in scope. In contrast to the traditional approach, contemporary perspectives believe that individuals with normal capacities are capable of generating at least moderately creative work. This perspective places emphasis on the social environment as well (Amabile, 1996:1).

Looking at studies aiming to determine the relationship between creativity and intelligence, it is emphasized that there is a variable and low correlation between intelligence and creativity (Kim, 2005; Batey & Furnham, 2006). For example, Terman (1917) in his research on gifted children showed that only three percent of gifted children were creative. Similarly, Richards (1976) administered tests on creativity and intelligence, revealing a low correlation between the two.

Certain personality traits contribute to the generation of unusual and plausible solutions for emerging problems by creative individuals. Two of the most significant traits are "a tendency to take reasonable risks" and "the ability to tolerate high levels of complexity and uncertainty." Parsil (2012) suggests that creative individuals are flexible, original, quick thinkers who can utilize different strategies, methods, and tools, establish connections between abstract or concrete objects and concepts, possess rich imagination, quickly discern current situations, have strong social relationships, and possess a high desire to learn and intuitive abilities (Cited in: Kesici, 2014).

In the context of innovation and globalization, organizations require employees who will enable them to remain competitive in the market. Another feature that leads an individual towards creativity is proactivity (Bateman & Crant, 1993). Proactive employees are more likely to make structural changes that will give the organization a competitive edge (Zhou & George, 2001). Like proactivity, creativity is an internal and cognitive process focused on generating ideas. Creativity can be influenced by the individual or the situation. When one examines an individual's creativity in terms of work approach or predictions for the organization, it becomes a unique trait (Runco, 2004). The literature has shown that creativity contributes to organizational innovation, growth, survival (Madjar et al., 2002), new product performance, and employee job performance (Zhang & Bartol, 2010).

In 1988, Amabile introduced an addition to the creativity literature that encompasses creativity and innovation within organizations. In this contribution, while the fundamental model of individual creativity remained the same, an assumption was added that the same four components closely interact to influence the creativity of working teams. According to Amabile, innovation depends on (a) domain-relevant knowledge (similar to individual-level domain-related skills); (b) innovation management skills (similar to individual-level creative processes); and (c) innovation motivation (similar to individual task motivation). These components shape the work environment that affects individuals and teams. Therefore, along with this proposed model, the importance of workplace friendships and the work environment was highlighted (Amabile, 1988).

In an organizational context, workplace friendships are expected to enhance creativity by increasing communication, sharing, and feedback. As summarized above, creativity is an individual skill. However, when individuals feel secure and comfortable in their environment, the sharing, discussion, and

support of ideas will foster a creative environment (Cao & Zang, 2020). Considering the potential benefit of workplace friendships in terms of mutual assistance and support among employees, it is likely that such support will enhance employees' creativity. Additionally, employees' sense of belonging within the organization facilitates open sharing of ideas and the understanding that failure will not be a problem, even if it occurs (Berman et al., 2010). This, in turn, reduces the cost of failed innovative behavior.

The Mediating Role of Psychological Comfort

One of the factors influencing an employee's behavior within an organization is the alignment between oneself and the environment in this regard (Türkoğlu & Misican, 2019). Psychological safety is a significant factor that determines the course of interpersonal relationships in the work environment. Employees have perceptions about the reactions they will receive from their colleagues. These perceptions influence their behaviors. The answer a employee gives to questions like "Will I be criticized if I do this here?" determines their comfort level regarding the situation. If the answer is "No," the employee can take steps related to the issue. This is because having a different viewpoint and fearing exclusion, isolation, or ridicule when expressing it can lead an employee to conceal their thoughts (Edmondson, 2003). Another definition of psychological safety by Kahn (1990) is "the feeling of being able to reveal and utilize oneself without fear of negative consequences for one's image, status, or career."

Eggers (2010:2) suggests that in workplaces where the phenomenon of psychological safety is embedded, employees are rewarded when they take calculated risks at a level resulting in learning. In environments where employees feel psychologically secure, their engagement in the process often leads to more learning and positive change. The concept of psychological safety reduces the stress associated with feedback and help requests in the learning process, enabling employees to do so with less hesitation. This comfort enhances employees' learning experience by making them feel safer (Yener, 2015).

From this standpoint, creativity, which we define as the generation of novel or useful information, has generally been associated in the literature with job performance or organizational competitiveness. Much of this research has focused on the antecedents of creativity. Additionally, the exchange of job-related information and ideas also enhances creativity. Each piece of shared knowledge provides cognitive resources to an employee (Amabile & Khaire, 2008). When employees can communicate with each other confidently, they can perform at a higher level when they feel secure. The comfort provided in the workplace environment minimizes potential fears of failure and reduces the negative outcomes for employees (Hirak et al., 2012). Furthermore, in the literature, mutual trust and understanding in the workplace are thought to have a significant impact on employees' psychological safety (Atkinson, 2004). Workplace friendships offer emotional support and aid in perceiving sufficient resources, enabling individuals to feel secure in coping with challenges and facing stress (Berman et al., 2010; Guchait et al., 2014; Yin et al., 2015).

Due to the relatively recent history of the concept of psychological safety in both national and international literature, only a few studies directly investigating psychological safety have been found. However, there are studies accessible that focus on related phenomena and treat it as a mediating variable. These studies have explored the impact of psychological safety on areas such as job stress, risk-taking, interpersonal trust and perceived recognition in work teams, leadership qualities, and freedom of expression (Walumbwa & Schaubroeck, 2009; Pacheco et al., 2015; Dollard et al., 2012; Eggers, 2011).

Psychological safety provides individuals with greater motivation to communicate and share work-related knowledge with others because they feel less threatened by the recipient's judgment (Liu et al., 2016; Zhao et al., 2016). According to Ehrhart (2004), frequent communication and interactions with other colleagues about work events help foster shared meaning and collective judgments about the work environment. Thus, high psychological safety can facilitate open communication among employees and create a knowledge-sharing environment for them to exchange and share work-related information (Siemsen et al., 2009). In conclusion, workplace friendships foster employees' sense of security and increase their willingness to share. The increased sharing is expected to enhance mutual support and exchange of ideas among employees, consequently promoting creativity. In this context, employees feeling secure, comfortable, and free of anxiety indicate their psychological comfort. The psychological safety experienced by employees in the workplace will positively affect workplace friendships and creativity.

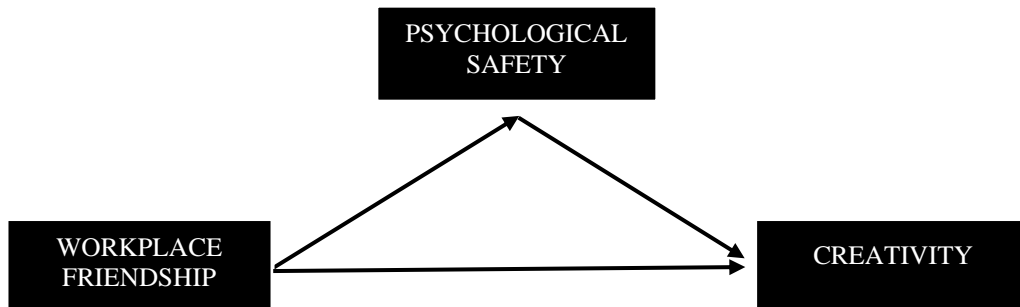
METHOD

Research Purpose, Hypotheses, and Model

The purpose of this study is to determine the role of psychological safety in the relationship between perceived workplace friendship levels and employees' creativity. Based on this objective, the research hypothesis and model are presented below.

H1: Psychological safety plays a mediating role in the relationship between workplace friendship and creativity.

Figure 1: Research Model

Sample

The data used in this study were obtained from 500 full-time white-collar employees working in the furniture sector in Kayseri, Turkey. Prior permission was obtained to administer the survey form prepared in line with the research objective. Data collection was facilitated by allowing willing participants to complete the survey form on a voluntary basis. Participants' opinions were collected through face-to-face interviews. After identifying missing and erroneous codes, a total of 428 survey responses were considered for analysis. The return rate for the surveys was 85.6%. All statements in the scales were designed to be answered in a 5-point Likert format, and the instructions and printing of the scale were prepared accordingly. The rating scale ranged from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (5).

In terms of demographic characteristics, 152 participants were male (69.7%), and 66 participants were female (30.3%). Regarding marital status, 145 participants were married (66.5%), and 73 participants were single (33.5%). In terms of education, 38 participants had a high school degree (17.4%), 164 participants had a bachelor's degree (75.2%), and 16 participants had a postgraduate degree (7.4%). The mean age of participants was 36.8, with a standard deviation of 12.7.

Table 1: Demographic Data of Participants

Variable	Category	Frequency	%
Gender	Male	152	69,7
	Female	66	30,3
Marital Status	Married	145	66,5
	Single	73	33,5
Education Level	High school	32	17,4
	Bachelor's	164	75,2
	Postgraduate	16	7,4

Procedure and Analysis

To ascertain the reliability and validity of the obtained data, Cronbach's Alpha values were calculated and confirmatory factor analysis was conducted. Additionally, skewness and kurtosis values were examined to determine the normal distribution of the data. In the testing phase of the research model, the bootstrap method proposed by Preacher and Hayes (2004) was employed. This approach enables the

creation of large datasets to test indirect effects, reduces bias, and calculates accelerated confidence intervals. Due to limitations of sensitivity to deviations from normality that require larger sample sizes, Preacher and Hayes' (2004) approach was preferred over the approach by Baron and Kenny (1986). The analysis was performed using IBM SPSS, IBM AMOS, and PROCESS 3.2 software.

Measurement Instruments

Workplace Friendship: To assess participants' perceived levels of workplace friendship, the scale introduced by Nielsen, Jex, and Adams (2000) was utilized. The Turkish adaptation of the scale was conducted by Şahinbaş (2018). The scale comprises 12 items and two dimensions (opportunity for friendship and value of friendship). Examples of scale items include "Seeing my colleagues is one reason I look forward to work" and "I have the opportunity to form close friendships at work." The Cronbach's Alpha coefficient for the scale was calculated as 0.772.

Psychological Comfort: To determine participants' level of psychological comfort, the scale developed by Li and Yan (2009) consisting of four items and one dimension was utilized. The items include "I am not afraid to be myself at work," "There is a threatening environment at the workplace (reverse-coded)," "Some people at work intentionally act to undermine my efforts (reverse-coded)," and "If you make a mistake at work, it is usually used against you (reverse-coded)." Li and Yan (2009) reported the reliability of the scale as 0.830, explaining 61% of the variance. The reliability coefficient for the four items was determined as 0.844.

Creativity: To assess participants' creativity level, the 'Creative Behavior' scale developed by Scott and Bruce (1994) was employed. The scale consists of six items and one dimension. The items are listed below, and the reliability coefficient is calculated as 0.906.

- I explore new technologies, processes, techniques, and/or product ideas.
- I generate creative ideas.
- I defend my ideas against others and encourage them.
- I research and secure the necessary resources to implement new ideas.
- I develop appropriate plans and programs for the implementation of new ideas.
- I am innovative.

Confirmatory Factor Analysis Results

To demonstrate the structural validity of the utilized scales in line with the research objectives, confirmatory factor analysis was conducted. The fit indices resulting from the analyses are shown in the table below.

Table 2: Confirmatory Factor Analysis Results

Indices	Perfect Fit	Acceptable Fit	Workplace Friendship	Psychological Safety	Creativity
CFI	,970≤CFI≤1,000	,950≤CFI≤,970	,958	,995	,997
HOELTER	≥200	75≤HOELTER≤200	239	270	342
IFI	,950≤IFI≤ 1,000	,900≤IFI≤,950	,958	,995	,997
NFI	,950≤NFI≤1,000	,900≤ NFI≤,950	,943	,986	,989
PCLOSE	≥0,05		,298	,432	,548
RFI	,900<RFI≤1,000	,850<RFI≤,900	,912	,973	,982
RMSEA	,000≤RMSEA≤,050	,050≤RMSEA≤,080	,073	,051	,025
TLI	,95≤TLI≤1,000	,900≤TLI≤,950	,948	,990	,994
χ ² /df	,000 ≤ χ ² /df ≤ 2,000	2 ≤ χ ² /df ≤ 3	2,898	1,560	,613

*Source: Bayram, A., Şeker, M., Büyüksivashoğlu, N. M., Reyhancan, M., Vyacheslav, T., & Botakarayev, B. (2019). The Mediating Role of Stress on The Relationship Between Organizational Culture and Dysfunctional Attitudes: A Field Study. *Elementary Education Online*, 19(1), 147-156.

The confirmatory factor analysis results for the variables included in the study are presented in Table 1. The goodness-of-fit indices for all three variables are within acceptable limits. Thus, it can be

concluded that the structures related to the variables are consistent and appropriate with the empirical data used in the analysis. The reliability (Cronbach's Alpha Coefficient) and validity (Confirmatory Factor Analysis) analysis results indicate that the obtained data fulfill the necessary conditions for conducting the analyses.

Ethical Committee Statement

Ethical Committee Statement Committee Name: Anadolu Üniversitesi

Date: 03.03.2021

Ethical Committee Decision No: 58/61

FINDINGS

The means, standard deviations, correlations, and reliability values for the variables of the study are presented in Table 1. The averages of participants' scores for workplace friendship ($M = 3.76$, $SD = 0.62$), psychological safety ($M = 3.46$, $SD = 1.11$), and creativity ($M = 3.58$, $SD = 1.09$) are all above 3.46. Correlation analysis results reveal a significant positive relationship at the 1% level between creativity and workplace friendship ($r = 0.534$) and psychological safety ($r = 0.579$).

Table 3: Means, Standard Deviations, Correlations, and Reliability Values of the Variables

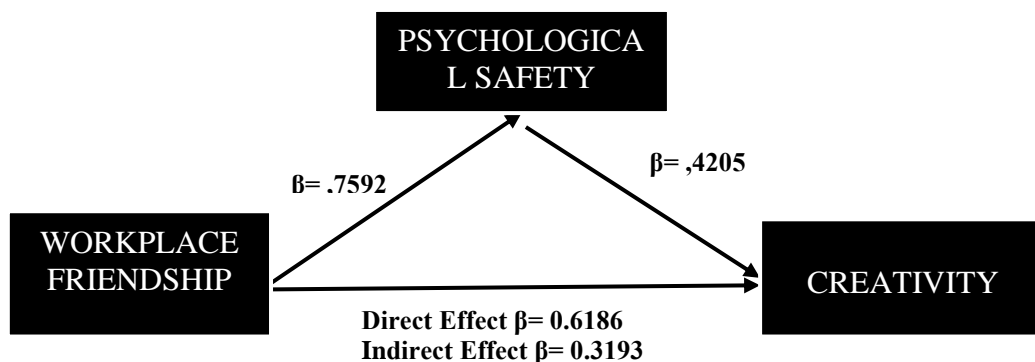
	Mean	Standard Deviation	1	2	3
1. Workplace Friendship	3,7671	,61758	(,832)		
2. Psychological Safety	3,4587	1,11073	,422**	(,893)	
3. Creativity	3,5800	1,08500	,534**	,579**	(,844)

*Correlations are significant at the .01 level (two-tailed).

Testing the Research Model

As mentioned under the title "Procedure and Analysis," the PROCESS 3.2 (Model 4) add-on was employed to determine the mediating role of psychological safety in the relationship between workplace friendship and creativity. The regression analysis results indicate that workplace friendship significantly affects creativity ($b = 0.9378$, $SE = 0.1011$, $t = 9.2780$, $p = 0.000$), explaining 28.50% of the variance in creativity. Moreover, both workplace friendship ($b = 0.6183$, $SE = 0.0992$, $t = 6.2390$, $p = 0.000$) and psychological safety ($b = 0.4205$, $SE = 0.0551$, $t = 7.6277$, $p = 0.000$) significantly influence creativity, jointly explaining 43.73% of the variance in creativity. The direct and indirect effects are depicted in Figure 2.

Figure 2: Regression Analysis Results

Note: Mediation analysis was conducted with a sample size of 10,000 using the BCa bootstrapped method to achieve a 95% confidence interval.

Based on regression analysis, the direct effect of workplace friendship on creativity was found to be $\beta = 0.9378$. Upon the inclusion of psychological safety in the analysis, this effect decreased to $\beta = 0.6186$,

and its significance was maintained. Thus, it can be concluded that psychological safety partially mediates the relationship between workplace friendship and creativity.

CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

This study aimed to understand the relationship between workplace friendships, psychological comfort, and creativity. Workplace friendships refer to the level of intimacy and social interactions among colleagues within an organization. These relationships influence various aspects of organizational life and emerge as a critical component of creativity.

The study encompasses data from 500 full-time white-collar employees in the furniture industry in Kayseri, Turkey. Data was collected using a structured questionnaire, with participant responses gathered through face-to-face interviews. After screening for incomplete and erroneous responses, 428 valid responses were analyzed. Descriptive statistics, correlations, and reliability values for the variables are presented in Table 1. The average scores for workplace friendship, psychological comfort, and creativity were all above 3.46, indicating a moderate to high level of these variables. Correlation analysis indicated significant positive relationships at the 1% level between creativity and workplace friendship (0.534) as well as psychological safety (0.579). The study's hypotheses were tested using regression and mediation analyses. The results showed that workplace friendship significantly predicts creativity ($\beta = 0.9378$, $p < 0.001$) and explains 28.50% of its variance. Upon adding psychological safety to the model, both workplace friendship ($\beta = 0.6183$, $p < 0.001$) and psychological safety ($\beta = 0.4205$, $p < 0.001$) significantly predict creativity, jointly explaining 43.73% of its variance. This suggests that psychological safety plays a partial mediating role between workplace friendship and creativity.

In summary, the findings indicate that workplace friendships positively influence creativity. By enhancing communication, sharing, and feedback among employees, workplace friendships support the development of creative ideas. Furthermore, workplace friendships enhance employees' abilities to support each other and engage in idea exchange, thereby fostering creativity.

Creativity involves the generation of new and valuable ideas in any domain. To be considered creative, a product or idea must differ from what has been done before (Several creativity theorists adhere to the strong view that a creative idea must be entirely unique.) However, a product or idea should not only be different for the sake of being different but should also be appropriate, correct, valuable, or meaningful. Innovation, on the other hand, is the successful implementation of creative ideas within an organization (Amabile, 1996:2). Entrepreneurship is a form of innovation. It involves the successful implementation of creative ideas, either in the form of a new business or as a new venture within an existing business. Amabile et al. (1996) introduced a perspective on creativity that underscores the importance of intrinsic motivation. According to the author, although many external motivators in the work environment seem to undermine intrinsic motivation and creativity, some may not. Rewards or other motivators are likely to be undermining if they are presented in a way that makes individuals feel as if they are being bribed or dictated to. However, rewards can enhance intrinsic motivation and creativity when they serve to confirm individuals' competencies (e.g., by recognizing the value of their work) or when they lead them to become more deeply engaged in their work (e.g., by providing additional resources to perform a task effectively). This process is referred to as "motivational synergy" (Amabile, 1993). Furthermore, Amabile and Mueller (2008) argue that emotional states significantly affect individual creativity. Their contribution at this point is to demonstrate that an emotional state influenced by the work environment can, in turn, affect the creative processes. In this regard, our study aligns with the part where the influence of the work environment, workplace comfort, and consequently workplace friendships on intrinsic motivation that affects creativity is reflected. A study by Ferreira et al. (2020) argued that although creativity significantly contributes to performance, the effect may be indirect. This may occur because a new idea, when expressed as a new and successful innovation, can lead to increased performance. Creativity legitimizes creative behavior among organizational members, leading to improved organizational performance (Boso et al., 2017). A study by Riaz and Hassan (2019) also suggests a positive relationship between organizational creativity and performance. When organizational creativity is reflected through various types of innovation, such as innovations in processes, products, or technology, it will lead to improvements in organizational performance (Riaz & Hassan, 2019).

Some research in the literature suggests that workplace friendships enhance trust, emotional support, and security (Pillemer and Rothbard, 2018; Riordan and Griffeth, 1995), leading to desirable work-related outcomes, such as higher job performance (Methot et al., 2016), increased job satisfaction

(Markiewicz et al., 2000), and greater organizational commitment (Riordan and Griffeth, 1995), while also having a positive impact on employee well-being (Craig and Kuykendall, 2019). Therefore, organizations should aim to develop strategies that promote workplace friendships to maximize their employees' creative potential. Taşpınar and Eryeşil (2021) concluded that workplace loneliness has a negative impact on psychological well-being. Turning this negative effect into a positive one aligns with our research, as the emergence of creative ideas through interaction necessitates the expression of divergent ideas in groups and teams (Hargadon and Douglas, 2001; Lingo and O'Mahony, 2010; Nemeth, 1986; Paulus and Yang, 2000).

Korber et al. (2023) demonstrate that workplace friendships are an active accomplishment by participating individuals. While they may be habitually enacted at specific times, they require intentional and reflective efforts when stability and balance are threatened. In this sense, our findings align with Pillemer and Rothbard (2018) and Korber et al. (2023).

Consequently, organizations should develop strategies to promote workplace friendships and maximize employees' creative potentials. The findings align with Taşpınar and Eryeşil (2021), who found that workplace loneliness negatively impacts psychological well-being. This negative effect turning positive in the context of workplace friendships is consistent with our study's results.

Moreover, psychological safety plays a significant mediating role in creativity. Feeling secure in the work environment enables employees to openly share their ideas and express innovative thoughts. Psychological safety positively impacts employees' experience of workplace relationships and environment, contributing to the development of creativity. This finding is supported by Gençel et al. (2020), who found significant effects of psychological safety on knowledge sharing and contextual performance. Additionally, this finding aligns with existing research on performance and psychological safety (Edmondson, 1999; Baer & Frese, 2003; Frazier et al., 2017).

In conclusion, the study's results emphasize the impact of workplace friendships and psychological safety on creativity, suggesting that these relationships should be integrated into strategies aimed at enhancing innovation and organizational success potential. Promoting workplace friendships and ensuring employees' psychological safety will help organizations increase creativity and gain competitive advantages. Therefore, organizing workplace culture and environment to support creativity will fully unleash the potential of the workforce. Promoting workplace friendships and ensuring employee psychological comfort will assist organizations in gaining a competitive advantage by enhancing creativity and, consequently, innovation (Mujerke and Metiu, 2020). Therefore, arranging the workplace culture and environment to support creativity will fully unleash the potential of the workforce (Capozza et al., 2020).

The study has certain limitations that need to be considered in future research. Additionally, this study relies on a cross-sectional research design, which evaluates participants' perceptions of a specific topic within a limited timeframe. This limitation complicates causal inferences. Expanding the scope of the study by segmenting it into sectors, conducting it with a larger sample, and performing it separately for different countries or regions will further enrich the research results.

Considering the implications for practice and managers, it would be meaningful for organizations to pay more attention to psychological safety based on the results of this study. As demonstrated by the examination of psychological comfort, it can directly or indirectly influence many issues. Conducting more research and sharing results are crucial for fully understanding these effects.

Support and Acknowledgments: I would like to express my gratitude to Assoc. Prof. Ali Bayram and Assoc. Prof. Mustafa Karaca for their support in data collection.

Authorship Contribution: The study is authored by a single author.

Ethical Committee Statement

Committee Name: Anadolu Üniversitesi

Date: 03.03.2021

Document Number: Ethical Committee Decision No. 58/61

REFERENCES

Acar, O. A., Tarakci, M. & Knippenberg, D. (2019). Creativity and Innovation Under Constraints: A Cross-Disciplinary Integrative Review. *Journal of Management*, 45(1), 96-121.

- Alparslan, A. M., Çiçek, H. & Soydemir, S. (2015). Birey-Örgüt Uyumunu Güçlendiren Öncül: İşyeri Arkadaşlığı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 0(32), 175-194.
- Amabile, T. M. & Khaite, M. (2008). *Creativity and the Role of the Leader*. Harvard Business Review, October. <https://hbr.org/2008/10/creativity-and-the-role-of-the-leader>
- Amabile, T. M. & Mueller, J. S. (2008). *Studying Creativity, Its Processes, and Its Antecedents: An Exploration of the Componential Theory of Creativity*. In J. Zhou & C. E. Shalley (Eds.), *Handbook of Organizational Creativity*, 33-64. New York: Lawrence Erlbaum.
- Amabile, T. M. (1983). The Social Psychology of Creativity: A Componential Conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 0(45), 357-376.
- Amabile, T. M. (1988). A Model of Creativity and Innovation in Organizations. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.). *Research in Organizational Behavior*, 0(10), 123-167. Greenwich, CT: JAI Press.
- Amabile, T. M. (2012). Componential Theory of Creativity, Working Paper 12-096, To appear in *Encyclopedia of Management Theory* (Eric H. Kessler, Ed.), Sage Publications, 2013.
- Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. & Herron, M. (1996). Assessing The Work Environment For Creativity. *Academy of Management Journal*, 0(39), 1154-1184.
- Atkinson, S., (2004), Senior Management Relationships and Trust: An Exploratory Study, *Journal of Managerial Psychology*, 19(6), 571-587.
- Baer, M. & Frese, M. (2003). Innovation is Not Enough: Climates for Initiative and Psychological Safety, Process Innovations, and Firm Performance. *Journal of Organizational Behavior*, 0(24), 45-68.
- Baer, M., & Frese, M., (2003). Innovation is Not Enough: Climates for Initiative and Psychological Safety, Process Innovations, and Firm Performance, *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior* 24(1), 45-68.
- Banburry, M. K. & Mitchell, W. (1995). The Effect of Introducing Important Incremental Innovations on Market Share and Business Survival, *Strategic Management Journal*, 0(16), 161-82.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bartlett, F. C. (1958). *Thinking: An Experimental and Social Study*. Basic Books. New York
- Bateman, T. S. & Crant, J. M. (1993). The Proactive Component of Organizational Behavior: A Measure and Correlates. *Journal of Organizational Behavior*, 0(14), 103-118.
- Batey, M. & Furnham, A. (2006). Creativity, Intelligence, and Personality: A Critical Review of the Scattered Literature. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 132(4), 355-429.
- Bayram, A., Şeker, M., Büyüksivashoğlu, N. M., Reyhancan, M., Vyacheslav, T. & Botakarayev, B. (2019). The Mediating Role of Stress on the Relationship Between Organizational Culture and Dysfunctional Attitudes: A Field Study, *Elementary Education Online*, 19(1), 147-156.
- Berman, E. M., West, J. P. & Richter Jr., M. N. (2002). Workplace Relations: Friendship Patterns Band Consequences (According to Managers). *Public Administration Review*, 62(2), 217-230.
- Blatterer, H. (2021). Friendship and Solidarity. *European Journal of Social Theory*, 25(2), 217-234.
- Boso, N., Donbesuur, F., Bendega, T., Annan, J. & Adeola, O. (2017). Does Organizational Creativity Always Drive Market Performance? *Psychology and Marketing*, 34(11), 1004-1015.
- Cao, F. & Zhang, H. (2020). Workplace Friendship, Psychological Safety and Innovative. Behavior in China, *Chinese Management Studies*, 14(3), 661-676.
- Capozza D., Falvo, R. & Di Bernardo G. A. (2020). Does the Out-Group Recognize Our Mental Skills? Cross- Group Friendships, Extended Contact and the Expectation of Humanizing Perceptions From The Out-Group. *Journal of Applied Social Psychology*, 50(9), 524-537.
- Cohn, J., Katzenbach, J. & Vlask, G. (2008). Finding and Grooming Breakthrough Innovators. *Harvard Business Review*, 0(86), 62-69.
- Crabtree, S. (2004). Getting Personal in The Workplace: Are Negative Relationships Squelching Productivity in Your Company? *Gallup Management Journal*, 1(4).
- Craig, L. & Kuykendall, L. (2019). Examining The Role of Friendship For Employee Well-Being. *Journal of Vocational Behavior*, 0(115), 103313.
- Danneels, E. (2002). The Dynamics of Product Innovation and Firm Competences. *Strategic Management Journal*, 0(23), 1095-1121.
-

- Dickie, C. (2009). Exploring Workplace Friendships in Business: Cultural Variations of Employee Behaviour, *Research and Practice in Human Resource Management*, 17(1), 128-137.
- Dollard, M., Opie, T., Lenthall, S., Wakerman, J., Knight, S., Dunn, S., Rickard, G. & Macleod, M. L. P. (2012). Psychosocial Safety Climate as an Antecedent of Work Characteristics and Psychological Strain: A Multilevel Model. *Work & Stress*, 26(4), 385-404.
- Edmondson, A. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383.
- Edmondson, A. C. (2003). Psychological Safety and Learning Behavior In Work Teams, *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-384.
- Eggers, J. T. (2011). Psychological Safety Influences Relational Behavior, (Report). *Corrections Today*, 73(1), 60-61.
- Ehrhart, M. G. (2004). Leadership and Procedural Justice Climate as Antecedents of Unit-Level Organizational Citizenship Behavior. *Personnel Psychology*, 0(57), 61-94.
- Eva, N., Meacham, H., Newman, A., Schwarz, G. & Tham, T.L. (2019). Is Coworker Feedback More Important Than Supervisor Feedback for Increasing Innovative Behavior? *Human Resource Management*, 58(4), 383-396.
- Fasbender, U., Burmeister, A. & Wang, M. (2023). Managing the Risks and Side Effects of Workplace Friendships: The Moderating Role of Workplace Friendship Self-Efficacy, *Journal of Vocational Behavior*, 0(143), 103875.
- Ferreira, J., Coelho, A. & Moutinho, L. (2020). Technovation Dynamic capabilities, Creativity and Innovation Capability and Their Impact on Competitive Advantage and Firm Performance: The Moderating Role of Entrepreneurial Orientation. *Technovation*, 92-93, 102061.
- Frazier, M. L., Fainshmidt, S., Klinger, R. L., Pezeshkan, A. & Vracheva, V. (2017). Psychological Safety: A Meta-Analytic Review and Extension. *Personnel Psychology*, 70(1), 113-165.
- Gençel, B., Akçakanat, T. & Dinç, M. (2020). Psikolojik Rahatlığın Bilgi Paylaşımı, Çalışmaya Tutkunluk ve Çalışan Performansı Üzerine Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2011-2038.
- Guchait, P., Paşamehmetoğlu, A. & Dawson, M. (2014). Perceived Supervisor and Co-Worker Support for Error Management: Impact on Perceived Psychological Safety and Service Recovery Performance. *International Journal of Hospitality Management*, 41(41), 28-37.
- Guy, M. E. (1992). Managing People. In M. Holzer, & S. Lee (Eds.), *Public Productivity Handbook* (307-320). New York: Marcel Dekker Inc.
- Hargadon, A., & Sutton, R. I. (2000). Building an Innovation Factory. *Harvard Business Review*, 0(78), 157-166.
- Hirak, R., Peng, A.C., Carmeli, A. & Schaubroeck, J. M. (2012). Linking Leader Inclusiveness to Work Unit Performance: The Importance of Psychological Safety and Learning From Failures. *The Leadership Quarterly*, 23(1), 107-117.
- Ingram, P. & Zou, X. (2008). Business Friendships. *Research in Organizational Behaviour*, 28(7), 167-184.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academic Management*, 0(33), 692-724
- Kark, R. & Carmeli, A. (2009). Alive and Creating: The Mediating Role of Vitality and Aliveness in the Relationship Between Psychological Safety and Creative Work Involvement. *Journal of Organizational Behavior* 30(6), 785-804.
- Kesici, M. & Önçel, S. (2015). Aşçıların Mesleki Özerklikleri ile Yaratıcılık Süreci İlişkisi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(1), 23-45.
- Kim, K. H. (2005). Can Only Intelligent People Be Creative? A Meta-Analysis. *Journal of Secondary Gifted Education*, 16(2-3), 57-66.
- Korber, S., Hibbert, P., Callagher, L., Siedlok, F. & Elsahn, Z. (2023). We-Experiences and The Maintenance of Workplace Friendships: Being Workplace Friends Together. *Management Learning*, Special Issue: Experiencing Communitarity and Togetherness at Work, 1-26.
- Kram, K. E. & Isabella, L. A. (1985). Mentoring Alternatives: The Role of Peerrelationships in Career Development, *Academy of Management Journal*, 0(28), 110-132.

- Kramer, M. W. (1996). A Longitudinal Study of Peer Communication During Job Transfers. The Impact Of Frequency, Quality, And Network Multiplexity on Adjustment. *Human Communication Research*, 23(1), 59-86.
- Lee M. Y., Mazmanian, M. & Perlow L (2020). Fostering Positive Relational Dynamics: The Power of Spaces And Interaction Scripts. *Academy of Management Journal*, 63(1), 96-123.
- Lee, H. E. (2005). Exploration of The Relationship Between Friendship at Work and Job Satisfaction: An Application of Balance Theory. Master Thesis. Michigan State University.
- Lee, Y. S., Chang, J. Y. & Choi, J. N. (2017). Why Reject Creative ideas? Fear as a Driver of Implicit Bias Against Creativity. *Creativity Research Journal*, 29(3), 225–235.
- Li, N. & Yan, J. (2009). The Effects of Trust Climate on Individual Performance, *Frontiers of Business Research in China*, 3(1), 27-49.
- Lincoln, J. R. & Miller, J. (1979). Work and Friendship Ties in Organizations-Comparative Analysis of Relational Networks, *Administrative Science Quarterly*, 24(2), 181–199.
- Liu, D., Zhang, Z., & Wang, M. (2012). Mono-Level and Multilevel Mediated Moderation and Moderated Mediation. In X. Chen, A. Tsui & I. Farh (Eds.), *Empirical Methods in Organization and Management Research* (2nd ed.). Beijing: Peking University Press.
- Lloyd-Cox, J., Pickering, A. & Bhattacharya, (2022). Evaluating Creativity: How Idea Context and Rater Personality Affect Considerations of Novelty and Usefulness. *Creativity Reseach Journal*, 34(4), 373-390.
- Madjar, N., Greenberg, E. & Chen, Z. (2011). Factors for Radical Creativity, Incremental Creativity, and Routine, Non-Creative Performance. *Journal of Applied Psychology*, 0(96), 730- 743.
- Mao, H. Y. (2006). The Relationship Between Organizational Level And Workplace Friendship. *The International Journal of Human Resource Management*, 17(10), 1819-1833.
- Mastria, S., Agnoli, S., Corazza, G. E. & Eisenbarth, H. (2019). How Does Emotion Influence the Creativity Evaluation of Exogenous Alternative Ideas? *Plos One*, 14(7).
- Mc Grath, R. G.; Tsai, M.; Venkataraman, S. & Macmillan, I. C. (1996). Innovation, Competitive Advantage and Rent: A Model and Test. *Management Science*, 42(3), 389-403.
- Methot, J. R., LePine, J. A., Podsakoff, N. P. & Christian, J. S. (2016). Are Workplace Friendships a Mixed Blessing? Exploring Tradeoffs of Multiplex Relationships and Their Associations With Job Performance. *Personnel Psychology*, 69(2), 311–355.
- Morrison, R. L. (2004). Informal Relationships in The Workplace: Associations With Job Satisfaction, Organisational Commitment and Turnover Decisions. *New Zealand Psychological Society*, 33(3), 114-128.
- Mukerjee, J. & Metiu, A. (2022). Play and Psychological Safety: An Ethnography Of Innovative Work. *Journal of Product and Innovation Management*, 0(39), 394-418.
- Nielsen, I. K., Jex, S. M. & Adams, G. A. (2000). Development and Validation of Scores on a Two-Dimensional Workplace Friendship Scale. *Educational and Psychological Measurement*, 60(4), 628-643.
- Öncü, T. (1989). Torrance Yaratıcı Düşünme Testleri ve Wartegg-Biedma Kişilik Testi Aracılığıyla 7 -11 Yaş Çocuklarının Yaratıcılığa ve Kişilik Yapıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pacheco, D. C., Caldeira, S. & Moniz, A. I. D (2015), Silence in Organizations and Psychological Safety: A Literature Review. *European Scientific Journal*, 0(Special Edition), 293-308.
- Pillemer J. & Rothbard N.P., (2018). Friends Without Benefits: Understanding The Dark Sides of Workplace Friendship. *Academy of Management Review* 43(4), 635-660.
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS Procedures for Estimating Indirect Effects in Simple Mediation Models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(4), 717-731.
- Rawlins, W. K. (1992). *Friendship Matters: Communication, Dialectics and The Life Course*. New York: Aldine De Gruyter.
- Riaz, H. & Hassan, A. (2019). Mediating Role Of Organizational Creativity Between Employees' Intention in Knowledge Management Process and Organizational Performance: Empirical Study on Pharmaceutical Employees. *Journal of Commercial Social Sciences*, 13(3), 635–655.
- Richards, R. L. (1976). A Comparison of Selected Guilford and Wallach-Kogan Creative Thinking Tests in Conjunction With Measures of Intelligence. *Journal of Creative Behavior*, 10(3), 151-164.
-

- Riordan, C. M. & Griffeth, R. W. (1995). The Opportunity for Friendship in The Workplace: An Underexplored Construct. *Journal of Business and Psychology*, 10(2), 141-154.
- Robinson, S. E., Roth, S. L. & Brown, L. L. (1993). Morale and Job Satisfaction Among Nurses: What Can Hospitals Do? *Journal of Applied Social Psychology*, 2(3), 244-251.
- Ross, J. A. (1997). Does Friendship Improve Job Satisfaction? *Harvard Business Review*, 75(2), 8-9.
- Runco, M. (2014). Creativity: Theories and Themes Research Development and Practice. The Netherlands: Elsevier.
- Scott, S. G. & Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Shellenbarger, S. (2000). An Overlooked Toll of Job Upheavals: Valuable friendships. *Wall Street Journal* (Eastern Edition), January 12th, New York, B1.
- Siantonas, G. (2019). Virtual Working: Implications for Learning and Knowledge Creation in Communities of Practice, (Unpublishing PhD Thesis), Brighton: University of Sussex.
- Sias, P. M. & Cahill, D. (1998). From Co-workers to Friends: The Development to Peer Friendships in the Workplace. *Western Journal of Communication*, 0(62), 273-299.
- Sias, P. M. & Perry, T. (2004). Disengaging From Workplace Relationships-A research Note. *Human Communication Research*, 30(4), 589-602.
- Sias, P. M. (2009). *Organizing Relationships: Traditional and Emerging Perspectives on Workplace Relationships*. SAGE Publications Inc.
- Sias, P. M., Heath, R. G., Perry, T., Silva, D. & Fix, B. (2004). Narratives of Workplace Friendship Deterioration. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(3), 321-340.
- Siemens, E., Roth, A. V., Balasubramanian, S. & Anand, G. (2009). The Influence of Psychological Safety And Confidence in Knowledge on Employee Knowledge Sharing. *Manufacturing & Service Operations Management*, 0(11), 429-447.
- Şahinbaş, F. (2018). Pozitif Örgütsel Davranış Yaklaşımıyla İşyeri Arkadaşlığı ve İşe Adanma İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Takahashi, K. (2005). Toward a Life Span Theory of Close Relationships: The Affective Relationships Model. *Human Development*, 48(1/2), 48-66.
- Taşpınar, Y., & Eryeşil, K. (2021). Örgütsel Güvenin Psikolojik İyi Oluş ve İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Alan Araştırması: Konya İlinde Bir Yerel Yönetim Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 250-265.
- Terman, L. M. (1917). The Intelligence Quotient of Francis Galton in Childhood. *American Journal of Psychology*, 28(2), 209-215.
- Thurstone, L. L. (1952). *Creative Talent. Applications of Psychology*, (Ed: In Thurstone, L.L.). New York: Harper and Row.
- Torrance, E. Paul (1972). *Torrance Tests of Creative Thinking: Directions Manual and Scoring Guide. Figüral Test, Booklet: A Princeton*. NJ: Personnel Press, Inc.
- Türkoğlu, N. & Misican Özyılmaz, D. (2019). Çalışanların Psikolojik Rahatlık Algısı, Pozitif Ses Çıkarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 998-1010.
- Ventura, K. & Soyuer, H. (2016). İşletmelerde Yenilik Yönetimi ve Araştırma Geliştirme Pazarlama-Üretim Entegrasyonunda Bilgiye Dayalı Yenilik Yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış*, 0(16), 41-50.
- West, M. A. & Neil R. A. (1996). Innovation in Top Management Teams, *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 680.
- Wild, J. J., Wild, K. L., Han, J. C. Y. & Rammal, H. G. (2007). *International Business: The Challenges of Globalisation. Frenchs Forest*. NSW: Pearson Education Australia.
- Winstead, B. A., Derlega, V. J. & Pilkington, C. (1995). The Quality of Friendship at Work and Job Satisfaction, *Journal of Social and Personal Relationships*, 0(12), 199-215.
- Wolff, K. H. (1950). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Wong S., Boh, W. F. & Wu, A. (2021). When Three's (Good) Company: Third-Party Friendships on Cooperation Across Departments. *Journal of Management Studies*, 58(2), 389-420.
- Yener, S. (2015), Psikolojik Rahatlık Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 280-305.

- Yin, K., Sun, J., Liu, Y. & Song, H. (2015). Effects of Workplace Friendship on Knowledge Sharing Intention: Test of a Moderated Mediator Model. *Management Review*, 30(4), 132–141.
- Zhang, X. & Bartol, K. M. (2010). The Influence of Creative Process Engagement on Employee Creative Performance and Overall Job Performance: A Curvilinear Assessment. *Journal Applied Psychology*, 95(5), 862–873.
- Zhang, X. & Bartol, K. M. (2010). Linking Empowering Leadership And Employee Creativity: The Influence of Psychological Empowerment, Intrinsic Motivation and Creative Process Engagement, *The Academy of Management Journal*, 53(1), 107-128.
- Zhang, X. & Kathryn, M. B. (2010). The Influence of Creative Process Engagement on Employee Creative Performance and Overall Job Performance: A Curvilinear Assessment. *Journal of Applied Psychology*, 95(5), 862.
- Zhao, H. D., Xia, Q., He, P. X., Sheard, G. & Wan, P. (2016). Work Place Ostracism and Knowledge Hiding in Service Organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 59, 84–94.
- Zhou, J. & George, J. M. (2001). When Job Dissatisfaction Leads to Creativity: Encouraging The Expression of Voice. *Academy of Management Journal*, 44(4), 682-696.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 233-244, Autumn 2023

Tokyo Türk Maslahatgüzarlığının 1934 Tarihli Raporuna Göre şarkî Türkistan'daki Gelişmeler*

Developments in East Turkestan According to the 1934 Report of the Tokyo Turkish Chargé D'affaires

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1326201>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
12.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
23.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun Kumru
Pamukkale Üniversitesi / İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi / Tarih
Bölümü

ckumru@pau.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5852-6855

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Türkiye Cumhuriyeti uluslararası arenadaki gelişmeleri çok yakından izlemekte, sadece Batı dünyasına değil Doğu dünyasına da özel bir önem vermekteydi. Bu noktada Tokyo Türk Maslahatgüzarlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Uzak Doğu'da ve Türkistan'da vuku bulan gelişmeleri takip edebilmesi noktasında bir kaynak görevi üstleniyordu. Maslahatgüzarlığın raporları Türk Hariciyesi için birinci dereceden kıymet taşıymaktaydı. Tokyo Maslahatgüzarlığı, şarkî Türkistan'ın ahvali hakkında kapsamlı bir rapor hazırlayarak 21 Nisan 1934 tarihinde Hariciye Vekâletine sunmuştur. Vekâlet, söz konusu raporun bir suretini 27 Mayıs 1934 tarihinde Riyaset-i Cumhuri Umumi Kâtipliği, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği ve Dahiliye Vekâletine takdim etmiştir. Maslahatgüzar Nebil Batı tarafından hazırlanan çok gizli ibareli rapor, sekiz bölüm ve ekler kısımlarından oluşmaktadır. Söz konusu raporda Çin, İngiltere, Rusya ve Japonya'nın şarkî Türkistan'a yönelik politikaları, şarkî Türkistan Cumhuriyetinin kuruluşuna giden süreç ve Asya'da vuku bulan gelişmelere dair değerlendirmeler başta olmak üzere pek çok mesele teferruatlı olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan Türk maslahatgüzar, Türkistan meselesinin yabancı matbuattaki yansımalarını da yakından takip etmiş ve bu hususta Türk Hariciyesini bilgilendirmiştir. Uzak olmayan bir gelecekte Asya meselesinin bel kemiğini Türk meselesinin teşkil edeceğini düşünen Batı, şarkî Türkistan istiklal hareketi ve Cumhuriyetin tesisinde Türk inkılâbının kuvvetli tesirinin altını çizmektedir. Çalışmamızda şarkî Türkistan'da yaşanan gelişmelerin Tokyo Maslahatgüzarlığının hazırlamış olduğu rapora nasıl yansdığı ve Türk Dış politikası bağlamında ne şekilde ele alındığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tokyo Maslahatgüzarlığı, şarkî Türkistan, şarkî Türkistan Cumhuriyeti, Nebil Batı, Rapor

Abstract

The Republic of Turkey was following the developments in the international arena very closely, giving special importance not only to the Western world but also to the Eastern world. At this point, the Tokyo Turkish Charge d'Affaires was acting as a resource for the Republic of Turkey to follow the developments in the Far East and Turkestan. The reports of the charge d'affaires were of primary importance for the Turkish Foreign Ministry. Tokyo Charge d'Affaires prepared a comprehensive report on the situation of Eastern Turkestan and submitted it to the Ministry of Foreign Affairs on April 21, 1934. The Ministry presented a copy of the report to the General Secretary of the Presidency of the Republic, the Chief of the Military Staff and the Ministry of Internal Affairs on 27 May 1934. The top-secret report prepared by Charge d'affaires Nebil Batı consists of eight chapters and appendices. In the report, many issues, especially the policies of China, England, Russia and Japan towards Eastern Turkestan, the process leading to the establishment of the Eastern Turkestan Republic and the evaluations on the developments in Asia, are discussed in detail. On the other hand, the Turkish chargé d'affaires closely followed the reflections of the Turkestan issue in the foreign press and informed the Turkish Foreign Ministry on this matter. Batı, which thinks that the Turkish issue will constitute the backbone of the Asian issue in the near future, underlines the strong influence of the Turkish revolution in the establishment of the Eastern Turkestan independence movement and the Republic. In our study, it was examined how the developments in Eastern Turkestan were reflected in the report prepared by the Tokyo Charge d'affaires and how they were handled in the context of Turkish foreign policy.

Keywords: Tokyo Charge d'Affaires, Eastern Turkestan, East Turkestan Republic, Nebil Batı, Report

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kumru, C. (2023). Tokyo Türk Maslahatgüzarlığının 1934 Tarihli Raporuna Göre şarkî Türkistan'daki Gelişmeler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 233-244.

GİRİŞ

Türkistan karalar okyanusunun ortasında olması sebebiyle her çağda dikkatleri üzerine çeken önemli bir coğrafya olmuştur. Tarih boyunca pek çok çekişme ve mücadelenin ana eksenini Türkistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Türk yurdu, memleketi, ili anlamına gelen, Asya ile Avrupa arasında adeta bir köprü vazifesi gören Türkistan, jeo-politik ve jeo-stratejik bakımdan çok mühim bir konuma sahiptir. Yeraltı-yerüstü kaynakları bakımından oldukça zengin bir coğrafya olan Türkistan topraklarında tarih boyunca çeşitli Türk devletleri kurulmuş, bu coğrafya pek çok istilalara maruz kalmıştır. Uygur Türklerinin anavatanı olan Şarkî Türkistan, Türk tarihinin başlangıç noktası ve “Asya Kıtasının Kalbi” olarak adlandırılan Türkistan’ın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Şarkî Türkistan; kuzeyde Rusya, batıda; Batı Türkistan coğrafyasını oluşturan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, güneyde; Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet, doğuda; Çin ve kuzey-doğuda Moğolistan ile çevrilidir.

Çinliler uzun mücadelelerden sonra 1877’de Kaşgar dâhil olmak üzere bütün Şarkî Türkistan’ı işgal ettiklerini duyurdular. 1882’de Şarkî Türkistan’ın adını *Hsin-chiang (Xin-jiang)* yani “yeni ele geçirilmiş toprak” olarak değiştirdiler. 1884’te Doğu Türkistan (Sinkiang/Sincan) vilâyetini kurdular (Taşağıl, 2012: 559). Şarkî Türkistan Çin’in işgal bölgeleri içinde en geri kalmış coğrafya idi. Ülke, Çin askeri memurları eliyle mutlakiyet ile idare ediliyordu. Türklerin yurdunda sosyal hayat, imtiyazlı sınıf olan Çinliler ile hiçbir hak sahibi olmayan Türkistanlılar arasında iki sınıfa bölünmüş durumdaydı (Hayit, 1995: 307). Çinliler Şarkî Türkistan’a tam olarak hâkim olduktan sonra kendilerine karşı direniş gösteren kitlelere karşı acımasız bir siyaset izlemişler, türlü zulümlere imza atmışlardır. Türk ve Türkistan kelimelerinin kullanımını yasaklayan Çinliler, Türklerin millî ve manevî haysiyetlerini zedeleyecek acımasız tedbirleri yürürlüğe koymuşlardır.

Türkistan’daki Çin hakimiyeti zaman içerisinde zayıflamaya başlayınca yabancı nüfuzun Türkistan’a girmesi de kolaylaştı. Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar İngiltere ve Rusya’nın kuvvet oyunları noktasında Türkistan’daki vaziyet esas olarak değişmedi. 1920’den itibaren Türkistan’ın hemen hemen istiklalini eline aldığı çeşitli yerel hükümdarların idaresi altında bulunduğu bir devir başladı. 1920’li yılların sonlarına doğru Rusya’nın bölgeye yönelik nüfuzunu daha da kuvvetlendirdiği görüldü (Eberhard, 1995: 326). 1928’de Şarkî Türkistan valisi Yang’ın suikast sonucunda öldürülmesinden sonra onun yerine atanan Chin Shu-jen, Şarkî Türkistan halkına maddi manevi baskı uygulamaya başladı. Bu yıllarda Çin’in güney ve güneybatı kısımlarını kontrol eden Çan Kay Şek önderliğindeki milliyetçi Çin hükümeti Şarkî Türkistan’ı da kontrol altına almıştı. Vali Chin, bölgeye tam bir sömürge sistemi uygulayarak ihtiyaç duyduğu maddi gücü halktan temin etmeye çalıştı. Yönetimin getirdiği ağır vergiler, hac yasağı ve yüzlerce Çinli ailenin Kumul bölgesine yerleştirilmesi halkın isyanına neden oldu (Saray, 2015: 314-315).

Şarkî Türkistan halkının isyanı sonucunda zor duruma düşen Vali Chin, Ruslara müracaat etti. Şarkî Türkistan üzerindeki nüfuzlarını güçlendirmek isteyen Ruslar Vali Chin ile gizli bir ticaret anlaşması yapmayı başardı. Bu anlaşma imzalandıktan sonra Ruslar Chin’e askeri malzeme ve pek çok yardım gönderdiler. Bu durum Şarkî Türkistan’ın Rusların eline geçmesi için kurulmuş ilk tuzaktı (Buğra, 1952: 33-34). Sovyet hükümeti Çarlık Rusyası’nın Türkistan politikasına varis olmakla beraber bu politikaya daha çok hız vermiş ve daha tesirli olmaya başlamıştı. Sovyet hükümetinin kuruluşu ile yan yana Şarkî Türkistan’da birbirini takip eden genel valiler gittikçe Rusların taleplerini kabul etmek zorunda kalıyorlardı (Kurban, 2020: 22). Sovyet desteğini alarak Kumul üzerine yürümek isteyen Vali Chin’e Çinli Müslüman General Ma-Zhongying engel oldu. Kumul’da ayaklananların yardımına koşan General Ma, Şarkî Türkistanlıların mağlubiyetlerine izin vermemişti. Ma, Uygurların 1931’de Çinli yetkililere karşı ayaklanmasının doğrudan nedeni oldu ve görünüşte yerel Müslümanları desteklemek için ordularını Şarkî Türkistan’a getirdi (Dillon, 2004: 20). 1931’de burayı işgal etti. Kumul’u alamadı ve bacağından yaralandı. Sovyet müdahalesi olmasaydı eyaletin kontrolünü ele geçirebilmesi mümkün görünüyordu. Nisan 1933’te Kaşgar’a ve o yılın temmuz ayında Sovyet topraklarına çekildi (Forbes, 1986: 245). Kumul’da başlayan milli ayaklanma diğer bölgelerde halkı Çin zulmüne karşı harekete geçirmişti. Turfan’da Maksut, Mevsul ve Mahmut Muhiti kardeşler, Karaşehir’de Hafız Bey, Bügür ve Kuçar’da Timur Bey, Hoten’de Mehmet Emin Buğra¹ ve Sabit Damolla Bey, Kaşgar’da Osman Bey, Altay’da Şerif Han Töre Bey ayaklanmalara önderlik eden kişiler olmuştur (Saray, 2015: 318).

¹ Şarkî Türkistan’ın güneyindeki Hoten şehrinde bir İslâm alimi olan Mehmet Emin Buğra, 1932’de Ulusal Devrim Komitesi’ni kurdu ve Şarkî Türkistan’ın güneyinde kısa ömürlü ilk Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin (1933-1934) kurulmasına yardım etti. Komite hem “Uygur milliyetçisi” hem de “Türk milliyetçisi” olarak tanımlandı, ancak Mehmet Emin’in sonraki yazıları ve eylemleri onun ikincisine meylettğini gösterdi. Daha geniş bir Türk devleti kurmaya yönelik ilk adım olarak Uygurları Çin kontrolünden kurtarmayı

Çeşitli mücadelelerden sonra İli vilayeti ve Urumçi'ye bağlı birkaç kaza dışında bütün Şarkî Türkistan kurtarıldı ve Kaşgar'da 12 Kasım 1933'te Şarkî Türkistan Cumhuriyeti ilân edildi. Türk liderler böylece bağımsız "Şarkî Türkistan" devletini kurmayı başardılar (Dwyer, 2005: 91). Kumul ayaklanmasının lideri Hacı Hoca Niyaz bu müstakil cumhuriyetin Cumhurbaşkanı, Şarkî Türkistan'ın münevver din alimlerinden Sabit Damolla ise Başbakan seçildi. Bir kabine teşkil edilerek anayasa hazırlandı (Alptekin, 1985: 264; Baysun, 1945: 187). Cumhuriyet güçlü bir İslâmî karaktere sahipti (Béller-Hann, 2008: 59). Cumhuriyet mevcudiyetini sürdürebilmek noktasında Çin ve Rus tehlikesine karşı çareler aramaya başladı. Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükümeti bir yandan kurtarılmış olan bölgeleri çarpışmalarla korumaya çalışırken, diğer yandan da cumhuriyetin yapısını anayasa ile takviye etmeye uğraşıyordu (Hayit, 1995: 311-313).

Hoca Niyaz ve Sabit Damolla'nın her ikisi de Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin yönetiminde olmalarına rağmen, aslında onların iki farklı fraksiyonu idare ettiklerini belirtmekte fayda vardır. Kumul İsyanı'nın lideri olarak Hoca Niyaz, Şarkî Türkistan'ın doğusundaki Kumul ve Turfan bölgelerinden gelen asilerden oluşan ve kademeli olarak batıya, Kaşgar'a doğru çekilen güçlere liderlik ederken, Sabit Damolla, Hoten arasındaki bölgede aktif olan milliyetçi bir grubun başındaydı. Sabit Damolla, daha ziyade Şarkî Türkistan İstiklal Hareketi'nin ruhani lideri pozisyonundaydı (Ke, 2018: 34).

Şarkî Türkistan Cumhuriyeti bugünkü Sincan'ın geniş topraklarının yalnızca küçük bir bölümünü kapsıyordu ve dış saldırılar kadar iç anlaşmazlıklarla da mücadele etmek zorundaydı (Bovingdon, 2004: 18). Çinli müslüman General Ma Zhongying, Şarkî Türkistan üzerine yürüyüşe geçince Sovyetler Birliği duruma müdahil oldu. Sovyetler'le yapılan çatışmalarda yenik düşen General Ma 21 Mart 1934'te Kaşgar'a girdi. Bunun üzerine Şarkî Türkistan hükümeti Kaşgar'dan çekildi. Hoten'i Çinliler'den kurtaran Mehmed Emin Buğra da Sovyetler karşısında tutunamadı. Sonunda Sovyetler'in barış teklifini kabul etmek zorunda kaldılar (Taşağıl, 2012: 559). Çinlilerin gözünden isyan olarak nitelendirilen bu girişim Haziran 1934'te kontrol altına alınmış oldu (Lattimore, 1950: 67). Esasen Türkistan istiklal mücadelesinin siyasi programı yalnızca bazı şehirlî entelektüellere ve kırsal seçkinlerin üyelerine hitap ediyordu. Şarkî Türkistan meselesinin barışçıl çözümü, birkaç siyasetçinin bilgeliği sayesinde değil, farklı siyasi güçler arasındaki müzakerelerin sonucuydu (Gao, 2007: 203). Netice itibarıyla Şarkî Türkistan'da Yakub Bey'in devletinden sonra kurulan ikinci milli devlet de kısa ömürlü oldu. Uygurların zihninde Yakub Bey ve Şarkî Türkistan Cumhuriyetleri altındaki kısa fakat bağımsız özyönetim dönemleri, haklı iddialarının bir kanıtı olarak yer almaya devam edecekti (Gladney, 2004: 174).

Şarkî Türkistan'da yoğun mücadeleler yaşanırken genç Türkiye Cumhuriyeti de anti-revizyonist dış politika temelinde uluslararası gelişmeleri yakından takip etmiş ve 1933 tarihli Balkan Antantının hayata geçirilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Barışçıl bir politika çizgisinde hareket eden Türkiye, Batı dünyasına özel bir önem verirken doğuda vuku bulan gelişmeleri de göz ardı etmemiştir. Bu noktada bölgede bulunan diplomatik misyonlar kanalıyla gelişme ve değişimler yakından izlenmeye çalışılmıştır. Türk Hariciyesinin Uzak Doğu ve bilhassa da Çin Türkistanı'ndaki gelişmeleri sağlıklı değerlendirebilmesi bağlamında Tokyo Maslahatgüzarlığı hazırlamış olduğu raporlar ve diplomatik faaliyetler noktasında önemli bir kaynak işlevi görmüştür.

Tokyo Türk Maslahatgüzarlığının 1934 tarihli geniş kapsamlı raporu daha önce herhangi bir araştırmada ele alınmamıştır. Çalışmamızla birlikte Türkiye Cumhuriyeti açısından stratejik bir öneme sahip olan Şarkî Türkistan meselesinin Türk dış politikası çerçevesinden nasıl değerlendirildiği ortaya konulacaktır. Batı Türkistan 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle hürriyete kavuşabilmişken, Şarkî Türkistan bugün hâlâ Çin Halk Cumhuriyeti'nin hakimiyeti altındadır. Bu çalışma geçmişten günümüze Türk-Çin ilişkilerinde belirleyici olan söz konusu meselenin kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

ŞARKÎ TÜRKİSTAN AHVÂLİ HAKKINDA RAPOR

Daimî Maslahatgüzar sıfatıyla Nebil Batı² tarafından kaleme alınan "çok gizli" ibareli rapor, 21 Nisan 1934 tarihinde Hariciye Vekâletine takdim edilmiştir. Doğu Türkistan'ın durumuna ilişkin Tokyo Türk Maslahatgüzarlığı tarafından hazırlanan raporda, bölgede yaşanan gelişmeler büyük devletlerin politik yaklaşımları penceresinden açıklanmaya çalışılmış ve sonuçları Türk dış politikası bağlamında

umuyordu. On yıl sonra Çan Kay Şek yönetimindeki Milliyetçi hükümete yakınlaştı ve İsa Yusuf Alptekin ile birlikte hizmet etti (Bovingdon, 2010: 29).

² Maslahatgüzar Nebil Batı 17.12.1931-13.2.1936 tarihleri arasında görev yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliği. <http://tokyo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (Erişim Tarihi: 15.04.2023)

değerlendirilmiştir. Söz konusu raporda Çin, İngiltere, Rusya ve Japonya'nın bölgeye yönelik siyasetlerini yakından takip etmek mümkündür.

Raporun giriş kısmında Japon dış siyasetinin iyice anlaşılabilmesinin Asya meselesinin kökünden göz önünde tutulmasına bağlı olduğu ve Uzak Şark noktasından Asya meselesi denilince Çin ile ona birtakım bağlarla bitişik Mançurya, Çin Türkistan'ı, Moğolistan ve Tibet meselelerini anlamak lazım geldiği belirtiliyordu. Tokyo Maslahatgüzarlığı, o zamana kadar bahsi geçen mevzular hakkında müstakil ve teferruatlı haberler verilmesine vakit ve imkân bulunamadığını vurguluyor ve meselelerin farklı raporlarda parça parça bahsedildiğinin altını çiziyordu. Raporun Çin Türkistan'ı, Tibet ve Moğolistan işleri hakkında Hariciye Vekâletini aydınlatmak için yazıldığı, raporun, mevzunun çok çetin olduğu ve acele işlerin daha ziyade geri bırakılmasının doğru bulunmaması dolayısıyla üç parça halinde gönderildiği ifade ediliyordu (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 1).

17 sayfa ve ekler bölümünden oluşan raporun “Çin Türkistan'ı” başlıklı birinci bölümü coğrafyaya dair birtakım bilgilerle başlamaktadır. Buna göre Avrupalıların Şarkî Türkistan veya Çin Türkistan'ı dedikleri ve Çinlilerin de orada yaşayan milletin ismini hiç olmazsa kendi ellerindeki haritalar üzerinden silmek için “*Sinkiang/Yeni arazi=New Dominion*” ismini verdikleri bu Türk yurdu, Kuzeydoğu'dan başlayarak Dış Moğolistan, İç Moğolistan, Çin'in Kansu vilayeti, Tibet, İngiliz Hindistan'ı, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan Cumhuriyetleri ile Oyrat muhtar arazisi arasında bulunmaktadır. 550,579 mil murabba³ genişliğinde olan bu arazi üzerinde, 1910 tarihinde Çin Dahiliye Nezareti tarafından daha ziyade tahmin esasına dayanılarak yapılmış olup bir özeti Amerika Hariciye Nezaretinin “*Daily Consular and Trade Reports*” ismiyle çıkardığı mecmuanın 13 Temmuz 1911 tarihli nüshasıyla neşredilmiş olan nüfus yazımına göre 453,477 aile ve 2,461,000 nüfus oturmaktaydı. Çinliler bu araziye Urumçi'de meskûn bir vali vasıtasıyla idare etmekteydiler. Raporla bu arazinin idari noktadan sekiz liva'ya ve kırk bir kaza'ya ayrıldığı belirtilmektedir. Bahsi geçen livalar⁴ şunlardır:

1. Kaşgar
2. Aksu
3. İli veya Kulca
4. Tacheng (Çöçek) veya Tarbagatay
5. Altay
6. Urumçi
7. İsmi bulunamamıştır.⁵
8. Hoten

Maslahatgüzar, bunlardan Altay vilayetinin eski zamanlardan beri asıl Çin vilayetleri gibi bir idareye tâbi tutulduğunu, diğerlerinin ise Çinlilerin nezaret ve denetimi altında idare olunduğunu beyan etmektedir. Buna göre her liva idaresinin başında bir *mutassarıf* (*Taoyin*) ve kaza idaresinin başında bir *hâkim* (*Districts magistrate*) bulunmaktadır. Altay müstesna olmak üzere diğer livaların her bir kazasında hâkimin emri altında *Bey*, *Binbaşı*, *Yüzbaşı* ve *Onbaşılar* bulunmakta ve bunlar idare meselelerinde hâkime yardım etmektedirler. En büyük askeri makam olan *Vilâyet Başkumandanı* (*Provincial Commander in Chief*) Kaşgar'da ve bir *Müdafaa Komiseri* (*Defence commissioner*) İli veya Kulca'da oturmaktadır. Nihayet 150,000'e varan Çinli asker ve memur ile asılları Kansu'dan gelmiş olup Avrupalıların ve yerlilerin mühtedi mânâsında verdikleri “*Dönken*” isminin yanlış telaffuz ile “*Tungan*” dedikleri yüz bin Çinli Müslüman haricindekilerin aslen Türk ve dinen Müslüman olduğu anlaşılmaktaydı (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 2-3).

İkinci bölümde Şarkî Türkistan'da vuku bulan isyan hareketlerinin arka planına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Çin hükümetinin asıl Çin vilayetlerindeki idaresizliğinin Şarkî Türkistan üzerinde daha ziyade kendisini göstermesi, dinde ve dilde ayrı bulunan bu halk kitlesini her fırsatta onlara karşı isyana sevk etmiştir. Söz konusu isyanlar zamana göre siyasi ve iktisadi emeller altında, Çarlık Rusyası ve İngilizler tarafından açık ve kapalı yardımlar görmüştür. Halk uzun zamandır Çin-Rus-İngiliz nüfuzları altında çırpınıp durmuş ve Çin'in her zafiyette bulunduğunu zannettiği zamanda başkaldırmıştır. Maslahatgüzarın ifadesiyle “Çinli unsurların çıkardığı 1912 ihtilaline, Çinlilere karşı olan nefreti dolayısıyla tamamıyla iştiraktan çekinen bu halk kitlesi I. Dünya Harbi'nin verdiği derslerden ve bilhassa da Türklerin büyük başbuğu olan Mustafa Kemal'in emir ve kumandası altında yapılan kurtuluş hareketinden örnek alarak Pekin'in merhametsiz idaresine karşı 1928 sonlarına doğru kat'î bir şekilde isyan

³ Alan ölçüsü olarak 100 zirâ² = 1 murabba.

⁴ Mülki idarede kaza-vilayet arasında bir derece.

⁵ Turfan.

etmiştir.” Kansu'nun eski bir ailesine mensup olan Tungan General Ma Zhongying'in sonraları Hristiyan General Feng Yuxiang ordusu tarafından bastırılmış olan isyanı da bunlara karışarak Şarkî Türkistan'ın dört bir tarafında isyan dalgası alevlenmiştir. Nihayet bu hareketler Kaşgar ve Hoten'de bir “Şarkî Türkistan Cumhuriyeti” kurulmasıyla sonuçlanmıştır (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 3).

Tokyo Maslahatgüzarı isyan mıntikasında olup biten gelişmeler hakkında ne Japonya'dan ne de başka bir yerden toplu olarak vaziyeti gösterecek ve belgeye dayalı güvenilir bir haber alınabilmesinin mümkün olmadığı kanaatindedir. Her türlü irtibat imkanından mahrum bulunan Şarkî Türkistan mıntikasında Rus ve İngilizlerin resmî ve hususî mahiyette kuvvetli teşkilatları varsa da bunların elinden süzülüp çıkacak haberlerin ancak kendi dileklerini ve düşüncelerini teyit eder mahiyette bulunduğu belirtilmektedir. Resmî bir teşkilatı bulunmayan Japonların ise hususî bir şekilde birkaç adamı bu bölgede çalıştırmakta oldukları, bunların Japon Genelkurmayını aydınlattıklarının büyük bir kuvvetle tahmin edildiği, verecekleri havadislerin ancak kendilerinin yayılmasında menfaat gördükleri ve hakikatı pek az ifade eder haberler olduğu değerlendirilmiştir. Maslahatgüzarın üzerinde durduğu önemli bir nokta da Şarkî Türkistanlılardan alınabilecek haberlere ilişkindir. Belirtildiğine göre daha ziyade ruhî tesirler altında bu insanların verecekleri haberlere inanmak diğer haber kaynaklarına nazaran daha kolay görünmemektedir. Bununla beraber söz konusu hususlar daima göz önünde tutulmak şartıyla bu muhtelif mecralardan gelecek haberler sıkı bir muhakemeden geçirildiği takdirde bir kısmı kat'i, diğer kısmı ihtiyatla telakki edilebilecek bazı neticelere varmak mümkün görünmektedir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 4).

Maslahatgüzarlık raporunda kaydedildiği şekliyle muhtelif kaynaklardan elde edilmiş haberler başlıklar altında sınıflandırılarak tafsilatlı bir şekilde açıklanmıştır. Bunlar sırasıyla “Sinkiyang vaziyeti”, “Sinkiyang-Çin”, “Sinkiyang-Rusya”, “Sinkiyang-İngiltere”, “Sinkiyang-Japonya” ve “Şarkî Türkistan Cumhuriyeti” başlıkları altında toplanmaktadır.

Üçüncü kısım “Sinkiyang'ın vaziyeti” başlığını taşımaktadır. Bölüm “görülebilir eserleriyle mevcudiyetinden bahsolunan ve menbaları katiyetle kestirilemeyen bir Çin medeniyetinin mevcut bulunduğu ve bu medeniyetin hangi sebepler altında olursa olsun, bütün dünyanın telakkilerini değiştirdiği ve yükselen tekniğe uyan yeni yollar bulduğu” tespitine vurgu yapılarak başlanmaktadır. Çinlilerin asıl Çin'de olduğu gibi ve hatta fazlasıyla yönetimi altına aldıkları memleketlerde (bilhassa Moğolistan, Tibet ve Şarkî Türkistan) cebir yoluyla halkı idare etmeleri ve kendilerinden saymadıkları coğrafyaları mümkün olduğu kadar ihmal etmeleri neticesinde bu yerlerde meskûn halk kitleleri muhtelif zaman ve sebeplerle Çin Hükümetine karşı isyan etmişlerdi. Raporda söz konusu isyanların başarılı olamamasının nedeni olarak şu hususlar beyan edilmektedir:

“Halk kitleleri zamanın icabına göre az veya çok devamlı olarak komşuları Rus ve İngilizlerin yardımlarından da istifade etmişler ise de vaziyeti tehlikeli gören Çinlilerin kat'i bir gayretle işe sarılmaları ve nihayet bu halk kitlelerinin uyanmasından ziyâde uyumasında menfaat gören komşuları Rus ve İngilizlerden bazen birinin bazen de diğerinin yardımlarına dayanmaları ile bu isyanlar muvaffak olamamış ve kanlar içinde boğulmuştur.” (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 5). Görüldüğü üzere Türkistanlıların isyan hareketlerinde yabancı devletlerin etkin olduğu net olarak ifade edilmiştir. Çin devletinin isyan hareketlerini bastırma noktasındaki aktif tutumu ve bölgede etkinlik kurmak isteyen devletlerin politik hamleleri nedeniyle isyan hareketleri sonuçsuz kalmıştır.

Rus ihtilalinin bilhassa Asya milletleri üzerinde yaratmış olduğu büyük tesirleri değerlendiren Maslahatgüzar Nebil Batı'ya göre Şarkî Türkistan'da meskûn halk kitleleri, Çin'de 1912'den az bir zaman önce başlamış olan karmaşa dolayısıyla Çin Hükümetinin müstemleke addettiği yerlerdeki idare sisteminin bozukluğundan istifade etmişti. Bu hususta vurgulanan bir diğer nokta da müstemleke Şarkî Türkistan'ın bilhassa büyük Türk inkılâbının, hudutları dışında hiçbir emel peşinde koşmamasına ve koşmadığını her vesileden istifade ile ilan etmesine rağmen inkılâbın evrensel tesirine boyun eğerek daha muntazam ve kuvvetli kurtuluş hareketlerine başladıkları gerçeği idi (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 5). Bu noktada Türk inkılâbının evrenselliğine vurgu yapmakta fayda vardır. İnkılâbın dünya toplumlarının bağımsızlık ve özgürlük hareketlerindeki tesiri, inkılâbın evrensel niteliğinin en dikkat çeken boyutunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de pek çok ulus Atatürk örneğini takip ederek bağımsızlık mücadelelerini şekillendirmiştir. Maslahatgüzar bu hususa önemle dikkat çekmektedir.

Tokyo Maslahatgüzarının belirttiğine göre Şarkî Türkistan Türklerinin millî hareketinden Çin'in diğer bölgelerinde olduğu gibi şahısları namına ve kendi hesaplarına bir pay çıkarmak isteyen Generaller

ve Tungan⁶ olarak ifade edilen Müslüman olmuş Çinlilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu Müslüman Çinlilerden olup Kansu'nun eski ailelerinden birine mensup General Ma Zhongying, Şarkî Türkistan'a Çin ile olan esas bağları kalmak şartıyla bir muhtariyet temin etmek ve Şarkî Türkistan'ı adil bir idareye kavuşturmak perdesi altında şahsi hakimiyetini tesise çalışmaya başlamıştır. Çin'in komünize edildiği veya edileceğinden bahsedilmeye başlandığı zamanlara tesadüf eden bu hareket, yerli Türklerin büyük bir kısmının komünizme karşı olmalarından da istifade etmiştir. Yapılan değerlendirmeye göre söz konusu hareket başarı kazanmış görünse de bir taraftan Çin merkez idaresinin bunlara karşı aldığı tedbirler, diğer taraftan Rusya'nın iktisadî ve siyasî açıdan karşı bulunduğu bu istiklal hareketini imha için General Ma Zhongying'in karşıtları lehine konumlanması söz konusu hareketin daha da büyümesinin önünü almıştır. Diğer taraftan raporda Japonya'nın bölgeye yönelik siyasetinin değerlendirildiği görülmektedir. Bu hususta Mançurya siyaseti bağlamında dört bir tarafını sağlama almak için Moğolistan ve Şarkî Türkistan'ın istiklalini göz önünde bulunduran Japon Hükümetinin faal bir rol üstlenmeye başlamasıyla meselenin tekrar alevlendiği anlaşılmaktadır. İlk zamanları pek kapalı bir şekilde bu işler üzerine gitmek isteyen Japonya'nın hem bu hedefine erişmek hem de Asya kıtası üzerindeki Japon hareketlerine muhalif bulunanların önünü kesmek üzere Moğolistan ve Şarkî Türkistan istiklali meseleleri üzerinde durduğu görülmektedir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 5-6).

Maslahatgüzarın belirttiği üzere Japonya'nın kıskırtması sonucu Çin Hariciye Nezaretinin 15 Ağustos 1933 tarihinde neşretmiş olduğu resmi tebliğ ile de anlaşılan, ilk Şarkî Türkistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhuriyetin teşkiline ilişkin birtakım değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Çin kaynaklarının vermiş olduğu haberlere göre Mukden civarında doğup vaktiyle Pekin'de tesis edilmiş olan Rus Dil Mektebi'nde okumuş olan "Ku Tao Fu" ve "Ho Ai Jen" isminde iki Moğol'un teşvikiyle bir Şarkî Türkistan Cumhuriyeti teşekkül ettiği bildiriliyordu. Belirtildiğine göre 1 Haziran 1933'te ilan olunan Cumhuriyete Çinli General "Wang Teh lin" ile General "Kung Hsieh young" 100.000 kişilik ordularıyla sadakat göstermişlerdi. Yine Çin menşeli kaynaklara göre bunların maksadının Vladivostok'un da dahil olduğu şekliyle Rus arazisinin bir kısmını, merkezi ve şarkî Kirin'i, Heilongjiang'ı ve şarkî Liaoning'ı da alıp Ussuri Nehri üzerinde Vladivostok'un kuzeyindeki Çongçing'i merkez yapmak ve bu suretle Manguku'yu Sibiry'a'dan ayırmak olduğu belirtilmekteydi (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 6). Tokyo Maslahatgüzarının bu noktada aktarmış olduğu bilgiler Çin kaynaklarına dayanmakta ve malumatın güvenilirliğine dair ciddi kaygıların olduğu şüphe götürmemektedir.

Çin neşriyatının meseleye bakışına dair maslahatgüzarlığın önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır. Raporda "*Çin'i, düşmanlar ortasında bulunan bir arazi parçasını muhafaza için boğuşmaktan kurtaracak*" diye bu hareketi alkışlayan Çin matbuatı, istiklal beyannamesinin "*beyaz emperyalizm ile kırmızı komünist nüfuzu arasındaki dünya sulhunun geleceği için büyük bir tehlikedir*" şeklindeki ifadeyle bir durum tespiti yapılmıştır. Çin gazeteleri bahsi geçen iki büyük nüfuz arasında bir tampon devlet yaratmak maksadıyla yeni hükümetin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Diğer bir takım Çin gazeteleri ise daha önce bahsi geçen iki Moğol reisinin Sovyet Rusya tarafından desteklendiğini ve kurulan hükümetin yönünü daha ziyade Rusya'ya çevirdiğini iddia etmişlerdir. Bazı Japonlar da istiklal beyannâmesindeki "*Anavatanımız olan Çin, şimdilik gaip ettiği arazi parçalarını geri alacak derecede askeri bir kuvvete malik değildir*" cümlesinden ve Çin matbuatının bu hareketi alkışlamasından bunun bir Çin oyunu olduğunu düşünmenin yanlış olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Maslahatgüzar, Çin matbuatının Şarkî Türkistan istiklalinin tarihçesi hakkında yaptıkları neşriyatın elde edilebilmiş olan İngilizce bir özetini vaziyeti mümkün olabildiğince aydınlatılabilmek amacıyla rapora ek olarak gönderdiklerini belirtmiştir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 6-7).

Türk Maslahatgüzarlığı generallerin söz konusu harekâtlarının Çin'in dikkatini üzerlerine çektiği konusunda bir değerlendirme yaparak Kaşgar ve Hoten livalarındaki Türklerin kendi idarelerini tesis etmek maksadıyla uzun zamandan beri Şarkî Türkistan'da filizlenmiş olan isyan hareketini "mukadder akıbeteye doğru" ilerletmeye başladıklarına ve nihayetinde Şarkî Türkistan Cumhuriyetini kurmayı başardıklarına vurgu yapmıştır. İlaveten raporda bu harekât hakkında asker olduğu tahmin edilen bir yazıcı tarafından kaleme alınmış olan bir yazının da vaziyeti kısmen aydınlatılabileceği düşüncesiyle ek olarak gönderildiğinin altı çizilmektedir. Son olarak daha ziyade askeri mahiyetteki hareketin Japonya matbuatında görülebildiği kadarının Ataşemiliter tarafından Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliğine gönderilmiş olan 1 Şubat 1934 tarihli

⁶ Maslahatgüzar bu kelimenin aslının "Dönkmek" masdarından "Dönken" olduğunu kuvvetle tahmin ettiğini belirtmektedir. Döngen kelimesi, Çince'de "Tung-kan", Rus ve Batı kaynaklarında ise "Tungan" ve "Dungan" olarak geçer. Şarkî Türkistan Türkleri, bütün Çin Müslümanlarına bu adı verirken, günümüzde onlar daha çok "Hui-hui" veya "Hui-tse" adıyla bilinmektedir (Hee-Soo, 1994: 517).

ve onu takip eden raporlarda tafsilen bildirilmiş olduğundan söz konusu raporda tekrar olunmadığı aktarılmıştır (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 7-8).

Raporun dördüncü bölümü “Sinkiyang-Çin” başlığı altında detaylandırılmıştır. Bölümün girişinde 3 Şubat 1934 tarihinde Hariciye Vekâletine gönderilen raporda vurgulanmış olan bazı hususlara değinilmektedir. Japonlar’ın iç Moğolistan ve Şarkî Türkistan’da yeni hükümetler teşkili için yaptığı hareketlerin, ahalinin ve nüfuzlu kimselerin de yardımları istenilerek önünün alınmaya çalışılacağı ve lüzumunda bu yerlere sınır ihtiyacının derecesiyle orantılı olmak üzere muhtariyet de verileceği meseleleri bahsi geçen raporda değerlendirilmiştir. Şarkî Türkistan’ın içinde bulunduğu sancılı durumu gören Çinliler geçici tedbirlerle önünü alamayacakları bu vaziyete karşı esaslı birtakım çareler aramaya koyulmuşlardır. 4 Temmuz 1933 tarihli yazı ile bildirilmiş olan Çin Nasihat Heyeti’nin kati bir netice elde edemediğini gören Çinliler, Şarkî Türkistan’ın vaziyetini yerinde görüp tetkik etmek üzere Hariciye Nâzırı Dr. Lo Wen-kan’ı bir heyet başında Şarkî Türkistan’a göndermişlerdir. Kendisi 25 Ağustos 1933 tarihinde uçak ile gittiği Şarkî Türkistan’dan Rusya üzerinden dönerken Çin’in Moskova sefiri Dr. Yen ile de temas sağlamış, Kasım 1933’te Nankin’e dönmüştür (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 8).

Hariciye Nâzırı Dr. Lo Wen-kan’ın Moskova Sefiri Dr. Yen ile görüşerek aldığı tedbirler maslahatgüzarlık raporunda şu şekilde özetlenmiştir:

A maddesi: Nankin Hükümetinin o ana kadar Çin’in diğer bölgelerindeki Çinli halka olduğu gibi Şarkî Türkistan’da Türklere zulmetmiş bulunan Çin memurlarına karşı isyanda halk ile beraber bulunduğu anlatılmıyordu. Eski vali olup halka ve hükümete karşı hıyanetinden dolayı cezası verilmek üzere tevkif edilmiş olan Jin Shuren (Chin Shu-jen)’in merkezin reyini sormaksızın Rusya Hükümeti ile doğrudan doğruya siyasi müzakereler yapmış olmasının Nankin’in bu memurla aynı fikirde bulunmadığını açıkça göstereceğini anlatarak Nankin Hükümetine bir teveccüh celp edilmeliydi.

B maddesi: Bu suretle celp edilecek teveccühün devamını temin etmek noktasında mümkün olabildiği kadar muntazam ve adil bir idare makinesi kurmak gerekliydi. Bunun için General Çan Kay Şek’in tutumu ve Hariciye Nâzırı Dr. Lo Wen-kan’ın da şahsi menfaat görmesi dolayısıyla bir zamanlar Mareşal Chang Hsueh-liang, bu işin başına geçirilmek istenilmiş ise de Mareşal’in bu vazifeyi kabul etmemesi üzerine valiliğe General Sin lung ve Müdafaa Komiserliğine de General Sheng Shi-tsai tayin edilmiştir. Bunların hareketlerini yakından takip etmek üzere de Taşkent ile Sinkiang-Sovyet hududu üzerinde bulunan dört şehirdeki Çin konsoloshâneleri düzenlenmiş ve diğer memurlarla takviye olunmuş bu konsoloshâneler doğrudan doğruya Hariciye Nezâretine bağlanmıştır. Diğer taraftan Çin Hükümeti ile Sinkiyang, Tibet ve İç Moğolistan halkı arasındaki münasebetler kuvvetlendirilebilmek için de Moğolistan ve Tibet İşleri Komisyonunun “Suei hua” (Suiyan), “Hsing” (Ching hai), “Kangting (Sinkiyang)” ve “Lhasa (Tibet)” de dört şubesini açmıştır.

C maddesi: Yine celp edilecek teveccühün devamını temin etmek için Şarkî Türkistan’ın iktisaden Çin’e bağlanması ve ilerlemesi yollarının aranacağı ve tatbik olunacağı ifade ediliyordu. Rusya ve Hindistan’a birçok yolla bağlı bulunduğu halde asıl Çin’e yalnız yol adı verilemeyecek kadar ilkel bir geçit vasıtasıyla Gobi Çölü üzerinden geçip Kalağan’a gelen bir yol ile bağlı bulunduğu bilinen Şarkî Türkistan’ın Çin’e ve Pasifik sahillerine bağlanabilmesi için bir *Highway (otoyol)* yapılması düşünülmüştür (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 9).

Türk Maslahatgüzarın aktardığına göre bu iş için deniz yollarının kapalı bulunduğu zamanlarda Çin ipeğini Roma’ya götürmek ve Çin’i Batı alemine bağlamak üzere İsa’nın doğumundan 125 sene evvel Han sülalesinden İmparator Wu tarafından açılmış olan, İpek Yolu⁷ adını taşıyan ve Şarkî Türkistan’dan geçmekte olduğu kuvvetle tahmin edilen yolun bulunarak bir otoyol haline getirilmesi düşünülmüş ve bunun için de Orta Asya’da değerli birtakım araştırmalarda bulunmuş olan Dr. Sven Hedin’e müracaat edilmiştir. Hedin beraberine Dr. Folke Bergman (İsveçli), Dr. Hummer (İsveçli), Dr. George Boderbahan (İsveçli), Kung Chi chung (Çinli, Şömendöferler Nezareti mühendislerinden), Yu Chin chav (Çinli, Şömendöferler Nezareti mühendislerinden) ile iki Moğol ve birkaç Çinli hizmetkar alarak 1933 senesinin Ekim sonlarına doğru yola çıkmıştır (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 10).

Maslahatgüzar Batı, Milli İktisat Şurası’nın Şensi, Kansu ve Şarkî Türkistan vilayetlerini Pasifik sahillerine bağlayacak olan bu otoyolun planlarının hazırlandığını belirtmektedir. Bu planlara nazaran

⁷ İpek yolu Antik dünyanın en ünlü ticaret yollarından biriydi. Bu yol Çin’den gelen çok değerli ipek mallarının karadan Batı’ya geçtiği tüm güzergahları ifade etmektedir. M.Ö. II. yüzyıl civarında başlayan bu ticaretin güzergâh trafiği zaman içerisinde değişkenlik göstermiştir. İpek Yolu ticaretinin ekonomik değeri tahmin edilebilir olsa da kültürel önemi tartışılmazdı. İpek Yolu, Budizm ve İslâm’ın yayılmasını kolaylaştırmış ve Avrasya’da bilimsel, teknolojik ve sanatsal yayılmaya katkıda bulunmuştu. (Chen, 1977: 57-58; Rossabi, 2022: 4).

takriben 9000 mil uzunluğunda olacak olan bu yolun yaklaşık 10 milyon Türk lirasına mâl olacağı düşünülmektedir. Raporda bu hususta detaylı malumat veren bir gazete yazısının ekte gönderildiği bilgisi verilmektedir. Diğer taraftan Şarkî Türkistan'ın istiklali için mücadele eden ve bir de Şarkî Türkistan Cumhuriyeti adıyla müstakil bir hükümet tesis edenlerin bu hükümeti sağlamlaştırmak için yaptıkları çalışmaları kuvvetlendirmek için İsa Yusuf Alptekin Bey⁸ ve İbnüselim gibi aslen Şarkî Türkistanlı olan bazı isimlerle temas kurularak bunlara bir risale çıkarttırılmıştır (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 10).

Bütün tedbirlere rağmen kendi başına meseleyi çözemeyeceğini gören Nankin hükümeti, isyanı bastırmaya ve istiklal hareketini kökünden yok edecek çareler aramaya ve tatbik etmeye kalkmış, iktisadi ve daha ziyade siyasi sebepler altında Şarkî Türkistan istiklaline karşı bulunan Sovyet Rusya ile anlaşmıştır. Maslahatgüzar Çin, Japon ve dünya matbuatının neşriyatından oldukça sarıh bir şekilde anlaşılın bu anlaşmanın en nihayet Çin'in Moskova Sefiri Dr. Yen tarafından Nankin'de yapılmış bir beyanata teyit edildiğini vurgulamaktadır (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 10-11).

Maslahatgüzarlık raporunun beşinci bölümü "*Sinkiyang-Rusya*" başlığını taşımaktadır. Bölümde Rusya'nın Şarkî Türkistan'la olan siyasi ve iktisadi alakalarının değerlendirildiği görülmektedir. Maslahatgüzarın üzerinde durduğu önemli bir nokta Pasifik sahillerine inen ve bu iniş için Orta Asya'daki geniş Türk ülkesini elinde tutmak mecburiyetinde bulunan Çarlık Rusya'sının bölgeye ilişkin menfaatleriydi. Raporda beyan edildiği üzere Rusya, bu memleketlerin yanı başında bulunan aynı ırklarla veya aynı dine mensup diğer ırklarla meskün memleketleri tamamıyla bir tarafa bırakamazdı. Bunun neticesi olarak emperyalist yol tutan diğer başka devletler gibi Çarlık Rusya'sının da bu hakimiyet emellerinin hududu ancak kendi gibi olan diğer devletlerin yani İngiltere'nin hududları idi. Maslahatgüzar Batı'ya göre bu karşılaşma 1907 anlaşmasıyla Asya'nın, Rusya ve İngiltere arasında kuzey ve güney nüfuz mntıklarına ayrılmasıyla geçici olarak yatıştırılmıştı (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 11).

Çarlık Rusyası'nın yerine Sovyet Rusya geçtiği zamanlarda inkılabın "her milletin kendi mukadderatına ancak kendisi hâkim olabilir" düsturuna dayanan Rusya'nın Asya'daki arazisi üzerinde yaşayan muhtelif milletler istiklallerini ilan ile bir takım müstakil devletler kurmuşlardı. Türk maslahatgüzarı bu devletlerin birer birer ve sırasıyla komünize edilmelerinin sebeplerini değerlendirmiştir. Batı, yeni oluşumların bir taraftan iktisadi birlik esasına dayanmıyor oluşları, diğer taraftan ilk zamanlar şiddetle cihanın komünize edilmesi düsturunu tutan ve yürütmeye çalışan Moskova idaresinin politikaları neticesinde söz konusu akıbete uğradıkları kanaatinde (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 11-12).

Maslahatgüzarın üzerinde durduğu önemli bir nokta Rusya'nın genişleme politikasının çok çeşitli sebepler altında ve başka yollar tutarak kendini gösterdiği gerçeğiydi. Batı'ya göre Asya kıtası üzerinde bulunan komünist hükümetlerin, ideolojiye bağlılıkları tabii ve zaruri bir ilerlemenin neticesi olmaktan ziyade aydınlanmış bir tabakanın diğerlerini sürüklemiş bulunmasına dayandığından bu bağları pek tabii olarak hakikate çevirmek isteyen Komünist Partisi bu devletleri sanayileştirmeye başlamıştı. Söz konusu hareket tarzı bu kısımların dışarıdan gelecek bir taarruza dayanabilmelerini kolaylaştırmak fikri ile de hızlandırılmıştı. Raporda gerek bu memleketlerin bahsi geçen taarruzdan korunması hususundaki beklentiler, gerek sanayi mahsullerine yakın pazarlar bulunmasındaki zaruri ihtiyaçların Sovyet Rusya'yı Mançurya ve Moğolistan'la olduğu gibi Şarkî Türkistan ile yakından alakadar olmaya sevk ettiği belirtilmiştir. Şarkî Türkistan'ın Rusya ile olan hudutları üzerinde yaşayan halkın muhtelif isimler altında da olsa Türk olması, henüz zaruri olarak fikirleri tamamen komünize edilememiş olan bu halkın Şarkî Türkistan'da kurulup ilerleyecek olan bir Türk hükümetine pek tabii olarak yakınlık gösterecekleri aşıkardı. Sovyet hükümetinin düşüncesine göre Çin'den ayrılmış olan ve Çin'in kudretsizliği dolayısıyla Çin nüfuzu altında kalamayacak olan bu hükümetin, o zamanki vaziyete nazaran, Rus nüfuzuna da bağlanamayacağını ve zaruri şekilde daha ziyade İngiliz tesiri altında kalacağı ve hudud üzerindeki Türkler için Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Oyrat hükümetlerinin de yavaş yavaş bu noktaya doğru kayacakları muhtemeldi. Bu bakımdan maslahatgüzar, Sovyet hükümetinin Şarkî Türkistan'ın o günkü siyasi ve iktisadi vaziyetini muhafaza etmesini menfaatlerine daha uygun görmek zaruretinde olduğunu düşünüyordu (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 12-13).

Türk temsilci, Çin-Rus münasebetlerinin o zamanki şeklinin kanaatini kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Onun düşüncesine göre Çin'in Türkistan meselesinde Rusya'dan istediği yardımları kolaylıkla elde ettiği ve Mançurya'dan Rus topraklarına çekilmiş olan Çin kuvvetlerinin Ruslar tarafından

⁸ Çin'in 1950'lerin sonlarından 1970'lerin sonlarına kadar görece uluslararası izolasyonu sürecinde Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin aktivist diplomatik savunuculuğu yapan İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra'nın 1964'te ölümü üzerine Türkiye'deki Uygur toplumunun liderliğini üstlenmiştir (Clarke, 2016: 246).

Şarkî Türkistan'a nakledildiğini göz önüne almak vaziyeti oldukça aydınlatılabilir kılıyordu. Diğer taraftan Batı, Şarkî Türkistan'ın Çin'e olan bağlantılarına nazaran iyi bir durumda bulunan yedi yol ile Rus Türkistan'ına bağlı bulunmasının da sanayileşen ve gittikçe sanayileşecek olan Rus Türkistan'ı mahsullerine oldukça iyi bir pazar olacağına şüphe edilemeyeceği kanaatindeydi. Maslahatgüzar, bu hususta bir fikir verebilmek için Şarkî Türkistan'ın Sovyetlerle 1932 ve 1933 seneleri on bir ayı içinde olan ticari münasebetlerini gösterir iki levhayı ekte gönderdiğini beyan etmektedir. Ona göre Rusya'nın 1926 senesinde başlayarak 1930 senesi Nisan'ında bitirmiş olduğu ve oldukça maliyetli olan 1481 kilometre uzunluğundaki Türkistan-Sibirya hattına bakmak vaziyeti aşağı yukarı aydınlatmak için kâfi gelmekteydi (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 13).

Maslahatgüzar Batı'nın dikkat çekmek istediği bir husus da Mançurya meselesine ilişkin çok sayıda teferruatlı raporun Türk Hariciyesine gönderildiği idi. Maslahatgüzar, bu raporlarda Mançurya için bir Rus-Japon anlaşmasının mevcudiyetinden diplomatların toplantılarında bahsedildiğini fakat böyle bir anlaşmanın mevcudiyeti kabul edilse bile iki devletin Asya kıtası üzerindeki vaziyetlerine bakarak bu anlaşmanın devam edemeyeceğini beyan ettiğini hatırlatmaktadır. Diğer taraftan maslahatgüzarın yazdığına göre mevcudiyetinden bahsolunan bu anlaşmanın 1907 Rus-İngiliz anlaşması gibi Asya kıtasının doğusunu ve ortasını iki nüfuz mıntikasına ayırdığı, Rusya'nın, Çin Şark Şömendöferleri üzerindeki Rus halklarına dokunulmamak şartıyla Mançurya'da Japonya'ya, Japonya'nın da Moğolistan ve Çin Türkistan'ında Rusya'ya serbestiyet verdiği söylenilmekte idi (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 13).

Raporun altıncı bölümü "*Sinkiyang-İngiltere*" başlığını taşımaktadır. Asya'nın kuzey kısmındaki Sovyet Rusya hakimiyetinin günün birinde güney taraflarına da geçebilmesi ihtimallerini düşünerek rahatsızlık duyan İngiltere Hükümeti, Çin'in güçsüzlüğü yüzünden hemen hemen boş bırakılmış ve bilhassa kuzey kısımları Rus nüfusuna terk edilir gibi olmuş olan Şarkî Türkistan'ın vaziyetine daha uzun zaman seyirci kalamayacağını anlamıştı. Raporda belirtildiğine göre İngilizler, Hindistan meselesi noktasından o zamana kadar doğup büyümesine taraftar bulunmadığı Şarkî Türkistan hükümetinin kendi nüfuzu altında olmak şartıyla meydana gelmesini teminde mecbur kalmış ve Hindistan'a bitişik mıntikalarda yaşayıp Çin zulmüne karşı isyan etmiş olan halka, kuracakları hükümeti kendi nüfuzu altına alarak Sovyet Rus nüfuzunun Şarkî Türkistan'da tesisinin önüne geçebilmek üzere el altından yardım etmeye başlamışlardı (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 14).

Türk maslahatgüzarı İngiltere'nin Şarkî Türkistan politikasında en ziyade dikkati çeken noktanın bu hükümetin muhafazakâr unsurdan ziyade münevver tabakaya destek vermesi olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte bu meselede Rusların yerli halktan ziyade Türklere zulmeden ve başka bir asıldan olan Çinli Müslümanları tutması ve Japonların da mürtecî unsurlara dayanmak istemeleri sonucunda İngiltere'nin münevver tabakayı tutmaktan başka bir çaresi bulunmadığını düşünen Türk yetkili, bu destekle fikren dayanılacak kuvvetli bir nokta sağlayan İngiltere'nin politikasını izah etmenin zor olmadığını belirtmektedir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 14).

Çin'de pek çok açıdan menfaatleri bulunan İngiltere'nin bu işe açıktan açığa yardım edebileceğini hatıra getirmenin aceleci bir düşünce olacağı noktasında değerlendirme yapan maslahatgüzar, İngiltere'nin Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükümetine yardım ettiği ve edeceği şayialarının çıkması üzerine bu haberin derhal Londra'nın en kuvvetli gazeteleri tarafından tezkîp edilmesinin bu noktayı teyit ettiğini belirtmektedir. Türk maslahatgüzarı, İngiltere'nin Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükümetine halihazırda aşağı yukarı nüfuzu altına aldığı hissedilmekte olan Afganistan yoluyla yardımlarını esirgemeyeceğini düşünmenin hakikate uygun olacağını beyan etmektedir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 15).

Raporun yedinci bölümü "*Sinkiyang-Japonya*" başlığını taşımaktadır. Japonya'nın Şarkî Türkistan meselesi hakkındaki düşüncelerinde o gün için bir değişiklik bulunmadığını ifade eden Batı, Rus-Japon vaziyetinin son zamanlardaki durumuna, daha doğrusu Japon Hariciye Nazırı Hirota'nın bu meseleye verdiği şekle göre açıktan açığa çalışmaktan vazgeçildiğini eklemektedir. Batı'nın belirttiğine göre yetkili makamlar el altından bu meseleler ile uğraşmakta fakat şu şekilde beyanlarda bulunmaktaydılar:

"*Japonya, Mançurya hareketiyle Asya'daki milletlere tutulacak yolu göstermiştir. Bu yolu tutacak olan diğer milletlere mesela Moğol ve Türklere, bugünkü vaziyetimiz itibarıyla Mançurya şeklinde yardım edebilmek imkanlarına mâlik değiliz. Ancak bunların bu hareketlerini büyük alaka ve teveccühle takip etmekten de geri duramayız. Asya'da vukua gelecek her kurtuluş hareketi, bu teveccüh ve alakamızdan emin olabilir. Bu sebeple Japonya'nın Moğol ve Türk meselelerini uzaktan takip etmekten başka yaptığı ve şimdilik yapacağı bir şey yoktur.*" (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 15).

Maslahatgüzar, muhtelif yazılarda ismi geçen Takejiro Jitsukawa'nın eliyle döndürüldüğünü tahmin ettiği bir ajansın her on günde bir "Asya Birliği Ajansı Bülteni" başlığı altında çıkardığı bir risale ile bütün Asya işleri ve Şarkî Türkistan meselesi hakkında Japon matbuatında kısa bir şekilde çıkan haberleri tafsilen verdiğini aktarmaktadır. Bu risalenin o zamana kadar çıkmış olan on beş nüshasının fihristlerinin tercümesi, malumat olmak üzere bitişik olarak raporda sunulmuştur (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 15).

Raporun sekizinci ve son bölümü "Şarkî Türkistan Cumhuriyeti" başlığını taşımaktadır. Maslahatgüzar Batı, bu bölümde yeni tesis edilen cumhuriyete dair edindiği malumatlara binaen değerlendirmelerini ortaya koymaktadır. Onun tespitlerine göre Şarkî Türkistan Cumhuriyetini Türk inkılabının düşünce ve hareketlerinden ilham almış ve Şarkî Türkistan halkından bazı ileri gelenlerin vaziyetinden istifade ederek meydana koydukları bir teşekkül olarak kabul etmek gerekiyordu. Maslahatgüzarın beyanatına göre bu teşekkülün arasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından hoş görülemeyecek bazı kişiler olmuş olsa da fırsat buldukça bu insanların tasfiye edildiği anlaşılmaktadır. Çin hükümeti Şarkî Türkistan'ın doğu ve orta bölgelerine hâkim bulunmakta, yalnız batı kısmı Şarkî Türkistan Cumhuriyeti idaresine tâbi bulunmaktaydı. Kurulmuş olan bu yeni Türk Cumhuriyetinin bahsedilen zorluklar içerisinde kendini kurtarıp kurtaramayacağını ancak zamanın göstereceğini vurgulayan Batı, yakın bir gelecekte Asya meselesinin bel kemiğini Türk meselesinin teşkil edeceğini düşündüğünü beyan etmektedir (TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934: 17).

Türk yetkili, yeni kurulan Cumhuriyetin Türk inkılabından etkilendiğini belirtmekle beraber Uygur aydınlanması ile bağımsızlık hareketi arasındaki ilişkilere dair bir izahatte bulunmamıştır. Esasen Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi Uygur Aydınlanmasının ideolojik varisi olan pan-Türkizm ve pan-İslâmizm'den oldukça etkilenmişti. Hareketin temel amaçları "Çin'in egemenliğini devirmek" ve "etnik bölgeleri özgürleştirmeye" çalışmaktı. Bağımsızlık hareketinin önemli bir örgütsel özelliği, Uygur aydınlarının birincil savunucuları ve katılımcıları olarak oynadıkları roldü. Bu koşullar Uygur aydınlanması ile Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi arasındaki çizgisel ilişki nedeniyle ortaya çıkmıştı. Hareketin bir diğer önemli örgütsel özelliği, Uygur halkının desteğini çekmek için "İslami cihat"ın bir toplanma çığığı olarak kullanılmasıydı. Bağımsızlık hareketinin bu yönü, kısmen pan-İslâmizm kavramından etkilenmişti, ancak aynı zamanda çağdaş Uygur toplumu gerçeğinin de bir yansımasıydı.

Tokyo Maslahatgüzarlığının yukarıda detayları aktarılan raporunu tamamlayıcı mahiyette "Şarkî Türkistan'ı Sovyet Rusya'ya bağlayan yollar, Sovyetlerin Sincan'a ithal ettikleri malların miktar ve kıymetleri, Sincan'dan Sovyet Rusya'ya ithal olunan malların miktar ve kıymetleri, Pan-Asya Ajansı Bülteni (Bulletin de l'agence pan-Asiatique)" dökümü gibi başlıklar ekte sunulmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti barışçıl bir politika çizgisinde sadece Batı dünyasındaki gelişmelere dikkat kesilmemiş, aynı zamanda Uzak Doğu'daki dengeleri de bölgedeki temsilcilikleri kanalıyla yakından takip etmiştir. Tokyo Türk Maslahatgüzarlığı bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin Uzak Doğu siyasetine dair önemli bir merkez olmuştur. Raporun kaleme alındığı 1934 yılı Şarkî Türkistan'da ve Asya'da önemli gelişmelerin yaşandığı bir tarihti. Türk diplomatik kanalları 1933'te kurulmuş olan Şarkî Türkistan Cumhuriyetinin mevcudiyetini sürdürebilmesinin mümkün olup olmadığına dair geniş ölçüde bilgi alışverişi içindeydi. Maslahatgüzarlık Asya siyasetinin anlaşılabilmesi noktasında Şarkî Türkistan'ın öneminin farkındaydı.

Tokyo Türk Maslahatgüzarlığı, 1934 yılından önce de detaylı olmamakla beraber farklı amaçlarla kaleme alınan raporlarla pek çok mesele hakkında bilgiler aktarmıştır. 1934 tarihli rapor, Şarkî Türkistan meselesinin Türk dış politikası açısından önemini ortaya koymak maksatlı kaleme alınmış ve böylece Hariciye Vekâleti teferruatlı şekilde bilgilendirilmiştir. Maslahatgüzar Nebil Batı, Türkistan'ın coğrafi, idari ve demografik durumu, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreçteki gelişmeler, Şarkî Türkistan'a dair istihbârî bilgilerin geçerliliği, Türkistanlıların isyan hareketlerinin başarısız olmasında etkili olan Çin, Rus ve İngiliz politikaları, Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin tesisine ilişkin bilgiler, yabancı matbuatta Türkistan'a ilişkin meselelerin ele alış biçimi, Çin'in Şarkî Türkistan hareketine olan bakışı, politikası ve istiklal mücadelesini engelleme çabaları, Çin ve Moskova arasındaki diplomatik temaslar ve Sovyet Rusya'nın Türk memleketlerinin istiklaline engel olma çabaları gibi pek çok konuda detaylı bilgiler paylaşmıştır.

Maslahatgüzarlık raporunda bölgede etkin nüfuz sağlama çabasında olan yabancı devletlerin siyasetleri ayrı başlıklar halinde analiz edilmiştir. Türk maslahatgüzarın üzerinde durmuş olduğu önemli

bir husus da Türkistan istiklal hareketinin Türk inkılâbından ilham aldığı ve Şarkî Türkistan Cumhuriyetinin bu temelde teşekkül ettiği meselesi olmuştur. Tokyo Maslahatgüzarlığı söz konusu girişime dair beklenti ve değerlendirmelerini Hariciye ile paylaşmıştır. Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin yakın gelecekteki Asya meselesinin önemli bir parçasını oluşturacağı tespiti bu noktada dikkat çekmektedir.

İkinci Çin istilası dönemi Şarkî Türkistan'da bir istikrar yaratmadığı gibi çeşitli isyanların yaşanmasına da sebep olmuştur. 1933 ve 1944 yıllarında meydana gelen ayaklanmalarla Şarkî Türkistan'da on yıl arayla iki devlet kurulmuştur. Türkler tarafından kurulan milli devletler uzun ömürlü olmamış, kısa bir zaman sonra bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Çin'in Şarkî Türkistan'a yönelik politikasında bazı açılımlar görülse de temelde bir değişiklik yaşanmamıştır. Komünist Çin zulmünden kaçan Şarkî Türkistanlılar için Türkiye Cumhuriyeti yeni bir vatan olmuştur. Bu dönemde yaşanan göçler, Türkiye ve Şarkî Türkistan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Türk Hükümeti ve kamuoyu Atatürk döneminde olduğu gibi bu süreçte de Şarkî Türkistan meselesini yakından takip etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Şarkî Türkistan politikası, Uygur Türkleri ve diğer Türk halklarının yaşadığı insan hakları ihlallerine ve kültürel baskılara duyarlılıkla yaklaşan bir temelde şekillenmiştir. Türkiye, bu konuda insan hakları ve evrensel değerleri koruma, Uygur Türklerinin kültürel kimliğini ve dini özgürlüklerini savunma amacı taşımaktadır.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, İ. Y. (1985). *Esir Doğu Türkistan İçin*. İstanbul: Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi.
- Baysun, A. R. (1943). *Türkistan Millî Hareketleri*. İstanbul: Alaeddin Matbaası.
- Bellér-Hann, I. (2008). *Community Matters in Xinjiang (1880-1949): Towards a Historical Anthropology of the Uyghur*. Leiden & Boston: Brill.
- Bovingdon, G. (2004). *Autonomy in Xinjiang: Han Nationalist Imperatives and Uyghur Discontent*. Washington: East-West Center Washington.
- Bovingdon, G. (2010). *The Uyghurs: Strangers in Their Own Land*. New York: Columbia University Press.
- Buğra, M. E. (1952). *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*. İstanbul: Güven Basımevi.
- Chen, J. (1977). *The Sinkiang Story*. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
- Clarke, M. (2016). Xinjiang From the 'Outside- in' and the 'Inside- Out': Exploring the Imagined Geopolitics of a Contested Region. (Ed. Hayes, A. & Clarke, M.). *Inside Xinjiang: Space, Place and Power in China's Muslim Far Northwest* In (s. 225-259). London & New York: Routledge.
- Dillon, M. (2004). *Xinjiang: China's Muslim Far Northwest*. London & New York: RoutledgeCurzon.
- Dwyer, A. M. (2005). *The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse*. Washington: East-West Center Washington
- Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Forbes, A. D. W. (1986). *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A Political History of Republican Sinkiang 1911-1949*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gao, J. Z. (2007). The Call of the Oases: The 'Peaceful Liberation' of Xinjiang, 1949-53. (Ed. Brown, J. & Piskowicz, P. G.). *Dilemmas of Victory: The Early Years of the People's Republic of China* İçinde (s. 184-204). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Gladney, D. C. (2004). Islam in China: Accommodation or Separatism? (Ed. Feener, R. M.). *Islam in World Cultures: Comparative Perspectives* İçinde (s. 161-181). Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: TTK. Yayınları.
- Hee-Soo, C. L. (1994). Döngen. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 9)* İçinde (s. 517-518). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ke, W. (2018). *The East Turkestan Independence Movement: 1930s-1940s*. Hong Kong: The Chinese University Press.
- Kurban, İ. (2020). *Şarkî Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: TTK Yayınları.

-
- Lattimore, O. (1950). *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*. Boston: Little, Brown and Company.
- Rossabi, M. (2022). *China and the Uyghurs: A Concise Introduction*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Taşagıl, A. (2012). Türkistan. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 41)* içinde (s. 556-560). İstanbul: TDV Yayınları.
- Türk Diplomatik Arşivi (TDA). TDA/571/35962-141908-1, 27.05.1934.
- Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliği. (2023). <http://tokyo.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> adresinden 15.04.2023 tarihinde erişildi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 245-258, Autumn 2023

Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme, Jeopolitik Risk ve Çevre Performansı: ABD Ekonomisinden Kanıtlar*

Sustainable Economic Growth, Geopolitical Risk and Environmental Performance: Evidence from the UU Economy

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1336189>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
01.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.08.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Kays İmamoğlu
Bayburt Üniversitesi
imamoglu@bayburt.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7732-4148

Öz

Son yıllarda yaşanan çevresel felaketler, küresel ısınma ve ülkeler arasındaki siyasi gerilimler dünyamızı yaşanmaz hale getirmekte ve endişelere neden olmaktadır. Bu durum hem ulusal hem de uluslararası kuruluşların gündemini meşgul etmekte ve önleyici politika üretmeye zorlamaktadır. Ülkelerin mevcut koşullarını, sürdürülemez politikalarla iyileştirme çabaları, gelecek nesillerin yaşam alanlarını ve koşullarını olumsuz etkileyebilecektir. Bu nedenle ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme politikalarını, çevresel performansını dikkate alarak tasarlama gerekliliği her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Bu durum çevre performansı üzerinde etkisi olan faktörlerin belirlenmesi ve çevre performansını iyileştirici sürdürülebilir ekonomi politikaların tasarlanmasına olan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ABD için 1970-2021 dönemi yıllık verileriyle sürdürülebilir ekonomik büyüme ve jeopolitik riskin çevre performansı ilişkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla incelenmiştir. ARDL Sınır Testi yaklaşımından elde edilen uzun dönem katsayılarına göre ABD’de, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketiminin çevre performansını negatif, yenilenebilir enerji tüketiminin ise çevre performansını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca ABD’de jeopolitik risk ve ticari açıklığın çevre performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, yenilenebilir enerji tüketiminin teşvik edilmesinin çevre performansı için önemli bir politika bileşeni olduğuna işaret etmektedir. ABD ekonomisinde enerji ihtiyacının yenilenebilir kaynaklardan sağlanmasının biyolojik kapasitenin artırılması ve ekolojik ayak izinin azaltılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme, Jeopolitik Risk, Yük Kapasitesi Faktörü, Çevre Performansı

Abstract

Environmental disasters in recent years, global warming, and political tensions between countries have made our world uninhabitable and caused concerns. This situation occupies the agenda of both national and international organizations and forces them to produce preventive policies. Efforts to improve the conditions of countries with unsustainable policies may adversely affect future generations' living spaces and situations. For this reason, the necessity of governments to design their sustainable economic growth policies by considering their environmental performance is becoming increasingly important daily. This indicates the need to identify the factors that impact environmental performance and to design sustainable economic policies that improve environmental performance. For this reason, in this study, the relationship between sustainable economic growth and geopolitical risk with environmental performance for the period 1970-2021 for the USA was examined with the ARDL Bounds Test approach. According to the long-term coefficients obtained from the ARDL Bounds Test approach, it has been determined that economic growth and non-renewable energy consumption negatively affect environmental performance. In contrast, renewable energy consumption positively affects environmental performance in the USA. In addition, it was concluded that there is no statistically significant relationship between geopolitical risk and trade openness on environmental performance in the USA. These findings indicate that promoting renewable energy consumption is an important policy component for environmental performance. It is thought that meeting the energy needs of the US economy from renewable sources can contribute to increasing biocapacity and reducing the ecological footprint.

Keywords: Sustainable Economic Growth, Geopolitical Risk, Load Capacity Factor, Environmental Performance

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

İmamoğlu, İ. K. (2023). Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme, Jeopolitik Risk ve Çevre Performansı: ABD Ekonomisinden Kanıtlar. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 245-258.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Çevresel bozulma ve iklim değişikliği, ülkelerin baş etmek zorunda oldukları önemli küresel sorunlar olarak kabul edilmektedir. Çevresel bozulma, özellikle son sanayi devriminden günümüze görülmemiş bir artış ivmesi kazanmıştır. Çevresel bozulma, insan sağlığı, biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, afetler ve sürdürülebilir kalkınma gibi birçok ekonomik ve sosyal değişkeni olumsuz etkilemektedir (Hashmi vd., 2022: 24050; Qi vd., 2020: 483). Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi doğal çevresel sermaye stokunun korunmasına bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir büyümenin çevreyi koruyan düzenlemelere gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir büyüme, her zaman çevre kalitesinin devam ettirilmesiyle gerçekleştirilebilmekte ve sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır (Uysal, 2013: 115). Çevresel bozulmalar, özellikle 1950'lerden sonra, yıllar içinde artmıştır. Bu durum politika yapımcılar için küresel bir endişe haline gelmiştir (Ma vd., 2022: 2; Xue vd., 2022: 899). Bu nedenle çoğu politikacı ve uluslararası kuruluş, iklim değişikliğiyle başa çıkmak ve emisyonları azaltmak için hükümet kontrolünü savunmaktadır. Bu amaçla; 1972 Stockholm, 1992 Rio, 1997 Kyoto, 2003 Milano, 2015 Paris ve 2021'de Glasgow'da uluslararası katılımlı konferans ve anlaşmalar yapılmıştır (Isik vd., 2021: 28536; Aksoy Özcan, 2022: 423).

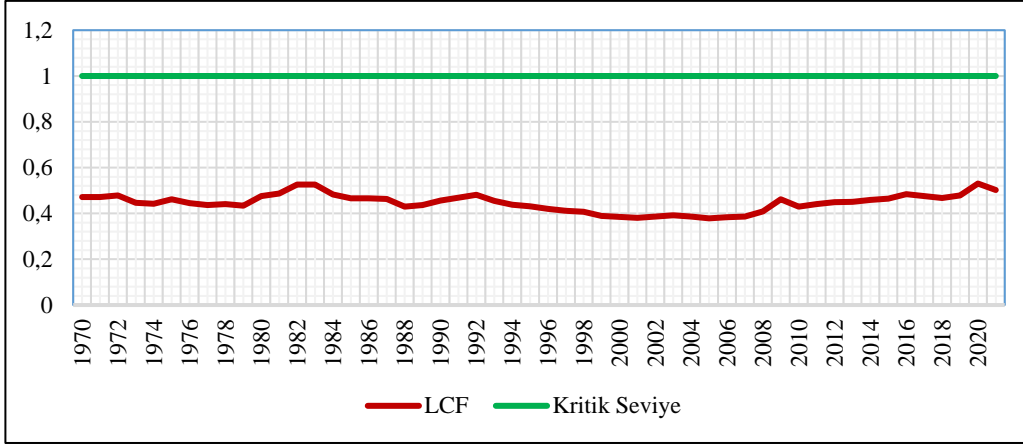
Kyoto Protokolü, sera gazı salınımıyla ilgili düzenlemelerin yapıldığı ilk anlaşma olması açısından önemli bir gelişmedir. Protokole göre sera gazının oluşumuna en çok katkısı sağlayan karbon salınımına sınırlandırma getirilmiştir (Aksoy Özcan, 2022: 424). İklim değişikliğine ilişkin Paris Anlaşmasında ise emisyonların azaltılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, iklim değişikliği ve etkileriyle mücadele edebilmek için 2030'un sonuna kadar gerçekleşmesinin beklendiği Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini ortaya koymuştur (Adebayo ve Acheampong, 2022: 9867; Xue vd., 2022: 899). Ancak bu küresel çabalar sonucunda emisyon seviyelerinde beklenen ciddi değişiklikler yaşanmamıştır (Hashmi vd., 2022: 24049). CO2 emisyonları 2018'de tüm zamanların en yüksek seviyesi olan yaklaşık 33,1 megaton petrol eşdeğerine ulaştığı tahmin edilmektedir (Yuping vd., 2021). Bu durum dikkatleri küresel ısınmaya ve çevresel bozulmaya en çok katkıda bulunan karbon dioksit (CO2) ve sera gazı emisyonlarına çekmiştir (Adams vd., 2020: 179). Çünkü sera gazları, çevresel bozulmanın başlıca sorumlusu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca CO2 emisyonlarının sera gazı içindeki toplam payının yaklaşık %76 olması çevresel sürdürülebilirlik için CO2 emisyonlarını kontrol altına alma ihtiyacını beraberinde getirmiştir (Saboori vd., 2012; Anser vd., 2021a). Ancak son dönemlerde CO2 emisyonlarının tek başına çevresel sürdürülebilirliği ölçmek için yeterli olmadığı görüşü hâkimdir. Çünkü CO2 emisyonları sadece hava kirliliğinin bir göstergesidir ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini tam anlamıyla yansıtmamasından kaynaklanmaktadır (Pata ve Yilanci, 2020; 2021; Kartal, 2022). Bu nedenle son dönemlerde çevresel sürdürülebilirlik çalışmalarında Siche vd. (2010) tarafından önerilen, ülkelerin hem biyolojik kapasitesini hem de ekolojik ayak izini dikkate alan yük kapasitesi faktörü (LCF) kullanılmaktadır (Pata, 2021; Pata ve Isik, 2021; Pata ve Samour, 2022; Pata ve Kartal, 2023). LCF, ülkelerin biyolojik kapasitelerinin ekolojik ayak izlerine bölünmesiyle elde edilmektedir. LCF'nin 1'in üzerinde olması çevresel talebin karşılanabildiğini, 1'in altında olması ise çevresel talebin karşılanamadığını göstermektedir (Siche vd., 2010; Pata ve Isik, 2021).

Sanayi devriminden bu yana artan iklim değişikliği ya da küresel ısınma olgusu, ülkelerin jeopolitik risk potansiyellerini önemli ölçüde etkileyerek yeşil enerji kaynaklarının kullanımına olan ilgiyi artırmıştır (Vakulchuk vd., 2020). Bu ilgiyle birlikte küresel çevre ihtiyaçlarını karşılamak için yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmenin gerekliliği öne sürülmekte ve jeopolitik risklerin yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişin önündeki engellerden biri olduğu kabul edilmektedir (Alsagr ve Van Hemmen, 2021: 25906).

Jeopolitik risk; terör olayları, nükleer tehditler, ülkeler arasındaki savaşlar ve gerginliklerle ortaya çıkan ve uluslararası ilişkilerin olumsuz etkileyen riskler olarak ifade edilmektedir (Caldara ve Iacoviello 2018: 6). Son yıllarda jeopolitik risk dünyanın büyük bir bölümünde artmıştır. Ülkeler arasındaki savaşlar, siyasi gerilimler, terör olayları gibi olumsuzluklar yaşanmıştır. ABD-Çin ticaret savaşı, 11 Eylül ve Bombay saldırıları, COVID 19 küresel salgını gibi bazı jeopolitik olaylardan kaynaklı belirsizlikler ve şoklar, ekonomik karar birimlerinin davranışlarını etkilemektedir (Anser vd., 2021a: 48012; Pehlivanoglu vd., 2021: 1261). Jeopolitik risklerin sosyal ve ekonomik faktörler üzerinde etkisi olmasının yanında aynı zamanda da çevre üzerinde baskı oluşturmaktadır (Ma vd., 2022). Bu baskı, toplumların refah kazanımlarını kaybetmelerine neden olabilmektedir (Zhao vd., 2021: 39670). Jeopolitik risklerin çevresel etkilerini ortaya koyan iki kanal olduğu ilk olarak jeopolitik riskin yenilenebilir enerji tüketiminin azalmasına neden

olabileceği ve bu durumda da CO2 emisyonların artacağı beklenmektedir. İkinci olarak ise jeopolitik riskin, fosil enerji tüketimini ve CO2 emisyonlarında azalmaya yol açan ekonomik büyümeyi azaltabileceği öne sürülmektedir (Anser vd., 2021a; Ma vd., 2022). Bu durum hem jeopolitik riski yüksek hem de kirlilik yayan ülkelerde konunun incelenmesini önemli hale getirmiştir. Bu ülkelerden biri de Amerika Birleşik Devletleridir. 2021 yılı verilerine göre ABD, kirlilik yayan ülkeler sıralamasında küresel emisyonların %12.7'si olan 5.19 B Ton CO2 emisyonuyla Çin'in ardından dünya sıralamasında 2. sırada gelmektedir (Climate Trace, 2021). Bunun yanında Dünya Bankası 2019 verilerine ABD'de, toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjilerin payı %10.4'tür. Bu açıklamalara ek olarak Şekil 1'de ABD'nin LCF'sindeki değişimler gösterilmektedir.

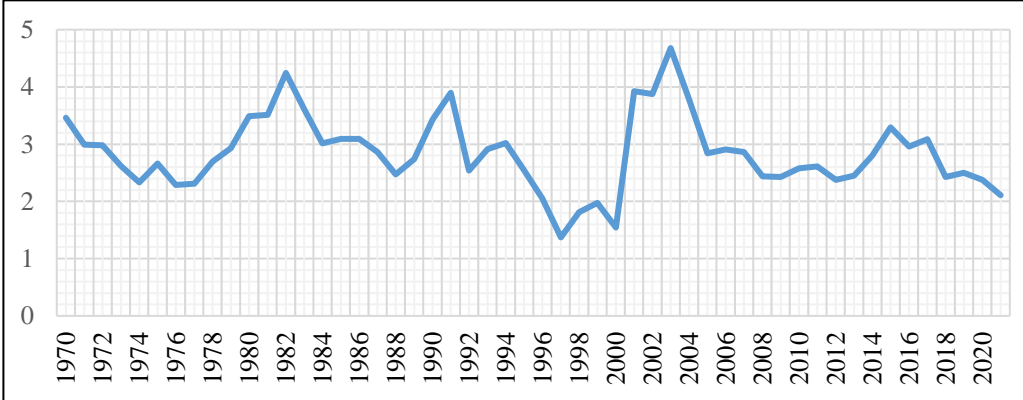
Şekil 1: ABD'nin LCF'sindeki Değişimler (1970-2021)

Kaynak: Global Footprint Network verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1'e göre ABD'de yıllar itibariyle LCF'nin kritik seviyenin (1) altında olduğu yani biyolojik kapasitesinin ekolojik ayak izini karşılamadığı görülmektedir. Bu durum ABD'de çevresel talebin karşılanamadı anlamına gelmektedir. Ayrıca Şekil 2'de ABD'nin jeopolitik risk düzeyinde yaşanan değişimler verilmiştir.

Şekil 2: ABD'de Jeopolitik Risk (1970-2021)

Kaynak: Policyuncertainty verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2'ye göre jeopolitik risk açısından ABD'nin yüksek riske sahip ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda yaşanan Petrol Savaşı, 2001 yılındaki 11 Eylül saldırısı, 2003 yılındaki ABD-İrak savaşı ABD'nin jeopolitik riskini arttıran olaylardan bazılarıdır.

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ABD'nin yüksek jeopolitik riski ve en çok kirlilik yayan ülkelerden biri olması araştırmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada ABD ekonomisinde 1970-2021 dönemi için jeopolitik risk, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, ticari açıklık ve çevre performansı ilişkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla araştırılmaktadır. Çalışma literatüre iki yönden

katkı sunmaktadır. Bunlardan ilki bu çalışma, ABD ekonomisi için jeopolitik risk ve çevresel performansı ilişkisini araştıran nadir çalışmalar arasındadır. İkincisi ise konuya ilişkin yapılan çalışmalardan farklı olarak çevresel performans göstergesi olarak yük kapasitesi faktörü (LCF) kullanılan konuya farklı bir bakış açısı geliştirmektedir. Bu farklılıkların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçlarla yapılan bu çalışmanın ikinci bölümünde literatür araştırması sunulmuş, üçüncü bölümde veri seti, model ve yöntem tanımlanmış, dördüncü bölümde bulgulara yer verilmiş ve son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çevresel bozulmaların, temel olarak ekonomilerin büyümesiyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Aslam vd., 2021) Ekonomik büyümenin, ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında çevreye zarar verdiği ve ekonomik gelişmenin sonraki aşamalarında ise çevreyi iyileştirdiği savunulmaktadır (Grossman ve Krueger, 1995). Karbondioksit emisyonlarındaki artış, fosil enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin maliyeti olarak kabul edilmektedir (Pata ve Yılancı, 2020: 804). Bu çıkarım, kirlilik ya da çevresel performans ile ekonomik büyüme ve enerji ilişkisini ve ayrıca küreselleşme, ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar, finansal gelişme, gibi makroekonomik aktiviteleri açıklayıcı değişken olarak kullanan çok sayıda çalışmaya konu olmuştur (Acaravcı ve Öztürk, 2010; Silva vd., 2012; Shahbaz vd., 2013; Chen vd., 2018; Munir vd., 2020; Orhan vd., 2021; Adebayo ve Acheampong, 2022). Bu çalışmalarda çevresel sorunlar temelde makroekonomik aktivitelerle ilişkilendirilmektedir. Araştırmacılar başta ekonomik büyüme (Cheng ve Chiu, 2018; Soybilgen vd., 2019; Soltani vd., 2021), yenilenebilir enerji tüketimi (Alsagr ve van Hemmen, 2021; Cai ve Wu, 2021; Yang vd., 2021; Dutta ve Dutta, 2022; Flouros vd., 2022; Ha, 2023), doğrudan yabancı yatırımlar (Arslan, 2019; Nguyen vd., 2022), kamu yatırımları (Bilgin vd., 2020), finansal gelişme (Zhou vd., 2020), ticaret hacmi (Gupta vd., 2019), emita fiyatları (Yang, 2022), petrol fiyatları (Bouoiyour vd., 2019; Cunado vd., 2020), borsa dinamikleri (Balcılar vd., 2018), döviz kurları (Özkan, 2020), üretici-tüketici güven endeksi (Pehlivanoğlu vd., 2021) ve turizm talebi (Ballı vd., 2019; Saint Akadiri vd., 2020; Gozgor vd., 2022) olmak üzere jeopolitik riskten etkilenen pek çok faktör üzerine araştırmalar yapmıştır. Ancak jeopolitik riskin çevresel performans üzerindeki etkisi son dönemlerde araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Araştırmacılar tarafından konuya ilişkin farklı ülke/ülke grubu ve farklı tahmin yöntemleriyle yapılmış çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Adebayo vd. (2019), Hindistan için 1985:Q1-2019:Q4 döneminde jeopolitik risk ve CO2 bağlantısını araştırdıkları çalışmalarında düşük ve yüksek jeopolitik riskin çevresel bozulmayı azalttığı ancak orta düzeydeki jeopolitik riskin ise karbon emisyonlarını artırdığı ve ayrıca yenilenemeyen enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve ticari açıklığın Hindistan'da çevresel performansı olumsuz etkilediğini raporlamıştır. Anser vd. (2021a), BRICS ülkeleri örneğinde 1985-2015 dönemini kapsayan veri setiyle jeopolitik riskin CO2 emisyonları üzerindeki etkisini AMG tahmincisini kullanarak test etmiştir. Tahmin sonuçlarına göre jeopolitik riskin CO2 emisyonlarını artırdığını ve ayrıca yenilenebilir enerji tüketiminin CO2 emisyonlarını azalttığını bulmuştur. Ek olarak ekonomik büyüme, nüfus ve yenilenemeyen enerji tüketiminin ise CO2 emisyonlarını artırdığını tespit etmişlerdir. Anser vd. (2021b), 1995-2015 dönemi verileriyle gelişmekte olan ülkeler için ekonomi politika belirsizliği, jeopolitik risk ve çevresel kalite ilişkisini en küçük sıradan en küçük kareler tahmincisi, dinamik OLS tahmincisi ve AMG tahmincileriyle incelemiştir. Ekonomi politika belirsizliği ve yenilenemez enerji tüketiminin çevresel performansı azalttığını, jeopolitik risk ve yenilenebilir enerjinin ise çevresel performansı artırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Bildirici (2021), 1975-2017 dönemini kapsayan verilerle Çin, Hindistan, İsrail ve Türkiye'de ekonomik büyüme, terörizm, doğrudan yabancı yatırım girişi, çevre kirliliği ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ve yapılan nedensellik test sonuçlarına göre terörizm, doğrudan yabancı yatırım girişi ve enerji kullanımından CO2 emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Zhao vd. (2021), 1985-2019 dönemi boyunca BRICS ülkeleri için jeopolitik riskin, enerji tüketimi ve CO2 emisyonları üzerindeki asimetrik etkisini NARDL yöntemini kullanarak araştırmıştır. Elde ettikleri bulgulara göre jeopolitik riskin CO2 emisyonları üzerinde asimetrik etkilerinin olduğunu bulmuşlardır. Ma vd. (2022), seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örneğinde jeopolitik riskin CO2 emisyonları üzerindeki etkisini 1990-2020 dönemini için PMG-ARDL yöntemiyle inceledikleri çalışmalarında uzun dönemde jeopolitik riskin CO2 emisyonlarını artırdığı kısa dönemde ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde emisyonları azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Husnain vd. (2022), yenilenebilir enerji, yenilenemez enerji, büyüme, jeopolitik risk ve çevresel bozulmalar arasındaki ilişkiyi E7 ülkeleri için 1990-

2015 dönemi verileriyle AMG tahmincisi kullanarak test etmiştir. Test sonuçlarına yenilenebilir enerji tüketimi ve jeopolitik riskin hem ekolojik ayak izini hem de CO2 emisyonlarını azalttığını bulgulamıştır. Hashmi vd. (2022), jeopolitik risk ve karbon emisyonları ilişkisini 1970-2015 dönemi, Bootstrap ARDL yöntemiyle küresel düzeyde araştırıldıkları çalışmanın kısa dönem bulgularına göre jeopolitik riskin karbon emisyonlarını azalttığını ancak uzun dönemde ise arttırdığını raporlamışlardır. Wang vd. (2022), 2000:M01-2020:M12 döneminde Çin için jeopolitik risk ve CO2 arasındaki etkileşimi yeni nesil Granger nedensellik testiyle araştırmıştır. Ampirik analiz sonucunda jeopolitik risk ve CO2 arasında iki yönlü bir nedensel ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Cengiz ve Manga (2022), 12 Latin Amerika ve Asya ülkesi için 1990-2015 dönemi verileriyle jeopolitik risk ile CO2 arasındaki ilişkiyi AMG tahmincisiyle test etmiştir. Ulaştıkları sonuçlara göre jeopolitik riskteki bir artışın CO2 emisyonlarını arttırdığını tespit etmiştir. Ayrıca, ekonomik büyüme ve fosil enerji tüketiminin CO2 emisyonlarını arttırdığını ve yenilenebilir enerji tüketiminin ise CO2 emisyonlarını azalttığını bulgulamıştır. Riti vd. (2022) BRICS ülkelerinde 1985-2020 dönemi verileriyle jeopolitik risk ile çevre performansı arasındaki ilişkiyi Panel ARDL analiziyle testmiş ve panel genelinde jeopolitik risk, ekonomik büyüme, yenilenemez enerji tüketiminin çevre performansını olumsuz, ticari açıklığın ise olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Pata ve Ertugrul (2023), Hindistan'da 1988-2018 dönemi yıllık veri setleriyle ARDL yöntemiyle LCF'nin belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında jeopolitik riskin LCF yani çevresel performans üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Yapılan literatür araştırmasında çevresel performans göstergesi olarak genelde CO2 emisyonlarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda konuya ilişkin ülke ya da ülke grubu özelinde farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bu durum konunun yeniden araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Veri Seti ve Model

Çalışmada ABD ekonomisi için 1970-2021 dönemi yıllık veri setleriyle jeopolitik risk, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ticari açıklığın çevre performansı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Araştırmanın amacı ve Riti vd. (2022) tarafından yapılan örnek çalışma göz önüne alınarak modele dâhil edilen değişkenler ve bu değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de verilmiştir

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltmalar	Açıklamalar	Kaynak
Yük Kapasitesi	LCF	Biyolojik kapasite /Ekolojik ayak izi (Kişi başına)	Global Footprint Network (2023) verilerinden hesaplanmıştır
Jeopolitik Risk	JR	Jeopolitik Risk Endeksi	Policyuncertainty.com Web Sitesi
Ekonomik Büyüme	Y	Kişi başına düşen GSYH (sabit 2015 ABD Doları)	Dünya Bankası
Yenilenemez Enerji Tüketimi	FOS	Kişi başına (KWh)	Our World in Data (2023)
Yenilenebilir Enerji Tüketimi	YEN	Kişi başına (KWh)	Our World in Data (2023)
Ticari Açıklık	TA	Toplam mal ve hizmet ihracatının GSYİH'ya oranı	Dünya Bankası

Tablo 1'de açıklamaları yapılan değişkenlerin logaritmaları alınarak oluşturulan tam logaritmik model Denklem 1'de gösterilmiştir.

$$\ln LCF = \beta_0 + \beta_1 \ln JR + \beta_2 \ln Y + \beta_3 \ln FOS + \beta_4 \ln YEN + \beta_5 \ln TA + \varepsilon \quad (1)$$

Denklem 1'deki $\ln LCF$ bağımlı değişken olarak modele dâhil edilen ve çevre performansını temsil eden yük kapasitesi faktörüdür. Bağımsız değişken olarak modele dâhil edilen $\ln JR$, $\ln Y$, $\ln FOS$, $\ln YEN$ ve $\ln TA$ ise sırasıyla jeopolitik risk, kişi başına ekonomik büyüme, kişi başına yenilenemez enerji tüketimi, kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi ve ticari açıklıktır. Ayrıca ε sembolü ise hata terimini göstermektedir.

Analiz Yöntemi

Zaman serisi analizlerinde sahte regresyon sorunuyla karşılaşmamak için değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir (Coşkun ve Kandemir, 2022: 52). Bu nedenle öncelikle analiz sonuçlarının güvenilirliği açısından önem taşıdığı için ilk olarak değişkenlerin durağanlık seviyeleri Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips Perron (PP) birim kök testleri kullanılarak test edilmiştir. ADF ve PP birim kök testleri yapısal kırılmaları dikkate almayan ancak yaygın olarak kullanılan birim kök testleridir. Durağanlık analizlerinde yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testlerinde durağanlık elde edilmesi halinde yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılmayabilmektedir (Coşkun ve Eygü, 2020:237). Çalışmada değişkenler arasındaki eşbütüleşme ilişkisinin tespitinde Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi yaklaşımı kullanılmıştır. Narayan ve Narayan'a (2006) göre ARDL sınır testinin farklı durağanlık seviyelerindeki serilerin analizlerinde kullanılacağı ve küçük örneklerde diğer eşbütüleşme testlerine göre daha sağlam sonuçlar verdiği öne sürülmektedir. Bu çalışmada zaman serisinin 52 yıl olması ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmayı daha avantajlı hale getirmektedir. Eşbütüleşme ilişkisinin tespiti için oluşturulacak olan ARDL(m,n,p,q) modeli Denklem 2'de gösterilmektedir:

$$\Delta \ln LCF_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \gamma_{1i} \Delta \ln LCF_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{2i} \Delta \ln JR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{3i} \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \gamma_{4i} \Delta \ln FOS_{t-i} + \sum_{i=1}^t \gamma_{5i} \Delta \ln YEN_{t-i} + \sum_{i=1}^s \gamma_{6i} \Delta \ln TA_{t-i} + \theta_1 \ln LCF_{t-1} + \theta_2 \ln JR_{t-1} + \theta_3 \ln Y_{t-1} + \theta_4 \ln FOS_{t-1} + \theta_5 \ln YEN_{t-1} + \theta_6 \ln TA_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Kurulan ARDL model tahmininden elde edilen F istatistik değerinin I(0) ve I(1) kritik değerlerinden büyük olması halinde değişkenlerin eşbütüleşik olduğu sonucuna varılabilmektedir. Değişkenler arasında eşbütüleşmenin varlığı durumunda uzun dönem katsayı tahminleri yapılabilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımının avantajlarından bir tanesi de kısıtsız hata düzeltme modeli kullanmasıdır. Kısıtsız hata düzeltme modeli kısa dönem dengesinden sapmaların ne kadar sürede dengeye geldiğini belirlerken aynı zamanda kısa dönem katsayılarını da belirlemektedir.

BULGULAR

Zaman serileri analizlerinde değişkenlerin ikinci farklarda durağan olmaları durumunda tablo değerlerinin hesaplanamayışından dolayı ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları test edilmiş ve test sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

ADF Birim Kök Test Sonuçları				
	Düzye Değerlerde		Birinci Farklarda	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
lnLCF	-1.5508 (0.5001)	-1.3660 (0.8591)	-6.5287 (0.0000)	-6.5949 (0.0000)
lnJR	-3.3734 (0.0166)	-3.3901 (0.0640)	-	-
lnY	-1.5249 (0.5131)	-1.6834 (0.7443)	-5.9607 (0.0000)	-6.0547 (0.0000)
lnFOS	-0.3732 (0.9057)	-2.1459 (0.5085)	-6.6230 (0.0000)	-6.6067 (0.0000)
lnYEN	-0.3798 (0.9046)	-1.3404 (0.8662)	-7.6221 (0.0000)	-7.8514 (0.0000)
lnTA	-2.6742 (0.0855)	-2.5898 (0.2865)	-6.5328 (0.0000)	-6.9139 (0.0000)
PP Birim Kök Test Sonuçları				
	Düzye Değerlerde		Birinci Farklarda	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
lnLCF	-1.6440 (0.4532)	-1.4449 (0.8353)	-6.5301 (0.0000)	-6.5745 (0.0000)
lnJR	-3.4916 (0.0122)	-3.5152 (0.0484)	-	-
lnY	-1.9552 (0.3052)	-1.7203 (0.7277)	-5.8121 (0.0000)	-6.0305 (0.0000)
lnFOS	-0.2375 (0.9265)	-2.1367 (0.5135)	-6.5808 (0.0000)	-6.5495 (0.0000)

lnYEN	-0.0727 (0.9467)	-1.1117 (0.9169)	-7.6972 (0.0000)	-8.7439 (0.0000)
lnTA	-2.8494 (0.0586)	-2.4444 (0.3534)	-6.5078 (0.0000)	-6.9787 (0.0000)

Not: () içindeki değerler test istatistikleri için hesaplanan olasılık değerleridir.

Tablo 2'deki birim kök test sonuçlarına göre jeopolitik risk (lnJR) dışındaki diğer tüm değişkenlerin tüm değişkenlerin birinci farkta durağan oldukları, jeopolitik risk değişkeninin ise düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Değişkenlerin maksimum durağanlık seviyelerinin bir olması ARDL modelinin kullanılabilmesinde bir sakınca olmayacağı anlamına gelmektedir.

ARDL sınır testine en uygun gecikme uzunluğu belirleyerek başlanılmalıdır. Çalışma veri setinin 52 yıllık olması da göz önünde bulundurularak maksimum 2 gecikmeye kadar uygun model aranmış ve bilgi kriterleri doğrultusunda uygun model ARDL (1,1,1,0,0,1) olarak belirlenmiştir. Tahmin edilen ARDL modelinin otokorelasyon, değişen varyans ve normallik varsayımlarını sağlayıp sağlamadığı ve modelin matematiksel olarak doğru seçilip seçilmediği sınınmış ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

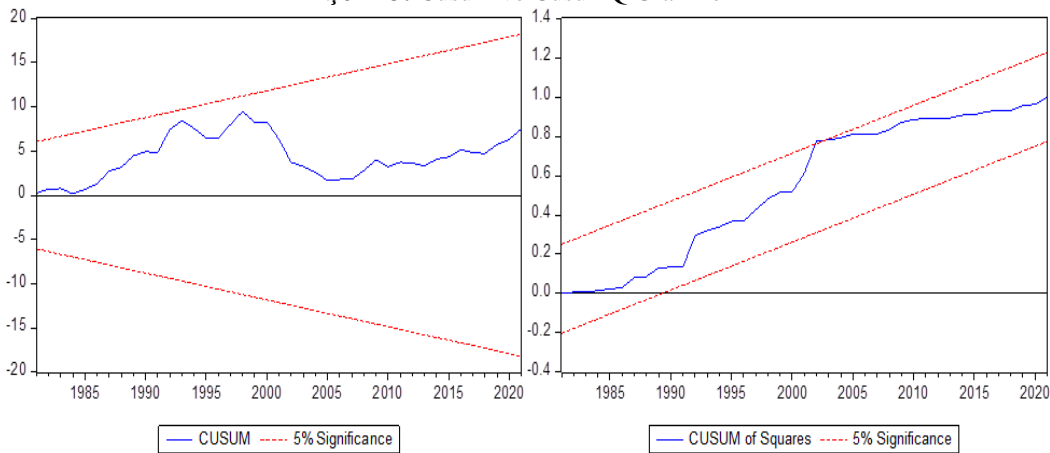
Tablo 3: Model Varsayım Test Sonuçları

Model: ARDL (1,1,1,0,0,1)	
Düzeltilmiş R^2	0.947172
F istatistik değeri	81.67890 (0.000)
Durbin-Watson istatistiği	1.916917
Varsayım Testleri Sonuçları	
Breusch-Godfrey LM Testi	0.134423 (0.8746)
Breusch-Pagan-Godfrey Testi	0.974402 (0.4749)
Jarque-Bera Testi	3.279249 (0.1941)
Ramsey Reset Testi	0.746669 (0.4596)

Not: () içindeki değerler test istatistikleri için hesaplanan olasılık değerleridir.

Tablo 3'te verilen varsayım sonuçları incelendiğinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu, otokorelasyon sorunu olmadığı, değişen varyans sorunu içermediği, hataların normal dağıldığı ve modelin doğru kurulduğu görülmektedir. Model katsayılarının uzun dönemde istikrarlı davranıp davranmadığını belirlemek için Cusum ve CusumQ testleri yapılmış ve test sonuçları Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Cusum ve CusumQ Grafikleri

Şekil incelendiğinde eğrilerin sınır değerler içinde kaldığı ve dolayısıyla model katsayılarının uzun dönemde istikrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Seçilen ARDL (1,1,1,0,0,1) modelinin varsayımsal sorun içermediği yapılan testler sonucunda tespit edilmiştir. Bu durumda model eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için kullanılmış ve ARDL sınır testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Eşbütünleşme Test Sonuçları

F Bounds Test				
k	F istatistik değeri	Önem düzeyi	Alt sınır / I(0)	Üst sınır I(1)
5	3.545931	10%	2.26	3.34
		5%	2.62	3.69

Tablo 4'teki değerlere göre değişkenlerin eşbütünleşik olduğu görülmektedir. Bu durum uzun ve kısa dönem katsayılarının hesaplanabileceği anlamına gelmektedir. Hesaplanan uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Uzun ve Kısa Dönem Test Sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
lnJR	0.0718	0.0457	1.5694	0.1243
lnY	-0.4440	0.0955	-4.6479	0.0000
lnFOS	-0.7004	0.2611	-2.6822	0.0105
lnYEN	0.2016	0.0817	2.4663	0.0179
lnTA	0.0493	0.0908	0.5435	0.5898
Kısa Dönem Katsayıları				
C	4.1082	0.8349	4.9203	0.0000
D(lnJR)	-0.0030	0.0160	-0.1860	0.8533
D(lnY)	-0.9507	0.1859	-5.1133	0.0000
D(lnTA)	-0.1528	0.0481	-3.1767	0.0028
ECT(-1)	-0.4142	0.0848	-4.8857	0.0000

Tablo 5'te verilen uzun dönem katsayıları incelendiğinde ekonomik büyümenin katsayısının %1, yenilenemez ve yenilenebilir enerji tüketim katsayılarının ise %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Uzun dönemde ekonomik büyümede meydana gelen %1'lik bir artışın çevre performansını yaklaşık %0.44, yenilenemez enerji tüketiminde meydana gelen %1'lik bir artışın çevre performansını yaklaşık %0.7 azalttığı görülmektedir. Ayrıca uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen %1'lik bir artışın çevre performansını yaklaşık %0.2 arttırdığı ancak jeopolitik risk ve ticari açıklığın çevre performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olması durumunda hata düzeltme modelinin kurulması ve kısa dönem dengesinde meydana gelen sapmaların uzun dönemde dengeye gelip gelmediğinin test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Tablo 5'te tahmin edilen ARDL kısıtsız hata düzeltme modeli tahmin sonuçlarına göre hata düzeltme modelinden elde edilen hata düzeltme katsayısının -0.4142 ve olasılık değerinin ise 0.0000 olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısının negatif ve anlamlı olması kısa dönem dengesinden meydana gelen sapmaların uzun dönemde tekrar dengeye geldiği anlamına gelmektedir. Kısıtsız hata düzeltme modelinde -0.4142 olarak hesaplanan hata düzeltme katsayısı büyümede meydana gelecek sapmaların yaklaşık %41'nin bir sonraki dönem yani bir yıl sonra dengeye geleceği anlamına gelmektedir. Hata düzeltme modeli aynı zamanda kısa dönem katsayılarını da içermektedir. Katsayılar incelendiğinde ekonomik büyüme ve ticari açıklık değişkenlerinin negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönemde ekonomik büyümedeki %1'lik artışın çevre performansını yaklaşık %0.95, ticari açıklıkta meydana gelen %1'lik bir artışın ise çevre performansını yaklaşık % 0.15 azalttığı tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi yakalama çabaları çevresel sürdürülebilirlikle ilişkili olan faktörlere önemli anlamlar yüklemiştir. Çünkü sürdürülebilir ekonomik büyümeye ulaşabilmenin yolu sürdürülebilir çevresel politikalardan ve ekonomik büyümeyi yönlendirebilecek sürdürülebilir kaynaklardan geçmektedir. Politika yapıcının, sürdürülebilir çevresel performansı yönlendirebilecek

faktörlere yönelik tutumları hem sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayacak hem de daha yaşanabilir çevre koşullarına ulaşmaya katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sürdürülebilir ekonomik büyüme ve jeopolitik riskin çevre performansı üzerindeki etkisi 1970-2021 dönemi yıllık verileriyle ABD ekonomisinde ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla incelenmiştir. ARDL Sınır Testi yaklaşımından elde edilen uzun dönem katsayılarına göre ABD’de, ekonomik büyüme ve yenilenemez enerji tüketiminin çevre performansını negatif, yenilenebilir enerji tüketiminin ise çevre performansını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular Adebayo vd. (2019), Anser vd. (2021a), Anser vd. (2021b), Husnain vd. (2022), Cengiz ve Manga (2022), ve Riti vd. (2022) tarafından ulaşılan bulgularla örtüşmektedir. Ayrıca ARDL analizinden elde edilen uzun dönem katsayılarına göre ABD’de jeopolitik risk ve ticari açıklığın çevre performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Jeopolitik riskin ABD’de çevre performansı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucu farklı ülke ve ülke gruplarına yönelik Adebayo vd. (2019), Anser vd. (2021b) Anser vd. (2021a) Ma vd. (2022), Husnain vd. (2022), Hashmi vd. (2022), Cengiz ve Manga (2022) ve Riti vd. (2022) tarafından yapılan çalışma sonuçlarıyla çelişmektedir. Ancak Pata ve Ertugrul (2023), tarafından Hindistan ekonomisinde LCF’nin belirleyicilerine yönelik yapılan çalışma sonuçlarıyla benzeşmektedir. Ulaşılan bu sonuçların bazı politika çıkarımları vardır. ABD, Çin’den sonra en çok kirlilik yayan ve dünya GSYİH’sının önemli bir bölümünü üreten bir ülkedir. ABD’de, toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjilerin payı yaklaşık %10’dur ve üretimdeki enerji ihtiyacının daha çok yenilenemez enerji kaynaklarından sağlandığı anlamına gelmektedir. Bu durumda ABD’de çevre performansının artırılabilmesi için yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik edilmesi gerekmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik edici vergi indirimleri ve yenilenemez enerji tüketimini azaltıcı ek vergisel yükümlülükler gibi maliye politikalarının gündeme getirilmesinin gerekli olduğu söylenebilir. Ayrıca biyolojik kapasiteyi artırıcı ve ekolojik ayak izini azaltıcı düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve düzenlemelere uyulup uyulmadığının sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma tek yazarlı olarak hazırlanmış ve yazarın katkı oranı %100’dür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma ikincil verilere dayalı olarak hazırlandığı için etik kurul beyanı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acaravci, A. & Ozturk, I. (2010). On the Relationship between Energy Consumption, CO2 Emissions and Economic Growth in Europe. *Energy*, 35(12), 5412-5420.
- Adams, S., Adedoyin, F., Olaniran, E. & Bekun, F. V. (2020). Energy Consumption, Economic Policy Uncertainty and Carbon Emissions; Causality Evidence from Resource Rich Economies. *Economic Analysis and Policy*, 0(68), 179-190.
- Adebayo, T. S. & Acheampong, A. O. (2022). Modelling the Globalization-CO2 Emission Nexus in Australia: Evidence from Quantile-on-Quantile Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(7), 9867-9882.
- Adebayo, T. S., Akadiri, S. S., Riti, J. S. & Tony Odu, A. (2019). Interaction among Geopolitical Risk, Trade Openness, Economic Growth, Carbon Emissions and Its Implication on Climate Change in India. *Energy & Environment*, 0958305X221083236.
- Aksoy Özcan, B. (2022). Çevre Sorunlarının Küreselleşmenin Yapısal Sorunları Açısından Bir Değerlendirmesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 10(2), 408-436.
- Alsagr, N. & van Hemmen, S. (2021). The Impact of Financial Development and Geopolitical Risk on Renewable Energy Consumption: Evidence from Emerging Markets. *Environmental Science and Pollution Research*, 0(28), 25906-25919.
- Anser, M. K., Syed, Q. R. & Apergis, N. (2021a). Does Geopolitical Risk Escalate CO2 Emissions? Evidence from the BRICS Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(35), 48011-48021.
- Anser, M. K., Syed, Q. R., Lean, H. H., Alola, A. A. & Ahmad, M. (2021b). Do Economic Policy Uncertainty and Geopolitical Risk Lead to Environmental Degradation? Evidence from Emerging Economies. *Sustainability*, 13(11), 5866.

- Arslan, C. K. (2019). Jeopolitik Riskin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 435-441.
- Aslam, B., Hu, J., Hafeez, M., Ma, D., AlGarni, T. S., Saeed, M. & Hussain, S. (2021). Applying Environmental Kuznets Curve Framework to Assess the Nexus of Industry, Globalization, and CO2 Emission. *Environmental Technology & Innovation*, 0(21), 101377.
- Balcilar, M., Bonato, M., Demirer, R. & Gupta, R. (2018). Geopolitical Risks and Stock Market Dynamics of the BRICS. *Economic Systems*, 42(2), 295-306.
- Balli, F., Uddin, G. S. & Shahzad, S. J. H. (2019). Geopolitical Risk and Tourism Demand in Emerging Economies. *Tourism Economics*, 25(6), 997-1005.
- Bildirici, M. E. (2021). Terrorism, Environmental Pollution, Foreign Direct Investment (FDI), Energy Consumption, and Economic Growth: Evidences from China, India, Israel, and Turkey. *Energy & Environment*, 32(1), 75-95.
- Bilgin, M. H., Gozgor, G. & Karabulut, G. (2020). How do Geopolitical Risks Affect Government Investment? An Empirical Investigation. *Defence and Peace Economics*, 31(5), 550-564.
- Bouoiyour, J., Selmi, R., Hammoudeh, S. & Wohar, M. E. (2019). What are the Categories of Geopolitical Risks That Could Drive Oil Prices Higher? Acts or Threats? *Energy Economics*, 0(84), 104523.
- Cai, Y. & Wu, Y. (2021). Time-Varying Interactions between Geopolitical Risks and Renewable Energy Consumption. *International Review of Economics & Finance*, 0(74), 116-137.
- Caldara, D. & Iacoviello, M. (2018). Measuring Geopolitical Risk”, FRB International Finance Discussion Paper, No: 1222.
- Cengiz, O. & Manga, M. (2022). Is There Any Relationship between Geopolitical Risk and Climate Change? *Ekonomski Vjesnik*, 35(1), 99-112.
- Chen, J., Wang, P., Cui, L., Huang, S. & Song, M. (2018). Decomposition and Decoupling Analysis of CO2 Emissions in OECD. *Applied Energy*, 0(231), 937-950.
- Cheng, C. H. J. & Chiu, C. W. J. (2018). How Important are Global Geopolitical Risks to Emerging Countries? *International Economics*, 0(156), 305-325.
- Climate Trace (2021). Global Emissions. <https://climatetrace.org/> adresinden 20.07.2023 tarihinde erişildi.
- Coşkun, H. & Eygü, H. (2020). Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(8), 233-242.
- Coşkun, H. & Kandemir Kuloğlu, B. (2022). Türkiye’de Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 6(1), 44-58.
- Cunado, J., Gupta, R., Lau, C. K. M. & Sheng, X. (2020). Time-Varying Impact of Geopolitical Risks on Oil Prices. *Defence and Peace Economics*, 31(6), 692-706.
- Dutta, A. & Dutta, P. (2022). Geopolitical Risk and Renewable Energy Asset Prices: Implications for Sustainable Development. *Renewable Energy*, 0(196), 518-525.
- Dünya Bankası (2023). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden 20.07.2023 tarihinde erişildi.
- Economic Policy Uncertainty (2023). Jeopolitik Risk Endeksi. <https://www.policyuncertainty.com/gpr.html> adresinden 20.07.2023 tarihinde erişildi.
- Flouros, F., Pistikou, V. & Plakandaras, V. (2022). Geopolitical Risk as a Determinant of Renewable Energy Investments. *Energies*, 15(4), 1498.
- Global Footprint Network, (2023). National Footprint Accounts, Ecological Footprint. <https://data.footprintnetwork.org/#/> adresinden 20.07.2023 tarihinde erişildi.
- Gozgor, G., Lau, M. C. K., Zeng, Y., Yan, C. & Lin, Z. (2022). The Impact of Geopolitical Risks on Tourism Supply in Developing Economies: The Moderating Role of Social Globalization. *Journal of Travel Research*, 61(4), 872-886.
- Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1995). Economic Growth and the Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Gupta, R., Gozgor, G., Kaya, H. & Demir, E. (2019). Effects of Geopolitical Risks on Trade Flows: Evidence from the Gravity Model. *Eurasian Economic Review*, 9(4), 515-530.
- Ha, L. T. (2023). A Wavelet Analysis of Dynamic Connectedness between Geopolitical Risk and Renewable Energy Volatility during the COVID-19 Pandemic and Ukraine-Russia Conflicts. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-16.

- Hashmi, S. M., Bhowmik, R., Inglesi-Lotz, R. & Syed, Q. R. (2022). Investigating the Environmental Kuznets Curve Hypothesis Amidst Geopolitical Risk: Global Evidence Using Bootstrap ARDL Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(16), 24049-24062.
- Husnain, M. I. U., Syed, Q. R., Bashir, A. & Khan, M. A. (2022). Do Geopolitical Risk and Energy Consumption Contribute to Environmental Degradation? Evidence from E7 Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(27), 41640-41652.
- Isik, C., Ongan, S., Ozdemir, D., Ahmad, M., Irfan, M., Alvarado, R. & Ongan, A. (2021). The Increases and Decreases of the Environment Kuznets Curve (EKC) for 8 OECD Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 0(28), 28535-28543.
- Kartal, M. T. (2022). The Role of Consumption of Energy, Fossil Sources, Nuclear Energy, and Renewable Energy on Environmental Degradation in Top-Five Carbon Producing Countries. *Renewable Energy*, 0(184), 871-880.
- Ma, W., Nasriddinov, F., Haseeb, M., Ray, S., Kamal, M., Khalid, N. & Ur Rehman, M. (2022). Revisiting the Impact of Energy Consumption, Foreign Direct Investment, and Geopolitical Risk on CO2 Emissions: Comparing Developed and Developing Countries. *Frontiers in Environmental Science*, 0(1615), 1-10.
- Magazzino, C., Toma, P., Fusco, G., Valente, D. & Petrosillo, I. (2022). Renewable Energy Consumption, Environmental Degradation and Economic Growth: The Greener the Richer? *Ecological Indicators*, 0(139), 108912.
- Munir, Q., Lean, H. H. & Smyth, R. (2020). CO2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in the ASEAN-5 Countries: A Cross-Sectional Dependence Approach. *Energy Economics*, 0(85), 104571.
- Narayan, P. K. & Narayan, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. *International Journal of Social Economics*, 33(7), 468-480.
- Nguyen, T. T. T., Pham, B. T. & Sala, H. (2022). Being an Emerging Economy: To What Extent Do Geopolitical Risks Hamper Technology and FDI Inflows? *Economic Analysis and Policy*, 0(74), 728-746.
- Orhan, A., Adebayo, T. S., Genç, S. Y. & Kirikkaleli, D. (2021). Investigating the Linkage between Economic Growth and Environmental Sustainability in India: Do Agriculture and Trade Openness Matter? *Sustainability*, 13(9), 4753.
- Our World in Data (2023). *Renewable Energy Data*. <https://ourworldindata.org/renewable-energy> adresinden 20.07.2023 tarihinde erişildi.
- Özkan, O. (2020). Jeopolitik Risklerin Döviz Piyasaları Üzerindeki Etkileri: Parametrik Olmayan Kantil Nedensellik Testi ile BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(4), 611-628.
- Pata, U. K. & Ertugrul, H. M. (2023). Do the Kyoto Protocol, Geopolitical Risks, Human Capital and Natural Resources Affect the Sustainability Limit? A New Environmental Approach Based on the LCC Hypothesis. *Resources Policy*, 0(81), 103352.
- Pata, U. K. & Isik, C. (2021). Determinants of the Load Capacity Factor in China: A Novel Dynamic ARDL Approach for Ecological Footprint Accounting. *Resources Policy*, 0(74), 102313.
- Pata, U. K. & Kartal, M. T. (2023). Impact of Nuclear and Renewable Energy Sources on Environment Quality: Testing the EKC and LCC Hypotheses for South Korea. *Nuclear Engineering and Technology*, 55(2), 587-594.
- Pata, U. K. & Samour, A. (2022). Do Renewable and Nuclear Energy Enhance Environmental Quality in France? A New EKC Approach with the Load Capacity Factor. *Progress in Nuclear Energy*, 0(149), 104249.
- Pata, U. K. & Yilanci, V. (2020). Financial Development, Globalization and Ecological Footprint in G7: Further Evidence from Threshold Cointegration and Fractional Frequency Causality Tests. *Environmental and Ecological Statistics*, 27(4), 803-825.
- Pata, U. K. & Yilanci, V. (2020). Financial Development, Globalization and Ecological Footprint in G7: Further Evidence from Threshold Cointegration and Fractional Frequency Causality Tests. *Environmental and Ecological Statistics*, 27(4), 803-825.
- Pata, U. K. (2021). Do Renewable Energy and Health Expenditures Improve Load Capacity Factor in the USA and Japan? A New Approach to Environmental Issues. *The European Journal of Health Economics*, 22(9), 1427-1439.

- Pehlivanoglu, F., Akdağ, S. & Alola, A. A. (2021). The Causal Nexus of Geopolitical Risks, Consumer and Producer Confidence Indexes: Evidence from Selected Economies. *Quality & Quantity*, 0(55), 1261-1273.
- Qi, Y., Bhunia, P., Zhang, T. C., Luo, F., Lin, P. & Chen, Y. (2020). Environmental Degradation and Sustainability. *Sustainability: Fundamentals and Applications*, 483-505.
- Riti, J. S., Shu, Y. & Riti, M. K. J. (2022). Geopolitical Risk and Environmental Degradation in BRICS: Aggregation Bias and Policy Inference. *Energy Policy*, 0(166), 113010.
- Saboori, B., Sulaiman, J. & Mohd, S. (2012). Economic Growth and CO2 Emissions in Malaysia: A Cointegration Analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy*, 0(51), 184-191.
- Saint Akadiri, S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C. & Avci, T. (2020). Does Causality between Geopolitical Risk, Tourism and Economic Growth Matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 0(43), 273-277.
- Shahbaz, M., Mutascu, M. & Azim, P. (2013). Environmental Kuznets Curve in Romania and the Role of Energy Consumption. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 0(18), 165-173.
- Siche, R., Pereira, L., Agostinho, F. & Ortega, E. (2010). Convergence of Ecological Footprint And Emery Analysis as a Sustainability Indicator of Countries: Peru as Case Study. *Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation*, 15(10), 3182-3192.
- Silva, S., Soares, I. & Pinho, C. (2012). The Impact of Renewable Energy Sources on Economic Growth and CO2 Emissions-a SVAR Approach. *European Research Studies*, 15(4), 133-144.
- Soltani, H., Triki, M. B., Ghandri, M. & Abderzag, F. T. (2021). Does Geopolitical Risk and Financial Development Matter for Economic Growth in MENA Countries? *Journal of International Studies*, 14(1).
- Soybilgen, B., Kaya, H. & Dedeoglu, D. (2019). Evaluating the Effect of Geopolitical Risks on the Growth Rates of Emerging Countries. *Economics Bulletin*, 39(1), 717-725.
- Uysal, Ö. (2013). Sürdürülebilir Büyüme Kavramının Çevre ve Ekonomik Boyutlarının Araştırılması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 111-118.
- Vakulchuk, R., Overland, I. & Scholten, D. (2020). Renewable Energy and Geopolitics: A Review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 0(122), 109547.
- Wang, K. H., Kan, J. M., Jiang, C. F. & Su, C. W. (2022). Is Geopolitical Risk Powerful Enough to Affect Carbon Dioxide Emissions? Evidence from China. *Sustainability*, 14(13), 7867.
- Xue, C., Shahbaz, M., Ahmed, Z., Ahmad, M. & Sinha, A. (2022). Clean Energy Consumption, Economic Growth, and Environmental Sustainability: What is the Role of Economic Policy Uncertainty? *Renewable Energy*, 0(184), 899-907.
- Yang, C., Niu, Z. & Gao, W. (2022). The Time-Varying Effects of Trade Policy Uncertainty and Geopolitical Risks Shocks on The Commodity Market Prices: Evidence from the TVP-VAR-SV Approach. *Resources Policy*, 0(76), 102600.
- Yang, K., Wei, Y., Li, S. & He, J. (2021). Geopolitical Risk and Renewable Energy Stock Markets: An Insight from Multiscale Dynamic Risk Spillover. *Journal of Cleaner Production*, 0(279), 123429.
- Yuping, L., Ramzan, M., Xincheng, L., Murshed, M., Awosusi, A. A., BAH, S. I. & Adebayo, T. S. (2021). Determinants of Carbon Emissions in Argentina: The Roles of Renewable Energy Consumption and Globalization. *Energy Reports*, 0(7), 4747-4760.
- Zhao, W., Zhong, R., Sohail, S., Majeed, M. T. & Ullah, S. (2021). Geopolitical Risks, Energy Consumption, and CO 2 Emissions in BRICS: An Asymmetric Analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 0(28), 39668-39679.
- Zhou, L., Gozgor, G., Huang, M. & Lau, M. C. K. (2020). The impact of Geopolitical Risks on Financial Development: Evidence from Emerging Markets. *Journal of Competitiveness*, 12(1), 93.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 259-270, Autumn 2023

Avrasya Bozkır Gebelerinde Askeri Yapı* Military Structure in Eurasian Steppe Nomads

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1357429>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Öğr. Gör. Dr. Ayten Akcan
Hitit Üniversitesi / Fen-Edebiyat
Fakültesi
aytendokuyucu@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0974-5263

z

Eski ağ döneminden bugüne kadar olan süreç düşünüldüğünde Avrasya bozkırlarında yaşayan göçebe toplumların neredeyse hepsinin militarist bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Macaristan'dan Kuzey Çin'e kadar olan bu coğrafiyanın bozkırlarında var olan göçebe toplumların askeri yapılanmalarında, savaş stratejilerinde aynı zamanda askeri sanat anlayışlarında ve kullandıkları silahlarda dikkati çekecek benzerliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Zira özellikle bu bölgede tüm askeri yenilikler oldukça hızlı bir şekilde bölgeye yayılır ve aynı hızla uygulama sahasına getirilirdi. Çünkü bu coğrafiyada geç kalmak ya da yavaşlamak er geç yenilgiye uğramakla karşılık bulurdu. Elbette temel noktalarda birleşen askeri yapının bazı yerlerde farklılıklar oluşturduğu da görülmektedir. Fakat bu farklılıkların esas sebebi, o bölgede yaşayan halkların etno-kültürel özelliklerinden ve bu bölge yakınlarında var olan yerleşik düşmanların askeri ve politik teşkilat yapılarına göre şekil alma durumdan kaynaklanmaktadır.

Eski ağ, Orta ağ ve ağdaş tarih araştırmacılarının birçoğu bozkırdaki göçebelerin; yaşayışlarını, dünyayı nasıl algıladıklarını, özellikle savaş taktiklerini, yaptıkları savaşları yani askeri yapılanmalarını araştırmışlar ve bu konuya büyük ilgi göstermişlerdir. Fakat bu konular araştırılırken sorulması gereken birkaç sorunun cevabı hakkında yeteri sayıda çalışmanın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle daha detaylı incelenmesi gereken konulardan biri, Avrasya'da var olan göçebelerin -bilhassa Türk göçebelerin- yetersiz kaynak, az sayı da insan gücü ve sınırlı finansal gücü ile yüzyıllardır neden bu kadar gcl olduklarıdır. Cevabın önemli bir kısmı kanaatimce, Avrasya bozkırlarında yaşayan halkların ve burada oluşturulan askeri yapının Dünya askeri tarihinde nerede durduğunun tam olarak anlaşılmasında yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Bozkır, Dünya Tarihi, Göçebe Türkler, Askeri Yapı

Abstract

Considering the process from the Ancient Age period until today, it can be said that almost all of the nomadic societies living in the Eurasian steppes have a militaristic structure. It is understood that there are remarkable similarities in the military structures and war strategies of the nomadic communities existing in the steppes of this geography from Hungary to Northern China, as well as in their understanding of military art and the weapons they use. This is because, especially in this region, all military innovations were spread to the region very quickly and brought to the field of application at the same speed. Because being late or slowing down in this geography would sooner or later be met with defeat. Of course, it is seen that the military structure, which is united in basic points, also creates differences in some places. However, the main reason for these differences stems from the ethno-cultural characteristics of the peoples living in that region and the military and political organisational structures of the enemies that existed near this region.

Many researchers of ancient, medieval and contemporary history have investigated the life of nomads in the steppe, how they perceived the world, especially their war tactics, the wars they fought, that is, their military structures, and have shown great interest in this subject. However, it is understood that there are not enough studies on the answers to some questions that should be asked while investigating these issues. One of the issues that needs to be examined in more detail is why the nomads in Eurasia, especially the Turkish nomads, have been so powerful for centuries with insufficient resources, few manpower and limited financial power. In my opinion, an important part of the answer lies in a full understanding of where the peoples living in the Eurasian steppes and the military structure created here stand in the world military history.

Keywords: Eurasian, Steppe, World History, Nomadic Turks, Military Structure

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akcan, A. (2023). Avrasya Bozkır Gebelerinde Askeri Yapı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 259-270.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Avrasya'nın geniş bozkır coğrafyasında yaşayan toplulukların birçoğu, sosyalleşme ve devletleşme sürecinden hemen sonra askeri yapıyı tüm ayaklarıyla oluşturma, aynı zamanda orduların sevk ve idaresindeki teşkilatlanma sürecine girmiştir. Esasında bozkır coğrafyasında mücadelenin şiddeti ve sürekliliği hızlı bir askeri teşkilatlanmayı da mecbur kılmıştır. Bu mücadele ilk safhada ilkel metotlarla başlamış ve daha sonra tecrübelerle en iyi şekle getirilmiştir. Gücü ve tecrübeleri ölçüsünde yeni sistem ve mücadele teknikleri geliştirmeye başlayan bu halklar kısa sürede birçok strateji ve taktik ortaya çıkarmış ve zamanla militarist bir yapıya bürünmüştür (Khazanov, 1994).

Eski Çağ, geç Antik Çağ ve sonraki dönemde bozkırdaki göçebe hayat, her zaman araştırmacıların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ama özellikle askeri teşkilatlanmaları ve bu yapıyı nasıl oluşturdukları, kullandıkları silahlar, taktikler daha merkezi konumda araştırılmıştır. Fakat herşeyin sınırlı ve yetersiz olduğu bir ortamda “nasıl bu kadar güçlü oldular ve nasıl bu kadar güçlü kalabildiler” sorusu, üzerine daha çok araştırmanın yapılmasına muhtaç bir konu olarak durmaktadır. Elbette bu sorunun cevabı olarak birçok araştırmacı en iyi ihtimalle göçebelerin hareketli yaşam tarzına ve bununla bağlantılı askeri avantajlarına işaret etmiştir fakat bu açıklama doğru olmakla beraber yetersiz kalmaktadır. Çünkü unutulmaması gereken önemli bir mesele bozkırdaki göçebeler ekolojik ve ekonomik nedenlerden dolayı yerleşik rakiplerinden her zaman daha az sayıda olmuşlardır (Khazanov, 1980: 30-32).

Bozkır coğrafyasındaki nüfus, Xiongnu döneminde ya da Eski Çağ'ın son dönemleri ve Orta Çağ'ın başlangıcındaki Türk kağanlıkları zamanında ve yahut da on üçüncü yüzyılın başlarında Cengiz Han'ın hâkimiyetini kurduğu yükseliş döneminde olsun hiçbir zaman bir milyonu bulmazken; Çin aynı zamanlarda yüz milyonlara ulaşan nüfusu ile dikkat çekiyordu. Ama şunu belirtmek gerekir ki milattan sonraki ilk yüzyıllarda Çin'in nüfusu yüz milyonun yarısı kadardı (Loewe, 1974: 81-82) fakat Tang¹ devrinde yaklaşık bu rakam yüz milyona ulaşmıştı. Yine Roma İmparatorluğu'na baktığımızda nüfusun yaklaşık altmış beş milyon olduğunu görüyoruz (Burns, 2003:10). Orta Doğu'da da durum farklı değildi.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bölge farkı olmaksızın yerleşik nüfusun her zaman göçebe nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir (Ayalon, 1985: 10-13). Özetle dönem itibariyle bozkırda ki göçebelerin nüfusları çağdaşlarına oranla çok daha azdı. Bu nedenle, göçebelerin askeri teşkilat yapıları, askeri sanatın ortaya çıkış sebepleri ve askeri birlikteliğin avantajları derinlemesine araştırılması gereken konulardır. Burada şaşırtıcı olan nokta, göçebelerin ilk askeri yapılanmasının az gelişmiş iş bölümü ve geniş toplumsal katılımı ile gerçekleşmiş olması idi. Sonraki süreçte savaş, uzmanlaşmış ve profesyonelleşmiş bir insan faaliyeti alanı haline geldi. Yerleşik toplumlara baktığımızda askeri yapılanma ve bu sahada gelişim gösterme meselesi Eski Çağlardan modern zamanlara kadar, genellikle nüfusun yalnızca küçük bir azınlığının uğraş alanıydı. Özellikle Sanayi Devrimi öncesi tüm yerleşik toplumların en önemli sorunu asker toplama, silahlandırma, eğitme ve birliklerinin bakımıyla ilgili olmuştur.

Antik Yunan'ın klasik dönemine gelindiğinde askeri teşkilatlanmanın şehir devletleri olarak yapılan “polis”lerde gerçekleştiği ve tüm yurttaşlar için zorunlu olduğu, savaşlarda kullanacakları silahların bile kendileri tarafından temin edilmek suretiyle alındığı anlaşılmaktadır. Hatta özellikle ağır piyade hizmeti için yurttaşların önemli miktarda bir harcama yapmak zorunda oldukları ve böylelikle ciddi bir mali yük ile karşı karşıya kaldıkları da yine kaynakların bize ilettiği bilgilerdendir (Hansen, 2004: 16-18; Cook, 1946: 70-73). Fakat bütün bu uygulamalara rağmen Yunan yurttaşları köleler dışında sayıca azdı ve asker nüfusu da bu duruma bağlı olarak çok değildi. Benzer bir durumu da Yunanistan'da görüyoruz fakat özellikle Yunanistan'ın Cumhuriyet döneminde, piyade sayısının elli bin kadar olduğu, on binleri bulmayan süvariye bezeli bir orduya sahip oldukları anlaşılıyor. Bu bilgiyi destekleyen en iyi örnek MÖ 217'de Cannae Savaşı² dır ve bu savaşta² Roma ordusunun otuz beş bin piyade ve altı bin süvari askerinden

¹ Tang Hanedanı, Sui Hanedanı'nın ardından Çin'e hüküm sürmüş hanedandır. 618'de LiShimin, Sui Hanedanı'nı devirerek Tang Hanedanı'nı kurdu. LiShimin daha çok Tang Hanedanı'nın kurucusu İmparator Taizong olarak bilinir. Çin imparatorlarının en ünlülerinden biridir. Tang Hanedanlığı döneminde Çin, Altın Çağını yaşayarak kültürel, ticari, sanat, eğitim, askeri ve daha birçok alanda gelişmeler yaşamıştır. Hanedanlık bu dönemde Çin'in merkez iç bölgesi Zhongyuan'de ülke birliğini sağlamak için stratejiler belirlerken aynı zamanda sınır bölgelerde de önemli stratejiler izlemiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: Liu, Anzhi (刘安志), “CongTulufanChutuWenshu Kan TangGaozongXianXiangNianJian de XiyuZhengju (从吐鲁番出土文书看唐高宗咸亨年间的西域政局)”, WeijinNanbeichaoSuitangShiZiliao, WuhanDaxueChubanshe, Di 18 Ji, 2001; Liu, Anzhi (刘安志), DunhuangTulufanWenshu YuTangdaiXiyuShiYanjiu (敦煌吐鲁番文书与唐代西域史研究), ShangwuYinshuGuan, 2011.

² Cannae Muharebesi, Roma ve Kartaca Devletleri arasında cereyan eden Pön Savaşlarının ikinci safhasında MÖ 216 yılında, İtalya Yarımadası'nın doğu kıyısındaki Apulia Ovası'nda meydana geldi. Bu savaş üç devre hâlinde gerçekleşmiş ve bir Fenike kolonisi olarak 800'de bugünkü Tunus sahilinde kurularak geniş bir koloni devletine ulaşan Kartaca'nın yok olması ile sonuçlanmıştı. Daha

oluştugu anlaşılmaktadır. Roma için konuşursak esas profesyonelleşme Augustus döneminde gerçekleşmiştir (Southern, 1999; Syme, 1963).

Orta Çağ topluluklarına/devletlerine baktığımızda ekonomik olarak zayıf olmalarından kaynaklı büyük ve sürekli bir ordu bulundurmaları neredeyse imkânsızdı. 11. yüzyılın sonlarında on bin askerden oluşan ordular bile çok büyük sayılırdı ve bunları uzun süre muhafaza etmek zordu. Örneğin Kudüs Latin Krallığı'nın orduda bulundurduğu asker sayısı on beş bin kadardı (Nicault, 2001: 32-35; Demirkent, 2007). Fransa'da 14. yüzyıl itibarıyla bir daimi ordu vardı ama yirmi beş bini geçmeyen bir sayıya sahipti. Özetle Sanayi Devrimi'nden önce yani 17. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa devletlerinin ordudaki asker sayısı yüz elli bini geçmiyordu. O dönemin çok güçlü imparatorluklarından olan Osmanlı İmparatorluğu'nda da durum farklı değildi. Sürekli bulunan ordularındaki asker sayıları iki yüz bini geçmemekteydi (Ágoston, 1994:17-20). Ama burada Müslüman devletlerin ordularında bağımlı ya da bağımsız aşiretlerden devşirilen askerlerin bulunduğunu fakat aynı zamanda güvenilir olmaktan da uzak olduklarını belirtmek gerekir. Yardımcı göçebe birliklerin kullanımını aslında Geç dönemde Roma'da Bizans'ta ve bazı Hristiyan devletlerde de görmek mümkündür (Luttwak, 1979: 19-21). Hatta Asya kıtasında yer alan Çin ve çeşitli Hint devletlerinde de durum aynı idi (Yang, 1952). Fakat Çin'de orduların, özellikle de yerli hanedanlar döneminde oldukça fazla asker sayısına ulaştığını söyleyelim. Ancak, MÖ 479-256 arasında bu askeri yapının etkin ve yetkin olmayan askerlerden oluştuğu ve genellikle iyi eğitim almamış askerlerin orduda yer aldığı anlaşılmaktadır ve bu olumsuz durumun Eski ve Geç Han dönemleri boyunca devam ettiğini bilinmektedir. Profesyonel asker sayısının azlığı elbette zaman zaman onları sıkıntıya düşürmüştü (Loewe, 1974: 91-93) ve bu yüzden göçebeler tarafından defalarca yenilgiye uğramışlardır. Elbette yaşanan yenilgilerin sadece, Çin askeri yapısındaki az eğitimli ya da profesyonel olan asker sayısının az olmasından kaynaklı olduğunu söylemek ve bu yenilgileri sadece bu sebebe bağlamak çok da gerçeği ortaya koyan bir yorum olmaz. Bu yenilgilerde bozkırdaki göçebe toplulukların gücü ve askeri teşkilatlanmasının da payı büyüktür ve aynı zamanda sosyo-politik örgüt yapıları ile siyaset felsefesini iyi işletme özelliklerine de atfedilecek bir durum söz konusudur.

Çin ordusu, Tang ve Qing hanedanları döneminde, ayrıcalıklı birimler içeriyordu, ancak asıl amaçları acil durumlarda imparatoru korumaktı (Yang, 1952). Bunların yanı sıra Tüm yerleşik devletlerde, profesyonel olsun ya da olmasın askere harcanan para, askeri seferlerin yol açtığı maddi kayıplar ve orduların oluşabilmesi için hazineye çıkan para, pek hoş gitmeyen bir konu olmuştur. Çünkü ağır askeri harcamalar az da olsa vergi artışlarına yol açmıştır. Özellikle Roma İmparatorluğu'nda bütçe harcamalarının yüzde 60'ından fazlası orduya ayrılıyordu (Loewe, 1974: 92-94). Çin on birinci yüzyılda hükümet gelirlerinin yüzde 70'i orduyu desteklemek için harcanıyordu (Hsiao, 1978: 40-41). Bu mali yük bazı hanedanların ekonomik açıdan çöküşlerine kadar giden bir yolu da açmıştır (Golden, 2002: 130-131).

Avrasya Türk bozkır göçebelerinin askeri teşkilatlanma anlayışlarına bakıldığında oldukça farklı ilkelere dayanan bir sistem görüyoruz. Ama en büyük farklılık göçebelerin barış zamanı tarım ve hayvanlıkla uğraşan birer çiftçi ve çoban olmaları idi. Fakat bunun yanı sıra savaşçı olmak adına da doğuştan gelen yetenek, kültürel aktarım ve elbette eğilimle desteklenen bir yanları da bulunmaktaydı. Her sıradan erkek ve özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihini düşünürsek kadınlar; silah taşır, onları nasıl kullanacağını bilir ve en önemlisi en azından bazı silahları kendisi yapabiliyordu. Dolayısıyla bozkırda yaşayan Türk göçebe devletlerde ve yönetimlerde ordular yoktu ve savaşçıların sayısına baktığımızda genel nüfusun dörtte biri kadar oldukları anlaşılıyor. Aslında göçebeler kelimesinin tam anlamıyla "*silahlanmış halklardı*". Türkçede savaş ve asker ile ilgili en yakın kelime "*savaşan adam*" olarak karşımıza çıkmaktadır (Golden, 2002: 130-132).

Aslında bakıldığında göçebelerdeki asker sayısı, genel nüfus oranını düşününce büyük bir rekordur. Çünkü 21. yüzyılda, 2. Dünya Savaşı ve zorunlu askerlik anlayışının hâkim olduğu dönemlerde bile ordunun, genel nüfusa oranının onda bir olduğu ve pratikte bu sayıya hiçbir zaman ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bozkırda yaşayan Türk göçebelerin asker toplamaya dair kendine has özellikleri ile az sayılarına rağmen nispeten büyük ordular seferber ettiklerini görülmektedir. Böylelikle Türk göçebelerinin, nüfusları fazla ancak eğitimli ve güvenilir asker sayıları az olan yerleşik düşmanlarına karşı sayısal avantajı elde ederek onları yendikleri anlaşılmaktadır. Elbette bu durum, çeşitli Türk göçebe

fazla bilgi için bakınız: Goldsworthy, A. (2000). *Fall of Carthage*, London: Cassell Publishing; Samuels, M. (1990). "The Reality of Cannae", *Militaer geschichtliche Zeitschrift*, 47 (1): 7-31; Shean, J.F. (1996). "Hannibal's Mules: The Logistical Limitations of Hannibal's Army and the Battle of Cannae, 216 BC", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, (2), 159-187; Schlieffen, A. (1931). *Cannae, The Command and General Staff School Press*, Kansas; Healy, M. (1994). *Cannae 216 BC: Hannibal Smashes Rome's Army*, Oxford: Osprey Publishing.

halkların askeri potansiyeli merkezileşme dereceleriyle de doğrudan bağlantılıdır (Khazanov, 2001: 83-88). Dolayısıyla devletleşmiş ve imparatorluk karakterine ulaşmış olan bozkırdaki Türk göçebeler tam ölçekli savaşları nispeten uzun süre sürdürebilirken, tek kabileler ya da istikrarsız birlikten yoksun topluluklar yani devletsiz yönetimler genellikle sadece mevsimlik akımlar ve seferler düzenleyebiliyordu.

Bozkırdaki Türk göçebelerin en önemli ikinci avantajları ise savaşçıları arasında kalıcı ve özellikle de kalıtsal askeri uzmanlaşmanın olmamasıydı (Arslan, 1984: 33-35). Örneğin, 13. ve 14. yüzyıllarda Kırım Tatarlarının askeri örgütlenmeleri noktasında, büyük ölçüde klan ve kabile çizgilerini takip ettikleri ve sadece bu anlayışla bile birlikte kapalı ve kalıtsal uzmanlaşmış askeri tabakaların ortaya çıkmasını engelledikleri anlaşılmaktadır (Collins, 1975:258-260). Türk devletlerinin ordularında belirli bir düzen vardı, başka bir ifadeyle askeri yapılanma belirli bir düzene göre oluşturulmuştu. Ama yukarıda da belirtildiği gibi bu düzen ve nizamın yanında kapalı ve kültleşmiş uzmanlık alanlarına sahip değildiler. Tam da burada bozkırda yaşayan eski Türklerin ordusunda en büyük askeri birliğin 10 bin kişilik kuvvetten oluştuğunu ve bu birliğe “tümen” adı verildiğini hatırlatmak yerinde olacaktır (Orkun, 1987: 172, 182, 273). Bu tümenlerin de 1000’li 100’lü ve 10’lu olmak üzere teşkilatlandırılmış ve başlarına ayrı ayrı kumandanlar tayin edilmiş şekli ile “Tümenbaşı”, “Binbaşı”, “Yüzbaşı”, “Onbaşı” olmak üzere kumandanlarla bir sistem oluşturduğunu da ekleyelim (Durmuş, 2019: 92). Aynı zamanda Gök Türklerden itibaren Oğuzlar kanalı ile Büyük Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğunda dahil olmak üzere Türk devletlerinin çoğunda askeri, idari ve diplomatik bir unvan olan çavuş tabiri de bulunmaktadır. Özellikle Orhun Kitabeleri’nde ve Uygur metinlerinde bu kullanıma rastlanmakta; mana olarak da savaşta safları düzelten, düzenleyen ve savaş olmadığında da askeri halen kontrol etmeye devam eden bir sıfat için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Donuk, 1988: 92-93).

Sasani İmparatorluğu’nda ağır süvariler olan “*cataphracti*”³ çoğunlukla aristokrasi mensuplarından devşirilirdi (Nikonorov, 2005: 143-144). Persler zamanında İran’da ve Akdeniz dünyasında güçlü süvari sınıfları yoktu ve süvariler teçhizat, taktik ve sayısal açıdan savaşların sonucunu belirleyecek yetkinlikte de değillerdi (Farrokh, 2005: 5-6) Antik Akdeniz ordularının temel gücü, Yunan “*hoplit*”³’i, Makedonya “*falanks*”³’ı ve Roma “*legion*”³’u gibi piyade sınıflarıydı ki bunların arasında en başarılı olanlar Roma lejyonlarıydı (CornelamMatthews, 1998:100-102). Buna karşın Orta Asya ve Güney Rus steplerine hâkim olan İskit toplulukları tamamen süvarilere dayanan ordulara sahiptiler ve “*uzaktan savaş*” taktiğini benimsemişlerdi (Durmuş, 2002: 624). Parthlar devrinden itibaren İran ordusunun da Akdeniz geleneğinden uzaklaşarak salt süvariye-bilhassa okçu süvariye- dayalı bir sistem geliştirdiği görülmektedir (Nikonorov, 2005: 145).

Bozkır Türk göçebe askeri yapısında sosyal farklılaşma manasında savaşçı sınıfı gibi katı bir ayırımın ve savaşçıları içerisinde de katı bir uzmanlık alanı olmadığını çalışmanın önceki satırlarında değindim. Bu durum daha çok savaşçıların hayatlarının değişkenliklerine ve bireysel göçebelerin askeri niteliklerine bağlıydı aslında onlar çok yönlü zanaatkârlardı (Khazanov, 2005: 70-75). O dönemlerde Moğollar için “*toplum içinde hangi statüde olursa olsun savaş zamanı bütün vatandaşların kılıç ustası, okçu ve mızrakçı olduğu*” yönünde bir düşünce hâkimdi (Boyle, 2003: 30; Martin, 1943: 50-52). Hatta daha sonları Moğol çocuklarının iki ya da üç yaşına gelir gelmez ata binmeye, atın üzerinde hâkimiyet sağlamaya ve çok uzak yerlere atla gitmeye başladıkları kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kısa zaman içinde yay ile tanıştıkları, ateş etmeyi öğrendikleri, son derece çevik ve aynı zamanda gözü pek oldukları da yine kaynakların aktardıklarındandır (Dawson, 1955: 17-18).

Avrasya bozkırlarında yaşayan Türk göçebelerin üçüncü bir askeri avantajı da hareketli yaşam şekilleri ve disiplinli hareket etme yetenekleriydi. Fakat bu bilgiye ek olarak; “bireysel askeri yetenek açısından durum dikkate alındığında, Orta Çağ Avrupa şövalyelerinin ve Memluklü savaşçılarının Türk göçebe savaşçıları ile eşit bir başarıya sahip oldukları da söylenmelidir (Latham, 1969: 218). Aynı zamanda Orta Çağ Avrupa’sındaki şövalyelerin birebir savaş esnasında oldukça iyi oldukları bir gerçektir fakat az önce değinildiği üzere bozkırdaki Türk göçebeleri gibi birlikte hareket etme ve disipline olma konusunda

³ Cataphracti (Katafrakt) göçebe İran kabilelerinde, Antik Yunan ve Roma’da kullanılan bir zırhlı atlı tipidir. Cataphract, tamamen anlamına gelen *κατά* ve korunaklı / korunmuş anlamına gelen *φρακτός* kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştur ve zırhlı anlamına gelir. Katafrakt süvarileri, binici ve ata zırh giydirilerek oluşturulurdu. Hatta Carrhae Savaşı’nda “yenilmez” olarak görülen RomalejyonlarıParth okçu süvarileri ve zırhlı süvarilerin saldırısına karşısında çaresiz kalmışlardır. Romalı tarihçi Cedrenus’a göre İranlılar karşısında arda arda alınan yenilgiler sonucunda İmparator Gallienus (MS 260-268) ilk Romalı süvari “cohort” birliğini kurma kararı almıştır. Bu reformlar sonucunda Romalıların daha önemsiz olan hafif süvarisinin (equites) yerini ünlü cataphract (*κατάφρακτος*) sınıfı almıştır. Daha fazla bilgi için bakınız: Roman EasternFrontierandPersianWars (AD 226-363) (2003) A DocumentaryHistory, Routledge, CompiledandEditby Michael H. Dodgeon& Samuel N.C. Lieu, Londonand New York, 63 46; David N. (2011). Doğu Roma Orduları MS 306-886, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

oldukça zayıf oldukları dabilinmektedir (Beeler, 1971:176-178). Birde hareket kabiliyetlerini yavaşlatan askeri donanımları da bu şövalyelere zamanla eksi bir durum oluşturmuştu. Şövalyelerin eğitim ve bakım masrafları oldukça yüksekti ama sayılarının az olması bu masrafların ilk başlarda çok da önemli bir mesele olarak görülmesini engelliyordu fakat ilerleyen süreçlerde sayının atmasıyla elbette bu durum daha da görünür bir hal aldı. Bu açıdan bakıldığında özellikle bozkırdaki Türk göçebe toplumlarda askeri eğitim aile, soy ve klan çerçevesi içinde neredeyse kendiliğinden gerçekleşiyordu. Aynı zamanda devlete, topluluğa hiçbir ekstra maliyeti de yoktu. Xiongnu⁴ de erkek çocuklarının işe koyun sürerek ve yayla kuş ve fare vurarak başladıkları; büyüdüklerinde tilki ve tavşan vurdukları ve bu şekilde askeri eğitim aldıkları biliniyor. Yani Türk bozkır göçebeliğinde tüm genç erkekler savaş zamanlarında savaşçı olma yeteneğine sahipti (Durmuş, 2008: 27-30). Bozkırda durum böyleyken ezeli düşmanları ve komşuları olan Çin'de ise; askere alınan köylüler sadece iki yıl askerlik yapıyordu ve bir yıl eğitimden geçiyorlardı (Loewe, 2009: 79-80).

Bozkır Türk göçebelerinde özellikle bir başka askeri eğitimle ilgili olarak, bozkırda yaygın olan toplu avlardan da bahsedilir. Av ve avcılık sadece binicilik ya da modern tanımla bir spor olarak yapılmamaktadır. Av esnasında askeri beceri kazanma ve mühim olan tarafı ile büyük birliklerin birbirleriyle bilinçli bir şekilde etkileşime geçmesi sağlanıyordu (Golden, 2002: 131-132: Allsen, 2006: 211).

Avrasya bozkırlarındaki Türk göçebelerinin savaşçılık konusundaki hünerleri özellikle yerleşik kültürde ki birçok Antik Çağ yazarı ve sonraki dönemde Orta Çağ yazarları tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazarlara ait en önemli örneklerden biri Tukidides' (II, 97) den gelmiştir. İskitlerle ilgili olarak; Avrupa'daki hiçbir krallığın ve Asya'daki hiçbir halkın, bir araya gelmeleriyle bile İskitlerin askeri gücüyle boy ölçüşemeyeceklerini söylemiştir. Aristoteles (Politika, VI, 4) yine göçebe olan bu halkın savaş konusunda en iyi eğitilmiş topluluk olduğunu yazmıştır. Han imparatoru Wendi'de, MÖ 169 tarihinde Xiongnu savaşçılarının "yağmura ve fırtınaya, bitkinliğe ve yorgunluğa, açlığa ve susuzluğa" dayanabildiğini ve Çinli askerlerin o kadar iyi olmadığını belirtmiştir. Ayrıca o dönemki toplulukları kıyaslayarak Çinlilerin teknoloji alanında, Yunanlıların felsefe ve edebiyatta, Arapların şir ve dinde ve Perslerin merkezi siyaset konusunda üstün olduklarını ama bozkırdaki Türklerin de savaş ve askeri teşkilat konusunda oldukça önemli bir yerde ve üstün olduklarını yazmıştır (Needham-Yates, 1994: 124-125). Ayrıca Türklerin at sırtında çok hızlı hareket ettiklerini ve hareketli olan hedeflerini çok kolay bir şekilde vurabildiklerini söylemiştir. Hatta bozkırdaki Türkler için başlarının önünde ve arkasında iki gözleri olduğu söylenirdi (Sato, 2002: 3-5).

Hayvancılıkla ve yer yer tarımla uğraşan bozkır Türkleri göçebe yaşam tarzı ile daha çok süvari olmalarından kaynaklı diğer topluluklara göre üstünlük sağlama konusunda öndeydiler. Yerleşik rakipleri için göçebelere hızlı akınlarına ve saldırılarına karşı etkili bir savunma organize etmek son derece zordu ve göçebelere karşı kendi topraklarında, özellikle de Orta Asya'ya yapılan saldırı seferleri oldukça nadirdi (Khazanov, 2005: 165). Bozkır Türk göçebeleri nadiren de olsa açık savaştan kaçınmış ve bunun yerine geri çekilmeyi tercih ederek düşmanlarını takip hatlarını aşırı genişletmeye zorlamışlardır. Bu amaca ulaştıktan sonra bazen karşı saldırıya geçmişlerdir. İskitler I. Darius'la yaptıkları savaşta bu taktiğin klasik bir örneğini vermişlerdi (Herodotos, IV, 120-142). Çin bu savaş taktiği karşısında en iyi stratejiyi, göçebe birlikleri kuşatarak ve geri çekilmelerini sağlayarak yapmaya çalıştı. Fakat bu taktiğin her zaman hatta çoğunlukla başarılı olmadığını söylemek gerekir. Çünkü bu taktiğin uygulanabilmesi için birkaç ordunun girift manevrası ve koordineli hareketi gerekiyordu. Belirlenen zamanda o vakiti kaçırmak büyük bir başarısızlığa ve ciddi bir suça dönüşebilirdi. Ayrıca bir başka sorun da zamanında lojistik destek sağlanamamasıydı. Savaş için mevsimlerin kısa süreli olması, iae sağlanacak tarım bölgelerinden uzaklık bazen oldukça problem teşkil edebiliyordu. Hele birde Türk göçebe halkı geri çekilmeyi seçmişse, askerler

⁴ Üç yüzyıla yakın bir süredir, Hunların kimler oldukları hakkındaki sorunsal, daha çok onların Şyung-nu (Xiongnu/Hsiung-nu) kökenli olup olmadıkları merkezinde tartışılmaktadır. Dolayısıyla ister Yunanca ister Latince olsun onların Batı Avrasya'daki varlıklarından, yapıp ettiklerinden bizi haberdar eden temelde Roma Edebiyatı iken, iş Hunların izlerini doğu Avrasya'da sürmeye geldiğinde artık bu disiplin sesiz kalmakta; Sinoloji, İranoloji gibi farklı disiplinler sözü almaktadır. Sadece Hun değil aynı zamanda Erken Dönem Türk tarihinin günümüzde dahi ana hatlarına pek dokunulmamış kurgusunun mucidi, diğer özelliklerinin yanında bir Sinolog olan Fransız kökenli De Guignes, Şyung-nu Hun özdeşliğinin 'kaşif'idir. Diğer bir ifadeyle Avrupa irfanının asırlardır tanıdığı lakin kökenleri hakkında kati bir malumata sahip olmadığı Hunların, aslında Avrasya'nın en doğusundaki varlıkları Çin kaynaklarına geniş bir surette aksetmiş olan Şyung-nulardan geldiklerini iddia etmiştir. Doğrusu bu bilginin Avrupa irfanında yayılması, herhalde 'keşif' sahibi De Guignes'den ziyade, buna ünlü eserinde genişçe yer veren Gibbon sayesinde olsa gerektir. Daha fazla bilgi için bakınız: Gibbon, E. (1987-1988). *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi I-III*. (Çev: Asım Baltacıgil), İstanbul: B/F/S; DeGuignes, J. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Sair Tatarların Tarih-i Umumisi II*, (Çev: Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul: Tanin.

ve atları için yiyecek sağlamak ve bu durumu organize etmek iyice güçleşiyordu. İşte bu sebeplerden kaynaklı Çin tarihinin büyük bölümünde bozkırda yapılan savaşlarda saldırı gününün üç ayı geçmediği anlaşılıyor (Perdue, 2002: 776-777).

Çin tarafından bozkır Türk göçebelerine yapılan bu savaşların fazla maliyeti ve halk üzerinde yarattığı olumsuz etki çoğu zaman Çin'in yayılma siyasetine karşı duran anti-emperyalist gruplar tarafından eleştiriyordu. Elbette buradaki eleştiri sadece artan ordu ve asker masrafı değildi aynı zamanda insan kaynağı da bu savaşlarda azalıyordu (Taskin, 1968: 112; Taskin, 1973: 59; Drompp, 2002: 840-845; Perdue, 2002: 378; Skaff, 2009: 170). Han döneminde, MÖ 209'dan MS 48'e kadar Çin, kuzeydeki savunma hatlarının ötesindeki bölgelerde Xiongnu'ya karşı sadece onbeş kadar yoğun sefer düzenledi. Bu sayı Çin topraklarına yapılan Xiongnu akınlarının sayısından en az birkaç kat daha azdı (Kradin, 2002: 134). Bu seferlerin bazıları ağır yenilgilerle sonuçlandı ancak birkaçı kısa vadede başarılı oldu. Ancak Xiongnu tehdidi kalıcı olarak hiçbir zaman meydana savaşılmadı. Peki Çin'e Türk bozkır göçebeleri karşısında galibiyet getiren şey neydi? "*Orta Asya'daki Türk göçebeler ancak büyük bir doğal felaket ile karşı karşıya kalacaklar ya iç çekişmeler sonucu siyasi bir istikrarsızlık döneminde olacaklar yada Çin hükümetleri bazı göçebelerle diğerlerine karşı ittifak kurmayı başaracaklar*" evet ancak başarı Çin'e böyle gelmiştir. Zira Çin'de "*yabancıları yabancılar saldırı için kullanmak*" başka bir deyişle "*barbarları diğer barbarları kontrol etmek için kullanmak*" oldukça yaygın bir taktikti. ChaoCuo⁵ "*Çin'in uygulaması her zaman barbarları birbirleriyle savaştırmak olmuştur*" demiştir (Needham-Yates, 1994: 123-124). Böylece, Xiongnu tehdidi ancak MS 48-50'de, Çin'in kışkırtmasıyla devletleri kuzey ve güney yönetimleri olarak parçalandığında ortadan kalktı ve sonrasında Sarı Nehir'in güneyinde Çin'in yardımcı sınır oluşumu haline geldi. Çekirgeler, kuraklıklar ve Xianbi akınları nedeniyle zaten ciddi şekilde zayıflamış olan kuzey Xiongnu yönetiminin nihai yıkımı, MS 89-92'de Çinliler tarafından güneyli yardımcılarının desteğiyle gerçekleştirildi (De Crespigny, 2009: 90-91). Türk Kağanlığı'nın, Çin'e karşı aldığı bir başka yenilgi de MS 629-630 tarihlerinde yaşanmıştır. Bu dönemde de Tang imparatoru Taizong'un emriyle üst yönetimdekiler diğer göçebe grupları kışkırtmışlar ve isyan başlatmışlardı birde buna ek olarak yoğun kar yağışı ve ardından gelen kıtlık bu galibiyeti hızlandırmıştır (Graff, 2002: 630). Bütün bu bilgilerden yola çıkarak Çinlilerin Han döneminden Qing dönemine kadar Türk göçebe askeri yapısına karşı her zaman savunmada kalan bir askeri anlayış içerisinde olmuşlardır. Düşmanı tamamen ortadan kaldırma ya da onların hâkimiyet alanlarına sahip olma gibi düşünce sistemi içinde değillerdi. Yakın tarih diyebileceğimiz bir dönemde ancak Qingler tarafından bu durum başarılıydı (Perdue, 2002: 390).

Bozkır Türklerinde askeri avantajı her zaman sağlayan bir başka unsurda savaş atları yani atlarıydı. Bozkırdaki atlar aynı göçebe halk gibi doğuştan savaş atı olarak dünyaya geliyorlardı. Zorlu koşullarda gizli bir öğrenilmişlikle eğitim alıyorlar ve binicilerine her zaman sadık kalarak onların en yakın arkadaşları oluyorlardı. Avrasya bozkırlarında atı olmayan bir göçebe topluluk zamanla zaten göçebelikten çıkmak zorunda kalıyordu. Hatta Moğollarda her savaşçının en az beş atı olduğu bazı savaşçılarında ona yakın ata sahip olduğu bilinmektedir (Morgan, 1979: 85-86; Morgan, 1986: 37). Atla gelen bu avantajla, Avrasya bozkırlarını diğer bölgelerdeki göçebelere her zaman üstün olmuşlardır. Ayrıca tüm binek hayvanları arasında atın, askeri eylemler için en iyi donanıma sahip olan ve at sırtındaki savaşçıların, tek hörgüçlüler de dâhil olmak üzere deve sırtındakilerden çok daha güçlü olması durumu atı askeri yapılanmada oldukça önemli bir yere taşıyordu. Bu yüzden Yakın Doğu'nun göçebe toplumlarında atların, özellikle de meşhur Arap küheylanlarının çok değerli olmasına şaşmamak gerekir. Belki bozkırdaki atların ekonomik bir değeri yoktu ama bir statü sembolü olarak hizmetleri büyüktü ve esas olarak savaşta, ganimet ve nüfuz elde etmek için de ekstra kullanılıyorlardı (Burckhardt, 1931: 57-58).

⁵ ChaoCuo (basitleştirilmiş Çince: 晁錯; geleneksel Çince: 晁錯, yaklaşık MÖ 200-154) Çinli bir filozof, siyasetçi ve yazardı. Han Hanedanlığı'nın (MÖ 202- MS 220) entelektüel yetenekleri ve savaş ve siyasi konulardaki öngörülleri ile tanınan bir siyasi danışmanı ve yetkilisiydi. Kuzeydeki Xiongnu göçebeleriyle yapılan Heqin Antlaşması'nın iptal edilmesinin ilk savunucularından biriydi. Hem Han Çinlilerinin hem de Xiongnu askeri taktiklerinin göreceli güçlü ve zayıf yönlerini karşılaştırdı. MÖ 169 tarihli yazılı bir çalışmada, sınır bölgelerini doldurmak ve savunmak için sistematik bir politikayı savundu. Hükümet tarafından desteklenen sivil göçmenlerin aynı anda milis birlikleri olarak eğitilebileceğini ve göçebe güçler tarafından sık sık saldırıya uğrayan uzak bölgelerin geliştirilip işlenebileceğini öne sürdü. İmparatorluk sarayındaki siyasi çekişmeler sonucu idam edildi.

Antik Çağ'da ya da Orta Çağ'da her zaman yerleşik devletlerde savaş atı beslemek maliyetli olmuştur. Orta Çağ Avrupa'sında, destrier⁶ ve courser⁷ gibi en değerli savaş atları yüksek fiyatlı ve oldukça az bulunan nadir türlerdendir. Belki de Orta Çağ Batı Avrupa devletlerinin okçulardan oluşan hafif bir süvari birliği geliştirememesinin nedenlerinden biri de bu yüksek maliyettir. Bunun yerine ağır süvarilere ve piyadelere ağırlık vermek zorunda kalmışlardır (Bachrach, 1985: 44-45).

Özellikle coğrafya olarak Hint devletleri ve Çin, yeterince geniş ve kaliteli otlaklara sahip olmadıkları için sık sık savaş atı sıkıntısı çekiyordu (Wink, 2001: 225). Bu yüzden her iki devlete de en iyi savaş atlarının çoğu yurt dışından geliyordu (Gommans, 2007: 9-10). Çin'de ordulara lojistik destek sağlamak adına, özellikle de üslerinden uzak mesafelere gittiklerinde atlara çok ihtiyaç duyuluyordu. Çinliler bu nedenle Orta Asya'dan atlar edinmeye çalışarak⁸ defalarca askeri binek tedarik edebilecek at yetiştirme istasyonları kurmaya çalıştılar ama istenilen başarıyı yakalayamadılar. Hatta Han İmparatoru Wudi, hükümet için at yetiştirenlere birtakım vergilerden muaf olacaklarını bile açıklamıştı. Bu gibi önlemler aslında kısa bir sürede olumlu sonuçlar getirirse zamanla imparatorluğun maliyesi üzerinde önemli bir yük oluşturmuştu (DiCosmo, 2002: 11-12).

Hatta sonraki dönemlerde ünlü bir bilgin ve uzman olan Song Qi (998-1061), kuzey ve batıdaki düşmanlarının Çin'e karşı koyabilmelerinin nedeninin tam olarak çok sayıda ata sahip olmaları ve askerlerin binicilikte usta olmaları olduğunu belirtmiştir ve en büyük gücün bu olduğunu söylemiştir. Ardından da Song Qi "*Çin'in çok az atı var ve adamları ata binmeye alışık değil; bu Çin'in zayıflığıdır*" diyerek bir karşılaştırmaya da gitmiştir (Creel, 1965: 665). Savaşta ve askeri yapılanmada atın önemi sadece Eski Çağlarda değil 19. yüzyılda bile kendini göstermiştir. Napolyon savaşlarının tarihçileri, 1812'deki talihsiz Rus seferi sırasında Fransız ordusu ve müttefiklerinin sadece 450.000 kadar insanın dışında, aynı zamanda 175.000-200.000 kadar at kaybettiği gerçeğini anlatmaktadırlar. Hatta bu kayıplardan sonra Napolyon'un bir şekilde insan kayıplarını telafi etmeyi başardığını ve ertesi yıl ordusunun sayısını 400.000'den fazla askere çıkardığını biliyoruz ancak imparatorluğun dört bir tarafına haber vermesine rağmen sadece 29.000 at temin edilebilmişti. Belki de Napolyon'un bir yıl sonra gerçekleşen 1813'teki savaşta yaşadığı yenilginin ana nedenlerinden biri buydu (Zamoyski, 2004: 536-538; Lieven, 2009: 105-107).

Bozkır Türklerinin sahip olduğu atların hız ve manevra konusunda oldukça kabiliyetli olduklarından bahsetmiştim. Öyle ki bu atlar zorlu arazilerde bile günde 50, 60, 70, hatta daha fazla kilometre yol kat edebiliyordu. 629 yılındaki Çin baskını sırasında Türkler bir gün ve bir gece içinde atlarıyla yaklaşık 140 kilometre yol gitmişlerdir (Eisenberg, 1997: 321-322). Yorulmadan gidilen bu uzun yolların yanı sıra Türk göçebelerin bir özelliği de savaş sırasında bile at değiştirebilmeleri idi ve böylelikle atların çok yorulmasını engelleyebiliyorlardı (Smith, 1984: 227-228). Daha fazla araştırmayı hak eden bir başka soru da Avrasya bozkır göçebelerinin askeri sanatının yerleşik ülkelerin ve halkların askeri sanatına göre çok daha gelişmiş bir yapıya sahip olmasıydı ve bu askeri/savaş sanatının kimi zaman da sosyo-politik sonuçlara bile etkisi bulunmaktaydı. Bu bağlamda askeri teşkilatlanmada en önemli kısım süvarilerin ortaya çıkması ve daha da gelişmesi meselesiydi. Bu olayın bazen "*atlı savaşçı devrimi*" olarak adlandırılması sebepsiz değildir.

Askeri teşkilatlanmada artık önemi yıllarca edinilmiş deneyimlerle anlaşılan atın birçok yerleşik devletin siyasi kültürünü de etkilediği bir gerçektir. Örneğin İngilizce "*management*" kelimesi, Fransızca aracılığıyla İtalyanca "*managgi*"den ödünç alınmıştır ve "*bir atın idaresi ya da eğitimi*" anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, Arapçada "*siyasa*" kelimesi "*at idaresi*" anlamına geldiği gibi, aynı zamanda "*devlet idaresi*" veya "*siyaset*" manaları da bulunan kelimelerdi (Lewis, 1998: 19-20). Tabi "*Atlı savaşçı devrimi*" birçok farklı silah, yay, mızrak, koşum takımları ve askeri birçok yeniliğe ve gelişmeye eşlik etmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, kemiğe bazen de boynuza, tahta ve sinirin birbirine lamine edilmesiyle yapılan "*kompozit yay*" verilebilir. Bu yay çeşidi at sırtında oldukça iyi bir kullanım ortaya çıkarmıştır.

⁶ Kökeni, Hollanda'nın en kuzeyinde olan Frieslandilidir. Avrupa'daki EquusRobustus soyundan gelmiştir. Dik boyun seti, kalın lüks yele ve kuyruk özellikleriyle diğer ırklar arasından sıyrılır. Renkleri genelde siyahtır. Tarihte, şövalyeler ve soylular tarafından savaşlarda ve turnuvalarda kullanılmıştır. Tarihte adı destrier olarak geçer. Güçlü kaslı gövdelerine ve iri kemiklere sahiptirler. Başları uzun ve kemerli bir boyunları vardır. Hızlı koşan atlar arasındadır. Günümüzde Firesian ırkı, modern ve barok olarak ikiye ayrılır. Modern tipteki atlar; sporcu atlardan daha uzun boylu ve daha ince kemiklidir. Barok tipindeki atlar ise; daha kısa, daha dayanıklı ve daha fazla tüye sahiptir.

⁷ Courser oyundaki en hızlı attır. Hızın bedeli zayıf zırh ve isabet puanıdır, ancak bir atlı okçuyusanız, bu at sizin için uygun olabilir. Bu atın manevra kabiliyetine göre hızı nedeniyle, binici duruma ve çevreye özellikle dikkat etmedikçe, karmaşık koşullarda veya haritanın kenarına yakın yerlerde savaşmaktan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

⁸ Rus ordusu için göçebelerle yapılan at ticareti on altıncı, on yedinci ve hatta on sekizinci yüzyıllarda önemliydi.

Zaman içinde, göçebe atlılar kompozit yayın çeşitli türlerini Avrasya'ya yaymış vebüyük ihtimalle de yerel atlı okçuluk geleneklerini etkilemişlerdir. İlk olarak “*İskit*”, daha sonra “*Hun*” ve yine daha sonra “*Türk-Moğol*” yayları Orta Asya, Akdeniz ülkeleri, Müslüman dünyası ve Doğu Avrupa’da yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Ancak bu yay Batı Avrupa’da piyadelerin silahıydı (Beeler, 1971: 14) ve bu kompozit yay onlara hiçbir avantaj sağlamıyordu. Yüz Yıl Savaşları sırasında İngiliz piyadeleri Crécy, Poitiers ve Agincourt savaşlarında uzun yayın etkinliğini kanıtladılar.

MÖ birinci binyılın ilk yarısında ve hatta çok daha sonraları, göçebe okçular at sırtında göğüs göğüse çarpışmaktan kaçınmayı tercih ediyorlardı ve bu yüzden yakın dövüş silahları ile silahlanmaları ikincil planda idi. Bununla birlikte, uzun kılıçlar Sarmat (Sauro-matian) mezarlarında MÖ 6. yüzyıl gibi erken bir tarihte ortaya çıkmış, (Khazanov, 2007: 153) ancak MS 1. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır (Simonenko, 2004: 222-226; Simonenko, 2010: 240). Orta Asya göçbeleri de bunları oldukça erken kullanmaya başlamıştır. Bozkır Türk göçbelerin atlı okçularının karakteristik savaş taktikleri; oklarını fırlatmak, etraflarında dönmek ve geri çekilmek, düşmanı erken bir hücum ve takibe çekmekti. Hücum olmazsa okçular tekrar tekrar ilerliyor, ok atıyor ve sonunda geri çekiliyorlardı. Hızlı saldırılar, at sırtından atışlar, çeşitli hileler, özellikle de sahte uçuşlar, pusular ve sıralama manevraları neredeyse 2.000 yıl boyunca kullanılmaya devam etti. Strabon (VII, 3, 17) herhangi bir barbar ordusunun iyi silahlanmış “*falanks*”⁹ karşısında güçsüz olduğunu iddia etmiş olsa da; bu meydan okuma uygun bir yanıtla karşılık bulmuş ve MÖ son yüzyıllarda ve MS ilk yüzyıllarda bozkırda “*cataphractoi*”, “*cataphractarii*” ya da “*cataphracti*” olarak adlandırılan ağır süvarilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Nikonov). Hafif süvariler ise “*İskit*” ya da “*Part*” atışı şeklinde çatışmaya girip çıkabilir, düşmandan kaçarken geriye doğru ateş edebilir hatta geri dönüp tekrar saldırabilirken; ağır süvariler de yakın düzende hücum ve göğüs göğüse çarpışmaya karşı dayanıklıydılar. Ama esas olarak ağır süvarilerden gelen başarı, özellikle hafif süvarilerle taktiksel bir kombinasyon içinde çalıştığında daha verimli oluyordu ve bu sırada merkezde zırhlı atlılar ve kanatlarda atlı okçular da bulunmaktaydı (Kradin-Skrynnikova, 2006: 420).

Hiç kuşkusuz Avrasya bozkırlarının göçbeleri, özellikle de batı bölgelerinden gelenler (Sarmatlar), ağır süvarinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. MÖ 3. yüzyılın ortalarında Seleukosları¹⁰ yenerek İran’da kendi egemenliklerini kuran Orta Asya kökenli göçebe bir halk olan Parniler¹¹, beraberinde birçok savaş geleneğini de getirmiştir. Daha sonra ağır süvariler, çeşitli şekillerde İran, Roma, Bizans, Çin, Kore, Tibet ve Orta Çağ Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere bir dizi yerleşik devlet tarafından benimsenmiştir. Roma’da yüzyıllar boyunca süvari, piyadenin sadece bir eklentisiydi. Principate döneminden¹² (M.Ö. 27-M.S. 284) itibaren rolü giderek artmıştır. Üçüncü yüzyılda Roma ordusunda özel süvari birlikleri ortaya çıktı (Eadie, 1967: 185-186). Bir sonraki yüzyılda, ağır süvarilerden oluşan alaylar zaten vardı (Coulston, 1990: 320-321). Bu yeni gelişme, Roma’nın önce Partlara sonra da Sasanilere karşı yürüttüğü savaşlarla bağlantılıydı. Fakat burada değinilmesi gereken çok önemli bir konu Romalıların kendi süvari birliklerini oluşturmak gibi bir niyetlerinin olmadığı; hatta göçebe Sarmatlar, Alanlar ve Hunlar da dâhil olmak üzere göçebe grupları alarak bu birlikleri meydana getirmek istemeleriydi. O dönemde Germenlerin çoğunlukla piyade olarak savaştığına vurgu yapılmalı ve sadece burada Gotları bu gruptan ayrı tutmak gerekir. Fakat bu topluluğunda at sırtında savaşma sanatını Sarmatlardan öğrendiği de bilinmelidir.

DEĞERLENDİRME

Avrasya topraklarında İslamiyet öncesi bozkırda yaşayan Türk halkları için söylenen akınlarının, saldırılarının ve savaşların birçoğunun yıkıcı olduğu doğrudur, ancak bu tahribatlar o dönemde yaşamış bazı yerleşik Antik Çağ yazarı ve onların modern takipçileri tarafından abartılı ve çoklu bakış açısından yararlanılmadan yapılan yorumlamalarla günümüze kadar gelmiştir. Eski Çağ, Antik Çağ ve Geç Antik çağda ortaya konan eserler elbette çok kıymetlidir ama bu kaynaklarda verilen bilgilerle, dönemin şartları, özellikleri dikkate alınmadan yapılan yorumlar ve tarihsel süreçten bihaber olma durumu oldukça tehlikeli

⁹ Falanks, genellikle mızrak ve benzeri silahlar kullanan askerlerin birbirinden ayrılmadan art arda saflar halinde savaşmasını esas kabul eden bir savaş düzenidir. İlk uygulamaları Arkaik Yunanistan’da Hoplites adı verilen ağır piyadelerin savaş düzeni olarak ortaya çıkmıştır

¹⁰ Seleukos İmparatorluğu, Türkçe kullanımlar ile Selefkos veya Selevkos, İskender’in ölümünden sonra Makedonya İmparatorluğu’nun parçalanmasıyla İskender’in generallerinden I. Seleukos tarafından kurulan Helenistik imparatorluktur.

¹¹ Parniler (Grekçe: Parnoi) Hazar Denizi’nin güneyinde Panj Nehri çevresinde yaşamış olduğu düşünülen bir Doğu İran halkıdır.

¹² Principatus, Roma İmparatorluğu’nun ilk imparatoru Augustus’un rakiplerini yenerek imparatorluğunu ilan ettiği MÖ 27 yılıyla, İmparator Nümerian’ın 284 yılındaki ölümü arasında geçen ve güçlü bir politik liderin hakimiyeti altındaki politik rejimi tanımlamak için kullanılan terimdir.

ve yanlıştır. Bu coğrafyada yaşayan Türk halklarını ve diğer göçebe kültüre sahip toplulukları, yerleşik çağdaşlarına göre daha katliam sever ve her fırsatta en kolay yolun savaşmak olduğunu düşünen devletler/boylar/kabileler/insanlar olarak göstermek çok acı ve bilgi temelinden uzaktır. Bozkırda askeri yapılanma ile ilgili konu başlığında esas konuşulması gereken, kimin merhametsiz, zalim ya da savaşçı olduğu değildir, konuşulması gereken mesele kimin askeri açıdan daha başarılı olduğu ve iyi teşkilatlandırıldığıdır. Ve unutulmamalıdır ki, yenilenler tarafından kaleme alınan tarih kitapları, yeniler tarafından yazılmaktadır.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma tek yazarlı olarak yapılmıştır. Bu sebeple çalışmaya şahsımın %100 katkısı bulunmaktadır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma makalesi etik kurul onayını gerektiren bir çalışma niteliğinde değildir.

KAYNAKÇA

- Ágoston, G. (1994). Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth to Seventeenth Centuries. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47(1-29), 15-48.
- Allsen, T. T. (2006). *The Royal Hunt in Eurasian History*. Philadelphia PA.
- Arslan, M. (1984). *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayalon, D. (1985). Regarding Population Estimates in the Countries of Medieval Islam. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 28(1), 1-19.
- Bachrach, B. S. (1985). Animals and Warfare in Early Medieval Europe. *Settimane Di Studio del Centro Italiano Di Studi Sull'AltoMedioevo (L'Uomodifronte al mondoanimalenell'altomedioevo)*, 31, 707-752.
- Beeler, J. (1971). *Warfare in Feudal Europe 730-1200*. Ithaca NY and London.
- Boyle, J. A. (2003). *The History of the World Conqueror*. Vol. I. Manchester.
- Burckhardt, J. L. (1931). *Bemerkun gen über die Beduinen und Wahaby*. Weimar.
- Burns, T. S. (2003). *Rome and the Barbarians*. Baltimore MD and London.
- Collins, L. J. D. (1975). The Military Organization and Tactics of the Crimean Tatars 16th-17th centuries. (in: V. J. Parry and M. E. Yapp) (Ed. War, Technology and Society in the Middle East). Oxford: 257-276.
- Cook, R. M. (1946). Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C. *The Journal of Hellenic Studies*, 66, 67-98.
- Cornel, T. and Matthews, J. (1998). *Roma Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Coulston, J. (1990). Later Roman Armor, 3-6 centuries A. D. *Journal of Roman Military Equipment Studies*, 1, 139-159.
- Creel, H. G. (1965). The Role of the Horse in Chinese History. *American Historical Review*, 70 (3), 647-672.
- David, N. (2011). *Doğu Roma Orduları MS 306-886*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Dawson, C. (1955). *The Mongol Mission*. London.
- De Crespigny, R. (2009). The Military Culture of Later Han. (in: Nicola Di Cosmo) (Ed. Military Culture in Imperial China), Cambridge: 90-111.
- De Guignes, J. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Sair Tatarların Tarih-i Umumisi II*, (Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın). İstanbul: Tanin.
- Demirkent, I. (2007). Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi. *Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul.
- Di Cosmo, N. (2002). Introduction: Inner Asian Ways of Warfare in Historical Perspective. (in: Nicola Di Cosmo) (Ed. Warfare in Inner Asian History (500-1800)), Leiden, 1-29.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Ünvan ve Terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Drompp, M. R. (2002). The Uighur-Chinese Conflict of 840-848. (in: Nicola DiCosmo) (Ed. Warfare in Inner Asian History (500-1800)). Leiden, 73-103.

- Durmuş, E. (2020). Eski Türklerde Askeri Yapı. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 87-102.
- Durmuş, İ. (2002). İskitlerin Kimliği. *Türkler Ansiklopedisi, Cilt I*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Durmuş, İ. (2008). Eski Türk Devletlerinin Oluşumunun Temel Unsurları. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-45.
- Eadie, J. W. (1967). The Development of Roman Mailed Cavalry. *Journal of Roman Studies*, 57, 161-173.
- Eisenberg, A. (1997). Warfare and Political Stability in Medieval North Asian Regimes. *T'oung Pao*, 83(4/5), 300-328.
- Farrokh, K. (2005). *Sassanian Elite Cavalry AD 224-642*. Oxford: Osprey Publishing.
- Gibbon, E. (1987-1988). *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi I-III*, (Çeviren: Asım Baltacıgil). İstanbul: B/F/S.
- Golden, P. B. (2002). War and Warfare in the Pre-Çinggisid Western Steppes of Eurasia. (in: Nicola DiCosmo) (Ed. Warfare in Inner Asian History (500–1800))”, Leiden, 105-172.
- Goldsworthy, A. (2000). *Fall of Carthage*. London: Cassell Publishing.
- Gommans, J. (2007). Warhorse and Post-Nomadic Empire in Asia, c.1000–1800. *Journal of Global History*, 2, 1-21.
- Graff, D. A. (2002). Strategy and Contingency in the Tang Defeat of the Eastern Turks, 629–630. (in: Nicola Di Cosmo) (Ed. Warfare in Inner Asian History (500-1800)). Leiden, 33-71.
- Hansen, M. H. (2004). City Walls as a evidence for polis identity. (Ed. M.H. Hansen ve T. H. Nielsen An inventory of Archaic and Classical Poleis), Oxford, 39-47.
- Healy, M. (1994). *Cannae 216 BC: Hannibal Smashes Rome's Army*. Oxford: Osprey Publishing.
- Khazanov, A. M. (1980). The Origin of Genghis Khan's State. An Anthropological Approach. *Etnografiia Polska*, 24 (1), 29–49.
- Khazanov, A. M. (1994). *Nomads and the Outside World*. 2nd ed. Madison WI.
- Khazanov, A. M. (2001). Nomads in the History of the Sedentary World. (in: Anatoly M. Khazanov and André Wink) (Ed. Nomads in the Sedentary World). UK: Richmond.
- Khazanov, A. M. (2005). Nomads and Cities in the Eurasian Steppe Region and Adjacent Countries. A Historical Overview. (in: Stefan Leder and Bernhard Streck) (Ed. Shifts and Drifts in Nomad-Sedentary Relations). Wiesbaden, 163-178.
- Khazanov, A. M. (2007). *Ocherkivoen no godela sarmatov*. 2nd ed. St Petersburg.
- Kradin, N. N. (2002). *Imperiya Khunnu*. 2nd ed. Moscow.
- Kradin, N. N. and Skrynnikova T. D. (2006). Moscow: *Imperiya Chingis-khana*.
- Latham, J. D. (1969). Notes on Mamluk Horse-Archers. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 32, 257-267.
- Lewis, B. (1988). *The Political Language of Islam*. Chicago IL and London.
- Lieven, D. (2009). *Russia against Napoleon*. New York: The True Story of the Campaigns of War and Peace.
- Liu, Anzhi (刘安志). (2001). ‘Cong Tulufan Chutu Wenshu Kan Tang Gaozong Xian Xiang Nian Jian de Xiyu Zhengju (从吐鲁番出土文书看唐高宗咸享年间的西域政局)’. *Weijin Nanbeichao Suitang Shi Ziliao, Wuhan Daxue Chubanshe*, Di 18 Ji.
- Liu, Anzhi (刘安志). (2011). Dunhuang Tulufan Wenshu Yu Tangdai Xiyu Shi Yanjiu (敦煌吐鲁番文书与唐代西域史研). *Shangwu Yinshu Guan*.
- Loewe, M. (1974). The Campaigns of Han Wu-ti. (in: Frank A. Kierman Jr. and John K. Fairbank) (Ed. Chinese Ways in Warfare). Cambridge: MA, 67-122.
- Loewe, M. (2009). The Western Han Army. Organization, Leadership, and Operation. (in: Nicola DiCosmo) (Ed. Military Culture in Imperial China). Cambridge: MA, 65-89.
- Luttwak, E. N. (1979). *The Grand Strategy of the Roman Empire From the First Century A. D. to the Third*. Baltimore MD and London.
- Martin, D. H. (1943). The Mongol Army. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 46-85.
- Mc Neill, W. (1982). *The Pursuit of Power*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Morgan, D. O. (1979). The Mongol Armies in Persia. *Der Islam*, 56 (1), 81-86.
- Morgan, D. O. (1986). *The Mongols*. Oxford and New York.
- Needham, J. and Yates, R. D. S. (1994). *Military Technology. Missiles and Sieges, (Science and Civilization in China. Vol. 5, Pt 6)*, Cambridge.

- Nicault, C. (2001). *Kudüs 1850-1948*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nikonorov, V. P. (2005). K voprosu o parfyanskom nasledii v sasanidskom Irane: voennoedelo. (in: Tsentral'naya Aziya ot Akhemenidov do Timuridov. Arkheologiya, istoriya, etnologiya, kul'tura. Materialy mezhdunarodno-nauchnoy konferentsii, posvyashchenoi 100-letiyu sodnyarozhdeniya Aleksandra Markovicha Belenit-skogo) (St.-Petersburg, 2-5 noyabrya 2004 goda). St Petersburg, 141-179.
- Nikonorov, V. P. and Khudyakov, Yu. S. (2004). *Svistyashchiye trely. Maodunya i "marsov" mech' Atily*. St Petersburg: Voennoe delo aziatskikh khunnu i evropeiskikh gunnov.
- Nikonorov, V. P. Catafracti, Catafractarii and Clibanarii. Another Look at the Old Problem of Their Identification. (in: Voennaya arkheologiya: Vooruzhenie i voennoedelo v istoricheskoi i sotsial'noiperspektive.
- Perdue, P. C. (2002). Fate and Fortune in Central Eurasian Warfare. Tree Qing Emperors and Their Mongol Rivals. (in: Nicola Di Cosmo) (Ed. Warfare in Inner Asian History (500–1800)). Leiden, 369-404.
- Roman Eastern Frontier and Persian Wars (AD 226-363) (2003). A Documentary History, Routledge, Compile and Edit by Michael H. Dodgeon & Samuel N.C. Lieu, London and New York, 63-46.
- Samuels, M. (1990). The Reality of Cannae. *Militaerge schichtliche Zeitschrift*, 47 (1), 7-31.
- Sato, T. (2002). Slave Elites in Islamic History. (in: Miura Toru and John Edward Phillips) (Ed. Slave Elites in the Middle East and Africa. A Comparative Study). London and New York, 1-9.
- Schlieffen, A. (1931). *Cannae, The Command and General Staff School press*. Kansas.
- Shean, J. F. (1996). Hannibal's Mules: The Logistical Limitations of Hannibal's Army and the Battle of Cannae, 216 BC. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 2, 159-187.
- Simonenko, A. V. (2004). Sedlosarmatskogovremeni. (in Problemy Arkheologii Nizhnego Povolzh'ya), Volgograd, 222-226.
- Simonenko, A. V. (2010). *Sarmatskie vsadnikisevernogo Prichernomor'ya*. St Petersburg.
- Skaff, J. K. (2000). Barbarians at the Gates? The Tang Frontier Military and the An Lushan Rebellion. *War and Society*, 18(2), 23-35.
- Skaff, J. K. (2009). Tang Military Culture and Its Inner Asian Influences. (in: Nicola Di Cosmo) (Ed. Military Culture in Imperial China). Cambridge: MA, 165-191.
- Smith, J. M. (1984). Mongol Campaign Rations. Milk, Marmots and Blood. *Journal of Turkish Studies*, 8, 223-228.
- Southern, P. (1999). *Augustus*. London: Routledge London and New York.
- Stanley, M. *The First Emperor: China's Terracotta Army*. The British Museum.
- Syme, R. (1963). *The Roman Revolution*. London: Oxford, University Press.
- Taskin, V. S. (1968). *Materialy po istorii yunnu (pokitaiskimistochnikam)*. Vol. I. Moscow.
- Taskin, V. S. (1973). *Materialy po istorii yunnu (pokitaiskimistochnikam)*. Vol. II. Moscow.
- Wink, A. (2001). India and the Turko-Mongol Frontier. (in: Anatoly M. Khazanov and André Wink) (Ed. No-mads in the Sedentary World), UK: Richmond, 211-233.
- Yang, L. S. (1952). Hostages in Chinese History. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 15 (3/4), Harvard-Yenching Institute.
- Zamoyski, A. (2004). *Moscow 1812*. New York: Napoleon's Fatal March.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 271-290, Autumn 2023

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Öğrencilerinin İlişki Sürdürme Stratejilerine Dair Yetkinlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma* **

An Applied Research on Determining the Competency Levels of Public Relations and Publicity Students on Relationship Sustainability Strategies

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1261942>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.03.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.05.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Arş. Gör. Samet Candar
Atatürk Üniversitesi / İletişim
Fakültesi / Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bölümü
samet.candar@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0763-1940

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır.

** Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 11.02.2021 tarih ve 88656144-000.E.2100042200 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Günümüzde pek çok akademik çalışma alanında olduğu gibi halkla ilişkiler alanında da gelişmeler ve değişimler söz konusu olmuştur. Halkla ilişkilerin sadece iletişim odaklı bir kapsamdan değil örgütler ile kamuları arasındaki ilişkilerin stratejik bir şekilde yönetilmesi olarak değerlendirilebilecek ilişki odaklı daha geniş bir kapsama geçişini temsil eden ilişki yönetimi, halkla ilişkilerin değişen yapısının en temel göstergesidir. Bu çalışma, halkla ilişkiler ve tanıtım bölümünde eğitim gören lisans öğrencilerinin ilişki sürdürme stratejilerine dair yetkinlik düzeylerinin belirlenmesi ve değişen iş paradigmalarna karşı öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır.

Araştırma kapsamında toplam 206 halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencisine "İlişki Sürdürme Stratejileri Ölçeği" revize edilerek yüz yüze olacak şekilde uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ilişki sürdürme stratejileri ölçeği alanyazına uygun şekilde faktörlere ayrılmış ve iç tutarlılık seviyelerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin fark testleri yapıldığında; cinsiyetleri ile ilişki sürdürme stratejileri arasında anlamlı farklar bulunduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin ilişki boyutlarından olan güven, pozitiflik ve açıklık boyutlarında erkek öğrencilere oranla daha yüksek algı düzeyine sahip olduğu saptanmıştır.

Değişen dünya ve halkla ilişkiler mesleği ile birlikte ilişki yönetimi kavramının önem kazanması, halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencilerinin meslek hayatına hazır olup olmadıkları sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun cevabını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu çalışmada halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencilerinin ilişki sürdürme stratejilerinin genel olarak ortalamanın üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlişki Yönetimi, Halkla İlişkiler, İlişki Stratejileri, İş Paradigmaları, Hazır Bulunuşluk

Abstract

Today, there have been developments and changes in the field of public relations, as in many academic fields of study. Representing the transition of public relations from a communication-oriented scope to a wider relation-oriented scope that can be considered as the strategic management of relations between organizations and their publics, relation management is the most basic indicator of the changing structure of public relations. This study was carried out in order to determine the competence levels of undergraduate students studying in the department of public relations and publicity on relationship maintenance strategies and to reveal the readiness levels of students against changing business paradigms.

Within the scope of the research, the "Relationship Maintenance Strategies Scale" was revised and applied face to face to a total of 206 public relations and publicity undergraduate students. As a result of the analysis, the scale of relationship maintenance strategies was divided into factors in accordance with the literature and it was revealed that the internal consistency levels were high. When the difference tests regarding the demographic characteristics of the students are made; It has been determined that there are significant differences between genders and strategies for maintaining a relationship. It was determined that female students had a higher perception level than male students in the dimensions of trust, positivity and openness, which are among the relationship dimensions.

The changing world and the importance of the concept of relationship management with the profession of public relations raises the question of whether the students of the public relations and publicity department are ready for their professional life. In this study, which was carried out to reveal the answer to this question, it was determined that the relationship maintenance strategies of the undergraduate students of the public relations and publicity department were generally above the average.

Keywords: Relationship Management, Public Relations, Relationship Strategies, Business Paradigms Readiness

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Candar, S. (2023). Halkla İlişkiler ve Tanıtım Öğrencilerinin İlişki Sürdürme Stratejilerine Dair Yetkinlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 271-290.

GİRİŞ

Halkla ilişkilerin ne olduğu ile ilgili tanımlara bakıldığında veya bir uygulayıcıya halkla ilişkileri tanımlamasını istediğinizde genel olarak yaptığı faaliyetlerin bir listesini size sunacaktır: tanıtım, etkinlik yönetimi, reklam, medya ile ilişkiler, basın ajansı vb. (Ledingham ve Bruning, 1998) dahası birçok halkla ilişkiler profesyoneli, halkla ilişkileri bir iletişim aracı olarak oluşturulan her mesajın halkla ilişkiler sorunlarına çözüm oluşturacağını düşünmektedir. Bu durum halkla ilişkilerin amacı konusunda kafa karışıklığına neden olarak ilişkisel veya davranışsal sorunlar yerine iletişim çıktısı altında halkla ilişkiler etkinliklerinin ölçülmesine neden olmaktadır. Fakat halkla ilişkileri tek başına bir iletişim yönetimi olarak algılamak ve tanımlamak yeterli olmamaktadır (Broom vd., 1997). Günümüzde halkla ilişkiler iki temel başlık altında değerlendirilmelidir. Bunlardan ilki iletişim yönetimi, ikincisi ise ilişki yönetimidir. Bu bağlamda halkla ilişkilerde iletişim yönetimi: “Bir örgüt ile kamusu arasındaki iletişimin yönetilmesi” (Grunig ve Hunt, 1984: 6) olarak tanımlanırken, ilişki yönetimi: “Bir kurumun başarı veya başarısızlığında rol oynayan çeşitli kamularla kurum arasında faydaya dayalı ilişkilerin kurulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi” olarak tanımlanmaktadır (Cutlip vd., 1994: 4). Bu tanımlardan hareketle ilişki yönetimi olarak halkla ilişkiler, kurum ve hedef kitle arasında iletişim kurulması ve bu iletişimin sürdürülebilmesini daha ileriye götürerek kurum ve hedef kitlesi arasındaki iletişim neticesinde meydana gelen ilişkiye dayanmaktadır denilebilir.

İlişki nosyonu sözlükte, “İki şey arasında karşılıklı ilgi, bağ, münasebet ve temas” anlamında kullanılmıştır (TDK, 2023). Halkla ilişkilerin esas amacı kurum ile hedef kitlesi arasında çift yönlü iletişim ve etkileşim ortamı oluşturmak, sürdürmek ve yönetmektir. Bu nedenle ilişki kavramı ile pek çok nokta da birleşmekte ve temel amaçlara ulaşma noktasında ortak stratejiler kullanılmaktadır (Center ve Jackson, 2003: 2). İlişki yönetiminin halkla ilişkilerin içindeki yeri ve önemi, karşılıklı ilişkilerin stratejik bir şekilde yönetilmesi olarak ifade edilmektedir (Boztepe, 2014: 13).

İletişim çerçevesi altında geleneksel halkla ilişkiler uygulayıcıları halkla ilişkiler faaliyetlerinin etkililiğini çeşitli medya organlarında ne kadar yer bulduğu ile ölçerdi. Fakat Grunig ve Huang halkla ilişkiler faaliyetlerinin etkililiğinin ölçülmesinin temel probleminin burada yattığını belirtmiştir. Grunig ve Huang halkla ilişkiler faaliyetlerini ölçerken kolay hesaplanabilir olan gazete kopyaları, medyada ne kadar veya hangi sıklıkta yer aldığı veya basın bildirimlerinden ziyade ilişkilerin oluşturulması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi veya bağlılık davranışının meydana getirilebilmesi gibi sonuç göstergelerine bakılmasını ve bu sonuç göstergelerinin ölçülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum ayrıca halkla ilişkiler faaliyetlerinin uzun dönemli etkilerinin de anlaşılmasına olanak sağlayacaktır (Grunig ve Huang, 2000: 27).

Ferguson (1984: 27), Public Relation Review dergisinde yayımlanan 171 makaleyi içerik analizi yöntemiyle inceleyerek yapmış olduğu çalışmada kurum ile hedef kitleleri arasındaki ilişkilerin halkla ilişkiler çalışmalarının temel noktası olmasını önermiştir. İlişki yönetimi perspektifinden halkla ilişkiler günümüzde oldukça önem kazanmıştır. Bu durum halkla ilişkiler uygulayıcılarının veya geleceğin halkla ilişkiler uygulayıcıları olan halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencilerinin ilişki yönetimi konusunda hazır bulunuşluk düzeyleriyle ilgili bir merak oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencilerinin ilişki geliştirme stratejileri bağlamında yetkinlik düzeylerini belirlemek bu araştırmanın temel amacıdır. Halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencilerinin ilişki geliştirme stratejileri bağlamında yetkinlik düzeylerini demografik özelliklerine göre belirlenmesi ise araştırmanın alt amacıdır.

Araştırmanın problemi halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencilerinin ilişki kurma becerilerinin sektördeki iş hayatına uygunluğunu ölçmektir. Alan yazın incelendiğinde ilişki yönetimiyle birçok etmen arasındaki ilişki incelenmiş fakat halkla ilişkiler öğrencilerinin veya uygulayıcılarının ilişki sürdürme stratejileri üzerine bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle öğrencilerin iş hayatına uygunluğunun, ilişki stratejileri bağlamında incelenmesinin alanyazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ALANYAZIN TARAMASI

İlişki Kavramı

İlişki kavramı Türkçe sözlükte: “İki şey arasında karşılıklı ilgi, bağ, münasebet ve temas anlamında kullanılmıştır” (TDK, 2023). Kurum ile hedef kitleleri arasında çift yönlü iletişimin oluşturulması ve korunması şeklinde ifade edilen halkla ilişkiler faaliyetleri, ilişki yönetimi kavramı ile anlam yönünden çok farklı değildir. Halkla ilişkiler, oluşturulan hedeflere ulaşma noktasında çeşitli eylem planları oluşturur ve oluşturulan bu eylem planlarını uygularken temelde ilişki ağlarını kullanır.

İlişki yönetiminin merkeziliği halkla ilişkiler uygulamasında ve teorisinde ilerleme kaydederek (Ledingham ve Brunig, 2000; Broom vd., 2000; Grunig ve Huang, 2000), halkla ilişkilerin odağını çıktıya dayalı faaliyetten (raporlar, medya bültenleri vb.) çok kurumun hedeflerine ulaşması için stratejik olarak kullanılan bir yönetim fonksiyonuna yükseltmiştir (Ledingham ve Brunig, 1998). Halkla ilişkiler stratejileri oluşturulurken hedef kitleler ile oluşturulan iletişim ve ilişki ortamının çok önemli olduğu sıkça ifade edilmekte ve halkla ilişkiler uygulamalarında nihai hedefin kamularla kurulan iyi ilişkiler olduğu açıklanmaktadır (Center ve Jackson, 2003: 2). Uzmanlar kurum ile hedef kitleleri arasında iyi ilişkiler kurmanın ancak yapılacak olan etkili halkla ilişkiler faaliyetleri ile mümkün olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bağlamda halkla ilişkilerin temel hedefinin ilişkilerin oluşturulması ve devam ettirilmesi olduğu açıkça görülmektedir. İlişki kavramı halkla ilişkiler temelinde ele alındığında: “Katılan tüm taraflara ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yararlar sağlayan ve karşılıklı olumlu bakışla nitelendirilen, bir kurumla hedef kitlesi arasında var olan bir durum” olarak dile getirilmektedir (Ledingham ve Brunig, 1998: 62).

Halkla İlişkilerde İlişki Yönetimi Yaklaşımının Önemi ve Ortaya Çıkışı

Halkla ilişkilerde ilişki yönetimi yaklaşımı, Ferguson’un 1984’te bir örgüt ile kamuları arasındaki ilişkinin kilit rol oynadığını ve yapılan araştırmaların merkezine ilişkilerin alınması gerektiğini iddia etmesine kadar gitmektedir (Ehling, 1992). Bu ilişki perspektifi, insanları halkla ilişkileri kamuoyunu manipüle edilmesi olarak düşünmekten kurtarmanın bir yolu olarak görmektedir. Ona göre halkla ilişkilerin asıl işlevi ilişkiler kurmak, büyütme ve bu ilişkilere odaklanmaktır. Halkla ilişkiler uygulayıcıları da yaptıkları tanımlamalarda genellikle bu dili kullanmaktaydılar ve bu da kısa süre içerisinde araştırmacıların bu durumu incelemesine neden olmuştur (Broom vd., 2000; Ledingham ve Brunig, 2000a; Cutlip vd., 2000; Grunig ve Huang, 2000; Heath, 2001; Ledingham ve Brunig, 1998; Leichty ve Springston, 1993; Wilson, 2001).

Halkla ilişkiler uygulamalarının paydaşların davranışlarını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, kurumlar halkla ilişkiler programlarını, iletişim strateji ve taktiklerini hedeflerine ulaşmak amacıyla ilişki hedefleri etrafında tasarlamak ve uygulamak durumundadır. Bu durumu, Ledingham ve Brunig (1998) kuruluşun halkla ilişkilerini etkili bir şekilde yönetmesi için hem sembolik hem de davranışsal unsurlara dâhil olmanın önemini vurgulayarak açıklamıştır.

Geleneksel olarak halkla ilişkiler uygulayıcılarının yaptıkları faaliyetlerin başarı ölçüsü medyada ne kadar ve hangi sıklıkta yer aldığı ile ölçülürken Grunig ve Huang’ın (2000: 27) temel sorunun bu kısıtlı bakış açısı olduğunu belirtmesi üzerine halkla ilişkiler çalışmalarında ilişki kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Medyada yer bulma durumu kısa bir zaman diliminde halkla ilişkiler faaliyetlerinin önemini ortaya koysa dahi uzun vadede başarı ölçümü kısıtlı kalmaktadır. Bu durum sürdürülebilir iletişim ve ilişki kurma noktasında kurumları belirsizliğe iterek, halkla ilişkiler mesleğinin ve uygulamalarının öneminin de yeteri kadar anlaşılmasına yol açmaktadır.

İnsan odaklı ilişki yönetimi temel sorunların çözümüne de olanak sağladığından uzun sürede örgüt ve halkla ilişkiler mesleği açısından daha yararlı olacaktır. Örgüt ve hedef kitlesi arasında karşılıklı ilişkilerin oluşturulması, genişletilmesi ve sürdürülmesi ilişki yönetimi bakımından halkla ilişkiler uygulamalarının değerini göstermektedir (Ledingham ve Brunig, 1998: 55). İlişki yönetimi açısından halkla ilişkilere bakıldığında, halkla ilişkilerin yönetim fonksiyonu (idari birim) olması kaçınılmaz bir durumdur. Etkin iletişim ve karşılıklı pozitif ilişki ortamı oluşturulması ve stratejik olarak yürütülmesi ancak idari yönetim fonksiyonu ile birlikte gerçekleştirilebilir (Brunig, 2000: 438). Mükemmel halkla ilişkiler kuramına göre ilişki yönetimi, genel olarak bir kuruma ve dolayısıyla yaptıkları faaliyetlere nasıl değer katacağı üzerinde durmaktadır. Buna göre halkla ilişkiler, kısa vadeli amaçlardan ziyade uzun vadeli toplumsal iletişimi ve ilişkileri de kapsayan stratejik bir yönetim birimi olarak ortaya çıkmaktadır (Cho ve Huh, 2010: 33).

Halkla ilişkiler uygulamalarında ilişkilerin temel taşlardan birisi olarak görülmeye başlanması ilişki yönetiminin oluşmasında başlıca etmenlerden biridir. Bir başka etmen ise halkla ilişkilerin idari bir görev olarak tekrar tanımlanması durumudur. Bunlara ek olarak halkla ilişkilerin temel yapı taşlarının ve uygulama çeşitliliklerinin kavramsallaştırılması, kamularına yönelik strateji geliştirilmesi oldukça önemlidir. Son olarak ise halkla ilişkiler modellerinde ilişki boyutlarına yer verilmesi ilişki yönetimi perspektifinde halkla ilişkilerin ortaya çıkmasına ve önem kazanmasına neden olmuştur (Ledingham, 2001: 286).

Günümüzde ilişki yönetimi kurumlar tarafından görmezden gelinemeyecek derece de öneme sahiptir. Halkla ilişkiler uygulamalarında ilişki yönetiminin çözümlenmesinde kurum ve kamusu arasında etkileşim kurularak bunun sürdürülmesi yararlı olacaktır (Kalender ve Fidan, 2011: 384).

Halkla İlişkilerde İlişki Boyutları ve İlişki Yönetimi Yaklaşımının Temel Stratejileri

Kurumsal halkla ilişkilerde ilişki geliştirme stratejileri, kişilerarası iletişimden türetilmiştir. Çünkü halkla ilişkiler çalışmaları kişilerarası ilişki perspektiflerinin halkla ilişkilere uygulanabileceğini öne sürmektedir (Thomlison, 2000; Toth, 2000). Hem kişiler arası ilişkiler hem de kurum-hedef kitle ilişkileri, güven, kontrol, memnuniyet ve bağlılık gibi birkaç temel özelliği paylaşmaktadır.

Kişilerarası ilişki alanında yapılan birçok çalışma, ilişki stratejilerinin adil ve eşit ilişkilerle alakalı olduğunu ortaya koymuştur (Canary ve Stafford, 1992). Buna göre halkla ilişkilerde örgüt ile kamuları arasındaki ilişki, her iki taraf açısından adil ve eşitlikçi olarak algılanır. Aynı şekilde akademisyenler kişilerarası ilişkilerde kullanılan stratejilerin, iki yönlü simetrik halkla ilişkiler modelindeki halkla ilişkiler stratejilerine benzer olduğunu ileri sürmüşlerdir (Grunig ve Huang, 2000; Grunig ve White, 1992; Ki ve Hon, 2006). Bu stratejileri akademisyenler halkla ilişkilerde olumlu, istikrarlı ilişkileri sürdürmek ve geliştirmek için en etkili stratejiler olarak görmüşlerdir (Grunig ve Huang, 2000; Hon ve Grunig, 1999). Bu ilişki stratejileri arzu edilen ilişki kalitesine ulaşmak ve sonuçlar üretmek için faydalı birer süreç göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Halkla ilişkilerde ilişki yönetimi yaklaşımı ancak zaman içinde oluşturulan ve geliştirilen ilişki boyutlarıyla açıklanabilmektedir. Buna göre ilişki boyutları denildiğinde araştırmacılar güven, bağlılık oluşturma, şeffaf olma, açıklık, duygusallık, benzerlik, kesinlik, ortak ilgi ve ilişki geçmişi kavramlarını ön plana çıkarmışlardır (Ledingham vd., 1997: 23-43). Bu ilişki boyutlarını Grunig ve arkadaşları (2002: 550-559) temelde dört boyut olacak şekilde ileri sürmüşlerdir. Bunlar güven, karşılıklı kontrol, memnuniyet ve bağlılıktır. Grunig ve arkadaşlarının ortaya koyduğu ilişki boyutları kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- **Güven:** Kişinin bir diğer kişiye korku, çekinme ve şüphe duymadan inanma ve bağlanma duygusudur. Güven oluşturulması zor fakat kaybetmesi kolay bir duygudur. Güvenin oluşması bazı davranış kurallarına uymak ile mümkündür. Bir kurum ancak içinde yaşadığı toplumun yazılı veya yazısız kurallarına uyduğu ve adaletli davrandığı ölçüde güvenilir olabilir. Kurum veya örgüt verdiği sözleri eksiksiz ve zamanında yerine getirdiği takdirde güvenilir olarak adlandırılabilir.
- **Karşılıklı Kontrol:** Bir kurumun veya kişinin hedef kitlelerine etki etmesi ve hedef kitlelerinden aldığı dönüt neticesinde kendinde değişikliğe gitmesi durumu olarak açıklanabilmektedir. Bir tarafın diğer tarafa olan baskınlığı, üstünlüğü karşılıklı kontrol ilkesine aykırıdır ve dengeyi bozar. Bu yüzden karşılıklı iletişim ve etkileşimin olduğu her iki tarafında eşit bir şekilde birbirlerini kontrol etmesi gerekmektedir.
- **Bağlılık:** Kurum ile hedef kitlesi arasında karşılıklı saygı, sevgi, yakınlık ve sadakat oluşması durumudur. Duygusal ve psikolojik olarak kurum ile hedef kitle arasında kurulan bağ olarak açıklanmaktadır.
- **Memnuniyet:** Kurum ile hedef kitleleri arasında çift yönlü anlamlı ve pozitif kurulan ilişki, memnun olma durumu olarak açıklanmaktadır.

Grunig ve arkadaşlarının ortaya koydukları bu dört boyut halkla ilişkilerde ilişki boyutları olarak yapılan birçok araştırmaya konu edilmiştir.

Bir ilişki yönetimi olarak halkla ilişkilere bakıldığında (Grunig ve Hunt, 1984: 6-8), “iletişim” ve “ilişki” arasındaki farka dikkat çekildiği açıkça görülmektedir. İlişki yönetimi perspektifinde halkla ilişkiler alan çalışmaları incelendiğinde ilişki yönetimi bağlamıyla iletişim, ilişki kurmayı sağlayan stratejik bir araç olarak görülmektedir. Bu araçsal değer, ilişki yönetimi şeklinde anlatılan halkla ilişkilerin doğasının bir parçası olarak ifade edilmektedir.

Halkla ilişkilerin önem kazanması kurum ile hedef kitleleri arasındaki ilişkinin öneminin kavranmasıyla birlikte daha da artmıştır. Halkla ilişkiler etkinliklerinin, değeri daha önce ölçülemezken ilişki yönetimi yaklaşımıyla ve yapılan araştırmalarla birlikte artık ölçülebilir bir hal almıştır. Bu durum bir meslek olarak halkla ilişkilerin değerini ortaya koyan en önemli etmenlerden birisidir. Hon ve Grunig’in 1999 yılında oluşturduğu ilişki ölçme ölçeği ile birlikte artık halkla ilişkiler ile oluşturulan ilişkilerin sonuçları ölçülebilir hale gelmiştir. Bir başka ölçek ise Bruning ve Ledingham’ın 1999 yılında oluşturduğu ölçektir. Oluşturulan bu ölçekler ilişki sonuçlarını oldukça başarılı bir şekilde ortaya çıkarabilen etkili birer araçlardır.

YÖNTEM

Yapılan bu çalışma, Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kapsam açısından ilişki sürdürme stratejileri, yöntem olarak da betimsel araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırma yöntemi, mevcut hâlihazır durumu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktır. Betimsel araştırma, çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin hipotezler test etmek için veya sorulara cevap bulmak için veriler toplamayı gerektirir (Karasar, 2005). Araştırmada Hon ve Jung Ki'nin (2008) geliştirmiş olduğu "İlişki Sürdürme Stratejileri Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek çalışmaya uygun olacak şekilde revize edilmiş ve öğrencilere anket tekniği kullanılarak uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen veriler ise SPSS 22.0 programıyla çeşitli testlere (ortalama, basit doğrusal regresyon analizi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü Anova) tabi tutularak çıktılara ulaşılmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma modeli olarak bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli: "Herhangi bir nesne, kişi ya da olayın kendi koşulları içinde olduğu gibi betimlendiği nicel bir araştırma yaklaşımıdır." (Karasar, 2005). Tarama modelinde amaç: "Kişi, olay ya da olguların özelliklerini ve oluş sıklıklarını belirleyerek, konu üzerinde etkili olan faktörlerin ortaya çıkış biçimini tespit edip önem derecelerini ortaya koymak ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyerek genellemeler yapmaktır." (İslamoğlu, 2009). Bu gibi araştırmalarda evreni temsil edebilecek şekilde oluşturulan örneklem içerisinde birçok sayıda kişiye yazılı veya sözlü biçimde ulaşıp derinlemesine bilgi almak yerine genişlemesine yüzeysel verilere ulaşılmaya çalışılır. Bu veriler diğer araştırmalar için kullanılabilirliği gibi, bulgular neticesinde farklı araştırmalara sayıltular ve varsayımlar da oluşturabilir (Aziz, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Evrenin bütününe ulaşma imkânı olduğu için araştırmada tam sayım yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde eğitim gören toplam 206 öğrenciden oluşmaktadır. Tam sayım yöntemi: "Herhangi bir araştırma için asıl olan araştırmaya konu olan tüm birimlerin incelenmesidir." İncelenecek topluluk anakütle, anakütleyi oluşturan en küçük parça ise birim olarak adlandırılmaktadır. Araştırmada asıl olan tüm birimlerin incelenmesidir (İslamoğlu, 2009). Araştırmaya katılan toplam 206 öğrencinin sınıf, frekans yüzde değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilere Ait Veriler

Sınıf	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
1.sınıf	34	16,5	16,5
2.sınıf	32	15,5	15,5
3.sınıf	77	37,4	37,4
4.sınıf	63	30,6	30,6
Toplam	206	100,0	100,0

Hipotezler

H1. Öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri bağlamındaki yetkinlikleri demografik özelliklerinden cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

- H1a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H1b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H1c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H1d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.

H2. Öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri bağlamındaki yetkinlikleri demografik özelliklerinden sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir.

- H2a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H2b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H2c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H2d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.

H3. Öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri bağlamındaki yetkinlikleri demografik özelliklerinden yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

- H3a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H3b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H3c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.
- H3d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, verilen hipotezleri sınamak için Hon ve Jung Ki'nin (2008) geliştirmiş olduğu "İlişki Sürdürme Stratejileri Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği kapsamında; orijinal ölçekteki soruların araştırmaya uyarlanması amacıyla, alanında uzman kişilerden ve dil uzmanlarından gelen dönütler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın yapılacağı öğrenciler üzerinde bir pilot uygulama yapılarak anketin dizaynı, okunurluğu, anlaşılabilirliği, tamamlanma zamanı gibi hususlarda görüşlerine başvurulmuş ve gereken düzenlemeler yapılarak anket uygulanmaya hazır bir hale getirilmiştir. Yapılan pilot çalışma neticesinde orijinal ankette bulunan 1, 3, 4 ve 5. sorular yapılan analizler neticesinde uygun değerlere sahip olmadıkları için anket sorularından çıkarılmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada, öğrencilerin demografik özelliklerini, ilişki sürdürme stratejilerine ilişkin yetkinlik seviyelerini saptamak amacıyla toplanan verilerin analizinde betimsel istatistiklerden frekans (f) ve yüzde (%) kullanılarak genel durum ortaya çıkarılarak ortalamaları hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan "İlişki Sürdürme Stratejileri Ölçeği" faktör analizi testine tabi tutulmuştur. Oluşturulan veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi amacıyla, "Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)" örneklem yeterliliği testi ve "Bartlett Küresellik Testi" uygulanmıştır. Buna göre 0,80 ve yukarı mükemmel, 0,70 ve 0,80 arası iyi, 0,60 ve 0,70 arası orta, 0,50 ve 0,60 arası kötü, 0,50'den aşağısı ise kabul edilemez olarak belirlenmiştir. "Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)" örneklem yeterliliği testi ve "Bartlett küresellik testi" sonuçlarına göre KMO değeri 0,50'nin üzerinde (0,866) ve Bartlett testi ise 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğundan (p=0,000) analize konu olan veri setinin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir.

İlişki sürdürme stratejileri ölçeğinin faktör analizi sonuçlarında öz değerleri 1 ve faktör yükleri 0,50 olan maddeler doğrultusunda dört boyut ortaya çıkmıştır. "Güven", "Örgütlenme", "Pozitiflik" ve "Açıklık" şeklinde isimlendirilen bu dört boyut öğrencilerin ilişki stratejilerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bu boyutların faktör analizi sonuçları tablo 7' de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Ayrıca ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliği SPSS programı yardımıyla test edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Öğrencilerin ilişki sürdürme stratejilerine dair yetkinlik düzeylerini tespitine yönelik katılım dereceleri "kesinlikle katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım", "katılmıyorum", "kesinlikle katılmıyorum" biçiminde oluşturularak beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
 Karar Tarihi : 11.02.2021
 Belge Numarası: 88656144-000.E.2100042200

BULGULAR

Çalışmanın bulgular bölümünde ankette yer alan değişkenlere ait çıktılar veriler ışığında ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Öncelikle katılımcılar ve değişkenlerle ilgili tanımlayıcı, açıklayıcı bilgiler verilmiş, sonrasında değişkenler arası ilişkiler ölçülerek çalışma kapsamında daha önce belirlenen hipotezler ve alt hipotezler test edilmiştir.

Betimsel İstatistik Bulguları

Araştırmanın bu aşamasında anket formunda bulunan değişkenlere ve katılımcılara ait tanımlayıcı bilgiler bulunmaktadır.

Demografik Özellikler

Çalışmaya katılan 206 katılımcının yaş, cinsiyet ve sınıf bağlamında demografik özellikleri bu kısımda özetlenmektedir.

Katılımcıların Cinsiyeti

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları:

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kadın	66	32,0	32,68
Erkek	140	68,0	68,00
Toplam	206	100,0	100,0

Araştırmada yer alan toplam 206 katılımcıdan cinsiyetlerini açıklayanların yüzde 68,0'si (n= 140) erkek, yüzde 32,0'si (n= 66) ise kadındır.

Katılımcıların Sınıf Düzeyleri

Katılımcıların sınıf seviyelerine yönelik dağılımları aşağıda yer almaktadır:

Tablo 3: Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları

Sınıf	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
1.sınıf	34	16,5	16,5
2.sınıf	32	15,5	15,5
3.sınıf	77	37,4	37,4
4. sınıf	63	30,6	30,6
Toplam	206	100,0	100,0

Tablo 3'de öğrencilerin eğitim seviyeleri dört sınıfta toplanmıştır. 1. sınıf seviyesinde olanların yüzdesi 16,5 (n= 34) iken; 2. sınıf seviyesinde olanların yüzde 15,5 (n= 32), 3. sınıf seviyesinde olanların yüzde 37,4 (n= 77), 4. sınıf düzeyinde olanların yüzdesi ise 30,6 (n= 63)'dur.

Katılımcıların Yaşları

Ankette yer alan öğrencilerin yaşlarına göre dağılımları şu şekildedir:

Tablo 4: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
18	5	2,4	2,4
19	20	9,7	9,7
20	46	22,3	22,3
21	47	22,8	22,8
22	36	17,5	17,5
23	26	12,6	12,6
24	15	7,3	7,3
25	6	2,9	2,9
26	2	1,0	1,0
27	1	,5	,5

36	1	,5	,5
45	1	,5	,5
Toplam	206	100,0	100,0

Katılımcıların yaş aralıkları birbirine çok yakın olduğu için yaş değişkenine herhangi bir gruplandırma yapılmamıştır. Buna göre tabloda görüldüğü üzere katılımcılardan 18 yaşında olanların yüzdesi 2,4 (n=5), 19 yaşında olanların yüzdesi 9,7 (n=20), 20 yaşında olanların yüzdesi 22,3 (n=46), 21 yaşında olanların yüzdesi 22,8 (n=47), 22 yaşında olanların yüzdesi 17,5 (n=36), 23 yaşında olanların yüzdesi 12,6 (n=26), 24 yaşında olanların yüzdesi 7,3 (n=15), 25 yaşında olanların yüzdesi 2,9 (n=6), 26 yaşında olanların yüzdesi 1,0 (n=2), 27 yaşında olanların yüzdesi 0,5 (n=1), 36 yaşında olanların yüzdesi 0,5 (n=1), 45 yaşında olanların yüzdesi ise 0,5 (n=1) şeklindedir.

İlişki Sürdürme Stratejilerine İlişkin Algular

Hon ve Ki'nin ilişki sürdürme stratejileri ölçeği; güven, örgütlenme, pozitiflik ve açıklık boyutlarından meydana gelmektedir. Çalışmada uygulanan "ilişki sürdürme stratejileri ölçeği" alanyazında kullanıldığı biçimiyle ne derece uyumlu olup olmadığını saptamak amacıyla öncelikle faktör analizi testine tabi tutulmuştur. Oluşturulan veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi amacıyla, "Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)" örneklem yeterliliği testi ve "Bartlett küresellik testi" uygulanmıştır. Tablo 5'te KMO değeri 0.50'nin üzerinde (0,866) ve Bartlett testi ise 0.05 önem derecesinde anlamlı olduğundan (p=0.000) analize konu olan veri setinin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir.

İlişki sürdürme stratejileri ölçeği faktör analizi uygunluk testleri:

Tablo 5: Faktör Analizi Uygunluk Testleri

Faktör Analizi İçin Uygunluk Testleri	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Testi	,866
Bartlett Küresellik Testi	,000

KMO değerleri ve yorumları:

Tablo 6: KMO Değerleri ve Yorumları

KMO Değeri	Yorumu
0,80 ve yukarısı	Mükemmel
0,70 ve 0,80 arası	İyi
0,60 ve 0,70 arası	Orta
0,50 ve 0,60 arası	Kötü
0,50'den aşağı	Kabul edilemez

Kaynak: Durmuş vd., 2013: 80

İlişki sürdürme stratejileri ölçeğinin faktör analizi sonuçlarında öz değerleri 1 ve faktör yükleri 0,50 olan maddeler doğrultusunda dört boyut ortaya çıkmıştır. "Güven", "Örgütlenme", "Pozitiflik" ve "Açıklık" şeklinde isimlendirilen bu dört boyut öğrencilerin ilişki stratejilerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. İlişki sürdürme stratejileri ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 7'de bulunmaktadır.

Tablo 7: Boyutların Faktör Analizi Sonuçları

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktör Açık. %	Güvenirlilik
GÜVEN	<ul style="list-style-type: none">Arkadaşlarımın karşılaştığı sorunları çözmeye etkili biçimde çalışırım.Ne zaman bir arkadaşım endişe içerisinde olsa endişesini ciddiye alırım.Arkadaşlarımın benim için önemli olduğunu düşünüyorum.Arkadaşlarımın problemlerine çözüm bulmak için çalışmak benim için de faydalıdır.Arkadaşlarımın önem verdiği sorun ve konulara ben de önem veririm.Arkadaşlarımla düzenli/sürekli olarak iletişim kurmak benim için önemlidir.Arkadaşlarımın endişelerini gidermek üzere samimi/kişisel tavsiyeler verme konusunda özel bir çaba gösteririm.Arkadaşlarıma benden başka kişilerle tanışma fırsatı sunarım.Arkadaşlarımı cezbeden gruplarla etkili bir şekilde birlikte hareket etme konusunda istekliyimdir.Bu gruplarla birlikte hareket etmem arkadaşlarım için faydalıdır.	5,545	,812
ÖRGÜTLENME	<ul style="list-style-type: none">Arkadaşlarımın ve benim de dâhil olduğum grupların aktiviteleri arkadaşlarım için faydalıdır.Sorunlarım hakkında konuşmak üzere arkadaşlarımızla bir araya gelmemiz problemin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlar.Arkadaşlarımla bir problem yaşadığımda uzlaşmacıyım.Herhangi bir tartışmalı konuda görüşlerini ve önerilerini sunma konusunda arkadaşlarıma eşit fırsatlar sağlarım.	4,750	,772
POZİTİFLİK	<ul style="list-style-type: none">Arkadaşlarımla kurduğum iletişimde kibar ve saygılı davranırım.Arkadaşlarımla kurduğum iletişimi keyifli hale getirmeye çalışırım.Sanal ortamda kendi hakkımda verdiğim bilgiler ve yaptığım paylaşımlar arkadaşlarım için hakkımda bilgi edinmeleri açısından önemli bir kaynaktır.	4,076	,610
AÇIKLIK	<ul style="list-style-type: none">Geleceğe yönelik planlarım hakkında arkadaşlarıma yeterli bilgi veririm.Arkadaş toplantıları ya da buluşmaları onların benim hakkımda düşüncelerini öğrenmek için iyi bir yoldur.	,767	,597

Katılımcıların ilişki sürdürme strateji düzeylerine ilişkin algıları (Güven Boyutu):

Tablo 8: İlişki Sürdürme Strateji Düzeyleri Güven Boyutu

İlişki Stratejileri Çıktıları Güven Boyutu	\bar{X}
Genel	4,125
<i>N= 300; \bar{X}: Ortalama</i>	

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların ilişki strateji boyutlarından olan güven boyutuna dair algılarının genel olarak orta düzeyin üzerinde olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}=4,125$).

Katılımcıların ilişki sürdürme strateji düzeylerine ilişkin algıları (Örgütlenme Boyutu):

Tablo 9: İlişki Sürdürme Strateji Düzeyleri Örgütlenme Boyutu

İlişki Stratejileri Çıktıları Örgütlenme Boyutu	\bar{X}
Genel	3,622
<i>N= 300; \bar{X}: Ortalama</i>	

Tabloda 9'da katılımcıların ilişki strateji boyutlarından olan örgütlenme boyutuna dair algılarının genel olarak orta düzeyde olduğu saptanmıştır ($\bar{X}=3,622$).

Katılımcıların ilişki sürdürme strateji düzeylerine ilişkin algıları (Pozitiflik Boyutu):

Tablo 10: İlişki Sürdürme Strateji Düzeyleri Pozitiflik Boyutu

İlişki Stratejileri Çıktıları Pozitiflik Boyutu	\bar{X}
Genel	4,168
<i>N= 300; \bar{X}: Ortalama</i>	

Tablo 10'da görüldüğü üzere katılımcıların ilişki strateji boyutlarından olan pozitiflik boyutuna dair algılarının genel olarak orta düzeyin üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır ($\bar{X}=4,168$).

Katılımcıların ilişki sürdürme strateji düzeylerine ilişkin algıları (Açıklık Boyutu):

Tablo 11: İlişki Sürdürme Strateji Düzeyleri Açıklık Boyutu

İlişki Stratejileri Çıktıları Açıklık Boyutu	\bar{X}
Genel	3,489
<i>N= 300; \bar{X}: Ortalama</i>	

Tablo 11'de katılımcıların ilişki strateji boyutlarından olan açıklık boyutuna dair algıları genel olarak orta düzeyde tespit edilmiştir ($\bar{X}=3,489$).

Katılımcıların ilişki sürdürme strateji düzeyleri Tüm Boyutlar:

Tablo 12: İlişki Sürdürme Strateji Düzeyleri Tüm Boyutlar

İlişki Stratejileri Boyutları	Güven	Örgütlenme	Pozitiflik	Açıklık
Ortalama	4,1250	3,6226	4,1687	3,4887
Standart Sapma	,61859	,80348	,65964	,81226

Katılımcıların ilişki strateji boyutlarına bütün olarak bakıldığında Güven ($\bar{X}=4,125$) ve Pozitiflik ($\bar{X}=4,168$) boyutunun ortalamasının üzerinde olduğu görülürken Örgütlenme ($\bar{X}=3,622$) ve Açıklık ($\bar{X}=3,489$) boyutu orta düzeydedir. Genel olarak değerlendirilecek olursa ilişki strateji boyutları katılımcıların ortalamasının üzerindedir.

Bağıntısal İstatistik Bulguları

Araştırmanın bu aşamasında değişkenler arası ilişkiler analiz yapılarak hipotezler test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler analiz yapılırken ortalama, basit doğrusal regresyon analizi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü Anova gibi istatistiksel testler kullanılmıştır.

Demografik Değişkenler ve İlişki Sürdürme Stratejileri İlişkisi

Katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerine ilişkin algılarının demografik özelliklerine yönelik farklılık gösterdiğine ilişkin H1 ve buna bağlı H1a, H1b, H1c ve H1d alt hipotezlerini test etmek için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

İlişki sürdürme stratejilerinden güven boyutu üzerinde algının cinsiyete yönelik farklılaşmasına dair bağımsız gruplar t testi sonuçları:

Tablo 13: Güven Boyutunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyut	Levene Testi		t-testi		
	F	p	t	df	p
Güven	5,162	,024	-4,486	203	,000
			-3,995	97,768	,000

N= 300; *. $p>0.05$

Analiz sonucundan elde edilen bulgular neticesinde görülüyor ki ilişki sürdürme stratejilerinden olan güven ($p=0.00$) boyutunun p değeri 0,05'den küçük olduğu için katılımcıların güveni cinsiyete yönelik farklılık göstermektedir.

Tablo 14: H1a. Hipotezi Test Sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H1a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Kabul

İlişki sürdürme stratejilerinden örgütlenme boyutuna ilişkin algının cinsiyete göre farklılaşmasına yönelik bağımsız gruplar t testi sonuçları:

Tablo 15: Örgütlenme Boyutunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyut	Levene Testi		t-testi		
	F	p	t	df	p
Örgütlenme	,298	,586	-,806	204	,421
			-,778	116,905	,438

N= 300; *. $p>0.05$

Analiz sonucunda elde edilen bulgular neticesinde t testinin p değeri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri boyutlarından olan örgütlenmeye ilişkin algılarının onların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 16: H1b. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H1b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir	Ret

İlişki sürdürme stratejilerinden pozitiflik boyutuna ilişkin algının cinsiyete göre farklılaşmasına yönelik bağımsız gruplar t testi sonuçları:

Tablo 17: Pozitiflik Boyutunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyut	Levene Testi		t-testi		
	F	p	t	df	p
Pozitiflik	3,540	,061	-3,153	204	,002
			-2,836	99,820	,006

*N= 300; *. $p>0.05$*

Analiz sonucundan elde edilen bulgular neticesinde görülüyor ki ilişki sürdürme stratejilerinden olan pozitiflik ($p=0.00$) boyutunun p değeri 0,05 den küçük olduğu için katılımcıların pozitifliği cinsiyete yönelik farklılık göstermektedir.

Tablo 18: H1c. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H1c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Kabul

İlişki sürdürme stratejilerinden açıklık boyutuna ilişkin algının cinsiyete göre farklılaşmasına yönelik bağımsız gruplar t testi sonuçları:

Tablo 19: Açıklık Boyutunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyut	Levene Testi		t-testi		
	F	p	t	df	p
Açıklık	,074	,786	-2,212	204	,028
			-2,173	121,991	,032

*N= 300; *. $p>0.05$*

Analiz sonucundan elde edilen bulgular neticesinde görülüyor ki ilişki sürdürme stratejilerinden olan açıklık ($p=0,028$) boyutunun p değeri 0,05'den küçük olduğundan katılımcıların açıklık düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 20: H1d. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H1d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Kabul

İlişki sürdürme strateji boyutları birlikte cinsiyete dair farklılaşmasına yönelik bağımsız gruplar t testi sonuçları:

Tablo 21: Tüm Boyutlar Birlikte Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	Levene Testi		t-testi		
	F	p	t	df	p
Açıklık	,074	,786	-2,212	204	,028
			-2,173	121,991	,032
Güven	5,162	,024	-4,486	203	,000
			-3,995	97,768	,000
Örgütlenme	,298	,586	-,806	204	,421
			-,778	116,905	,438
Pozitiflik	3,540	,061	-3,153	204	,002

	-2,836	99,820	,006
<i>N= 175; *. p>0.05</i>			

Analiz neticesinde ulaşılan bulgular bağımsız gruplar t testi tablosundaki ilişki sürdürme stratejilerinden olan güven (p= 0,00), pozitiflik (p= 0,02) ve açıklık (p=0,02) boyutlarının p değerlerinin 0,05'den küçük olduğunu, bu nedenle öğrencilerin ilişki sürdürme strateji boyutlarından olan güven, pozitiflik ve açıklık algılarının onların cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Sınıf Düzeyi ve İlişki Sürdürme Strateji Çıktıları

Sınıf düzeyine göre katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerine dair algılarının farklılık gösterdiği ile ilgili H2 hipotezi tek faktörlü ANOVA analizi vasıtasıyla test edilmiştir.

İlişki sürdürme stratejilerine ilişkin algının katılımcıların sınıf seviyesine yönelik farklılaşmasıyla ilgili tek faktörlü anova analizi sonuçları (güven):

Tablo 22: Güven Boyutunun Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	df	F	p
Güven	3	1,215	,305
	201		
	204		

*N= 300; *. p>0.05*

Analiz neticesinde ulaşılan bulgular incelendiğinde görülüyor ki güven boyutunun p değeri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri boyutlarından olan güvene ilişkin algılarının onların sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 23: H2a. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H2a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

İlişki sürdürme stratejilerine ilişkin algının katılımcıların sınıf seviyesine yönelik farklılaşmasıyla ilgili tek faktörlü anova analizi sonuçları (örgütlenme):

Tablo 24: Örgütlenme Boyutunun Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	df	F	p
Örgütlenme	3	,660	,577
	202		
	205		

*N= 300; *. p>0.05*

Analiz neticesinde erişilen bulgular neticesinde görülüyor ki örgütlenme boyutunun p değeri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri boyutlarından olan örgütlenmeye ilişkin algılarının onların sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 25: H2b. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H2b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

İlişki sürdürme stratejilerine ilişkin algının katılımcıların sınıf seviyesine yönelik farklılaşmasıyla ilgili tek faktörlü anova analizi sonuçları (pozitiflik):

Tablo 26: Pozitiflik Boyutunun Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	df	F	p
Pozitiflik	3	1,246	,294
	202		
	205		

*N= 300; *. p>0.05*

Analiz neticesinde edinilen bulgular sonucunda görülüyor ki pozitiflik boyutunun p değeri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri boyutlarından olan pozitifliğe ilişkin algılarının onların sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 27: H2c. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H2c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

İlişki sürdürme stratejilerine ilişkin algının katılımcıların sınıf seviyelerine yönelik farklılaşmasıyla ilgili tek faktörlü anova analizi sonuçları (açıklık):

Tablo 28: Açıklık Boyutunun Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	df	F	p
Açıklık	3	1,472	,223
	202		
	205		

*N= 300; *. p>0.05*

Analiz sonucunda elde edilen bulgular neticesinde görülüyor ki açıklık boyutunun p değeri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri boyutlarından olan açıklığa ilişkin algılarının onların sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 29: H2d. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H2d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

İlişki sürdürme stratejilerine ilişkin algının katılımcıların sınıf seviyesine yönelik farklılaşmasıyla ilgili tek faktörlü anova analizi sonuçları (Tüm Boyutlar):

Tablo 30: Tüm Boyutların Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Boyutlar	df	F	p
Açıklık	3	1,472	,223
	202		
	205		
Güven	3	1,215	,305
	201		
	204		
Örgütlenme	3	,660	,577
	202		

	205		
	3	1,246	,294
Pozitiflik	202		
	205		
<i>N= 175; *. p>0.05</i>			

Analiz neticesinde Anova tablosundaki p değerleri 0,05'den büyük olduğu için öğrencilerin ilişki sürdürme stratejilerine dair algılarının, sınıf düzeylerine göre farklılık göstermediği anlaşılmıştır.

Yaş ve ilişki sürdürme strateji çıktıları

Yaş değişkeninin öğrencilerin ilişki sürdürme stratejilerine dair algıları üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmek için oluşturulan H3 hipotezini test etmek amacıyla uygulanan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 31: Yaş Değişkeninin Güven Boyutuna Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Değişken	B	SEB	β	ΔR^2	F	p
Yaş	4,687	,362	-,109	,007	2,444	,120
<i>N= 363; *. p>0.05</i>						

Yapılan analiz sonucunda görüldüğü üzere yaş değişkeninin ilişki sürdürme stratejilerinden olan güven boyutuna dair öğrencilerin algılarında hiçbir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$; $p= 0,120$).

Tablo 32: H3a. Hipotezi Test Sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H3a. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

Yaş değişkeninin ilişki sürdürme boyutlarından örgütlenmeye dair algı üzerindeki etkisine yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları:

Tablo 33: Yaş Değişkeninin Örgütlenme Boyutuna Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Değişken	B	SEB	β	ΔR^2	F	p
Yaş	4,478	,468	-,128	,011	3,381	,067
<i>N= 363; *. p>0.05</i>						

Yapılan analiz sonucunda görüldüğü üzere öğrencilerin demografik özelliklerinden olan yaş değişkeninin ilişki sürdürme stratejilerinden olan örgütlenmeye dair etkisini olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p>0.05$; $p= 0,067$).

Tablo 34: H3b. Hipotezi test sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H3b. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden örgütlenme boyutuna göre farklılık göstermektedir.	RET

Yaş değişkeninin ilişki sürdürme boyutlarından pozitifliğe dair algı üzerindeki etkisine yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları:

Tablo 35: Yaş Değişkeninin Pozitiflik Boyutuna Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Değişken	B	SE B	β	ΔR^2	F	p
Yaş	4,200	,388	-,006	-,005	0,007	,936
<i>N= 363; *. p>0.05</i>						

Yapılan analiz sonucuna göre öğrencilerin demografik özelliklerinden olan yaş değişkeninin ilişki sürdürme stratejilerinden pozitiflik boyutu üzerinde herhangi bir etki göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$; $p=0,067$).

Tablo 36: H3c. Hipotezi Test Sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H3c. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

Yaş değişkeninin ilişki sürdürme boyutlarından açıklığa dair algı üzerinde etkisine yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları:

Tablo 37: Yaş Değişkeninin Açıklık Boyutuna Göre Farklılaşmasına Yönelik Test

Değişken	B	SE B	β	ΔR^2	F	p
Yaş	4,127	,475	-,094	,004	1,830	,178

N= 363; *. $p>0.05$

Yapılan analiz sonucunda görüldüğü üzere yaş değişkeni, ilişki sürdürme stratejilerinden olan açıklığa ilişkin katılımcı algılarına dair bir etkisi söz konusu değildir ($p>0.05$; $p=0,067$).

Tablo 38: H3d. Hipotezi Test Sonucu

İlgili Hipotez	Sonuç
H3d. Öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir.	Ret

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Halkla ilişkilere ilişki perspektifinden bakıldığında günümüzde oldukça önemli bir yeri olduğu açıkça görülmektedir. Kurumların iç ve dış paydaşlarıyla olan ilişkilerindeki hızlı değişim halkla ilişkiler açısından ilişki yönetimi konusunun kapsamını da genişletmektedir. Halkla ilişkiler uygulayıcıları ilişki kurucu görevini üstlenerek kurum ile hedef kitleler arasında uzun süreli potizif ilişki kurmaktadır. İlişki yönetimi, bağlılık, şeffaflık, açıklık, duygusallık, benzerlik, kesinlik, güven, karşılıklı kontrol, memnuniyet ve bağlılık olmak üzere pek çok farklı kavram ile açıklanabilmektedir (Ledingham vd., 1997: 23-43).

Halkla ilişkiler bakış açısı ile bakıldığında ilişki yönetimi, iletişim yönetiminin eksikliklerini kapatarak kurumların iletişim stratejilerini düzenlemekte ve paydaşlarla olan etkileşimi olumlu yönde değiştirmektedir. İyi ilişkiler kurarak oluşturulan kurum-hedef kitle bağı uzun vadede güçlenerek hem kuruma hem de hedef kitleye karşılıklı avantaj sağlamaktadır. İletişim ve ilişki halinde olan karşılıklı taraflar birbirlerinden olumlu anlamda etkilenerek sürdürülebilir çift yönlü bir iletişim ağı oluşturmaktadırlar. Bu durum kurumların artık kar odaklı bakış açısının yeterli olmadığını farkına varmalarına neden olmakta ve ilişki yönetimi konusuna daha fazla önem vermeleri ile sonuçlanmaktadır (Cho ve Huh, 2010: 33).

Buradan hareketle ortaya çıkan bu çalışma lisans öğrencilerinin değişen iş paradigmalarına ne derece hazırlıklı olduğunu anlamak, öğrencilerin hazır bulunuşluk derecelerini tespit etmek ve ilişki sürdürme stratejilerine dair yetkinlik düzeylerini belirlemek amacıyla çeşitli hipotezlerin oluşturulması ve test edilmesi ile önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Test edilen hipotezlerin sonuçlarına bakıldığında katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerine dair algılarının demografik özelliklerine yönelik farklılaştığına ilişkin H1, H2, H3 ve bu hipotezlere bağlı alt hipotezlerin test sonuçları neticesinde görülüyor ki öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet, ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre farklılık göstermektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli noktalardan birisi de kadın öğrencilerin erkeklere göre güven boyutuna ilişkin algılarının daha yüksek olmasıdır. Buna göre kadın öğrencilerin arkadaşlarının karşılaştığı sorunları çözmeye gayret gösterdikleri, arkadaşlarının endişelerini ciddiye aldıkları, onları önemsedikleri, problemlerini çözmeye arkadaşlarına yardımcı oldukları ve bunda

faıda buldukları, arkadaşlarının önem verdikleri konulara kendilerinin de önem verdiği, düzenli ve sürekli iletişim halinde oldukları, endişe verici bir konu olduğunda arkadaşlarına tavsiyeler verdiği ve arkadaşlarının başka insanlar ile tanışmasına fırsat verdiklerine ulaşılmaktadır. Kısaca, güven boyutunda erkeklere oranla kadın öğrencilerin daha yüksek bir seviyede oldukları açıkça görülmektedir.

Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermektedir. Buna göre kadın öğrencilerin erkeklere göre pozitiflik boyutuna ilişkin algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadın öğrencilerin arkadaşlarıyla yaşadıkları problemlerde daha uzlaşmacı oldukları, tartışmalı konularda karşı tarafa görüş ve önerilerini sunmak adına daha fazla fırsat verdikleri, arkadaşlarıyla kurulan iletişimde daha kıbar ve saygılı davrandıkları ve kurulan iletişimi daha keyifli/eglenceli hale getirmeye çalıştıkları açıkça tespit edilmiştir. Özetle pozitiflik boyutunda kadın öğrencilerin erkeklere oranla daha yüksek algı düzeylerinin olduğuna net bir şekilde ulaşılmıştır.

Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden olan açıklık boyutuna göre farklılık göstermektedir. Buna göre kadın öğrencilerin erkeklere göre açıklık boyutuna ilişkin algılarının çok az bir farkla yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre kadın öğrenciler sanal ortamlarda yaptıkları paylaşımlarda ve kendileri hakkında verdikleri bilgilerde arkadaşlarının bilgi edinmesine olanak sağladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca geleceğe yönelik yaptıkları planları arkadaşlarına anlatarak onların bu konuda bilgi sahibi olmalarını önemsemişlerdir. Arkadaş buluşmaları ve toplantılarını kendilerini anlatma noktasında önemli bir yol olarak görmektedirler. Kısaca özetlemek gerekirse kadın öğrencilerin açıklık noktasında erkek öğrencilere oranla kısmen daha yüksek algı düzeyleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analizler neticesinde görüldüğü üzere kadın öğrencilerin güven, pozitiflik ve açıklık anlamında erkek öğrencilere göre daha fazla algı düzeyleri bulunmaktadır. Örgütlenme boyutunda herhangi bir anlamlı fark bulunamamıştır.

Sınıf düzeyine göre katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerine dair algılarının farklılık gösterdiği H2 hipotezi tek faktörlü ANOVA analizi vasıtasıyla test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin demografik özelliklerinden olan sınıf düzeyinin ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden güven boyutuna göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yine aynı şekilde öğrencilerin sınıf düzeyi ile ilişki sürdürme stratejilerinden örgütlenme boyutu ile ilgili de herhangi bir anlamlı fark tespit edilememiştir. Öğrencilerin demografik özelliklerinden sınıf düzeyi ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden pozitiflik boyutuna göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin demografik özelliklerinden olan sınıf düzeyinin ilişki sürdürme stratejilerinden olan güven, örgütlenme, pozitiflik ve açıklık boyutlarına göre herhangi bir anlamlı fark oluşturmadığı görülmüştür. Buna göre sınıf düzeyinin öğrencilerin ilişki sürdürme stratejileri ile bağlantısı bu çalışma noktasında yoktur.

Yaş değişkeninin katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerine ilişkin algıları üzerinde bir etkisi olup olmadığını tespit etmek için oluşturulan H3 hipotezini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Uygulanan analiz sonucuna göre öğrencilerin demografik özelliklerinden yaş ilişki sürdürme stratejileri yetkinliklerinden olan güven, örgütlenme, pozitiflik ve açıklık boyutlarına göre herhangi bir anlamlı fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Buna göre yaşın ilişki sürdürme stratejileri ile ilgisi yoktur denilebilir. Halkla ilişkiler öğrencilerinin ilişki sürdürme stratejileri algılarının belirlenmesi amacıyla yapılan analiz sonucunda, öğrencilerin genel olarak ilişki sürdürme stratejilerinin ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre güven ve pozitiflik boyutunun diğer boyutlara oranla daha yüksek olması, öğrencilerin bu boyutlar çerçevesinde hazır bulunuşluk düzeylerinin yeterli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Örgütlenme ve açıklık boyutlarında ise öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri ortalama bir değere sahip olup daha da geliştirilmesi gereken özellikler olduğu yapılan analiz sonucunda ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların ilişki strateji boyutlarına bütün olarak bakıldığında Güven ve Pozitiflik boyutunun ortalamasının üzerinde olduğu görülürken Örgütlenme ve Açıklık boyutu orta düzeydedir. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların ilişki strateji boyutları ortalamanın üzerindedir.

İş hayatında başarıyı yakalamak isteyen halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencilerinin, değişen ve gelişen dünya ile birlikte meslek anlamında da iletişim yönetimi bakış açısından ilişki yönetimi bakış açısına doğru ilerlediği görülmektedir (Broom vd., 2000; Ledingham ve Bruning, 2000a; Cutlip vd., 2000; Grunig ve Huang, 2000; Heath, 2001; Ledingham ve Bruning, 1998; Leichty ve Springston, 1993; Wilson, 2001). Bu yüzden halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencilerinin bu yenedünyaya ayak uydurmaları gerekmektedir. Bunu yapmak için alınan eğitimin yanı sıra öğrencilerin kendi aralarındaki ilişki sürdürme stratejileri, hazır bulunuşluk anlamında çok önemli bilgiler vermektedir. Çalışma neticesinde görülüyor ki

halkla ilişkiler öğrencileri ilişki sürdürme stratejileri bakımından ortalamanın üzerindedir. Geliştirilmesi gereken yönlerin olmasıyla birlikte yine de halkla ilişkiler öğrencilerinin meslek hayatlarına hazır bulunuşluk düzeylerinin yeterli olduğu görülmektedir. Fakat ilişki boyutları noktasında çıkan sonuçlara bakıldığında örgütlenme ve açıklık boyutu geliştirilmesi gereken iki boyut olarak gözlemlenmektedir.

Geliştirilmesi gereken noktalardan ilki örgütlenme boyutu olarak ele alınmaktadır. Halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü lisans öğrencileri gruplarla etkili bir şekilde çalışarak birlikte hareket etme noktasında geliştirilmelidir. Bu geliştirme öğrencilerin bireysel performanslarına bağlı olmakla birlikte bölüm müfredatının buna uygun olarak güncellenmesiyle de desteklenebilir. Oluşturulan yeni müfredatlarla birlikte öğrenciler daha çok grup çalışmasına yönlendirilmeli, örgütlenme ve grup iletişimi noktasında eğitilmelidir. Böylelikle örgütlenme noktasında yaşanan problemler azalarak öğrencilerin iş hayatına dönük hazır bulunuşluk düzeyleri örgütlenme ve grup çalışması noktasında daha da artacaktır.

Geliştirilmesi gereken bir diğer nokta ise açıklık boyutudur. Halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencileri hem sanal dünyada hem de yüz yüze iletişimde kendilerini tanıtmak noktasında eksik kalmaktadır. Öğrenciler kendilerini diğer kişilere açma noktasında çekingen davranarak kendileri hakkında bilgileri yeteri kadar vermemektedirler. Bu durum iletişim ve ilişki yönetimi noktasında problemlere yol açabilmektedir. Her ne kadar ortalamanın üzerinde bir değere sahip olursa da akademik anlamda verilen eğitim ve müfredat buna uygun olarak güncellenerek, halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencilerinin kendileri hakkında bilgi verme konusunda daha açık olacak şekilde eğitim almaları sağlanabilir.

Genel olarak kadın öğrencilerin birçok ilişki boyutunda erkek öğrencilere oranla daha yüksek algı düzeylerinin olması, kadın öğrencilerin ilişki sürdürme stratejilerine dair yetkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Kadın öğrencilerin iş hayatında hazır bulunuşluk düzeyleri de bu duruma paralel olarak daha iyi konumdadır. Yapılan bu araştırma çerçevesinde ileriye dönük yapılabilecek bazı araştırmalar ve sorular akla gelmektedir. Halkla ilişkiler uygulayıcısı olarak kadınların erkeklere oranla sektördeki sayıları araştırılabilir. Bu bağlamda kadın ve erkek çalışanların karşılaştıkları problemler, aldıkları ücretler ve mesleki memnuniyetleri cinsiyet boyutu altında birçok konu dâhil edilerek araştırılabilir ve sonuçlar karşılaştırılabilir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma, tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Karar Tarihi : 11.02.2021

Belge Numarası: 88656144-000.E.2100042200

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2008). *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Boztepe, H. (2014). *Halkla İlişkiler ve İlişki Yönetimi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Broom, G., Casey, S., & Ritchey, J. (1997). Toward a concept and theory of organisation-public relationships. *Journal of Public Relations Research*, 9(2), 83-98.
- Broom, G., Casey, S., & Ritchey, J. (2000). Concept and theory of organisation-public relationships. (Eds. Ledingham J.A. & Bruning S.D.), In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (s. 3-22). Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Bruning, S., D. (2000). Examining the Role that Personal, Professional, and Community Relationships Play in Respondent Relationship Recognition and Intended Behavior, *Communication Quarterly*, 48(4), 437-448.
- Bruning, S., D. (2001). Axioms of Relationship Management: Applying Interpersonal Communication Principles to the Public Relations Context, *Journal of Promotion Management*, 7(1/2), 3-16.
- Canary, D., J. & Stafford, L. (1992). Relational maintenance strategies and equity in marriage. *Communication Monographs*, 59(3), 239-267.
- Center, A., H. & Jackson, P. (2003). *Public Relations Practices: Managerial Case Studies and Problems*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Cho, S. & Huh, J. (2010). Content Analysis of Corporate Blogs as a Relationship Management Tool, *Corporate Communications: An International Journal*, 15 (1), 30-48.
- Cutlip, S. M., Center, A. H. & Broom, G. L. (1994). *Effective Public Relations*, New Jersey: Prentice-Hall.

- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. & Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ehling, W. P. (1992). Estimating the value of public relations and communication to an organization. (Eds. Grunig, J.E., Dozier, D.M., Ehling, W.P., Grunig, L.A., Repper, F.C. and White, J.) In *Excellence in Public Relations and Communication Management*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ferguson, M. A. (1984). Building theory in public relations: Interorganizational relationships. In *annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Gainesville, FL*.
- Grunig, J. E. & Huang, Y. H. (2000). From organizational effectiveness to relationship indicators: Antecedents of relationships, public relations strategies, and relationship outcomes. (Eds. Ledingham, J. A. & Bruning, S. D.) In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (s. 23-54). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Grunig, J. E. & Hunt, T. (1984). *Managing Public Relations*, Belmont CA: Wadsworth Thomson Learning.
- Grunig, J. E. & White, J. (1992). The effect of worldviews on public relations theory and practice, (Ed. Grunig, J. E.). In *Excellence in Public Relations and Communication Management*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Heath, R. L. (2001). Learning best practices from experience and research, (Ed. Heath, R. L.). In *Handbook of Public Relations*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hon, L. C. & Grunig, J. E. (1999). Guidelines for Measuring Relationships in Public Relations, *Institute for Public Relations*, 1-44. https://www.instituteforpr.org/wp-content/uploads/Guidelines_Measuring_Relationships.pdf adresinden 01.01.2023 tarihinde erişildi.
- İslamoğlu, A. H. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Kocaeli: Beta Yayınları.
- Jung Ki, E. & Hon, L. C. (2006). Relationship Maintenance Strategies on Fortune 500 Company Web Sites, *Journal of Communication Management*, 10 (1), 27-43.
- Jung, Ki. E. & Hon, C. L. (2008). A Measure of Relationship Cultivation Strategies. *Journal of Public Relations Research*, 21(1), 1-24.
- Kalender, A. & Fidan M. (2011). *Halkla İlişkiler*, Konya: Tablet Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ledingham, J. & Bruning, S. (1998). Relationship management in public relations: Dimensions of an organisation-public relationship. *Public Relations Review*, 24(1), 55-65.
- Ledingham, J. & Bruning, S. (2000). A longitudinal study of organisational public relationship dimensions: Defining the role of communication in the practice of relationship management. (Eds. Ledingham, J. & Bruning, S.) In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (s. 55-69). Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Ledingham, J. & Bruning, S. (2000a). Introduction: Background and current trends in the study of relationship management. (Eds. Ledingham, J. & Bruning, S.) In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (s. 50-69). Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Ledingham, J. A. & Bruning, S. D. (1998). Relationship Management in Public Relations: Dimensions of an Organization-Public Relationship, *Public Relations Review*, 24(1), 52-66.
- Ledingham, J. A. (2001) Government-Community Relationships: Extending The Relational Theory of Public Relations. *Public Relations Review*, 27(3), 285-295.
- Ledingham, J. A., Bruning, S. D., Thomlison, T. D. & Lesko, C. (1997). The applicability of interpersonal relationship dimensions to an organizational context: Toward a Theory of Relational Loyalty a Qualitative Approach. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 1(1), 23-43.
- Leichty, G. B. & Springston, J. (1993). Reconsidering public relations models. *Public Relations Review*, 19(4), 327-339.
- TDK (2023). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> 12.04.2023 tarihinde erişildi.
- Thomlison, T. D. (2000). An interpersonal primer with implications for public relations. (Eds. Ledingham, J. & Bruning, S.) In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (s. 177-204). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Toth, E. L. (2000). From personal influence to interpersonal influence: a model for relationship management, (Eds. Ledingham, J. & Bruning, S.) In *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations*, (s. 46). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Wilson, L. J. (2001). Relationships within communities: public relations for the new century. (Ed. Heath, R. L.). In *Handbook of Public Relations*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Wise, K. (2008). Why Public Health Needs Relationship Management. *Journal of Health and Human Services Administration*, 31 (3), 309-331.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 291-306, Autumn 2023

Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*

Second Constitutional Period in the Transition from Absolutism to Parliamentarianism (1908-1918)

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1318190>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
21.06.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
12.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Uzman Ali Yılmaz

Giresun Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü / Tarih Bölümü
yilmazali2828@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8907-0248

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İkinci Meşrutiyet, Türk modernleşme ve demokrasi tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Batılılaşmanın ilk belirtisi olan Lale Devri, yenileşmenin aksiyona dönüştürüldüğü II. Mahmut, Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemi gelişmeleri, II. Meşrutiyet'in tetikleyicisi konumunda olmuştur. Özellikle I. Meşrutiyet dönemi, her ne kadar uzun soluklu bir dönem olmasa da, bu dönem itibariyle ilk anayasal tecrübenin varlığı, II. Meşrutiyet döneminin hazırlayıcısı olması açısından önem arz etmiştir. Bu döneme geçiş sürecinde özellikle İttihat ve Terakki Fırkası, mutlakiyet idaresine karşı önemli bir ölçüde muhalefet ederek II. Abdülhamit'e, Meşrutiyet'i yeniden ilân ettirmeyi sağlamıştır. Böylelikle bu parti, Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Meşrutiyet düzeni ile birlikte, parlamenter ve anayasal düzene geçilerek, özgür bir ortam tesis edilmiştir. Bununla birlikte, ilk kez çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle, kadınlar da temel hak ve özgürlükleri gündeme gelmeye başlamıştır. Ayrıca ekonomik, askeri, eğitim ve öğretim alanlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde her ne kadar yenileşmeye önem verilse de, dönemin savaş yıllarına denk gelmesi, bu yeniliklerin yeterli düzeyde yapılmasına engel teşkil etmiştir. Bu dönem cumhuriyet, laiklik ve devrimlerin hazırlayıcısı olması bakımından da laboratuvar görevine sahip olmuştur. Zira Cumhuriyet döneminde gündemi işgal etmiş olan meseleler daha bu dönemde anlaşılmaya, tartışılmaya, sorgulanmaya ve konuşulmaya başlanmıştır. Bu çalışmada II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ve 1918 yılları arasındaki gelişmelerine farklı bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel gibi unsurların çerçevelediğı içerik kapsamında, bu alanlardaki dönemin yenileşme ile olan ilişkisine, bir tasnif çerçevesinde ve bir dönem incelemesi biçiminde konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Mutlakiyet, Yenileşme

Abstract

The Second Constitutional Monarchy has a great importance in terms of Turkish modernization and democracy history. The Tulip Era, the first sign of westernization, was the Second World War, when innovation was turned into action. Mahmut, Tanzimat and I. Constitutional period developments, II. It has been the trigger of the Constitutional Monarchy. Especially the I. Constitutional period, although not a long-term period, the existence of the first constitutional experience as of this period, II. It was important in terms of being the preparer of the Constitutional Monarchy period. During the transition to this period, the Committee of Union and Progress, in particular, opposed the absolutist administration to a great extent and II. He enabled Abdülhamit to re-declare the Constitutional Monarchy. Thus, this party started a new era for the Ottoman Empire. Along with the constitutional order, a free environment was established by passing to the parliamentary and constitutional order. However, with the transition to multi-party political life for the first time, women's fundamental rights and freedoms began to come to the fore. In addition, new regulations were made in the fields of economic, military, education and training. Although innovation was given importance in this period, the fact that the period coincided with the war years prevented these innovations from being made at a sufficient level. In this period, the republic also had the task of laboratory in terms of being the preparer of secularism and revolutions. Because the issues that occupied the agenda in the Republican period began to be understood, discussed, questioned and spoken in this period. In this study, II. It is aimed to develop a different perspective on the developments of the Second Constitutional Period between 1908 and 1918. For this purpose, within the scope of the content framed by elements such as political, economic, military and cultural, the relationship of the period in these areas with innovation, within the framework of a classification and in the form of a period analysis.

Keywords: II. Constitutional, Absolute, Renewal

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, A. (2023). Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 291-306.

GİRİŞ

Türk demokrasi hayatında;1876 yılına kadar siyasi ve idari literatürde genel olarak kullanılmayan “*Meşrutiyet*” kavramı, köken itibarıyla “*şart*” kelimesinden gelen ve “*meşrut*”, sözcüğünden türetilmiştir. Türk mukadderatına baktığımız zaman bu kavram, “*Saltanat-Hilafet yönetimli anayasa ve meclise dayalı*” yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmıştır (Hanioğlu, 2004: 388; Hayta ve Ünal, 2018: 97). Dönemsel olarak ise meclis idaresine dayalı siyasal sisteme dönmek için anayasanın yeniden yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1908 tarihinden 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesine değin süren döneme II. Meşrutiyet veyahutta daha ağırlıklı kullanılan tabirle Meşrutiyet dönemi denilmiştir (Akyüz, 2009: 265). Osmanlı Devleti’nin son 150 yıllık tarihinde, sürekli olarak gelişim, değişim, yenileşme ve modernleşme çabaları görülmüştür. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yer alan II. Meşrutiyet Dönemi ise Türkiye Modernleşme tarihi bakımından önemli bir konuma sahip olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uzun, 2000: 92).

II. Meşrutiyet’in hazırlayıcısı ve tetikleyicisi olan I. Meşrutiyet, 23 Aralık 1876 yılında ilân edilmiştir. Ancak hicri 1293 yılına denk gelen ve 93 harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşındaki yenilgisi dolayısıyla II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan’ı kapatmıştır. Böylelikle ilk Osmanlı-İslam ve Türk anayasası olan Kanuni Esasi tedavülden kaldırılmıştır. Bu gelişme ile birlikte, Kanuni Esasi şeklen ve kâğıt üzerindeki varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Anayasal rejim meşrutiyetini yitirmiş ve eski düzen olan mutlakiyet yönetimine geçilmiştir. Bu gelişmelerin ardından II. Abdülhamit, devlet işlerinde merkezi otoritesini yeniden sağlamıştır (Demir, 2007: 32; Eroğlu, 1970: 32; Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uçarol, 2008: 469; Zürcher, 2015: 117, 122). II. Abdülhamit’in mutlakiyet ve istibdat yönetimi, daha Sultan Abdülaziz döneminde başlayan Genç Türkler aksiyon ve fikir hareketinin giderek güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Birtakım Osmanlı aydınları, bu yeni hareket ile birlikte, memleket içerisindeki tek çözüm yolunun mevcut mutlakiyet idaresinden kurtularak, meşrutiyet ve anayasal düzene geçmesiyle mümkün olacağına inanmışlardır. Bu inanç doğrultusunda cemiyet, mücadelesini başlangıçta gizli bir anlayış içerisinde sürdürmüştür. Abdülaziz döneminde “*Genç Osmanlılar*” denilen bu hürriyetçilere, II. Abdülhamit döneminde ise “*Jön Türkler*” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Jön Türkler; hem ülke içerisinde ve hem de yurt dışında çok sayıda gizli dernekler kurmuşlardır. Bu örgüte mensup olan üyeler, yayınlar yaparak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda cemiyetin üyeleri, II. Abdülhamit’in yeniden tesis etmiş olduğu istibdat rejimini yıkmak, ülke içerisinde gelişme, birleşme ve ilerlemeyi sağlamak ve hızlandırmak adına örgütlenme sürecine girmişlerdir. Bu örgütlenmeler içerisinde en etkin ve amacına ulaşanı ise hiç şüphesiz İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur (Berkes, 2011: 389-390; Karal, 2011: 2; Tanör, 2004: 168-169).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluş tarihi, birtakım kaynaklarda farklı bir şekilde verilmiştir. Ancak cemiyet; kuvvetli ihtimâl gizli bir örgüt olarak İstanbul’da, 21 Mayıs 1889 tarihinde “*İttihad-ı Osmani Cemiyeti*” adı altında kurulmuştur. Bu cemiyetin başlıca kurucuları arasında İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet gibi aydınlar yer almıştır. Örgüt, kısa bir süre sonra özellikle Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiyedeki katılımlarla memleket içerisinde ve yurt dışında giderek teşkilat yapısını genişletmiştir. Zamanla cemiyete katılanların ve üye olanların sayısı giderek artmıştır. Bu gelişme ile birlikte cemiyetin şube sayısında da artış gözlemlenmiştir. Cemiyet açısından 1897 yılı önem arz etmiştir. Zira bu yıl içerisinde örgüt tarafından Cenevre ve Kahire şubeleri açılarak, bu gelişmeler cemiyetin Rumeli’deki teşkilatlanmasına zemin hazırlamış ve hız kazandırmıştır. Buna bağlı olarak “*Carbonari Cemiyeti*” İtalya’nın siyasi tarihinde ve bu ülkenin siyasi birliğinin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştı. Böylelikle İttihat ve Terakki örgütü, bu cemiyetin disipliner ve gizlilik yapısını model alarak kurulmuş ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu örgütüne üye olacak kişiler, olabildiğince gizli ve sıkı bir denetimden ve deneyimlerden geçirilmişlerdir (Akşin, 2009: 49; Berkes, 2011: 389; Hale, 2014: 66; Karpat, 2010: 105; Tanör, 2004: 168-171-172; Ülken, 2014: 162; Yavuz, 1990: 19; Zürcher, 2015: 137).

Bu grubun başlıca yayın organları, bir hanedan üyesi olan Prens Sebahattin Bey’in faaliyetleri başta olmak üzere (Berkes, 2011: 393; Karal, 2011: 15) Murat Bey’in başını çektiği “*Mizan*” ve Ahmet Rıza’nın “*Meşveret*” adlı gazete ve dergileri olmuştur. Ülke dışında yayınlanan bu gazete ve dergiler, yabancı postaneler aracılığıyla Osmanlı Devleti içerisine sokulmuştur. Bununla birlikte, gazetelerin okuyucu sayısında artış görülmüş ve bu yayınlara olan ilgi giderek artmaya başlamıştır (Zürcher, 2015: 137-138). Faaliyetlerini ağırlıklı olarak Paris ekseninde yürütmüş olan İttihatçılar, zamanla bu faaliyetlerini Osmanlı Devleti içerisinde sürdürmeye başlamışlardır. Bu bağlamda İstanbul’a yakın olması ve özgür bir ortamın bulunması gibi nedenlerden dolayı örgüt, propagandalarını ve yayın faaliyetlerini Makedonya Bölgesinden yana tercih etmiştir. Gerek kozmopolit bir yapıya sahip olan ve gerekse

aksiyona sahip çıkacak taraftar ve üyelerin bulunması dolayısıyla Makedonya, bu faaliyetler için ülkenin en müsait bölgesi konumunda olmuştur (Berkes, 2011: 391).

Bu cemiyetin plan ve programı kapsamında halka yaymak ve aşlamak istediği düşünceler ise, II. Abdülhamit'in baskıcı bir yönetim uyguladığı, mutlakiyet yönetimin zararları, Türklük düşüncesinin ve bilincinin arttırılması, meşrutiyet fikrinin tekrar uygulanarak, Kanun-i Esasi'nin yeniden tedavülde olmasıydı. Bu düşünceler çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüş olan cemiyet; ihtilal yoluyla art arda 1905'de Rusya'daki ve 1907'de İran'daki meşrutiyet yönetimlerine geçilmesinden istifade ederek faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen cemiyet içerisinde, daha önceden benimsenmiş ve prensip hâline getirilmiş olan düşüncelerin ne tür bir seyir izleyeceği hususunda görüş ayrılıkları devam etmiştir (Karal, 2011: 50). Bu fikir ayrılıklarından belirgin bir şekilde görülen ve önemli olan mesele ise, istibdat rejimine son vermek adına izlenecek yöntemin nasıl olması gerektiği hususu idi. Cemiyetin üyelerinden olan Ahmet Rıza Bey ve taraftarları, karışıklığa (Hayta ve Ünal, 2018: 194; Karal, 2011: 18) neden olmamak adına "Nizam" yanlısı politika gütmüşlerdir. Öte yandan Cemiyetin bazı üyeleri, suikast yoluyla II. Abdülhamit'i yönetimden uzaklaştırmak ve ortadan kaldırmak anlayışına sahip olmuşlardır (Berkes, 2011: 393-394). Bu gelişmelerin dışında, Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyetine katılması, cemiyete farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu anlamda Mustafa Kemal; Pangaltı da 1904 yılı Aralık ayında Erkan-ı Harbiye Mektebi'ni tamamlamıştır. Ardından 1905 yılında Şam'a giderek, burada Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin fikirleriyle irtibatı bu dönemden itibaren başlamıştır. Şam ve Suriye'de örgütsel faaliyetlere girişmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Meşrutiyet'in Osmanlı'da yeniden uygulanması için uğraş vermiştir (Hale, 2014: 68; Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 9-10; Yavuz, 1990: 22).

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve diğer meşrutiyet yanlısı cemiyetler, 1902 ve 1905'te kongreler düzenlemişlerdir. Ancak aralarındaki fikir ayrılığı sebebiyle bu kongreler kalıcı olamadığı gibi ayrılıkları daha da hızlı bir şekilde arttırmıştır. Bu gelişmelere rağmen cemiyetin mensupları, 27-29 Aralık 1907 tarihleri arasında Paris'te toplanmış olan III. Kongre'de, II. Abdülhamid'i ihtilal yoluyla hâl etme kararı almışlardır. Diğer cemiyet üyeleri de Paris'teki bu kongreye katılmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilânının hemen öncesinde Cemiyet; Makedonya ve özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde örgütlenme faaliyetlerini tamamlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, özellikle 1906-1908 yılları arasında, devlet idaresinde ve ordu içerisinde pahalılık durumunun artışı, maaşların geciktirilmesi ve ödenmemesi gibi durumların olması dolayısıyla huzursuzluk giderek artmaya başlamıştır. Böylelikle meşruti düzene geçiş için nihayetinde ortam hazırlanmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Tanör, 2004: 171, 173-174; Uçarol, 2008: 471).

Bu çalışmada "Mutlakiyetten Parlamenterizme Geçiş Aşamasında II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ile 1918 yılları arasındaki gelişimini ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Kronolojiye muntazaman dikkat edilmeye çalışılmıştır (Alaca, 2022: 2). Verilerde konu ile ilgili tartışmaların karşılaştırılmalı bir şekilde verilmesine önem verilmiştir. II. Meşrutiyet'in incelenmesi ve değerlendirilmesine yönelik olan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1.II. Meşrutiyet'in ilânının Türk parlamenterizmine katkısı ne olmuştur?
- 2.II. Abdülhamid, meşruti rejimi ve idaresini zoraki mi yoksa istekli bir şekilde mi benimsemiştir?
- 3.II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte bu dönemdeki siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve askeri gelişmeler modernleşmeye yeterli katkı sağlayabilmiş midir?
- 4.II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki siyasi, idari, sosyal ve kültürel gelişmelerin Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişmelere ne tür bir katkısı olmuştur?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden biri olan doküman (belge) incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır (Çukurova, Çakmaklı, Parin ve Aydın, 2023: 90). Bu bağlamda incelenmiş olan bazı makale ve kitaplardaki veriler karşılaştırılarak, II. Meşrutiyet'in ilânı ve ilân edilmesiyle birlikte mutlakiyet idaresinden meşruti yönetime giden sürecin; siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlara olan etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

İçerik ve kapsam bakımından incelenen II. Meşrutiyet çalışması; "II. Meşrutiyet'in İlânı" ve "II. Meşrutiyet Döneminde Yapılan İslahat Hareketleri" olmak üzere iki temel başlığa ayrılarak incelenmiştir. "II. Meşrutiyet'in İlânı" adlı birinci başlık, "II. Meşrutiyet Hakkında II. Abdülhamid'in Düşünceleri", "II. Meşrutiyetin İlânı Sonrası Siyasi Gelişmeler" ve "II. Meşrutiyet'in İlânından Sonra Anayasa'da Yapılan Değişiklikler" olmak üzere üç alt başlık olarak çalışmada yer almıştır. "II. Meşrutiyet Döneminde

Yapılan İslahat Hareketleri” adlı ikinci başlık ise “İdari Alanda Yapılan İslahatlar “, “Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan İslahatlar “,“Eğitim ve Sanat Alanda Yapılan İslahatlar“, “Ekonomik Alanda Yapılan İslahatlar “ ve “Askeri Alanda Yapılan İslahatlar“ olmak üzere beş alt başlık olarak çalışmada yer almıştır. II. Meşrutiyet’in ilânı, gelişimi ve diğer alanlara etkisi ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler derlenerek bir araya getirilmiştir. Literatür tarama sürecinde, II. Meşrutiyet ile ilgili makaleler, kitaplar ve bu konu ile ilgili internet sitelerindeki makalelerden istifade edilmiştir. Ayrıca çeviri kitaplar, Sempozyum bildirileri ve tez vb. dokümanlardan da yararlanılmıştır. Çalışmada özellikle Giresun İl Halk Kütüphanesi, Giresun Üniversitesi Hüseyin Hüsnü Tekişik Kütüphanelerindeki kitaplar, çeviri kitaplar, tez, sempozyum bildirileri, dergiler ve makalelerden faydalanılmıştır.

BULGULAR

Elde edilen bulgulardan hareketle, II. Meşrutiyetle ilgili kitap, tez ve makaleler esas alınarak konular dönemlerine ayrılmıştır. Dönemlerde Meşrutî rejimin tarihsel gelişiminin yanı sıra siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlara etkisi ağırlıklı tema olarak işlenmiştir.

II. Meşrutiyet’in İlânı (23-24 Temmuz 1908)

Osmanlı Devleti’nde aydınlar ve idari yapı arasındaki çatışmanın sürdüğü bir sırada; Rus Çarı II. Nikola ve İngiliz Kralı VII. Edward ile arasında 7 Haziran 1908 tarihinde Reval şehrinde İstanbul, Makedonya ve Boğazların statüsü ve geleceği hususunda müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmenin duyulması, Osmanlı Devleti’nde önemli ölçüde bir panik havası uyandırmıştır. Bu sırada, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde, Rusya ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılması yönünde karar verdiklerine dair bir anlayış meydana gelmiştir. Bu nedenden dolayı Reval müzakereleri, cemiyet mensuplarını istibdat yönetimine karşı hareketlendirmeye başlamıştır (Karal, 2011: 25-26; Öztürk, 2009: 69; Tanör, 2004: 176). Böylelikle bu cemiyetin üyeleri arasında, gerekli çözüm yolu olarak, Kanun-i Esasiyi tekrardan yürürlüğe sokulması ve meşrutiyet idaresinin yeniden tesis edilmesi inancı kuvvetlenmeye başlamıştır (Kansu, 2011: 3-4).

Bu inanç doğrultusunda Rumeli’de faaliyet gösteren ve Üçüncü Ordu Subaylarından birisi olan Kolağası Resneli Niyazi Bey, toplamış olduğu 150 kadar sivil taraftarı ile birlikte, 3 Temmuz 1908 tarihinde Resne’den ayrılarak dağa çıkmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 29). Sina Akşin’e göre ise bu taraftarların sayısı 200 sivil ve 200 askerden oluşmaktaydı (Akşin, 2008: 53). Resneli Niyazi Bey, taraftarlarıyla beraber, Kanun-i Esasi’nin yeniden uygulanması adına, aleni bir şekilde çağrıda bulunmuştur. Bir bakıma askeri bir ayaklanma olan Niyazi Bey’in bu hamlesi, aynı zamanda meşrutî düzene doğru giden önemli bir hareketin de habercisi olmuştur. Niyazi Bey’in hareketine, cemiyetin önemli mensuplarından biri olan Enver Bey de katılmıştır. Ardından Makedonya’dan üç ve Trakya’dan iki İttihatçı subaylar birleşme kararı almışlardır. II. Abdülhamit ise Resne’deki ayaklanmaları bastırmak adına, içinde bulunduğu bazı ajanları ve Şemsi Paşa’yı Makedonya’ya göndermiştir. Ancak bunlar suikast sonucu Atıf Bey (Kamçıl) tarafından öldürülmüşlerdir. II. Abdülhamid, Tatar Osman Paşa komutasında bölgeye kuvvet gönderdiyse de, gönderilen bu güçler asilere karşı yeterli düzeyde harekete geçemedikleri gibi Tatar Osman Paşa da Niyazi Bey ve arkadaşları tarafından dağa çıkarılmıştır. Ayrıca Makedonya’daki Frizovik Vakası da Meşrutî yönetimine geçişi dolaylı olarak tetikleyen önemli bir etken olmuştur. İstanbul yönetimi ise Makedonya’da gerçekleşmiş olan bu olayları geçiştirmek istemiş ve gazete manşetlerinde dâhi yaşanan gelişmeleri basit bir olay olarak göstermiştir. Ancak Rumeli toprağındaki bu isyanlar bir türlü dinmek bilmemiştir (Karal, 2011: 31; Öztuna, 2006: 573; Tanör, 2004: 177; Zürcher, 2015: 145).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 6 Temmuz 1908 tarihinde Manastır’da beyannameler yayımlayarak hürriyet ve anayasal düzenin yeniden kurulmasını istemeye başlamıştır. Bu gelişmenin akabinde Binbaşı Vehbi Bey’in 23 Temmuz 1908 tarihinde vermiş olduğu söylev ile İttihat ve Terakki kendi içerisinde meşrutiyeti ilân etmiştir. Bu gelişmeler, II. Abdülhamit’in Kanun-i Esasiyi tekrardan yürürlüğe koymasına neden olmuştur. Böylece 23 Aralık 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe girmiştir. Meşrutî idarenin 23-24 Temmuz 1908 tarihinde ilân edilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti açısından beklenmedik bir başarı olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 195; Karal, 2011: 39, 41-42; Öztuna, 2006: 576; Tanör, 2004: 176-177). I. Meşrutiyet’e nazaran arkasında önemli bir kamuoyu desteği almış olan ve âlemin sekizinci harikası olarak nitelendirilen II. Meşrutiyet’in ilânı, halk tarafından Makedonya ve civarında şenlik ve gösteri alayları ile kutlanırken, aydınlar da nihai olarak ülkeyi kurtardıkları inancına sahip olmuşlardır. Belirli bir süre şehir meydanlarında meşrutiyeti övücü konuşmalar yapılmış ve meşrutiyet ile birlikte

yalnız siyasi atmosfer değil, aynı zamanda her durumun bir mucize etkisiyle düzeleceği düşüncesi hâkim olmuştur (Karal, 2011: 40,42). Ancak bu gösteriler daha çok Selanik ve Makedonya gibi bölgeler için geçerli olmuştur. İstanbul'da ise meşrutiyetin ilânı Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın ifadesiyle gazetelerin alt sütununda iki kelime küçük yazı olarak yer almıştır. Ancak II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine son verdiğini bizzat kendi ağzıyla söylemesiyle, İstanbul'da şaşkınlığın ardından kutlamalara girişilmiştir (Karal, 2011: 41).

II. Meşrutiyet Hakkında II. Abdülhamit'in Düşünceleri

Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ordunun baskısına daha fazla dayanamayarak meşrutiyeti yeniden ilân etmek zorunda kalmıştı. Böylelikle mevcut durumu kabullenmiş ve mutlakiyetçi anlayışını yumuşatma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda bir taraftan II. Meşrutiyet'i savunma yoluna gitmiş ve öte yandan da saltanatını sınırlayıcı eylem ve söylemlerinde bulunmak isteyen muhalif gruplara siyasi ayar vermiştir. II. Abdülhamit'in bazı dikkat çeken sözleri ise şöyledir: “*Meşrutiyetin duyurulmasından kısa bir müddet sonra “Anayasa”nın ilânı benim zamanımda olmuştur, kurucusu benim. Bir müddet görülen lüzum üzerine yürürlükten durdurulmuştu. Nazırlar kuruluna gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilân için tutanağın yazılmasını istediğimi bildiriniz*” (Karal, 2011: 40). II. Meşrutiyet'in daha yeni tesis edildiği zamanlarda Sultan II. Abdülhamit, Şeyhülislam'a hitaben “*Siz Şeyhülislamsınız, işte önünüzde yemin ediyorum. Meşrutiyet'i hiçbir zaman kaldırıp onu hükümsüz bırakmayacağım, yürürlükte kalması için kendim çalışacağım ve saltanatta buldukça korunmasına gayret harcayıp bu yoldan ayrılmayacağıma vallahi, billahi. Sizde bu yeminimi benim adıma tekrarlamak sureti ile halka bildiriniz.*” Böylelikle II. Abdülhamit, meşrutî düzeni mutlakî idaresine hâlel gelmemesi koşuluyla kabul etmiştir (Karal, 2011: 44-45).

II. Abdülhamit, Sadrazam Sait Paşa ve İttihatçıların arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine “*Bütün millet İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleridir. Ben de başkanım. Artık birlikte çalışalım, Vatanımızı kurtaralım.*” Bu sözlerinin ardından Sait Paşa hükümeti istifaya zorlanarak halefi Kamil Paşa sadaret makamına getirilmiştir. Kamil Paşa hükümeti için Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın “*Temelsiz bir bina gibi gök ile yer arasında boşluklardadır. Bu kabine ne Meşrutiyet idaresinin ne de istibdat idaresinin kabinesi değildir. Birincisi olamaz. Zira millî hâkimiyete dayanmaktadır. İkincisinden olamaz çünkü istibdat yıkılmıştır.*” değerlendirmesinde bulunmuştur (Karal, 2011: 52,59). Ayrıca II. Abdülhamit, meşrutiyetin ilânıyla birlikte her ne kadar bu düzenin savunuculuğunu yaptıysa da otoritesine hâlel getirecek eylemlerin de önüne geçmeye çalışmıştır. Buna bir misal olarak ta “*Ben de tiyatroyu pek severim. Lakin bu “Vatan” oyunu halkı ayaklanmaya çağırmak için düzenlenmiştir. Şimdi halkın düşüncelerini yatıştırmak ve düzeni korumak gerekirken halkın heyecanlarını kabartmaya çalışıyorlar. Birde subaylarımız ve askerlerimiz hep oyuncu olmuş, asker tiyatro oyuncusu olur mu? Subaylarımızın tiyatrolarda oyunculuk ettiklerini neferler görürlerse böyle subaylara Türkler hiç saygı gösterir mi?*” (Karal, 2011: 55).

II. Abdülhamit, 17 Aralık 1908 tarihinde Mebusan Meclisinin yeniden açılması üzerine “*Memleketimizin Anayasa ile yönetilmesi hakkındaki azmim kesindir ve değişmeyecektir.*” (Karal, 2011: 64; Tanör, 2004: 184) ve 31 Aralık 1908 tarihinde Yıldız Sarayı'nda mebuslara ziyafet verdiği sırada sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: “*Biliyorsunuz ki saltanatın koruyucusu, devletin ve memleketin haklarının koruyucusu Tanrı'dan sonra millet ve milletvekilleridir. Bu kutsal hakları sağlayan ve güven altında bulduran Anayasamıza karşı gelecek her kim olursa olsun, onun en birinci düşmanı Halifeniz ve Padişahınız sıfatıyla ben olacağımı temin ve tekrar ederim.*” Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi II. Abdülhamit, mutlakî idaresini sürdürebilmek adına meşrutî rejimi benimsemiştir (Karal, 2011: 65).

II. Meşrutiyet'in İlânı Sonrası Siyasi Gelişmeler

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'in istibdat idaresine karşı başarılı bir şekilde muhalefet ederek, II. Abdülhamit'e Meşrutiyet'i yeniden ilân ettirmişti. Bu gelişme Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönem itibarıyla genel olarak; anayasal ve parlamenter düzene geçilmiş, hürriyet ve özgürlükler getirilmiş, çok partili dönem başlamış ve kadın hakları gündeme gelmiştir. Ayrıca millî cemiyetler kurulmuş, Türk Ocakları açılmış, eğitim ve öğretimde birtakım düzenlemeler yapılmış, orduda yeni düzenlemelere gidilmiş, ekonomiye yön verilerek millî iktisat politikası ile millî sanayi hamlesi gündeme gelmiş ve bankacılık sektörü geliştirilmeye çalışılmıştır (Akyüz, 2009: 265-266; Dağlar, 2008: 142).

Meşrutiyetin ilânı ile birlikte İstanbul'da halk, ordu, aydınlar ve cemiyet mensupları arasında kutlamalar yapılmıştır. Ancak Meşrutiyet'in meydana getirmiş olduğu, kalıcı olmayan coşkunluk ve kaynaşma hâlinin yerini, kısa bir süre sonra iç ve dış meseleler almaya başlamıştır. Öncelikle 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilân etmiş, ardından 6 Ekim 1908 tarihinde Girit Yunanistan'a katılmış ve nihayetinde 8 Ekim 1908 tarihinde ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Osmanlı Devleti açısından bu olumsuz gelişmelerle birlikte, ülke içerisinde partizanlık, muhalefet-iktidar çalışmaları had safhaya ulaşmıştır. Bu olumsuz durumların önüne geçmek adına İttihatçılar, devletin bünyesindeki çeşitli ırk ve dini unsurları “Osmanlıcılık” anlayışı doğrultusunda birleştirmek ve merkezi otoriteyi yeniden sağlama politikası gütmüşlerdir. Ancak bu politik hamle, memleket içerisindeki bütünlüğü sağlamaktan ziyade, ayrılıkçı hareketlerin daha da hızlanmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra bu akım, ülke içerisindeki gidişatı akamete uğratmıştır. Zira hem mebusan meclisinde hem de mahallî idarelerde görülen birtakım uygulamalar, huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Özellikle Anadolu'da; Adana ve civarında Ermeni ve Kürt ayrılıkçı hareketleri giderek isyana dönüşmeye başlamıştır (Öztürk, 2009: 70; Tunaya, 1998: 36-37; Uçarol, 2008: 473, 482, 484).

İttihat ve Terakki Fırkası, meşrutiyet idaresinin ilk seçimlerinde, mecliste büyük bir çoğunluğu elde ederek, Türk demokrasi tarihinde devlet idaresinde etkili olan ilk siyasi parti konumuna sahip olmuştur. Ancak bu fırka, meclis çoğunluğunu elde etmiş olmasına rağmen, fırkanın üyeleri kabine kurma görevini üzerine almamışlardır. Kurulmuş olan kabineye, sadece bazı üyelerini yerleştirmekle yetinmişlerdi. Bununla birlikte bu fırka, kurulan hükümetlerin çoğu işlerine karışmaktan geri durmadığı gibi, iş başına gelen hükümetleri giderek arka planda idare etmeye başlamıştır. Böylelikle kısa bir süre içerisinde yönetim erkinde; saray, cemiyet ve hükümet olmak üzere üçlü iktidar mücadelesi başlamıştır. Cemiyetin, hükümet işlerine sürekli olarak karışması, aydınlar arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bunun üzerine bazı aydınlar, bu tutumlarından dolayı ittihatçılara karşı cephe almaya başlamıştır. Meclis içerisindeki bu ayrılıklar, yeni bir muhalif hareketlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle demokratik sistemin bir gereği olarak, İttihat ve Terakki Fırkasına karşı birtakım siyasi partiler ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1998: 35). Bu partiler ise şu şekildedir.

1. Hürriyet ve İtilaf Fırkası: Bu fırka, İttihat ve Terakki Partisinden ayrılmış olan bazı aydınlar ve mebuslar tarafından 21 Kasım 1911 tarihinde kurulmuştur. Fırka, mecliste en etkin muhalefet (Hayta ve Ünal, 2018: 197) partisi olmuştur. Bu fırkanın esas gayesi, İttihat ve Terakki Fırkasının yönetimdeki etkinliğini azaltarak olabildiğince yıpratmaktır. Fırkanın ideolojisi; Osmanlıcılık, meşrutiyetçilik ve liberalizm olarak belirlenmiştir. Plan ve programını bu düşünce akımları doğrultusunda bina etmiştir. Zamanla bu güçlü muhalif fırkaya Osmanlı Demokrat, Mutedil Hürriyetperverân, Ahali ve Ahrar Fırkalarının üyeleri katılmaya başlamıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 198; Karal, 2011: 153; Tunaya, 1998: 295-296).

2. Osmanlı Ahrar Fırkası: II. Meşrutiyet devrinin ilk fırkalarındandır. Bu fırka; Ahmet Samim, Nurettin Ferruh, Celalettin Arif ve Tahir Hayrettin Beyler tarafından 14 Eylül 1908 tarihinde kurulmuştur. Ağırlıklı politikası Âdem-i Merkeziyetçilik üzerine kurulmuş olan bu fırka, Prens Sebahattin'in düşüncelerinin takipçisi olmuştur. Fırka, aynı zamanda Sebahattin Bey'in düşüncelerin Osmanlı Devleti'ne girmesinde de önemli katkıları olmuştur. Fırka, 30 Ocak 1910 tarihine kadar çalışmalarını sürdürmüştür (Tunaya, 1998: 175-176; Uçarol, 2008: 474).

3. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti: Bu cemiyet, varlığını “*Hukuk-ı Umumiye*” gazetesi aracılığıyla duyurmuştur. Bu cemiyetin mensuplarının, meşrutî düzenin yeniden tesis edilmesinde önemli katkıları olmuştur. Çoğu üyeleri hürriyet kahramanı olarak anılmıştır. Ancak buna rağmen meşrutiyet sonrası yönetimde yeterli bir şekilde etkili olamamışlardır. Cemiyet, faaliyetlerini 31 Mart Vakasına kadar sürdürmüştür (Tunaya, 1998: 165-166; Uçarol, 2008: 474).

4. İttihad-ı Muhammediye Fırkası: Bu fırka, 31 Mart Vakasından yaklaşık on gün önce 5 Nisan 1909 tarihinde, Volkan gazetesinin sahibi Derviş Vahdeti tarafından kurulmuştur. Meclis ile doğrudan bağlantısı olmayan bu fırka, muhalif parti ve cemiyetler içerisinde hilâfet ve padişah yanlısı olan grupların temsilcisi olmuştur. Fırka; yaklaşık kırk günlük kısa bir süre ile faaliyet göstermekle birlikte, 31 Mart Vakası isyanının çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda partinin, parlamentoda herhangi bir üyesi olmamasına rağmen, hem Âyan ve hem de Mebusan meclisleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Fırka, bir söyleminde ideolojik amacının “*Şeriat-ı Garra-yı Ahmediyeyi korumak ve bunu da ilmiye sınıfına dayanarak gerçekleştirmek*” olduğunu belirtmiştir. 31 Mart Olayı sonrasında fırkanın etkinliği sona ermiştir (Tunaya, 1998: 217-218).

5. Osmanlı Demokrat Fırkası: Bu fırka; Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo tarafından 6 Şubat 1909 tarihinde kurulmuştur. İdeolojik olarak çoğulculuğu esas alan bu fırka, yaklaşık olarak üç yıllık faaliyetlerinin ardından Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkasına dâhil olmuştur (Tunaya, 1998: 205-206; Uçarol, 2008: 474).

6. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası: Osmanlı Ahrar Fırkasındaki çoğu üyelerin 31 Mart Vakası sonrası yargılanmaları üzerine, muhalif grupları tek bir çatı altında toplamak adına yeniden bir firkanın kurulması fikri öne sürülmüştür. Bu düşünce, birtakım görüşmeler ve tartışmalardan sonra kabul görerek, 1909 yılının Kasım ayında Arap, Rum ve Arnavut mebuslar tarafından bu firkanın kurulması sağlanmıştır. Parti; yaklaşık iki yıllık faaliyetlerinin ardından 1911 yılının sonuna doğru Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılarak, siyasi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Tunaya, 1998: 141, 146).

7. Islahat-ı Esasiye Osmaniye Fırkası: Bu fırka, daha önceki yıllarda Jön Türklerden yana tavır alan Stockholm Sefiri Mehmet Şerif Paşa tarafından Aralık 1909'da kurulmuştur. Bu fırka, dört yıllık faaliyetinden sonra 1913 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır. Bu firkanın dışında Millî Meşrutiyet Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Ahali Fırkası da II. Meşrutiyet döneminde çalışmalarını sürdüren belli başlı firkalar arasında yer almıştır (Tunaya, 1998: 252-253).

II. Abdülhamit döneminin sonuna doğru, meşrutiyetin sağlamış olduğu özgürlükçü ortamdan istifade edilerek, kasım ve aralık aylarında mebus seçimleri yapılmıştır. Kasım 1908'deki seçim, sevinçli ve heyecanlı bir ortamda yapılmıştır. Bu seçimin sonucunda, İttihat ve Terakki Fırkası, seçimi kazanarak meclis çoğunluğunu elde etmiştir. Ancak Prens Sebahattin'e bağlı Ahrar Cemiyeti ise mebus çıkaramamıştır. Akabinde Mebusan Meclisinin 17 Aralık 1908 tarihinde üçüncü açılışı ile birlikte, mecliste toplam 288 mebus yer almıştır. Bu mebuslardan 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 4'ü Musevi ve 10'u Slav temsilcisi olmuştur (Kansu, 2011: 359-360; Karal, 2011: 63). Ancak Nicolae Jorga, bu rakamları 107 Türk, 45 Arap, 27 Rum, 22 Arnavut, 10 Ermeni, 5 Bulgar, 4 Sırp, 3 Yahudi, 2 Kürt ve 1 Romen olarak vermiştir (Jorga, 2003: 517).

İttihat ve Terakki'ye karşı diğer siyasi partiler ağırlıklı olarak muhalefet yolunu sürdürmüşlerdir. Özellikle bu partinin karşıtlığını yapan Serbesti gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, İstanbul'da siyasi ortamın gerginleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte itihatçıların, mecliste bir gensoru vermeleri sonucunda Kâmil Paşa hükûmeti'nin 15 Şubat 1909 tarihinde düşürülmesinde etkili olmaları, muhalif gruplar arasında itihatçılara karşı gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Özellikle Serbesti ve Volkan gibi gazetelerin cemiyet aleyhine çalışmaları, meclis içerisinde gergin ortamı daha da hızlandırmıştır. Ayrıca bu gazeteler, avcı taburlarının İstanbul'da "*Şeriat isteriz*" sloganı ile ayaklanmalarında önemli bir rol üstlenmişlerdir (Akşin, 2009: 197, 202, 205; Hayta ve Ünal, 2018: 198; Tanör, 2004: 188). Bu isyanın giderek yayılması üzerine Selanik'teki Hareket Ordusu, 27 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'a gelerek isyanı bastırmıştır. II. Abdülhamit'in ayaklanma ile bağlantısı belirsiz olmakla beraber, İttihat ve Terakki mensupları bu ayaklanmadan sonra II. Abdülhamit'i tahtan indirmeyi yerinde bir hareket olarak değerlendirmişlerdir. Böylelikle 27 Nisan 1909 tarihinde II. Abdülhamit tahtan indirilerek yerine kardeşi Mehmet Reşat tahta geçirilmiştir. Akabinde II. Abdülhamit'in Selanik'teki Alatini köşküne sürgün edilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki, ülkedeki siyasi ve idari gücü ele geçirmiştir. Cemiyetin dizginleri ele almasında; Sultan Mehmet Reşat'ın silik tabiatlı oluşu, bu cemiyetin dikta rejimini kolaylaştıran başlıca etkenlerden birisi olmuştur (Akşin, 2009: 215; Hale, 2014: 75; Tanör, 2004: 190,198).

Bu dönem içerisinde Trablusgarp ve Balkan savaşları ile birlikte, Osmanlı ordusu yenilgiye uğramıştır. Ordu ise siyasetteki ağırlığını koyarak, 1913 yılı Bâb-ı Âli baskını sonucunda Kâmil Paşa hükûmeti'ni düşürmeyi başarmıştır. Ardından sadaret makamına, 23 Ocak 1913 tarihinde Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesi sağlanmıştır. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın çoğu işlerde başına buyruk hareket etmesi sonunu hızlandırmıştır. Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913 tarihinde öldürülmesinden sonra parti, 12 Haziran 1913 tarihinde sadarete Sait Hâlim Paşa'yı getirmiştir. Bu tarihten 3 Şubat 1917 tarihine kadar vazifesini sürdürmüş olan Sait Hâlim Paşa döneminde Enver, Cemal ve Tâlât Paşalar, ülke yönetimine egemen olmaya başlamışlardır. Bu dönemde öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti, 20 Eylül 1913 tarihinde bir kongre gerçekleştirmiştir. Bu kongre ile birlikte, cemiyet resmen siyasi partiye dönüşmüştür. Ayrıca partiye bir genel başkan ve yardımcı görevlendirilmiştir. Partinin ilk genel başkanı Sait Halim Paşa olmuştur. Ardından 14 Mayıs 1914 tarihinde üçüncü defa genel seçim yapılmıştır. Bu seçime tek parti olarak İttihat ve Terakki Partisi katılmış ve iktidarını sürdürmeye devam etmiştir. Ardından Mayıs 1914'te mebusan meclisi yeniden toplanmıştır. Sait Hâlim Paşa'nın yaklaşık dört yıllık sadrazamlığından sonra 4 Şubat 1917 tarihinde bu makama Mehmet Tâlât Paşa getirilmiştir (Tanör, 2004:

207). İttihat ve Terakki Partisi, hem idari ve hem siyasi alanlarda bazı düzenlemelere gitmiştir. Özellikle idari alanda öncelikli olarak anayasanın kökten değişmesi meselesi ele alınmıştır. Bu köklü değişikliklerle birlikte toplumsal, askeri, eğitim, kültürel ve iktisadi sahalarda da birtakım yeniliklere gidilmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 199-200).

II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Anayasa'da Yapılan Değişiklikler

1908 yılında Kanun-ı Esasi'nin değiştirilmesi gerekliliği öne sürülmeye başlamıştır. Bu bağlamda aynı yıl birtakım hazırlıklara da başlanılmıştır. Uzun, ciddi ve hararetli tartışmalar ve müzakerelerden sonra 1876 anayasası; 1909 ve 1914 yılında bir, 1915 yılında iki ve 1916 yılında üç defa olmak üzere toplam yedi kez ortaya çıkmıştır (Tanör, 2004: 192, 197, 203). Bu değişikliklerden 1909 yılı anayasal düzenlemesi, gerçek anlamda meşruti düzene geçişi sağlaması bakımından önem arz etmiştir. Bu düzenleme ile birlikte Padişah; yürütme ve yasama üzerindeki hâkimiyetini yitirmiştir. Devlet içerisinde hükümet, yürütme organını elinde bulundurmaya başlamıştır. Buna binaen kabinenin yalnızca parlamento üzerindeki yükümlülük ilkesi kabul edilerek, demokratik unsurlara dayalı bir yönetim ve denetim anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca Padişahın, meclisi feshetmesi yetkisinin önüne geçilerek parlamenter düzenin önü açılmıştır. Böylelikle parlamentoda sadece kabinenin güvenoyu almaması durumunda feshedilebileceği şartı getirilmiştir. Böyle bir durumda ise seçimlerin üç aylık süre içerisinde yapılmasının gerekliliği sağlanmıştır. Yasaların yapılması ve anlaşma akdi ise, parlamentonun imtiyazına geçmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 200; Ünal, 2019: 30, 69). Bunun yanı sıra vatandaşların temel hak ve özgürlükleri konusunda da demokratik gelişmeler yaşanmıştır. Basına sansür ve Kanun-i Esasi'nin 113. maddesinde yer alan padişahın sürgün etme yetkisi elinden alınarak, anayasadan kaldırılmıştır. Kul yerine vatandaş kavramı benimsenmiş ve böylelikle kişilerin özgürlükleri güçlendirilerek, bireylere dernek kurma ve bir araya gelme hakları tanınmıştır. Haberleşme bilgileri ve belgelerinin gizliliği esası benimsenerek, kanunun ortaya koyduğu sebeplerin dışında başka bir neden ile cezalandırma ve angarya usulleri de rafa kaldırılmıştır (Uzun, 2000: 93).

Anayasal düzenlemelere ve demokratik gelişmelere rağmen, İttihat ve Terakki Fırkası'nın birtakım antidemokratik uygulamaları, bu gelişmelerin yeterli düzeyde uygulanmasına engel teşkil etmiştir. Partiyi bu uygulamalara iten nedenlerin başında, Meclis-i Mebusan'ın önemli bir kısmında hizipleşmelerin var oluşu ve muhalefetin ittihatçılara karşı muhalif tutumlarını giderek arttırması yatmıştır. Bunun üzerine parti, 1911 yılında 1976 Anayasasına yeniden bir değişiklik teklifinde bulunmuştur. Bu değişikliği önermesi ile birlikte parti, resmen mebusan meclisinin yürütme erkine karşı kuvvetli olması anlayışından vazgeçmiştir. Parti, bu tutumuyla meclisin kolaylıkla feshedilmesinin önünü açmıştır. Böylelikle mebusan meclisini kontrol altına alarak, tekelinde bulundurmaya istemiştir. Partinin bu arzusu ise bir bakıma 1976 Kanun-i Esasiye'ye dönüş manasına gelmiştir. Özellikle 1913 yılından itibaren parti, yönetimde giderek yegâne güç olmaya başlamış ve rakipsiz olarak seçimlere girmiştir (Tanör, 2004: 199, 202; Zürcher, 2015: 168).

Dönem itibariyle 1914 yılında anayasada birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerle birlikte meclis tarafından gösteri ve toplantılar ile ilgili yasa, Müslüman olmayan vatandaşların askere alınmaları ile ilgili yasa, grev yasası, eşkıyalık ve fitneciliğin önlenmesiyle ilgili kanunlar ile dernekler kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunların semeresi olarak gösteri yapmak ve şahsi eylemlerde bulunmak imkânsız hâle getirilmiştir. Basın ve yayın ile ilgili hususlarda da değişiklikler yaşanmıştır. Basın faaliyetlerine herhangi bir tavır alınıp, sansür konulmamıştır. Ancak bu faaliyetlere bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu olumsuz gelişme ise düşünce özgürlüğüne büyük bir darbe vurmuştur. Daha 30 Temmuz 1909 tarihinde yürürlüğe konulmuş olan "*Ta'til-i Eşgal Kanunu*" örgütsel topluma doğru yönelmenin önünü açmıştı. Ancak 1914 anayasa değişikliği; derneklerin amaç, plan ve nitelikleri açısından birtakım sınırlamaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda işçilerin herhangi bir eylem ve grevde bulunmalarına kısıtlamalar getirilmiştir. Bu uygulamalar ile İttihat ve Terakki Partisi, merkeziyetçi yapısını ve konumunu güçlendirmek istemiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 201-202; Ortaylı, 2011: 18). Partinin daha 1911 yılında teklifini sunmuş olduğu meclisi feshetme önerisi ancak 1915 yılında kabul edilmiştir. Aynı yıl içerisinde yeni bir düzenlemeye daha gidilerek mebusların harcırah ve tahsisat sorunları ele alınmaya başlamıştır. Akabinde otuz beş madde anayasadan kaldırılmış ve böylelikle meclisin feshedilmesi, anayasanın yedinci maddesinde belirtildiği gibi padişahın yetkilerine dâhil edilmiştir (Tanör, 2004: 194-195).

II. Meşrutiyet Döneminde Yapılan Islahat Hareketleri

İdari Alanda Yapılan İslahatlar

Osmanlı Devleti'nde idari düzenlemelere gidildiğinde, geleneksel olarak öncelikle merkez yönetiminden başlanmıştır. Bu uygulama ve anlayış II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Bu bağlamda Devletin tüm sıkıntlarına rağmen iktisadi meseleler bile ikinci planda kalmıştır (Hayta ve Ünal, 2018: 212). Öncelikle Polis teşkilatında yeni düzenlemelere gidilerek 1909 yılında İstanbul'da "Emniyet Umum Müdürlüğü" kurulmuştur. Ardından 1912 yılında asayiş ve güvenliğin daha kolay bir şekilde sağlanması adına Jandarma Teşkilatı, Harbiye Nezareti'nin denetiminden alınarak Dâhiliye Nezaretinin gözetimine verilmiştir. Ayrıca jandarmaların eğitilmesine önem verilerek modern anlamda okullar açılmıştır. Birçok nazırlıklarda modern anlamda birtakım uygulamalar görülmeye başlamıştır. Bunun yanında memurların emekli olmalarını kolaylaştırıcı atılımlar yapılmıştır. Memurluklarda yabancı uzmanların çalışmalarına sınır getirilerek, buradaki görevlerin millî bir hâle getirilmesine çalışılmıştır. Memurları korumak ve desteklemek amacıyla "Memur Müfettişleri Teşkilatı" kurulmuştur. İttihatçılar, taşra ve yerel yönetim konularına da değinerek, bu meselelerle ilgili modern anlamda kanunlar çıkarmışlardır. Bu anlamda 15 Mart 1913 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun-ı Muvakkatı" yayınlanan ve onun devamlılığı niteliğinde olan Nizamname ise bu kanunların en önemlilerinden birisi olmuştur. Ardından 7 Ağustos 1913 tarihinde "Memalik-i Osmaniye'de İslahiye Hakkında İrade-i Seniyye" yasası çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle birlikte ülke, idari yapılanma bakımından batılı anlamda merkez ve vilâyetler olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak İttihatçıların merkezden başlamak üzere yönetimde yaptıkları bu reformlar, dönemin savaş koşulları dolayısıyla ülkenin çoğu yerlerine ulaşamamış ve yeterli düzeye erişememiştir (Akın, 2009: 44-45; Hayta ve Ünal, 2018: 202).

II. Meşrutiyet döneminde, merkezi ve yerel yönetimlerin dışında birçok kalkınma hamleleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yol yapımına değinilerek, özellikle demiryollarının yapımı ve sayılarının artırılması fikri öne sürülmüştür. Bu düşüncelerin yeterli düzeye erişebilmesi adına birçok yasa çıkarılmıştır. Ülkenin İstanbul dışında birçok şehrinde imar çalışmalarına, ormanların geliştirilmesine ve tarımsal faaliyetlere el atılmıştır. Özellikle birçok ilde imar faaliyetlerine yönelik projeler hazırlanmıştır. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte, Belediye Kanunu da gündeme getirilerek, belediyelerin modern hâle getirilmesi için uğraş verilmiştir. Böylelikle İstanbul'da diğer illere örnek teşkil edecek bir belediye teşkilatının kurulması için çaba gösterilmiştir. Bu çabaların sonucunda 1912 yılında çıkarılan bir kanunla, İstanbul'da bulunan çok sayıda belediye dairesi, tek çatı altında toplanılarak "İstanbul Şehiremaneti" adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Daha 1854'te ele alınan belediyeciliğin, II. Meşrutiyet döneminde bir hayli geliştirildiği aşikârdır. Bu faaliyetlere eşdeğer olarak İl Özel İdaresi meselesine de değinilmiştir. 1909 yılında çıkarılması düşünülen "İdare-i Umumiye" ve "Hususiyete-i Vilâyat" yasaları 1915 yılına gelindiğinde geçici bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Posta teşkilatına da büyük bir önem verilerek, Posta ve Telgraf Nezareti kurulmuştur. Tâlât Paşa'nın sadareti döneminde, mahallî idareler meselesine daha uygun bir şekilde değinilmiştir. Bu bağlamda modern anlamda vilâyet işleri düzene sokulmaya başlanmış ve belediyelerin düzeni hususu ele alınmıştır. Bu düzen ile birlikte ülkenin merkezinde daha etkili bir yönetim anlayışı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bu uygulamalara rağmen, taşra teşkilatlarına yeterince erişilemediği gibi, dönemin koşulları da bu duruma müsaade etmemiştir (Akın, 2009: 46-47; Hayta ve Ünal, 2018: 202-203).

Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet döneminin toplumsal yapısında ve kültürel hayatında birçok düşün akımları ortaya çıkmıştır. Bu dönem itibariyle ortaya atılan fikir akımlarının Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yaşamına önemli katkıları ve etkilerinin oluşu yadsınamaz bir gerçektir. Meşrutiyetin yeniden ilânı süreciyle bu düşünce akımları hız kazanmıştır. Genel itibariyle Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve son olarak Türkçülük olarak nitelendirilen bu düşün akımları, o zamanın hemen hemen tüm meselelerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu akımların temsilcileri ise memleketin sorunlarına çözüm yolları aramışlardır. Bu fikir akımları ve savunucularının ortak amacı, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını ve parçalanmasını önlemek idi. Ancak bu akımlar ve temsilcileri, izledikleri yöntemlerin farklı olması bakımından bazı önemli noktalarda birbirlerinden ayrılmışlardır (Berkes, 2011: 410-411; Hayta ve Ünal, 2018: 204).

Bu gelişmelerin dışında kültürel ve sosyal yaşama etkisi olan bir diğer gelişme ise Batı dillerinin öğrenilmesi meselesiydi. Bu gelişme ile birlikte modernleşen ve batılı bir ülke sayılan Osmanlı Devleti'nde, giderek siyasal ve iktisadi işlerin çoğalması, ülke sorunlarını yakından takip eden aydın kesimin sayısının ve seviyesinin artmasına neden olmuştur. Bu aydınlar tarafından toplumsal değişimin

önemi ve modernleşmenin gerekliliği ortaya atılarak ülkenin sosyal koşulların iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, sosyal ve kültürel sahalarda birçok atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu döneminin getirdiği özgürlükçü ortamda kadın hakları gündeme getirilerek bu konu üzerinde birçok tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle kadınların toplumsal yaşamdaki statüsü, eğitimi, iş hayatına kazandırılmaları gerekliliği, kılık ve kıyafetleri gibi meseleler en çok tartışılan sorunlardan birisi olmuştur. Kılık ve kıyafet hususunda çarşaf giyme ve peçe takma meselesi bu tartışmaları daha da hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra 1876 yılından II. Meşrutiyet'e kadar kadınların kurduğu derneklerin sayısı giderek artmaya başlamış ve meşrutiyet döneminde bu çalışmalar daha da hızlanmıştır. Kadınlar basın ve yayın işlerinde de etkin bir rol oynayarak, bu dönem itibariyle kadın dergilerinin ve gazetelerinin sayılarında artış gözlemlenmiştir (Karagöz ve Şanal, 2015: 679-680).

II. Meşrutiyet döneminde, toplumsal yaşamda kadınları korumak ve kadın haklarını gözetmek amacıyla 1 Mart 1916 tarihinde bir halife iradesi çıkarılmıştır. Bu gelişme, kadın hakları hususunda bu dönemde atılmış en önemli adımlardan birisi olmuştur. Kadınlar ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise Birinci Dünya Savaşı sebebiyle genç yaşta erkeklerin savaşa katılmalarından dolayı devlet dairelerinin boşalması sorunuydu. Bu boşluktan istifade edilerek kadınlar, devlet dairelerinde de görev almaya başlamışlardır. Böylelikle Türk kadını, iş hayatına girmeye başlamıştır. 1917 yılına gelindiğinde kadınlar ilk kez doktor olabilme hakkını da elde etmişlerdir. Ardından 7 Kasım 1917 tarihinde, Takvim-i Vekâyi gazetesinde "Aile Hukuku Kararnamesi" yayınlanarak, kadınların aile içerisindeki konumu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece meşrutiyet döneminde kadın hakları konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca bu gelişmelerin dışında bu dönemde sağlık alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemin savaş yıllarına denk gelmesinden dolayı sağlık alanında yapılan çalışmalar, daha çok askeri sahada kendini göstermiştir. Bu bağlamda meşrutiyetin ilân edildiği 1908 yılında ordu sağlık hizmetlerinin en üst yönetim birimi Sıhhiye Dairesi idi. Bu dönemin ilk yıllarında Cemil Paşa'nın (Topuzlu) çabaları doğrultusunda tıp alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Öncelikle Askerî Tıbbiye ve Mülki Tıbbiye okulları, Tıp Fakültesi adı altında birleştirilmiştir. Bu okulun ve bağlı hastanelerin ilkel yapısı değiştirilerek hastanelerdeki yatak sayısı 250'ye çıkarılmıştır. Sağlık hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan dışçilerin yetiştirilmesi amacıyla Dişçi Mektebi açılmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul'da ve bazı vilâyetlerde dispanserler açılmaya başlamıştır. 1913 yılında hastanelere bakıcı yetiştirilmesi amacıyla bir hastabakıcı kursu açılmıştır. Aynı yıl köylerde sağlık koşullarının iyileştirilmesi adına bir talimatname çıkarılmıştır. Bir süre sonra 5 Temmuz 1916 tarihindeki genelgeye göre, bu talimatnameye ilâve olarak yeni bir talimatname daha yayınlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen sağlık hizmetleri, yeterli düzeye ulaşamamıştır (Efe, 2021: 267; Hayta ve Ünal, 2018: 206-207; Karagöz ve Şanal, 2015: 688-689).

Eğitim ve Sanat Alanında Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet dönemi, eğitim konusu üzerinde en çok ilgilenilen ve eğitim meseleleri üzerinde en çok yazının yazıldığı bir dönem olmuştur (Birecikli, 2008: 220). Bu dönemde Satı Bey, Emrullah Efendi, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp gibi düşün insanları eğitim ve öğretim alanında değişik fikirler öne sürmüşlerdir. Bu dönem itibariyle Tuba Ağacı Nazariyesi ortaya atılmıştır. Anayasa da devletin resmî dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı İttihatçılar, devletin okullarında Türkçe'nin zorunlu bir öğretim dili olmasını istemişlerdir. Bununla birlikte özel okulların, hükümetin denetimi altına alınması için gayret göstermişlerdir. Özellikle ittihatchıların bu çabaları, başta Rum Patrikliği olmak üzere birçok yabancı unsurlar tarafından tepkilere sebebiyet vermiştir (Akyüz, 2009: 301; Ergün, 2009: 264).

II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra Emrullah Efendi tarafından millî eğitim konusunda ilerleme ve gelişmeyi sağlamak amacıyla Maarif-i Umumiye Kanun Layihası hazırlanmıştır. Layihada eğitim sorunları bütüncül olarak ele alınmış olmakla birlikte, tüm çabalara rağmen bu sorunlar kanunlaştırılmamıştır. Ayrıca Emrullah Efendi tarafından Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Layihası hazırlanarak meclise sunulmuştur. Ancak bu kanun, 6 Ekim 1913 tarihinde yürürlüğe konulabilmiştir (Akyüz, 2009: 300-301; Ergün, 2009: 270). Bu dönemde birçok alanda olduğu gibi Maarif Nezareti'nde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler doğrultuda 1910 yılında "Tedrisat-ı Âliye Dairesi" kurulmuştur. Ardından savaşlarda yitirilen askerlerin çocukları için Darü'l-Eytamlar ve "Darü'l-Eytam Genel Müdürlüğü" kurulmaya başlanmıştır. Öte yandan bu dönemde kadınları eğitime kazandırmak için modern anlamda okullar açılmaya başlanmıştır. Bu gelişme doğrultusunda 1911 yılında ilk defa bir kız lisesi açılmıştır. Akabinde 25 Eylül 1913 tarihinde kız rüştiyeleri, ilköğretim kararnamesi ile birlikte altı yıllık kız okulları hâline getirilmiştir. İstanbul'da 20 Nisan 1916 tarihinde "Millî Talim ve Terbiye

Cemiyet” hizmete açılmıştır (Ergün, 2009: 265; Hayta ve Ünal, 2018: 207; Karagöz ve Şanal, 2015: 688-689).

1914 yılında maarif müdürlerinin yetkilerini düzenleyici yönetmelik çıkarılmıştır. Ardından 1915 yılında Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile birlikte yabancı okulların denetimi sağlanmıştır. Bu gelişmeler ise Tevhid-i Tedrisat sürecine doğru atılan adımları kolaylaştırmıştır. Ayrıca Maarif ve evkaf işleri birbirinden ayrılmıştır. 2 Nisan 1917 tarihinde çıkarılmış olan bir yasa ile medreseler, Evkaf'ın gözetiminden alınarak Meşihat-ı İslamiyeye (Şeyhülislamlığa) bağlanmıştır. Bu değişiklik ile Tefrik-i Tedrisat yoluna gidilmiştir. Akabinde medrese sayıları düşürülmüştür (Ergün, 2009: 272). Bu dönemde modern anlamda birçok okul açılmış ve eski okullarda da kayda değer bir şekilde düzenlemelere gidilmiştir. Orta öğretimde modern yöntemler benimsenerek, rüştiyeler kaldırılmıştır. İptidai ve Sıbyan okullarını düzenlemek adına şehirlerde “*Maarif Encümenleri*” açılmıştır. Ortaöğretimde Fransızca başta olmak üzere yabancı dil eğitime önem verilmiştir. Bir süre önce faaliyete geçmiş olan kız liselerinin sorunlarının çözüme kavuşturulması için çaba gösterilmiştir. Bu çerçevede 1916 yılında kız çocuklarının daha iyi koşullarda öğrenim görmesi için darülfünun'da eğitim görmelerinin önü açılmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen eğitim programlarında ve müfredatında yetersizlik hissedilmiştir. Bu duruma çare bulmak adına eğitimde birtakım değişikliklere gidilmiştir (Akyüz, 2009: 266; Birecikli, 2008:220).

Bu dönem içerisinde eğitim sahasında kayda değer bir önemli gelişme de, mesleki teknik ve eğitim ile öğretmenliğe ve onları yetiştiren darümuallimin meselesine değinilmiş olmasıdır. Ancak savaş giderlerinin artması çoğu vilâyetlerde darümuallimin konusunda yeterince ve gerektiği gibi ilgilenilmemesine sebebiyet vermiştir. Bunun dışında bir şarkiyat bilimcisi olan Katanof, Rusya'dan doğu eserlerini bir araya getirerek yedi bin ciltlik bir kütüphane meydana getirmişti. Bu kütüphanedeki eserlerin çoğu bu dönemde satın alınarak İstanbul'a getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde dergicilik faaliyetleri de hızlanarak; Terbiye Mecmuası, İçtihat, Sebilürreşat, Türk Yurdu, Millî Tâlim ve Terbiye Mecmuası ile Muallim gibi önemli dergiler ortaya çıkmıştır (Akyüz, 2009: 289).

Ekonomik Alanında Yapılan İslahatlar

II. Meşrutiyet'in ilânından önce 1838 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı çökerek, bu durumda yerli sanayi de payına düşeni almıştır. Çoğu eşya ve ürünler, yabancı ülkelere ithal edilmiştir. İhracat ürünleri azalırken, ithal edilen ürünler giderek artmaya başlamıştır. Bir süre sonra Osmanlı ürünleri ihraç edilememiş, edilen ürünler ise dışarı memleketlere ham madde olarak gönderilebilmiştir. Özellikle kapitülasyonların varlığı, bir türlü kaldırılmaması ve aksine daha da arttırılması dış ülkelere olan bağımlılığı giderek arttırmıştır. Bu olumsuz gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin ekonomik dengesini alt üst etmiştir (Akın, 2009: 150-151).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise yabancı şirketler, giderek ağırlığını göstermeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönem itibariyle iş başına gelmiş olan hükümetler, ekonominin dışa olan bağımlılığını azaltmak için her fırsatta kapitülasyon meselesini gündeme getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı'yı Batı'nın açık pazarı hâline getirmiş olan ticari imtiyazlardan kurtulmak için çözüm yolları aranmıştır. Ancak başta İttihatçılar olmak üzere, Maliye nazırı ve aynı zamanda iktisat uzmanı olan Cavit Bey, ağır iktisadi buhranlara, tüm çabalarına rağmen çözüm üretememişlerdir. Meşrutiyet idaresi, gerek teknolojik ve gerekse iktisadi kalkınma desteğini bir türlü bulamamıştır. Bu durum batıcılık düşüncesine sahip olan birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Özellikle başta Prens Sebahattin olmak üzere çoğu aydın, bu iktisadi arayışlara çözüm yolları aramaya ve üretmeye çalışmışlardır (Akın, 2009: 156; Hayta ve Ünal, 2018: 209).

Bu gelişmeler millî iktisat düşüncesinin güçlenmesini sağlamıştır. Bu çerçevede millî sanayi, millî bankacılık ve kooperatifçilik konuları gündeme gelmiştir. Aydınlar tarafından iktisat sahasındaki olumsuzlukların büyük bir kısmının, yabancı ülkelerin güdümünden kurtulunamaması ve bu ülkelerin ekonomik sınırlandırmalar getirmesi olduğu fikri ileri sürülmüştür. Bu olumsuz durumları gidermek adına bu dönem itibariyle serbest ticaretin yapılması teşvik edilmiştir. Akabinde Esnaf ve meslek teşekkülleri meydana getirilmiştir. Millî sermayeye dayalı özel teşebbüsler de teşvik edilerek, küçük fabrikaların ve şirketlerin kurulması sağlanılmıştır. Bu olumlu iktisadi gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminin karakteristik özelliklerinden birisi olmuştur. Her ne kadar ekonominin geliştirilmesi için belirli bir çaba gösterilmiş olursa bile, ülke içerisindeki sürekli olarak devam etmiş olan savaş hâli, ekonomik gelişmelere yeterli düzeyde olanak tanımamıştır. Böylelikle ülkenin ekonomiyapısını düzeltme çabaları akamete uğramıştır (Akın, 2009: 156; Hayta ve Ünal, 2018: 209; Tanör, 2004: 215; Uzun, 2000: 94).

Askeri Alanda Yapılan Islahatlar

Askeri esaslar ve temeller üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde ordu müessesesi, devletin en önemli öğelerinden birisi olmuştur. Ancak zamanla devletin ekonomik ve toplumsal alanlarında görülmüş olan yozlaşma durumu, askeri alanda da kendisini hissettirmiştir. Ordunun yapısını düzenlemek adına çözüm yolları ve birtakım çareler aranmaya başlanılmıştır. Bu bağlamda daha III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde bu mesele ile ilgili önemli adımlar atılmıştı (Ölmez, 2009: 122; Ünal, 2019: 80).

II. Meşrutiyet döneminde ise öncelikle silahlı kuvvetlerin düzene sokulması için birtakım önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Ordusunun kıyafetinde değişiklikler yapılmış ve daha önceki kıyafetler terk edilerek (Hayta ve Ünal, 2018: 209) çağdaş ve batılı anlamda ordu kıyafetleri örnek alınmıştır. 9 Temmuz 1910 tarihinde “*Devlet-i Âliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi*” yayınlanarak, bu nizamname 1911 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak bu nizamname, 1913 yılına kadar yürürlükte kalabilmiştir. Osmanlı ordusunda bu nizamnamenin süresi boyunca, batılı ülkelerdeki askeri yapı esas alınarak modern anlamda askeri teşkilat sistemine geçilmiştir. Bu düzenlemelerin sonuna doğru geniş karargâhlar ve ordu komutanlıkları kaldırılarak, bunların yerine yetki alanları daraltılmış olan küçük karargâhların meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. Balkan savaşları esnasında Osmanlı ordusunun modern anlamda düzenlenmesi adına 14 Şubat 1913 tarihinde “*Teşkilat-ı Umumiye-i Askeri Nizamnamesi*” yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre Osmanlı kara ordusunun; bağımsız kolordudan, tümenlerden ve dört ordu müfettişliğinden teşekkül edilmesine çalışılmıştır. Ancak orduyu geliştirmek adına yapılan bu girişim ve düzenleme çabaları yeterince uygulanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında Birinci Dünya Savaşına dâhil olmasıyla birlikte ülke içerisinde genel seferberlik başlamıştır. Bunun üzerine müfettişlikler kaldırılarak, ordu kumandanlıklarının yeniden tesis edilmesi gündeme getirilmiştir. Bu düzenleme sonucunda Osmanlı ordusu, dokuz adet orduya çıkarılmıştır. Ancak buna rağmen her bir ordunun varlığı bir barış kolordusuna dahi denk olamamıştır (Ölmez, 2009: 128, 131).

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte orduda, Enver Paşa'nın girişimleri doğrultusunda yeniden düzenlemelere gidilmiştir. Mirliva rütbesine sahip olan Enver Paşa, 1914 yılında Harbiye Nazırlığına getirilmiştir. Öncelikle Enver Paşa, Türk ordusunun ancak genç, dinamik ve bilge komutanlar kanalıyla yükelebileceğine inanmıştır. Bu doğrultuda deniz ve kara ordularında geniş kapsamlı bir tasfiye hareketlerini başlatmıştır. Daha önceleri Balkan Savaşlarında yeterince başarı gösteremeyen paşaların ve subaylardan ehil olmayan, yaşlı ve bilgisiz olanları emekliye sevk edilmiştir. Böylelikle Osmanlı ordusunda bir gençleştirme hareketi başlatılmıştır. Ayrıca bu dönemde ordunun politik işlerden arındırılması gerekliliğine inanılmıştır (Ölmez, 2009: 130). Nitekim Mustafa Kemal Paşa, daha bu dönemde ordunun siyasete karışmasına sıcak bakmadığı gibi, İttihat ve Terakki'ye karşı bu konuda mesafesini korumuştur. Böylelikle Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra en çok üzerinde durduğu konulardan birisi ise askeri ve sivil kişilerin birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılması ve ordunun politik işlerden arındırılması gerekliliği olmuştur (Tanör, 2004: 218). Genel olarak II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı ordusunun ıslahı için yapılan düzenlemeler, istenilen ölçüde yenileşmeyi sağlamaya yetmemiştir. Zira bu dönemin büyük bir kısmının savaş yıllarına denk gelmesi ve bu savaşların uzun sürmesi, silah, cephane ve askeri kayıpların yaşanması, ekonominin büyük bir kısmının askeri harcamalara yapılması gibi etkenler ordunun modernleşmesi çabalarına önemli ölçüde engel teşkil etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, askeri kayıpların telafi edilememesi ve modern anlamda silahların sağlanamaması da ordunun modernleşmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm bu gelişmeler, zaten kısıtlı olan imkânların tamamen tükenmesine neden olmuştur (Hayta ve Ünal, 2018: 210).

SONUÇ VE TARTIŞMA

II. Meşrutiyet, son dönem Osmanlı Devleti tarihinin en önemli süreçlerinden birisidir. 1908 Hareketi, Osmanlı Devleti'nin modernleşmeye yönelmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat'la hız kazanmış olan batılılaşma hareketleri, II. Meşrutiyet döneminde devletin sosyal ve siyasi tüm müesseselerinin modernleştirilmesi şeklinde devam etmiştir (Hayta ve Ünal, 2018: 193; Uzun, 2000: 92). Bu bağlamda II. Meşrutiyet'e doğru giden aşamada II. Abdülhamit, meşrutiyetin ilanı öncesi çıkan ayaklanmaları bastırmak için birtakım önlemler almıştır. Ancak bu önlemler sonuç getiremediği gibi meşruti idareye geçiş adına ayaklanmaları daha da hızlandırmıştır (Karal, 2011: 31; Öztuna, 2006: 573; Tanör, 2004: 177; Zürcher, 2015: 145). Bu gelişmelerin ardından 6 Temmuz 1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Manastır'da anayasal rejiminin kurulmasını istemeye başlaması, bu dönemin

başlangıcının nirengi noktasını teşkil etmiştir. Böylelikle bu olay doğrultusunda gelişen süreç ile birlikte, 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet ikinci defa ilân edilmiştir. Bu gelişmelerden dolayı II. Abdülhamit, Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. (Akyüz, 2009: 265; Dağlar, 2008: 142; Karal, 2011: 39, 41-42; Öztuna, 2006: 576; Tanör, 2004: 176-177). Böylelikle modernleşme ve parlamenter yönetime giden süreç ise farklı bir boyutta gelişim göstermeye başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamit'in bizzat kendi mutlak idaresini sınırlamasına ve demokratikleşmek adına politika değişikliğine gitmesine sebebiyet vermiştir. II. Abdülhamit, politikası gereği bir taraftan meşrutî düzeni; söylem ve fikirleri ile savunurken, diğer taraftan mutlak idaresini demokratik yollar üzerine sürdürmek için uğraş vermiştir. Bu bağlamda kaybetmiş olduğu mutlak idaresini, meşrutî anlayışla ve meşru yollarla sürdürmeyi prensip hâline getirmiştir. Ancak tüm bu çabaları, bir yıl daha iktidarda kalmasını sağlamıştır (Karal, 2011: 40-41,44-45, 52, 55, 59, 64-65; Tanör, 2004: 184). II. Abdülhamid'in bu anlayış doğrultusunda hareket etmesinde, mevcut iktidarını yeni rejime entagre etmek ve mutlak idaresini parlamenter düzen ile bir arada yürütmek gayesi yatmıştır. Ancak bu yöntem ve tutumunu yeterli derecede sürdürmeyi başaramamıştır.

Bu istibdat döneminin son yılında bir iç çekişme olan meşrutiyet-mutlakiyet çatışması süreci, dış etmenleri ve dış meseleleri tetiklemiştir. Bu anlamda Bulgaristan, bağımsızlığını ilân etmiş, Girit Yunanistan'a katılmış ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Bunun yanı sıra memleket içerisinde, İstanbul dışında Anadolu'nun bazı şehirlerinde dış güdümlü ayaklanmalar meydana gelmiştir (Öztürk, 2009: 70; Tunaya, 1998: 36-37; Uçarol, 2008: 473, 482, 484). Bu olumsuz gelişmelere rağmen ülkenin kalkınması için uğraş verilmiştir. Bu bağlamda 1909-1918 yılları arasındaki dönemde ülkenin aydınlarının öncülüğünde; idari, siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel alanlarda önemli başarılar elde edilmiştir. II. Meşrutiyet, Osmanlı tebaasına kişisel ve siyasi haklarını kullanabilmesi bakımından önemli haklar kazandırmıştır. Kul yerine vatandaş tabiri kullanılarak, laikleşme yolunda atılan adımlar giderek hızlandırılmıştır. Saltanat ve Hilafetin yetkileri sınırlandırılarak ferman anayasal veyahutta Berkes'in tabiri ile Tanrı gölgesindeki anayasal dönemden sıyrılıp, meclis anayasal döneme adım atılmıştır (Berkes, 2011: 341). Bu dönem, Türk siyasi hayatında ilk kez çok parti denemesine zemin hazırlamış ve meclis, 1876 yılındaki eksikliklerinden arındırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin Türk siyasi hayatına getirdiği en mühim yeniliklerden birisi ise Millî Hâkimiyet prensibi olmuştur. Bu açıdan II. Meşrutiyet'in birincisine nazaran batılı örneklerle daha yakın ve daha demokratik olduğu tespit edilmiştir.

1908-1918 yılları, daha önceki batılılaşma hareketlerinin yeniden ihya edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde geniş bir basın özgürlüğüyle hemen hemen her şey yazılmış ve tartışılmıştır. Ancak 1908 sonrasında yenilikleri yapmak ve devleti çağdaşlaştırmak isteyen kadro, bir türlü görüş birliği içerisinde olamamıştır. Bu dönemde bazı yeniliklerin yetersiz olmasının sebeplerinden birisi ise dönemin sorunlarından kaynaklanmıştır. Art arda yapılan savaşlar ve özellikle Birinci Dünya Savaşı, yenileşme ve kalkınmanın önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Yenileşme yolunda atılmış olan tüm bu adımlara ve atılımlara savaş giderleri olanak tanımamıştır. II. Meşrutiyet, on yılının ilk devresini (1908-1913) çok partili, ikinci veya son devresini ise (1913-1918) tek partili rejim olarak sürdürmüştür. Bu dönem, batılılaşma açısından diğer önceki yenileşme hareketleri gibi tam olarak başarıyı sağlayamamıştır. Ancak Cumhuriyet döneminin hazırlayıcısı olması bakımından önem teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve kadrosu bu dönemin tartışmalı ortamında yetişmiştir. Her ne kadar bu dönemin yenileşme ve parlamenterizm deneyimleri başarısız olsa da, Cumhuriyet açısından önemli bir fikri hazırlık aşamasına zemin hazırlamıştır. Bir başka deyişle, II. Meşrutiyet dönemi, Cumhuriyet döneminin laboratuvarını teşkil etmiştir. O devirde başarısız olan uygarlaşma çabaları Cumhuriyet döneminde önemli ölçüde başarılmıştır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul beyanı (izni) gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

Akın, F. (2009). İttihat ve Terakki'nin "İktisadi Türkçülüğü" nün Cumhuriyet'e Taşınması Sorunsalı, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 149-166),

- İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Akın, R. (2009). İkinci Meşrutiyette Parlamento ve Hükümet, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 27-48), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Akşin, S. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (2009). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*. Ankara: İmge Yayınları.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Alaca, E. (2022). Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı (1950-1920). *Asya Studies-Akademic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6 (21), 1-10. DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1097030>. adresinden 25.02.2023 tarihinde erişildi.
- Berkes, N. (2011). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birecikli, İ. B. (2008). Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2 (3), 211-226. <https://dergikapak.org.tr/pub/gav/issue/6528/86566>. adresinden 14.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Çukurova, P. ; Çakmaklı T. ; Parin, C. & Aydın, M.(2023). Milli Eğitim Şura Kararlarının Okul Öncesi Eğitim Kademesi Açısından İncelenmesi, *Asya Studies-Akademic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(23), 87-98.
- Dağlar, O. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (38), 141-159. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/598/6029>. adresinden 29.09. 2022 tarihinde erişildi.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*. Ankara: İmge Yayınları.
- Efe, İ. (2021). II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 18 (70), 265-281. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/68655/1078811>. adresinden 02.08.2023 tarihinde erişildi.
- Ergün, M. (2009). II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 263-273), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614>. YN771.pdf (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Eroğlu, H. (1970). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çeviren: A. Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2004). Meşrutiyet. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s. 388-393). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hayta, N. & Ünal, U. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Kitabevi Yayınları.
- Jorga, N. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (5. Cilt)*. (Çeviren: N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kansu, A. (2011). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karagöz, S. & Şanal, M. (2015). İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi. *Journal of International Social Research/ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39), 679-691. <https://www.researchgate.net/publication/283539301>. adresinden 27.09. 2022 tarihinde erişildi.
- Karal, E. Z. (2011). *Büyük Osmanlı Tarihi (5. Cilt)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ölmez, A. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Askeri Bürokraside Reform Teşebbüsleri, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler Kitabı 22-24 Ekim 2008 (s. 121-132), İstanbul: Kültür ve

-
- Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları. <http://hdl.handle.net/11424/5614.YN771.pdf> (43.19 MB). dosyası adresinden 26.10. 2022 tarihinde erişildi.
- Öztuna, Y. (2006). *Osmanlı Devleti Tarihi-Siyasi Tarih I*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Öztürk, C. (2009). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasi Partiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçarol, R. (2008). *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uzun, H. (2000). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modernleşme Süreci, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Yılmaz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Ülken, H. Z. (2014). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal, M. A. (2019). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Yavuz, Ü. (1990). *Atatürk-İmparatorluktan Millî Devlete*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çeviren: Y. Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 25 p. 307-316, Autumn 2023

Okullarda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile Bir İlkokula Yönelik Örnek Risk Analiz Çalışmasının İncelenmesi*

*Examination of Occupational Health and Safety Practices in Schools and a Sample Risk
Analysis Study for a Primary School*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1358805>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.09.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2023

Asya Studies

Hatip Canoğlu
Öğretmen / MEB
canoğlu47@gmail.com
ORCID: 0009-0000-2068-1630

Ersin Kaçar
Öğretmen / MEB
ist_ersin@hotmail.com
ORCID: 0009-0002-1514-2450

Şahin Abdan
Öğretmen / MEB
sahinabdan@gmail.com
ORCID: 0009-0000-6731-9057

Erdal Aba
Öğretmen / MEB
aba1erdal@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3320-9869

Haşim Dağ
Öğretmen / MEB
hsmdg_47@hotmail.com
ORCID: 0009-0005-4142-1869

Öz

Canlı hayatının en üstünü olan insan, dünya üzerinde yaşamın başladığı süreçte deneme-yanılma yöntemleri ile insan hayatına yeni buluşlar getirmiştir. Daha sonra öğrendiği yeni buluşları, keşfettiği bölgeleri, yeni madenleri tanıma sonrasında kuşaklara taşıma adına bilgiyi öğrenmiş ve öğretmiştir. Zaman ilerledikçe insan nüfusunda yaşanan artış, topluluklar hâlinde gruplaşmalar ve fizyolojik ihtiyaçların artması insanı sürekli geliştirmiştir. Bu gelişim insanın sanayi ve teknoloji alanına geçişini gerçekleştirmiş, çalışma hayatında ve istihdamda artış olmuştur. Dünyada artan nüfus ile birlikte çalışma hayatında artan kişi sayıları ile alınmayan sağlık ve güvenlik iş kazası ve meslek hastalıkları sayısının da artmasına neden olmuştur. Ülkeler için kalkınmada ve sosyal toplum anlayışında büyük sorun hâline gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları için ulusal ve uluslararası iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları hızlandırılmış, çeşitli yasalar oluşturulmuştur. Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği Anayasa’da ve diğer kanunlarda geçse de kendi adı ile ilk kanun 30 Haziran 2012 yılında 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu yayımlanarak tüm özel sektör ve devlet kamu kurumlarının hemen hemen hepsinde uygulanması adına iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları zorunlu kılınmıştır. Bu kanun kapsamında yapılan çalışmalar özel sektörde zorunlu gibi görülse de kamuda bu zorunluluk ilkesi gerekli yerini alamamıştır. Devletin kamu kurumlarında bağlı olduğu bakanlıklarda ilgili iş sağlığı ve güvenliği yönergeleri yayımlanmıştır. Okullar ise bu kapsamda 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile ilgili yönetmelikler kapsamında çalışmalarını başlatmış olan kurumların başında gelmektedir. Bu çalışma ile ilkokul seviyesindeki okullarda öğrenim görmekte olan öğrenciler, öğretmenler ve diğer okul paydaşlarına yönelik olarak okullarda onların sağlık ve güvenliklerini tehdit eden etmenleri önlemek adına risk yönetimi oluşturulmuştur. İş sağlığı ve güvenliği kapsamında tehlikelere karşı önlemler ve alınması gereken tedbirleri belirlemede kişi davranışlarının düzeltilmesinde iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Risk Değerlendirme, Güvenlik, İlkokul

Abstract

Human beings, who are the highest living beings, have brought new inventions to human life through trial and error methods during the beginning of life on earth. Later, after getting to know the new discoveries, the regions he discovered, and the new mines, he learned and taught the information in order to pass it on to the next generations. As time progresses, the increase in the human population, groupings into communities and the increase in physiological needs have constantly improved humans. This development has enabled people to transition to the field of industry and technology, and there has been an increase in working life and employment. With the increasing population in the world and the increasing number of people in working life, the lack of health and safety has led to an increase in the number of work accidents and occupational diseases. National and international occupational health and safety studies have been accelerated and various laws have been created for work accidents and occupational diseases, which have become a major problem in the development and social understanding of countries. Although occupational health and safety is mentioned in the Constitution and other laws in Turkey, the first law with its own name was published on 30 June 2012, Occupational Health and Safety Law No. 6331, and occupational health and safety studies were made mandatory in almost all private sector and state public institutions. Has been made. Although the work carried out within the scope of this law is considered mandatory in the private sector, this principle of obligation has not taken its necessary place in the public sector. Relevant occupational health and safety directives have been published in the state's public institutions and ministries. In this context, schools are one of the leading institutions that have started their work within the scope of the regulations regarding the Occupational Health and Safety Law No. 6331. With this study, risk management was created for students, teachers and other school stakeholders studying in primary schools in order to prevent factors that threaten their health and safety in schools. Within the scope of occupational health and safety, the importance of occupational health and safety training in correcting personal behavior in determining the precautions against hazards and the precautions to be taken has been evaluated.

Keywords: Occupational Health and Safety, Risk Assessment, Security, Primary School

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Canoğlu, H., Kaçar, E., Abdan, Ş., Aba, E. & Dağ, H. (2023). Okullarda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile Bir İlkokula Yönelik Örnek Risk Analiz Çalışmasının İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 307-316.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Canlı hayatının en üstünü olan insan dünya üzerinde yaşamın başladığı süreçte deneme-yanılma yöntemleri ile insan hayatına yeni buluşlar getirmiştir. Daha sonra öğrendiği yeni buluşları, keşfettiği bölgeleri, yeni madenleri tanıma sonrasında kuşaklara taşıma adına bilgiyi öğrenmiş ve öğretmiştir. Zaman ilerledikçe insan nüfusunda yaşanan artış, topluluklar hâlinde gruplaşmalar ve fizyolojik ihtiyaçların artması insanı sürekli geliştirmiştir. Bu gelişim insanın sanayi ve teknoloji alanına geçişini gerçekleştirmiş, çalışma hayatında ve istihdamda artış olmuştur (Baybora, 2012).

İnsanın yaşamındaki değişimler, kolaylıklar hizmet ve üretim çalışmalarındaki adımlar sürekli nesilden nesile bir öğreti içinde aktarılmıştır. Bireyin eğitiminde eğitici olan, onu dünyaya getiren ebeveyn olmuştur. Geçmişte ve günümüzde ilk eğitim kurumu aile olarak gösterilmiştir. Aileden öğrenilen toplumsal iletişim, saygı, sevgi ve bölgenin kültürünün yanında sözel-sayısal alanlardaki temel bilgileri öğrenmede aile öğretisinden daha çok bir bilgin eğitici (öğretmen) ve bu bilgilerin öğrenildiği eğitim kurumuna ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Eski Yunan tarihine dayanıldığı düşünülen ilk eğitim kurumu olan okulun var olduğu düşünülmektedir.

İnsan eğitimle kendini daha da ileriye doğru geliştirme arzusu içinde olmasından dolayı buluşlarında ileriye götüren teknolojik gelişimlere ve endüstriye geçişlerini hızlandırmıştır. Artan nüfus fizyolojik ihtiyaçların, tüketimin artması, üretim ve hizmet sunan sektörlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Sektörlerin artması diğer bir ihtiyaç olan meslekte yetişmiş vasıflı ve vasıfsız çalışanlara da ihtiyaç duyulmasını gerekli kılmuştur. Sektörlerin artışları ile birlikte çalışılan ortam ve çevresel nedenlerden dolayı meslek hastalıkları ve iş kazaları da artmıştır. Yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıkları neticesinde ölümlü, yaralanmalı kaza çeşitleri de görülmektedir (Acar, 2014).

Sektörlerde yaşanan meslek hastalıkları ve iş kazaları sonrasında yaşanan kayıplardan dolayı hizmet ve üretimde aksaklıkların yaşanması hem iş veren hem de devlet açısından önemli kayıplardan görülmektedir. İş kazası ve meslek hastalıkları maddi kayıplardan çok insani ve vicdani kayıp olarak kalıcı etki bırakmaktadır. Bu durumun önlenmesi üzerine devletler İş Sağlığı ve İş Güvenliği (İSG) yönünden uluslararası kurumların hazırlanmış olduğu güvenlik politikalarını kendi ülkeleri için uyarlamaya çalışmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti, sınırları içerisinde ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan sektörlerde yaşanan iş kazası ve meslek hastalığı sayılarının yüksek olması bakımından Avrupa ve dünya sıralamasında tek haneli rakamlarda yerini almaktadır. Ülkenin iş kazası ve meslek hastalığına bağlı çalışan sağlıklarındaki kayıpların yüksekliği İSG çalışmalarının yetersiz olduğunu ve yasada yaptırımların olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı ülkemiz meslek hastalıklarını ve iş kazalarını engellemek, işletmelerde çalışanları korumak ve üretim güvenliğini sağlamak üzere İSG üzerine kanun ve bu kanuna bağlı yönetmelikler çıkarmıştır (Kurt, 2013).

Devlet kamu kurumlarında sağlıktan sonra toplumda önemli yeri bulunan ve nesillerin yetişmesi üzerine hizmet veren eğitim kurumları önemli bir yere sahiptir. Eğitim kurumlarından ilki olan genelde ülkemizde aile eğitiminden sonra öğrencilerin ikinci eğitimlerinin başladığı ilkokullar önemlidir. İlkokulların sonrasında diğer seviyedeki okullar öğrencilerin meslek edindirilmesinde, ülkeye yararlı bireyler olmasında gereklidir. Okulların eğitimin merkezinde olmasında, öğretmen ve öğrenci açısından çevreden ve bulunulan toplum tarafından da güvenli ortam olması da önemlidir. Okullarda çalışan öğretmenlerin, okulda çalışan diğer personelin, eğitim gören öğrencilerin ve ebeveynlerin okul içerisinde ve çevresinde sağlık ve güvenliklerini tehdit etmeyecek bir konumda olmaları eğitimden önce gelmektedir.

Türkiye’de okullar, kurslar ve yurt kurumlarının çoğunluğu Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlıdır. Bakanlık tarafından eğitim ve öğretim yılı düzenlemeleri, okullarda yeterli sayıda öğretmen istihdamının sağlanması gibi düzenlemeler için mecliste gerekli genelgeler sunulmaktadır. Bakanlık tarafından ele alınan bir diğer ve önemli konu, çalışan ve öğrenim gören öğrencilere sağlıklı ve güvenli çevre koşullarının oluşturulması adına gerekli yönerge maddelerini hazırlamaktır (Alpagut, 2013).

Türkiye’de MEB çalışmalarından biri olan sağlık ve güvenlik yönergesi 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK) ile ilgili yönetmelikler esas alınarak okullarda İSG çalışmalarının yapılması, denetim ve kontrol edilmesi zorunlu kılınmıştır. 6331 Sayılı İSGK kapsamında İSG faaliyetlerinin uygulanması adına özel sektörde iş veren ya da iş veren vekili tarafınca yürütülmektedir. Devlet kamu kurumlarında İSG faaliyetlerinin kurum binalarında uygulanması, yerine getirilme durumlarının denetlenmesi ve kontrol edilmesi kamuda idari birimin en üstü olan kişi tarafından sağlanmaktadır.

Okullarda İSG çalışmalarını yürütmek ve kontrol etmek idari birimin en üstü olan okul müdürlerinin görev sorumlulukları içindedir (Barhan, 2001).

6331 Sayılı İSGK ile ilgili sektörlerde iş verene düşen İSG çalışmaları kendi işletmesine ait risk analizi ve acil durum eylem planı hazırlamak, çalışanlara mevzuattaki asgari sürede İSG eğitimlerini vermek, işe giriş ve sonrasında sağlık gözetimlerin yapılması gibi çalışan ve iş yeri sağlık, güvenliğini yerine getirecek bir dizi çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmalar için ise devlet kamu kurumlarında idari birimin en üst amiri konumunda olan kişi görevlendirilmiştir. İlkokullarda İSG hizmetleri doğrultusunda okul müdürü kendi İSG birimini kurmak, risk analizi, acil durum eylem planı ve eğitimleri düzenlemek ve hizmeti sağlamak üzeri ekibini kurar ve çalışmaları takip eder.

İSG kapsamında ilk ve ortaöğretim kurumları diğer mesleki kademelere göre daha az tehlikeli sınıfta olan okullardan görülmektedir. İlk ve ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenler, diğer çalışan memur, hizmetli ve öğrenim gören öğrencilerin de can güvenliklerini korumak ve onlara sağlıklı, güvenli çevre koşulları oluşturmak önem gerektirmektedir. Bundan dolayı ilk ve orta dereceli okullarda mevcut tehlikeleri belirlemede okul müdürü ve oluşturduğu İSG ekibi ile kontrol formları hazırlanarak ön analizi hazırlamak risk değerlendirmede kolaylık sağlayacaktır (Baybora, 2012).

İlkokullarda risk değerlendirmede ele alınan tehlikeler genel olarak; elektrik tehlikeleri, yangın riskleri, yüksekten düşme ve zeminden kaynaklı daha birçok tehlikeler şeklindedir. Bu tehlikeleri önlemede bir dizi İSG önlemleri alınması için kararı risk değerlendirme ekibi ile birlikte okul müdürü almaktadır. Ancak tehlikelerde öncelik sırası risk değerlendirme ekibinin belirlediği uygun bir risk değerlendirme metodu ile risk derecesine göre tehlikenin önlenmesi ya da kabul edilebilir seviyeye düşürmek üzere düzeltici ve önleyici faaliyetleri belirlemektir. Kısaca risk analizinde hedeflenen İSG çalışmalarının sadece doküman üzerinde değil kalmaması gerekmektedir (Alpagut, 2013).

İSG çalışmalarında temel çalışma prensibi kurumda tespit edilen tehlikeler için risk önlem derecelerini belirlemektir. Okulda belirlenen tehlikelerin önlem derecelerini belirleme de L tipi karar matrisi ile örnek tablonun oluşturulması ve alınması gereken önlem tedbirleri, kanundaki dayanak ile gösterilmiştir. Risk analizi çalışmalarının doküman üzerinde kalmasını engellemek ve saha çalışmaları ile önlemlerin yerine getirilmesi adına okullarda görevli çalışanların ve öğretim gören öğrencilerde İSG eğitimleri önem arz etmektedir.

Türkiye’de İSG denilince sürekli tehlike ve çok tehlikeli işletmelerde uygulanması zorunlu gerekliliğine yönelik algı bulunmaktadır. Fakat az tehlikeli kurumlarda da İSG’nin gerekli önemi görmemesi iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemede yetersiz kalmaya sebebiyet vermektedir. Ayrıca kanunda sadece özel sektördeki iş verene sorumluluk yüklenirken kamuda idari amirin üst kademesinde olan sorumlu görülmesi ve kendi İSG birimini kurarken tecrübesizlik ve İSG’de deneyimsizlik kamuda oturmuş bir İSG çalışmalarını yetersiz kılmıştır. Bu durumda okullarda İSG çalışmalarından sorumlu iş veren konumunda olan okul müdürlerine İSG üzerine Bakanlıktan destek alınması okullarda uygulanan İSG çalışmalarının daha nitelikli çalışma olmasını sağlayacaktır.

OKULLARDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI

İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran özelliklerden bir tanesi, gelişmiş bir akıl yapısına sahip olmasıdır. İnsan doğduğu andan itibaren beslenme ve korunmaya gereksinim duymaktadır. İnsanın doğduktan sonra bakımı ve korunması kişinin ailesinde başlar. Doğduktan sonra belirli yaşa giren okul yaşantısı başlamaktadır. Okul çağına gelen insanların, okuldan önce korunmasından aile sorumlu iken okullarda ise okul idari yönetimi bundna sorumludur. Bunun nedeni çocuğun zamanının çoğunu okulda geçirmesidir. Çocuğun okulda geçirdiği sürede eğitim almasının yanı sıra güvenli koşullarda eğitim görmesi, sosyal alanlardaki sağlık ve güvenliklerinin sağlanması okul idari yönetimin sorumluluğunda görülmektedir (Barhan, 2001).

Türkiye’de eğitim süreci ailede başlayan genel ahlak kuralları sonrasında temel eğitim ve formal eğitim olarak bilinen eğitim-öğretim çalışmalarının verildiği okulların başında ilkokullar gelmektedir. İlkokullarda görev yapmakta olan öğretmenlerin, öğretim gören öğrencilerin ve diğer personelin okuldan eve, evden okula gitmelerinin güvenli bir biçimde gerçekleşmesi istenmektedir. 6331 Sayılı İSGK ile birlikte devlet kamu kuruluşlarından biri olan MEB’e bağlı olan okullarda iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarını yapmak üzere okul müdürlerinin;

- Öğretmenlere ve diğer görevli personele İSG eğitimlerini vermek,
- Okula ait risk değerlendirme çalışmalarını hazırlamak,
- Okula ait acil durum eylem planlarını yapmak,

- Sağlık durumlarını gözetmek ve yaptırtmak,
- Gerekli olan diğer İSG çalışmalarını (tatbikat, periyodik muayene vb.) gibi çalışmaları yapmak ve yaptırtmak görev ve sorumluluğunda bulunmaktadır (Süzek, 2013).

Okullarda Risk Meydana Getiren Durumlar

Merdivenler: bina katlarına inip çıkma durumlarında kullanılmakta olan merdivenler öğrenciler ve personel için düşme tehlikesi meydana getirmektedir. Öğrencilere göre tasarlanmamış ve kaydırmayan bant sistemi gibi emniyet tedbirlerini bulundurmeyen, uygun standartları ihtiva etmeyen merdivenler pek çok yara alma ve düşme vakalarına neden olmaktadır. Ayrıca merdivenlerde uygun korkuluğun bulunmaması ve geniş kova boşluğu da düşmelere neden olan başka bir tehlike unsurudur.

Pencereler: Aydınlatma ve havalandırma için kullanılmakta olan pencereler öğrenciler için tehlike oluşturmakta olan unsurlardandır. Pencerelerin açık konumda olması ve herhangi bir korumaya sahip olmaması öğrenciler adına düşme tehlikesi meydana getirmektedir.

Islak zeminler ve tuvaletler: Okullardaki öğrencilerin yaş grubu da dikkate alınarak uygun standartlarda yüksekliği ayarlanan ya da monte edilmemiş olan ayna, musluk, lavabo ve sabunluk ciddi yara almaları sebebiyet verebilmektedir. Zeminlerin kuruması sağlanamadığı durumlarda kayıp düşülmesi vakaları ile karşılaşmaktadır.

Kapı ve kapı kolları: Okul binasına giriş, sınıflar ve diğer bölümlere giriş çıkış için kullanılmakta olan kapıların iç kısma doğru açılıyor olması okullarda tehlike oluşturmaktadır. Bu şekilde açılan kapılar yaşanma ihtimali olan herhangi bir acil halde öğrencilerin kapıya yığılmasına neden olarak tahliye çalışmalarının yeterli seviyede hızlı yapılmasına engel olmakta ve öğrencilerin tehlike yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Öte yandan kapıların kolları uç kısımlarının sivri olması ve takılmak için müsait olması nedeni ile öğrencilerin takılma ve çarpma neticesinde yara almalarına neden olabilmektedir.

Dolaplar ve yangın tüpleri: Yangın hâlinde hemen ulaşılamaması ya da boş olması vb. nedenler ile kullanılamamakta olan yangın dolapları ve yangın söndürme tüpleri yangına hiç müdahale edilememesine ya da geç müdahalede bulunulması gibi neticelere neden olarak çalışanların ve öğrencilerin yaşamları için tehlike meydana getirebilmektedir. Yangın dolapların ve tüplerinin yerden uygun yükseklikte monte edilmesi devrilme riskleri veya öğrencilerin çarpma riskini ihtiva etmediğinden emin olunmalıdır.

Okul bahçesi: Genel toplanma alanı olan bu bölümde öğrencilerin servis arabalarının bu alanda kullanılmalarından ötürü tehlike ihtiva etmektedir. Servis araçlarının giriş çıkış veya manevra yapması esnasında ezilme, çarpma vb vakalar yaşanabilmektedir. Bahçedeki voleybol direkleri, basketbol potaları gibi spor faaliyetlerinin yapıldığı kısımlar da çarpma ve devrilme tehlikesi bulundurmaktadır.

Elektrik sistemleri: Okul binası içerisinde olan elektrik panolarının kapalı durumda olmaması ve gerekli biçimde korunamaması istenilmeyen kazalara neden olmaktadır. Bu neden ile panolar sürekli kilitli biçimde olması gerekmektedir. Prizlerin de sağlam şekilde olması kullanılacakları zaman elektrik çarpma tehlikesini bertaraf edecektir. Elektrik sistemleri ve açık uçlu kablolar için de gereken emniyet tedbirlerinin alınarak öğrencilerin karşı karşıya kalabileceği muhtemel elektik çarpması kazalarını da bertaraf edecektir.

Spor salonları: Bu bölümde olan sabit aksamaların devrilmeleri neticesinde kazalar yaşanabilmektedir. Salondaki direklerde yumuşak malzeme ve süngerlerle kapatılmaları bedenine çarpması neticesinde yara almamasını sağlayacaktır. Ses sistemlerinin ve aydınlatmaların tavana uygun biçimde monte edilmesi ve korumaya alınmaları da düşme neticesinde meydana gelebilecek kazaların engellenmesini sağlayacaktır.

Kazan dairesi: Yetki belgesi bulunmayan çalışanların bu alanda görevlendirilmeleri, yetkisi olan çalışan dışındaki bireylerin bölgeye girip çıkmasına izin verilmesi ve kazan dairesinin amacı haricinde kullanımı tehlike yaratmaktadır.

Revir: Eğitim kurumlarında ana gereksinimlerden biridir. Pek çok okulda revir bulunmamaktadır. Hatta yeterince ilkyardım dolapları ve içerisinde gereken ilaçlar dahi mevcut değildir. Öğrencilerin okul içerisinde yara almaları halinde hemen müdahalede bulunulabilecek revirlerin bulunmaması ve hemşire ya da işyeri doktorunun olmaması sebebiyle tehlikeli durum meydana gelmektedir. Eğitim kurumundaki öğretmenlerin, okul aile birliğinin ya da okul idaresinin acil durum bilgileri olmadan tecrübeleriyle öğrencilere basit yaralarda tedavi amaçlı temizleyerek sarılması yeterli olmaktadır. Bu haller de ciddi neticeler doğurabilmektedir. Örnek verecek olursak yapılmış olan herhangi bir müdahalenin yanlış olması halinde sonradan öğrencinin ciddi neticeler yaşayabilme olasılığı ortaya

çıkabilir. Geleceğimiz olan çocukların genel olarak eğitim kurumlarında sağlık yönünden çok önemsenmedikleri gözlenmektedir. En kısa sürede tüm eğitim kurumlarında sağlık çalışanlarının görevlendirilmesi ve revirlerin oluşturulması sağlanmalıdır.

Dolaplar: Eğitim kurumunda koridorlarda ve sınıflarda kullanılmakta olan dolapların herhangi bir kazaya sebebiyet vermemesi adına duvara uygun biçimde ve sağlam malzemelerle sabitlenmeleri gerekmektedir. Dolabın devrilmesiyle yara almalar ya da hayat kayıpları yaşanabilmektedir.

Camlı bölmeler: Kapı ve korkuluklarda cam malzemenin kullanılmış olması tehlike ihtiva etmektedir. Cam malzemenin yapılmış olan bölmelerin kırılmaları neticesinde yara almaların yaşanmaması adına uygun ikaz işaretleri ve korkuluklar yapılmalıdır.

Kantin: Kantindeki gıdaların bozulmalarına sebebiyet veren mikrobiyal bozulmalar gözle direkt görünür olmadıkları için küfün, bakterinin gıdaya bulaşmasıyla öğrencilerin bu gıdaları yemeleri neticesinde bağırsak florasının bozulmasına sebebiyet vermektedir. Kantin gün içerisinde sürekli kullanıldıklarından dolayı bu alanlarda var olan ya da olabilecek tehlikeleri tanıyıp gereken emniyet tedbirlerinin alınması pek çok kazanın önlenmesini sağlayabilecektir. Güvenilir yerlerden gıdalar temin edilmeli ve son tüketim tarihleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yemekhane ve kantinde çalışmakta olan kişilerin kıyafetleri temiz olmalı, eller önce yıkanıp sonrasında yemek yapılmalı ya da dağıtım sırasında bone ve de eldivenlerin giyilmesi gerekmektedir.

Okul harici üçüncü şahıslar: Sabotaj veya herhangi bir olay meydana gelmesi olasılığına karşı gereken emniyet tedbirleri alınıp öğrenci ve görevli olan çalışanların haricindeki bireylerin eğitim kurumlarına girmelerine müsaade edilmemelidir.

Temizlik: Okullardaki kişi yoğunluğu dikkate alındığında hijyenin önemi anlaşılmaktadır. Bu neden ile çalışanları ve öğrencileri adına sağlık problemi meydana gelmemesi için ortak olarak kullanılan bölümlerin temizlik şartları sağlanmalıdır.

İlkokullara Yönelik Risk Analiz Çalışmaları

Öğrencilerin ev ve okul arasında güvenli gitmeleri ebeveyn gözetimi ve servisler ile sağlanmaktadır. Okul bahçesinden içeriye girilmesi ile birlikte bahçede, laboratuvarında, kantin ya da yemekhanelerde kısaca öğrencinin okulda geçirdiği tüm zaman diliminde birçok tehlikeye maruz kalabilmesi mümkündür (Williams, 2001). Okullarda gerekli güvenlik ve sağlık önlemlerin alınmaması durumlarından kaynaklı tehlikeler, okul görevlilerinden daha çok deneyerek öğrenmek isteyen okul öğrencilerin etkilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu tehlikelerin meydana gelmesi önemli kazalara, yaralanmalara hatta okulda ölüme bile neden olabilmektedir (Ayvaz, 2003).

6331 Sayılı İSGK kapsamında okuldaki tehlikelerin tespit edilmesi ve risk değerlendirme yönetimlerinin yürütülmesi üzerine okul müdürü tarafınca okulda diğer öğretmenler ile İSG birimi oluşturur. Oluşturulan birim ile okul saha denetim kontrolleri ile birlikte mevcut tehlikeler belirlenir. Belirlenen tehlikeler için herkes tarafından kolay anlaşılabilir ve yorumlanabilir risk analiz metodlarından biri tercih edilmesi gerekmektedir.

Okullarda Öğrencilere ve Personele Yönelik İSG Eğitimleri

Eğitimdeki amaç insanların bir konu ya da konular üzerine bilgisini arttırmak ve mevcut bilgiyi daha da geliştirerek insanın bilgi ve becerilerini geliştirme çalışmasıdır. İSG çalışmalarında eğitim ise genelde çalışanın karşılaşacağı tehlikelerden haberdar olmak, koruma ve güvenlik önlemleri için yapılması gerek önlemler dizini anlatmasının yanında çalışan davranışlarının olumlu yönde gelişim göstermesini sağlamaktır.

İş kazalarına neden olan etkenlerde iki durumun bir arada olması kaza oranını arttırmaktadır. Bundan dolayı da iş kazasına neden olan güvensiz şart ve davranışların bir arada olması tehlike riskini arttırır. Alınan İSG önlem ve tedbirleri ile kazaların tamamına yakını önlenmekte ve iş kazalarını, meslek hastalıkları önlenmektedir (Kılıkış ve Demir, 2012). Her iki durumdaki kazalara neden olan da etkilenen de insanın kendisidir. İnsanın eğitilmesi, İSG kültür bilincinin oluşturulması ve kuşaklararası sürdürülebilir olması kazaları engelleyecektir. İSG kültürünün oluşturulması ve iş yerindeki tehlikeler hakkında bilgi sahibi olmak işletmeye özgü eğitimler ve düzenli olarak verilmesi ile sağlanmaktadır.

6331 Sayılı İSGK kapsamında "Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"te okullarda İSG eğitimlerinin verilmesi ve sertifikasyonun yapılması okul müdürü tarafından verilmesi zorunludur. Mesleki ve teknik liseler tehlikeli sınıf ayarında gösterilirken anaokulu ve ilkokullar az tehlikeli sınıfta görülmektedir (Barhan, 2001).

İlkokullar az tehlikeli sınıfta yer olmasından dolayı öğretmenlere 3 yılda 1, toplam 8 saatlik İSG eğitimleri verilmelidir. Bu eğitimlerden önce İSG çalışmalarında ilk eğitim işbaşı oryantasyon eğitimleri verilmelidir. İlkokullarda oryantasyon eğitimleri; okul binasının, idari birimin yanı sıra temel İSG çalışmaları planları, acil durum ve yangın ile ilgili bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Aynı yönetmelikte verilmesi gereken eğitim konuları “Genel İSG Konuları, Teknik Konular, Sağlık Konuları ve İlkokullara Yönelik Diğer Konular” olmak üzere 4 temel konuya ayrılmıştır. Bu temel konular altında alt konular ile eğitim tamamlanmaktadır.

BİR İLKOKULA YÖNELİK AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİ ÖRNEĞİ

Okul müdürü sorumluluğunda olan risk değerlendirme planının hazırlanmasında risk metot karar matrislerinden olan 5X5 karar matrisi uygulaması ile yapılmıştır. Okulun 162 öğrencisi ve 15 personeli vardır. İki katlı olan ilkokulda 12 derslik ve okul bahçesi bulunmaktadır. Genel olarak öğrencileri ve diğer görevlileri tehdit eden sonucu ölümle sonuçlanabilecek bazı tehlikeler için örnek çalışma hazırlanmıştır. İlkokulun elektrik tehlikesi için Tablo 2, yangın riskleri için Tablo 3’te risk değerlendirme analizi çalışması hazırlanmıştır.

Görev, Yetki ve Sorumluluklar

Okul afet ve acil yönetimi kurulunun temel görevleri; afet öncesinde okulun risk ve tehlike azaltma faaliyetleriyle müdahale ve iyileştirme faaliyetlerini yerine getirmek ve okulun emniyetini sağlayabilmek, planda olacak görev gruplarını ve görev sorumlulukları belirlemektir.

Afet öncesinde; okul afet ve acil durum planlarıyla ilgili bilgi sahibi olma ve öğrencilerin de bu planlar ile farklı afetler karşısında ne yapmaları gerektiği ile ilgili bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, öğrencilere güvenlik kültürü oluşturabilmek adına uygulamalı eğitimlerin aksatılmadan verilmesi, afetler ile alakalı özel hafta ve günlerde öğrencilere ve velilere afetlere hazırlık, risklerin minimuma indirilmesi vb. hususlarda okul ve toplum için önemli olabilecek hususlarda bilinçlendirmelerin yapılması görevlerdendir.

Afet esnasında; mevcut ise yara almış olan öğrencilere ilk yardım yapılması ve idareye derhal haber verilmesi, panik ve korkuya kapılmış olan öğrencilerin sakinleştirilmesi ve meydana gelen vaka ile ilgili bilgi verilmesi, öğrencileri emniyetli toplanma bölgesine sevk etmek, öğrenci sayısı ve veli iletişim listelerini yanında bulundurmamak, öğrencilerin yanından ailelerine ulaştırılana dek ayrılmamaktır.

Afet sonrasında; öğrencilere güven duygusunun aşılması, meydana gelebilecek artçı depremlerde panik ve korkuya kapılmamaları gerektiği belirtilmeli ve yapmaları gerekenin ‘çök-kapan-tutun’ hareketi olduğu vurgulanmalıdır. Bahçede, koridorlarda, spor salonunda, teneffüste, sınıfta, tuvalet ve kantinde öğrencilere tehlikeli olabilecek alanlar ve davranışlar ile ilgili bilgilendirmenin yapılması, öğrencilere okul idaresine, öğretmenlere, yerel ve devlet yöneticilerine karşı güven duygusunun aşılması. Tablo 1’de okuldaki acil durum grup ve görevleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Tablo 1: Acil Durum Grup ve Görevleri

Görev ve Yeri	Yapılacaklar	Yetkili
Planlama ve Hazırlık Grubu	Tüm acil durum operasyonlarını yönetir ve koordine eder. Okulda bulunmayanlara ya da yara olanlara göre personelin rollerini uyarlar.	Müdür
Risk Yönetimi Grubu	Oluşacak riskleri tespit eder. Meydana gelebilecek tehlikeler için tedbirler alır.	Mdr.Yardımcısı
Müdahale Grubu	Hafif arama kurtarma operasyonlarının koordinasyonunu sağlar, yangınları merkeze bildirir.	Öğretmen
A) Arama Kurtarma ve İlk yardım	Tüm ilk yardım malzemelerinin güncellenmiş olmasından, hazır olduğundan ve düzgün biçimde idare ediliyor olduğundan emin olur. İlk yardım uygular.	Öğretmen
B) Tahliye, Güvenlik ve Aile İlişkileri	Velileri başvuru kapısında karşılar ve teslim kapısında çocuklarla buluşturarak birleşmelerini sağlar.	Öğretmen
C) Tespit, Onarım ve İyileştirme	Tehlike öncesi durum tespiti yapmak, tehlike sonrasında onarım ve iyileştirme faaliyetlerine yardım etmek.	Öğretmen
Kaynak Temini ve Lojistik Destek Grubu	Velileri teslim kapısına yönlendirmek ile görevlidir. Gerekirse şebeke vanalarını kapatır. İhtiyaca göre yiyecek, su toplar.	Hizmetli

Tablo 2: Okuldaki Elektrik Tehlikesi İçin Risk Analizi

Tehlike	Risk	Etkilenen	Mevcut Durum	1. Aşama Rd.		2. Aşama Rd.	
				Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
Ana ve tali panoların tevzi tablolarının uygun olmaması	Elektrik arızaları, elektrik çarpması, yangın, yaralanma ve ölüm	Okul idari kadro, diğer görevliler, öğrenciler ve ziyaretçiler	Ana panolar elektrik fenni ehliyeti sahip uzmanlar tarafından düzenli kontrolleri sağlanmaktadır. Pano gövde ve kapak topraklandırmaları yapılmaktadır. Tevzi tabloları önünde yalıtkan paspas mevcuttur. Tevzi tablo anahtarları üzerinde yerini belirten numaralama yapılmıştır	3	4	1	4
				OXR= 12		OXR=4	
				Orta Düzey Risk		Olası Risk Dumu	
Tehlike	Risk	Etkilenen	Mevcut Durum	1. Aşama Rd.		2. Aşama Rd.	
				Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
Pano odaları ve pano tabloları üzerinde sağlık ve güvenlik işaret levhalarının olmaması	Elektrik kazaları, müdahalede gecikmeye bağlı yaralanma ve ölüm	Okul idari kadro, diğer görevliler, öğrenciler ve ziyaretçiler	Pano üzerinde yetkili kişi numaraları, sağlık ve güvenlik işaretlemeleri bulunmaktadır. Yetkisi dışında kişilerin açmasını engellemek adına kapakları kilitli tutulmaktadır.	2	4	1	4
				OXR= 8		OXR=4	
				Orta Risk Seviyesi		Düşük Risk Seviyesi	
Okul binası koruma ve gövde topraklandırması ve kaçak akım rölelerin olmaması	Elektrik arızaları, elektrik çarpması, yangın, yaralanma ve ölüm	Okul idari kadro, diğer görevliler, öğrenciler ve ziyaretçiler	Pano topraklandırmaları, gövde topraklandırmaları aktif halde olduğu ortam denetimlerinde ve yıllık kontrol formunda gözlemlenmiştir. Ancak okul yapı tadilat çalışanları sırasında bazı elektrikli aletlerde gövde topraklandırmalarını iptal ettikleri durum yaşanabildiği saha denetimlerinde ortaya çıkmaktadır. Yılda 1 kez periyodik kontrolleri yapılmaktadır. Okulda yangına korumaya yönelik 300 mA ve hayata korumaya yönelik 30 mA kaçak akım röleleri mevcuttur.	3	5	2	5
				OXR= 15		OXR=10	
				Yüksek Risk Seviyesi		Orta Düzey Risk Seviyesi	

Tablo 3: Okulda Yangın Risklerine Yönelik Risk Analizi

Tehlike	Risk	Etkilenen	Mevcut Durum	1. Aşama Rd.		2. Aşama Rd.	
Okul katlarında yeterli sayıda yangın söndürme tüplerinin olmaması	Yangına geç müdahalede bulunma, maddi hasarlar, yaralanma ve ölüm	Okul idari kadro, diğer görevliler, öğrenciler ve ziyaretçiler	Okul bina içeriğinde mevzuata uygun ve fazla sayıda 6 Kg, kazan dairesi bölümünde 12 Kg. ABC tipi KKT bulunmaktadır. Elektrik pano odası önlerinde CO ₂ ' li yangın söndürücüler bulunmaktadır. Okul servislerinde 1 kg ve 6 kg. YSC' ler mevcut kontrolleri yapılmaktadır. Yangın söndürme cihazları üzerinde kullanma talimatları mevcuttur.	Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
				2	4	1	4
				OXR= 8		OXR=4	
				Orta Düzey Risk		Düşük Düzey Risk	
Yangın söndürme hakkında eğitimlerin olmaması	Yangına geç müdahalede bulunma, maddi hasarlar, yaralanma ve ölüm	Tüm çalışanlar ve ziyaretçiler	Okul idaresi tarafından sınıflarda ilk ve ikinci dönem başlarında öğretmen ve öğrencilere yönelik yangın eğitimi verilmektedir. Eğitim öncesi öğrencilere acil durum krokilerin okunmasını ve YSC'lerin yerlerinin bilinmesi ve acil durum ekipleri bildirimini yapılmaktadır. YSC'leri kullanma üzerine okul görevlilerine uygulamalı yangın söndürme eğitimi ve okul geneli tatbikat yapılmaktadır.	Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
				3	3	2	3
				OXR= 9		OXR=4	
				Orta Risk Seviyesi		Düşük Risk Seviyesi	
Tehlike	Risk	Etkilenen	Mevcut Durum	1. Aşama Rd.		2. Aşama Rd.	
Yangın söndürme sistemleri ve duman algılama sistemlerinin ve periyodik bakımların yapılmaması	Yangına geç müdahalede bulunma, maddi hasarlar, yaralanma ve ölüm	Tüm çalışanlar ve ziyaretçiler	Yangın sistemleri yılda 1 periyodik kontrolleri yapılmaktadır. Yangın söndürme tüplerinde türüne göre tüp kontrollerinde hortum, basınç göstergeleri ve diğer kontrolleri aylık ve mevzuat gereği yıllık yüklenici firma tarafından yapılmaktadır. 4 yılda 1 yeni doluları yapılmaktadır.	Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
				3	4	1	4
				OXR= 12		OXR=4	
				Orta Düzey Risk		Düşük Düzey Risk	
Yakıt ve kimyasal depolama alanlarında uygun YSC ve aydınlatma elektrik düzeninin olmaması	Yangın, patlama, yaralanma ve çevresel felaket	Tüm çalışanlar ve ziyaretçiler	Yakıt ikmal alanlarında tekerlekli 50 kg' lık köpüklü YSC'ler bulunmaktadır. Kimyasal ve yakıt depo alanlarında statik elektriklenmenin önlenmesi adına exprof özellikli elektrik tesisatı mevcut. Yol tünel çalışmalarında patlatıcılar için ayrı depolama alanı mevcut. Kimyasal depolama yerlerinde depolama envanteri ve malzeme güvenlik bilgi formları bulunmakta ancak çalışanlar eğitimleri yetersiz.	Olasılık	Şiddet	Olasılık	Şiddet
				2	5	1	5
				OXR= 10		OXR=5	
				Orta Risk Seviyesi		Düşük Risk Seviyesi	

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İş sağlığı ve güvenliği açısından personellerde farkındalık oluşturulması, bilinçlendirilmesi ve emniyet denetimleri çok önemlidir. Bu yüzden iş sağlığı ve güvenliğinin uygulanması, denetlenmesi ve iyileştirme çalışmalarını yerine getirilmelidir. İş yerindeki güvenlik ikliminin istenen düzeye getirilebilmesi adına, personelin konunun öneminden haberdar edilmesi, olumlu bir imaj oluşturulması ve gereken dinamiklerin harekete geçirilmesi gerekir. Güvenlik ikliminin düzeyini arttırabilmenin yöntemlerinden biri, örgüt üyelerini kuruluşun iyi bir vatandaşı yapmaktır.

Okullar öğrencilerin gelecek mesleklere yetiştirilmesinde tüm kurumların başında gelmektedir. Eğitim kurumlarının başında gelen bu okulların hem çalışanlar hem de öğrenciler için sağlık ve emniyet açısından güvenli olması gerekir. Okulların güvenli kurumlar hâline gelmesi başta iş veren kurumunda olan 6331 Sayılı İSGK göre okul müdürünün görev ve sorumluluğundadır. Okul müdürlerinin öğrencilere eğitim planları hazırlamanın yanında okul bina içerisi ve dışarısını güveni hâle getirme adına diğer kamu kurumlarından (emniyet ve sağlık kurumları) destek alması gerekir.

Örnek risk analiz çalışmasında önleyici ve düzeltici çalışmaların tümünün uygulanmasından sonra risklerin geleceği seviyeler tekrar belirlenip risk değerlendirme çalışması tamamlanmıştır. Yapılan risk analizinde çalışan eğitimleri, elektrik kaza ve yangın risklerine yönelik risk seviyelerini belirleme adına çalışma örneklendirilmesi yapılmıştır.

İSG eğitimlerinin okul düzeyinde eğitim sıralarında verilmesi gereken kültürün ve pozitif etkinin kalıcı olmasında önem arz etmektedir. Okullarda verilen temel eğitimin yanında öğretmenlere uygulanan İSG eğitimlerinin öğrencilere de uyarlanarak yalın bir dille anlatılması gerekir. İlkokullarda İSG eğitimleri öğrenci seviyelerine göre ağır olabilir. Bu nedenle İSG eğitimlerin öğrenci üzerinde pozitif kültürün oluşturulması üzerine interaktif animasyonlu sunumlar ile verilebilir.

Okullarda güvenli olmayan ve sağlıklı olmayan bölümler nedeni ile zaman zaman beklenmeyen vakalar ile karşı karşıya kalınmakta ve bu vakalar neticesinde istenmeyen kayıplar yaşanmaktadır. Bu vakaları ve kayıpları engelleyebilmek adına güvenli olmayan ve sağlıklı olmayan bölümlerin taşımakta oldukları risklerin bilinmesi oldukça önem taşımaktadır. Tehlikelerin ve risklerin biliniyor olması ile bunlara karşı engelleyici ve önleyici önlemler alınması mümkündür. Kapılar, pencereler, kapı kolları, tuvaletler, merdivenler, ıslak zeminler, yangın tüpleri, acil çıkış yolları, okul bahçesi, depolar, elektrik sistemleri, kazan dairesi, spor salonları, dolaplar, kantin, camlı bölmeler, temizlik, okul harici üçüncü kişiler vb. olaylar, mekân ve kişiler okullarda risk meydana getiren durumlardandır.

Son yıllarda araçlarda ya da servislerde çocukların unutulması nedeni ile otopark kontrollerinin güvenlik görevlilerince yapılması daha uygun olacaktır. Araçlar park alanlarında denetlenmeli, kritik ve hassas olan konumlar devamlı kontrolden geçmelidir. Güvenlik görevlisi eğitim kurumuna girip çıkan bireyleri devamlı şekilde takibi yapmak ile ve şüphe uyandıran eylemlerde bulunan bireylerin içeri girmesini engellemektedir.

Hayatımızın her anında olması gerekli ecza dolapları, zamanı geldiğinde yaşam kurtarmaya yardımcı olmaktadır. Çocuklar, oyun oynarken ya da bir faaliyette bulunurken kazara karşısındaki arkadaşına ya da kendisine zarar verebilirler. Bu durumda anında müdahalede bulunabilmek için okullarda mutlaka bulunması gereken ve içerisindeki ilaçların son kullanım tarihlerinin de göz önünde bulundurularak ya da eksilen ilaçların terine tekrar konulmasını sağlayarak her daim hazır bulundurulması gerekir. Kuru ve serin bir alana montajının yapılması gerekir. Özellikle de küçük çocukların ulaşmaları mümkün olmayan konuma monte edilmesi gerekir. Dolap kilitli olmalı ve okul yönetimi ile yakında çalışmakta olan personelde anahtarı olmalıdır. Dolap içi sürekli temizlenerek hijyenik tutulmalıdır. Belli aralıklarla ilkyardım eğitimini almış olan öğretmenler tarafından içerisindeki malzemelerin son kullanım tarihleri de gözden geçirilmelidir. Eğitim kurumlarında doktor bulunmadığından ötürü bu görevi yerine getirmek ile yükümlü olan kişi okul idaresidir. Sıyrıklara ya da ufak yara almalarına öğretmenler ya da okul idaresince müdahalede bulunulmakta, ciddi yara almalarına ise ambulans gelerek sağlık personelleri müdahalede bulunmaktadır.

Çalışmalar, iş verenlerin davranışsal güvenlik uyum faktörlerinin işverenler tarafından çalışanlara sağlanması ve güçlendirilmesi için şiddetle tavsiye edilirken, bir iyileştirme yapılması gerektiğini göstermiştir organizasyon hedefleri ve inşaat kazalarını ortadan kaldırmak. Tanımlanan davranışsal güvenlik uyumluluğunun aktif katılımı, okul çalışanları ve öğrenciler arasında daha fazla etkiye yol açacak ve güvenlik davranışını geliştirecektir. Diğerlerinde, okul müdürlerinin davranışsal güvenlik uyum faktörlerinin önemli rolleri, güvenlik kaygılarını arttırabileceği ve gelecek için bir vizyon geliştirebileceği değer ve fayda sağlayabilir. Son olarak güvenlik iklimi henüz gelişmekte olan bir

kavramdır ve bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışanlar ise bu doğrultuda kültür ve eğitim düzeyleri yasal zorunluluğun olgusunda değil kendi hak ve sorumlulukları doğrultusunda geliştirilmesi gerekmektedir

Yazarlık Katkısı

Araştırmanın katkı oranı her yazar için eşit orandadır. Her bir yazar için katkı oranı %20 değerindedir.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışmanın verileri kaynak taramasına dayalı olarak yürütüldüğü için etik kurul iznine gerek yoktur.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2014). *İSG Profesyonellerinin Çalışma Koşulları ile İSG Hizmeti Alınan ve Alınmayan İş Yerlerinde İş kazası ve Meslek Hastalığı Sıklığının Değerlendirilmesi*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü.
- Akpınar, T. (2013). *İş Sağlığı ve İş Güvenliği*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Alpagut, G. (2013). *6331 Sk'nun Çalışanların Eğitimi, Acil Durum, Risk Değerlendirmesi, Tehlikeli ve Çok Tehlikeli Sınıfta Mesleki Eğitime İlişkin Hükümleri ve Bu Hükümlere Yönelik Yayımlanan İkincil Mevzuat Hükümleri*.
- Ayvaz, Ö. (2003). *Ortaöğretim Öğrencilerinde Kazalar, Halk Sağlığı Özetleri*. Sivas: Günleri Bildiri
- Balkır, Z. G. (2012). İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkının Korunması: İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Organizasyonu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 56-91.
- Barhan, A. (2001). İlköğretim Okullarında Öğrenci Güvenliğinin Sağlanması, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Baybora, D. (2012). *İş Sağlığı ve İş Güvenliğine Genel Bakış* (Editör: Baybora Dilek), İş Sağlığı ve Güvenliği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2-21.
- Dizdar, N. E. (2001). Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2(7), 26-31.
- Gündüz, S. (2005). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İşçilerin Sorumlulukları ve Hakları. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 124-131.
<https://ailevecalisma.gov.tr/media/1340/meslek Hastaliklari.pdf> adresinden 06.09.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Kabakçı, M. (2009). Hukuki Yönden Risk Değerlendirmesi. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 0(44).
- Kılıkış, İ. & Demir, S. (2012). İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Verme Yükümlülüğü Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 23-47.
- Kurt, R. (2022). İSMMO'dan İş Güvenliği Sorunlarına Çözüm Önerisi. <http://www.dunya.com/ismmodan-igguvenligi-sorunlarina-cozum-onerisi-151676yy.htm> adresinden 29.08.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Seber, V. (2012). İşçi Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Analizleri Nasıl Yapılır? *Elektrik Mühendisliği*, 0(445), 30-34.
- Süzek, S. (2013). *İş Hukuku*, 9.B. İstanbul.
- Tunay, M. & Emir, T., 2015. Ormancılık Üretim İşlerinde İş Sağlığı ve Güvenliğinin Yasal Çerçeve Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Forestry*, 16(2), 195-202.
- Williams, W. R., Latif, A. H. & Sibert, J. (2002). Secondary School Accident Reporting in One Education Authority. *Child: Care, Health and Development*, 28(1), 101-108.